

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANA BİLİM DALI
BEŞERİ ve İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI

MALATYA'DA SANAYİNİN GELİŞİMİ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Erdal KARAKAŞ

HAZIRLAYAN
Remzi HANİLÇİ

ELAZIĞ 2014

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANA BİLİM DALI
BEŞERİ ve İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI

MALATYA'DA SANAYİNİN GELİŞİMİ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof.Dr. Erdal KARAKAŞ

HAZIRLAYAN
Remzi HANİLÇİ

Jürimiz,tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi****Malatya’da Sanayinin Gelişimi****Remzi HANİLÇİ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Coğrafya Ana Bilim Dalı****Elazığ-2014 Sayfa: XXII + 348**

Bu doktora çalışması Malatya ilindeki sanayi faaliyetlerinin kuruluş, gelişim, mevcut yapı, gelecekteki durumu ve il içindeki dağılışını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Cumhuriyet öncesi dönemde sanayileşmiş devletlerin etkilerinden uzak kalmasının etkisi ile sınırlı da olsa atölye tipi üretim yapısının olduğu ilde, sanayileşme sürecinin asıl başlangıcı 1930’lu yılların sonlarına doğru yapılan kamu yatırımları ile gerçekleşmiştir. 1950-1960 yıllarda özel sektöründe farklı sanayi kollarında kendini göstermesi sürecin topyekûn gelişmesine katkı sağlamıştır. 1960 ve 70’li yıllar özel sektör ve kamu yatırımlarının birlikte devam ettiği ilde 1980 sonrasındaki gelişme tamamıyla özel sektör kaynaklı olarak gelişme göstermiştir. Özellikle 1988 yılında I. Organizenin kurulması Malatya’da sanayileşme sürecinin önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.

Malatya Sanayi ve Ticaret Odasının 2010 yılı kayıtlarına göre 900 civarında sanayi tesisinin yer aldığı ilde ekonomik faaliyetler içinde imalat sanayi önemli bir ağırlığa sahiptir. Gıda ve tekstil sektörleri başta olmak üzere diğer sektörlerinde gelişme göstermesi sanayi faaliyetlerinin bir kümelenme oluşturmasını sağlamıştır. Özellikle gıda sanayi içinde kayısı işleme tesisleri ile tekstil sanayindeki entegre firmaların sektörlerinde uzmanlaşma göstermeleri ve dünya ile rekabet edebilmeleri il sanayisinin önemli bir ölçeğe erişmesini sağlamıştır. Gıda sanayindeki kayısı işleme tesisleri ile tekstil sektöründeki entegre firmaların dışında makine, kimya ve diğer sektörlerde yıllık 10-50 milyon \$ civarında ihracat gerçekleştiren firmaların çıkmaya başlaması ildeki

sanayi faaliyetlerinin sadece gıda ve tekstil sanayine bağılı olarak gelişmediğini göstermektedir.

Malatya ilinde sanayi tesislerinin dağılışı üzerinde etkile olan faktörlerin değişmesi sanayi siteleri, OSB'ler, sanayi güzergâhları ve diğer alanlarda dağılışı gösteren sanayi tesislerinin de mekânsal olarak farklılaşmasına neden olmaktadır. İldeki bazı yeni yeni sanayi kümelenmeleri oluşurken bazı sanayi güzergâhlarında ise zayıflama meydana gelmektedir. Sanayi tesislerinin yer değiştirmesi ve yer değiştirme yönünün tespit edilmeye çalışıldığı bu çalışmada, ildeki sanayi tesislerinin lokasyonu ile ilgili dinamik bir süreç ortaya çıkmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi illeri içinde önemli düzeyde sanayileşen Malatya ili bölge illerine göre önemli farklılıklar oluşturmaktadır. Özellikle batı illerinde sanayi faaliyetlerindeki saçılma, taşınma ve yönelme alanları içinde avantajlı bir konuma sahip olan Malatya ili 2010 sonrasında bir çok firmanın yatırım yapması, gelişmenin sadece kamu, yerel dinamikler ve sanayiciler eliyle değil aynı zamanda diğer illerden gelen sanayi yatırımları ile de gelişmesini sağlamıştır.

Malatya ilinin yurtiçi ve yurtdışındaki diğer il ve ülkelerle olan bağlantılarının (hammadde, pazar vs) tespit edilmesi ilin hinterlandı belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Ekonomik platformlarda ülkelerin değil şehirlerin yarıştığı bir ortamda ilin doğru tanınması, etki sahasının, güçlü ve zayıf olduğu alanların tespiti ildeki sanayi varlığının geleceği açısından önem taşımaktadır. Satranç tahrasının ülkeler, taşların ise şehirler olduğu günümüzde şehirler ülkelere göre çok daha fazla öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak Malatya sanayisi ele alan bu çalışma il düzeyinde bir çalışma olmasına rağmen Türkiye sanayisinin ve yer yer de etki alanına göre dünya sanayisi ile birlikte ele alınarak ortaya konulmaya çalışıldığı için Türkiye sanayisinin bir anekdotu niteliğindedir. Bütünün anlaşılmadan parçanın anlaşılamayacağı veya anlamlandırılmayacağı bir ortamda parça ve bütün ancak bir bütün olarak değerlendirildiği zaman resim anlam kazanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Sanayi Coğrafyası, Malatya, Sanayinin Gelişimi, İmalat Sanayi, Sanayi Dağılışı,

ABSTRACT**PhD Thesis****The Development of The IndustryIn Malatya****Remzi HANILÇI****The Üniversity of Fırat****The Institute of Social Sciences****The Department of Geography****Elazığ-2014, Page: XXII + 348**

This dissertation aims to depict the foundation, development, the instant and posterior position of the industry transactions and their location in the city of Malatya.

With a limited small-scaled home production industry ,the city which was far beyond the positive-effects of the developed countries in pre-republic era launched its industry boom in the late 1930's with state-based enterprise. And in 1950's and 60's the private-sector (in different enterprises) had an important role for an all-out development in industry. This bilateral industry continued in 1960's and 70' until the private-sector prevailed the whole production in 1980's. Especially the foundation of the First-Organized Industry Plant in Malatya could be considered a climax in the process in 1988.

According to the records of the year of 2010 of Malatya Chamber of Commerce and Industry, the manufacture industry has an important role in economy in nearly 900 plants. In addition to main sectors of food and textiles the other blossoming sectors caused accumulations in industries. Especially the expertized and challenging apricoat process plants in Food industry and integrated firms in Textiles set the bar higher scales in Malatya economy. Apart from apricot industry and textiles ,the nascent firms in machine,chemistry and other sectors with exports of 10-50 million dollars a year proves that the city-industry is not only based on food and textiles but also other industries.

The changing factors on the placement of industry plants in Malatya causes the regional placement changes of industry-sites,OSB's, transmissions and the plants in

different sectors. While these changes are making new industrial accumulations ,nevertheless they harm some industry-placements and transmission. In the process on the replacement of the plants, we come across a newly dynamic process about the locations of the plants in the city. Among the cities of The Eastern Anatolia Region the over-developed Malatya city clearly differs from the other cities of the region. Especially Malatya with an advantageous location in western cities concerning the scattering, transmission and directions of plants has been developed with investments of lots of firms which are not only investments of state-based and local dynamics but also investments coming from other cities around.

The fixation of connections of Malatya in national cities and international countries (raw material,marketing etc.) is important for the hinterland-search of the city. In economic platforms (economic terms) when the cities's challenge is at stake(not the countries's) ,the correct definition ,the pravailance ,the streghths and weaknesses of the city are important for its existence in future. Today when the countries are considered as a chessboard and the cities its components , the cities come to importance more than countries.

In conclusion, although this work seems on a city-scaled one on Malatya industry, it can be considered as an anecdote of Turkish industry ,for it is handled with the industry of Turkey and partially in concerning fields with world industry.

As a conclusion, whole can not be comprehended or wouldn't be meaningfull without understanding its parts; Only if it is assessed with parts and whole altogether ,the big picture will come to meaning.

Keywords: Geography, Human Geography, Malatya, Manufacturing Industry, IndustrialDistribution, Industrial Geography

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VIII
TABLolar LİSTESİ	XI
ŞEKİLLER LİSTESİ	XIII
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	XVII
ÖNSÖZ	XIX
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XXI

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ	1
1.1. Araştırma Alanının Yeri Sınırları ve Başlıca Özellikleri.....	1
1.2. Çalışmanın Amaçı.....	5
1.3. Önemi.....	7
1.4. Araştırma Metodu ve Yöntemi	9

İKİNCİ BÖLÜM

2. MALATYA’DA SANAYİLEŞMENİN TARİHİ	14
2.1. Cumhuriyet Öncesi Sanayi Dönemi	14
2.2. Cumhuriyet Dönemi (1923-1950)	16
2.3. İthal İkameci Sanayi Dönemi (1950-1980)	18
2.4. Liberal Sanayi Dönemi (1980 Sonrası Dönem).....	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MALATYA’DA SANAYİNİN DAĞILIŞI	30
3.1. I. Organize Sanayi Bölgesi	32
3.2. II. Organize Sanayi Bölgesi	35
3.3. Malatya İl Merkezindeki Sanayi Siteleri	37
3.3.1. Yeni Sanayi Sitesi	37
3.3.2. Özsan Sanayi Sitesi.....	40
3.3.3. Gıda Toptancılar Sitesi.....	43
3.4. Malatya-Elazığ Güzergâhı	46
3.5. Battalgazi Güzergâhı.....	49
3.6. Malatya Kayseri (Ankara) Güzergâhı.....	51

3.7. Malatya Sivas (Keban) Güzergâhı	54
3.8. Şehir İçi Sanayi Tesisleri	54
3.9. İlçeler	57

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. MALATYA İLİNDE SANAYİNİN DAĞILIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	59
4.1. Hammadde	59
4.2. Enerji ve Su.....	72
4.3. İşçi.....	82
4.4. Ulaşım.....	95
4.5. Üretim	104
4.6. Pazar.....	120

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. MALATYA'DAKİ SEKTÖREL YAPI	133
5.1. Gıda Sanayi.....	133
5.1.1. Kırmızı Et Sanayi	142
5.1.2. Beyaz Et Sanayi	147
5.1.3. Su Ürünleri Sanayi	154
5.1.4. Süt ve Süt Ürünleri Sanayi	157
5.1.5. Kayısı Sanayi	165
5.1.6. Un ve Unlu Mamuller Sanayi	185
5.1.7. Şeker ve Şekerli Mamuller Sanayi	199
5.1.8. Yem Sanayi	210
5.1.9. Bulgur Sanayi.....	216
5.1.10. Diğer Gıda Sanayine Dayanan Tesisler (İçecek, Bakliyat, Çerez, Tuz, Baharat ve Yemek Üretimi).....	220
5.2. Kimya Sanayi.....	227
5.2.1. Madeni Yağ sektörü	229
5.2.2. Plastik Sektörü	230
5.3. Makine ve Metal Eşya Sanayi	241
5.3.1. Döküm Sanayi.....	241
5.3.2. Makine Sanayi.....	242
5.3.3. Tarım Makineleri	244

5.3.4. Metal Eşya Sanayi.....	245
5.4. Mobilya ve Orman Ürünleri Sanayi.....	262
5.5. Taş-Toprak Sanayi.....	270
5.6. Tekstil Sanayi	283
5.6.1. Konfeksiyon (Hazır Giyim) Sanayi	285
5.6.2.Dokuma (Örme) Sanayi	288
5.6.3. İplik(iplik, dokuma, boyama, konfeksiyon) Sanayi	289
5.6.4. Diğer Tekstil Sanayi Tesisleri	291
5.6.5. Deri ve Ayakkabı Sanayi	291
5.7. Diğer Sektörler.....	306
SONUÇ VE ÖNERİLER	310
KAYNAKÇA.....	329
EKLER	342
SAHA ANKETİ ÖRNEĞİ EK 1	342
ÖZGEÇMİŞ	348

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Osmanlı İmparatorluğunda, 1913 İle 1915 Yıllarında Toplam Sanayi Tesisleri ve Dağılışı	16
Tablo 2.2. 1927 Sanayi Sayımına Göre Malatya'da İşyeri ve Çalışan Sayısı	17
Tablo 2.3. Malatya'da 10'ar Yıllık Periyotlarla Açılan Tesis Sayısı	22
Tablo 2.4. Malatya'da Sektörlere Göre Tesis ve Çalışan Kişi Sayısı.....	24
Tablo 2.5. Doğu Anadolu Bölgesindeki İllerin 5'er Yıllık Dış Ticaret Verileri (Bin \$) 25	
Tablo 2.6. Doğu Anadolu Bölgesinde Sanayi Tesis Sayısı ve Toplam Çalışan Kişi Sayısı.....	27
Tablo 2.7. Türkiye'de İmalat Sanayindeki Tesis ve Çalışan Kişi Sayısının Sektörel Bölünüşü	28
Tablo 3.1. Malatya'da Sanayi Tesislerinin Dağılışı	32
Tablo 3.2. Malatya I ve II. Organize Sanayi Bölgelerinde Sanayi Tesislerinin Dağılışı	34
Tablo 3.3. Malatya I. Organize de Tesislerin Kuruluş Dönemler	35
Tablo 3.5. Türkiye'deki Gıda Tedarikindeki Değişmeler	43
Tablo 4.1. Malatya'daki Tesislerin Hammadde Teminindeki Sorunların Maliyete Etkisi	64
Tablo 4.2. Malatya İlindeki Tesislerin Aylık Hammadde Taşıma Maliyetleri	70
Tablo 4.3. Malatya'daki Tesislerin Aylık Mamul Madde Taşıma Maliyetleri.....	71
Tablo 4.4. Malatya'daki Tesislerde Enerji Temininde Sorunların Olup Olmadığı	73
Tablo 4.5. Malatya'daki Tesislerde Aylık Enerji Maliyeti	75
Tablo 4.6. Malatya'daki Tesislerin Kullandıkları Enerji Türleri ve Öncelik Özelliği ...	76
Tablo 4.7. Malatya'daki Tesislerdeki Aylık Su Maliyeti	79
Tablo 4.8. Malatya'daki Kamu Kuruluşlarında Yıllık Su Maliyeti Değişimi	80
Tablo 4.9. Malatya'daki Sanayi Tesislerinin Su Temin Kaynakları.....	81
Tablo 4.10. Malatya'daki Tesislerde İhtiyaç Duyulan Personel Türleri.....	85
Tablo 4.11. Malatya'daki Tesislerdeki Çalışan Personele Ücret Ödeme Süresi	86
Tablo 4.12. Malatya'daki Tesislerde Çalışan Personele Zamana Göre Ücret Ödeme Şekli	87
Tablo 4.13. Malatya'daki Tesis Sahiplerinin Tesislerde Çalışan İşçilerdeki Memnuniyet Düzeyi	88
Tablo 4.14. Malatya'daki Sanayi Tesislerinde Çalışan İşçilerin Eğitim Durumu	89

Tablo 4.15. Malatya İlindeki Sanayi Tesislerinde Çalışan Personele Verilen Sosyal Haklar.....	90
Tablo 4.16. Malatya'daki Tesislerde Vardiya Durumu	91
Tablo 4.17. Malatya'daki Tesislerde bir Yılda Meydana Gelen Kaza Sayısı.....	92
Tablo 4.18. Malatya'daki Sanayi Tesislerinde Çalışan İşçilerin İkamet Ettikleri Mahalleler	94
Tablo 4.19. Malatya'daki Tesis Araçlarının Temel Kullanım Amacı	96
Tablo 4.20. Malatya'daki Tesislerin Sahip Oldukları Araç Sayıları	99
Tablo 4.21. Malatya'daki Tesislerde Aylık Servis Maliyeti	102
Tablo 4.22. Malatya'daki Sanayi Tesislerinin Servis Yaptıkları Mahalleler	103
Tablo 4.23. Malatya'daki Sanayi Tesislerinde Üretimi Etkileyen Olumsuz Faktörlerin Olup Olmadığı	105
Tablo 4.24. 1994 ve 2000 Ekonomik Krizlerinin Malatya'daki Sanayi Tesislerin Üretimine Etkileri	106
Tablo 4.25. Malatya'daki Tesislerde Düşünülen ve Gerçekleşen Yatırım Alanları.....	111
Tablo 4.26. Malatya'daki Tesislerin Rekabetten Etkilenme Düzeyi	114
Tablo 4.27. Malatya'daki Tesislerin Tam Kapasite Çalışmama Nedenleri	115
Tablo 4.28. Malatya'daki Tesislerin Yatırım Projelerini Engelleyen Etmenler	119
Şekil 4.11. Malatya'daki Tesislerin Yurtdışı Pazar Alanları	120
Şekil 4.12. Malatya'daki Tesislerin Yurtiçi Pazar Alanları	122
Tablo 4.29. Malatya'daki Tesislerin Kullandıkları Pazarlama Yöntemleri.....	123
Tablo 4.30. Malatya'daki İhracat Yapan Tesis Sayıları ve Yapılan İhracatın Üretime Oranı	125
Tablo 4.31. Malatya'daki Tesislerin İhracat Yapmama Nedenleri.....	126
Tablo 4.32. Malatya'da Sanayi Tesislerinde Mamul Maddelerin Pazarlanmasında Güçlükler.....	129
Tablo 4.33. Malatya'daki Tesislerin Sevkiyat Esnasında Karşılaştığı Sorunların Olup Olmadığı	130
Tablo 4.34. Malatya'daki Tesislerle Kurumsallaşma Durumu.....	131
Tablo 5.1. Türkiye'de Gıda Sanayinde Tesis ve Çalışan Kişi Sayısı	137
Tablo 5.2. Türkiye Beyaz Et Üretimi	148
Tablo 5.3. Türkiye'de Tür ve Irklarına Göre Sağılan Hayvan Sayısı ve Süt Üretim Miktarı.....	158

Tablo 5.4. Türkiye’de Kayısı Üretimi Yapan Başlıca İller	167
Tablo 5.5. 2006-2011 Yılları Arasında Ülkeler Göre Kuru Kayısı Üretimi	169
Tablo 5.6. Türkiye’de 1981-2011 Yılları Arasında 5’er Yıllık Periyotlarla Kayısı Miktar, Fiyat ve İhraç Tutarı.....	170
Tablo 5.7. Dönemler İtibari İle Malatya’da Açılan Kayısı Tesis Sayısı	170
Tablo 5.8. Türkiye’de Karma Yem Fabrikalarının Kapasite Gruplarına Göre Dağılımı	212
Tablo 5.9. 1960-2011 Yılları Arasında Türkiye’de Karma Hayvan Yemi Üretimi.....	213
Tablo 5.10. Malatya’daki Kimya Sanayi Tesislerinin Sektörel Bölünüşü ve Çalışan Sayısı.....	231
Tablo 5.11. Malatya’daki Makine ve Metal Eşya Sanayi Tesislerinin Sektörel Bölünüşü ve Çalışan Sayısı	246
Tablo 5.12. Malatya’daki Taş-Toprak Sanayi Tesislerinin Sektörel Bölünüşü ve Çalışan Sayısı.....	276
Tablo 5.13. Malatya’daki Tekstil Sanayi Tesislerinin Sektörel Bölünüşü ve Çalışan Sayısı.....	285
Tablo 5.14. Malatya’daki Tesislerde Yer Değiştirme Eğilimleri.....	314
Tablo 5.15. Malatya’daki Tesislerde Kuruluş Yeri ve Yer Değiştirme Durumları	315
Tablo 5.16. Malatya’daki Tesislerde Dönemler İtibarıyla Yer Değiştirme Durumu ...	316

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Malatya'nın Konumu	1
Şekil 3.1. Malatya'daki Sanayi Alanları ve Güzergahları.....	30
Şekil 3.2. Malatya'daki Sanayi Tesislerinin Dağılışı.....	31
Şekil 3.3. Malatya I. Organize Sanayi Bölgesinde Tesislerin Sektörel Olarak Dağılışı	33
Şekil 3.4. Malatya II. Organize Sanayi Bölgesinde Tesislerin Sektörel Olarak Dağılışı ...	36
Şekil 3.5. Malatya Özsan Sanayi Sitesinde Tesislerin Sektörel Olarak Dağılışı.....	42
Şekil 4.1. Malatya'daki Tesislerin Yurtiçi Hammadde Temin Alanları	60
Şekil 4.2. Malatya'daki Tesislerin Yurtdışı Ham ve Yarımamul Madde Temin Alanları	62
Şekil 4.3. Malatya'daki Tesislerin Hammadde Temininde Mevsimsel Olarak Karşılaştıkları Problemler	63
Şekil 4.4. Malatya'daki Sanayi Tesislerinin Yurtiçi Yarımamul Maddelerin Temin Alanları	67
Şekil 4.5. Malatya'daki Sanayi Tesislerinde Çalışan Kişi Sayılarının İl Sanayi Ticaret Odası Verileri İle Karşılaştırılması	83
Şekil 4.6. Malatya'daki Tesislerde Servis Durumu.....	100
Şekil 4.7. Malatya'daki Tesislerin Farklı Bir Üretim Yapma Durumu.....	108
Şekil 4.8. Malatya'daki Tesislerin Yeni Bir Yatırım Düşünme Durumu.....	110
Şekil 4.9. Malatya'daki Tesislerinin Diğer Bir Firma İle Ortak Bir Üretim Durumu...	116
Şekil 4.10. Malatya'daki Tesislerde Üretimin Yıl Boyunca Devamlılığı.....	118
Şekil 5.1. Malatya'da Gıda Sanayinde Hammadde Temin Alanları	140
Şekil 5.2. Malatya'da Gıda Sanayi Tesislerinin Yurtiçi Pazar Alanları.....	141
Şekil 5.3. Malatya'daki Gıda Sanayinde Yarımamul Madde Temin Alanları	142
Şekil 5.4. Malatya'da Süt Ürünleri Sanayine Dayanan Tesislerin Hammadde Temin Alanları	162
Şekil 5.5. Malatya'da Süt Ürünleri Sanayine Dayanan Tesislerin Pazar Alanları	163
Şekil 5.6. Türkiye'de İllere Göre Kayısı Üretiminin Dağılışı (TÜİK).....	167

Şekil 5.7. Malatya'daki Kayısı Ürünleri Sanayisine Dayanan Tesislerin Pazar Alanları	175
Şekil 5.8. Türkiye'de Coğrafi Bölgelere Göre Faal Un Fabrikalarının Dağılışı	187
Şekil 5.9. Malatya'daki Un ve Unlu Mamullere Dayanan Tesislerin Hammadde Temin Alanları	194
Şekil 5.10. Malatya'daki Un ve Unlu Mamullere Dayanan Tesislerin Pazar Alanları	195
Şekil 5.11. Şekerli Mamuller Sanayine Dayanan Tesislerin Ham ve Yarı-mamul Madde Temin Alanları	204
Şekil 5.12. Şekerli Mamuller Sanayine Dayanan Tesislerin Pazar Alanları	205
Şekil 5.13. Malatya'da Gıda Sanayine Dayanan Diğer Tesislerin Hammadde Temin Alanları	225
Şekil 5.14. Malatya'da Gıda Sanayine Dayanan Diğer Tesislerin Pazar Alanları	226
Şekil 5.15. Malatya'daki Kimya Sanayine Dayanan Tesislerin Hammadde Temin Alanları	236
Şekil 5.16. Malatya'daki Kimya Sanayine Dayanan Tesislerin Yarımamulmadde Temin Alanları	237
Şekil 5.17. Malatya'daki Kimya Sanayine Dayanan Tesislerin Pazar Alanları	238
Şekil 5.18. Malatya'daki Makine ve Metal Eşya Sanayine Dayanan Tesislerin Hammadde Temin Alanları,	252
Şekil 5.19. Malatya'daki Makine ve Metal Eşya Sanayine Dayanan Tesislerin Yarımamul madde Temin Alanları	254
Şekil 5.20. Malatya'daki Makine ve Metal Eşya Sanayine Dayanan Tesislerin Pazar Alanları	256
Şekil 5.21. Malatya'daki Orman Ürünleri Sanayine Dayanan Tesislerin Hammadde Temin Alanları	266
Şekil 5.22. Malatya'daki Orman Ürünleri Sanayine Dayanan Tesislerin Yarımamulmadde Temin Alanları	267
Şekil 5.23. Malatya'daki Orman Ürünleri Sanayine Dayanan Tesislerin Pazar Alanları	268
Şekil 5.24. Malatya'daki Taş Toprak Sanayine Dayanan Tesislerin Hammadde Temin Alanları	278
Şekil 5.25. Malatya'daki Taş Toprak Sanayine Dayanan Tesislerin Yarımamulmadde Temin Alanları	279

Şekil 5.26. Malatya'daki Taş Toprak Sanayine Dayanan Tesislerin Pazar Alanları	280
Şekil 5.27. Malatya'daki Tekstil Sanayine Dayanan Tesislerin Yurtiçi Hammadde Temin Alanları	295
Şekil 5.28. Malatya'daki Tekstil Sanayine Dayanan Tesislerin Yurtiçi Pazar Alanları	299
Şekil 5.29. Malatya'daki Tekstil Sanayine Dayanan Tesislerin Yurtdışı Pazar Alanları	300
Şekil 5.30. Malatya'daki Diğer Sanayi Tesislerin Hammadde Temin Alanları.....	308
Şekil 5.31. Malatya'daki Diğer Sanayi Tesislerinin Pazar Alanları	308

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 3.1. Malatya I. Organize	33
Fotoğraf 3.2. Malatya II. Organize Sanayi Bölgesi	35
Fotoğraf 3.3. Malatya Yeni Sanayi Sitesi	39
Fotoğraf 3.4. Özsan Sanayi Sitesi	41
Fotoğraf 3.5. Gıda Toptancılar Sitesi	44
Fotoğraf 3.6. Malatya-Elazığ Güzergâhı ve Sanayi Tesisleri	46
Fotoğraf 3.7. Malatya Elazığ Güzergâhının Başlangıç Kesimi	48
Fotoğraf 3.8. Malatya Battalgazi Güzergâhı Başlangıç Kesimi	50
Fotoğraf 3.9. Malatya –Ankara Güzergâhının Başlangıç Kesimi	52
Fotoğraf 3.10. Cezmi Kartay Caddesi ve Civarındaki Bina Altlarındaki Konfeksiyon Üretim Tesisleri	56
Fotoğraf 4.1. Tekstil Fabrikasında İşlemek Üzere Hazırlanan Hammaddeler	70
Fotoğraf 4.2. Malatya İlindeki Sanayi Tesisleri	74
Fotoğraf 4.3. Malatya İlindeki Tekstil Üretim Tesislerinde Kalite Kontrol Aşaması ...	84
Fotoğraf 4.4. Sanayi Tesisleri ve Ulaşım	97
Fotoğraf 4.5. Sanayi Tesislerindeki Üretim ve Üretim Aşamaları	109
Fotoğraf 4.6. Malatya İlindeki Tesislerin Katıldıkları Fuar Alanlarındaki Stant	124
Fotoğraf 5.1. Malatya’da Damızlık ve Et Tavuğu Yetiştiriciliği	150
Fotoğraf 5.2. Malatya’da Damızlık Tavuk ve Yumurta Üretim Tesisleri	150
Fotoğraf 5.3. Malatya’da Su Ürünleri İşleme Tesisleri	156
Fotoğraf 5.4. Malatya İlinde Su Ürünleri Üretim Tesislerinde Kuluçkahane	156
Fotoğraf 5.5. Malatya İlinde Süt Üretim Tesislerinde Üretim Aşamaları	160
Fotoğraf 5.6. Malatya'da Süt Üretim Tesislerinde Üretimin Sonrası Kontroller	161
Fotoğraf 5.7. Malatya'daki Kayısı Fabrikalarından Genel Bir Görümüm	171
Fotoğraf 5.8. Malatya'daki Kayısı işleme Tesisleri	176
Fotoğraf 5.9. Malatya'daki Tesislerde Kayısı Üretim Aşamaları	178
Fotoğraf 5.10. Malatya'daki Kayısı İşleme Tesislerinde Kayısının Büyüklüklerine Göre Tasnifi	180
Fotoğraf 5.11. Malatya’da Un Fabrikalarında Üretim Aşamaları	193
Fotoğraf 5.12. Malatya’da Pekmez Tesislerinde Üretim Aşamaları	202

Fotoğraf 5.13. Malatya'daki Baharat Üretim Tesislerinde Üretim Aşamaları.....	222
Fotoğraf 5.14. Malatya'daki Kimya Sanayine Dayanan Tesislerde Üretim Aşamaları.....	233
Fotoğraf 5.15. Döküm Üretim Tesislerinde Üretim Aşamaları	242
Fotoğraf 5.16. Malatya'daki Makine Sanayine Dayanan Tesislerden Genel Bir Görünüm	248
Fotoğraf 5.17. Malatya'da Makine Sanayi, Üretim Aşamaları ve Montaj	259
Fotoğraf 5.18. Malatya'da Makine ve Metal Eşya Sanayine Dayanan Tesislerde Üretim Aşamaları	260
Fotoğraf 5.19. Malatya'da Orman Ürünleri Sanayine Dayanan Tesislerde Üretim Aşamaları	265
Fotoğraf 5.20. Malatya İlinde Taş Toprak Sanayi	274
Fotoğraf 5.21. Malatya'daki Tekstil Fabrikalarında Üretim Aşamaları.....	288
Fotoğraf 5.22. Malatya'daki Tekstil (İplik) Fabrikalarında Üretim Aşamaları.....	290
Fotoğraf 5.23. Türk Girişimci Bölgesi, Kahire, Mısır	305
Fotoğraf 5.24. Malatya'daki Tekstil Fabrikalarında İplik Üretimi	306

ÖNSÖZ

Sanayi, sanayi içinde de imalat sanayi tüm ekonomik faaliyetlerdeki ana unsurlardan birini oluşturmaktadır. İmalat sanayinin gelişmesi ile bir çok sektör ivme kazanmakta, durağanlaşması ve gerilemesi durumunda ise bir çok sektör krize girmektedir. Ülke ve toplumların her yönüyle içinde olmak istedikleri, gelişmek için temel şart gördükleri imalat sanayi aynı zamanda toplumların gelişmişlik düzeyleri ve bilgi birikimlerinin göstergeleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Sanayileşme sürecinde başarısız olan şehir ve ülkeler diğer tüm sektörlerde de kalkınma sürecini gerçekleştirememekte, kaynak ve en önemlisi de insan faktörünü üretken kılamamaktadırlar. Açıklanan işsizlik rakamları aynı zamanda toplumların üretken kılamadığı nüfus anlamına gelen işsizlik sorunun temelinde sanayileşme sürecinde istenilen düzeye erişememekten kaynaklanmaktadır. Tarım ve sanayi sektörleri arasındaki bütünleşmenin sağlanamaması veya üretken olmayan bir imalat sanayi, ulaşım, ticaret ve hizmet sektörlerine ait diğer sektörlerinde zayıf kalmasına dolayısıyla yine insan faktörünün yeterince üretken kılınamamasına neden olmaktadır. Toplumların ve devletlerin bütün enerjileri ile yoğunlaşmak istedikleri imalat sanayi adeta bir sıçrama alanı, bir çıkış kapısı niteliğindedir. İmalat sanayinde oluşturulan küçük bir istihdam veya imalat sanayi sektörlerindeki bir kümelenme toplumların gelişmesi için önemli bir etken olmaktadır.

Devletler ve toplumlar için bu kadar önemli bir kalkınma aracı olan sanayileşmenin incelenmesi, anlaşılması ve gelişmesi elzem bir durum arz etmektedir. Bu durumu Türkiye'deki kalkınma ve sanayileşme açısından oldukça ağır seyreden doğu illeri açısından düşündüğümüzde sanayileşme süreçlerindeki önem daha da artmaktadır.

Birçok dezavantaja rağmen sanayileşme süreçlerinde başarılı bir çıkış yapan Malatya ilinin incelenmesi, anlaşılması ve il sanayisinin daha da ileri taşınması için, Malatya sanayisi araştırılması gereken konuların birini oluşturmaktadır. Özellikle ilin ihracat rakamlarının 600 milyon \$ civarında olduğu düşünüldüğünde Malatya ilinin gerçekleştirmiş olduğu sanayileşme sürecinin boyutu daha da öne çıkacaktır.

Yüksek lisans ve doktora çalışması sürecinde her daim fikirlerinden yararlandığım Danışman Hocam Prof. Dr. Erdal KARAKAŞ'a ,ilgi ve yardımlarını gördüğüm diğer hocalarıma ve arkadaşlarıma, MSTO, I- II. OSB ve KOSGEB

alışanlarına ayrıca çalışmanın her aşamasında benden destek ve ilgisini sabırla esirgemeyen eşime teşekkür ederim.

Elazığ- 2014

Remzi HANİLÇİ

KISALTMALAR LİSTESİ

ASÜD	: Ambalajlı Süt Üreticileri Derneği
DMİ	: Devlet Meteoroloji İşleri
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
URL	: İngilizce, Uniform Resource Locator; Birörnek Kaynak Konumlayıcı, Tekdüzen Kaynak Bulucu), İnternet'te bir kaynağa (belge veya resim gibi) rastgelen, standart bir formata uygun bir karakter dizgisidir.
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi
CNS	:Computer Numerical Control (Bilgisayar Sayımlı Kontrol)
TMSD	: Türkiye Makarna Sanayicileri Derneği
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
MTSO	: Malatya Ticaret ve Sanayi Odası
İGEME	: İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
BSTB	: Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
EB	: Ekonomi Bakanlığı
TMO	: Toprak Mahsülleri Ofisi
FOB	: Free On Board Tedarikçinin malzemeyi nakliye yapılacağı geminin güvertesine taşıyana kadar olan sorumluluğunu içerir.
CFR	: CFR, (cost and freight) Mal bedeli ve navlun anlamına gelen uluslararası bir ticari terim. İthalat ve ihracatta taşınan ürünün, daha önce belirlenmiş limana kadar bütün taşıma masraflarının tamamen ihracatçı firma tarafından karşılanacağını belirtir. Fakat masraflardaki artış veya nakliye sırasındaki hasarlar karşı tarafın (alıcının) sorumluluğundadır.
ÜRGE	: Üretim Geliştirme
ARGE	: Araştırma Geliştirme
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EBK	: Et ve Balık Kurumu

İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
STB	: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
SEK	: Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
ASÜD	: Ambalajlı Süt ve Süt Ürünleri Sanayicileri Derneği
TZOB	: Türkiye Ziraat Odaları Birliği
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizma
BSE	: Bovine spongiform encephalopathy. Deli dana hastalığı
PETDER	: Petrol Sanayi Derneği
MAPESAD	: Madeni Yağ ve Petrol Ürünleri Sanayicileri Derneği
TÜDÖKSAD	: Türkiye Döküm Sanayicileri Derneği
MKEK	: Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu
TÇMB	: Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü (WTO)
GKGM	: Gıda Kontrol Genel Müdürlüğü
TYSB	: Türkiye Yem Sanayicileri Birliği
PLASFED	: Plastik Sanayicileri Federasyonu

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ

1.1. Araştırma Alanının Yeri Sınırları ve Başlıca Özellikleri

Malatya konum olarak Doğu Anadolu Bölgesinde yer alır (Şekil 1.1). Hatay-Maraş çöküntü oluğunun kuzey ucunda; Tohma, Fırat ve Kuruçay vadileri ile bunları çevreleyen dağlar ve platolar üzerine yayılan il topraklarının yüzölçümü 12.412 km²'dir. Sultan Suyu ve Sürgü Çayı vadileriyle Akdeniz'e, Tohma Vadisi'yle İç Anadolu'ya Fırat Vadisi'yle Doğu Anadolu'ya açılan araştırma sahası, bu üç bölge arasında bir geçiş bölgesi oluşturur.

Şekil 1.1: Malatya'nın Konumu

37° 54' ve 39°03' Kuzey paralelleri ile 38°45' ve 39°08' doğu meridyenleri arasında kalan Malatya'da, il merkezinin ortalama yükseltisi 900 metredir. Çalışma sahasını doğudan Elazığ'ın Sivrice, Baskil, Keban ve Ağın, Kuzeyden Erzincan'ın Kemaliye, Kuzey ve Kuzeybatıdan Sivas'ın Divriği, Kangal, Batıdan Maraş'ın Elbistan, Pazarcık ve Sivas'ın Gürün, Güneyden Adıyaman'ın Gölbaşı, Besni Merkez, Kahta ve Gerger Güneydoğudan Diyarbakır'ın Çüngüş ilçeleri çevrelemektedir.

Araştırma alanı Malatya ilini kapsamaktadır. Doğu Anadolu illeri içinde nüfus(762.366) ve ekonomik yapı olarak belli bir ölçekte olan Malatya ili sanayi faaliyetlerinin geliştiği illerden biridir.

Tarihi kökeni neolitiğe kadar inen Malatya, tarihin her döneminde birçok devlet tarafından el değiştirmiştir. Bunlar içerisinde özellikle Hititler, Kommagene, Persler ve Roma dönemi etkili olmuştur. Selçuklu ve Osmanlı devleti döneminde kültürel, mimari ve ticari açıdan gerçek anlamda kimlik kazanan il gelişmesini sürdürerek günümüze ulaşmıştır(Malatya İl Yıllığı, 1996:5421-5482).

Yukarı Fırat bölümünde Malatya Havzası olarak adlandırılan saha, Güneydoğu Torosların güney ve kuzey sıraları ile bu dağlar arasına sıkışmış çöküntü oluklarından oluşur. Yer yer düzenli sıralar oluşturan dağlar, tabanında Malatya Ovası'nın bulunduğu büyük çöküntü alanını güneyden, batıdan ve kuzeyden kuşatır. Çöküntü alanının su bölüm çizgilerinde yükseltileri 1.000 metrenin üzerinde olan ve geniş alanlar kaplayan platolar, merkeze doğru alçalır. Bu yüksek yapıyı batı ve kuzeybatı yönünde Tohma ve Kuruçay vadileri, çeşitli parçalara ayırır. Platolar, vadi yamaçlarında oldukça düzenli diziler oluşturan taraçalar ile son bulur. İl topraklarında, hemen hemen tüm yeryüzü şekillerine rastlanmakla birlikte, plato ve dağlar ağırlıklıdır. Daha sonra ovalar ve vadiler gelmektedir (Malatya İl Yıllığı, 1996:5421-5482).

Malatya'nın 1970-2010 yılları arasındaki 40 yıllık yağış verileri incelendiğinde yıllık ortalama yağış miktarının 374 mm olduğu görülür. Son 40 yılda ortalama yağış 374 mm olmasına rağmen bazı yıllarda (1979, 1988) ortalama yağış miktarı 600 mm kadar çıkarken bazı yıllarda da (1985, 1999) yağış miktarı çöl iklimini andırır düzeyde 250 mm civarına düşmüştür. En fazla yağış Mart, Nisan ve Mayıs aylarında görülürken en az yağış Temmuz Ağustos ve Eylül aylarında düşmektedir. Bahar aylarında m²'ye aylık ortalama 50 mm civarında yağış düşerken yaz aylarında yağış miktarı 2 mm'ye düşmektedir. Bu durum yazları kurak ve ilkbahar ayları yağışlı olan bir iklim tipinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (MGM, 2013).

Malatya'nın 1960-2012 yılları arasındaki sıcaklık verileri incelendiğinde ise aylık sıcaklık ortalamalarının 0,1-27,4 C⁰ arasında değiştiği görülür. Aylık sıcaklık ortalamaları Temmuz ayında 27,4 C⁰, Ocak ayında ise 0,1 C⁰ olarak gerçekleşmektedir. Aylık sıcaklık ortalamaları yaz aylarında 25-30, kış aylarında ise 0-2 C⁰ arasında değişmesine rağmen son 50 yıl içinde en yüksek aylık sıcaklık ortalaması 42,2 en düşük aylık sıcaklık ortalamaları ise -19 C⁰ arasında değişmektedir (MGM, 2013).

Sonuç olarak Malatya Doğu Anadolu Bölgesinde olmasına rağmen iklim özellikleri açısından Doğu Anadolu bölgesinde önemli ölçüde farklılaşan, Akdeniz ve Karasal iklimler arasında bir geçiş tipinin görüldüğü bir iklim tipidir.

Malatya ilinin nüfus değişimine bakıldığında, Cumhuriyetten günümüze kadar il nüfusunda sürekli bir artış kaydedilmiştir. 1927 yılında 305785 nüfusa sahip olan Malatya 2012 yılında 762366 kişiye ulaşmıştır. 1954 yılında Adıyaman'ın il olması il nüfusunda önemli bir azalışa neden olmuşsa da il nüfusu, 1970'te 510979'a, 1980'de 606996'ya, 1990'da ise 702055'e yükselmiştir. 2000 yılında da nüfusun artışı devam ederek il nüfusu 2011 yılında 750000 eşliğini geçmiştir (DİE, 2002; <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>)

İl nüfusunun sürekli artmasına rağmen ilin sürekli göç vermesi il nüfusunun Türkiye nüfusundan daha az artışına neden olmuştur. Malatya ili 1927 yılında Türkiye nüfusunun % 2.2'lik oranını oluştururken 2012 yılında bu oran % 1'e gerilemiştir.¹ TÜİK tarafından hazırlanan nüfus projeksiyonlarına göre 2023 yılında bu oran % 1'in de altına düşmektedir. Fakat il ekonomisindeki gelişmelerin etkisi(demir çelik vs) ile il nüfusunun artışında daha farklı bir tablonun ortaya çıkmasına neden olabilir. Genel olarak Doğu Anadolu Bölgesi illeri içinde Van hariç diğer illerden daha fazla nüfuslanan Malatya'da, nüfus son 5 yıl içinde (2007-2012) yılda ortalama 5-10 bin kişi arasında bir artış kaydetmiştir(<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>).

Malatya ilindeki 1975-2012 yılları arasındaki göç olgusu incelendiğinde Malatya ili genel olarak göç veren iller arasında yer almaktadır. 1975-2000 yılları arasında hızlı bir göç dalgasının yaşandığı ilde 2005 sonrasında dışarıya olan göçler önemli ölçüde azalmıştır. 2000 yılı öncesinde yaklaşık olarak ‰-55'e kadar çıkan net göç rakamı 2005 sonrasında hızlı bir şekilde azalarak ‰-5 civarına gerilemiştir. Hatta bu gerileme 2010-2011 yılları arasında ilin aldığı göçün verdiği göçten fazla olması nedeniyle net göç hızı ‰ 5 civarına yükselmiştir. Fakat bu artış daimi olmayıp 2012 yılında yine net göç hızı ‰ -5 civarına gerilemiştir. 2010 sonrasında yıllık ortalama 50-60 bin kişilik bir nüfus hareketinin görüldüğü ilde alınan ve verilen göç oranları birbirine oldukça yaklaşmış durumdadır. İl ekonomisinin 2005 yılından sonra önemli gelişmeler kaydetmesi göç olgusunda önemli gerilemeler yaşamasında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>).

¹ Malatya nüfusunun Türkiye nüfusunun altında bir nüfus artışı göstermesinde 1954 yılında idari sınırlardaki değişimin etkisi ile önemli bir etken oluşturmaktadır.

Genel olarak önceki yıllara göre Malatya’da nüfusun göçünde bir azalma görülse de diğer illerde 2013 yılı itibarıyla Malatya nüfusuna kayıtlı 700 bin civarında kişinin bulunması Malatya’daki göç olgusunun yapısını ortaya koymaktadır. Malatya’dan diğer illere yaşanan göçlerde İstanbul 392435 kişi ile ilk sırayı almaktadır. İstanbul’dan sonra en fazla göç alan iller, Ankara (49121), İzmir (32833), Adana (25429), Mersin (24399)ve Antalya (16236)’dır (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>).

Köy ve şehir nüfusu oranları, şehirleşme ve tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecindeki durumu gösteren önemli bir veridir. Sanayileşme sürecinde rantın artması ve iş gücüne olan talep nedeniyle kırsal nüfus şehirlere yönelmeye başlamıştır. Dolayısıyla kırsal alanda olan ve ekonomi içerisindeki tarım ve tarıma dayalı nüfus hızla azalırken sanayi ve hizmete dayalı nüfus artmakta, ekonomik yapı güçlenmektedir.

Malatya’da 2000 yılında nüfusun %58,6’sı şehirde, %41,4’ü de kırdaki yaşıyordu. Fakat bu oran her geçen yıl kırsal nüfus açısından azalmakta ve şehir nüfusu bakımında da artmaktaydı. Çünkü 2007 de nüfusun 64,2’sini şehir, % 35,9’unu kır nüfusu oluştururken, 2010 yılında şehir nüfusu %64,9’a yükselmiş, kır nüfusu da %35,1’e düşmüştür. 2012’de şehir nüfusunun oranı %66,3 kır nüfusunun oranı da %33,7 olmuştur (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>).

Malatya’daki şehirselleşmenin dağılışı ve gelişimine bakıldığında yerleşmelerin genelde çevre yolunun güneyinde ve şehrin batı kesiminde gelişme gösterdiği görülür. 1990’lı yıllarda ilin hızla büyümesi şehirselleşmenin daha da genişlemesini sağlamıştır. 1970 ve 80’lerde kurulan sanayi siteleri şehirselleşmenin dış zonların da kalırken 1990’lı yıllarda şehirselleşme alanla iç içe kalmaya başlamışlardır. Şehirselleşmenin büyümesi neticesinde askeri alanlarında şehirselleşme alanı içinde kaldığı Malatya’da, yerleşmeler askeri alanlarda kesintiye uğrayarak yayılmaktadır. Özellikle Beylerderesi civarı(Özsan Sanayi Sitesinin arka kesimi), Malatya Elazığ Yolunun İnönü Üniversitesine kadar olan çevre yolunun güney kesiminde kalan şehirselleşme alanı kesintiye uğrayarak yayılışına devam etmektedir.

Çevre yolunun kuzey kesimlerinde yerleşmelerin yatay ve dikey gelişimi oldukça sınırlıdır. Genelde işçi mahalleleri olarak beliren bu semtlerde ekonomik olarak dar veya orta gelirli veya il dışından gelenlerin ikamet ettikleri alanların başında gelmektedir.

2003 yılı sonrasında şehirsal alanın gelişimini hızlandıran en önemli faktörlerden biride konut kredilerindeki faiz oranlarını düşmesi ve kamu binalarının sayısındaki artıştır. 2004 öncesinde bir yılda inşaat edilen mesken sayısı 300'ün altında iken 2004-2012 yılları arasında inşa edilen mesken sayısı ortalama 600 ile 1800 adet arasında artış göstermiştir. İnşa edilen meskenlerin toplam alanı ve binaların değeri, 2004 yılı ve sonrasında alan oransal olarak 3 ile 10 arasında artarken değer olarak ise ortalama 3 ile 17 kar arasında bir değer artışı söz konusudur (http://tuikapp.tuik.gov.tr/Yapi_Izin_App/giris.zul).

İl ekonomik ve doğal kaynaklar açısından ise oldukça önemli bir konuma sahiptir. Doğu Anadolu bölgesi illeri arasında önemli ölçüde sanayileşmeyi başaran Türkiye'de ki nadir illerden biridir. 1980'li yılların sonu ve 2005'lerde açılan organize sanayi bölgeleri ildeki sanayi faaliyetlerinin ölçeğinin büyümesini sağlamıştır. 2012 yılı itibarı ile tesis sayısının yaklaşık 900'e, sanayi tesislerinde çalışan sayısının ise 25000-30000 civarına yaklaşması il sanayisinin ulaştığı noktayı göstermektedir. Önemli miktarda ihracat getirisi olan kayısı, tekstil ve makine sanayi yıllık 650 milyon \$ civarında bir ihracat rakamının yakalandığı düşünülmektedir (Saha Anket Çalışması, 2010). Aynı zamanda Türkiye'deki en önemli demir cevheri işletmelerinin Malatya'da olması ve büyük ölçekli şirketlerin yatırım için Malatya'ya yönelmeleri demir çelik endüstrisinin de alt yapısının kurulması yönünde ilerlemiştir.

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada; Malatya sanayisinin Cumhuriyet dönemi öncesinden günümüze kadar olan süreçteki gelişimi, değişimi ve sıçrama dönemleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Malatya sanayinin komşu, diğer iller ve yurtdışı ülkelerle olan etkileşim ve bağlantılarının boyutu ortaya konulmaya çalışılarak ildeki sanayi yapısının nitelik ve niceliği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Malatya ilinin mevcut sanayi yapısını ve özelliklerini ortaya koymaya çalışan bu çalışmada üretim süreçlerindeki temel değişkenler olan hammadde, enerji, ulaşım, pazar, gibi unsurlar ile sanayi tesislerini dolaylı yoldan etkileyen ilin stratejik konumu, siyasi ve politik değişimlerin il sanayisine etkisi, Türkiye ve dünyadaki diğer sanayi bölgeleri ve teşvik unsurlarının ildeki sanayinin il dışına yurtdışına çıkmasına veya Türkiye ve dünyadaki diğer şehirlerdeki sanayinin Malatya iline yönelme durumu,

Malatya ilinin yurtdışındaki diğer ülkeler ile rekabet edebilme düzeyi gibi değişkenler tespit edilmeye çalışıldı.

Sanayi tesisleri çok miktarda hammaddenin işlendiği, taşındığı, çeşitli şehir ve ülkelerden ham ve yarı mamul madde temin eden tesislerdir. Malatya ilinde bulunan tesislerin hammaddeleri nerden ve nasıl temin ettikleri, 2005 öncesi ve sonrasındaki temin alanlarındaki farklılaşmalar, en yakın ve en uzak hammadde temin alanları, hammaddeden kaynaklanan çeşitli sorunlar sayısındaki değişim ve bunların maliyete etkisi, yaz ve kış sezonunda karşılaşılan güçlükler, kullanılan hammaddeler içinde yarı mamul madde oranları ve bunların temin alanları gibi unsurlar ortaya konulmaya çalışıldı.

İldeki tesislerin pazar alanlarının ülke içinde ve dışında hangi pazar alanları olduğu, mevcut pazar alanlarının önceki yıllara göre değişimi, artan tesis ve rekabet ortamının daralan pazar alanlarına etkisi, sektör ve pazarlanan ürünün değişmesine bağlı olarak pazar alanlarındaki farklılaşmalar, pazar alanlarında izlenen stratejiler, dar pazar alanları veya yurtdışı pazar alanlarında uygulanan farklı pazarlama stratejileri ve pazarlama süreçlerindeki karşılaşılan zorluklar gibi unsurlar ortaya konulmaya çalışılarak Malatya ilindeki pazarlama yapısı tespit edilmeye çalışıldı.

Sanayi tesislerinin dağılışını etkileyen diğer unsurların(enerji, işçi, teşvik ve yasal uygulamalar vs) dışında ildeki sanayinin sektörler gelişimleri ve yapıları ortaya konulmaya çalışıldı. Malatya ilindeki gıda, kimya, makine gibi sektörlerin Türkiye'deki gıda, kimya ve makine gibi sektörlerle bağlantıları, bu sektörler içindeki oranları, önemi, büyüme veya küçülme eğilimleri ve Türkiye'de gıda, kimya, makine gibi sektörlerden etkilenme durumu ortaya konulmaya çalışılarak Malatya ilinin Türkiye'deki durumu ve konumu ortaya konulmaya çalışıldı.

Malatya sanayini esas alan kapsamlı bir çalışmanın şu ana kadar yapılmamış olması Malatya sanayisine yönelik olarak yapılan bu çalışmanın önemini daha da arttırmaktadır. Sanayi tesislerinin karşılaştığı problemlerin tespiti, Malatya'daki sanayi lokasyonlarındaki değişimler ve yeni yönelimlerin hangi sanayi bölgelerine doğru olduğu oldukça önem arz etmektedir.

Çalışma Malatya ilinin bütününe kapsamına rağmen sanayi tesislerinin yaklaşık % 93'ünün il merkezinde toplanması nedeniyle çalışma Malatya şehri ağırlıklı olmuştur.

Malatya’da organize sanayi bölgelerinin dışında sanayinin dağılışı gösterdiği sanayi siteleri ile sanayi güzergâhlarının kuruluş, gelişim, değişim ve diğer sanayi bölgeleri ile etkileşiminin tespiti ildeki sanayinin mekânsal yapılanmasının ortaya konulması açısından önem taşımaktadır. Oldukça değişken bir yapının olduğu Malatya’da bazı sanayi lokasyonları zayıflarken bazı sanayi alanlarındaki değişimde güçlenerek devam etmektedir.

Malatya’daki mevcut sanayi yapısının tespiti, gelecekteki durumu, tarihsel süreç içinde nasıl bir değişim geçirdiği, gelişmesindeki dinamikler ve sıçrama dönemleri ortaya konulmasına çalışıldı.

1.3. Önemi

Malatya ili Doğu ve Güneydoğu illeri içinde önemli ölçüde sanayileşme sürecini ile ilgili dönüşümleri gerçekleştirebilen nadir illerden birini oluşturmaktadır. Sanayinin tesislerinin özellikle kıyı ve batı bölgelerinde lokalize olma isteği doğu ve iç bölgelerde sanayinin gelişiminin zayıf kalmasına neden olmaktadır. Türkiye’de 1980 öncesi dönemde sanayi tesisleri yerel bölgesel değişimlerden etkilenmesine rağmen ulusal değişimlerden sınırlı oranda etkilenmekteydiler. 1980 sonrası dönemde Türkiye’nin dünya sanayine entegre olma girişleri uzun bir süreç almış ve bir çok ekonomik krizi de beraberinde getirmiştir.

Çin’in Dünya Ticaret Örgütüne üye olması, Türkiye’nin Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütüne üyeliği kapsamında gümrük tarifesinde olan düzenlemeler Türkiye’nin ve dolayısı ile Türkiye’deki illerin Dünya ile olan ticaret, rekabet, değişim ve diğer unsurlardan daha fazla ve daha hızlı etkilenmesine neden olmaktadır. Türkiye’de her ilin bu değişimlerden etkilenmesi beraberinde bazı illerde sanayinin daha da gelişmesini sağlarken bazı illerde de sanayinin gerilemesine neden olmuştur.

Malatya’da gıda(kayısı) ve tekstil sektörlerinde başarılı kümelenme örnekleri diğer sektörler içinde çekici bir unsur oluşturmuş ve gıda ve tekstil sanayisi kadar olmasa da makine ve diğer sektörlerde de önemli gelişme ve ihracat rakamları elde edilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu 2012 verilerine göre 282, Türkiye İhracatçılar Meclisi verilerine göre 360 milyon \$’dır (<http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html>). Fakat istatistiğe yansımayan yani siyah rakam olarak var olan ihracatın

ise 600 milyon \$ civarında olduğu tahmin edilmektedir². Malatya'daki tesislerle yapılan görüşme ve mülakatlarda Malatya merkezli hammadde yarı-mamul madde diğer büyük şehirler üzerinde pazarlanmakta yada büyük şehir kökenli şirketlerin yaptıkları ithalat-ihracat büyük şehirlerin dış ticaretine kaydedilmektedir. 2002 yılından sonra TÜİK'in sanayi istatistiklerinde il düzeyinde veri yayınlamaması ve TÜİK, TİM gibi kurumların tesislerin üretim yaptıkları ile göre değil resmi olarak tebliğ edilen adrese göre ihracat kayıtlarını oluşturması bir çok ildeki sanayi üretim ve yapısının olduğundan daha sınırlı, çoğunlukla tebliğ edilen İstanbul, İzmir gibi illerde de daha fazla ihraç yapıldığı izlenimini vermektedir. Bu durum ise bir çok kurum ve araştırmacının hatalı yorumlarına neden olmaktadır. Oysa sadece TÜİK ve TİM verileri değil de Sosyal Güvenlik Kurumu ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinin iller düzeyindeki verileri ile sektör dernek, federasyonlarının verilerinin çapraz sorgulaması durumunda daha sağlıklı analizlerin yapılması sağlanacaktır.

Türkiye'nin 2012 yılında yaklaşık 152 milyar, Malatya ilinin ise 600 milyon \$ civarında ihracat gerçekleştirmesi Türkiye ve Malatya ilinin dünya sanayisine önemli ölçüde entegre olduğu göstermektedir. Doğu illerinde sanayinin gelişmesi önündeki bir çok dezavantajlı duruma rağmen Malatya ilinin III. Organizenin hazırlıklarına başlaması ilin sanayileşme sürecindeki başarısını ortaya koymaktadır. Özellikle Doğu, Orta Anadolu ve Orta Karadeniz illeri ile Ortadoğu, Orta Asya gibi ülkelere ihracat yapmayı düşünen tesisler için

- Güvenli olması,
- Yatırım risklerinin sınırlı olması
- Mevcut bir sanayi lokasyonunun var olması
- OSB'lerde uygun arsa fiyatları
- İşçi, hammadde gibi ihtiyaç duyulan temel unsurların tedarikinde problem yaşanmaması
- Yurtiçi ve yurtdışı pazar alanlarına uygun bir mesafede olması(Malatya ile İstanbul arasındaki mesafe 1100 km civarında iken Musul ve Erbil arasındaki mesafe700 km civarındadır)

² Siyah Rakam: Herkes tarafından bilinen fakat kaydı olmayan

- İyi düzeyde bir pazar alanı gibi nedenler Malatya’da yatırım yapmayı teşvik eden unsurlar arasında yer almaktadır.

1.4. Araştırma Metodu ve Yöntemi

Çalışmanın araştırma alanını Malatya ili oluşturmaktadır. Araştırma alanı Malatya ilinin bütünü olmakla beraber sanayi tesislerinin il merkezinde yoğunlaşması çalışmanın da ağırlıklı olarak il merkezinde yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Araştırma ile ilgili haritalar Malatya Belediyesi, yerel belediyeler ve Google Earth’tan, Türkiye ve Malatya’daki tesis sayılarının tespitinde TOBB, SGK, TÜİK, MTSO, sektörlerle ait dernek ve federasyonlar ve ihracatçı birliklerinden istifade edilmiştir. Çalışmanın tarihsel gelişim süreçlerinde tarih ve iktisat gibi bilimlerden, sektör analizleri ve mukayeseli karşılaştırmalarda Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Ekonomi Bakanlığı, İGEME, İSO gibi bakanlık ve kurumlardan, sektörlerle ait detaylı analizlerde, gıda ve ziraat mühendisliği, sosyoloji gibi bilim dalları ile bu bilim dallarına ait çalışmalardan istifade edilmiştir.

Malatya’da Sanayinin Gelişimi adlı bu çalışma yüksek lisansta yapılan Malatya Şehrinde Gıda Sanayisi adlı tezin devamı niteliğindedir. Malatya’da Sanayinin Gelişimi adlı bu doktora tez çalışması yüksek lisans ile birlikte yaklaşık 8 yıllık bir gelişim, değişim ve analizi kapsamaktadır. Oldukça uzun bir zaman diliminde İl ve Türkiye sanayisinin gözlenmesi sektörel ve alansal değişimlerin tespitinde önemli avantaj sağlamıştır. Çalışma alanının ve çalışma konusunun birbirinin devamı niteliğinde olması çalışmanın da bir bütünlük içerisinde devamını sağlamıştır. Araştırma sahasında yüksek lisansta kullanılan anket doktora çalışmasında ilave sorularla daha da geliştirilerek uygulanmış ve önceki yıllarda elde edilen verilerle uyumlu bir şekilde değerlendirilme imkânını sağlamıştır. Araştırma sahasında yüksek lisansta 109 anket uygulanmıştır. Doktora çalışmasında ise 289 firma ile görüşülmüş, görüşülen firmaların bir kısmının ortak veya aynı şirket gurubuna ait firmalardan oluşması nedeniyle ortak bir anket uygulanarak toplamda 249 anket uygulanmıştır. Ankette alınan cevaplar tesis ölçeklerine(büyük, orta ve küçük), özelliklerine(yeni kurulmuş veya taşınmış olması, birden çok tesisin tek bir firmaya ait olması nedeniyle ortak bir anketin uygulanması gibi),birbirinin devamı niteliğinde olan sorularda ilk soruya olumsuz cevap verilmesi nedeniyle diğer soruların sorulmaması veya diğer nedenlerden dolayı(bazı verilerin hatırlanamaması ve gizlenmek istenmesi vs) değişkenlik göstermektedir.

Saha çalışmalarında anketler doğrudan yüzyüze uygulanmıştır. Anket soruları toplamda 104 sorudan oluşmakla birlikte görüşülen tesis yönetici ve idarecilerine ortalama 150 civarında soru yöneltilmiştir. Bu sorular doğrudan soru cevap şeklinden ziyade sohbet esnasında bölüm bölüm uygulanarak anket tamamlanma eğiliminde olunmuştur. Anket saha görüşmelerinin ilk halkasını oluştururken ikinci halkasını ise tesisin gezilmesi ve analizi oluşturmaktadır. Türkiye ve dünya ölçeğinde olan tesislerle görüşmeler çoğunlukla 5-10 kişi arasında ortalama 1-1,5 gün sürerken, 1-5 kişi arasında işçi çalıştıran yaklaşık 100-150 m² alana sahip çoğunlukla sanayi sitelerinde yer alan tesislerle ise görüşmeler ortalama 30 dk sürmüştür. Sanayi sitelerinde yer alan küçük ölçekli ve çoğunlukla pazar alanı sadece Malatya İlinden oluşan tesislerde ayrıca tesisin gezilmesi ve analizi için ayrı bir zaman dilimi kullanılmamıştır.

Çalışma içinde anket soruları içinde yer almamasına rağmen farklı detay verilere de yer verilmiştir. Görüşme sırasında sohbetin derinliğine veya ortaya çıkan aykırı bir verinin nedeni aynı sektördeki diğer tesislerde de araştırılmaya çalışılmıştır. Farklı tesislerde aynı verinin tekrarlanması durumunda çalışma sonuçlarına yer verilmiştir. Örneğin işçi verimlilikleri konusunda konuşurken tesis sahipleri İstanbul'daki aynı nitelik ve büyüklükteki tesislerinde işçi verimliliğinin Malatya'daki tesislerine göre % 15 civarında daha verimli olduğunu belirtilmişlerdir. Bu durum anketteki diğer sorular içinde benzer bir süreçte gelişmiştir. Ankette Türkiye ve Malatya'yı etkileyen 1994 ve 2000 genel krizleri araştırılmak istenmiş fakat görüşme sırasında 1997-1998'deki sektörel vb krizlere de tesis sahiplerinin girmesi ekonomik krizlerin bir bütün olarak değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Uygulanan anketler tablolara ve grafiklere dönüştürülerek verilerin yorumlamasına gidilmiştir. Pazar, hammadde ve sanayi bölgelerinin etki alanı gibi verilerin haritalandırılması aynı zamanda Türkiye ve bölgedeki sanayi lokasyonları ve sanayi lokasyonları arasındaki bağlantılarında ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Sanayi çalışmalarındaki değişkenlerin hızlı bir şekilde değiştiği günümüzde sanayiye etkileyen temel unsurlar olan hammadde, enerji, ulaşım, işçi gibi faktörler kullanılarak çalışma yürütülmeye çalışılmıştır. Saha çalışmasında kullanılan anket, sanayi çalışmalarında kullanılan temel sanayi anketi olmakla birlikte ankette ilave sorular eklenerek anket daha fonksiyonel ve amaca daha uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Özellikle hammaddenin taşınma maliyetlerinin yanında mamul maddelerin pazar alanlarına ulaştırma maliyeti veya tesislerin yatırım planları vb alanlardaki

değişkenlerin tespitine yönelik ilave sorular saha çalışmasından daha güçlü tespitler yapılmasını sağlamasına yardımcı olmuştur. Saha çalışmasında hammadde, enerji, işçi gibi klasik unsurlarla değil de “Malatya’daki sanayi tesisleri arasında yatay ve dikey organizasyonların düzeyi hakkında ne düşünüyorsunuz?” gibi sorular saha çalışmasında cevap alanın soru sayısının azalmasına neden olabileceği gibi saha çalışmasından istenilen sonucun da alınmamasına neden olacağından soruların daha açık ve anlaşılır sorular olmasına dikkat edildi; fakat sanayi etkileyen değişkenlerinde hızlı bir şekilde farklılaşması uygulanan ankette ve yürütülen çalışmada devletlerin ve tesislerin stratejik üstünlükleri, kümelenme ekonomilerinin oluşturduğu avantajlar gibi hammadde, enerji ve işçi gibi unsurlara göre daha ağır basan unsurlar göz önünde bulundurularak çalışma yürütülmeye çalışıldı.

Ankette yöneltilen her sorunun her tesis için aynı önemde olmaması alınan cevap sayısı ve uygulanan anketteki başarı düzeyini de önemli düzeyde etkilemektedir. Özellikle küçük ve büyük ölçekli, krizde olan, yeni kurulmuş veya taşınmış olan tesislerde farklı sonuçlar alınmasına neden olmuştur.

Çalışma alanında birbirinden çok farklı alt sektörlerden tesislerin bulunması sektörlerin toplulaştırılmasını da zorunlu kılmaktadır. Gıda, kimya, makine, orman, taş-toprak, tekstil ve diğerleri olmak üzere yedi sektörün oluşturulduğu ilde veriler bu yedi sektöre göre düzenlenip analizler yapılmaya çalışılmıştır. Gıda sanayi ile et ve et ürünleri, sebze ve meyve sanayi, süt ve süt ürünleri, şeker ve şekerli mamuller, un ve unlu mamuller, un ve yem sanayi, bulgur ve dövme sanayi ve gıda sanayindeki diğeri adı altında toplanan tuz, çerez, baharat ve yemek üretim tesisleri; kimya sanayinde, plastik, madeni yağ, deterjan ve diğer kimya sanayine dayanan tesisler; makine sanayi, döküm, makine, tarım makineleri ve metal eşya; orman ürünleri sanayi; taş toprak sanayi, hazır beton, mermer üretim tesisleri ve diğer taş toprak sanayine dayanan tesisler; tekstil sanayi, konfeksiyon, örme, iplik, entegre, deri ve diğer tekstil üretim tesisleri ile bu altı(gıda, kimya, makine, orman, taş-toprak, tekstil) gurup içinde yer almayan oldukça farklı özellikteki tesislerin toplandığı son sektör olan **diğer** tesislerdir. Malatya ilinde son sektör olarak ele alınan Diğerleri sektörü, altın işleme, matbaa, atıkların geri dönüşümüne dayanan tesisler gibi birbirinden farklı sektörler içinde yer alan tesislerden oluşmaktadır.

Çalışmanın sektörel açıklamalarında ilk olarak sektörün Türkiye’deki genel yapısı ortaya konuldu. Ardından Malatya ili ve varsa diğer ülkelerle bağlantıları

dahilinde Malatya ilindeki sanayi faaliyetleri açıklanmaya çalışıldı. Malatya ilinin Türkiye içindeki önemi ve konumu bilinmeden Malatya ilini açıklamak anlamsız ve eksik olacağından, Türkiye ve yer yerde(sektörün etki alanına göre) dünya sanayisi ile birlikte değerlendirilmeye çalışıldı. Özellikle Malatya'daki bazı tesislerin Orta Asya Ülkeleri ve Mısır'a taşınması bir çok unsur açısından sanayisinin bir bütün olarak değerlendirilmesi zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Saha çekimleri(video) ağırlıklı olarak 2011 yılı Ağustos ve Eylül ayında gerçekleştirildi. Saha çekimleri öncesinde çeşitli kurum ve kuruluşlar ve sanayi tesislerinin yapmış oldukları çok fazla sayıdaki çekim ve dijital kayıt sanayi alanlarının tümünün yeniden çekim yapılmasını ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. Saha çalışması sırasında sanayi alanlarının geneli ile ilgili bir çok kayıt olmasına rağmen şehirsal alandaki bazı sanayi güzergâhları ve kümelerinin tespiti ve diğer alanlardaki sanayi faaliyetlerinin tespiti için saha bir kez daha görüntülenmeye çalışılmıştır. Çalışmada tesisler tarafından yapılan çekimler ile sahada yapılan çalışmalar birlikte kullanıldı. Saha çekimlerinden daha sağlıklı sonuç alabilmek için video kayıtları Vuslat TV aracılığı ile gerçekleştirildi.

Genel olarak çalışma

- ✓ Saha Çalışması Öncesindeki Hazırlık: İldeki sanayi tesislerinin tespiti ve varlığı, anketin düzenlenmesi, kontrolü, tesis verilerinin incelenmesi gibi aşamalardan oluşmuştur.
- ✓ Saha Çalışması: Hazırlanan anketin tesislere uygulanması aşamasını oluşturmaktadır. İlk olarak uygulanan 30 civarındaki anket deneme amaçlı uygulanmıştır. Anketteki kağıt boyutu, punto, kenar boşlukları ve ihtiyaç duyulan soruların eklenmesi veya anlaşılmakta zorlanılan soruların formatının gözden geçirilmesi sonrasında anket daha kullanışlı hale getirilmeye çalışıldı. Uygulanan anketteki veriler (verilerin yorumlanmasında aykırı olan değerlerde veya anketteki bilgilerin doğruluğundan şüphe edilmesi durumunda) diğer tesis ve kurumlardan temin edilen verilerle karşılaştırılarak doğrulukları tespit edilmeye çalışıldı. İhtiyaç duyulması durumunda (büyük ölçekli olan tesislerde anket dışında 2 veya 3 kağıt daha kullanıldığı durumlarda) anketler temize çekilerek veri kaybının önüne geçilmeye

alışıldı. Görüşme esnasında zamanın sınırlı olması ve görüşmenin aksamaması için birçok not daha sonra ilave edilerek görüşmenin daha akıcı olması sağlanmaya çalışıldı.

- ✓ Saha alışmasında Uygulanan Anketlerin Tablo, Grafik ve Haritalara Dönüştürülmesi ve Yorumlanması: Dağınık olan bir çok verinin toplulaştırılması, sektörel, alansal veya diğer unsurlara göre sınıflandırılmaya çalışıldı. Verilerin sınıflandırması ile Malatya ilinin komşu ve diğer illerle olan bağlantılarının ortaya çıkmasında önemli katkılar sağladı.
- ✓ Malatya ilinin komşu ve diğer illerle bağlantıları ortaya çıkması çalışmanın önemli bir aşamasını oluşturdu. Malatya ili hakkında öngörülen tahminler gözden geçirilerek Malatya ilinin diğer illerle olan bağlantısı ve özellikleri aydınlatılmaya çalışıldı.
- ✓ çalışmanın son aşamasında ise tespit edilen değişkenlere göre ihtiyaç duyulan yayınlar bir kez daha okunarak yazım aşamasına geçildi.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MALATYA'DA SANAYİLEŞMENİN TARİHİ

2.1. Cumhuriyet Öncesi Sanayi Dönemi

Malatya tarih öncesi dönemlerden paleolitikte yerleşmeye açılmış, bir çok medeniyete ev sahipliği yapan, tarih içerisinde bir çok defa istilaya uğrayan ve devletler arasında sürekli el değiştiren, kalkolitikten günümüze kadar 27 kültür katı bırakan önemli yerleşim birimlerinden biridir(Yakar ve diğ., 2004:1-2).

Tarihi dönemlerin bir çoğunu yaşayan ve bir çok medeniyete ev sahipliği yapan Malatya'nın verimli tarım alanları ve genel ulaşım Güzergâhı üzerinde yer almasının doğal bir sonucu olarak canlı bir ekonomik yaşam ortaya çıkmaktadır. Roma ve Bizans döneminde siyasi ve iktisadi olarak önemini koruyan Malatya bu eğilimini diğer dönemlerde de devam ettirmiştir.

Selçuklular döneminde de siyasi ve ekonomik zenginliği devam eden Malatya'da kumaş dokuyan tezgâh sayısının 12-19 bin arasında olması ildeki ticari yaşamın ulaştığı noktayı göstermektedir(Yakar ve diğ., 2004:14).Osmanlı döneminde 1560 yılında Malatya'nın Arapkir ilçesindeki boyahanelerin 35 bin akçe vergi ödemesi bu gelişmenin tarihsel süreç içinde güçlenerek devam ettiğini göstermektedir³.

Tarihi öncesi dönemlerden 1800'lü yıllara geldiğimizde ildeki ilerleme geriye doğru bir gelişme göstermiştir. Tarihi dönemlerde istila ve savaşlar nedeniyle iniş ve çıkışlar gösteren ilde 1800 ile 1900 yılları arasında önceki yüzyıllara göre genel olarak bir gerileme yaşanmıştır. 1835 yılında Malatya'dan geçen J. Brand, kentin sürekli eşkıya saldırısına uğradığını ve sıkça görülen salgın hastalıklar olduğunu belirtmektedir(Yakar ve diğ., 2004:16).

1800-1900 yılları arasında Makedonya, Batı Anadolu, Adana, Doğu Karadeniz, Orta Anadolu(Ankara, Konya) gibi alanlarda üretime yönelik bir yapı söz konusu iken Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde demiryolları ve limanların olmaması genel olarak kapalı bir ekonomik yapının oluşmasına neden olmuştur. Demiryolları ve limanların olmadığı şehirlerde ulaşım maliyetlerinin yüksek ve sınırlı olması dış satımın sadece tarımsal hasadın bol olduğu yıllarda veya diğer bölgelerde kuraklık dönemlerinde sınırlı

³ 1560 yılında Arapkir'deki boyahanelerden 35.000, Harput'ta 80.000, Malatya'da 35.000, Erzincan'da 60.000 ve Ankara'da 56.000 akçe vergi alınmıştır. Ayrıntı için bakınız Faroqhi,1984

miktarlarda tarımsal satımın gerçekleşmesine neden olmuştur. Demiryolu ve limanların olmayışı doğu ve güneydoğu illerinin batılı ülkelerin etki sahasının dışında kalmasını, el sanatları ve atölye tipi üretimin uzun süre korunabilmesini sağlamıştır(Pamuk, 2005: 93-122; Quataert, 1999:167-168). Demiryolu ve liman ulaşımının olduğu İstanbul, Bursa, Aydın İzmir, Adana, Ankara, Konya gibi illerde ise atölye tarzı üretim bitme noktasına gelirken tarımsal hammadde üretim miktarlarında ve alınan öşür vergilerinde % 100 ve % 67(Konya ve Afyon) oranlarında artışlar olmuş, sınırlı olsa tarımsal alet sayısı ve kullanımı (orak makinesi, çırçır, harman makinesi vs) ve limanlarda ihracat hacimlerinde önemli artışlar sağlanmıştır. Bu artışlar İzmir limanının da 3 kat, Trabzon Limanında 2,4 kat, Samsun Limanında 16,3 kat, Mersin Limanında ise 9,2 kat artış sağlanmıştır(Baskıcı, 2003: 38).

Osmanlı devletinde batılı anlamda kurulmaya çalışılan sanayi tesisleri yaklaşık 50 yıl kadar üretimlerine devam etmişlerdir. Osmanlı devletinde sanayileşme sürecinin başarılı olunmamasında veya açılan tesislerin çoğunun kapanmasında 1838 Balta Limanı Ticaret anlaşması dönüm noktası olmuştur. İthalat önündeki tüm engelleri bir çok Avrupa devletine kaldıran bu anlaşma yerel üreticilerinde gerilemesine neden olmuştur. İthalatta herhangi bir gümrük vergisi uzun süre alınmazken ihracatta ürün değerinin %12 oranında vergi alınması ve ürün(yerel üreticiler tarafından atölyelerde işlenmiş ürünler vs.) dolaşımına ülke içindeki(bir bölgede yetiştirilen veya üretilen ürünler yerel halkın ihtiyaçları karşılandıktan sonra diğer iller ve yurtdışına ihraç edilebiliyordu) sınırlamalar şartların yerel üreticiler aleyhine yapılanmasına neden olmuştur.

Cumhuriyet öncesindeki sanayi incelendiğinde sanayinin İstanbul, İzmir ve Bursa'da dağılışı gösterdiği görülür. Sanayinin geniş bir coğrafyaya yayılamadığı, İstanbul ve İzmir çevresinde yoğunlaştığı, Anadolu illerinin genelinde bir yayılımı sağlama oluşturmadağı görülür (Tablo2.1). Sanayi tesisleri sayısında ve yayılım alanında önemli bir artış olmamasına rağmen ihracata yönelik tarımsal üretim de önemli artışlar kaydedilmiştir.

Osmanlı sanayisinde öne çıkan sektörler gıda ve dokuma sanayidir. Günümüzde de Malatya ve Türkiye'de tesis sayısı olarak gıda ve tekstil sanayine dayanan tesisler ilk sırada yer almaktadır (Tablo.2.1).

Tablo 2.1. Osmanlı İmparatorluğunda, 1913 İle 1915 Yıllarında Toplam Sanayi Tesisleri ve Dağılımları

Sektörler	İstanbul ve Çevresi		İzmir		Diğer Şehirler		Toplam	
	1913	1915	1913	1915	1913	1915	1913	1915
Gıda Sanayi	43	45	23	23	10	10	76	78
Toprak Sanayi	19	20	1	1	-	-	20	21
Deri Sanayi	10	11	2	2	-	-	12	13
Ağaç Sanayi	10	15	9	9	-	-	19	24
Dokuma Sanayi	14	15	6	8	55	55	75	78
Kırtasiye Sanayi	44	44	11	11	-	-	55	55
Kimya Sanayi	4	5	8	8	-	-	12	13
Genel Toplam	144	155	60	62	65	65	269	282

Kaynak: Ökçün, 1970:12/a

Doğu Bölgelerinde ulaşım, pazar yetersizliği nedeniyle kapalı bir ekonomik yapı olmasına rağmen geçmiş yüzyıllardan gelen el sanatları ve atölye tipi bir üretim yapısı da görülmektedir. Bölgedeki el sanatları ve atölye tipi üretim anlayışının yerel bölgesel hatta ihracata dayanan bir yapının bile olduğu belirtilebilir (Quataert., 1999:167-168). Özellikle doğu illerinin, batının sanayi üretimine dayanan ürünlerinin pazar alanından uzak olması bölgedeki el sanatlarına dayanan atölye tipi üretiminin devam etmesinde önemli bir etkidir. Tarımsal üretimin taşınmasında, maliyetler taşınma km'sini sınırlandırırken imalat sanayinde oluşturulan ürünlerdeki taşıma maliyetinin tarımsal üretime göre daha düşük olması el sanatları ve atölye tipi ürünlerin taşınabilmesini ve varlıklarını devam ettirebilmelerinde önemli bir etken oluşturmuştur

2.2. Cumhuriyet Dönemi(1923-1950)

Cumhuriyet sonrasındaki dönem gerçek anlamda sanayileşme sürecinin başladığı dönemi teşkil eder. Cumhuriyet öncesinde İstanbul, Bursa, İzmir, Ankara, Konya ve Adana gibi liman ve demiryolu ulaşımının olduğu illerde üretime yönelik hammadde artışları cumhuriyet sonrası dönem için diğer illere özellikle de doğu ve güneydoğu illerine göre önemli bir mesafe alınmasını sağlamıştır. Cumhuriyet sonrası dönemde sanayileşmenin başladığı asıl dönem 1930 sonrasıdır. Bunda ülkenin yeni kurulmuş olması, 1923-1930 yıllar arasında devlet kurumlarının, inkılaplarının yapılandırılması ve ilerleyen yıllarda yapılacak olan değişiklikler ile ilgili çalışmalar ile

planlama süreçleri, özellikle kapitülasyon ve gümrüklerin 1927 yılına kadar devam etmesi, 1929 dünya ekonomik buhranı gibi nedenlerle sanayileşme 1930'lı yıllarda başlamıştır. 1923 ve 1930 arasında sanayileşme sürecine başarılı olunmamasının örneklerinden biri 1927 yılında çıkan Teşviki Sanayi Kanununda istenilen başarının yakalanmamış olması önemli bir göstergedir.

Tarımsal üretim ile kimi geleneksel el sanatları ve küçük imalat dışında, önemli bir ekonomik faaliyetin olmaması Malatya ilinin Cumhuriyet Dönemi'ne zayıf bir atölye tipi sanayi ile girmesine neden olmuştur. İldeki imalat sanayi işyerleri, genel olarak küçük ölçekli ve yerel gereksinimleri karşılamaya yönelik nitelikteydi.

1927 Sanayi Sayımına göre, ilde toplam 1.039 işyeri vardı. Bu işyerleri, aynı yıl Türkiye'deki toplam 65.245 işyerinin %1,6'sını oluşturuyordu. İşyeri sayısının bu denli yüksek oluşunun nedenlerinden biri bu yıllarda, Adıyaman, Kahta ve Kemaliye'nin, Malatya'ya bağlı birer ilçe olmaları da etkiliydi(TÜİK, 1927 Sanayi Sayımı, 1969). 1927 Sanayi ve İşyeri Sayımına göre sanayindeki işyerlerinin sektörel bölünüşüne bakıldığında, ilk sırayı tarıma dayalı sanayinin aldığı görülür (Tablo2.2).

Tablo 2.2. 1927 Sanayi Sayımına Göre Malatya'da İşyeri ve Çalışan Sayısı

Sektörler	İşyeri Sayısı	%	Çalışan Sayısı	%
Tarıma Dayalı Sanayi	430	41,4	1.094	44,7
Dokuma Sanayi	266	25,6	668	27,3
Ağaç Ürünleri Sanayi	93	9,0	189	7,7
İnşaat Sanayi	1	0,1	1	0,04
Maden, Maden İşl. ve Mak. San.	212	20,4	425	17,4
Kağıt ve Basım Sanayi	1	0,1	1	0,04
Kimya Sanayi	36	3,5	69	2,8
Toplam	1.039	100	2.447	100

Kaynak: DİE, 1969

1927'de yürürlüğe giren Teşvik-i Sanayi Kanunu (TSK), daha çok büyük ölçekli işyerlerini teşvik edici hükümler taşıyordu. İlin sosyo-ekonomik yapısının geriliği ve yatırımlar için belli bir sermaye birikimi ve alt yapının olmaması nedeniyle, ilde TSK'den yararlanan firmaların sayısı az olmuştu (Yurt Ansiklopedisi, 1982-1984:5428-5513).

Malatya'da sanayinin ilk nüvesini 1936 yılında açılıp 1938 yılında üretime başlayan Sümerbank Dokuma tesisi, ikinci halkasını ise Malatya Sigara Fabrikası oluşturmaktadır. Tarımsal üretime dayalı ve büyük ölçekli olan bu tesisler aynı zamanda kırsal kesimin kalkınmasında önemli görevler üstlenmişlerdir. 1992 yılında yıllık yaklaşık 2000 ton iplik ve 13 milyon m² kumaş üreten tesiste 1500 civarında(1985 yılında 2250 civarında) çalışan bu tesisin il sanayisindeki önemini ortaya koymaktadır(Gündüz, A; Doğan, H.,2001:100). Malatya Sigara Fabrikası ise 600 civarında çalışan, yıllık 15 milyon TL enerji maliyeti ve yıllık yaklaşık 10000 ton üretim kapasitesi ile kendi dönemleri ve sonrasındaki 50 yılda ildeki büyük ölçekli tesisler arasında yer almışlardır (Hanilçi, 2007:139).

1930 sonrasında başlayan ve 1950 dönemine kadar devam eden sanayileşme süreci tamamen kamu öncülüğünde gerçekleşmiştir. Özel sektörün teşvik edilmeye çalışıldığı bu dönemde özel sektördeki sermaye ve bilgi birikiminin zayıflığı sonuç alınamamasında önemli bir etken olmuştur. Uzun bir süre kamu öncülüğünde devam edecek sanayileşme sürecinde kamu tesisleri belli bir fark gözetmeksizin genel olarak ülke geneline yayılmaya çalışılmıştır.

2.3. İthal İkameci Sanayi Dönemi(1950-1980)

İldeki sanayileşme süreçlerindeki önemli aşamalardan birini 1950-1980 arası dönem oluşturmaktadır. Yine kamu öncülüğünde devam edecek olan sanayileşme süreci dönemin sonlarına doğru özel sektördeki ilk tesislerin faaliyete geçmesi ile bir dönemin sonu yeni bir dönemin başlangıcına kapı aralamıştır. Dönem içindeki en önemli gelişme 1956 yılında Malatya Şeker Fabrikasının açılmasıdır. Dönemin sonlarına doğru açılan Malatya Et Balık Kurumu, Sütsan, İpaş, Malatya Boyataş Merbolin Fabrikası gibi tesisler sektörel çeşitlenmenin gerçekleşmesi ve sanayi sektörünün ilerlemesini sağlamıştır.

Dokuma, tütün ve özellikle şeker üretimine dayanan tesislerin il nüfusu içinde önemli bir yer tutan kırsal kesimin gelişmesinde belirleyici olmuştur. Gübre ve kaliteli tohum türlerinin kullanıldığı, sulama ve ileri düzey tarım tekniklerinin öğrenildiği, üretime yönelik bir üretim anlayışının kazanılmasını sağlayan bu tesisler 1980 sonrasında özel sektörün sanayileşme sürecini taşıdığı dönemlerde bile ildeki en büyük tesisler olarak kalmaya devam etmişlerdir.

1964 yılına gelindiğinde Malatya’da 4’ü kamu 5’i özel sektör olmak üzere toplam 9 tesis vardı. Bu 9 tesisteki çalışanların toplamı ise 5199 kişidir. 1964 yılında Doğu Anadolu Bölgesi illeri arasında diğer illere göre sanayinin gelişmiş diğer bir il ise Elazığ’dır. 1964 yılında Elazığ ilinde 4’ü kamu 6’sı özel sektör olmak üzere toplam 10 tesis mevcuttu. Bu 10 tesiste çalışan toplam çalışan sayısı ise 1562 kişiydi(DİE, 1976). Elazığ gelişmesinde ulaşım sistemlerindeki gelişme, Keban Barajı Projesi, kamu yatırımlarındaki artış, kalkınmada öncelikli iller arasına alınması etkili olmuştur (Karakaş, 1999:144-145).

1964 yılında yapılan imalat sanayi sayımında, Doğu Anadolu Bölgesindeki Malatya ve Elazığ illeri dışında kalan diğer illerde sanayinin gelişmemiş olması ve tesis sayısının sınırlı olması nedeniyle bu illerde ayrıntılı bir sayıma gidilmemiş, diğer iller adı altında topluca verilmiştir.

1950 yıllarına kadar Malatya sanayisi kamu kesimi hariç önemli bir gelişme gösterememiştir. 1956 yılında Malatya Şeker Fabrikasının kurulmuş olması ve kara ve demir yollarındaki iyileşme sanayinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle 1970’li yıllara doğru kamu sektörünün yanında özel sektöründe yer almaya başlaması ile Malatya’daki sanayi yatırımları çeşitlenmeye başlamıştır.

Malatya İlinde 1970’li yıllardan sonra kurulan sanayi siteleri küçük ölçekli işletme ve atölyelere yönelikti. Büyük ölçekli sanayi işletmelerine yönelik olmayan sanayi siteleri esnaf ve sanatkârların toplandığı mekânlar olmasına rağmen 1980 sonrasındaki bir çok tesis için sermaye ve bilgi birikimi sağlaması açısından önem taşımaktadır. Özellikle Yeni Sanayi Sitesinden sonra kurulan Özsan Sanayi Sitesi bir çok sanayi tesisinin Organizelere geçişte kullandığı bir yükselme basamağı şeklindedir. Kurulan sanayi siteleri kuruldukları dönemde il merkezindeki dağınık halde olan bir çok tamirhane, atölye ve işyeri tarzı olan küçük işletmelerin bir çatı altında toplanmalarını sağlamıştır. Organizelere temel olmayan fakat organizeler için zemin hazırlayan sanayi siteleri organizelerin kurulması aşamasına kadar olan süreçteki boşluğu kısmen tamamlamalar açısından önemlidir. Sanayi sitelerinin organizelerinin yerini alamamasındaki en önemli göstergelerden biri 1988 öncesinde açılan tesislerin organize gibi sanayi tesislerinin yoğunlaşacağı alanların olmaması nedeniyle ildeki çeşitli sanayi güzergâhlarına saçılma temayülünde olmalarıdır.

1950-1980 yılları arasında açılan en fazla tesis gıda sanayi sektöründedir. Gıda sanayisini makine ve metal eşya sanayi ardından da tekstil sanayi takip etmektedir.

1950-80 arasında gıda sanayinde 10, tekstil ve deri sanayinde 4, orman ve mobilya sanayinde 1, metal eşya sanayinde 9, taşa ve toprağa dayalı sanayide 1, kimya sanayinde 1 ve diğer sanayi kollarında da 3 sanayi tesisi olmak üzere toplam 29 yeni tesis açılmıştır(DİE, 1976; Saha Anket Çalışması, 2010). Bu dönemde gıda sanayinin dışında sanayinin gelişme gösterdiği en önemli sektör metal eşya sanayi ve makine sanayidir. Metal eşya ve sanayi sektörü içinde ise lokomotif görevini gören alt sektör zirai alet üretimine dayanan tarım makineleri sanayidir. 1970’li yıllarda ardı ardına kurulan tarım makineleri üretim tesislerinde bu dönem içinde Türkiye’de makineli tarıma geçilmeye başlanması önemli bir etken oluşturmaktadır. İl sanayinde önemli sektörlerden biri olan tekstil sanayinde 1938’de üretime başlayan Sümerbank Dokuma Fabrikasının ardından Malatya’da tekstili açısından önemli bir tesis olan İPAŞ’ta bu dönemde açılması tekstil sektöründeki önemli gelişmelerden biridir.

Bu dönemin özelliği kamu öncülüğündeki sanayileşme sürecinin son halkasını oluşturmasıdır. Sonraki dönem olan 1980 sonrası dönemde özel sektör öncülüğünde gerçekleşecek olan gelişmenin zemini hazırlanmıştır. Bu dönemde açılan tesislerin çoğu 2000 sonrasında ya özelleşme yada kapanmak zorunda kalmışlardır.

1950-1980 arası dönem genel olarak büyüme öncesindeki uyanma süreci olarak tanımlanabilir.

2.4.Liberal Sanayi Dönemi(1980 Sonrası Dönem)

Bu dönem gerek Türkiye gerek Malatya sanayisinin dışa açılım ve kalkınma dönemi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde Türkiye sanayisinde görülen gelişmeye paralel olarak Malatya sanayisi de bölge illerinden belirgin bir şekilde ayrılarak gelişmeye başlamıştır. 1980 sonrası dönemde

- Verilen teşvik kredilerinden faydalanılması (Eser, 2011:209-214).
- 1988’e doğru I Organize Sanayi Bölgesinin Kurulması
- II. Ordunun Malatya’ya gelmesi ve il nüfusunun sürekli artışı
- Kalkınmada öncelikli iller arasına alınması (Eser, 2011:207).
- Kayısının ticari değeri ve üretimin artışına bağlı olarak ihracat gelirlerini arttırması
- Turgut Özal’ın il sanayisinin vizyonunu oluşturması ve ile sağladığı teşvikler

- Doğu Anadolu Bölgesindeki Malatya iline yakın olan çevre illerde güçlü bir sanayi olgusunun yer almaması. Gaziantep ve Kayseri sanayilerinin ise Malatya iline olan etkilerinin belli bir düzeyde kalması
- Doğu bölgesi illerinin birçoğunda sanayinin gelişmemiş olması nedeniyle Malatya için bir pazar alanı oluşturmaları
- 2005’li yıllarda II. Organize Sanayi Bölgesinin kurulması
- Türkiye ve Dünya’daki tekstil ve konfeksiyon sanayine dayanan bazı büyük tesislerin Malatya’da kurulması ve bu firmaların diğer firmaları Malatya iline gelmesinde teşvik unsuru olması
- Maden kaynaklarının varlığı(Türkiye ve Dünya’da sayılı demir çelik tesislerinden birinin Malatya Hekimhan’da kurulma aşamasında olması)
- Malatya kökenli İstanbul’daki sanayicilerin 1980 sonrasında Malatya’ya dönmesi
- Malatya’daki girişimcilik kültürü gibi nedenlerden dolayı 1980 sonrası dönem Malatya İlinin gerçek anlamda sanayileşmeye başladığı dönemi teşkil eder.

Malatya’da 1980- 1989 yılları arasında Orman ve Mobilya sanayi hariç her sektörde 1-5 arasında tesis açılmıştır. En fazla tesisin açıldığı sektör gıda sanayi sektörüdür. 1980-89 arasında açılan toplam tesis sayısı 66’dır. Bir önceki dönem olan 1970-1979 arası döneme göre tesis sayısında önemli bir artış görülmektedir. Bir önceki dönemde gelişmenin tam belirginleşmemiş olmasında I. Organizenin kurulmamış olması ve yukarıda belirtilen diğer faktörlere bağlayabiliriz (Tablo). I. Organizenin açıldığı 1988 yılı ve sonrasındaki 2 yıl içinde 58 tesisin açılmış olması I. Organizenin şehrin sanayileşmeye katkısını göstermesi açısından önemli bir göstergedir. Dönem içerisinde önemli bir değişim gösteremeyen orman ürünlerine dayanan tesisler sonraki dönemlerde de (inşaat sektörüne bağlı olarak faaliyet gösteren orman ürünleri tesisler hariç) önemli bir artış gösteremeyerek sektörel bir gerileme olacaktır (MTSO, 2012; Saha Anket Çalışması, 2010).

1980’li yılların sonu, Malatya ilinin sektörlerin genelinde bütünüyle sanayileşmeye başladığı dönemdir. 1980-1989 arası dönemde, açılan tesis sayısı olarak gıda sanayine dayanan tesisler ilk sırayı almaktadır. İstihdam ve ölçek açısından ise tekstil sanayine dayanan tesisler belirgin olarak önde gelmektedir.

Malatya’da 1990-1999 yılları arasında toplamda 301 tesis açılmıştır. Bu dönem sanayinin sektörel olarak kümelenmeye başladığı dönemdir. Bir önceki dönem olan

1980-1989 arasındaki dönemde açılan tesislerin bir çoğu sektörlerindeki ilk tesisler iken 1990-1999 yılları arasında açılan tesisler kendi sektörlerindeki ikinci veya üçüncü nitelikte olan tesislerdir. Bu dönemdeki sanayileşmeyi sürükleyen itici sektör gıda sanayi içindeki kayısı üretim tesisleridir. 45 kayısı işleme tesisinin açıldığı dönemde diğer sektörlerin genelinde de önemli bir gelişme söz konusudur. Makine ve metal eşya sektöründeki, metal eşya üretimine dayanan 27, kimya sanayindeki plastik sanayinde 7 ve tekstil sanayindeki büyük ölçekli 9 adet tesisin açılması bu dönemde diğer sektörlerdeki gelişmelerdir.

2012 yılına gelindiğinde Malatya’da gıda sanayinde 384, kimya sanayinde 57, metal eşya ve makine sanayinde 114, orman ve mobilya sanayinde 35, taşa ve toprağa dayalı sanayide 92, tekstil ve deri sanayinde 143 ve diğer sanayi tesisleri 43 tesis olmak üzere toplam 868 tesis faaliyet göstermektedir(MTSO, 2012; Saha Anket Çalışması, 2010), (Tablo :2.3).

Tablo 2.3. Malatya’da 10’ar Yıllık Periyotlarla Açılan Tesis Sayısı*, (1949-2012)

Sektörler	-1949	1950-1959	1960-1969	1970-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2012
Gıda	1	1	1	8	20	119	235
Tekstil ve Deri	1	-	-	6	12	54	74
Orman ve Mobilya	-	-	-	1	1	12	18
Metal Eşya ve Makine	-	-	-	9	9	39	60
Taşa Toprağa Dayalı	-	-	-	1	11	21	60
Kimya	-	-	-	1	8	24	62
Diğerleri	-	-	1	2	5	32	25
TOPLAM	2	1	2	28	66	301	534

Kaynak: Saha Anket Çalışması 2010; TÜİK,1976-2010;MTSO,2012

*Üretime ara vermiş, dönem dönem çalışan veya benzer durumda olan tüm tesisler dahil edilmiştir.

2000 yılı sonrasında sanayi tesisleri sayısındaki artış katlanarak devam etmektedir. Sanayileşme sürecindeki gelişmenin devam etmesi ve I. Organizenin sağlamış olduğu avantajlar 2003-2004 yılında II. Organizenin açılmasını sağlamıştır. I. Organizenin ardından II. Organizenin açılması bir çok sektörde büyük ölçekli işletmelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

2000 yılı ve sonrasında 534 tesisin açıldığı Malatya’da tesis sayısının bir önceki döneme göre iki katı bir oranda artması sanayinin ildeki konumunun güçlenmesini

sağlamıştır (Tablo :2.3). 2012 yılında(Eylül) yaklaşık 25 bin (MTSO verilerine göre ise yaklaşık 22 bin kişi) kişinin istihdam ettiği sanayi sektörü(Saha Anket Çalışması 2010),çalışan kişi sayısına göre de belli bir ölçeğe erişmiş durumdadır. 2000 sonrasında ilde en fazla gelişme gösteren sektörlerin başında yine gıda sanayine dayanan tesisle gelmekle birlikte taş toprak, kimya, makine ve metal eşya ve diğer sektörlerin genelinde sanayi tesis sayılarındaki artış devam etmiştir. Malatya’da özellikle bazı sektörlerdeki(kimya sanayi içindeki plastik kasa vs ürünlerinin üretimine dayanan tesisler gibi) yüksek taşıma veya bölgesel pazar alanlarına yakın olma gibi avantajları iyi kullanması bir çok sektördeki gelişmeyi ileri doğru sürüklemiştir.

2000 yılı sonrasında sanayi tesislerinin sayılarının fazla olmasındaki diğer bir neden ise sanayi tesislerinin çeşitli nedenlerle yeniden açılıp kapanmaları veya isim değiştirmeleri etken olmaktadır.

Doğu bölgelerinde bölgesel olarak sanayileşme sürecine duyulan talep Malatya’nın sanayileşmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Doğu ve Güneydoğu illerinde hızla nüfuslarının artması, komşu ülkelerle olan ticaret hacminin(Suriye ile olan yıllık ihracatımız 50 bin \$’dan 6 milyar dolara, Irak ile olan ticaretimizin hızla artması ve Almanya’dan sonra 7-8 milyar \$ ile ikinci sıraya yerleşmesi sınır illeri ve bölge illerinin ithalat ve ihracat rakamlarındaki yükselme) artması, doğu-güneydoğu illerinde yeni sanayi odaklarının kurulmasını veya var olan Malatya ili gibi sanayi odaklarının güçlenmesini sağlamıştır.

Malatya sanayisinde genel olarak öne çıkan sektörler gıda ve tekstil sanayileridir. Gıda sanayi içinde ise öne çıkan sektör ise kayısı üretim tesisleridir. Kayısı işleme tesisleri 2012 yılında yaklaşık 200 milyon \$ ihracat gerçekleştirmelerine rağmen ildeki istihdam da tekstil sanayine dayanan tesislerden belirgin bir şekilde geride kalmaktadırlar(<http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>). Malatya’daki 143 tekstil tesisinde 10 692 kişi istihdam edilirken kayısı 150 civarındaki kayısı işleme tesisinde yaklaşık 2200 kişi istihdam edilmektedir; fakat her iki sektörde gerçekte istihdam edilen kişi sayısı daha yüksektir (Saha Anket Çalışması, 2010), (Tablo :2.4).

Tablo 2.4. Malatya'da Sektörlere Göre Tesis ve Çalışan Kişi Sayısı, 2012

Sektörler	Tesis Sayısı	%	Çalışan Sayısı	%
Gıda	384	44,2	5686	26,3
Kimya	57	6,6	930	4,3
Makine	114	13,1	1589	7,3
Orman	35	4,0	412	1,9
Taş Toprak	92	10,6	1677	7,7
Tekstil	143	16,5	10692	49,4
Diğerleri	43	5,0	398	1,8
Toplam	868	100	21642	100

Kaynak: Saha Anket Çalışması, 2010;MTSO, 2012 Verilerinin Düzenlenmesi

Günümüz Malatya sanayisinde sektörel olarak bir çeşitlilik sağlanmış durumdadır. Gıda ve tekstil sanayi genel görünüm içinde önemli yer bir tutsalar da diğer sanayi dalları da küçümsenmeyecek durumdadırlar. Özellikle makine ve taş toprak sanayine dayanan tesislerdeki tesis ve çalışan kişi sayısı, sektörlerin ilde belli bir ölçeğe eriştiklerini göstermektedir. İldeki sanayi lokasyonunun giderek güçlenmesi gıda ve tekstil dışında özellikle makine ve metal eşya ile diğer sektörlerde sanayinde güçlenerek ilerlenmesi sağlamaktadır.

I. ve II. Organizelerin kurulmuş ve genel olarak ulaşım ve alt yapılarını tamamlamış olmaları, Özsan, Yeni Sanayi, Gıda Toptancılar gibi sanayi sitelerinin varlığı, organizeler ve siteler dışında sanayinin yoğunlaştığı Çevre Yolu ile Battalgazi Yolu Güzergâhı Malatya sanayisi için bir önemli bir temel teşkil etmektedir.

Diğer Sanayi tesisleri içinde sınıflanan tesisler altın takı, geri dönüşüm tesisleri, matbaa gibi alt sektörle diğer sanayi tesisleri içinde yer almaktadır. Diğer tesisler olarak sınıflandırılan tesisler içinde öne çıkan alt sektör matbaa işleri üretimine dayanan tesislerdir.

Malatya'daki ihracat rakamları Türkiye'deki ihracat rakamları ile paralellik taşımaktadır. Genel ekonomik daralma ve genişlemelerden önemli ölçüde etkilenen kent ekonomisi, Türkiye ihracatındaki yükselme ve alçalmalara bağlı olarak ihracat miktarı artmakta veya durağanlık göstermektedir. Malatya ilinin Türkiye ve dünya ile entegre olması iç ve dış değişkenlerden de etkilenmesine neden olmaktadır. Genel ve sektörel krizlerden(1997, 2000, 2009 gibi yıllardaki) etkilenen kent ekonomisi dünyadaki rekabet, fiyat, politikalar, siyasi olaylar, teknolojik değişiklikler gibi faktörlere göre şekillenmektedir.

Malatya ilinin pazar alanlarının tüm Türkiye olmasına rağmen Doğu illeri daha fazla öne çıkmaktadır. Doğu Anadolu Bölge ihracatı düşük olmakla birlikte son 10 yılda hızla artmaya başlamıştır. Doğu Anadolu Bölgesi illeri 2002 yılında 135, 2007’de 622, 2012 yılında ise 926 milyon \$ civarında ihracat gerçekleştirerek Türkiye ihracatının üstünde bir artış göstermiştir. Bölge ihracatında Hakkâri ili öne çıkmaktadır. Hakkâri ilinin öne çıkması üretime dayalı değil sınır ticaretine bağlı olarak şekillenmektedir. Hakkâri ilinin Esendere Sınır kapısından 85 civarında firmanın İran ile yaptığı yaklaşık 290 milyon \$ tutarında ihracat Hakkâri ilinin ihracat değerlerinin (sınırı kullanan diğer illere ait firmaların yasal işlemlerin daha rahat yürütebilmek için Hakkari’de kayıtlı olmalarından kaynaklanmaktadır) yüksek çıkmasına neden olmaktadır(<http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>; Saha Anket Çalışması 2010). Hakkari ilinde görülen sınır ticareti, sınırdaki diğer sınır illerinde de görülmektedir. Sınırdaki illerin komşu ülkelerle yaptığı ticaretin etkisi ile sınırda yer alan illerin birçoğunda 50-100 milyon \$ civarında bir ihracat rakamının yakalanması sağlanmıştır⁴(Tablo: 2.5).

Tablo 2.5. Doğu Anadolu Bölgesindeki İllerin 5'er Yıllık Dış Ticaret Verileri (Bin \$)

İller	2002		2007		2012	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Ağrı	3 153	8 317	28 101	56 590	42 138	76 221
Bingöl	28	94	951	243	7 350	1 429
Bitlis	235	1 933	6 183	1 008	2 528	6 039
Elazığ	24 328	11 499	57 928	23 032	55 279	47 394
Erzincan	364	839	1 177	4 960	3 082	8 228
Erzurum	7 070	7 496	27 190	35 442	45 953	77 801
Hakkari	4 850	351	178 962	5 631	363 152	38 888
Kars	807	556	57 363	486	3 241	3 982
Malatya	71 618	22 381	180 604	56 828	282 898	96 872
Muş	70	728	1 094	654	14 049	3 424
Tunceli	-	24	67	163	-	18
Van	1 427	12 022	13 473	13 042	21 708	33 291
Ardahan	-	218	-	161	-	10
Iğdır	21 505	1 669	68 582	3 081	84 662	8 115
Bölge Top.	135 457	68 125	621 675	201 322	926 040	401 712
Türkiye Top.	36 059 089	51 553 797	107 271 750	170062 715	152536653	236544494

Kaynak: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>

⁴Hakkari’nin sınır ticaretine bağlı olarak yaptığı ihracat 290 milyon \$ civarında gözükmesine rağmen, Hakkari’den ihracat yapan firmalardan biri ile yapılan görüşmelerde bu rakamın çok daha fazla olduğu belirtildi.

Malatya bölgedeki tüm illere göre farklı bir kategoride yer almaktadır. Erzurum ve Elazığ illerinde ihracat rakamları 50 milyon \$ civarında iken Malatya'da 280 milyon \$ civarındadır. 2012 TÜİK verileri değil de TİM verileri esas alındığında Malatya ilinin ihracatı yaklaşık 360 milyon \$ ile Hakkâri ilinin 1-2 milyon \$ önünde yer almaktadır. TÜİK ve TİM'in verileri oluştururken üretim yapıldığı il yerine firmaların belirttiği adrese göre kayıtlar oluşturulmaktadır. Bu durum illerin yapmış olduğu ihracatın daha düşük gözükmesine neden olmaktadır. Malatya'daki bazı firmaların tek başına yıllık 100-150 milyon \$ arasında yaptıkları ihracat rakamlarının ilave edilmesi ile Malatya ilinin gerçek ihracatının 650 milyon \$ civarında olacağı düşünülmektedir. TÜİK ve TİM gibi kurumların verilerini oluştururken coğrafi koda göre değil(Ürünün yetiştirildiği veya üretildiği yer) firmaların verdiği adreslere göre oluşturulması Türkiye'de yeni gelişen sanayi odaklarının tam olarak görülememesine neden olmaktadır. Bu durum SGK(2011 Yılına Göre 20586 Kişi Sigortalı Olarak İstihdam Edilmektedir)ve TOBB(2012 Yılı verilerine göre 20980 Kişi) verileri ile karşılaştırıldığında daha belirgin olarak öne çıkmaktadır. İlde imalat sanayinde çalışan kişi sayısı esas alındığında imalat sanayindeki istihdam edilen kişi sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir (<http://www.sgk.gov.tr>;<http://www.tobb.org.tr>), (Tablo: 2.5).

2010 yılında TOBB ile TÜİK arasında yapılan protokol gereği sanayi tesisleri ile ilgili verilerin toplanması ve derlenmesi ilgili süreçlerde TOBB'da dahil olmuştur. Özellikle TÜİK tarafından yayınlanan Hizmet ve Sanayi İstatistiklerinde Düzey 3(illere göre) verilerinin olmaması TOBB'un il düzeyinde ortaya koyduğu verilerin önemini daha da arttırmaktadır. 2011 yılında TOBB tarafından Türkiye'de yapılan sanayi tesisleri sayımında 57 041 tesis ve 2.107.988 çalışan kaydedilmiştir. 2012 yılında ise tesis sayısı 63.937'ye çalışan kişi sayısı ise 2.434.185'e ulaşmıştır(Tablo: 2.6).

Tablo 2.6. Doğu Anadolu Bölgesinde Sanayi Tesis Sayısı ve Toplam Çalışan Kişi Sayısı

İl Adı	Tesis Sayısı		Toplam Çalışan Sayısı	
	2011	2012	2011	2012
Ağrı	56	68	1.460	1.808
Ardahan	34	49	381	425
Bingöl	70	81	1.492	1.232
Bitlis	44	49	718	887
Elazığ	298	322	7.656	7.940
Erzincan	95	112	2.729	2.957
Erzurum	168	173	4.231	5.253
Hakkâri	63	68	1.283	1.384
Iğdır	36	43	506	615
Kars	110	99	1.620	1.614
Malatya	579	614	17.778	20.980
Muş	75	86	2.530	2.454
Tunceli	38	45	713	832
Van	156	195	3.989	4.978
Doğu A. Bölge Top	1.822	2.004	47.086	53.359
Türkiye Toplamı	57.041	63.937	2.107.988	2.434.185

Kaynak: <http://www.tobb.org.tr>

Doğu Anadolu Bölgesi illerinin genelinde tesis sayısının artmasına rağmen istihdam edilen kişi sayısındaki artış sınırlı kalmıştır. Bölgedeki istihdam artışında özellikle Malatya(3202 Kişi) ardında Erzurum(1022 Kişi) ve Van(989 Kişi) illeri etkili olmuştur(Tablo2.6). Bölgedeki ihracat değerlerindeki artışa rağmen Malatya ili kısmen de Erzurum ve Van illerinin dışında üretim ve istihdamda önemli artışlar gerçekleştirilememiştir. Malatya ilinin Doğu Anadolu Bölgesi içinden sıyrılması ve oluşturduğu sanayi lokasyonunu giderek güçlendirmesi sanayinin nitelik ve niceliksel olarak ilerleme kaydettiğini göstermektedir. Türkiye’de bir kısım ilde sanayinin gerilemesi söz konusu iken Malatya ilinin yeni sanayi odakları içinde yer almaya başlaması Doğu Bölgelerindeki sanayinin gelişiminin oldukça güç olduğu bir ortamda yeni bir odağın çıkmaya başlaması önemli bir değişimdir.

Tablo 2.7. Türkiye'de İmalat Sanayindeki Tesis ve Çalışan Kişi Sayısının Sektörel Bölünüşü, 2010

SEKTÖRLER	Tesis Sayısı	%	Çalışan Kişi	%
Gıda ürünlerinin imalatı	35 173	11,7	371 666	13,0
İçeceklerin imalatı	459	0,2	12 860	0,5
Tütün ürünleri imalatı	22	0,01	6 758	0,2
Tekstil ürünlerinin imalatı	19 836	6,6	329 579	11,6
Giyim eşyalarının imalatı	50 120	16,7	407 097	14,3
Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	6 289	2,1	50 453	1,8
Ağaç, ağaç ürünleri (mobilya hariç) eşyaların imalatı	23 134	7,7	67 680	2,4
Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı	2 146	0,7	45 087	1,6
Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	11 286	3,8	51 399	1,8
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	172	0,1	6 637	0,2
Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	3 668	1,2	60 789	2,1
Temel eczacılık ürünlerinin imalatı	199	0,1	31 559	1,1
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	16 037	5,3	159 616	5,6
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	12 208	4,1	192 095	6,7
Ana metal sanayii	2 206	0,7	102 833	3,6
Fabrikasyon metal ürünleri ima. (makine ve teçhizat hariç)	47 330	15,8	251 916	8,8
Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	557	0,2	24 446	0,9
Elektrikli teçhizat imalatı	6 868	2,3	116 373	4,1
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	12 335	4,1	153 878	5,4
Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler imalatı	4 072	1,4	134 260	4,7
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	815	0,3	29 279	1,0
Mobilya imalatı	31 089	10,4	151 904	5,3
Diğer imalatlar	7 380	2,5	50 027	1,8
Makine ve Ekipmanların kurulumu ve onarımı	6 528	2,2	43 086	1,5
TÜRKİYE TOPLAMI	299 929	100	2 851 277	100

Kaynak: TÜİK, 2012:54-59

Türkiye’de sanayinin sektörel bölünüşüne bakıldığında tekstil ve gıda ürünlerinin üretimine dayanan tesislerin ilk sırada yer aldıkları görülmektedir. Malatya’daki sanayinin sektörel bölünüşü ile de paralellik gösteren bu tablo(Tablo: 2.7) Türkiye sanayisinde temel karakteristik özelliklerinden biridir. Sanayinin gelişmesine bağlı olarak diğer sektörlerinde bu gelişmelerinden destek alarak büyümesi ve zamanla diğer sektörlerde meydana gelen uzmanlaşma bu tablonun değişmeye başladığını

göstermektedir. Özellikle makine ekipmanları imalatı, demir çelik vb sektörlerde tesis ve çalışan sayısının önemli bir yer tutmaya başlaması uzun süre Türkiye sanayisindeki temel sektörler olan gıda ve tekstil sanayilerinin katma değeri ve stratejik üstünlüğü daha önem arz eden makine ve demir çelik gibi sektörlerin gerisine düşmesine neden olmuştur.

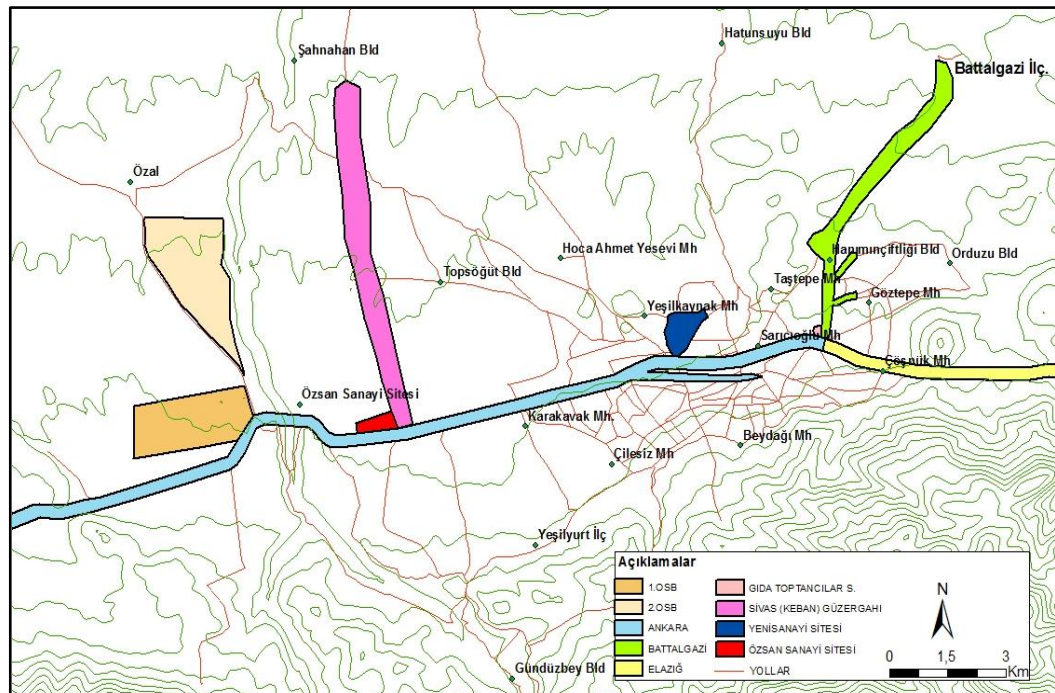
2011-2014stratejik plana uygun olarak orta ve ileri teknoloji ürünlerinde Avrasya'nın üretim üssü olmak hedefi(STB, 2010b:10)doğrultusunda sanayinin yeniden şekillendirilmesi ve bu konuda da başarılı olunması Türkiye'deki tarıma dayalı sanayinin, makine ve demirçelik sanayine doğru değişmesini sağlamıştır. Bu paralellik uzun süre ihracat değerlerinde ilk sırayı alan tekstil sanayine dayanan ürünlerin ilk sırayı makine, demirçelik ve metal eşya sanayine dayanan ürünlere bırakmasında da kendini göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

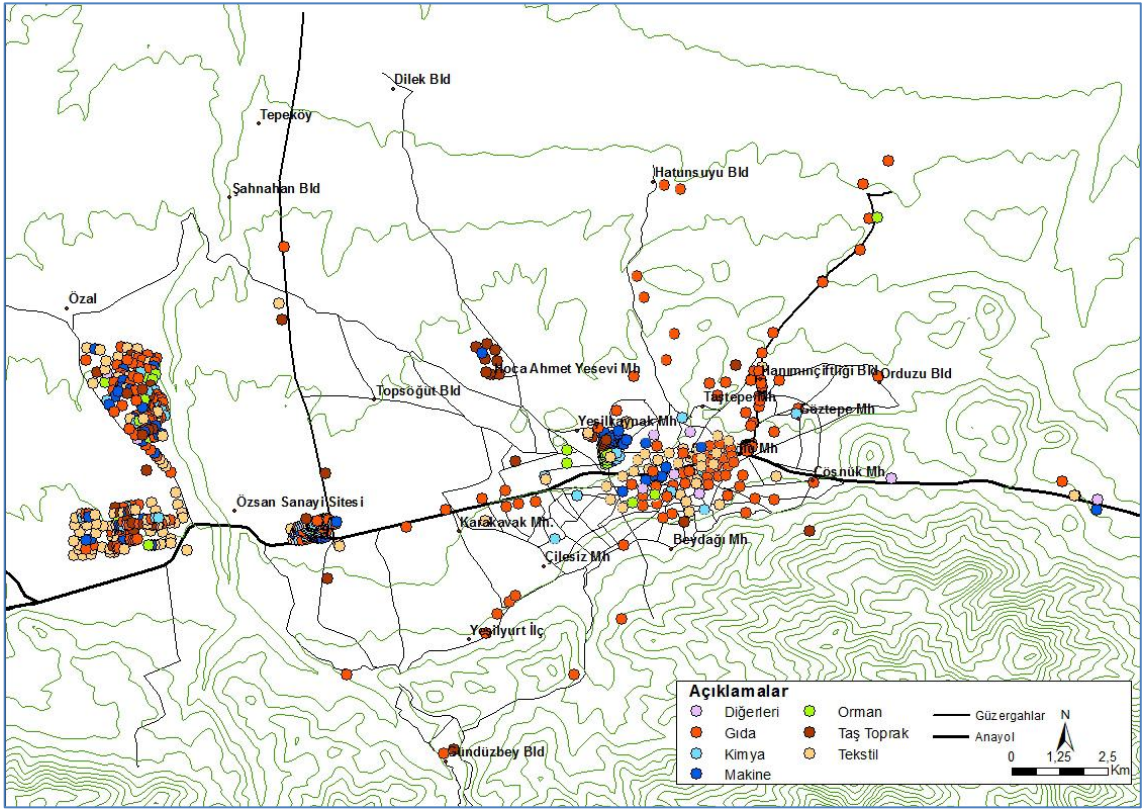
3. MALATYA'DA SANAYİNİN DAĞILIŞI

Malatya'daki sanayileşme süreci organize sanayi bölgeleri kurulmadan önce belli mekânlarda toplanma veya dağılış gösterme temayülündeydi. Bu bölgeler ağırlıklı olarak Çevre Yolu güzergâhına bağlı olarak gelişirken diğer bölgelerde çevre yoluna bağlı fakat çevre yolundan kaynaklanan neden avantajlardan yanında farklı diğer nedenlerle ortaya çıkmışlardır.

Güzergahların ortaya çıkmasında organizelerin olmaması temel unsurlardan birini oluşturmaktadır. Güzergahlar içinde Battalgazi güzergahı daha fazla öne çıkmaktadır. Ölçek ve çalışan kişi sayısı açısından daha büyük tesislerin yer aldığı güzergah zaman içinde hızla değişerek konut alanları içinde kalmaya başlamıştır. Sanayi tesislerinin kurulmaya başladığı dönemde organizelerin olmaması, Battalgazi ilçesinin ulaşım aksı içinde olması, boş arazilerin varlığı, şehre yakınlık gibi faktörler güzergahın şekillenmesinde etken olmuştur. Sivas(Keban) güzergahının kurulduğu dönemden 3-5 yıl sonra organizelerin kurulması Malatya'daki sanayi tesislerinin güzergahlar üzerinde yayılmasını sınırlandırmıştır (Şekil3.1).

Şekil3.1. Malatya'daki Sanayi Alanları ve Güzergahları, 2014

Şekil 3.2. Malatya'daki Sanayi Tesislerinin Dağılışı, 2012

Malatya'daki tesislerin dağılışıda şehirsal alan sayısal olarak daha fazla öne çıkmaktadır. 325 tesisin bulunduğu şehirsal alandaki tesislerin genel özelliği mikro ölçekli tesislerden oluşmalarıdır. Genel olarak pazar alanı Malatya'dan oluşan bu tesislerde çalışan kişi sayısı da genel olarak 10 kişinin altındadır. 325 tesisin yaklaşık 200'ünde 10 kişinin altında personel istihdam edilmektedir. Tesislerin sayısal olarak fazla olmasında yasal süreçlerde ve kamu kurumu ihalelerinde kapasite raporunun istenmesi de etken olmaktadır. Özellikle kamu kurumlarının mutfaklarını kullanan yemek üretim tesisleri gerçekte imalathanesi olamayan tesislerden oluşmaktadır. Bir kısmının büro tarzı işletmelerden oluşması tesislerin sayısal olarak fazla çıkmasına neden olmaktadır (Şekil3.2).

249 tesisin bulunduğu organize sanayi bölgeleri sayısal olarak şehirsal alandaki tesislerden sonra gelmelerine rağmen istihdam edilen kişi sayısı ve ölçek olarak büyük ölçekli tesislerden oluşmaktadır. Yaklaşık olarak 15 bin kişinin istihdam edildiği organizeler sanayinin mekânsal olarak yerleştiği alanların başında gelmektedir(Tablo 3.1).

Sanayi tesislerinin dağılışında dikkati çeken alanlardan biride güzergâhlardır. Tesis sayısının sınırlı olmasına rağmen organizeler gibi genelde orta ve büyük ölçekli tesislerin yer alması bu alanlarda bir sanayi aksının oluşmasını sağlamıştır. Malatya Sivas(Keban) güzergâhında büyük ölçekli bir tesisin yerleşmesi diğer tesislerinde güzergâh üzerine yerleşmesine neden olarak bir sanayi güzergâhının oluşmasına neden olmuştur. Malatya'daki tesislerin % 0,6 bulunmasına rağmen 800 civarında çalışanın istihdam edilmesi sanayinin bu alanlarda bir toplanma olduğunu göstermektedir(Tablo3.1).

Tablo 3.1. Malatya'da Sanayi Tesislerinin Dağılışı, 2012

Gıda Sanayi Tesislerinin Dağıldığı Alanlar	Tesis Sayısı	%
I Organize	148	16,1
II Organize	101	11
Yeni Sanayi Sitesi	67	7,3
Gıda Toptancılar Sitesi	22	2,4
Özsan Sanayi Sitesi	138	15
Malatya Elazığ Yolu Güzergâhı	9	0,9
Malatya Battalgazi Yolu Güzergâhı	25	2,7
Malatya Ankara Güzergâhı	11	1,2
Malatya Sivas Güzergâhı	6	0,6
Şehirsel Alan	325	35,5
İlçeler	62	6,7
Toplam	914	100

Kaynak: Saha Anket Çalışması, 2010; MTSO, 2012

3.1. I. Organize Sanayi Bölgesi

Kuruluş çalışmaları 1977 yılında başlatılan Malatya I. Organize Sanayi Bölgesi ülkedeki siyasal ve ekonomik istikrarsızlık ortamının yarattığı olumsuzluklar nedeniyle 1980 yılına kadar kayda değer bir ilerleme sağlayamamıştır. 1980 sonrası Turgut Özal'ın katkıları ile hız kazanan Malatya I. OSB 1988 yılında fiilen hizmete girmiştir (malorsa.org.tr).

I. Organize Sanayi Bölgesi, Malatya'daki var olan sanayi tesislerini bir araya toplayan, küçük ölçekli sanayi tesislerine yön gösteren, sanayinin gelişmesindeki en önemli aşamalardan birini oluşturmaktadır. Farklı büyüklükte bir çok sektörün

bulunduğu alanda genel eğilim tekstil ve gıda sanayine dayanan tesislerden oluşmaktadır (Şekil 3.3).

Fotoğraf 3.1. Malatya I. Organize, 2011

I. Organize Sanayi Bölgesi içinde tesislerin sektörel olarak dağılımında bir kümelenme veya saçılma görülmemektedir. Organize Sanayi Bölgesinde sektörlerin dağılışı aynı veya yakın sektörlerin aynı alanda projelendirilmesine rağmen tahsis edilen arsaların el değiştirmesi nedeni ile sanayi tesisleri tam olarak belli bir alanda yoğunlaşmamıştır. Fakat I. OSB alanının genelinde tekstil ve gıda sanayine dayanan tesislerin yoğunluğu belirgin olarak görülmektedir (Şekil 3.3).

Şekil 3.3. Malatya I. Organize Sanayi Bölgesinde Tesislerin Sektörel Olarak Dağılışı, 2012

I. OSB’de tesis ve çalışan kişi sayısı sayısına göre en önde olan sektör tekstil sanayidir. I. Organize Bölgesindeki gıda sanayindeki 43 tesisin 18’i kayısı işleme sanayine dayanmaktadır. İl genelinde yaygınlık gösteren kayısı işleme tesisleri I. Organize Sanayi Bölgesinde önemli bir oran tutmaktadır. I. OSB. tekstil ve gıda sanayine dayanan tesisler daha fazla iken II. OSB bu belirginlik azalmakta, sektörel bir çeşitlilik öne çıkmaktadır (Tablo 3.2).

Tablo 3.2. Malatya I ve II. Organize Sanayi Bölgelerinde Sanayi Tesislerinin Dağılışı, 2012

Sektörler	I. OSB Tesis Sayısı	%	II. OSB Tesis Sayısı	%	Genel Toplam	%
Gıda	43	29,1	37	32,1	80	32,1
Kimya	15	10,1	16	15,8	31	12,4
Makine	15	10,1	18	17,8	33	13,3
Orman	6	4,1	3	3,0	9	3,6
Taş-Top.	11	7,4	6	5,9	17	6,8
Tekstil	52	35,1	18	17,8	70	28,1
Diğerleri	6	4,1	3	3,0	9	3,6
Toplam	148	100,0	101	100,0	249	100,0

Kaynak: Saha Anket Çalışması, 2010; MTSO, 2012

I. OSB’deki tesislerin yoğun olarak kuruldukları dönem 1990 öncesi dönemdir. I. OSB’nin 1988 yılında açılmış olması tesis sayısının bu dönemde fazla olmasına neden olmaktadır. 1990 ve 2005 yılları arasında açılan tesis sayısında sürekli bir artış kaydedilmiştir. 2005 yılından sonra I. OSB. tesis sayılarının artmasında 2001 krizi sonrasında ülke genelindeki yatırım koşullarının düzelmesinin etkili olduğu düşünülmektedir (Tablo 3.3).

Tablo 3.3. Malatya I. Organize de Tesislerin Kuruluş Dönemleri, 2012

Sektörler	-1990	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2006 +
Gıda	9	10	4	8	9
Kimya	3	1	4	1	3
Makine	-	1	1	-	5
Orman	2	-	-	1	3
Taş-Top.	3	-	1	3	4
Tekstil	13	7	8	7	16
Diğerleri	-	-	-	-	2
Toplam	30	19	18	20	42

Kaynak: Saha Anket Çalışması, 2010; MTSO, 2012

3.2. II. Organize Sanayi Bölgesi

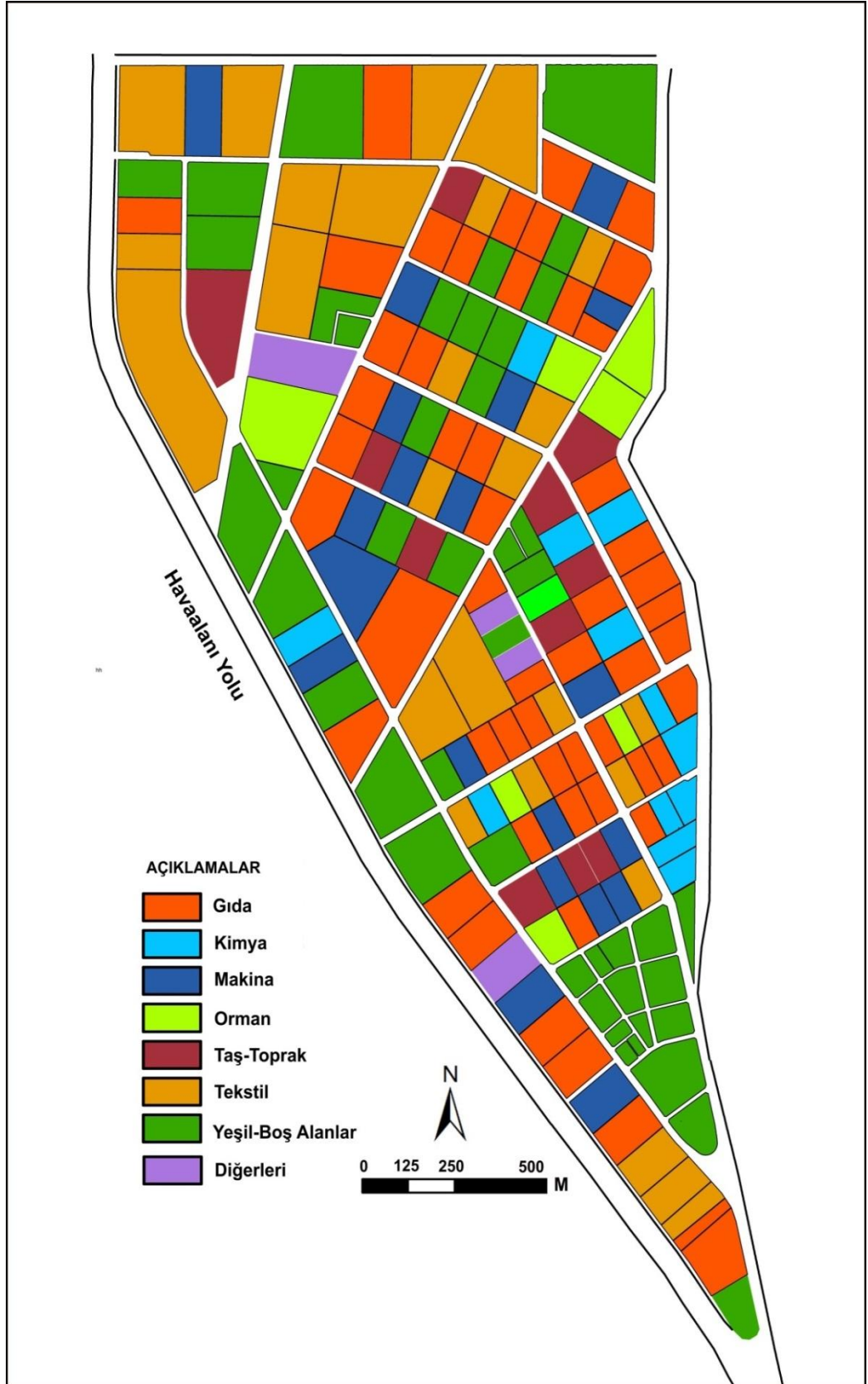
Malatya il merkezine yaklaşık 10 km mesafede bulunan II. Organize Sanayi Bölgesi I. Organize Sanayi Bölgesi ile karşılıklı olarak yer alır. Havaalanı Yolu üzerinde bulunan II Organizenin doğusu Beyler Derisi ile sınırlanmaktadır (Şekil 3.1).

I. Organize Sanayi Bölgesinin dolması nedeniyle Malatya’da ikinci bir organize sanayi bölgesi kurulması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İlde büyüyen sanayi yapısı I. Organizenin 10 yıl gibi bir sürede dolmasına, sanayi için yeni organizelerin kurulmasını zorunluk haline getirmiştir.

Fotoğraf 3.2.Malatya II. Organize Sanayi Bölgesi, 2011

141 tesisin yer aldı II. Organize Sanayi bölgesinde gıda, tekstil, makine ve kimya sanayine dayanan tesisler ön plana çıkmaktadır. II OSB’deki 37 gıda tesisinin 16’sının kayısı sanayisine dayanmaktadır. Diğer alanlarda olduğu gibi II. Organize Sanayi Bölgesinde de kayısı işleme sanayine dayanan tesisler ön plandadır.

Şekil 3.4. Malatya II. Organize Sanayi Bölgesinde Tesislerin Sektörel Olarak Dağılışı, 2012

I. Organize Sanayi Bölgesinde tesislerin rastgele dağılışı II. Organize Sanayi Bölgesinde de görülmektedir. Organize sanayi bölgelerinde işbirliğinin artması ve üretim süreçlerindeki kalitenin geliştirilmesi için benzer tesislerin bir kümelenmesi amaçlanmaktadır; fakat bu eğilimi Malatya'daki organizelerde görmek mümkün değildir. Sektörel çeşitliliğin sağlandığı II OSB'de I. OSB'deki gibi çok büyük tesislerden ziyade benzer büyüklükteki tesisler daha ağırlıktadır. Bu durumu tesislerin arsa ve alan büyüklüklerinde de görmek mümkündür. (Şekil 3.4).

Organize sanayi bölgelerinin kurulma amaçları arasında sanayi tesislerinin belli bir mekânda aynı türden tesislerin kümelenmesini sağlayarak sanayi tesisleri içinde yatay ve dikey birlikteliğin artmasını sağlamaktır. Tesisler arasındaki işbirliği ve bilgi paylaşımlarının arttığı oranda organizelerin de işlerlik kazanacağı sanayi sektöründe yapılanmalar bu yönde değildir. Malatya'daki I ve II. Organizelerde sanayi tesislerinin belli bir alanda toplanması konusunda başarılı olunmasına rağmen aynı alan içinde benzer tesislerin yer almasını her iki organize de görmek mümkün değildir. Bu durum tesisler arasında zayıf bir üretim ve işbirliği yapısının oluşmasına ve bilgi-iş deneyimi paylaşımının sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Oysa II. Organizenin kurulmasında I. Organizelerde kazanılan deneyimlerden yeterince faydalanılsaydı altyapı sorunları ile (enerji akımındaki dalgalanmalar, koku ve gürültü kirliliği, atık maddelerin yeniden kullanımı gibi) karşılaşılmayacağı gibi tesisler arasındaki yatay ve dikey işbirliğinin de artmasını sağlayacaktı (Şekil 3.4).

3.3. Malatya İl Merkezindeki Sanayi Siteleri

3.3.1. Yeni Sanayi Sitesi

Çevre Yolunun güneyinde 1970'li yıllarda kurulan Yeni Sanayi Sitesi Malatya'da küçük esnafın belli bir mekânda toplanmasına öncülük etmiştir (Şekil 3.1). Kurulduğu dönemden günümüze kadar büyüyerek devam site merkeze yakınlığı ve ilk kurulan sitelerden biri olmasının avantajlarını kullanarak her yıl alansal olarak genişlemeye devam etmiştir. Farklı bir çok sektörü barındıran sanayi sitesindeki işyerlerinin önemli bir kısmı esnaf ve sanatkârlar odasına bağlı olarak faaliyet göstermektedirler.

Yeni Sanayi Sitesinde 1995öncesinde 600 civarındaki işyeri içinde orman ürünlerine dayanan sektörler (marangoz, mobilyacı ve doğramacı) dağılışı içinde daha fazla yer kaplarken (Kırımhan, 1995:122) günümüzde orman ürünleri sanayinin

gerilemesi (inşaat sanayine dayalı orman ürünleri hariç) ve oto tamir atölyelerinin artması nedeniyle site içinde oto tamir atölyeleri ilk sıraya yerleşmiştir. Günümüzde genel olarak oto tamirhanelerinin ağırlıkta olduğu sitede mermer, orman ve metal işleme tesisleri dağılışı içinde öne çıkmaktadır (Saha Anket Çalışması, 2010).

Şehrin büyümesi ve nüfusunun artmasına bağlı olarak artan işyerleri, Yeni Sanayi Sitesinin etrafında yeni linkler oluşturarak sitenin alansal olarak daha da büyümesine neden olmuştur. 1980'li yıllarda Uğur, 1985'li Ömer Efendi, 1995'li yıllarda 50. Yıl ve 1990'lı yılların sonlarına doğru da 100. Yıl Sanayi Sitesi siteye eklenerek devam etmişlerdir (Saha Anket Çalışması, 2010). Belirtilen sanayi siteleri ayrı birer sanayi sitesi değil sanayi sitesine yapılan ekler şeklindedirler. Yeni Sanayi Sitesine yapılan her yeni ek sitenin plansız gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Artan esnaf sayısı ve işyeri kurma maliyetlerini aşağı çekme eğilimi, yapılan işyerlerinin daha da derme çatma olmasına ve alanın problemlili olarak büyümesine neden olmuştur.

Yeni kooperatifler kurarak sitenin etrafında eklenen sanayi siteleri şehrsel alandaki büyümenin de etkisi ile plansız bir yerleşim dokusu ortaya çıkarmıştır. Bu şekilde ortaya çıkan bir yerleşme dokusu yangın, hırsızlık ve suç olaylarının sayısında da hızlı bir artışa neden olmuştur. Saha çalışmasının yapıldığı sırada sitede meydana bir yangın işyerleri ve depolama alanındaki problemlerden dolayı kısa sürede bir çok işyerine yayılarak önemli hasarlara neden olduğu görüldü. Yine 2007-2008 yıllarında yerleşme dokusundan kaynaklanan problemten dolayı hırsızlık olaylarında artışlara neden olmuştur. Sorunun çözümünde emniyet müdürlüğü ile yapılan çalışmalar ve alınan güvenlik önlemleri(işyerlerine kamera sistemlerinin getirilmesi vs) hırsızlık olaylarının azalmasını sağlamıştır (Saha Anket Çalışması, 2010).

1980'lerde Özsan sanayi Sitesi kurulunca Yeni Sanayi Sitesindeki esnaf ve işyerlerinin önemli bir kısmının taşınılacağı düşünülmekte idi. 1980 sonrası ve 1990'lı yılların başında Özsan Sanayi Sitesinin merkeze uzak kalması, Yeni Sanayi Sitesinin de merkeze yakınlık avantajlarından dolayı esnaf ve işyerleri taşınması sınırlı kalmıştır.

Fotoğraf 3.3. Malatya Yeni Sanayi Sitesi, 2010

Farklı meslek guruplarının kısmen de olsa site içerisinde belli mekânlarda toplanması sitenin daha fonksiyonel bir yapıda faaliyetlerini sürdürmelerini sağlamıştır. Satış, üretim, tamirhane gibi farklı amaçlarla kullanılan site Organizeler ile organik bir bağ içerisinde. Organizelerde bulunan tarım aletleri, mermer, orman ürünleri ve diğer sektörlere ait bazı tesislerin servis ve satış bölümleri Yeni Sanayi Sitesinde bulunabilmektedir. Satış ve servis süreçlerinin Yeni Sanayi Sitesine olması Organizelerdeki tesislerin üretim, satış ve servis süreçlerini daha da uzmanlaşarak devam etmelerini sağlamaktadır. Sanayi tesislerinin genel olarak satış ve servis bölümlerini üretim süreçlerinden ayrı tutma eğilimi üretimdeki verimi arttıran bir uygulama olarak ortaya çıkmaktadır.

Yeni Sanayi Sitesinin şehir merkezine ve köy garajlarına yakınlığı servis ve satış süreçlerinin daha verimli yürütülmesini sağlamaktadır.

Yeni Sanayi Sitesi ve çevresindeki yerleşmelerin yatay ve dikey yöndeki genişlemesi sanayi sitesi ile yerleşmelerin iç içe bir dağılış yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sitenin dış zone çoğu zaman yerleşmeler tarafından sınırlandırılmış ve tayin edilmiştir. Daha ileri gidemeyen sanayi sitesi doğal olarak genişleyebileceği son sınırına ulaşmış durumdadır. Sanayi sitesindeki işyerlerinin konut alanlarının alt

katlarını da kullanması, konut alanlarının önemli düzeyde rahatsızlık duymalarına ve alandaki problemlerin katlanarak büyümesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak taşınması gündemde olan Sanayi Sitesi plansız yapılanma ve gelişmenin olduğu sanayi alanlarının başında gelmektedir. Bina ve işyeri yapılarının 1980 öncesi ait olması ve değişen makine ve aksamalarının bina ve diğer unsurlarla uyumsuzluk göstermesi, konut alanlarının rahatsızlık duyması, şehrin hızlı bir şekilde büyümesi bu site alanının dışarı itilmesini beraberinde getirmektedir. Yeni Sanayi Sitesinin dezavantajlarına rağmen esnaf kesiminin burada kalmak istesin de ulaşılabilirlik önemli bir etkidir.

3.3.2. Özsan Sanayi Sitesi

Şehrin büyümesine bağlı olarak esnaf ve atölye tarzı üretim yapan sanayi siteleri için artan işyeri talebini karşılamak sebebiyle 1980'li yılların başında şehrin batı kesiminde Çevre Yolunun kuzeyine ikinci bir sanayi sitesi olan Özsan Sanayi Sitesi kurulmuştur (Şekil 3.1). 1981 yılında temeli atılan sanayi sitesi 1991 yılında faaliyete geçmiştir (Saha Anket Çalışması, 2010).

Yeni Sanayi Sitesinden daha farklı, büyük ve planlı olan Özsan Sanayi Sitesi atölye tarzı üretim için daha uygun bir yapıdadır. Kurulduğu günden bugüne kadar bir çok sanayicinin yetişmesinde katkı sağlamıştır. Sitenin genel olarak daha kullanışlı planlanmasına rağmen işyerlerinin alansal olarak küçük olmaları, üretim yapan atölye tipi işyerleri ile büyümeye başlayan işyerleri için elverişli alanlar olmaktan çıkmaktadır. Özsan Sanayi Sitesi organizeleşme geçiş ve büyüme süreçlerinin gerçekleştiği alanların başında gelmektedir. Sermaye ve bilgi birikiminin sağlandığı sanayi sitesi tesislerin fabrikasyon üretime geçiş süreci öncesindeki aşamanın gerçekleştiği alan ve dönemi oluşturmaktadır.

Özsan Sanayi Sitesinde büyüyen tesisler, bina alanın yetersiz kalmaya başlaması durumunda işyeri önündeki alanın kullanımına veya bitişik işyerleri ile birleşme eğilimini göstermektedirler. İlerleyen zaman dilimlerinde kullanılan alanın yine yetersiz kalması durumunda, sitenin bulunduğu blokunda müsait olmasıyla komşu işyerlerine daha da yayılmaktadırlar. Özsan Sanayi Sitesinde bazı tesislerin komşu işyerleri ile birleşmesi ile kapalı alanları 1000 m²'ye yaklaşmaktadır.

Özsan Sanayi Sitesinde saha çalışmaları sırasında gözlemlenen olgulardan biride bu alanın tesislerin büyüme öncesindeki sıçrama alanını oluşturmasıdır. Büyüme

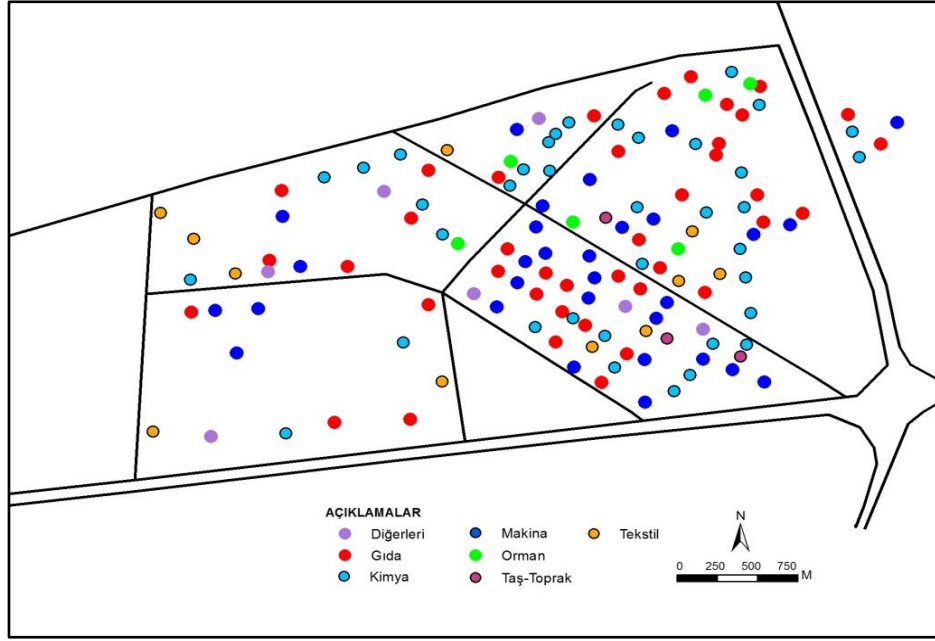
öncesindeki bu dönem, tesis ve sektörler göre çok fazla değişim göstermeyip ortalama 5-10 yıl arasında değişmektedir. Kurulduktan sonraki 5-10 yıl içinde bir varlık gösteremeyen tesisler mevcut pozisyonlarını koruyamayıp kapanma veya çok nadiren verimli olmayan bir şekilde üretimlerine devam etmektedirler. Ekonomik süreçlerin ve piyasa koşullarının değişimi günümüzde çok hızlı değişmesinin etkisi ile biryandan tesisler açılırken biryandan da tesislerin kapandığı görülmektedir. Verimli olmayan veya piyasa koşullarına adapte olamayan tesisler hızlı bir şekilde doğal bir süreç dahilinde tasfiye olurken verimli çalışan, inovatif bir yapıda olan, piyasa koşullarını ve değişimleri iyi takip eden firmalar ise hızlı bir büyüme sürecine girmektedirler.

Fotoğraf 3.4. Özsan Sanayi Sitesi, 2011

1980 ve öncesinde tesislerin, verimsiz çalışması veya bir darboğaz neticesinde kapanma süreci daha ağır seyrederken günümüzdeki vergi miktar ve çeşitlerinin artması, kar oranlarının sınırlanması, piyasadaki işyeri ve tesis sayısının çoğalması, verimlilik ve inovatif süreçlerindeki gelişmeler, daha nitelikli makine ve aksamalarının çıkması ve tesislerin dönem dönem makinelerini yenilemeye ihtiyaç duymaları gibi nedenler işyeri ve tesislerin tasfiye sürecini daha da hızlandırmaktadır.

Özsan Sanayi Sitesindeki işyerlerinin dağılışında genel olarak oto tamir atölyeleri ön plandadır. Toplam 43 blokta 900 civarında işyerine sahip sitede (Saha Anket Çalışması, 2010) demir doğramadan, gıda, mobilya tekstil, makine, gibi bir çok farklı sektörden tesisle karşılaşmak mümkündür (Şekil 3.5).

Şekil3.5. Malatya Özsan Sanayi Sitesinde Tesislerin Sektörel Olarak Dağılışı, 2012

Özsan Sanayi Sitesindeki tesislerin Organizelere göçünde iki faktör etkili olmaktadır. Birinci faktör tesislerin büyümesi ve alansal olarak sorunlar yaşamalarıdır. Bu göçler tesislerin kullandıkları hammadde miktarının artması, üretim süreçleri ve çeşitlerinde artış neticesinde doğal ve aynı zamanda zorunluluktan kaynaklanmaktadır. İkinci faktör ise büyüme isteğidir. Tesislerin göç etmesi bir zorunluluktan ziyade bir istekten kaynaklanmaktadır. Daha fazla büyüme ve kazanma isteği, tesisleri organizelere doğru yönlendirmektedir. Büyüme süreçlerini tamamlamadan organizelere göç eden tesislerde, tesislerin ilk karşılaştıkları sorun işletme giderlerinin artmasıdır. Tesislerde uyum, planlama, iş akışlarının yeniden yapılanması, ulaşım gibi farklı alanlarda karşılaşılan problemler tesislerin organizelere daha da fazla uyumsuzlaşmasına neden olmaktadır. İlerleyen aylarda tesisler yeniden organizelerden ayrılarak tekrar önceki kuruluş alanlarına (sanayi siteleri ve şehirsal alan) yönelmektedirler. Sonuç olarak büyüdüğü için değil de büyümek için organizelere giden tesisler, ilerleyen dönemlerde küçülerek tekrar önceki kuruluş alanlarına dönme eğilimindedirler.

Özsan Sanayi Sitesinde bazı tesislerin pazarlama veya idari birimlerinin genelde şehirsal alanda olmaları sitedeki tesislerin üretimlerini siteden kopuk bir şekilde devam etmelerine neden olmaktadır. Özsan Sanayi Sitesinde tabelanın asılmadığı ve siteden kopuk bir şekilde üretimlerine devam eden tesislerle karşılaşmak mümkündür.

3.3.3. Gıda Toptancılar Sitesi

Battalgazi Güzergâhının giriş kısmında 1990'lı yılların başında kurulan site merkeze ve Şire pazarına oldukça yakın konumdadır (Şekil 3.1). Kurulduktan çok kısa bir süre sonra fonksiyonu yitiren site küçük ölçekli gıda tesislerinin özellikle kayısı işleme tesislerinin tercih ettiği alanlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Sitede gıda toptancılığı yapan işyerlerinin olmasına rağmen bu alanın gıda toptancılarının yoğunlaştığı bir alan olduğunu söylemek oldukça güçtür.

124 işyerinin bulunduğu sitede 70 civarındaki işyeri depo olarak kullanılmaktadır(Saha Çalışma Anketi, 2010).

Türkiye’de değişen pazarlama sistemi, ürünün tüketiciye ulaşmadan önceki bazı tedarikçilerin etkisinin zayıflamasına veya ortadan kalmasına neden olmuştur. Ürünün fabrikadan çıkması sonrasında büyük ölçekli pazarlama şirketleri, toptancılar, market ve bakkaldan sonra tüketicinin eline ulaşırken günümüzde bu denklem oldukça sadeleşmiştir. Toptancıların tedarikçi olmaktan çıkmaya başladığı günümüzde fabrikadan çıkan bir ürün en az el değiştirerek nihai tüketicinin eline ulaşmaktadır. Böylelikle maliyetlerin aşağı çekildiği süreçte önemli bir işgücü, zaman, maliyet ve diğer unsurlardan avantajlar elde edilmektedir (Tablo 3.4).

Tablo 3.5. Türkiye’deki Gıda Tedarikindeki Değişmeler, 2013

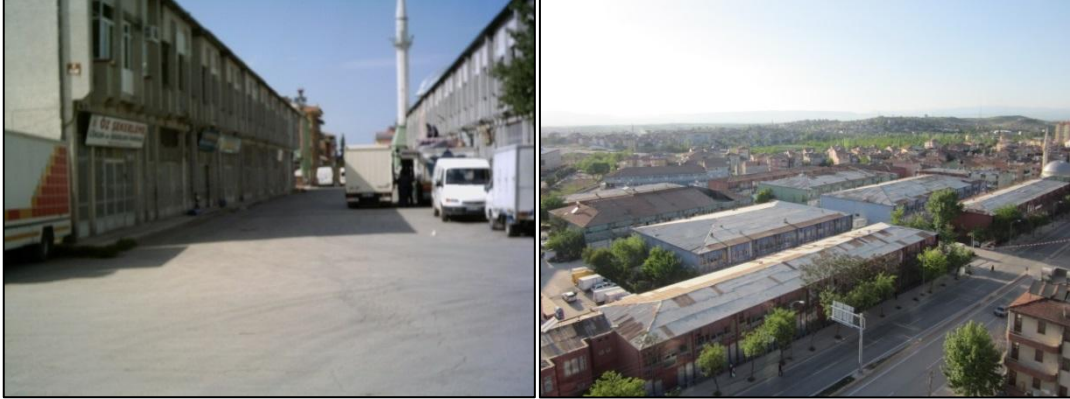
Fabrika		
1990 Öncesi Dönem	1990-2000 Arası Dönem	2000 Sonrası
Büyük Ölçekli Pazar.Şirket.	Büyük Ölçekli Pazarlama Şirket.	Büyük Ölçekli Market Zincirleri
Toptancılar	Büyük Ölçekli Marketler	Tüketiciler
Market ve Bakkallar	Tüketiciler	
Tüketici		

Gıda Toptancılar Sitesi kuruluş yeri olarak doğru fakat işyeri büyüklüğü olarak yanlış planlanan alanlardan birini oluşturmaktadır. 100 m² civarında olan işyeri büyüklüğü hangi sektör veya işletme olursu olsun sınırlı bir alan sunması üretim süreçlerini ve iş akışlarını olumsuz etkilemektedir. İşyerlerinin alan olarak oldukça küçük olması gıda toptancılarının kurulduktan çok kısa bir süre sonra şehrin farklı alanlarına taşınmasına neden olmuştur. Sınırlı sayıda toptancının kaldığı sitedeki genel işyerlerinin kullanım amacı depolamaya yöneliktir. Gıda Toptancılar Sitesinin Şire Pazarına yakın olması, sitenin güvenli olması, yapılanma ve işyerlerinin planlı olması,

kavşak noktasında bulunması, birçok kaysı tüccarının bu sitedeki işyerlerini depo olarak kullanmasına yönlendirmektedir.

Gıda Toptancılar Sitesi için, yeni sebze haline yakın bir alanda gıda Toptancılar Sitesi olarak yeniden inşa edilmesi planlanmaktadır. Bu yaklaşım yanlış bir yapılaşma ve yatırımdan öteye geçmeyecektir. Özellikle toptancıların ürün tedarikindeki payının azalması bu kurulacak sitenin de çok kısa zamanda fonksiyonunu yitirip şu anki Gıda Toptancılar Sitesindeki olduğu gibi farklı bir kullanıma yöneleceği düşünülmektedir. Sadece gıda toptancılarına yönelik olarak düşünüldüğünde kuruluş yeri kısmen doğru(Meyve ve Sebze Haline yakınlıktan dolayı) gibi görünmesine rağmen bu alana yapılabilecek bir sitenin diğer sitelerde olduğu gibi çok pek doğru bir yer seçimi olmayacağı gibi gözükmemektedir.

Kurulduğu dönemde Malatya Sebze Hali ile karşılıklı olan Gıda Toptancılar Sitesi esnaf kesiminin hal binasına uğradıktan sonra siteye uğraması küçük işletmeler için önemli bir avantaj teşkil etmekteydi. Zamanla tedarik sistemindeki değişiklikler, ürün tedarikindeki aşamalardan biri olan toptancıların etkisinin giderek azalmasına veya ortadan kalkmasına neden olmuştur. Gıda Toptancılar Sitesinin etkisinin azalma nedenlerinden biri de Malatya Sebze ve Meyve Halinin taşınmış olması da etkili olmaktadır.

Fotoğraf3.5. Gıda Toptancılar Sitesi, 2013

Sitede sanayi ticaret odasına kayıtlı gıda üretimine dayanan 20 tesis bulunmaktadır. Bu tesislerin 6'sı kaysı işleme, 5'i yemek üretimi, 4'ü şeker 3'ü süt ürünleri, 1 tesis bakliyat paketleme, diğer 1 tesis ise tuz paketleme tesislerinden oluşmaktadır. Bu tesislerin dışında esnaf ve sanatkarlar odasına kayıtlı 5 civarında pasta hanelerin imalatları bulunmaktadır.

Gıda üretimi için pek elverişli koşullar sunmayan site (atık suların tasfiyesi, üretim için oldukça dar alan, tavan yüksekliği ve yükleme-boşaltma gibi) kayısı işleme tesisleri için Şire Pazarına yakınlığı; yemek, şeker, süt ve diğer üretim yapan tesisler için ise şehirsiz alandaki yasal uygulamalar(havalandırma, zemin ve duvarların fayans ve mermer ile kaplanması, aydınlanma ve nem gibi) il tarım müdürlüğünün yönlendirmeleri, sitedeki işyeri alanlarının kendileri için geçici olarak da olsa yeterli olması, merkeze yakınlık gibi sebeplerden dolayı bu alana toplanma temayülü göstermektedirler.

Özsan Sanayi Sitesinin bulunduğu alanda mücavir alandaki yerel belediyelerle olan sınır sorunu bir çok yanlış olan tesis ve sitelerin yerel belediyelerin sınır avantajlarından çevre yolu Güzergâhına sokulmalarına neden olmuştur. Bu alanın askeri alanlar, imar planındaki uygulamalar ve diğer unsurların yeniden yapılanması ile Sivas Yolu üzerinde yeniden bir planlamaya gidilebilir. Dolayısıyla Gıda Toptancılar Sitesinin de bu alan üzerinde “**Gıda Sanayi Sitesi**” şeklinde yeniden yapılanmasına sağlanabilir. İl genelinde 400 civarında gıda sanayine dayanan tesisin olduğu düşünüldüğünde gıda sanayine dayanan bir sitenin ihtiyaçtan öte zorunluluk olduğu aşikârdır.

Gıda Toptancılar Sitesinin farklı bir alanda yeniden yapılanması konusunda işyeri başına talep edilen alan 250 m² civarındadır. Bu büyüklük kısa bir süre sonra sitedeki işyerleri için oldukça yetersiz geleceğinden, kurulacak sitenin de mevcut olan Gıda Toptancılar Sitesi gibi kısa bir zamanda fonksiyonunu yitirmesine neden olacaktır. Gıda Sanayi Sitesi olarak yapılacak olan alanın 500-1500 m² arasında esnek bir yapıda olması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Gıda Toptancılar Sitesinde, gıda toptancılarının bulunmasına rağmen Gıda Toptancılar Sitesi fonksiyonunu önemli ölçüde yitirmiştir. Gayet planlı, muntazam ve doğru bir alana kurulmuş olmasına rağmen site günümüzde işlevselliğini kaybetmiş durumdadır. Bunda özellikle iki faktör etkili olmaktadır. İlki genel olarak ürün tedarikinde toptancıların etkisinin azalması diğer neden ise sitedeki işyerlerinin oldukça küçük alanlardan inşa edilmesi etkili olmaktadır. Sonuç olarak fonksiyonunu yitirmiş olan sitenin taşınması alınabilecek

3.4. Malatya-Elazığ Güzergâhı

Malatya-Elazığ Güzergâhının ilk nüvesini 1974 yılında makine ve metal eşya sanayine dayanan tesis oluşturmuştur. 1980'li yılların başında un sanayi ve kamu kaynaklı et balık ürünlerine dayanan tesislerin açılması ile Güzergâhtaki yapılanma devam etmiştir. İlerleyen yıllarda ise yem, kayısı, madencilik ve plastik sanayine dayanan tesisler kurulmuştur. Bu Güzergâhta açılan tesisler, kendi sektörlerinde ilk açılan tesisler niteliğindedirler. Orta veya büyük ölçekte olan bu tesisler il ekonomisinde önemli düzeyde katma değer oluşturan tesisler niteliğindedir.

Malatya-Elazığ Güzergâhı, Güzergâh olarak Malatya Belediyesi İtfaiye Kavşağının bulunduğu alandan İzollu Yem Fabrikasına kadar olan alanı kapsamaktadır. İki bölüm şeklinde tezahür eden sanayi Güzergâhının ilk bölümü İnönü Üniversitesine kadar, diğer alan ise İnönü Üniversitesinden İzollu Yem Fabrikasına kadar olan alanı kapsamaktadır (Şekil3.1).

Fotoğraf 3.6.Malatya-Elazığ Güzergâhı ve Sanayi Tesisleri, 2010

Çevre Yoluna bağlı olarak uzanan bu hatta tesislerin yer almasında

- Çevre Yolunun varlığı,
- Tesislerin kuruldukları dönmlerde OSB'lerin olmaması,
- Boş arazilerin varlığı,

- Tesislerin pazar alanlarının ağırlıklı olarak doğu bölgelerinden oluşması,
- Bazı tesisler için doğrudan satış yapma imkanının olması gibi nedenler bu sanayi aksının oluşmasında önemli bir etkindir.

Yaklaşık olarak itfaiye kavşağından başlayan sanayi aksı İnönü Üniversitesinden sonraki ikinci kuşakta zayıflama eğilimindedir. İnönü Üniversitesi sonrasında kurulan tesislerin il merkezine olan mesafenin artması, işçi temini, mamul maddelerin taşınmasındaki maliyet artışları, sosyal nedenler(Güzergâh üzerinde bulunulan kesimin kayısı ticareti nedeniyle zenginleşmiş olmaları ve maalesef tesislerde işçi olarak çalışmasının prestij kaybına uğrayacağı düşüncesi tesislerin erkek işçi bulmalarında zorluklar yaşanmasına neden olmaktadır) ve diğer sanayi bölgelerinden uzak kalmasının oluşturduğu dezavantajlar nedeniyle tesisler belirli zaman aralıklarında çalışmakta son dönemlerde ise tamamıyla üretime ara vermiş durumdadırlar.

Üretimin yapısının daha canlı olduğu İtfaiye Kavşağından İnönü Üniversitesine kadar olan alanda da sanayi aksının zayıflaması söz konudur. Tesislerin Malatya-Elazığ Güzergâhının zayıflamasına rağmen bu alanda kalmaya devam etmelerinde farklı beklentiler öne çıkmaktadır. Bazı tesisler arsa fiyatlarının daha da yükselmesini beklerken diğer tesisler mevcut olan tesisin taşınmasındaki zorluklar, doğrudan satış, üretim ağırlığının organizelerdeki tesislere kaydırılması veya mevcut bir tesisin varlığı gibi nedenler tesislerin bir süre daha bu alanda kalmak istemelerinde etkili olmaktadır.

1980 öncesinde başlayan ve sonrasında güçlenerek devam eden sanayi lokasyonu 1990 yılından sonra zayıflama eğilimi göstermiştir. 1987-88’li yıllarda organizelerin kurulması tesislerin bu alana yönelimini sınırlı olarak gerçekleşmesine neden olmuştur. Organizelerin olmadığı dönemlerde sanayi tesisleri için Malatya Elazığ Güzergâhı önemli bir lokasyon alanı iken organizelerin kurulması ile bu alan sanayi tesisleri için çekici gücünü yitirmiştir.

Sanayi tesisleri için önemini yitiren Malatya-Elazığ Güzergâhı kabuk değiştirerek farklı potansiyellerin öne çıkmasını sağlamaktadır. Dinlenme, spor, yerleşme, rekreasyon, fuar ve eğitim öğretim gibi sanayi faaliyetleri dışındaki unsurların kullanıma yönelik olarak yeniden şekillenmektedir. Malatya-Elazığ Güzergâhı üzerinde bulunan Pınarbaşı dinleme ve fuar alanı yaz aylarında açılan fuar ve etkinliklerle önemli miktarda nüfusu keline çeken bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. İnönü üniversitesinin varlığı ve her gün on binlerce nüfusun Güzergâhı kullanması, villa tipi yerleşmeler, yurtlar, konuk evleri, oteller, alış veriş merkezleri, özel ve kamuya dayanan okullar,

düğün salonları bu Güzergâhın yeniden şekillenmesinde ortaya çıkan yeni peyzajın temel taşlarını oluşturmaktadır.

Malatya-Elazığ Güzergâhının başlangıç kesiminde, yolun kuzey kesimi daha önce yerleşmelere açılmış olmasına rağmen Çevre yolunun güneyi 1990 ve 2000 sonrasında daha hızlı yerleşmelerle dolmuştur. 2000 sonrasında yerleşmeler Çevre Yolunun Kuzeyine de kaymaya başlayarak gelişim her iki kesimde birlikte devam etmiştir. Malatya-Elazığ güzergâhında yerleşmelerin Çevre Yolu'nun kuzeyine kaymasında; Çevre Yolu'nun güneyindeki alanların dolması, Çevre Yolunun kuzeyindeki arsaların boş olması ve şehrin hızlı bir şekilde gelişmesi önemli bir etkindir. Çevre Yolunun Kuzeyindeki gelişme, boş arazilerden başlayıp 1980 öncesi dönemde kurulan yerleşmelere doğru ilerleme göstermektedir.

Fotoğraf 3.7. Malatya Elazığ Güzergâhının Başlangıç Kesimi, 2013

Malatya-Elazığ Güzergâhının İnönü Üniversitesinde doğru olan güney kesiminde kalan askeri tesislerin varlığı güzergâhın gelişimini önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Askeri tesislerin olduğu alanda yerleşmeler kesintiye uğramakta ve şehrin gelişimi sınırlandırılmaktadır. Güzergâhtaki eğitim ve öğretim, konut alanları, dinlenme ve rekreasyon gibi değişmeye başlayan yerleşmeler İnönü Üniversitesine kadar devam etmekte, İnönü Üniversitesinden sonra Güzergâhın şekillenmesi son bulmaktadır.

3.5. Battalgazi Güzergâhı

Battalgazi Güzergâhı sanayi Güzergâhları içinde en fazla tesisin yoğunlaştığı alanların başında gelmektedir. Yoğun olarak kayısı işleme tesislerinin yer aldığı Güzergâhta Malatya'da sanayi tesislerinin ilk olarak yoğunlaştığı alanlardan birini oluşturmaktadır. Sanayi tesislerinin bu Güzergâhı seçmesinde; Güzergâhın il merkezi ve Şire Pazarına yakınlığı, Battalgazi ilçesi ile Malatya arasında bir akışın olması, boş arazilerin varlığı, Güzergâhın genel olarak bir hat boyunca uzanması, zamanla bir yığılmanın gerçekleşmesi, işçi bölgelerine yakınlık, organizelerin kurulmamış olması, 1990'larda Gıda Toptancılar Sitesinin kurulması gibi nedenler etkili olmaktadır.

Battalgazi Güzergâhının ilk nüvesi 1972'de un sanayine dayanan tesislerin Güzergâha yerleşmesi ile gerçekleşmiştir. 1974'de kayısı işleme tesisleri ardından orman, kimya ve diğer sektörlerle tesisler Battalgazi Güzergâhına yerleşmeye başlayarak sanayi aksının oluşmasını sağlamıştır. Yoğun olarak orta ve büyük ölçekteki kayısı işleme tesislerinin tercihi olan alanda günümüzde et ürünlerinden tekstil ürünlerine kadar bir çok sektörün tercih ettiği alanlardan biri niteliğindedir.

Battalgazi Güzergâhı Gıda Toptancılar Sitesinden başlayıp Battalgazi ilçe sınırlarında da devam ederek önemli miktarda ilçe merkezine kadar sokulmaktadır. Bu hat boyunca devam eden tesisler yine bu hattın etki alanına bağlı olarak ana Güzergâhtaki boş arazilerin azalması, maliyetlerinin artması nedeniyle hattın çevresine doğru bir saçılma göstermektedir. Güzergâhın her iki yanında uzanan sanayi tesisleri yerleşmelerle iç içe uzanarak hattın geneline yayılmış durumdadırlar(Şekil 3.1).

Battalgazi Güzergâhının gittikçe büyümesinde etkili olan gelişmelerden biride 1990'lı yılların başında Gıda Toptancılar Sitesinin Güzergâhın başlangıç kısmına kurulmuş olmasıdır. Site Gıda Toptancılar Sitesi olarak kurulmasına rağmen ilerleyen yıllarda gıda sektörlerindeki küçük ölçekli bir çok tesisin kümелendiği bir alan olarak şekillenmiştir. Gıda sektöründeki imalat sanayine dayanan bir çok tesisin kuruluş döneminde kullandığı bu site tesislerin büyüme aşamalarını gerçekleştirdiği alanlardan biri olarak belirlemektedir.

Fotoğraf 3.8. Malatya Battalgazi Güzergâhı Başlangıç Kesimi, 2013

1980 ile 2000 arasındaki süreçte büyüyen Battalgazi Güzergâhı 2000’li yıllarda boş arazilerin azalması, arsa fiyatlarının yükselmesi, organizelere tanınan teşvik ve indirimlerin diğer alanlarda kurulan tesislere göre daha yüksek olması ve II. Organizenin kurulması gibi nedenlerden dolayı Güzergâhın etkinliği azalmaya başlamıştır. Burada yer alan tesislerin yerleşmelerle iç içe kalması, büyüme alanının sınırlandırılması, tesislerin çevreye verdiği rahatsızlık ve organizelere tanınan vergi indirimleri ve enerji teşvikleri gibi uygulamaların daha yüksek olması gibi nedenlerden dolayı özellikle orta ve büyük ölçekli kayısı işleme tesisleri ikinci tesislerini organizelere açarak diğer sanayi Güzergâhlarında olduğu gibi iş yükünü organizelere kaydırmışlardır.

Kayısı işleme tesislerinin önemli bir kısmı ilk kurdukları tesisleri kapatmayıp iş yükünü önemli ölçüde Battalgazi Güzergâhından organizelere kaydırmışlardır. Güzergâhtaki boş arazilerin azalması ve diğer dezavantajlara rağmen tesislerde taşınma süreci başlamadığı gibi taşınma eğilimi de görülmemektedir. Güzergâh için değişen unsur tesis yönelimlerinin genel olarak durması şeklindedir. Güzergâha tesis yönelimlerinin durmasına rağmen Güzergâhın Battalgazi kısmına doğru nadiren de olsa küçük ölçekli tesislerin yönelmesi söz konusu olabilmektedir.

Battalgazi Güzergâhının içerdiği dezavantajlara rağmen kayısı işleme tesislerinin bu alanda kalmak istemelerinde, bu alanın Şire Pazarına (Halk arasında bu isimle kullanılmaktadır) ve il merkezine yakınlığından kaynaklanmaktadır. Kayısı piyasasının şekillendiği Şire Pazarı tüm tesislerin bürolarının bulunduğu merkezler şeklindedir. Gün içerisinde sürekli irtibatlı olunan Şire Pazarı piyasa nabzının tutulduğu mekanların başında gelmektedir.

Genel olarak tesislerin yığılması açısından son aşamaya geldiği Güzergâhta fonksiyonunu yitiren alanların başında Gıda Toptancılar Sitesi gelmektedir. Kurulduktan yaklaşık 10-15 yıl gibi çok kısa bir sürede kuruluş amacının dışında şekillenen ve fonksiyonunu yitiren sitenin taşınması için geriye doğru süreç başlamış durumdadır.

Sonuç olarak Battalgazi Güzergâhındaki tesislerde önümüzdeki yıllarda tesislerin çevresinde gittikçe çoğalan yerleşmelerin baskısı artarak devam edecektir. Şehirsel alandaki sanayi yerleşmelerinin şehrin büyümesine bağlı olarak dışarı atılması süreci ile karşı karşıya gelecek olan bu Güzergâh zamanla oluşan sanayi kümelenmesinin gittikçe zayıflamasına neden olacaktır. Kendi sektörlerinde büyük ölçekli tesisler kategorisinde bulunan tesislerin alansal olarak problemler yaşamaya başlamaları ve bir kısım tesislerde taşınma eğiliminin şimdiden başlaması bu sürecin hissedilmeye başlandığını göstermektedir.

3.6. Malatya Kayseri (Ankara)Güzergâhı

Malatya Ankara Güzergâhı, Malatya Elazığ yolunun batı kısmını tamamlayan bir hat niteliğindedir. Bu Güzergâh Malatya Belediyesi İtfaiye kavşağından Ankara yol ayrımına kadar devam etmektedir (Şekil 3.1). Çevre Yoluna bağlı olarak şekillenen bu hatta ilk yerleşen sanayi tesisleri 1930'lu yılların sonlarına doğru açılan Malatya Sümerbank Tekstil Fabrikasıdır. 1956 yılında açılan Malatya Şeker Fabrikası güzergâhta açılan ikinci kamu tesisidir. Malatya Ankara Güzergâhının çevresindeki etki alanının da dahil edilmesi durumunda açılan üçüncü kamu tesisi ise Malatya Sigara Fabrikasıdır. Kamu tesislerinin burayı seçmesinde şehirsel alanın batısında kalmaları ve demiryolu ulaşımının avantajlarından kaynaklanmaktadır.

Fotoğraf 3.9. Malatya –Ankara Güzergâhının Başlangıç Kesimi, 2013

Bu güzergâhtaki tesis ve yatırımların diğer güzergâhtaki tesis ve yatırımlardan farkı kamu kökenli olmasıdır. Diğer güzergâhlardaki yatırımların başlangıcı özel sektör tarafından gerçekleşirken bu güzergâhtaki yatırımlar devlet eliyle gerçekleşmiştir. 1969 yılında özel sektör kökenli açılan yem fabrikası güzergâhtaki ilk özel sanayi tesisidir. Kamu yatırımları ile başlayan özel sektör yatırımları ile devam eden güzergâhtaki önemli yatırımlardan biride 1972 yılında açılan İPAŞ tekstil fabrikasıdır. Bu güzergâhtaki kamu ve özel sektöre dayanan tesislerde 2013 yılı itibarı ile 2000 kişiyi bulan çalışan, sayısı güzergâhta büyük ölçekli tesislerin olduğunu göstermektedir.

Sanayi tesisleri için 1950 ve 70’li yıllarda uygun bir alan olmasına rağmen 1980 sonrasında şehirsiz alanın Çevre yolunun her iki tarafına sarkmasının da etkisi ile önemini kaybetmeye başlamış, 1990 yılından sonra da durma sürecine girmiştir. Özel ve kamu sektörüne dayanan tesislerin genelinde bir tasfiye süreci görülmektedir. Kamu tesislerindeki tasfiye sürecinde kamu iktisadi teşebbüslerin özelleştirilmesi etkenken özel sektöre yönelik tesislerde tesis alanının tesis değerinin çok üstüne çıkmasından kaynaklanmaktadır.

Kapanan Malatya Sümerbank Tekstil, Sigara ve yem fabrikalarının ardından Malatya Şeker Fabrikasının da özelleştirilmesi gündeme alınmıştır. Özelleştirme İdaresi tarafından özelleştirilmesi kararı alınan bu tesisin diğer özelleştirmelerden ayrı tutularak özelleştirilmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Özelleştirme sonrasında tesisin faaliyetini sürdürmesi durumunda bile tesis arsasının tesis değerinin çok üstüne çıkmış

olmasının etkisiyle tesisin taşınma sürecine tabi tutulacağı ve bu alanında konut, otel, alış veriş merkezi gibi alanlara döneceği kaçınılmaz bir sonuçtur. Yapılması gereken tesisin taşınması ve tesis arsanın tamamının yakın eğitim ve öğretim, sosyal aktiviteler ve yeşil alan olarak ayrılması veya yarısının da arsa olarak satışa çıkarılması ve satışa çıkarılan arsanın yine şehre yönelik olarak başka bir alanda (Keban güzergahı veya I. Organizenin devamındaki alana) 1000-5000 m² büyüklüğünde yeni oluşturulacak organize alanlarına yapımı alanında kullanılması olmalıdır.

Malatya Ankara Güzergâhının önemli özelliklerinden biride sanayi sitelerinin belli aralıklarla güzergâhın özellikle kuzey kesiminde yer almalarıdır. Hat boyunca yer alan sanayi siteleri genelde küçük esnaf gruplarının yer aldığı işletmeler şeklindedir. Organizelerin olmadığı 1970’li yıllar ile 1980’lerde atölye tarzı üretim yapan sanayi tesisleri ile esnaf kesimin yer aldığı siteler Güzergâhtaki yapılanmadaki temel taşlardan birini oluşturmuşlardır. Fonksiyonlarını önemli ölçüde yitirmeye başlayan bu sitelerinde bu Güzergâh üzerinde taşınmaları doğru bir yaklaşım olacaktır.

Sonuç olarak 1930 yılların sonlarında başlayan süreç arsa fiyatlarının tesis değerlerinin çok üstüne çıkması, yerleşme dokuları ile işyerleri ve tesislerin iç içe kalması, Yeni Sanayi Sitesi olarak bilinen alanın çevreye yayılmasının bir plan doğrultusunda değil bir süreç dahilinde kendiliğinden gerçekleşmiş olmasının verdiği rahatsızlıklar, sanayi sitelerindeki bina yapılarının 1980 öncesi kullanımlara göre planlanmış olması, sanayi tesislerinin şehrin dokusunda meydana getirdiği diğer sorunlar (görüntü, ses, kirlilik vs.) bu hattın yeniden yapılanma sürecini zorunlu kılmaktadır. Doğal olarak başlayan sanayi tesislerinin ötelenmesi Güzergâhtaki tüm tesisler üzerinde etkili olmaktadır. 1990’lı yılların sonlarına doğru hareketlenen bu tasfiye sürecinin özel sektördeki somut örneklerinden biri Malatya Yem Fabrikasının kuruluş yerini yerleşmelere bırakmasıdır. Hat üzerinde kalan diğer sanayi tesislerinde de saha çalışması sırasında tesis satış süreçlerindeki pazarlıkların başladığı gözlemlenen bir olguydu. Güzergâhta kalmaya devam eden büyük ölçekli tesislerde ise mevcut alan en küçük m²’ne kadar kullanılarak kalmayı devam ettirme eğilimdedirler. Büyük ölçekli tesislerin mekana bağlılığının 100 000 m²’nin üzerine çıkması tesislerin taşınmasını da o denli zorlaştırmaktadır.

3.7. Malatya Sivas(Keban) Güzergâhı

Bu Güzergâh Özsan Sanayi Sitesinden başlayıp Sivas Yolu Güzergâhı boyunca uzanan yaklaşık 10 km uzanan hattı kapsamaktadır (Şekil 3.1). Lineer bir uzanış gösteren bu hattaki en önemli tesislerden biri 1986 yılında kurulan tekstil fabrikasıdır. İl genelindeki tekstil sanayine dayanan en önemli tesislerden birinin bu Güzergâhta yer almasına rağmen tekstil ve diğer sektörlere dayanan tesislerinin yığılması istenilen ölçüde gerçekleşmemiştir. Bunda sanayi tesislerinin diğer Güzergâhlara göre bu alana daha geç yönelmesi, 1980’li yılların sonlarında şehirselleşen alana göre uzak kalması ve tesislerin yönelmeye başladığı dönemde organizelerin faaliyete geçmiş olması veya geçmek üzere olması etkili olmaktadır.

İlk belirlediği dönemden günümüze kadar fazla bir değişiklik göstermeyen Güzergâhta bulgur ve hazır beton santrallerine dayanan tesislerinden oluşan bir dağılım söz konusudur. Şehrin imar planlarının yeniden şekillendirildiği bu yıllarda bu Güzergâhın yapılanma için uygun alanlar içermesi Güzergâhın yeniden yapılaşma süreceğine girebileceği izlenimini vermektedir.

Güzergâhın Elazığ’ın Keban ve Ağın, Sivas’ın Kangal, Malatya’nın ise Hekimhan ve Arapkir ilçelerine ulaşımını sağlayan bir yol üzerinde olması bu Güzergâhın öne çıkan fonksiyonlarının başında gelmektedir. Güzergâhta yer alan bulgur üretim tesislerinden birinin kapanmasına rağmen sanayi tesislerinde yer değiştirme eğilimi belirmemektedir.

Bu Güzergâhta özellikle taş toprak sanayine dayanan tesislerin daha fazla yoğunlaştığı görülmektedir. Taş toprak sanayine dayanan tesislerin Sivas Yolu Güzergâhında ve Güzergâhın başlangıç kısmının görülmesinde bu alanda Malatya Belediyesi Mücavir alan sınırının bitmesi, hammadde temininde kolaylık ve merkeze yakınlık hazır beton santrallerini bu alana yönlendirmektedir.

Güzergâhtaki yerleşmeleri sınırlandıran faktörlerden biride askeri yerleşmelerin yerleşmelerdeki kat irtifasını sınırlandırması ekili olmaktadır.

3.8.Şehir İçi Sanayi Tesisleri

Malatya ili merkezindeki sanayi tesisleri, sanayi siteleri, sanayi Güzergâhları ve OSB’lerin dışındaki diğer alanlar olan şehirselleşen alanda farklı mekanlara dağılmış tesisler söz konusudur (Şekil 3.2). Genel olarak OSB’ler ve sanayi Güzergâhlarındaki kadar büyük ölçekli olmayan tesisler şehirselleşen alanda:

- 1-Kira uygunluğu,
- 2-Ulaşılabilirlik,
- 3-Yasal uygulamalar,
- 4-Mülkiyet varlığı,
- 5-Binanın sektöre uygunluğu.
- 7-İşyeri büyüklüğü,

gibi nedenlere bağlı olarak şehrsel alanda tesisler saçılmakta, kümelenmekte veya yığılmaktadırlar (Şekil 3.2). Şehrsel alandaki yığılma ve kümelenmelerin başında konfeksiyon sanayine dayanan tesislerin Cezmi Kartay Caddesi'nde yığılmaları dikkat çekicidir. Cezmi Kartay Caddesinin merkezi bir konumda olması, apartman altındaki işyerlerinin 50 civarındaki personel çalıştırabilecek kadar büyüklükte olabilmeleri, işçi mahallelerine yakınlık, personel servisine ihtiyaç duyulmaması, kira maliyetlerinin uygunluğu gibi nedenlerden dolayı konfeksiyon sanayine dayanan tesislerin bu alanda toplanmaktadır. Zamanla bu toplanmanın giderek büyümesi ve konutlara rahatsızlık verecek düzeye ulaşması konfeksiyon üretim tesislerinde Sarıcıoğlu Mahallesi'ne doğru bir saçılmanın meydana gelmesine neden olmuştur.

Yeşilyurt ilçesi Güzergâhında un ve yem sanayine dayanan tesislerin hat boyunca kısa aralıklarla dizildikleri görülmektedir. 3 tesisin yer aldığı bu kümelenmede 1970'li yıllarda bir grup girişimcinin un sanayinde uzmanlaşması ve 1980'li yıllarda aynı hat üzerinde kendi tesislerini kurmasıyla oluşmuş olan bir kümelenmedir.

Merkezi iş sahası ve çevresinde, ayakkabı üretimine dayanan atölye tarzı tesislerin iş hanlarında yoğunlaştıkları görülmektedir. Özellikle Malatya Su Kanalizasyon Binası ve çevresinden Eski Şire Pazarına inen sokaklardaki İşhanlarında ayakkabı üretimine dayanan atölye türü işletmelerde bir yoğunlaşma söz konusudur. Bu alandaki İşhanlarının varlığı, işyeri kiralarının makul seviyelerde olması, binaların genelde başka sektör ve kullanımlara uygun olmaması sınırlı olması (bina yapı ve işyerlerinin yıpranmış olması vs) ve bina yapılarının kısmen de olsa iş akışına uyması ayakkabı üretim tesislerinin bu alanlarda toplanmalarında etken olmaktadır.

Fotoğraf 3.10. Cezmi Kartay Caddesi ve Civarındaki Bina Altlarındaki Konfeksiyon Üretim Tesisleri, 2013

Taş toprak sanayine dayanan tesislerin sınırlıda olsa toplanma alanlarından birini de Yeşiltepe Hizmet Grupları Sitesi oluşturmaktadır.5 tesisin yer aldığı Yeşiltepe Hizmet Grupları Sitesi genelde inşaat malzemesi vs satışına dayanan işyerlerinden oluşmaktadır. Sitedeki taş toprak sanayi içindeki öne çıkan tesis ise hazır beton santralidir.

1950’li yıllarda sanayi tesislerinin toplandığı mekanlardan biride Yeşilkaynak Mahallesiindeki Babuklu mevkisindedir. Belediye Soğuk Hava Deposunun bulunduğu alan 1950’li yıllarda deri üretim tesislerine ayrılmışken zamanla bu alanda deri sanayine dayanan tesislerin kapanması buradaki kümelenmenin çözülmesine neden olmuştur. Sadece iki tesisin kaldığı alanda üçüncü tesis 1990’lı yıllarda kapanmıştır. Daha çok Arapkir’deki deri üretim tesislerinin taşındığı Güzergâhta, çoğu tesisin taşınmış olması alanın yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmaktadır.

Türkiye’de ayakkabı üretiminde sayılı merkezlerden biri olan Malatya İli(EB, 2012h: 1)deri üretim tesislerinin deki kümelenmenin çözülmesine rağmen ayakkabı sektöründe öne yine de öne çıkan illerden birini oluşturmaktadır.

İl merkezindeki küçük ölçekli bu toplamaların dışında tesisler merkezi iş sahasının çevresindeki alanlar ile mahallere saçılmış durumdadırlar. Bu dağılıшта tesis ölçeği, sektör, bina yapıları, kira maliyetleri, ulaşılabilirlik, diğer tesislerden uzaklaşma veya diğer tesislerle aynı mekanda olma, mülkiyet ve diğer faktörler tesislerin yer seçimi üzerinde etkili olmaktadır.

3.9. İlçeler

Malatya ilinde ilçelerdeki olan sanayi tesislerinde genel olarak bir zayıflama il merkezine doğru bir toparlanma söz konusudur. İlçelerde var olan tesisler ya kapanmak yada il merkezine taşınmak zorunda kalmaktadırlar.

Malatya Yeşilyurt İlçesinde 1990 yılında ağırlıklı olarak tekstil işletmelerinden oluşan 100 civarındaki işletmede 550 civarında kişi çalışıyordu (İkiel, 1991: 322).1990 sonrasında ise ilçede tesislerin önemli bir kısmı kapanarak ilçedeki var olan tekstil sanayine dayanan sanayi kümelenmesi ortadan kalmıştır. Bu durumun benzer örneğini Arapkir ilçesindeki deri sanayine dayanan tesislerin zamanla ortadan kalkması veya Malatya il merkezine taşınmasında da görebiliriz (Karakaş, 1996:183;Aksın, Karakaş, 2002:96).

Daha önceki yüzyıllarda önemli ticaret merkezi olan Arapkir 1800’lü yıllarda sonra ticaret yollarının önemini kaybetmesi, asayiş zayıflaması, savaşlar, ulaşım ve pazar alanlarına uzak kalması nedenlerinden dolayı nüfus ve ekonomik yapı gerileyerek günümüze kadar gelmiştir (Karakaş, 1996:183)

Şehirsel etki sahasında olan sanayi tesisleri idari olarak ilçe sınırları içinde olmadıkları halde şehirsel alan içinde kabul edilmişlerdir. Özellikle Battalgazi, Yeşilyurt, Elazığ ve Ankara Güzergâhında olan tesislerde idari sınır değil şehirsel alanın etki sahası esas alınmıştır. Kayısı işleme tesisleri ile taş toprak sanayine dayanan tesislerin bu ilçe sınırları içinde veya ilçe Güzergâhları üzerinde yer almaları ilçelerde bir tesis fazlalığı izlenimini vermektedir.

İlçelerde sınırlı da olsa tesislere rastlamak mümkündür. İlçelerde kurulup büyümeye başlayan tesisler genel olarak Malatya Şehrinde toplanma temayülü göstermektedir. Sanayi tesislerindeki kümelenme ihtiyacı, organizelerin avantajları,

resmi kurumlarla olan süreçler, hammadde temin alanları ve sınırlı bir yerel pazar alanı, üretim aşamasında ihtiyaç duyulan teknik personel, çeşitli yan ürünler, teknik servis, yedek parçanın tedariki gibi unsurlar tesislerin ilçelerde kurulup gelişimi açısından olumsuz etkilemektedir. Genel olarak taş-toprak, gıda ve madencilğe bağlı olarak faaliyet gösteren tesislerin dışında ilçelerde diğer sektörlerle ait birkaç tesisle de karşılaşmak mümkündür.

Saha çalışmasının bittiği 2011 yılından sonraki süreçlerde il merkezine 1 saat mesafede olan ve nüfus olarak belli büyüklüğe ulaşan ilçelerde sınırlıda olsa bir kıpırdanma eğilimi dikkat çekicidir. İlçelerde en dikkat çekici gelişmelerden biri Malatya Hekimhan ilçesinde ilk etapta 500, ilerleyen zaman dilimlerinde ise çalışan sayısının 1500 kişiye çıkacak demir çelik üretim tesisinin kuruluş aşamasında olmasıdır. Bu tesisin faaliyete geçmesi ile Hekimhan ilçesinde hızlı bir kalkınma ve bu tesise bağlı olarak diğer yan tesislerinde ikameye gelmesi beklenmektedir. Kurulacak olan bu tesis Malatya ilindeki bir çok sektör ve özellikle makine ve metal eşya sanayinin de gelişmesinde katkı sağlayacak, Malatya sanayisi için itici bir unsur olacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu demir çelik tesisi Türkiye'nin cari açığının azalmasına önemli bir katkı sağlayacak, Türkiye'de 10 milyar \$ civarında ithal edilen hurda demir çelik ithalatının 3 milyar \$ azalacaktır (www.malatyaaktuel.com; Ekonomi Bakanlığı, 2012:6-7).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. MALATYA İLİNDE SANAYİNİN DAĞILIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

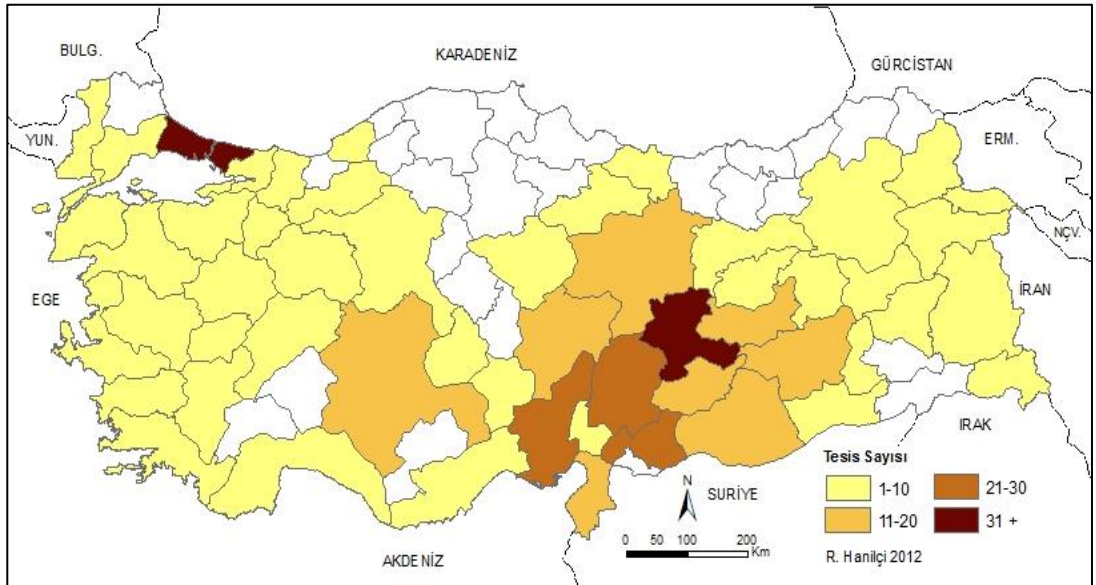
4.1. Hammadde

Sanayi tesisleri, asıl fonksiyonları olan hammaddenin daha nitelikli ve kullanışlı bir ürüne dönüştürme süreci sanayi tesisleri ile hammadde arasındaki münasebetin temelini oluşturmaktadır. Bu süreç pazar, ulaşım ve işçi maliyetleri, sanayi kümelenmeleri, teşvikler(enerji, kredi ve vergi indirimleri arsa tahsisleri, ihracat ödemeleri, vs), devletlerin sanayi bakış açıları, tesislerin rekabet düzeyi gibi bir çok unsur hammadde ve sanayi tesisleri arasındaki dengeyi belirlemektedir. Günümüzde bu denge hammadde unsurlarının zayıflaması nedeniyle hammaddenin tesislere yönelmesi ve taşınması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Hammadde ve sanayi tesisleri arasındaki dengenin sanayi tesislerine yönelme eğilimini Malatya ilindeki tesislerin kuruluş aşamasında etkili olan faktörlerde de görmek mümkündür. Özellikle çok miktarda hammaddenin taşınabilmesi hammadde ve sanayi tesisleri arasındaki sürecin değişmesinde önemli bir etken olmaktadır. Bu değişimin en güzel örneklerinden birini Malatya Hekimhan ilçesinde kurulacak olan ve 1500 civarında kişiye istihdam sağlaması beklenen demir çelik üretim tesisin kuruluş nedeninde görebiliriz. İlk etapta sanayi tesislerinin hammaddeye yönelmesi gibi bir sonuç göze çarpsa da durum Türkiye sanayisi, hammadde kaynakları, sektörel büyüme, Türkiye'nin ithalat ve ihracat yapısı, Türkiye'nin artan demir çelik ihtiyacı, 10 milyar \$ civarında hurda demir ithalatı (Ekonomi Bakanlığı, 2013:4), Türkiye'nin dünya piyasalarında artan rekabet gücü, Türkiye'nin pazar alanlarındaki stratejik konumu ve üstünlüğü Malatya Hekimhan ilçesinde demir çelik üretim tesisinin açılmasında etken olmaktadır. Hekimhan ilçesindeki demir cevherinin uzun bir zaman diliminden beri bilinmesi, kullanılması ve taşınmasına rağmen bir sanayi tesisin kurulması söz konusu olmamıştır. İlçede sanayi tesisinin kurulabilmesi ancak sektörel büyüme, ithalat yapısındaki değişim, ülkenin artan rekabet ve pazar gücündeki değişimlerden sonra olması, hammadde ve sanayi tesisleri arasındaki değişimi göstermektedir⁵.

⁵ Bu durumu Güney Kore kökenli Posco Çeliğin Türkiye'ye gelme nedeninde görebiliriz. Özellikle dünyanın krizle boğuştuğu bir dönemde hammadde kaynaklarından ziyade önemli büyüme rakamlarının yakalanması, Asya kökenli firmaların Avrupa pazarına Türkiye üzerinden açılmak istemleri, büyüyen

Malatya'daki tesislerin yurtiçi temin alanları ülke geneline yayılmış durumdadır. Çevre illerin öne çıktığı hammadde temin alanlarında farklılaşan iller İstanbul ve Konya illeridir. Malatya'daki tesislerin hammadde temin alanlarının ülke geneline yayılmış olması sanayinin diğer illerle olan bağlantısının da güçlü olduğunu göstermektedir. Karadeniz bölgesi illerinin zayıf kalmasında hammaddenin çevre illerden temin edilebilmesi ve alternatif alan fazlalığı, buğday, pamuk gibi tarımsal ürünlerin sınırlı üretimi, ulaşım durumu vb faktörler etkindir. Hammadde temin alanlarında İstanbul ve Malatya ili aynı yoğunlukta görülmekle birlikte Malatya ili belirgin bir şekilde diğer tüm illerden farklılaşmaktadır. Hammadde temininde İstanbul ili toplamada 62 kez tercih edilirken Malatya ili 143 kez tercih edilmiştir. Tekstil ve kimya sektöründe hammadde temin alanlarında Malatya ili zayıflarken gıda, taş toprak gibi sektörlerde de güçlenmektedir (Şekil 4.1).

Şekil4.1. Malatya'daki Tesislerin Yurtiçi Hammadde Temin Alanları, 2010

Malatya ili hammadde temin alanları açısından belirgin bir şekilde öne çıkmakta ve önemli bir hammadde temin alanı olduğu izlenimini vermektedir. Sayısal olarak ildeki küçük işletmelerin fazla olması ve bu işletmelerin Malatya'daki çeşitli tesislerden hammadde temin ediyor olması Malatya ilinin olduğundan daha yoğun bir şekilde hammadde temin alanı olarak görünmesine neden olmaktadır.

Bu durumu hammadde kaynaklarının en fazla olduğu gıda sektörüne dayanan tesislerde de görmek mümkündür. Gıda sanayi içindeki un üretim tesislerinde buğdayın

sektörel yapı ve güçlü ihracat yapısı sanayi tesislerinin dünyadaki demir cevherinin daha fazla olduğu ülkelere değil Türkiye'ye yönelmesinde önemli bir etken olmuştur.

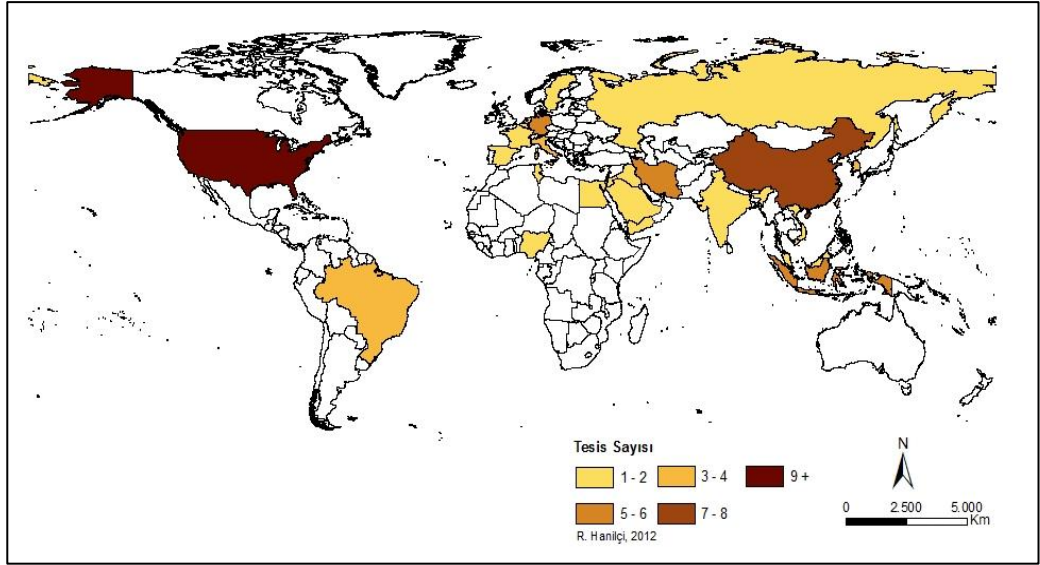
temin alanı Malatya'dan ziyade çevre iller oluşturmaktadır. Ağırlıklı olarak hammadde temin alanlarının Malatya olmamasına rağmen ilde önemli düzeyde un ve yem üretimi yapan tesislerle karşılaşmak mümkündür.

2012 TÜİK verilerine göre Sivas, Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde buğday üretimi yıllık 500 bin tonun üzerinde iken Malatya'da bu rakam 100 bin tonun altındadır (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>). Malatya ilinde Çevre illere göre daha sınırlı miktarda hammadde bulunmasına rağmen un ve yem sanayinde çevre illere göre önemli bir başarı yakalanmıştır.

Hammadde temin alanlarında Adana ilinin çıkmasında gıda(özellikle un ve unlu mamuller) ve taş toprak, Ankara gıda ve taş toprak, Diyarbakır gıda, taş toprak ve tekstil, Elazığ özellikle taş toprak ve gıda, Gaziantep gıda ve tekstil, İstanbul makine ve tekstil, Hatay makine, İzmir Kimya, Konya gıda ve makine Malatya gıda, taş toprak, makine ve tekstil, Sivas gıda ve taş toprak, Şanlıurfa gıda ve tekstil sektörleri etkili olmaktadır (Şekil 4.1).

Belli illerin öne çıkmasında sektörel kümelenmeler ve hammadde açısından temel tedarik alanlarının olması etkili olmaktadır. Makine sanayinde Konya, taş toprak sanayinde(çimento fabrikaları) Sivas, Elazığ ve Adıyaman, pamuk temininde Diyarbakır ve Şanlıurfa, demir çelikte Hatay, kimya(plastik) sanayinde İzmir gibi iller öne çıkmaktadır. Sektörel kümelenmeler içinde İstanbul ilinin her açıdan ayrı tutulması gerekmektedir. Her alanda güçlü bir fonksiyonel etki sahası ile mesafe gözetmeksizin tüm iller üzerinde etkili olabilmektedir (Şekil 4.1).

Malatya ilinin ham ve yarımamul madde temin alanlarında ABD, Çin, Almanya, Endonezya, İran, Tayvan, Güney Kore ve Brezilya ülkeleri öne çıkmaktadır. Bu ülkelerin öne çıkmasında sektörel yapı, talep edilen ürünün niteliği ve maliyeti belirleyici olmaktadır. ABD'nin öne çıkmasında tekstil sektöründeki tesislerin pamuk ithal etmeleri belirleyici olmaktadır. ABD pamuğundaki fire ve maliyet oranlarının düşüklüğü temin alanlarının ABD çıkmasında etkili olmaktadır. Çin'in öne çıkmasından bir sektörden taş toprak, tekstil, makine gibi birbirinden farklı sektörler öne çıkmaktadır. Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinin öne çıkmasında makine, kimya gibi sektörler etkili olmaktadır. Tekstil ve diğer makinelerin İthalatında Almanya diğer ülkelere göre daha öne çıkmaktadır (Şekil 4.2).

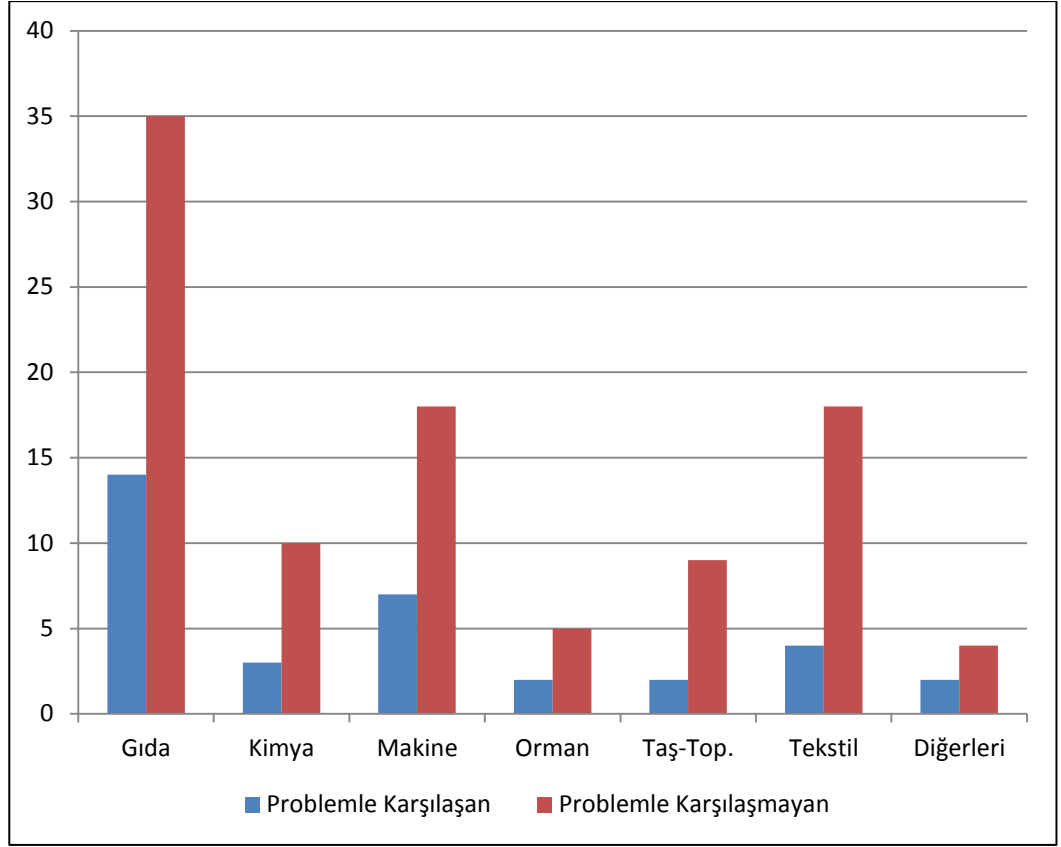

Şekil 4.2. Malatya'daki Tesislerin Yurtdışı Ham ve Yarımamul Madde Temin Alanları, 2010

Genel olarak yurtdışından yapılan ithalatta tekstil, makine ve gıda sektörleri diğer sektörlerle göre daha ağırlıktadır. Tekstil ve gıda sanayindeki kayısı işleme tesisleri doğrudan ithalat yaparken makine ve diğer sektörlerde yapılan ithalatlarda genelde İstanbul, Ankara, Adana gibi illerdeki ithalat firmalar aracılığı ile yapılmaktadır.

Önemli düzeyde hammaddenin işlendiği tesislerde hammaddenin kalitesi değişkenliği, bulunabilirliği tesisler açısından önem taşımaktadır. Sahada yapılan çalışmada cevap alınan 133 tesisten 99'unda mevsimsel olarak hammadde temininde herhangi bir problemle karşılaşmazken 34 tesiste hammadde temininde mevsimsel olarak problemlerle karşılaşmaktadır. Tesislerin; hiç yada sınırlı stokla çalışmalarından dolayı hammaddenin bir iki haftalık gecikmesi, hammadde miktarındaki azalmalar, firmaların ihracat yaptıkları dönemlerde iç piyasaya sınırlı miktarda ürün vermeleri, hammadde niteliğindeki değişimler ve fiyat yükselmeleri mevsimsel olarak karşılaştıkları problemlerdir. Gıda sektöründeki hammaddenin bozulabilir olması ve miktarının diğer sektörlerle göre daha fazla değişkenlik göstermesi hammadden kaynaklanan sorunlarla daha fazla karşılaşılmasına neden olmaktadır (Şekil 4.3).

Hemen hemen her sektörde bir veya iki tesiste dönemlik olarak hammadde temininden kaynaklanan problemlerle karşılaşabilmektedir. Hiçbir sektörde hammadden kaynaklanan sorunlar tesisin veya sektörün genelini etkileyecek düzeyde bir problem teşkil etmemektedir.

Şekil4.3. Malatya'daki Tesislerin Hammadde Temininde Mevsimsel Olarak Karşılaştıkları Problemler, 2010

Hammadde temininde karşılaşılan problemlerin maliyete etkisi mermer ve gıda sektörü dışında diğer sektörlerde çok az, az veya orta düzeyde kalmaktadır. Mermer ocaklarından çıkarılan mermerin çatlak ve parçalı olması maliyeti arttırıcı bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Fire kayıplarının % 50'nin üzerinde çıktığı sektörde, sektörel özelliklerden dolayı hammadden kaynaklanan sorunlarla karşılaşmaktadır. 165 tesisten maliyeti çok önemli düzeyde etkilediğini belirten tesis sayısı 4 iken maliyeti çok az düzeyde etkilediğini belirten tesis sayısı ise 76'dır. Üretimde yarı mamul ve işlenmiş ürün kullanan sektörlerde hammadden kaynaklanan sorunlar azalma eğilimindedir. Kimya sanayi ve alt sektörlerinde hammaddeden kaynaklanan sorunların azalması hammaddenin maliyetleri etkileme düzeyinin de minimum seviyede kalmasını sağlamaktadır (Tablo 4.1).

Tablo 4.1. Malatya'daki Tesislerin Hammadde Teminindeki Sorunların Maliyete Etkisi, 2010

Sektörler	Çok Az	Az	Orta	Önemli	Çok Önemli
Gıda	23	24	10	6	2
Kimya	11	1			
Makine	16	8	1	2	
Orman	2	5		1	
Taş-Top.	6	3	3	1	2
Tekstil	15	11	4	2	
Diğerleri	3	2		1	
Toplam	76	54	18	13	4

Kaynak : Saha Anket Çalışması, 2010

Beyaz et sanayinde yeteri kadar tavuk çiftliğinin bulunmaması, aşırı sıcaklar nedeniyle tavuk hastalıklarında artış ve buna bağlı olarak ölümlerinin artması ve soya fasulyesinde ithalata bağlı bir yapının olması problem olmaktadır. Kuru kayısıda üretiminde çil ilacı kullanımının kayısıya zarar vermesi, naturel ve organik kayısılarda ilaç ve koruyucu madde kullanılmamasından dolayı bozulmanın hızlı olması, kimyasal madde kullanımının kayısının görünümüne zarar vermesi, ürünün kokması, şirasının akması, kurtlanması ve özellikle de kükürt, nem oranının yüksek olmasıdır. Yaş kayısı ihracatında, kayısının ezik ve çürük olması, kayısı ağaçlarına çok fazla miktarda azot gübresinin verilmesi ile karşılaşılmaktadır. Kayısı çekirdeği işleme tesislerinde, çekirdek kabuğunun kalın ve sakızlı olması, nem ve küf ve özellikle kaba aşı denilen çekirdeğin kabuğunun kalın çekirdeğinin ise küçük olması problemleri ile karşılaşılmaktadır. Süt işleme tesislerinde sütün kesilmesi ve yağının alınması, süte su konulması, hayvanlara antibiyotik verilmesi, kış aylarında hammaddenin azalması ile karşılaşılmaktadır. Pekmez üretim tesislerinde yeteri kadar hammadde bulunamaması; şeker üretiminde, şekerpancarının süngerimsi yapısı ve şeker oranının düşük olması; un sanayinde, TMO'nun kaliteli, kalitesiz ve süneli olan veya süneli olmayan farklı nitelikte buğdayları birbirine karıştırması, habbelerin düşük olması, buğdayda gluten oranının düşük olması, kullanılan kimyasal buğdayların un kalitesini düşürmesi ve özellikle buğday da süne sorunu; çerez ve baharat üretim tesislerinde sıcaklıklar nedeniyle hammadde ki bozulmalar ile karşılaşılmaktadır.

Hammaddeden kaynaklanan sorunlar aynı zamanda önemli ölçüde sektörel farklılaşmadan kaynaklanmaktadır. Gıda ve taş-toprak sanayinde hammaddeden

kaynaklanan sorunlar diğer sektörler göre artarken gıda ve taş toprak sektörleri dışındaki diğer sektörlerde hammaddeden kaynaklanan problemler azalmaktadır. Kimya sanayinde hammaddenin azlığı, demir çelik sanayinde çeliğin mukavemetinin düşük olabilmesi ve hammadde fiyatlarındaki yükselişler, orman ürünlerinde tomruklardaki genişleme ve daralma; taş toprak sanayinde tuğla üretiminde toprağın taşlı ve kireçli olması, çimentoda mukavemetinin farklılık göstermesi, yapı kimyasalları üretiminde kumda toprak karışımının olması, taş ocaklarının yetersiz olması, mermer üretiminde çatlık ve yarıkların fazla olması; konfeksiyon sanayinde kumaşlarda defo ve üretimde herhangi bir ürünün eksik kalması; örme sanayinde ipliklerdeki sertlik, kalınlık ve kopma; iplik üretim tesislerinde pamukta kalite sorunu; tekstil sektöründeki entegre tesislerde pamukta renk farklılığı, iplikteki incelik ve kalınlık; deri sanayinde derinin yeterince bulunmaması, derideki kesim hataları; ayakkabı sanayinde deride leke ve deri kalitesinin düşük olması sorunları ile karşılaşmaktadır. Firmalarda görülen bu sorunlar çoğu zaman tüm sektörün genelinde görülen bir sorun olmaktan uzaktır (Saha Anket Çalışması, 2010).

Tesislerde hammaddeden kaynaklanan sorunların ortak özellikleri yanlış depolama, gıda sektöründeki firmalarda soğuk hava depolarının olmaması nedeniyle hammaddelerin bekleme sırasında bozulmaları ve hammadde miktarının yıldan yıla farklılık göstermesi, dönemlik fiyat yükselmeleri, ithalat yapılan ürünlerde hammadde satışı gerçekleştiren ülkelerin hammadde akışını fiyat artışlarını tetiklemek için geçici olarak durdurmaları, hammadde olarak kullanılacak ürünlerin üretimi esnasındaki hatalar ve hammaddenin niteliğinde dönem dönem dalgalanmalar gibi sorunlarla karşılaşmaktadır.

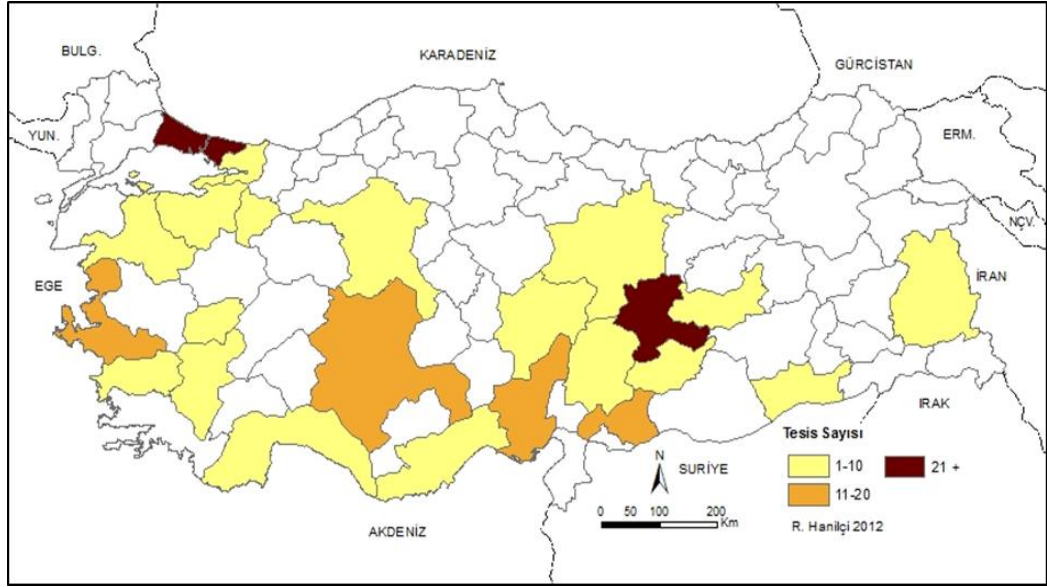
Sanayi bölgeleri ve sanayiye etkileyen faktörlerin hızla değişmesinin etkisi ile tesislerin hammadde kaynaklarına bağlı olarak dağılışı göstermesinin etkisi tüm sektörlerde olmamakla birlikte ortadan kalmakta veya etkisi azalmaktadır. Tekstil, gıda, orman, kimya ve makine sektörünün bir çok alt sektöründe hammadde kaynaklarından bağımsız bir dağılışı ortaya çıkmaktadır. Günümüzde;

- 1-Hammaddenin çeşit, nitelik ve bulunabilirliğinin artması,
- 2-Kalitesindeki dalgalanmaların asgariye düşmesi,
- 3-Ülke içinde ve dışında tedarik edilen firma sayısının artması,
- 4-Yerli olmayan hammaddenin miktar ve hacim olarak büyümesi (iller arasında taşınan ürün miktarı ve ithalat miktarının her geçen yıl artması⁶)
- 5-Ulaşım ağının ve sistemlerinin gelişmesi ve ulaşım maliyetlerinde düşüş gibi nedenlerinden dolayı hammadde-üretim tesisi (mekan) arasındaki bağlantı zayıflamaktadır. Bu sonuçlar tablo (Tablo:4.2)'deki sonuçlarla da paralellik göstermektedir.

Tesisler hammadden kaynaklanan sorunlardan belirli oranlarda etkilenmekle beraber, günümüzde hammadden kaynaklanan sorunların etkisi azalma eğilimindedir. Genel olarak hammaddeden kaynaklanan sorunlar gıda sektöründe daha fazla iken diğer sektörlerde azalma eğilimindedir.

Yarı mamul madde temin alanları hammadde temin alanları gibi bir saçılmadan ziyade sanayi bölgelerinde toplanma eğilimindedir. Yarımamul madde temininde İstanbul temel tedarik alanı olarak belirmektedir. İstanbul 87 kez tedarik alanı olarak tercih edilirken Malatya, 34 kez tercih edilmiştir. Malatya'nın yarı-mamul madde temininde öne çıkmasında küçük ölçekli firmaların Malatya'daki çeşitli bayilerden ürün tedarik etmeleri etkili olmaktadır. Diğer tedarik alanları Gaziantep, Konya, Adana, Ankara ve İzmir illerinden oluşmaktadır. Yarımamul madde temininde Gaziantep Malatya iline yakınlığına rağmen ve Konya ili eşit ağırlıkta görünmektedir. Adana, İzmir ve Ankara ise etki açısından birbirine yakın bir seyir izlemektedirler. Adana gıda, makine ve tekstil, Ankara gıda ve makine, Gaziantep gıda, makine ve tekstil, İstanbul sektörlerin geneli, İzmir gıda, kimya, makine ve tekstilde, Konya gıda ve makine sektörlerinde etki oranı daha fazladır (Şekil 4.4).

⁶ TÜİK verilerine göre Türkiye ithalatı 1990 yılında yaklaşık 22 milyar \$ iken 2013 yılında yaklaşık 252 milyar \$'a yükselmiştir (TÜİK 2014).

Şekil4.4. Malatya'daki Sanayi Tesislerinin Yurtiçi Yarımamul Maddelerin Temin Alanları, 2010

Üretiminin Malatya’da yapılamadığı veya maliyet nedeniyle diğer illerden temin edilen yarı mamul maddeler, üretim içinde küçük oranlarda bir miktar tutmalarına rağmen maliyet ve önem açısından üretimdeki kilit parçaları teşkil etmektedirler. Saha çalışmasında görüşülen tesislerden cevap alınan 221 tesisten 191 tesis üretimin çeşitli aşamalarında yarı mamul madde kullanmaktadır. Üretim aşamalarında genelde herhangi bir yarımamul madde kullanmadığını belirten tesisler beyaz et, ev tipi geleneksel yoğurt, bulgur, tuğla, tekstil sanayi içindeki örme ve iplik sanayi gibi tesislerden oluşmaktadır. Bu tesisler belli ürünlerde veya üretimin belli aşamalarında yarımamul madde kullanmazken işlenmiş ürünlerde ve üretimin diğer aşamalarında zorunlu olarak yarımamul madde kullanmaktadırlar. Genel olarak sanayi tesisleri üretim süreçlerinde ortalama % 1- 25 arasında yarımamul madde kullanılmasına rağmen montaja dayalı üretimlerde kullanılan yarımamul madde oranı % 80’ne kadar çıkabilmektedir.

Gıda üretimine dayanan tesislerde içecek sanayi hariç diğer sektörlerin tümünde % 1-5 arasında yarımamul madde kullanılmaktadır. Yarımamul madde kullanımının oldukça sınırlı olduğu gıda sektöründe tatlandırıcılar, gıda boyaları, çeşitli enzimler, vitamin gibi katkı maddeleri (yarı-mamul) üretim aşamalarında kullanılmaktadır. Kimya sektöründeki madeni yağ sektörünün geneli yarımamul maddeye dayanmaktadır. Temel ürünlerin dışında üretimde kullanılan incelticiler veya yarımamul maddeler % 25 civarındadır. Yarımamul madde oranlarındaki yükseklik kimya sektörünün genelinde görmek mümkündür. Genelde farklı nitelikte işlenmiş yarımamul ürünlerin

şekillendirilmesi veya karıştırılmasına dayanan sektör, hammadde ve yarımamul madde temin alanlarındaki farklılıklarla da kendini göstermektedir. Makine sektöründe de benzer eğilimler göstermekle birlikte işlenen, şekillendirilen ve değer kazandırılan ürün miktarının fazlalığı ile kimya sektöründen ayrılmaktadır. Orman ürünleri içindeki mobilya üretimine dayanan tesislerde ürünlerin işlenmiş olmasına rağmen makine sektöründeki gibi işlenme ve değer katma oranının yüksekliği yarımamul madde kullanım oranının düşük kalmasını sağlamaktadır. Taş toprak sanayinde kullanılan yarımamul madde oranı % 10'nun altındadır. Hazır beton, tuğla, mermer gibi sektörlerde kullanılan yarı mamul maddenin sınırlılığı gıda sektörü ile benzerlik göstermektedir.

Hammaddenin taşınmasında farklı taşıma sistemleri ve araçlar kullanılabilir. Taşıma şeklinin belirlenmesinde sektör, tesis büyüklüğü, maliyet, kamu kuruluşu olup olmaması, zaman ve temin alanları gibi değişkenler etkili olmaktadır. Hammaddenin Malatya'dan temini durumunda tesisler genelde kendi araçlarını kullanmakta, il dışından temini durumunda ise nakliye firmalarına veya farklı taşıma sistemlerine(araç kiralama, nakliye ve kendi araçları vs) yönelmektedirler. Hammadde temin alanlarının yanında, taşınan hammadde miktarı da kullanılan taşıma sistemleri üzerinde etkili olmaktadır. Tesisler miktarın artmasına bağlı olarak nakliye firmaları, miktarın azalmasına bağlı olarak da kendi araçları veya kargo firmaları kullanılabilir. Diğer önemli unsurlardan biride taşınan hammaddenin niteliği ve tesis ölçeğidir. Tesis niteliğinin özelden kamu kuruluşuna dönüştüğü tesislerde taşıma ihale yöntemine dönebilmektedir. Hammaddenin bozulabilir olması veya diğer çeşitli özellikleri beraberinde bazı zorunlulukları getirmesinden dolayı çoğunlukla da kendi araçları ile taşımayı beraberinde getirmektedir. Madeni yağ ve süt üretim tesislerinde tesisler genelde kendi araçlarını kullanmaktadır. Bu durum hammadde temin alanları ve pazar alanlarının aynı olduğunda da görülür. Sektörel yapı aynı sektör içinde belli taşıma sistemlerinin ortaya çıkmasında belirleyici olmaktadır. Tekstil sektöründeki örme, iplik ve entegre tesislerin tamamının tüm aşamalarda nakliye firmaları kullanılmaktadır. Sektörün taşıma sistemleri çok belirgin bir şekilde hiçbir tesiste farklılık göstermeksizin belli bir yapıdadır. Bu durumu tesislerin binlerce tonluk üretim yapmalarına rağmen firmaların araç sayılarında(1 veya 2 araç) da görmek mümkündür. Hammadde temininde pamuk ABD gibi deniz aşırı ülkelerden ithal ediliyorsa Mersin Limanı ve ardından karayolu ile Malatya'ya getirilmektedir. Şayet hammadde temin

alanları Orta Asya ise doğrudan karayolu bağlantısı kullanılmaktadır. Bu eğilimleri diğer sektörlerde de görmek mümkündür. Bir çok sektörde Mersin limanının ard bölgesinde kalan Malatya, ithalat ve ihracatta da dışa açılım kapısı olarak yine ağırlıklı olarak Mersin Limanı belirlemektedir.

Hammaddenin nitelik ve miktarı kadar taşıma maliyeti de öne çıkmaktadır. Gıda ve kimya sektöründeki en yüksek taşıma maliyeti beyaz et, kayısı, pekmez, un ve yem, şeker, bakliyat, madeni yağ ve plastik boru üretim tesislerinde görülmektedir. Görüşülen tesisler içinde gıda ve kimya sektöründeki en yüksek aylık ortalamalar 50000 TL civarındadır. Gıda sektörü içindeki tüm tesislerden farklı bir konumda olan Malatya Şeker Fabrikasında kampanya döneminde hammadde taşıma maliyetleri toplam 6 milyon TL civarındadır. Toplam maliyetler içinde % 10 civarında tutan hammadde taşıma maliyetleri, işlenen hammadde miktarı açısından da en önde olan sektördür. Hammadde temin alanlarının il dışına çıkması veya taşınan hammadde miktarındaki artış, hammadde taşıma maliyetlerinin de yüksek çıkmasına neden olmaktadır (Tablo:4.2).

Makine metal eşya sektöründe hammadde taşıma maliyetleri gıda ve kimya sektörleri kadar yüksek çıkmamaktadır. Aylık ortalama en yüksek taşıma maliyetlerinin 30 000 TL civarında seyrettiği sektörde bir tesis 200 000 TL civarında hammadde maliyeti ile farklılaşmaktadır. Makine sektöründe sektörel uzmanlaşmaya bağlı olarak farklılaşan tesis önemli ölçüde hammadde işlemesi nedeniyle hammadde taşıma maliyetlerinin baskısı altındadır (Tablo:4.2).

Orman ürünleri sanayinde hammadde taşıma maliyetleri bir tesis hariç oldukça düşük seyretmektedir. Tesis ölçeklerinin küçülmesi taşınan hammadde miktarının da önemli ölçüde azalmasına neden olmaktadır. Bir tesis hariç aylık en yüksek ortalamalar genelde 5000 TL civarındadır.

Hammaddenin değil genelde taşıma maliyetlerinin ön plana çıktığı taş toprak sanayinde tesis ölçeklerine göre yüksek maliyetlerle karşılaşmaktadır. Taş toprak sanayinde öne çıkan diğer bir maliyet unsuru da amortisman maliyetlerinin yüksekliğidir. Kullanılan araç ve makinelerin diğer sektörlerle göre yıpranma payının yüksek olması tesisler için ek bir maliyet nedeni olmaktadır. Taş toprak sanayisi içinde en yüksek taşıma maliyetleri hazır beton santrallerinde görülmektedir.

Fotoğraf 4.1. Tekstil Fabrikasında İşlemek Üzere Hazırlanan Hammaddeler,

Kaynak: Anateks (İpaş) Tekstil Fabrikası, 2012

Tekstil sektöründe konfeksiyon ve örme sanayinde çalışan tesislerin genelde fason çalışması, hammadde taşıma maliyetlerinin sınırlı kalmasına veya tamamıyla ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Tekstil sektöründeki iplik üretim ve entegre tesislerde ise hammadde taşıma maliyetleri oldukça yüksek çıkmaktadır. Dünya ve Türkiye'deki en büyük entegre tesislerin bir kısmının Malatya'da bulunması aylık bir milyon TL civarında taşıma maliyetlerinin belirmesine neden olmaktadır. Hammadde temin alanlarının genelde yurtdışı olması ve işlenen hammaddenin fazlalığı taşıma maliyetlerini de arttırmaktadır.

Tablo 4.2. Malatya İlindeki Tesislerin Aylık Hammadde Taşıma Maliyetleri (Bin TL), 2010

Sektörler	-10 TL	11-20 TL	21-30 TL	31-40 TL	41 + TL
	Tesis Sayı	Tesis Sayı	Tesis Sayı	Tesis Sayı	Tesis Sayı
Gıda	41	11	4	4	7
Kimya	9	1	1	-	2
Makine	18	5	2	-	2
Orman	5	1	-	-	-
Taş-Top.	6	2	2	2	5
Tekstil	28	1	2	-	4
Diğerleri	3	5	-	-	-
Toplam	110	26	11	6	20

Kaynak : SahaAnket Çalışması, 2010

Mamul maddelerin taşınma maliyetinin ortaya çıkmasında taşınan ürünün miktarı, pazar alanları ile olan mesafe, şirketlerin teslimat şekilleri (ürün teslimi, FOB veya CFR gibi) ve ulaşım yönü (ABD'den bir konteyner 2500-3000 \$'a giderken, ABD'den Türkiye'ye 1 konteyner 750-1000 \$ arasında gelmektedir) belirleyici olmaktadır (Saha Anket Çalışması, 2010). Taşınma maliyetleri tesislerin ciroları ve taşınan ürünün özelliğine göre ortalama %2 ile 25 arasında değişme göstermektedir. Taşıma maliyetleri, tesis cirolarının genelde % 10'nun altında olmasına rağmen taş toprak sanayi gibi sektörlerde taşıma maliyetleri artış göstermektedir. Malatya'daki tesislerin pazar alanlarının Türkiye geneline ve yurtdışına yayılmış olması, önemli miktarda işlenmiş ürün taşınması yüksek taşıma maliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Gıda sanayi içinde un ve yem üretim tesisleri ile kayısı işleme tesisleri en yüksek taşıma maliyetlerinin çıktığı sektörlerdir. Aylık 500 bin TL'ye kadar çıkan taşıma maliyetleri önemli bir maliyet tutmaktadır. Taşıma maliyetlerinin artması tesislerde standart bir taşıma sisteminin belirmesine neden olmaktadır (Tablo 4.3).

Makine sanayinde büyük ölçekli firmaların bulunmasına rağmen aylık taşıma maliyetleri 30 bin TL'nin altında seyretmesinde taşıma maliyetlerinin genelde alıcı firmaya ait olmasından kaynaklanmaktadır. Pazar alanları ağırlıklı olarak Malatya'da oluşan taş toprak sanayi sektörün özelliğinden dolayı taşıma maliyetleri oldukça yüksek çıkmaktadır. Taş toprak sanayinde taşıma maliyetlerinin en yüksek çıktığı alt sektör ise hazır beton santralleridir. Hazır beton santrallerinde aylık 500 bin TL yaklaşan taşıma maliyetleri tesislerdeki en önemli maliyetlerden birini oluşturmaktadır (Tablo:4.3).

Tablo 4.3.Malatya'daki Tesislerin Aylık Mamul Madde Taşıma Maliyetleri (Bin TL), 2010

Sektörler	-10 TL	11-20 TL	21-30 TL	31-40 TL	41 + TL
	Tesis Sayı.	Tesis Sayı.	Tesis Sayı.	Tesis Sayı.	Tesis Sayı.
Gıda	35	11	3	1	7
Kimya	6	-	2	1	-
Makine	13	3	-	-	1
Orman	4	1	-	-	-
Taş-Top.	1	2	3	-	9
Tekstil	14	1	3	-	6
Diğerleri	1	1	1	-	-
Toplam	74	19	12	2	23

Kaynak :Saha Anket Çalışması, 2010

Tekstil sanayinde, alt sektör ve tesislere göre farklı taşıma maliyetleri çıkmaktadır. Konfeksiyon ve örme sanayindeki tesislerde mamul madde taşıma maliyeti genelde alıcı veya fason çalışılan firmaya ait olmaktadır. Oldukça düşük maliyetlerin çıktığı örme ve konfeksiyon sanayi tekstil sektöründeki aylık 10 bin TL'nin altındaki gurubu oluşturmaktadır. İplik ve entegre firmalar ise aylık 10 bin TL üstündeki taşıma maliyetlerinin çıktığı gurubu oluşturmaktadır. İldeki en yüksek taşıma maliyetlerinin görüldüğü sektörlerden biri tekstil sektörü aylık binlerce ton işlenmiş ürünün taşındığı sektörlerden biridir.

Sonuç olarak Malatya'da görüşülen tesislerden 74'ünde 10 bin TL'nin altında, 56 tesiste ise 10 bin TL'nin üstünde taşıma maliyeti ortaya çıkmaktadır. Tesisler için 10 bin TL eşiği önemli bir maliyettir. Yüksek taşıma maliyetleri Malatya'daki sanayi tesislerinin belli bir ölçeğe eriştiklerini göstermesi açısından önemlidir. Mikro ölçekli tesislerin (10 kişinin altında işçi çalıştıran tesisler) ağırlıklı olarak verimli çalışmamaları, yenilikleri takip edememeleri ve kurumsal yapılarını oturtmamış olmalarından gibi nedenlerden dolayı belli bir ölçekte tesisler daha verimli çalışmaktadırlar.

4.2. Enerji ve Su

Doğal kaynaklardan elde edilen hammaddelerin nitelik ve biçimini değiştirerek çeşitli mamuller elde eden sanayi tesisleri için enerji üretim esnasında vazgeçilmez unsurlardan biri ve mamul madde maliyetini belirleyen temel değişkenlerdendir (Kaplan; Koç, 2004:99). Enerjinin Türkiye genelinde yaygınlık göstermediği 1980 öncesinde sanayi tesislerinin dağılışı önemli ölçüde enerji kaynaklarına bağlı iken günümüzde enerji kaynaklarına bağımlılık önemli ölçüde azalmıştır.

Sanayi tesislerinde kullanılan enerjinin önemi azalmış gibi gözükse de enerjinin sanayi tesisleri için önemi her geçen gün katlanarak artmaktadır. Enerji çeşit ve ulaştırabilirliğin öneminin azalmasına rağmen maliyet, kullanım miktarı ve enerji çeşitlerinde gittikçe artan bir değişim söz konusudur. Dolayısıyla sanayi tesislerinde kullanılan enerjinin nitelik, kalitesi ve maliyetindeki ufak bir değişiklik bile üretim süreç ve kaliteleri ile tesislerin dağılışı etkilemektedir.

Enerji kullanımının miktarı, çeşit ve maliyetlerinin artması üretim esnasında kullanılan makinelerin daha kısa zamanda daha az enerji kullanan makineler şekline dönüşmesinde önemli bir etken olmaktadır. Ülkelerin her geçen gün artan enerji

maliyetlerini düşürmek için çıkarttıkları yasa ve yönetmelikler ile doğayı daha fazla koruma yönündeki eğilimler kullanılan enerjinin daha tasarruflu ve temiz bir enerji olması yönünde değişmektedir.

Enerji kaynaklarının geniş bir alana yayılması sanayi tesislerinin ülke içindeki dağılışı üzerindeki etkisini azaltmışsa(Mutluer, 1995:129)da tesislerin il içindeki dağılışında etkisini devam ettirme eğilimindedir. Sanayi tesislerinin her geçen gün enerji kaynaklarına bağımlılığının daha da arttığı günümüzde enerji temini ile ilgili olan sorunlarda da artış görülmektedir. Saha çalışmasında görüşülen tesislerden cevap alınan 159 tesisten 80’inde enerji temini ile ilgili sorunlar görülürken 79 tesiste enerji temini ile ilgili sorunlar görülmemektedir. Enerji temini konusunda sanayi siteleri ve şehrsel alanda daha fazla problemle karşılaşmakla birlikte organizelerde ki tesislerin yarısına yakın bir oranında da sorunlar görülmektedir (Tablo 4.4). Enerji kesintisi veya enerji ile ilgili diğer alanlarda sorunların olmadığını belirten tesisler kesintilerden az veya çok etkilenmekte, minimum düzeyde de olsa üretimin durması, iş gücü kaybı ve maliyet artışları söz konusu olmaktadır.

Tablo 4.4. Malatya’daki Tesislerde Enerji Temininde Sorunların Olup Olmadığı, 2010

Sektörler	OSB’ler		Sanayi Siteleri		Sanayi Güzergâhları		Şehrsel Alan		Toplam	
	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok
Gıda	4	27	9	1	4	14	4	2	21	44
Kimya	4	2	5						9	2
Makine	5	13	5	1		2	1		11	16
Orman		2	4		1				5	2
Taş-Top.	5	3	3				4		12	3
Tekstil	7	8	3		1		10	1	21	9
Diğerleri		3	1						1	3
Toplam	25	58	30	2	6	16	19	3	80	79

Kaynak : Saha Anket Çalışması, 2010

Enerji kesintileri, voltaj düşmesi ve yükselmeleri tesisler için önemli olmakla birlikte bazı sektörler için daha kritik bir öneme sahiptir. Kayısı üretim tesisleri elektrik kesintileri, voltaj yükselmesi ve düşmesi gibi sorunlardan daha az etkilenirken süt ürünleri, kimya, mermer işleme tesisleri ve tekstil sektörü daha fazla etkilenmektedir. Enerji kesintileri ve dalgalanmalarından etkilenen tesis ve sektörler de ürün kaybı,

üretimin durması, jeneratör kullanımı nedeniyle maliyet artışı, makine ve parçaların zarar görmesi, elektrik gelinceye kadar verimliliğin düşmesi gibi sonuçlarla karşılaşilmektedir. Jeneratörün ve trafonun varlığı, tesislerin büyüklüğü, kullanılan enerji miktarı ve tesislerin alansal dağılışı ile ilgili unsurlar sorunların ortaya çıkıp çıkmaması konusunda önemli bir unsur teşkil etmektedir.

Enerji sorunu kendisini tesislerin büyüklüğü, sektörel ve alansal olarak göstermektedir. Enerji sorunlarının ortaya çıkmasındaki önemli sorunlardan biride farklı miktar ve voltajlarda enerji kullanan tesislerin aynı hat üzerinde enerji temin etmeleri de etkili olmaktadır. Bir anda şebekeden çok miktarda enerji çeken döküm tesisleri ile elektronik ve tekstil fabrikalarının aynı şebekeden enerji temin etmeleri enerji konusundaki problemlerin çıkmasında önemli bir unsur teşkil etmektedir.

Aslında enerji teminin problem olup olmamasının yanında enerji maliyetleri de önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Fotoğraf 4.2. Malatya İlindeki Sanayi Tesisleri,

Kaynak: Timsan, 2012

Tablo 4.5. Malatya'daki Tesislerde Aylık Enerji Maliyeti (Bin TL), 2010

Sektörler	1-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-99	100 +
Gıda	62	11	5	4	-	1	-	-	2	-	1
Kimya	11	3	-	-	-	2	-	-	-	-	-
Makine	30	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Orman	7	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Taş-Top.	8	9	1	-	2	-	1	-	-	-	2
Tekstil	31	3	-	-	-	-	-	-	-	-	13
Diğerleri	5	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	154	31	6	4	2	3	1		2		17

Kaynak :Saha Anket Çalışması, 2010

En yüksek enerji maliyetlerinin çıktığı sektörler gıda, makine, taş toprak ve özellikle de tekstil sanayidir. Malatya Şehrinde sanayileşmenin kümelenme eğilimi gösterdiği bu sektörlerde bazı tesisler dünya ile entegre olmuş durumdadırlar. Malatya'da özellikle gıda sanayi içindeki kayısı işleme tesisleri ve tekstil sektörü Malatya sanayisinin omurgasını oluşturmaktadır. Ölçek ve çalışan kişi sayısı olarak tekstil sektörünün öne çıktığı Malatya şehrinde tesis sayısı açısından gıda sanayine dayanan tesisler ilk sırayı almaktadır. Tesislerdeki enerji maliyetleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde 10 000 TL altı ile 100 000 TL üzerindeki tesisler dikkati çekmektedir. Küçük ve çok büyük işletme yapısının ortaya çıktığı Malatya'da orta ölçekli tesisler zayıf kalmaktadır. Genel bir yaklaşımla tesis sayısının enerji maliyetlerinin artmasına bağlı olarak azalması gerekirken aylık enerji maliyetlerinin 100000 TL'nin üzerine çıktığı aralıkta tesis sayısındaki fazlalık bu eğilime ters bir durum ortaya koymaktadır (Tablo :4.5).

Malatya'daki tesislerdeki enerji maliyetleri genelde 10000 TL'nin altında seyretmektedir. 220 tesisten 154 tesiste enerji maliyetleri 10 000 TL'nin altındadır. Bu 154 tesisten 122'si ise aylık enerji maliyetleri 5000 TL'nin altındadır. İldeki tesislerin önemli bir kısmının mikro ölçeli işletmelerden oluşması, enerji maliyetlerinin de düşük olmasına ve özellikle de 5000 TL'nin altında bir kümelenme ortaya çıkmasına neden olmaktadır. 10 000-50 000 TL arasında enerji maliyetleri olan tesis sayısı 43, 50 000-100 000 TL arasında 6, 100 000 TL üstünde olan tesis sayısı ise 17'dir. Enerji maliyetlerinin 100 000 TL'yi geçen tesisler çalışma özellikleri, işleyiş ve diğer özellikler açısından sahadaki diğer tesislerden ayrılmaktadırlar. Genellikle pazarlama

üsleri İstanbul'da olan, şubelerinin bir kısmını yurtdışına taşımış, kurumsal yapılarını tamamlamış, önemli düzeyde bir ihracat yapan(bazı firmalar yıllık 100 milyon \$ üzerinde ihracat gerçekleştirmektedir) tesislerden oluşmaktadır.

Tesisler için enerji maliyetleri önemli bir sorun olmaktadır. Yüksek enerji maliyetleri ve teşvikler tesislerin dağılışı üzerinde etkili olmaktadır. Tesisler yüksek enerji maliyetlerini asgariye indirmek için üretimlerini geceye kaydırma, farklı enerji kaynakları kullanma (kömür, vs) veya teşviklerin yüksek olduğu illere taşıma şeklinde uygulamalara gidebilmektedir (Tablo 4.6).

Tesislerde üretim aşamalarının değişmesi, maliyet ve verimlilikteki değişme farklı türden enerji kaynakları kullanımını ortaya çıkarmaktadır.

Kayısı tesislerinde yıkanan kayısıların kurutulması için ihtiyaç duyulan ısı enerjisi genelde kayısı kabuklarının yakılarak veya kayısının meyve kasaları içinde güneşte kurutulması ile temin ediliyor. Kayısı işleme tesislerinde doğalgaz kullanımı makine tesisatının uygunluğu, gaz kullanımının yeni olması ve fiyat nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Fakat önemli ölçüde üretim yapan bazı kayısı işleme tesislerde doğalgaz kullanımı ilk sırada yer almaktadır. Kayısı üretim tesislerinde son yıllarda artan soğuk hava depoları firmaların enerji tüketimlerinin artmasındaki etkenlerden biridir (Tablo 4.6).

Tablo 4.6. Malatya'daki Tesislerin Kullandıkları Enerji Türleri ve Öncelik Özelliği, 2010

Sektörler	Elektrik		Doğalgaz		Mazot		*Diğer	
	I	II	I	II	I	II	I	II
Gıda	60	30	14	4	-	-	17	5
Kimya	16	-	-	1	-	-	-	1
Makine	31	4	-	1	1	1	3	3
Orman	9	-	-	-	-	-	-	-
Taş-Top.	19	6	2	1	1	-	3	1
Tekstil	45	2	-	-	-	-	2	11
Diğerleri	7	-	-	-	-	-	-	1
Toplam	187	42	16	7	2	1	25	22

*Diğer (Kömür, kumaş atıkları, pamuk telefi, meyve kabuk,lpg ...) I: Birincil Enerji Kaynağı, II: İkincil Enerji Kaynağı, Kaynak : Saha Anket Çalışması, 2010

Isı enerjisine ihtiyaç duyulan sektörlerde üretim aşmalarında ve makinelerde problem oluşmamasına bağlı olarak elektrik enerjisi 2. sıraya gerileyebilmektedir.

Özellikle Özsan Sanayi Sitesindeki süt işleme tesislerinde ısı enerjisi elde etmek için ağırlıklı olarak kömür kullanmanın yanında atık bez parçaları vs kullanılmaktadır. Süt üretim tesislerin kapasitesinin artmasına bağlı olarak kömür ve doğalgaz kullanımı artmaktadır.

Pekmez üretim tesislerinde de ısı enerjisi kömürden temin edilmektedir. Kömürün doğalgaza göre daha ekonomik olması ve kalori açısından daha fazla enerji elde edilmesinden dolayı firmalar doğalgaz kullanımından ziyade maliyet açısından kömüre yönelmektedirler.

Unlu mamullerde kullanılan temel enerji kaynağı doğalgazdır. Elektrik enerjisi kullanarak ekmek katkı maddesi üreten firmalar(4 adet) bir kenarı bırakılırsa sektörde öncelikli olarak kullanılan enerji kaynağı doğalgazdır. Ekmek katkı maddesi üreten tesislerde yapılan işin genelde farklı nitelikteki katkı maddeleri ve enzimlerin karıştırılmasına dayanmasından dolayı enerji çeşitlilik ve maliyetinde bir düşüş olmaktadır. Un sanayinde kullanılan temel enerji kaynağı elektrik enerjisidir. Un sanayine dayanan tesislerde genel eğilim olarak ikinci bir enerji kaynağı kullanılmamaktadır. Yem sanayinde elektrik enerjisinin yanında kömür veya fuel oil de kullanılmaktadır. Bulgur üretim tesislerinde de ısı enerjisine ihtiyaç duyulması ve kömürün doğalgaza göre daha uygun olması nedeniyle genelde kömür tüketimi ilk sırada yer almaktadır. Bulgur üretim tesislerinde firmalar genelde buğdayın kurutulması için üretimlerini yaz mevsimine kaydırarak güneşte kurutma yolunu seçmektedirler. Böylece enerji maliyetlerinde de önemli bir maliyet avantajı yakalanması sağlanmaktadır.

Yemek üretim tesislerinde kullanılan temel enerji kaynağı lpg tüpleridir. Doğalgazın ilk yıllarda yemek üretim tesisleri ve diğer sektörlerdeki tesislerde yaygınlaşmasını önleyen önemli etmelerden biride istasyon kurma maliyetinin yüksekliğidir. Sonraki zamanlarda istasyon kurma maliyetlerinde düşürülmesi geçilmesi tesislerde doğalgaz kullanımının yaygınlaşması önündeki önemli engellerden birinin kalkmasını sağlamıştır.

Kamu tesislerinin ihtiyaç duydukları enerjiyi kendilerinin üretebilmesine imkan tanıyan yasal uygulamalar, kamu tesisleri için önemli bir avantaj sağlamaktadır. İldeki şeker üretimine dayanan kamu tesisi kampanya döneminde doğalgazdan kendi elektrik enerjini üretirken, kampanya sonrasında tekrar elektrik şebekesinden enerji ihtiyacını temin etmemiştir.

Plastik boru, meyve kasası, plastik ambalaj üretiminde sıcaklığın belli bir seviyede seyretme zorunluluğu bu tür tesislerde elektrik enerjisini kullanma zorunluluğunu getirmektedir. Doğalgaz veya kömür kullanımında sıcaklığı belli bir sıcaklıkta tutmanın zorluğu nedeniyle üretim, yüksek maliyetlere rağmen elektrik enerjisi ile yapılmaktadır.

Makine sanayinde kullanılan temel enerji kaynağı elektrik enerjisidir. Genelde makinelerin çalıştırılması için diğer bir enerji kaynağına ihtiyaç duyulmamaktadır. Döküm sanayinde elektrik enerjisi kömüre göre daha maliyetli olmasına rağmen işçilik maliyetlerinden ve gece çalışılmasından(tarifelerden) dolayı üretimde, elektrik enerjisi kullanılmaktadır. Tarım makinelerinde demirin işlenebilmesi için fueloil kullanılmaktadır. Kullanılan fueloil maliyet olarak elektrik enerjisine yaklaşmakta hatta bazı tesislerde ise fueloilin maliyeti elektrik maliyetini geçmektedir. Metal eşya sanayinde üretilen ürünlere fırın boya atılması aşamasında mazot veya lpg gibi bir enerji kaynağı kullanılmaktadır. Mazot veya lpg kullanım maliyetimetal eşya sanayindeki bazı tesislerde elektrik maliyeti geçmektedir.

Taş toprak sanayi içindeki kireç sanayinde en önemli maliyet unsurlarından biride enerji maliyetidir. Önemli ölçüde kömür kullanmayı gerektiren bu sektördeki temel enerji kaynağı kömürden elde edilmektedir. Mermer üretim tesislerinde temel enerji kaynağı elektrik enerjisi iken ocaklardaki temel enerji kaynağı olarak mazot kullanılmaktadır.

Tekstil sektöründeki entegre firmalarda iplik, örme aşamalarında elektrik enerjisi kullanılırken boyama, yıkama ünitelerinde ısı elde etmek için kömür kullanılmaktadır. Kömürün kalori açısında doğalgaza göre daha avantajlı olması tekstil fabrikalarını yıllık 50 000 tona yaklaşan miktarlarda yerli veya ithal kömür kullanımına neden olmaktadır.

Tesislerde kullanılan enerjinin tamamına yakını il içinden temin edilmektedir. Görüşülen tesislerden cevap alınan 239 tesisten 230'u ihtiyaç duyduğu temel enerji kaynağını il içinde temin ederken 9 tesis il dışından temin etmektedir. Bu tesislerin 7'si tekstil, 1'i taş toprak, 1'i ise gıda sanayinde yer almaktadır. Tekstil, taş toprak ve gıda sektörlerindeki tesisler içinde yer alan sanayi tesislerinde enerji maliyetlerinin aylık 100 000 TL'nin üzerine çıkması durumunda enerji temin alanları il dışına çıkma eğilimindedir. İl dışından temin edilen enerji kaynağı genelde kömürden oluşmaktadır. Kömürün dışında fındık kabuğu, fueloil gibi enerji kaynakları da olabilmektedir. Kömürün temin alanları tüketilen kömür miktarına bağlı olarak değişmektedir. Aylık

tüketimin 1000 tonun altına indiği şirketlerde ithal kömür kullanımı, artarken aylık 1000 tonun üzerinde kömür tüketen tesisler, maliyet ve toplam kalori avantajından yerli kömür kullanılmaktadır. Yerli kömür kullanan firmaların ülke içindeki temin alanlarını ise, Şırnak(Cizre), Adıyaman(Gölbaşı) ve Sivas oluşturmaktadır. Bu alanlardan öne çıkan alan ise Şırnak'tır(Cizre). Adıyaman'ın(Gölbaşı) talebi karşılayamaması ve Şırnak'ın(Cizre) Sivas'a göre avantajlı olması nedeniyle Şırnak(Cizre) en önemli talep alanını oluşturmaktadır (Saha Anket Çalışması, 2010).

Firmalar için su giderleri önemli bir maliyet olarak algılanmamaktadır. Yüksek miktarda su kullanan firmalar yeraltından suyu temin ettiklerinden su maliyetini enerji, pompa veya atık su maliyeti olarak görmektedirler. Su maliyetlerinde belirleyici olan unsur, kullanılan suyun üretim aşamasında kullanılıp kullanılmaması, tesis ölçeği, makinelerin niteliği(hava veya su ile temizleme, çalışma vs) ile ihtiyaç duyulan suyun yeraltından temin edilip edilememesi belirleyici olmaktadır. Üretim aşamalarında önemli miktarlarda su kullanan sektörler kayısı, süt, şeker, un ve unlu mamuller, bulgur, hazır beton, tekstil sektöründeki entegre tesisleri iken üretim aşamalarında su kullanmayan veya su kullanımının sınırlı olduğu sektörler ise kimya, makine, konfeksiyon, örme, iplik ve ayakkabı üretim tesisleridir. Üretim aşamalarında kullanılan su, tesis ölçeklerinin de büyümesinin etkisi ile aylık 50 000 m³ aşan tüketimlerle karşılaşılmaktadır (Tablo 4.7).

Tablo 4.7. Malatya'daki Tesislerdeki Aylık Su Maliyeti(TL, 2010)

Sektörler	1-199	200-399	400-599	600-799	800-999	1000 +
Gıda	20	11	8	2	1	15
Kimya	3	5	2	-	-	1
Makine	11	10	-	-	-	-
Orman	4	3	-	-	-	-
Taş-Top.	1	6	1	-	1	2
Tekstil	16	6	6	-	-	2
Diğerleri	2	2	-	-	-	-
Toplam	57	43	17	2	2	20

Kaynak : Saha Anket Çalışması, 2010

Su maliyetleri yüksek çıkan firmalar çok miktarda ihtiyaç duydukları suyu yeraltından çeşitli problemler nedeniyle(sanayi siteleri ve il merkezinde yer almaları,

suyun sertliğinin istenilen nitelikte olmaması, yasal uygulamalar veya zeminin uygun olmaması, zemin suyunun yeterli miktarda olmaması gibi) temin edememelerinden kaynaklanmaktadır.

Su tüketim maliyetlerinin yüksek çıktığı alanlardan biri de yer altı suyundan birçok tesisin istifade edemediği Gıda Toptancılar Sitesi'dir. Gıda Toptancılar Sitesinde yer altı suyundan istifade edemeyen kayısı üretim tesislerinde yüksek miktarda su maliyetleri ortaya çıkmaktadır. Yüksek su maliyetleri, kayısı üretim ve diğer bir çok tesis için önemli bir problem teşkil etmektedir. Gıda Toptancılar Sitesindeki kayısı üretim tesislerinin, kayısı (Şıra) Pazar'ına, il merkezine, işçi bölgelerine, merkeze vb yakınlık avantajı küçük çaplı işletmeler için dezavantajlı durumu avantajlı kılan etmenlerdir (aylık en fazla 100 ton kayısı işleme kapasitesi olan tesisler için uygun olan alanlardır). Bu sorun Özsan Sanayi Sitesindeki 1-2 tesis hariç diğer tesisler içinde söz konusudur.

Zeminin problemlili olduğu bir alanda su temininde tesislerde farklı uygulamalar görülebilmektedir. Bu bazen 3-5 km ilerdeki bir alandan döşenen boru hattı yardımı ile yer altı suyunun taşınması, yeraltı suyunun yetmemesi durumunda şebeke suyuna dönülmesi veya komşu tesislerden temin edilme yoluna gidilmektedir.

Su maliyetlerinde karşılaşılan farklı durumlardan biride kamu ve özel tesisler arasındaki farklı uygulamalardır. Kamu kuruluşlarında su temini için 2003-2004 yıllarına kadar şebeke suyu kullanırken, 2003-2004 sonrasında açılan sondaj kuyuları ile aylık su maliyeti yaklaşık 30 milyon TL'den 5000-8000 TL aralığına düşmüştür (Tablo 4.7). Kamu tesislerinde önemli bir ölçüde düzelme görülmekle birlikte bu düzenlemeler hala yeterli düzeyde değildir⁷ (Tablo 4.8).

Tablo 4.8. Malatya'daki Kamu Kuruluşlarında Yıllık Su Maliyeti Değişimi, 2010

Tüketim Tarihi	Aylık Su Maliyeti (TL)
11/03/2002	31 624 566
03/03/2009	5490

Kaynak: Malatya Şeker Fabrikası, 2010

⁷ Önemli iyileşmelerden biri de çalışan personelin bir kısmının sözleşmeli personel alımı şekline dönüşmesidir. Personel sayısının önceki yıllara göre sabit artmamasının yanında bir kısım personelin sözleşmeli olarak istihdam edilmesi işçilik maliyetlerinde önemli bir düşüş sağlamıştır.

İldeki 227 tesisden 147'si üretimin çeşitli aşamalarında su kullanırken 80 tesis üretiminin herhangi bir aşamasında su kullanmamaktadır. Üretimin çeşitli aşamalarında su kullanan tesisler su ihtiyacını genelde yeraltı sularından temin etmektedir. İlde 129 tesis şebekeden su teminini karşılarken, 101 tesis artezyen kuyularından, 14 tesis kuyu suyundan, 1 tesis ise dere, pınar gibi su kaynaklardan karşılamaktadır. Üretimin çeşitli aşamalarında su kullanmayan tesisler, tesis ölçek ve çalışan sayısının artması nedeniyle temizlik, bahçe sulama, personel ihtiyacı gibi nedenlere bağlı olarak yeraltı sularına yönelebilmektedirler. Tesislerdeki genel eğilim ise şebeke suları ve yeraltı sularını her ikisini birden kullanma şeklindedir (Tablo 4.9).

Tablo 4.9. Malatya'daki Sanayi Tesislerinin Su Temin Kaynakları, 2010

Sektörler	Dere, Pınar	Artezyen	Kuyu	Şebeke Suyu
Gıda	-	47	9	46
Kimya	-	6	-	10
Makine	-	14	2	19
Orman	-	3	1	8
Taş-Top.	-	14	-	11
Tekstil	1	15	1	31
Diğerleri	-	2	1	4
Toplam	1	101	14	129

Kaynak : Saha Anket Çalışması, 2010

Üretim aşamalarında çok su kullanan tesislerde artezyen kuyusu sayısı 8'e kadar çıkabilmektedir. İlde artezyen kuyularından su temin eden tesis sayısı 101 iken üretimin çeşitli aşamalarında su kullanan tesis sayısı 147'dir. Organizedeki tesisler hariç şehirseldaki ve özellikle sanayi sitelerinde bulunan tesisler zeminin uygun olmaması, suyun sertliğinin fazla olması veya artezyen kuyusu açılabilme imkanının olmaması nedeniyle tesisler zorunlu olarak şebeke suyuna yönelmektedirler. Şebeke suyuna yönelen tesislerde ise yüksek maliyetler ortaya çıkmaktadır. Şayet üretim maliyetlerini önemli düzeyde etkilemeye başlarsa tesislerin rekabet güçlerinde zayıflama veya tesislerin taşınması söz konusu olmaktadır (Tablo 4.9).

4.3. İşçi

Üretim süreçlerindeki önemli unsurlardan biride işçi faktörüdür. Günümüzde işçi gücü faktörü nitelik ve maliyet olarak ön plana çıkmaktadır⁸. İşçinin bulunabilirlik sorununun diğer değişkenlere göre göreceli olarak öneminin azalması sanayi süreçlerindeki diğer değişkenlerin ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Sanayi tesislerinde özellikle işçilik maliyetlerinin ön plana çıkması sanayi tesislerinin ülkeler arasında yer değiştirmesinde önemli bir etken olmaktadır. Hammadde, enerji, ürün gibi unsurların taşınması yanında tesisler için kritik öneme sahip personelin sanayinin gelişmiş olduğu büyük illerden tedariki işçinin bulunabilirliği faktörünün etkisinin azalmasına neden olmaktadır.⁹

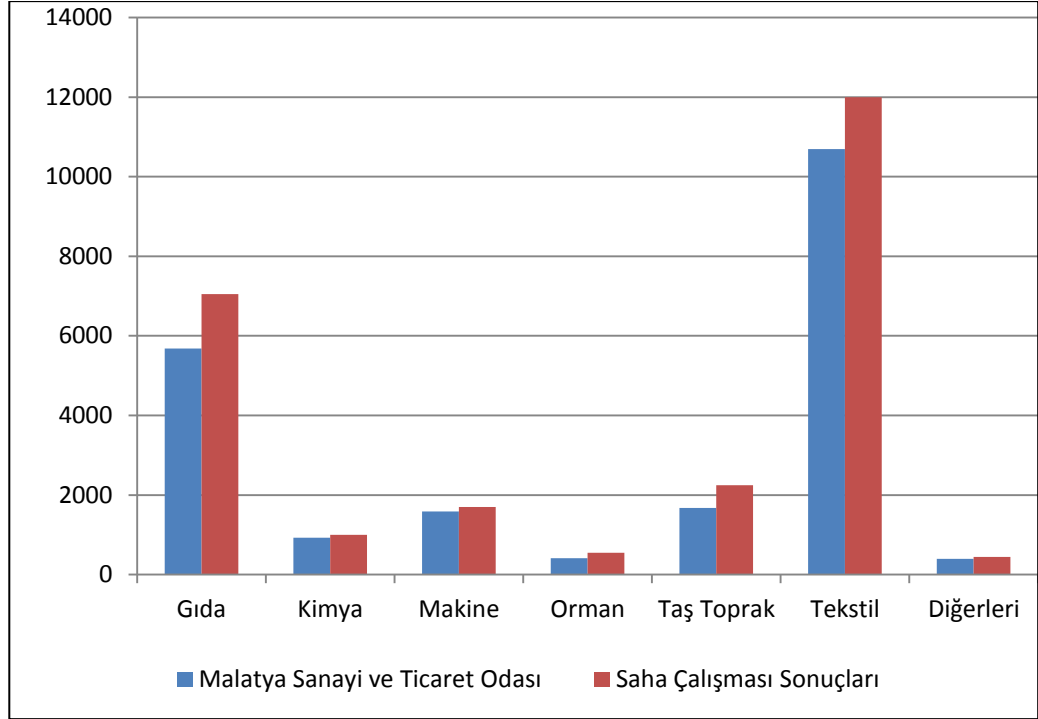
Sanayi tesislerindeki makine sayısının her geçen gün artması işçi faktörünün sayısal olarak azalmasına neden olmasına rağmen üretim miktarının artması ve üretim süreç ve makinelerin daha karmaşık bir yapı alması işçinin niteliksel olarak ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum saha çalışmasındaki sonuçlarla da paralellik taşımaktadır (Tablo 4.10). Tesisler vasıfsız işçi bulmakta zorlanmazken hatta önemli miktarda vasıfsız işçi fazlalığı söz konusu olmasına rağmen tesisler teknik personel tedarikinde önemli problemler karşılaşmaktadır.

Malatya Sanayi ve Ticaret Odasının 2012(Ekim) verilerine göre imalat sektöründe çalışan toplam kişi sayısı 21642 kişidir. Yapılan saha çalışmasında tespit edilen toplam çalışan sayısı ise 25 000 civarında kişidir. Fakat ulaşılamayan tesislerdeki farklarında eklenmesi ile Malatya’da imalat sanayinde çalışan kişi sayısının 25-30 bin kişi arasında olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.5).

Malatya Sanayi ve Ticaret Odası verileri ile saha çalışması arasındaki veriler arasında farklılık çıkmasında kayısı işleme gibi sektörlerde dönemlik çalışılması, kapasite raporlarının 3 yılda bir güncellenmesi, 2009 yılı kapasite raporlarının genel kriz dönemine denk gelmesi ve özellikle il için önemli bir yer tutan tekstil sanayinin % 30 civarında bir kapasite ile çalışması, saha çalışmasının kriz sonrasındaki 2010 ve 2011’de yapılmış olması ve diğer nedenlerden kaynaklanmaktadır.

⁸ Sanayi tesislerindeki işçinin önemi, niteliği ve genel yapısı için Erol Tümertekin ve Hayati Doğanay’a, bakınız.

⁹ Malatya ilindeki hazır giyim üretimine dayanan tesislerin makinelerin bakım ve onarımına yönelik ihtiyaç duydukları personeli 2010 yılında aylık 3500 TL maaş ile İstanbul’dan tedariki işgücünün de diğer değişkenler gibi taşınabilirliğini gösteren örneklerden birini oluşturmaktadır (Saha Anket Çalışması, 2010).

Şekil 4.5. Malatya'daki Sanayi Tesislerinde Çalışan Kişi Sayılarının İl Sanayi Ticaret Odası Verileri İle Karşılaştırılması, 2012

Sanayi tesislerinde işçinin bulunabilirliği, niteliği ve maliyeti üretim üzerinde belirleyici olan önemli faktörlerdendir. Malatya'daki bazı tekstil tesislerinin işçi, enerji, hammadde ve ihracattaki uygulanan kotalar nedeniyle farklı ülkelere yönelmesi işçi ve diğer değişkenlerin sanayi tesislerinin dağılışını göstermesi açısından önemlidir. Malatya'da sanayi tesisleri genelinde işçinin bulunamamasından ziyade işçinin niteliği ile ilgili yani teknik eleman konusunda problemler yaşamaktadırlar. Sektörlerin genelinde görülen teknik personel açığı uzun bir süre kapatılamayacak gibi görülmektedir. İşçi temini konusunda birinci derecede problem yaşadığını belirten tesisler yılın bütününde değil genelde sezonluk olarak işçi problemi ile karşılaşmaktadır. Tesislerin işçi temini konusunda problem yaşamaları kuruldukları alan ile de paralellik taşımaktadırlar. İşçi temini konusunda en çok problemle karşılaştığını belirten kayısı işleme tesislerini alansal olarak sınıfladığımızda işçi bölgelerine yakın olan tesisler herhangi bir problemle karşılaşmazken organizelerdeki 14 tesisten 6 tesis işçi temini konusunda problemlerle karşılaşmaktadır. İşçi temini ile ilgili problemler ağırlıklı olarak sektörel ve alansal olmakla birlikte tesislere göre de farklılaşabilmektedir.

Fotoğraf 4.3. Malatya İlindeki Tekstil Üretim Tesislerinde Kalite Kontrol Aşaması,

Kaynak: Karagözler Tekstil Fabrikası, 2012

Malatya ilinde, birinci derecede 98 tesis teknik personel sorunu yaşarken, 78 tesis problem yaşamamakta, 16 tesis işçi, 6 tesis ise idari personel temininde sorunlarla karşılaştığını belirtmektedir. Teknik personel temininde problem yaşayan tesisler, kritik personelin temininde il dışına yönelebilmektedirler (Tablo 4.10). 2010 sonu itibarı ile tekstil sektöründeki konfeksiyon üretimine dayanan tesislerde, tesisler yaşanan teknik personel sıkıntısını gidermek için İstanbul'dan aylık 3500 TL maaş ile teknik personel temin edilme yoluna gidilmişlerdir. Teknik personel sıkıntısı tüm sektörlerde görülmekle birlikte makine, unlu mamuller, tekstil sanayindeki özellikle konfeksiyon ve ayakkabı sanayinde daha fazladır. Türkiye ve Malatya'daki sanayi tesislerinin 2005 sonrasında hızlı bir şekilde artması(bakınız Türkiye ve Malatya'daki tesis sayılarının değişimi), 8 yıllık kesintisiz eğitim(ildeki ayakkabı sektöründe usta çırak sirkülasyonunun bozulmasına neden olması), meslek liselerinin uzun süre katsayı nedeniyle tercih edilmemesi, meslek edindirme kurslarının ihtiyaca cevap vermemesi gibi nedenlerden dolayı teknik personel sorunu tesisler için önemli bir problem olarak kalmaya devam etmektedir (Tablo 4.10).

Tablo 4.10. Malatya'daki Tesislerde İhtiyaç Duyulan Personel Türleri, 2010

Sektörler	İdari		Teknik		İşçi		Hiçbiri	
	I. Derece	II. Derece	I. Derece	II. Derece	I. Derece	II. Derece	I. Derece	II. Derece
Gıda	2	-	19	-	9	2	46	-
Kimya	-	1	12	-	-	-	4	-
Makine	-	-	24	-	1	-	6	-
Orman	-	-	3	-	3	-	1	-
Taş-Top.	1	-	9	1	2	1	8	-
Tekstil	3	-	28	1	1	-	10	-
Diğerleri	-	-	3	-	-	-	3	-
Toplam	6	1	98	2	16	3	78	-

Kaynak : Saha Anket Çalışması, 2010

Malatya'da dikkati çeken hususlardan biride 7 tesiste idari personele ihtiyaç duyulmaya başlanmasıdır. Özellikle tesislerin kurumsallaşmaya başladıkları ve ihracat eğilimlerinin artması tesislerde iş ve tesis yönetiminin daha profesyonel bir anlayışla yönetilme ihtiyacını ortaya koymaktadır. İlde kurumsallaşma süreçlerinde önemli bir mesafe almış kayısı işleme tesisleri ile tekstil sektöründeki bütünleşmiş tesislerde üst düzey yönetici ihtiyacı diğer sektörlerle göre daha belirgindir.

Tesislerdeki çalışan personelden en üst düzeyde verim almak tüm tesislerin ulaşmak istediği hedefler arasındadır. Tesisler en az maliyetle en yüksek verimi almak için farklı uygulamalara gidebilmektedirler. Bu uygulamaların başında ödeme şeklinin primli, parça başı, zamana göre olması veya verimli çalışanların ödüllendirilmesi gibi uygulamalara gidilebilmektedir. Farklı uygulama ve yöntemlerin ortaya çıkmasında, işçilerin dönemlik çalışması, çalışanlardaki cinsiyet yapısının farklılaşması, işçilik maliyetlerinin kontrol altına alınması, iş yükünün aylara göre değişkenlik göstermesi etkili olmaktadır.

Malatya ilinde yapılan saha çalışmasında görüşülen tesislerden cevap alınan 207 tesisten 198'inde ücret ödeme şekli zamana göre yani aylık, haftalık veya günlük ödeme şeklindeyken 7 tesiste parça başı, 2 tesiste ise prim başına ödeme yapılmaktadır. Makine sanayinde iş yoğunluğunun ay ay değişmesi bazı tesislerde maaş ve prim sisteminin kullanılmasına neden olmaktadır. Cam mozaik sanayinde ağırlıklı olarak parça başına göre ödeme yapılmaktadır. Cam mozaik üretim tesislerinde çalışanların dönemlik, geçici kadın işgücünden oluşması ve üretim yapısının parça başı ödeme yapmaya uygun

olması, ödemelerinde parça başına göre yapılmasına neden olmaktadır. Parça başı ödeme yapılan diğer sektörlerden biride ayakkabı sanayidir. Ayakkabı sanayinde işçilik maliyetlerinin ürüne göre önemli bir maliyet tutması ve üretimin yapısının belli bölümlerden oluşması parça başı ödeme sisteminin öne çıkmasında etkili olmaktadır (Tablo 4.11).

Tablo 4.11. Malatya'daki Tesislerdeki Çalışan Personele Ücret Ödeme Süresi, 2010

Sektörler	Zamana Göre	Parçabaşı	Primli
Gıda	91	-	1
Kimya	15	-	-
Makine	30	-	1
Orman	7	-	-
Taş-Top.	16	3	-
Tekstil	33	4	-
Diğerleri	6	-	-
Toplam	198	7	2

Kaynak : Saha Anket Çalışması, 2010

Malatya'daki tesislerde ücret ödeme şekli kayısı işleme tesisleri hariç genelde aylık ödeme şeklindedir. Yapılan saha çalışmasında görüşülen tesislerden cevap alınan 207 tesisten 179'unda aylık, 25'inde günlük, 3 tesiste ise haftalık ödeme yapılmaktadır. Kayısı işleme tesislerinde çoğunlukla sezonluk çalışılmasının etkisiyle genel ücret ödeme şekli günlük olmakla birlikte kayısı çekirdeği işleme tesisleri ile yaş kayısı ihracı yapan firmalarda ödeme şekli haftalık veya aylığa dönmektedir (Tablo 4.12). Kayısı işleme sanayinde genel ücret ödeme şekli günlük olmakla birlikte daimi olarak çalışan % 10-20 civarındaki personelde ödemeler aylık ödeme şeklindedir. Bazı tesislerde ise hem aylık ve hem de günlük ödeme yapılmaktadır. Aylık ödemenin yapıldığı firmalarda işçi sirkülasyonu ve değişimi günlük ödeme yapan firmalara göre daha sınırlıdır. Sık işçi değiştiren tesislerde işçi verimlilikleri ve ürün kalitesinde düşmeler görülmektedir. Kayısı üretim tesislerinde günlük yapılan ödemelerin aylık ödemeler şekline dönmesi tesislerin verimliliklerin artmasında önemli bir etki yapacaktır. Genel olarak kuru kayısı işleyen tesislerde bir veya iki firmanın dışındaki tüm firmalarda ücret ödeme şekli günlüktür (Tablo 4.12).

Tablo 4.12. Malatya'daki Tesislerde Çalışan Personele Zamana Göre Ücret Ödeme Şekli, 2010

Sektörler	Günlük	Haftalık	Aylık
Gıda	23	1	64
Kimya	1		15
Makine	-	1	28
Orman	-	-	7
Taş-Top.	1	-	18
Tekstil	-	1	41
Diğerleri	-	-	6
Toplam	25	3	179

Kaynak : Saha Anket Çalışması, 2010

Tesis sahiplerinin işçilerin performansından memnuniyet düzeyi tesisin kamu veya özel olmasına, imalat sanayi içindeki ait olduğu sektöre, maaş ödemelerinin primli veya parçabaşı olmasına, çalışanların işten ayrılması durumunda alınan tazminat, tesis sayısındaki fazlalık nedeniyle işçilerin sık tesis değiştirmeleri, çalışanlara tanınan sosyal haklar ve bakış açısı, Ramazan aylarındaki yanlış planlamalar ve tesislerin kurumsallaşma düzeyi belirleyici olmaktadır. Genel olarak kamu tesislerinde yüksek düzeyde çıkan memnuniyetsizlik özel tesislerde daha düşük çıkmaktadır. Tesislerde çalışan işçilerin daha nitelikli olması üretilen ürünün kalitesinde de artışlar yaşanmasını sağlamaktadır. Yaş kayısı ihraç eden tesislerde kayısının minimum düzeyde hasar görerek toplanıp paketlenmesi oldukça önemlidir. Malatya’da istediği nitelikte personel bulmayan bir kısım kayısı firmaları Mersin’den kayısı için işçi temini yoluna gitmektedir. Çalışan personelde görülen sık işçi değişimi, devamsızlık ve makinelerin sık sık arızalanması işçi memnuniyetsizliği gösteren değişkenlerin başında gelmektedir (Tablo 4.13).

İşçi performansının en düşük çıktığı sektörlerin başında konfeksiyon sanayi gelmektedir. Konfeksiyon sanayinde önemli bir teknik personel açığının olması çalışanların çok fazla tesis değiştirmesine neden olmaktadır. Çalışanların her durumda iş bulabileceklerinin farkında olmaları işten ayrılmaları arttırmaktadır. Tekstil sektöründe entegre olan tesislerde ise işçi verimliliği diğer sektör ve tesislere göre daha yüksek çıkmaktadır. Çalışan işçilerin performansı çok farklı yöntemlerle kontrol edilebilmektedir. İşçi alımından, işçinin tesis içindeki konum, görev, çalışma alanı, servis gibi tüm unsurların belirlenmiş olması işçi memnuniyetinde iyi düzeyde çıkmasında etkili olmaktadır (Tablo 4.13).

Tablo 4.13. Malatya'daki Tesis Sahiplerinin Tesislerde Çalışan İşçilerdeki Memnuniyet Düzeyi, 2010

Sektörler	Az memnun	Memnun	Çok Memnun
Gıda	11	61	3
Kimya	1	13	1
Makine	3	26	3
Orman	2	5	-
Taş-Top.	1	11	1
Tekstil	8	29	-
Diğerleri	1	4	-
Toplam	28	149	8

Kaynak : Saha Çalışma Anketi, 2010

Tesislerdeki işçi memnuniyeti üzerinde maaş ödeme şeklide etkili olabilmektedir. Parça başı veya primli çalışmaların söz konusu olduğu tesis ve sektörlerde işçi memnuniyeti daha yüksek çıkmaktadır. İşçilerin çalışma performanslarını olumsuz etkileyen faktörlerden biride işten atılma vb durumlarda tazminat ödemeleridir. Çalışanlar tazminat için kendini işten attırma tutumu içinde olabilmeleri işçi verimlerinin düşük çıkmasına neden olabilmektedir. Diğer bir neden Ramazan ayında tesislerin farklı çalışma saatleri uygulamaları ve bunları yaparken çoğu zaman profesyonellikten uzak, deneme-yanılma yöntemi ile soruna yaklaşmaları etkili olmaktadır. İlk bakışta doğal olarak Ramazan aylarında tüm sektörlerde işçi verimliliğinin düşeceği şeklinde bir sonuç düşünülse de tekstil sektöründeki entegre olan tesislerde verim düşmesi yerine verim artışı yaşanmaktadır. Çalışanlarda öğlen vakitlerinde yemek sonrasında rahavet ve bir gevşeme, işe başlama sonrasında maksimum verime ulaşma süresinin gecikmesi, lavaboya gidiş gelişlerin artması gibi nedenlerden dolayı işçi verimlerinde düşüş yaşanmaktadır. Tekstil sektöründeki entegre tesislerde Ramazan aylarında verim artışının yaşanmasında çalışma saatlerinde yapılan değişikliklerde etkili olmaktadır. Çalışma saatlerinin normal mesai saatlerine göre 1 saat öne alınması, öğlen arasının 45 dakikaya indirmesi ve toplam mesaide 1 saat azaltmaya gidilerek yapılan ayarlamalar çalışma verimlerinin artmasında önemli bir etken olmaktadır. Mesai saatlerinde ertelenen 1 saatlik erteleme Ramazan ayı sonrasında normal mesaiye 1 saat eklenerek telafi edilme yoluna gidilmektedir.

İşçi verimlilikleri konusunda dikkati çeken unsurlardan biride Malatya ve İstanbul illerindeki konfeksiyon firmalarındaki çalışan işçilerin verimliliklerinin farklı

olmasıdır. İstanbul'da konfeksiyon üretiminde dayanan tesislerde Malatya'dan % 15 (aynı şartlar ve aynı kişi sayısına göre) daha yüksek verim elde edilmektedir. Tesislerin bir kısmında aynı rakamın ortaya çıkması tesadüf değildir. İş kültürü ve sanayi kavramının İstanbul da daha yerleşmiş olması, Malatya'da kayısı sezonunda izin kullanımının artması, yapılan bir işin ikinci bir iş veya ek gelir getiren bir iş olarak görülmesi, sektörel yapının İstanbul ilinde oturmuş olması gibi nedenlerden dolayı verimliliğin daha düşük çıktığı tesisler tarafından belirtilmektedir. Benzer bir durum Orta Asya da ve Mısır'daki(Kahire) Türk Girişimci Bölgesi içinde söz konusudur. Bu tür coğrafyalara hammadde, enerji, işçi maliyetleri, çeşitli ülkelere ihracatta kota sınırlamasının olmaması gibi çekiciliklerle taşınmış olan firmalar işçi verimliliğinin düşük olmasında oldukça rahatsız olmaktadır (Saha Anket Çalışması, 2010).

Malatya'daki kimya ve makine sektöründe çalışan personelin eğitim durumu oransal olarak daha yüksek çıkarken gıda sanayinde daha düşük çıkmaktadır. Gıda sanayi içinde yer alan kayısı işleme tesislerinde çalışan kadın işçilerin genelde ilkökul mezunu çalışanlardan oluşması gıda sektöründe eğitim durumunun düşük çıkmasındaki temel etmendir. Sanayi tesislerinde kullanılan makine sayılarındaki artış ve makinelerdeki elektronik aksamın daha da artması sanayi tesislerini daha karmaşık yapılara dönüştürmektedir. Makinelerden en üst düzeyde verim alınması ancak makinelerden en üst düzeyde anlayan çalışanlarla mümkün olmaktadır (Tablo 4.14).

Tablo 4.14. Malatya'daki Sanayi Tesislerinde Çalışan İşçilerin Eğitim Durumu, 2010

Sektörler	İlkokul	%	Ortaokul	%	Lise	%
Gıda	38	50,7	23	30,7	14	18,7
Kimya	2	16,7	5	41,7	5	41,7
Makine	5	16,1	14	45,2	12	38,7
Orman	2	33,3	3	50	1	16,7
Taş-Top.	10	58,8	6	35,3	1	5,9
Tekstil	12	34,3	19	54,3	4	11,4
Diğerleri	2	40	2	40	1	20

Kaynak : Saha Çalışma Anketi, 2010

Elektrik- elektronik sanayi ile makine sanayinde yapılan işlerdeki niteliğin artmasına bağlı olarak eğitim durumunda da liseye kayma eğilimi vardır (Tablo 4.14).

Çalışanlara verilen sosyal haklar kamu ve özel tesis, kadın-erkek, parça başına göre ödeme, geçici-daimi, bulunulan sektör, tesis içindeki konuma, sözleşmeli veya hizmet alımı şeklinde olup olmamasına göre değişmektedir.

Çalışanlara verilen sosyal hakların oransal olarak en düşük olduğu sektör gıda sanayi içindeki kayısı işleme tesisleridir¹⁰. Kayısı işleme tesislerin genelinde yemek dahil çalışanlara herhangi bir sosyal hak verilememektedir. Çalışanların sezonluk olması, ödemelerin günlük yapılması, çalışanların % 80 gibi bir oranının geçici olması, eğitim durumu düşük kadın işgücünden oluşması gibi nedenlerden dolayı çalışanlara verilen sosyal haklarda azalmaktadır. Kayısı işleme tesislerinde yemek verdiğini belirten tesisler genelde erkek ve daimi çalışanlara vermektedirler. Kayısı işleme tesislerinde çalışanlara verilen sosyal haklar azalırken kayısı çekirdeği işleme tesislerinde(5 tesis) çalışanların erkek olması ve sektörün yapısının değişmeye başlaması nedeniyle yemek standart hale gelmektedir. Kayısı işleme tesislerinde yemek verilmesi bir açıdan zorunluluk getirmektedir. Çalışanların yaş ortalamasının en düşük olduğu sektörlerin başında gelen kayısı işleme tesisleri çalışan kişilerin fizyolojik gelişimleri açısından önem taşımaktadır¹¹ (Tablo 4.15).

Tablo 4.15. Malatya İlindeki Sanayi Tesislerinde Çalışan Personele Verilen Sosyal Haklar, 2010

Sektörler	Yemek	Doğum ve Ölüm	Evlenme	Hastalık	Giyim	Diğerleri
Gıda	66	6	4	5	7	5
Kimya	15	-	-	-	1	-
Makine	30	-	-	-	1	-
Orman	6	-	-	-	-	-
Taş-Top.	15	-	-	-	1	-
Tekstil	34	-	-	-	1	1
Diğerleri	6	-	-	-	-	-
Toplam	172	6	4	5	11	6

Kaynak : Saha Çalışma Anketi, 2010

Çalışanlara verilen sosyal hakların azaldığı diğer sektörlerden biride ayakkabı üretim tesisleridir. Ayakkabı sektöründe parça başı göre ödeme yapılmasının da etkisi

¹⁰ Gıda sanayinde çalışanlara verilen sosyal hakların diğer sektörlerle göre daha fazla gözükmesinde gıda sanayindeki tesis sayısının diğer sektörlerle göre daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

¹¹ Kayısı işleme tesislerinde çalışan bayan işçiler genelde 15-20 yaş aralığındadır. Saha gözlemleri ve tesis sahipleri ile yapılan mülakatlarda çalışan bayanların işi bırakmaları genelde evlenme ile olmaktadır.

ile yemek genelde çalışanlara ait olmaktadır. İlde genel olarak kayısı işleme, cam mozaik ve ayakkabı tesisleri hariç tesislerin genelinde yemek standart hale gelmiştir.

Diğerleri ile ifade edilmek istenen sosyal haklar çay, sabah kahvaltısı, kalma-barınma, Ramazan paketi, pikniğe götürme, kurban kesme, bayram ikramiyesi, kışın odun-kömür yardımında bulunma şeklindedir.

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 210 tesisten 66'sı vardiyalı çalışırken 144 tesis vardiyasız çalışmaktadır. İldeki tesislerde vardiya ile çalışma eğilimi tekstil, kimya ve gıda sanayi içindeki kayısı sanayine dayanan sektörlerde yüksekken diğer sektörlerde vardiyalı çalışma eğilimi zayıflamaktadır (Tablo 4.16).

Tablo 4.16. Malatya'daki Tesislerde Vardiya Durumu, 2010

Sektörler	Vardiyalı	Vardiyalı Yap. Tesis Vardiya Say		Vardiyasız
		İki Vardiya	Üç Vardiya	
Gıda	21	10	2	65
Kimya	10	8	2	5
Makine	7	6	-	26
Orman	-	-	-	8
Taş-Top.	9	8	-	13
Tekstil	18	3	15	24
Diğerleri	1	1	-	3
Toplam	66	36	19	144

Kaynak : Saha Çalışma Anketi, 2010

Kayısı sanayindeki tesisler vardiyalı çalışmakla beraber vardiyalı çalıştıkları dönem sezondaki birkaç aydır. Unlu mamuller sanayindeki ekmek katkı maddeleri üreten tesislerde vardiyasız çalışırken bisküvi ve ekmek fabrikalarında vardiya sistemi ile çalışılmaktadır. Unlu mamullerdeki bazı tesislerde ise dönemlik olarak tüketimin artmasına bağlı olarak vardiya sistemine kısa süreli olarak geçilmektedir. Un ve yem fabrikalarında vardiyasız çalışılmakla birlikte enerji maliyetlerinden dolayı tesisler üretimlerini saat 22:00'den sonrasına kaydırma eğilimindedirler. Genel olarak gıda sanayinde vardiyalı çalıştıklarını belirten tesisler yılın genelinde değil, dönemlik olarak vardiya sistemini kullanmaktadırlar.

Kimya sanayindeki plastik üreticilerinin tümü iki veya üç vardiya sistemi ile çalışmaktadır. Makinelerin durması enerji ve verimlilik kaybına yol açtığından vardiya

sistemi bu sektörde zorunluluk haline gelmektedir. Kimya sektörü içindeki cam sanayide ki tesislerde de çift vardiya sistemi ile çalışılmaktadır.

İldeki makine sanayindeki 33 tesisten 7'sinde vardiya sistemi kullanılmaktadır. Sektörde elektrik maliyetleri nedeniyle üretimlerinin bir kısmını saat 22'den sonraya kaydıran döküm tesisleri ile makinelerin durmasının enerji kayıplarını arttırdığı bazı mutfak eşyası üretimine dayanan tesislerde vardiya sistemi görülmektedir.

İlde vardiya sisteminin zayıfladığı diğer sektörlerden biride taş toprak sanayidir. Taş toprak sanayi içindeki cam mozaik sanayi ve fayans işleme sanayinde elektrik maliyetleri ve makinelerin durmasının enerji maliyet artışına neden olmasından dolayı vardiya sistemi ile çalışırken diğer alt sektörlerde vardiya sistemi zayıflamaktadır.

Tekstil sektöründe konfeksiyon sanayi hariç iplik, örme ve boyama aşamalarında makinelerin ve sektörün özelliği, elektrik maliyetlerinin uygunluğu nedeniyle 3 vardiya ile çalışılmasına neden olmaktadır.

Genel olarak sektörün yapısı, tesis özellikleri, enerji maliyetleri, çalışanların cinsiyet yapısı ve kimya gibi bazı sektörlerdeki üretim durmasının verimlilik ve enerji kayıplarına yol açması gibi etkenlere bağlı olarak tesislerde vardiya sistemi kullanılmaktadır.

İş kazalarının ortaya çıkmasında sektör, çalışanların eğitim düzeyi, işyerinde alınan güvenlik önlemleri, iş kazaları ile verilen eğitimler, çalışma süresi, ortam sıcaklığı, yıllık izin kullanım sonrasında işe yorgun başlanması gibi nedenlere bağlı olarak iş kazaları ortaya çıkmaktadır (Saha Çalışma Anketi, 2010).

Tablo 4.17. Malatya'daki Tesislerde bir Yılda Meydana Gelen Kaza Sayısı, 2010

Sektörler	1 Kaza Görülen Tesis Sayısı	%	2Kaza Görülen Tesis Sayısı	%	3 ve Daha Fazla Kaza Görülen Tesis Sayısı	%
Gıda	2	18,2	2	10	1	33,3
Kimya	2	18,2	1	50	-	0,0
Makine	3	27,3	5	10	-	0,0
Orman	2	18,2	1	10	-	0,0
Taş-Top.	-	0,0	1	0	-	0,0
Tekstil	2	18,2	-	0	2	66,7
Diğerleri	-	0,0	-	100	-	0,0
Toplam	11	100,0	10	10	3	100,0

Kaynak : Saha Çalışma Anketi, 2010

Kimya ve makine sektörleri sektörün yapısı gereği iş kazalarının en fazla çıktığı sektörlerdir. Yapılan işin kesme, delme gibi aşamalardan oluşması ve makinelerdeki patlama riski önemli ölçüde yaralanmalara neden olmaktadır. Makine sanayine dayanan tesislerin ildeki diğer tesislere göre daha sınırlı sayıda olmasına rağmen kaza sayısını diğer sektörlerle göre daha fazladır. Malatya’da görüşülen firmalardan cevap alınan tesislerden bir yılda ortaya çıkan toplam 46 kazadan 13’ü makine sanayine dayanan tesislerde yaşanmıştır (Tablo 4.17).

Malatya’da temel geçim kaynaklarından biride kayısı üretimidir. Malatya’daki sanayi tesislerinde çalışan işçilerin genelde kayısı bahçelerinin olması ve yıllık izinlerini kayısı hasadı süresince kullanmaları yıl boyunca biriken yorgunluğun daha da artmasına neden olmaktadır. İzin dönüşlerinde işe yorgun başlayan işçilerde iş kazalarının görülme sıklığı da yoğunluğa bağlı olarak artış göstermektedir.

İş kazalarında dikkati çeken hususlardan biride iş kazaları ile ilgili verilere daha çok kurumsal şirketlerde rastlanmış olmasıdır¹². Malatya’daki tekstil sektöründeki kurumsal şirketlerde iş kazaları sonrasında verilen eğitimler neticesinde iş kazalarında azalış olduğu tesisler tarafından kayda geçen olumlu çalışma sonuçlarından bir olarak ortaya çıkmaktadır¹³.

Tesislerdeki iş kazalarının yanında mesleki hastalıklarda önem arz etmektedir. Aşırı tozlu, sıcak, soğuk ve nemli ortamlar meslek hastalıklarının ortaya çıkmasında önemli bir etken oluşturmaktadır. Saha çalışmasında görüşülen tesislerden cevap alınan 228 tesisin 5’inde sektörel hastalıklar görülme riski varken 223 tesiste herhangi bir mesleki hastalık görülmemektedir. Saha çalışması sırasında 5 tesiste meslek hastalıklarının görülme riski varsa da herhangi bir mesleki hastalıkla karşılaşılma. Bu mesleki hastalıkların en fazla olduğu sektörlerin başında döküm sanayi gelmektedir. Yapılan dökümlerin kalıplarının kumdan olması silikozis hastalığına neden olmaktadır. Baharat üretim tesislerinde baharat ürünlerine karşı alerjik duyarlılığı olan kişilerde alerjik rahatsızlıklar, et üretimine dayanan tesislerde soğuk hava depolarında çalışanlarda soğuk algınlığı, kimya sanayine dayanan tesislerde kimyasal maddelerin solunum yolu ile alınması ile astım, nefes darlığı ve çeşitli solunum yolu hastalıkları,

¹² Küçük ölçekli işletmelerde tesislerin (tazminat, yasal uygulamalar, firma isminin zarar görmesi gibi nedenlerden dolayı) bilgi vermekte çekinmeleri nedeniyle iş kazaları ile ilgili verilere daha çok kurumsal şirketlerde rastlanılmıştır.

¹³ İş kazaları ile ilgili Muzaffer Koç-Nihat Akbıyık’ın çalışmasına bakınız.

uzun süre ayakta kalma ve ağır kaldırmaya bağılı olarak diğerk meslek hastalıkları görülebilmektedir.

Malatya ilinde sanayi tesislerinde çalışan işçilerin ikamet ettikleri mahaller genelde çevre yolunun alt kesiminde (kuzeyinde) kalan mahallerde yoğunlaşmaktadır. İşçilerin en fazla ikamet ettikleri mahallerin başında Taştepe ardından Melekbaba, Orduzu, Hanımınçiftliği gibi mahalleler gelmektedir (Tablo 4.18). Bu mahallelerde konut ve arsa fiyatlarının uygunluğu, ulaşılabilir bir mesafede bulunmaları, emlak ve arsa fiyat artışlarının sınırlı kalması bu alanların işçi mahalleleri olarak tercih edilmesinde önemli bir etken olmaktadır. Bu bölgelerde arsa ve işçi varlığı ve önceki yıllarda organizelerin kurulmamış olması bazı kayısı işleme, un vb tesislerinin bu mahallerde kurulmasında önemli bir etken olmaktadır. Özellikle un ve kayısı işleme tesisleri işçi bölgeleri içinde kurulmuş olmalarına rağmen tesislerdeki çalışan sayısının artmasına bağılı olarak tesisler kendi bölgeleri dışından işçi temini yoluna gidebilmektedirler. Tesislerin kuruldukları bölge dışında temin ettikleri işçi oranı bazen % 70-80'ne kadar çıkabilmektedir.

İşçi temin alanları içinde merkeze 15-20 dakika mesafede olan ilçelerde işçi temin alanları olarak ortaya çıkmaktadır. Yeşilyurt, Battalgazi ve Akçadağ ilçeleri ile merkeze bağılı özellikle organizelere yakın belde ve köyler işçi temin alanları olarak öne çıkmaktadırlar (Tablo 4.18).

Malatya'daki sanayi tesisleri ile işçi unsuru arasındaki ilişki; servislerin tek yönlü hat Güzergâhları (Sivas yolu veya Şahnahan-Tepeköy gibi), tesislerin kuruldukları alanlar, işçi bölgeleri, tesislerin bulunduğu sektör ve işçi sayıları, çalışanların cinsiyet durumu, genel servis Güzergâhı (çevre yolu) bağılı olarak şekillenmektedir.

Tablo 4.18. Malatya'daki Sanayi Tesislerinde Çalışan İşçilerin İkamet Ettikleri Mahalleler, 2010

Sektörler	Gıda	Kimya	Makine	Orman	Taş-Top.	Tekstil	Diğerleri	Toplam
Selçuklu	2	-	-	-	-	-	-	2
Hanımınçift	14	-	-	1	3	4	-	22
Yeşiltepe	4	1	4	1	4	2	1	17
Göztepe	3	-	1	-	-	1	-	5
Çavuşoğlu	1	-	3	1	1	-	1	7
Taştepe	20	4	8	2	4	10	-	48
Melekbaba	14	2	5	-	2	2	-	25
Kernek	1	2	1	-	1	4	-	9
Beydağı	1	1	2	-	4	4	-	12
Ordusu	12	2	2	2	1	6	-	25
Dilek	1	-	-	1	-	-	-	2
Çöşnük	9	2	3	-	-	5	-	19
Hatunsuyu	4	-	-	1	2	2	-	9
Karakavak	7	-	4	1	1	2	-	15
Kiltepe	2	2	3	2	-	-	1	10
Sıtmapınarı	4	1	2	-	3	1	-	11
Battalgazi	12	-	4	3	2	5	1	27
Tecde	6	-	-	-	1	-	-	7
Bozte. -Topsöğ.	5	1	1	3	2	2	1	15
Başarık	4	2	1	-	1	3	-	11
Paşaköşkü	4	1	8	-	1	1	-	15
Şahnahan	7	1	2	-	2	-	-	12

Kaynak : Saha Çalışma Anketi, 2010

4.4. Ulaşım

Üretilen ürünlerin son tüketiciye kadar en az hasar, zaman ve maliyetle taşınması sanayi sektöründe önemli süreçlerden birini oluşturmaktadır. Gelişen ulaşım ağı ve taşıma sistemleri sanayi tesislerinin yer seçimi üzerine etki yapmaktadır. Bu etki çoğunlukla hammaddeye göre değişmekle birlikte genelde hammadde üretim bölgelerinden sanayi tesislerinin uzaklaşması şeklindedir. Ulaşım türleri, tercih edilen araç ve taşıma sistemleri ürün, mesafe, maliyet, zaman gibi değişkenlere bağlı olarak şekillenmektedir.

Malatya ilinin özel konumunun sağladığı avantajlar içinde ulaşım faktörü özellikle Doğu, İç ve Güney Doğu Anadolu ve çevre iller ile Ortadoğu ve orta Asya ülke içinde için avantaj teşkil etmektedir.

Taşıma maliyetlerindeki değişim(amortisman, yakıt, işçilik zaman, vergiler, taşıma şirketlerinin sayılarının artması daha uygun maliyetle ürünü taşıması vs) 2005

yılı ve öncesinde Malatya İlindeki tesislerin araç sayılarının azalmasına veya artışının durmasında önemli bir etken olmuştur.

Tesisler sahip oldukları araçları personel nakli, hammadde temini, mamul madde taşımacılığı ve diğer amaçlar için kullanabilmektedirler. Tesisler, ulaşım maliyetlerinin ürün içindeki oranının her geçen gün artması nedeniyle daha az araçla veya araç sayılarını her geçen gün azaltarak taşıma süreçlerini gerçekleştirmektedir. İldeki tesislerin sahip oldukları araçları kullanmaktaki temel amaç mamul madde, ardından personel nakli ve hammadde taşımacılığına yönelmektir. İldeki tesis araçların temel kullanım amacının mamul madde taşımacılığı çıkmasında ildeki tesislerin pazar alanın Malatya ili olması, tesisin bulunduğu sektör, taşınan ürünün niteliği ve firma özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Temel pazar alanları il içi olan tesislerde kendi araçlarını kullanma ve mamul madde taşımacılığı ön plana çıkarken pazar alanlarının il dışı ağırlıklı olması durumunda tesis araçlarının temel kullanım amacı personel nakli veya hammadde temini olabilmektedir. Tesisler pazar alanları ve hammadde temin alanlarının il dışına çıkması durumunda tesisler kendi araçlarından ziyade nakliye firmalarına yönelmektedir (Tablo 4.19).

Tablo 4.19. Malatya'daki Tesis Araçlarının Temel Kullanım Amacı, 2010

Sektörler	Personel Nakli		Hammadde Temini		Mamul Madde Taşımacılığı		*Diğer Amaçlar	
	I. Tercih	II. Tercih	I. Tercih	II. Tercih	I. Tercih	II. Tercih	I. Tercih	II. Tercih
Gıda	6	10	15	6	49	1	4	-
Kimya	-	3	3	-	10	-	1	1
Makine	17	2	-	-	12	-	-	1
Orman	1	-	-	-	6	-	-	-
Taş-Top.	3	-	3	2	16	-	-	3
Tekstil	12	-	1	-	4	-	-	1
Diğerleri	2	2	1	-	3	-	-	-
Toplam	41	17	23	8	100	1	5	6

*Diğer Amaçlar: Pazarlama, müşterilerini karşılama, tesis içi üretim vs

Kaynak : Saha Çalışma Anketi, 2010

Fotoğraf 4.4. Sanayi Tesisleri ve Ulaşım, 2013

Kaynak: Mimsan, 2012

Malatya şehrindeki gıda sanayi içindeki pekmez üretim tesislerinde araçların temel kullanım amacı sadece personel naklidir. Hammadde ve mamul madde taşımacılığının tümünde nakliye firmaları kullanılmaktadır. Un ve yem fabrikalarında tesis araçlarının kullanım amacı sektörün genelinde benzerlik göstermekle birlikte tesisler hammadde temini ve ürün gönderiminde zaman kazanmak için kendi araçlarını kullanabilmektedirler. Un ve yem sanayinde tesislerin kendi araçlarını kullanmalarında etkili olan unsurlardan biride hammadde temin alanları ile pazar alanlarının paralellik göstermesi etkili olmaktadır. Taşıma maliyetlerinin artması, nakliye firmalarındaki fiyatların daha makul ve ürün tesliminin daha hızlı olması, hammadde temini ve pazar alanlarının farklı alanlar olması un ve yem sanayi ile diğer sektörlerdeki tesislerin 2005 öncesi döneme göre araç sayılarında belirgin azalma olmasına neden olmuştur.¹⁴

Tel örgü, ev gereçleri, yarı işlenmiş saç ve profil üreticileri, sulama sistemleri, bahçe mobilyaları, çelik dolap üretimine dayanan tesislerde, araçların temel kullanım

¹⁴ 2005 yılında “Malatya Şehrinde Gıda Sanayi” yüksek lisans tezinin saha çalışması yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada 1-10 arasında araçta sahip olan firma sayısı 84 iken ; 2010 yılında doktora tezi (Malatya’da Sanayinin Gelişimi) kapsamında yapılan saha çalışmasında araç sayısı 65’e gerilemiştir.

amacı mamul madde nakli iken, fabrikalar ve tesisler için kazan, çatı sistemleri çeşitli makine üretimi yapan tesislerde ise personel naklidir. Ev gereçleri, bahçe mobilyaları vs üreten tesislerin pazara alanlarının il dışına çıkmasına rağmen tesislerin kendi araçlarını kullanarak mamul madde taşımacılığı yapmalarında sektörün yapısı, taşınan ürünün niteliği, pazar alanı ve pazarlama sistemlerini(bir araca yüklenip doğrudan kendileri tarafından satışı yapılabilecek ürünler)etkili olmaktadır.

Orman ürünleri sanayinde araçların temel kullanım amacı bir tesis hariç mamul madde taşımacılığıdır. Orman ürünlerine dayanan tesislerin pazar alanlarının Malatya olması tesis araçlarının temel kullanım amacının mamul madde çıkmasında temel etmendir. Orman ürünlerindeki tesislerden birinin pazar alanlarında Malatya'nın üçüncü dereceye gerilemesi bu tesisin araçlarının temel kullanım amacının mamul madde taşımacılığından personel nakline ve tesis araç sayılarının önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur.

Taş toprak sanayinde cam mozaik sanayi tesisleri hariç, sektörün ve pazar alanının Malatya olması nedeniyle tesislerin araçlarını kullanım amacı mamul maddelerin taşınmasına yöneliktir.

Malatya Şehrindeki konfeksiyon sanayindeki küçük ve orta ölçekli tesislerde sınırlı miktarda (1-2) olan araçların kullanım amacı genelde personel taşımaya işlemlerine yönelik olarak kullanılmaktadır. Tesis araçlarını mamul madde taşıma işlemlerinde kullandıklarını belirten tesislerin tümü sadece şehir içi taşımada vs. kullanmaktadırlar. Şehir dışı taşıma işlemlerinde konfeksiyon sanayi diğer tüm tesislerde olduğu gibi nakliye, ambar, otobüs firmaları vs kullanmaktadırlar (Tablo 4.20).

Tekstil sektöründeki örme, iplik ve entegre olan tesislerde tüm taşıma işlemleri tamamıyla nakliye firmaları ile yapılmaktadır. Ulaşım ve taşıma yapılarının benzerlik gösterdiği sektörde nakliye firmalarının kg başına fiyatlarında bile bir benzerlik söz konusudur. Tekstil sektöründeki iplik ve entegre olan tesislerde üretim kapasitesi ve çalışan kişi sayının fazlalığına rağmen tesisler hammadde temini, mamul madde gönderimi veya personel taşıma işlemlerinin tümünde maliyet nedeniyle nakliye kullanma, servislerle çalışma gibi sistemleri tercih etmektedirler. Tesis içindeki taşıma işlemlerinde ise daha çok sadece bir araç veya forklift yeterli olmaktadır (Tablo 4.20).

Sonuç olarak firmalar maliyet artışı nedeniyle (araç satın alınması, vergileri, bakımı ve şoför maliyeti gibi) zorunlu olmadıkça araç artırımına gitmemekte tüm

taşıma işlemlerinde nakliye, filo kiralama ve personelin ulaşımında servis gibi taşıma unsurlarını kullanma eğilimde olmaktadır.

Tablo 4.20.Malatya'daki Tesislerin Sahip Oldukları Araç Sayıları, 2010

Sektörler	1-3	4-6	7-9	10-12	12 +
Gıda	42	20	3	2	6
Kimya	9	4	1	-	-
Makine	23	5	-	-	-
Orman	6	-	-	1	-
Taş-Top.	5	5	4	3	3
Tekstil	19	2	1	-	1
Diğerleri	4	2	-	-	-
Toplam	108	38	9	6	10

Kaynak : Saha Çalışma Anketi, 2010

En fazla araç sayısına sahip olan tesis ve sektörler gıda sanayisi içindeki beyaz et üretim tesisleridir. Araç sayılarının ortalama 50-70 civarında olduğu sektörde dağıtım önemli bir aşamayı teşkil etmektedir. Araç sayılarının fazla olduğu diğer sektörlerden biride taş toprak sanayidir. Araç sayılarının 50-60'a kadar çıktığı sektörde aylık taşınan yükün onbinlerce ton olması araç bakım ve ulaşım maliyetleri arttırmaktadır (Tablo 4.20).

Kayısı üretim tesislerinde tesislerin araç sayıları genelde 1-6 arasında değişmektedir. Yaş kayısı, kayısı çekirdeği tesisleri ile Gıda Toptancılar Sitesindeki tesislerin araç sayıları sektörel yapının değişmeye başlaması ve Gıda Toptancılar Sitesinin Şıra Pazarına yakınlığından dolayı tesislerdeki araç sayıları azalma eğilimi göstermektedir (Tablo 4.20).

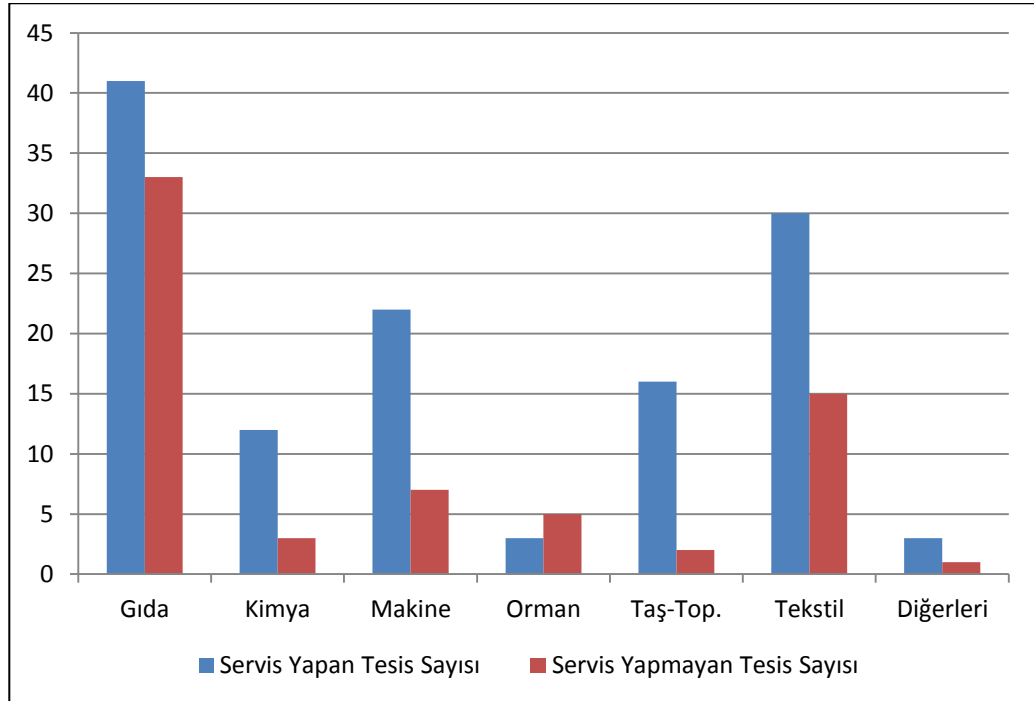
Yapılan üretime göre araç sayılarının en az olduğu sektörlerin başında tekstil sektörü gelmektedir. Tekstil sektörünün tüm alt sektörlerinde tesislerin araç sayıları oldukça sınırlıdır. Bazı tesislerde araç sayıları 7'nin üzerinde görülmesine rağmen bu araçlar üretimde değil idarecilere tahsis edilen araçların sayılarının fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Tesisler, hammadde temini ve mamul maddelerin pazarlara ulaştırılması aşamalarının tümünde genelde nakliye kullanılmaktadır. Binlerce kişinin çalıştığı tekstil üretim tesislerinde, tesis içinde ve diğer iş akışlarında bir araç çoğu zaman yeterli gelmektedir (Tablo 4.20).

Tesisler genel olarak kabarık bir araç filosundan ziyade nakliye, kargo gibi taşıma şirketlerini kullanmaktadırlar. Bu durum servis, hammadde temini, mamul maddelerin pazarlanması ve diğer işler için ihtiyaç duyulan alanlarda da devam etme eğilimindedir.

Kamu üretim tesislerinde araç sayıları ve taşıma sistemleri özel sektöre göre farklı bir yapı göstermektedir. Hammadde taşınmasında ihale yöntemini kullanan kamu tesisleri pazarlama aşamasında tesiste yürütülmesi nedeniyle araç filosu ihtiyacının tamamen ortadan kalkmasını sağlamıştır. Gıda sektöründeki kamu üretim tesislerinde tüm taşıma işlemlerinin yıllık maliyeti 6 milyon TL civarındadır.

Tesisler çalışan kişi sayısı, kuruldukları alan, çalışanların cinsiyet yapısı, vardiya sistemi, tesis büyüklüğü ve işçi bölgelerinde bulunup bulunmamasına göre servis yapıp yapmamaları ortaya çıkmaktadır. Bir kısım orman ürünlerinin üretimine dayanan tesisler hariç ildeki tesis ve sektörlerin genelinde servis yapma eğilimi söz konudur.

Çalışan kişi sayısının azalması veya çevre yolu güzergâhında bulunan sanayi sitelerinde servis yapma eğilimi azalırken çalışan sayısının artması, tesislerde çalışanların işgücünün kadın işgücünden oluşması ve vardiya sisteminin kullanılması gibi nedenler tesislerde servis yapma eğilimini arttırmaktadır. Malatya’da yapılan saha çalışmasında görüşmelerden cevap alınan 193 tesisten 127’si servis yaparken 66 tesis servis yapmamaktadır (Şekil 4.6).

Şekil 4.6. Malatya'daki Tesislerde Servis Durumu, 2010

Kayısı işleme tesislerinde servis yapmayan tesisler genelde çekirdek işleme tesisleridir. Bu tesislerin işçi bölgeleri veya ulaşım Güzergâhları üzerinde olmaları servis zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Kuru kayısı işlemesine dayanan tüm tesislerde ister işçi bölgeleri veya isterse ulaşım Güzergâhında olsunlar yine de tüm tesislerde servis yapmaktadırlar.

Özsan, Yeni Sanayi ve Gıda Toptancılar Sitesinde yer alan küçük ölçekli kayısı çekirdeği, süt, unlu mamuller, yemek üretimi, kimya, orman ürünleri, makine ve metal eşya tesisleri işçi bölgelerine yakın ve özellikle çevre yolu ulaşım üzerinde yer aldıkları için servis yapmamaktadırlar.

Sektörler içinde, servis ulaşımında kullanılan araç çeşitleri, kişi başına servis maliyeti, yapısı ve diğer özellikler açısından tekstil sektöründeki büyük ölçekli tesisler ile kayısı işleme tesisleri farklılık göstermektedir. Kayısı işleme tesislerinde servis, tesis araçları veya anlaşılan servisçiler ile günlük getirilen işçi başına servisçilere ödeme yapma şeklindedir. Kayısı işleme tesislerinde servis için kullanılan araçlar servislerin mahalle içlerine kadar girmeleri ve bir servisin sınırlı sayıda işçi toplayabilmesi nedeniyle genelde minibüs ve yarım kamyonet türü araçlar kullanılmaktadır. Tekstil sektöründeki büyük ölçekli tesislerde çok sayıda işçinin taşınması, yaklaşık 50 kişilik servis araçlarının kullanılması ve vardiya sistemi personel ulaşım maliyetlerinin daha da düşmesini sağlamaktadır.

Tesislerdeki servis uygulamaları; tesis sahiplerinin sabahları tesise gelirken kendi araçları ile işçileri alma, mesai bitiminde sadece şehir merkezine bırakma veya şehir merkezindeki belli birkaç noktadan alma, işçilerin kendi aralarında anlaşip servis tutmaları, çalışanların bir Güzergâh boyunca mahalle veya mesaiye kalınması durumunda evlerine bırakılması, çevre yolu boyunca bırakıp alma veya alt(Çevre Yolu) ve üst servis güzergâhlarının(Hasanbey Caddesi) belli noktalarından işçileri bırakıp alma vs şeklinde servis uygulamaları ile karşılaşılmaktadır.

En yüksek servis maliyetleri kayısı işleme tesisleri ile tekstil sanayine dayanan tesislerde görülmektedir. Kayısı işleme tesislerinde servis niteliğinin diğer sektörlerden farklı olması kişi başına servis maliyetinin daha yüksek çıkmasına neden olmaktadır. Kayısı işleme tesislerinde tesise veya servis sahiplerine ait yarım minibüs ve kamyonetlerle mahalle içlerine kadar servis yapılırken diğer sektörler ve özellikle tekstil üretim tesislerinde yaklaşık 50 kişilik servis araçları ile sadece üst (Hasanbey Caddesi) ve alt servis (çevre yolu) güzergâhlarına bağlı olarak servis ulaşımının

gerçekleştirilmesi servis maliyetlerinin tekstil sektöründeki büyük ölçekli tesislerde düşmesini sağlamaktadır. Gıda sanayi içindeki kayısı üretim tesislerinde servisle taşınan bir personelin maliyeti 6 TL civarında iken tekstil üretimine dayanan tesislerde 3 TL civarındadır (Saha Anket Çalışması, 2010), (Tablo 4.21).

Tablo 4.21. Malatya'daki Tesislerde Aylık Servis Maliyeti (TL), 2010

Sektörler	1-1999	2000-3999	4000-5999	6000-7999	8000 +
Gıda	20	12	1	1	7
Kimya	5	8	-	-	-
Makine	16	5	1	-	-
Orman	2	1	-	-	-
Taş-Top.	10	3	1	-	-
Tekstil	6	7	3	3	7
Diğerleri	2	1	-	-	-
Toplam*	61	37	6	4	14

Kaynak : Saha Anket Çalışması, 2010, * Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 127 firmadan 122 tesisin servis maliyetine ulaşılabilmektedir.

Servis maliyetlerinin tekstil sektöründe düşük çıkmasında vardiya sisteminin kullanılması önemli bir etkidir. Sabah şehir merkezinden gelen araçların iş başı yapan personeli bıraktıktan sonra vardiyası biten personelin şehir merkezine bırakılması servis araçlarının boş gidip gelmesinin önüne geçilmesini sağlamaktadır. Genel olarak ildeki en yüksek servis maliyetleri aylık 100 bin TL'ye yaklaşan tekstil üretim tesislerinde görülmektedir.

Genel olarak kayısı işleme, cam mozaik ve kimya sanayindeki kozmetik tesisleri hariç diğer sektörlerde servis ulaşımı mahallelerden ziyade çevre yolu veya merkeze bırakma şeklindedir. Malatya şehrindeki tesislerin yaptıkları 182 servisten 93'ü çevre yolu ve merkeze bırakma, 89'u ise mahalle içlerine kadar bırakma şeklindedir. Çalışan personelin mahallelere bırakan tesis sayısı, çevre yolu ve merkeze bırakan tesis sayına yakın olmasına rağmen tekstil ve diğer sektörlerdeki istihdam edilen personelin fazla olması nedeniyle mahallelere bırakılan toplam personel sayısı daha sınırlı kalmaktadır (Tablo 4.22).

Tablo 4.22. Malatya'daki Sanayi Tesislerinin Servis Yaptıkları Mahalleler*, 2010

Sektörler	Gıda	Kimya	Makine	Orman	Taş-Top.	Tekstil	Diğerleri	Toplam
Hanımınçift.	6	-	-	-	1	-	-	7
Yeşiltepe	1	1	1	-	1	-	-	4
Göztepe	1	-	1	-	-	-	-	2
Çavuşoğlu	3	-	-	-	-	-	-	3
Taştepe	11	-	-	-	2	-	-	13
Melekbaba	6	-	-	-	1	-	-	7
Kernek	1	-	1	-	1	1	-	4
Beydağı	-	1	-	-	1	1	-	3
Orduzu	5	-	-	-	-	-	-	5
Çöşnük	2	-	1	-	2	2	-	7
Hatunsuyu	2	-	-	-	1	-	-	3
Karakavak	2	-	-	-	-	-	-	2
Sıtmapınarı	3	-	1	-	-	-	-	4
Battalgazi	5	-	-	-	-	-	-	5
Tecde	3	1	-	-	-	-	-	4
Bozte. -Topsöğ.	3	-	-	-	1	-	-	4
Paşaköşkü	-	1	3	-	-	1	-	5
Şahnahan ve Çevre	4	-	1	-	-	-	-	5
Koyunoğlu ve Çevre	2	-	-	-	-	-	-	2
Çevre Yoluna Bırak.	16	5	14	2	7	11	-	55
Merkeze Bırakma	6	6	7	1	7	8	3	38

Kaynak : Saha Anket Çalışması, 2010

*Bir tesisin birden fazla mahalleye servis yapması nedeniyle servis yapan firma sayısı fazla çıkmaktadır. Saha çalışması sırasında görüşülen tesislerden cevap alınan 193 firmadan 127 tesis servis yapmaktadır.

Kayısı işleme tesislerinde işçi bölgelerinde bulunan tesisler çevrelerinden işçi almakla birlikte yine de servis kullanmaktadırlar. İşçi bölgelerinde bulunan tesislerdeki servisle toplanan işçiler toplam işçilerin % 70-80' oranına kadar çıkabilmektedir. Bu oranın yükselmesinde tesislerde çalışan personelin 200'ü aşması önemli bir etken oluşturmaktadır.

Yeşilyurt, Akçadağ, Battalgazi ilçeleri, çevre belde ve belediyeler ile organize çevresindeki köyler önemli ölçüde Malatya'daki işçi temin bölgeleri arasında yer almaktadırlar. İlçelerin şehir merkezine 15-30 dk'lık mesafede olmaları işçi temini açısından ulaşılabilir ve taşınabilir bir mesafede olmalarını sağlamıştır. Organize çevresindeki Özal, Şahnahan gibi köylerin 5-10 km gibi yakın bir mesafede olması ve bir hat üzerinde işçi toplanabilmesi vb avantajlar organizeler çevresindeki köy ve belediyelerin işçi temin alanları olmasını sağlamıştır.

En fazla servis kullanan sektörlerin başında tekstil sektörü gelmektedir. Tekstil sektöründeki iplik ve entegre olan tesislerde oldukça gelişmiş bir servis ağı söz konusudur. İplik ve entegre olan tesislerde 3 vardiya olması, çalışan kişi sayısının fazlalığı vs tesislerin ulaşım, işçi taşıma ağının yapılaşmasını sağlamıştır. Tekstil sektörü içinde, şehir içinde (Cezmi Kartay Caddesi) yeralan hazır giyim üretim tesislerinde ise servis, çalışan sayılarının sınırlı olması ve tesislerin merkezi bir konumda olmaları nedeniyle ortandan kalkmaktadır.

Malatya'daki sanayi tesisleri servis ile işçi unsuru arasındaki ilişki; servislerin tek yönlü hat Güzergâhları(Sivas yolu veya Şahnahan-Tepeköy gibi), tesislerin kuruldukları alanlar, işçi bölgeleri, tesislerin bulunduğu sektör ve işçi sayıları, çalışanların cinsiyet durumu, mesaiye kalınması, genel servis Güzergâhı(çevre yolu) bağlı olarak şekillenmektedir.

4.5. Üretim

Sanayi tesisleri önemli miktarlarda ürünün işlenip depolandığı mekânlardır. Hammaddenin tedariki, üretilen ürünlerin pazarlanması veya ulaşım kadar üretim süreçleri de önemli safhalardan birini oluşturmaktadır. Üretim aşamaları sırasında oluşan küçük bir maliyet farkı veya verimlilik kaybı tesislerin pazar alanlarının kaybına neden olmaktadır. Üretim süreçlerinin aksamadan devam edebilmesi için bina yapıları(binanın geometrik yapısı, havalandırma, yükseklik, atık sular veya unsurların tasfiyesi gibi) depolama alanları, üretim aşamalarındaki iş akışı ve bağlantılar, diğer tesislerle olan süreçler üretim üzerinde etkili olmaktadır.

Malatya'daki sanayi tesisleri, kuruldukları alanlar veya tesisin yapısından kaynaklanan bir çok problemle karşılaşabilmektedirler. Bu problemler çoğu zaman bina ve alan gibi çözülmesi daha güç problemler olması durumunda tesisler geçici çözümlerle sorunun etkisini zayıflatma, ilerleyen zamanlarda problemin daha da büyümesine bağlı olarak taşınma eğilimi göstermektedir. Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 107 tesisten 58'i işyerinden kaynaklardan problemlerle karşılaşırken, 49'u işyerinde üretimi olumsuz etkileyen herhangi bir problemle karşılaşmamaktadır (Tablo 4.23).

Tablo 4.23.Malatya'daki Sanayi Tesislerinde Üretimi Etkileyen Olumsuz Faktörlerin Olup Olmadığı, 2010

Sektörler	OSB'ler		Sanayi Siteleri		Sanayi Güzergâhları		Şehirsels Alan		Toplam	
	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok
Gıda	7	14	10	-	7	-	3	2	27	16
Kimya	2	4	3	-	-	-	-	-	5	4
Makine	5	7	4	-	-	-	-	-	9	7
Orman	-	1	2	-	-	-	-	-	2	1
Taş-Top.	1	5	1	-	1	-	1	1	4	6
Tekstil	3	11	-	-	1	1	6	-	10	12
Diğerleri	-	3	1	-	-	-	-	-	1	3
Toplam	18	45	21	-	9	1	10	3	58	49

Kaynak : Saha Çalışma Anketi, 2010

Sanayi siteleri ve güzergâhları ile şehirsels alanda bir çok problemle karşılaşırken organizelerdeki tesislerde tesisten kaynaklanan problemler önemli ölçüde azalmaktadır. Organizelerin bina ve diğer özellikler açısından tamamen problemsiz olarak düşünmek oldukça önemli bir hataya neden olmaktadır. Organizelerin kuruldukları dönemlerdeki tesisler için ayrılan alanının günümüz OSB'lerine göre daha küçük olması ve bina ile ilgili beklentilerin daha sınırlı olması günümüzde OSB'lerdeki tesislerde problemlı olan tesis sayısının artmasına neden olmaktadır.

Tesislerde alan darlığı, yükseklik ve havalandırma, binanın yönü ve geometrik yapısındaki hatalar, tesis yapılarının eskimiş olması, özellikle şehirsels alandaki tesislerde koku ve gürültünün çevreye rahatsızlık vermesi, aşırı sıcaklar, üretim aşamalarındaki plansızlık, yükleme ve boşaltma alanlarındaki sınırlılıklar, kat sayısının az veya fazla olması gibi problemlerle karşılaşılmaktadır. Bu problemler içinde alan darlığı hem sektörel hem de alansal olarak karşılaşılan problemlerin başında gelmektedir.

Krizler sanayi tesisleri üzerinde önemli düzeyde yıpratıcı olan, piyasada kırılğanlıklar meydana getiren ekonomik çöküşlerdir. Dünya ve Türkiye'de meydana gelen krizler tüm sektör ve tesisleri etkilemekle beraber bazı sektör ve tesislerde daha yıkıcı hatta bazı tesislerde de piyasa yapısının farklılaşması veya tesislerin piyasadan

çekilmesine neden olduğu için olumlu etkiye(Köytür'ün kapanmasının yerel üreticilerin daha da güçlenmesini sağlaması gibi) yapabilmektedirler¹⁵.

Kayısı işleme tesisleri, 1994 krizinden olumsuzdan ziyade olumlu etkilenirken 2000 krizi kayısı işleme tesislerinde üretimin durma noktasına gelmesine neden olmuştur. 1994 krizinde kayısı işleme tesislerinin ihracat yapması ve dolar kurunun yükselmesi kayısı üretim tesislerinin olumsuz etkilenmesini önlerken dolar üzerinden borçlanan tesis ve şirketlerde yıkıcı etkilere neden olmuştur (Saha Anket Çalışması, 2010) (Tablo 4.24).

Tablo 4.24. 1994 ve 2000 Ekonomik Krizlerinin Malatya'daki Sanayi Tesislerin Üretimine Etkileri, 2010

Sektörler	Üretimi Artan	Üretimi Artmayan	Üretimi Azalan	Üretimi Tamamen Duran
Gıda	4	7	15	3
Kimya	-	4	4	-
Makine	-	1	12	5
Orman	1	-	1	2
Taş-Top.	-	-	5	4
Tekstil	3	1	8	5
Diğerleri	-	1	-	1
Toplam	8	14	45	20

Kaynak : Saha Çalışma Anketi, 2010

Kriz dönemlerinde bankalara borçlu durumda olan, dolar kuru üzerinde borçlanan ve vadeli çalışan tesisler krizden önemli ölçüde etkilenirken peşin çalışan veya bankalara borçlu olmayan tesislerde etkilenme düzeyi daha sınırlı kalmaktadır. Malatya'daki tesislerin genelde bankalara dolar veya TL olarak borçlu olması 87 tesisten 65'inin krizlerden zararlı çıkmasına, önemli bir kısım tesisinde kapanmasına neden olmuştur. Malatya'daki sanayi tesislerinden krizlerden olumlu veya olumsuz etkilenen tesis sayısının sınırlı olmasında 534 tesisin (yaklaşık % 55) 2000 yılından sonra açılmış olması (Bakınız Tablo 2.3) etkili olmuştur (Tablo 4.24).

Kimya sanayine dayanan tesislerin daha dikkatli olması nedeniyle tesisler krizlerden daha az etkilenmiştir. Bu tesislerde ihracatın olmaması iç piyasadaki daralmadan önemli ölçüde etkilenmelerine neden olmuştur. Makine sanayinde bir çok

¹⁵ Ekonomik krizlerle ilgili, Aykut Kibritçioğlu, Cem Dişbudak, C. Erdem Hepektan, M.C. Danacı-Osman Ulusoy'un, çalışmalarına bakınız.

hammadenin dövizle alınması veya dövizle endeksli olması birçok tesiste üretimin azalmasına ve durmasına neden olmuştur. Tarım makineleri sektöründe bankalarla çalışan tesisler önemli düzeyde etkilenirken, metal eşya sanayindeki tesislerin genelinin o dönemlerde oldukça küçük çaplı işletmeler olması krizlerden çok az etkilenmelerine neden olmuştur.

Taş toprak sanayindeki tesislerde inşaat sektörünün etkilenmesi nedeniyle krizlerden oldukça etkilenmişlerdir. Mermer üretim tesisleri 1994 ve 2000 krizlerine ek olarak sektördeki diğer daralmalardan da etkilenmişlerdir.

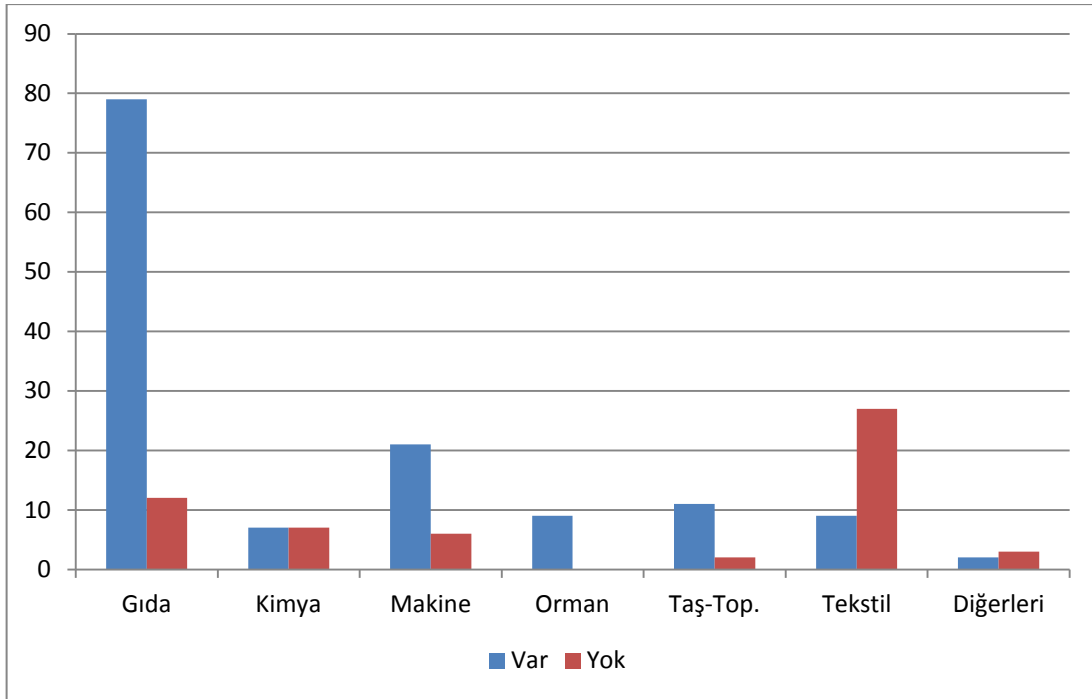
Malatya ekonomisi içinde önemli bir yer tutan tekstil tesisleri krizlerden en fazla etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Tekstil sektörü 1994 ve 2000 krizlerinden ziyade 1997 ve 1998 krizleri ile 2007 ve 2008'in bileşkesi olan 2009 krizlerinden önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Tesislerin yurtdışı ağırlıklı olarak çalışmasının da etkisiyle büyük ölçekli tesislerin genelinde kapasitenin % 30-50 arası bir oranla haftanın 3-4 gününde çalışarak veya üretime ara verilerek işçilere ücretsiz izin kullanımı şeklinde sonuçlara yol açmıştır. Krizlerden tekstil sektöründeki birçok tesis olumsuz etkilenmesine rağmen bazı tesislerin bankalara borçlarının olmaması ve önemli ölçüde stoklarında ürün bulunması krizden karlı çıkmalarını sağlamıştır. Çin'in 2005 yılında Dünya Ticaretine üye olmasının etkisi ile ildeki iplik üretim tesisleri ucuz Çin iplikleri karşısında darboğaza girmelerine neden olmuştur. 2007 sonrasında gümrüklere getirilen ek vergiler ile iplik üretim tesisleri ucuz Çin ürünleri karşısında rahat bir nefes almıştır. Tekstil sektöründe derinliği en fazla olan kriz 1997-1998 yıllarında yaşanmıştır¹⁶ (Saha Anket Çalışması, 2010).

Sanayi tesislerinde üretimde kullanılan makineler genelde bir fonksiyona yönelik olarak üretim yapma eğilimindedirler. Genel olarak gıda üretim tesisleri hariç diğer sektörlerdeki tesislerde mevcut ürünlerin benzerleri dışında farklı bir ürün üretme imkânı oldukça sınırlıdır. Gıda sanayinde un, kimya sanayindeki plastik boru, orman, ve tekstil sanayindeki konfeksiyon sanayi gibi sektörlerde farklı bir ürün üretmek mümkün olmamaktadır. Malatya ilindeki tesislerde diğer bir ürün üretebilme ile ilgili

¹⁶Tekstil sektöründeki ekonomik krizlerle ilgili, T.C. Ekonomi Bakanlığı, Hazır Giyim Sektörü Sektör Raporlarına, Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası Aylık Dergisinin Ocak 2009 Sayısına, T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Tekstil, Hazır Giyim Deri ve Deri Ürünleri Sektör Raporlarına, DPT'nin 2001 ve 2007 Tekstil ve Giyim Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporlarına, İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği'nin Tekstil Sektörü İhracat Performans Değerlendirmesi 2011 Ocak.-Mart... çalışmalarına bakınız.

verilerin yüksek çıkmasında tesislerin benzer ürünleri işleme veya dolumundan kaynaklanmaktadır.

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 195 tesisten 138 tesis diğer bir ürünün benzerini, dolumunu veya işlenmesini yapabilirken, 57 tesisin farklı bir ürün işleme veya dolum imkânı bulunmamaktadır (Şekil4.7). Et, kayısı, süt, şeker unlu mamuller gibi gıda üretim tesislerinin genelinde kendi sektörleri ile ilgili diğer bir ürün işleme, paketlenme veya dolumunu yapabilmektedir. Benzer ürünleri üretmeye dayalı faaliyet; deterjan, kozmetik, metal ev eşyası, mobilya, taş toprak ve konfeksiyon sanayinde de görülmektedir.

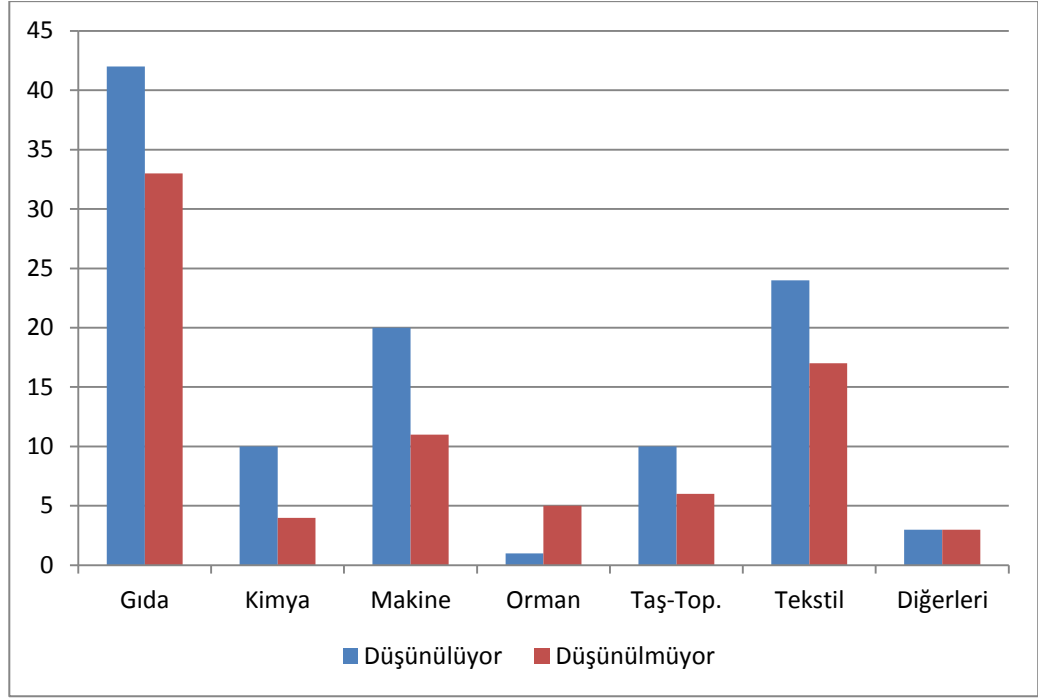
Şekil 4.7. Malatya'daki Tesislerin Farklı Bir Üretim Yapma Durumu, 2010

Fotoğraf 4.5. Sanayi Tesislerindeki Üretim ve Üretim Aşamaları,

Kaynak: Dutpınar, 2012

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 189 tesisten 110'nu yeni bir yatırım düşünürken 79 tesis yeni bir yatırım düşünmemektedir. Orman ürünlerine dayanan tesislerde yeni bir yatırım eğilimi oldukça zayıftır (Grafik4.8). Orman ürünlerine dayanan tesislerin (inşaat sektörüne bağlı olarak faaliyet gösteren mutfak dolabı, kapı vs tesisleri hariç) il genelinde zayıflama içinde olmaları yeni yatırımlarında sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Yeni yatırım düşünen tesisler belli bir ölçekte olan, genelde sanayi Güzergâhları ve özelliklede organizelerde yer alan tesislerde daha yoğundur. Küçük ölçekli olan tesislerde yeni bir yatırım düşünüyor musunuz, düşünüyorsanız bu yatırımları pazarlama, kapasite artırımı, bilgi işlem gibi alanlardan hangisinde veya düşündüğünüz bu yatırımlardan gerçekleşme durumu nedir gibi sorular pek anlamlı gelmediği gibi bu soruların çoğuna da yanıt alınamadı. Büyüme eğiliminde olan tesislerde ve kurumsallaşmış şirketlerde yatırım alanları, yeni girilecek sektörler ve yatırım miktar ve dönemi daha net ve belirgindir.

Şekil 4.8. Malatya'daki Tesislerin Yeni Bir Yatırım Düşünme Durumu, 2010

Malatya'daki tesislerin önemli bir kısmında farklı alanlarda olmak üzere yeni yatırımlar düşünülmektedir. Makine, bina ve kapasite artırımı gibi alanlar öncelikli olmakla birlikte yeni bir sektör (özellikle enerji, inşaat gibi bazı sektörlerde kar marjının daha yüksek olması veya hayvancılık gibi alanlarda verilen güçlü teşvikler), ürün geliştirme ve teknoloji yenileme gibi alanlarda yapılması düşünülen yatırımlarda dikkat çekmektedir.

Grafikte tam olarak görülmemesine rağmen önemli bir dönüşümün yaşandığı sektörlerden biride orman ürünleri sanayidir. İldeki mobilya üretimine dayanan tesislerde genel olarak bir gerileme söz konusuysa da (mevcut durumunu sürdüren veya büyüme içinde olan tesislerde karşılaşmakta mümkündür) inşaat sektörüne yönelik üretim yapan (kapı, pencere, mutfak dolabı vs) tesislerde genel bir büyüme eğilimi söz konusudur (Bu durumun tam olarak grafiğe yansımamasında orta ölçekli bir kısım tesisin 2011 sonu ve 2012'de yeni açılmış olması ve bu dönemlerde saha çalışmasının tesislerle görüşme safhasının bitmiş olması etkili olmaktadır. Saha çalışmalarının önemli ölçüde bitmiş olmalarına rağmen sahadaki değişimler 2011 ve 2012'de yapılan görüşme ve çekimlerle sahadaki değişiklikler takip edilmeye çalışılmıştır)(Şekil 4.8).

Malatya'daki 49 firmanın ek veya yeni bir binaya ihtiyaç duyması prefabrik fabrika yapılarına olan talebin artmasına neden olmaktadır. Bu fabrika yapılarına olan

talebin artması ildeki hazır beton üretim tesislerinin bu alanda üretim yapmalarına neden olmaktadır (Tablo 4.25).

Tablo 4.25. Malatya'daki Tesislerde Düşünülen ve Gerçekleşen Yatırım Alanları, 2010

Sektörler	Kapasi. Artırı.		Pazarlam a		Bilgi İşlem		Yeni Sektör		Bina		Ürün geliştir.		Üretim Tekno. Yenile.		Makine artırımı		Genel Toplam	
	*D	*G	D	G	D	G	D	G	D	G	D	G	D	G	D	G	D	G
Gıda	13	1	3	-	1	-	6	-	20	6	4	1	5	1	18	4	70	13
Kimya	3	1	-	-	-	-	2	-	3	1	2	-	1	-	7	3	18	5
Makine	1	-	-	-	-	-	1	-	8	3	1	-	-	-	11	4	22	7
Orman	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	1	1
Taş-Top.	1	-	-	-	-	-	2	-	3	1	-	-	-	-	6	5	12	6
Tekstil	5	-	-	-	-	-	1	-	13	2	-	-	1	-	13	2	33	4
Diğerleri	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	1	-	-	2	1	4	3
Toplam	23	2	3	-	1	-	12	-	49	15	7	2	7	1	58	19	160	39

*D: Düşünülen *G: Gerçekleştirilen

Kaynak : Saha Anket Çalışması, 2010

Malatya'daki kayısı işleme tesislerinde ihraç edilen kayısı çeşitlerinin (yaş kayısı, naturel, organik) artmasına bağlı olarak son yıllarda soğuk hava deposu, süt ürünlerinin üretiminde dayanan tesislerde hayvancılıkla ilgili verilen teşviklerin etkisi ile besi ve süt hayvancılığı, un ve yem sanayinde bina (silo veya hammadde depolama alanları) ile ilgili yatırımların öne çıkmaktadır (Tablo 4.25).

Tekstil sanayinde konfeksiyon üretimine dayanan tesislerdeki büyüme eğilimi genelde büyük ölçekli tesislerde daha fazla öne çıkmaktadır. Büyük ölçekli konfeksiyon tesislerinde ise binadan sonra kapasite artırımı ile ilgili yatırımlar daha ön plandadır. Küçük ölçekli konfeksiyon üretim tesislerinin kırılmalıklarının fazla olması bu tesislerin hızlı bir şekilde açılıp kapanmalarına neden olmaktadır. Büyük ölçekli tesislerde ise tekstil sektöründeki kar marjının düşmesi ve bazı tesislerin maksimum büyüklük ve üretim değerlerine ulaşmasının da etkisiyle tesisler yeni sektörlerle (enerji, madencilik, inşaat, telekomünikasyon vs) yönelmektedir. Tesis ölçeğinin genelde sabit kaldığı büyük ölçekli tekstil üretim tesislerinde yatırımlar verimlilik artırma ve makinelerin yenilenmesi şeklindedir.

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 189 tesisten 110'nu son bir yıl içinde yeni bir yatırım düşünür veya planlarken, düşünülen

yatırımların 39 adeti yatırımla sonuçlanmıştır. Yatırım planlarının uzun zaman alması, makine teslimatlarının bir buçuk yılı bulması, bina ve diğer yapılarının tamamlanmasının uzun sürmesi, ilerleyen dönemlerde piyasa yönelim ve değişkenlerinin farklılaşması, ekonomik krizler ve tesislerden kaynaklanan diğer nedenler yatırımlarının ertelenmesine veya vazgeçilmesine neden olmaktadır. Pazarlama, bilgi işlem ve yeni sektör alanlarında ise herhangi bir yatırım gerçekleşmemiştir(Tablo 4.25).

Malatya’da son bir yıl içinde makine ve bina artırımı en fazla yatırımın gerçekleştiği alanlardır. Makine artırımının gerçekleşmesinde ilde büyüme eğiliminde bir çok tesisin olması etkili olmaktadır. Bina ve eklentilerinin önemli bir yer tutması ildeki tesislerin bina ve depolama alanlarına önemli düzeyde ihtiyaç duyulması etkili olmaktadır. Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan96 tesisin depolama alanlarına ihtiyaç duyması yatırımlarında bu alanlarda yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan204 tesisten bir tesis hariç ister kamu isterse özel sektöre dayanan tesisler olsun tümü rekabetten az veya çok oranda etkilenmektedir. Rekabetten etkilendiğini belirten 203 tesisten 29’u az ve çok az, 32’si orta, 131 tesis ise önemli ve çok önemli düzeyde etkilenmektedir. Yeni tesislerin açılıp veya mevcut tesislerin kapanması, yeni pazar alanları, ürün ve teknolojilerin ortaya çıkması ve tesis sayısı gibi değişkenler tesisler arasındaki rekabetin değişmesine neden olmaktadır. Elazığ ilindeki beyaz et üretimine dayanan tesislerin kapanması Malatya ilindeki tesislerin pazar alanlarının daha da genişlemesini sağlamıştır (Tablo 4.26).

Dünya kuru kayısı ihracında en büyük tedarikçi olan Malatya ili 30 civarında temel ihracatçının aralarındaki yıkıcı ve anlamsız rekabetten dolayı yaklaşık 30-35 yıldır bir birlik sağlanamamıştır. Alınan kararlar ve toplantılar çok fazla sonuç vermemekte mevcut durum ufak tefek değişikliklerle devam etmektedir. Kayısı işleme tesislerindeki ürünün genel olarak işlenmeden(kuru ve az ama artan bir oranda yaş kayısı) veya çok az işlenerek(doğranmış kayısı) ihracının yapılması üretim faaliyetinin tarım sektörü yoğun sanayi sektörü süreçlerinin zayıf kaldığı bir yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Oysa olması gereken tarım sektörünün ikincil sanayi sektöründeki işleme, yeni ürün geliştirme, daha üst düzeyde işlenmiş ürün aşamalarının ise birincil olması gerekmektedir. Sektördeki yıkıcı rekabet tesislerin zayıf bir yapıda

kalmasına, bankalara bağlı olmasına ve yeni ürün geliştiremeyen bir yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kayısı işleme tesislerinin ortak bir platform etrafında toplanamamalarına ve mevcut yapıdaki sınırlı değişime rağmen tesis sahiplerinin çocuklarını dil bilen, yurtdışı deneyimi olan gençler olarak yetiştirmeleri gelecek için mevcut yapının değişeceği yönünde bir bakış açısı oluşturmaktadır (Tablo 4.26).

Kayısı üretim tesisleri içinden sadece iki tesis rekabetin çok az ve az düzeyde etkilenmektedir. Bu tesislerden birinin üretim üssünü diğer bir şehre kaydırmış olması ve diğer bir tesisinde meyve parçacıkları ihraç eden tesis olması nedeniyle rekabetten daha az olumsuz etkilenmektedir.

Rekabet Malatya'daki tesisler arasında olabileceği gibi il dışındaki tesislerden de kaynaklanabilmektedir. Un ve yem sanayine dayanan tesislerde Mardin Suriye sınırı yakınında kurulan tesisler Irak'a yapılan ihracatta önemli bir rekabete neden olmaktadır.

Malatya'daki unlu mamullere dayanan tesislerde Belediye Ekmek Fabrikası'nın fiyat ve uygulamaları rekabette belirleyici olmaktadır. Belediyeye ait ekmek büfelerinin il merkezindeki birçok noktaya yayılmış olması, düşük fiyat politikası, günlük 50 bin civarındaki ekmek üretimi ve standart bir üretim anlayışı sektördeki temel oyuncu olmasına neden olmaktadır.

Makine sanayindeki rekabet hem yurt içi ve hem de yurtdışından kaynaklanmaktadır. Yurt içindeki rekabette bir kısım tesisler için İstanbul ili, yurt dışında ise Uzakdoğu özellikle Çin'den kaynaklanan bir rekabet söz konusudur. Makine sanayinde yurtdışı rekabet bazı tesislerde yurt içi rekabetin önüne geçebilmektedir. Makine ve metal eşya sektöründeki metal ev gereçleri üreten tesislerde ise Kayseri ilinin rekabeti öne çıkmaktadır.

Taş toprak sanayinde rekabet, il içinden kaynaklanmakla beraber tuğla ve kiremit üretimine dayanan tesisler de hem il içi hem de il dışından kaynaklanmaktadır. Diyarbakır ve Tunceli illeri tuğla ve kiremit sanayinde il dışı rekabetin oluşmasına etki etmektedir.

Konfeksiyon sanayindeki büyük ölçekli tesisler için rekabet yurtdışı kaynaklıdır. Mısır, Fas, Güneydoğu Asya (Bangladeş, Çin...) ve Pakistan gibi ülkelerdeki fiyata dayalı rekabet tesisler üzerinde rekabeti daha da arttırmaktadır. Konfeksiyon sanayinde rekabetten etkilenen tesislerin kendi markaları ile piyasaya girmesi veya fason olarak çalışmasına bağlı olarak değişmektedir. Tekstil sanayindeki konfeksiyon üretime dayanan tesislerin rekabetten etkilenme düzeyleri yurtiçi veya yurtdışı çalışma, fason

üretim yapıp yapmamasına veya kendi markalar ile doğrudan piyasaya girmeye göre oldukça değişmektedir. Fason çalışan firmalar rekabetten etkilenme düzeyi genelde çok az veya az çıkarken kendi markaları veya yaptıkları üretimi doğrudan piyasaya süren tesisler ile yurtiçi ve yurtdışı çalışan ulusal firmalarda rekabet önemli veya çok önemli olarak değişebilmektedir.

İplik, kumaş ve entegre olan tesislerde rekabet yurtdışı özellikle Çin'den kaynaklanmaktadır. 2007 sonrasında verilen teşvikler ve arttırılan gümrük duvarları yurtdışı kaynaklı rekabetin etkisinin azalmasında önemli bir etki yapmıştır. Tekstil sanayinde rekabetten çok az düzeyde etkilendiğini belirten tesislerin pazar alanlarının farklı olması rekabet düzeyinin önemli veya çok önemli çıkmamasında etkili olmaktadır. Büyük ölçekli olan tekstil tesislerin rekabet Türkiye'deki 4 firma ile yurtdışı özellikle Uzakdoğu'dan kaynaklanmaktadır. Tekstil sanayindeki masura veya iplik bobini üreten firmalarda ise rekabet yakın alanlardaki illerden Gaziantep ve Kahramanmaraş illerinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 4.26. Malatya'daki Tesislerin Rekabetten Etkilenme Düzeyi, 2010

Sektörler	Çok Az	Az	Orta	Önemli	Çok Önemli
Gıda	5	5	7	19	45
Kimya	1	1	3	3	8
Makine	2	5	8	9	5
Orman	-	1	-	3	2
Taş-Top.	-	-	3	9	6
Tekstil	4	5	8	10	9
Diğerleri	-	-	3	1	2
Toplam	12	17	32	54	77

Kaynak : Saha Anket Çalışması, 2010

Malatya'daki tesislerin tam kapasite ile çalışmamasında temel etken olarak pazar faktörü olarak çıkmaktadır (Tablo 4.27). Hammadde yetersizliği, işçi, finansman ve diğer sorunlar tesis ve dönemlere göre değişim içinde olup baskın bir nitelik taşımamaktadırlar.

Kayısı üretim tesislerinde hammadde yetersizliği yıllara göre değişmektedir. Avrupa pazarı için istenilen nitelikte ürün bulamama(kayısının yüksek düzeyde kükürt içermesi, TS 485) tesisler için problem olabilmektedir. Yüksek kükürtlü kayısılarda, kayısının ikinci defa yıkanması durumunda kükürt oranı düşmekte; fakat bu uygulama

da üretim maliyetlerinin artmasına neden olduğu için pek tercih edilmemektedir. Süt ürünleri üretimine dayanan tesislerde hammadde yetersizliği ve pazar sorunu problem olabilmektedir. Bahar aylarında artış gösteren süt üretimi kış aylarında azalmaktadır. Malatya’da ölçek olarak birbirinden farklı iki guruba ayrılan süt üretim tesislerden küçük çaplı olan işletmelerde pazar sorunu ön plana çıkarken daha büyük olan işletmelerde hammadde ve ardından da pazar sorunu ön plana çıkmaktadır. Un ve yem sanayinde kapasite fazlalığının olması tesisler için mevcut pazar alanının daha da daralmasına yol açmaktadır. Malatya’daki un ve yem sanayindeki tesislerinde pazar alanının darlığı ve düşük kapasite kullanımı birçok tesisin kapanması üzerinde etkili olmuştur (Tablo 4.27).

Tablo 4.27. Malatya’daki Tesislerin Tam Kapasite Çalışmama Nedenleri, 2010

Sektörler	Hammadde Yetersizliği	İşçi Sorunu	Pazar	Finansman	Diğer	Toplam
Gıda	11	1	52	8	9	81
Kimya	4	-	9	1	1	15
Makine	-	7	16	5	2	30
Orman	-	-	4	1	-	5
Taş-Top.	2	2	4	-	6	14
Tekstil	2	10	17	6	2	37
Diğerleri	-	2	3	1		6
Toplam	19	22	105	22	20	188

Kaynak: Saha Çalışma Anketi

Atık yağların geri dönüşümünü yapan tesislerde önemli ölçüde bir hammadde sorunu söz konusudur. Atık yağ ve çeşitli atık maddelerin geri dönüşüm oranının toplumda sınırlı olması atık yağların geri dönüşümüne dayanan tesislerde önemli bir hammadde açığının oluşmasına neden olmaktadır. Plastik sektöründeki meyve kasası üretimi yapan tesislerde sektörün sezonluk olması ve Adana gibi güçlü bir pazarın olmaması pazar alanlarının yetersizliği sorunu ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

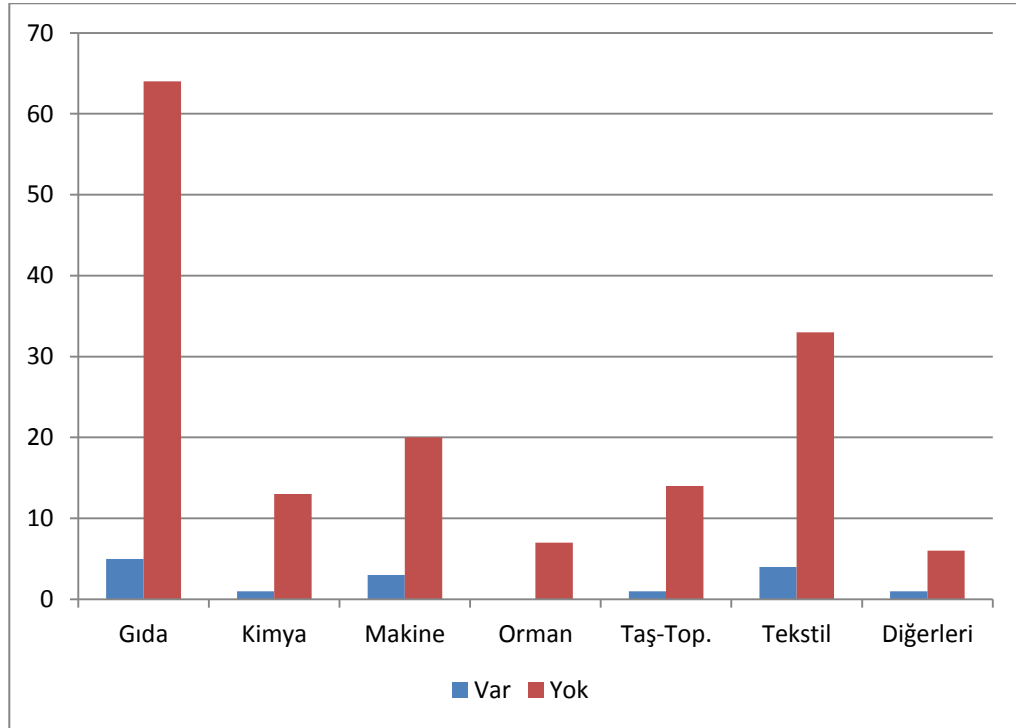
Makine sanayinde önemli ölçüde bir teknik personel sıkıntısı yaşanmaktadır. Makine sanayindeki rekabetçi ortamın oluşturmuş olduğu yapı diğer faktörleri bastırmasından dolayı bu durum tabloya tam olarak yansımamaktadır. Nitelikli işçi

sorunu saha çalışması sırasında makine ve konfeksiyon sanayindeki bir çok tesiste önemli ölçüde gözlemlenen bir olguydu.

Tekstil sektöründeki tesislerde ise tesislerin tam kapasite çalışmaması önündeki engellerin 2007 ve 2010 yılında kalkmış olması tesislerin günde üç vardiya ile tam kapasite çalışmalarını sağlamıştır.

Günümüzde sanayi tesisleri ve üretim aşamalarındaki işbirliğinin artması tesisleri daha fazla birlikteliklere yönlendirmektedir. Sektörel uzmanlaşmanın gerçekleştiği bir çok sektörde, tesislerin diğer tesis ve sektörlerden bağımsız olarak üretim gerçekleştirilmeleri oldukça zorlaşmaktadır.

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 172 tesisin 15'inde diğer tesisle ortaklaşa bir ürün üretmektedir. Ortaklaşa ürün üretimi yaptıklarını belirten tesisler herhangi bir tesisin üretim sırasında ihtiyaç duyduğu bir parçayı üretmek, diğer bir tesis için fason çalışmak veya idari ve üretim alanını ortak kullanma şeklindedir. Tesisler gerçek anlamda işbirliğine giderek bir ürün üretmekten ziyade üretimin belli aşamalarını tamamlama veya farklı şekillerde işbirliği içinde bulunma şeklindedir. Bu durum tesisler arasında zayıf bir yapılanmaya, sektörlerde kümelenme-işbirliğinin oluşamamasına ve bilginin tabana yayılmaması gibi bir yapılanmaya neden olmaktadır (Şekil 4.9).

Şekil 4.9. Malatya'daki Tesislerinin Diğer Bir Firma İle Ortak Bir Üretim Durumu, 2010

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 235 tesisten 134 tesis tüketim mallarına yönelik bir üretim yapısı içindeyken 101 tesis sanayi tesislerine yönelik olarak üretim yapmaktadır. Gıda sanayine dayanan tesislerde tüketim faaliyetlerine yönelik bir yapı söz konusu iken makine ve taş toprak sanayinde doğrudan tüketiciye yönelik değil, ikincil ve üçüncül amaçlar için üretim yapılmaktadır (Saha anket Çalışması, 2010). Aynı sektör içindeki farklı alt sektörlerde üretim amacı farklılaşabilmektedir. Tekstil sektöründeki konfeksiyon üretim tesisleri tüketime dönük üretim yaparken iplik ve entegre tesislerde üretim amacı şekil değiştirerek üretime yöneliktir .

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 201 tesisten 153'ünde üretim yıl boyunca devam ederken 48 tesiste, üretime yılın belli dönemlerinde ara verilmektedir. Gıda sanayi içindeki kayısı işleme tesisleri ile taş toprak sanayine dayanan tesislerin genelinde üretime ara verilmektedir. Sektörel yapı ve tesis özelliklerinin etkili olduğu ara verme dönemlerinde, ara verilen dönemin uzunluğu veya kısalığı tesislere göre değişmektedir (Şekil 4.10).

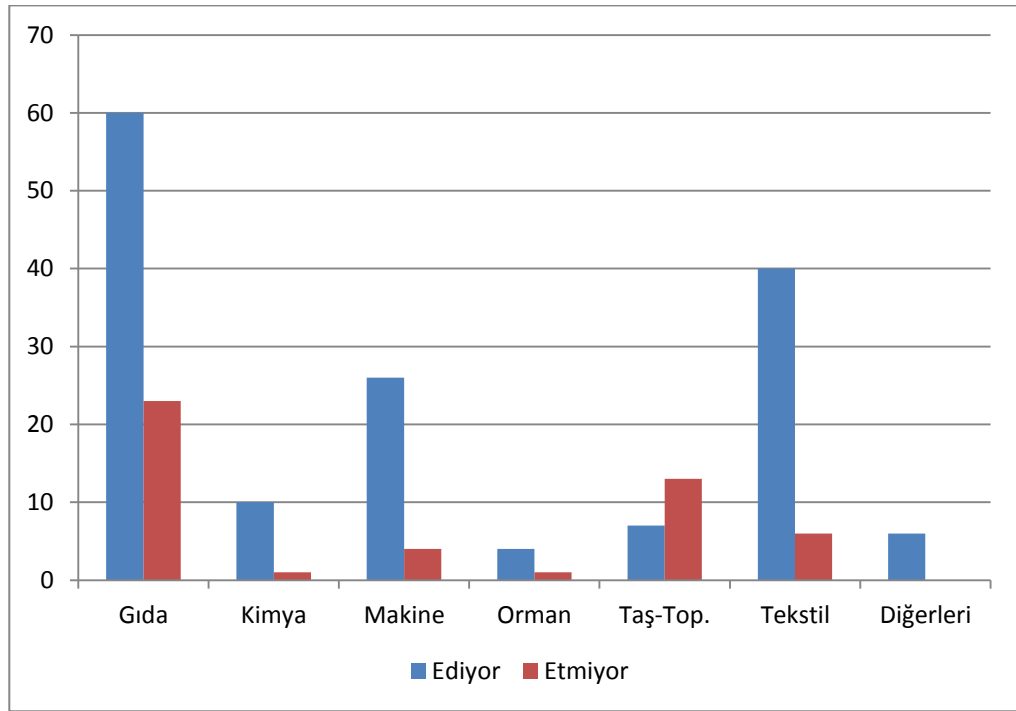
Et üretimine dayanan tesislerde talebe bağlı olarak yıl içinde yoğun veya daha az çalışılan dönemler varsa da üretimin yıl boyunca devam etmektedir. Yaş kayısı ihracatına dayanan tesislerde çalışma süresi oldukça sınırlıdır. 15 Haziranda başlayan üretim 1 Ağustosta üretim tamamıyla durmaktadır (Şekil 4.10).

Çekirdek işleme tesislerinde ürünün bol olduğu yıllarda çalışma süresi daha uzun olabilmektedir. Çekirdek fabrikalarında genellikle Ocak ve Haziran ayları arasında üretime ara verilmekte veya kapasite düşmesi olmaktadır. Kayısı işleme tesislerinde 2005 yılında yapılan saha çalışmasına göre tesislerin yıl içinde üretime ara verme oranlarında % 20 civarında azalış söz konusudur. Bu durum kayısı üretim tesislerinde işlenen hurma, üzüm, incir, fındık, badem gibi ürünlerin işlenen miktarının artması ve ihraç edilen kayısı çeşitlerinin artmasının etkisi ile tesislerin çalışma sürelerinin daha uzun olmasına ve tesislerin üretime ara verme sürelerinin kısalmasına yol açmıştır. Kayısı işleme tesislerinde ara verilen dönemler kısaltmakla birlikte yine de Ocak ve Temmuz ayları arasında özellikle Nisan ve Mayıs ayları arasında üretime ara verilmektedir (Şekil 4.10).

Dondurma üretimine dayanan tesislerde kış aylarında tüketimin düşmesine bağlı olarak Ocak ve Şubat ayları arasında üretime ara veriliyor. Bulgur üretimine dayanan tesislerin tümü Aralık ve Haziran ayları arasında üretimlerine ara vermektedirler.

Bulgur üretimine dayanan tesislerde ara verme dönemlerinin uzunluğu veya kısalığında tesis özellikleri etkili olmaktadır. Yemek üretim tesislerinde ara verilen dönem olmamakla birlikte yaz aylarında inşaat, düğün ve fabrikaların daha yoğun çalışması nedeniyle yaz aylarındaki yüksek kapasite kullanımı kış aylarında düşük kapasite kullanımına bırakmaktadır. Kimya sanayinde tesisler bir tesis dışında üretime ara vermemekle birlikte tesislerin mevsimlik olarak kapasite kullanım oranları değişmektedir.

Makine sanayinde, fabrika makinelerinin üretim, bakım ve yedek parçalarını üretiminde dayanan tesislerde fabrikaların genelde kış aylarında bakıma girmesi fabrika bakım, onarım ve yedek parça üretimine dayanan tesislerde kapasite kullanım oranlarının kış aylarında artmasını sağlamaktadır .Makine sektöründeki tarım aletleri sektöründe ise tam tersi bir durum söz konusudur. Tarım makinelerinin üretiminde dayanan tesislerde tarımsal faaliyetlerin kış aylarında durması tarım aletleri üretimine dayanan tesislerinde kış aylarında kapasite kullanım oranında düşmesine neden olmaktadır.

Şekil 4.10. Malatya'daki Tesislerde Üretimin Yıl Boyunca Devamlılığı, 2010

Taş toprak sanayine dayanan tesislerin inşaat sezonuna bağlı olarak çalışması, inşaat sezonunun, kış aylarında toprağın donması, kar yağışları ve don olayları nedeniyle taş toprak sanayindeki tesisler genelde Ocak ve Şubat aylarında üretime ara

vermektedirler; fakat büyük ölçekli entegre tesislerde ara verilen dönem kısaldığı gibi ara verilen dönem olmayabilmektedir.

Tekstil sektöründe bir tesis hariç tesislerin tümünde ara verilen bir döneme rastlanılmadığı gibi iplik, kumaş ve entegre tesislerde üç vardiya ile çalışılması söz konusudur. Deri sanayinde üretime ara verilme dönemi ildeki tesislerden farklı olarak yılda iki kez Haziran- Temmuz ayları arası ile Aralık - Ocak ayları arasında yazlık ve kışlık ayakkabı üretim dönemlerinin değişiminde üretime ara verilmektedir.

Malatya'daki tesislerde yatırım projelerini engelleyen etmenlerin başında sermaye yetersizliği gelmektedir. Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 96 tesisten 57'si sermaye yetersizliği, 13 talep istikrarsızlığı, 10'nu rekabet fazlalığı, 5'i kalifiye elaman, 4'dü bürokratik engeller, 1 tesis bir çok faktörden, 6 tesiste ise yatırım projelerini engelleyen herhangi bir faktörle karşılaşmamaktadır (Tablo 4.28).

Tesislerde öne çıkan unsur sermaye yetersizliği görülmekle birlikte diğer etkenlerde tesislerin yatırım yapmamalarında etkili olmaktadır. Tabloya tam yansımamakla birlikte rekabet ve belirsiz piyasa koşulları, değişken bir kurun var oluşu tesislerin yatırımlarını bekletme veya ertelemelerine neden olabilmektedir. Tesislerin vadeli çalışması durumunda ödemelerin geç gelmesi, yeni açılmış olma, sınırlı olsa bürokratik engeller yatırım projelerinin engellenmesine neden olmaktadır (Tablo 4.28).

Tekstil sektöründeki yatırım projelerini engelleyen etmenlerin başında yine sermaye gelmekle birlikte diğer sektörlerden farklı olarak talep istikrarsızlığı sektörde belirsizliğe neden olan önemli etmeler arasındadır.

Tablo 4.28. Malatya'daki Tesislerin Yatırım Projelerini Engelleyen Etmenler, 2010

Sektörler	Sermaye	Bürokra.	Rekabet	Talep	Elaman	Tümü	Hiçbiri
Gıda	19	1	5	2	-	1	3
Kimya	5	-	1	-	2	-	2
Makine	11	-	1	1	1	-	-
Orman	3	1	-	1	-	-	-
Taş-Top.	4	2	2	2	-	-	-
Tekstil	11	-	-	6	2	-	1
Diğerleri	4	-	1	1	-	-	-
Toplam	57	4	10	13	5	1	6

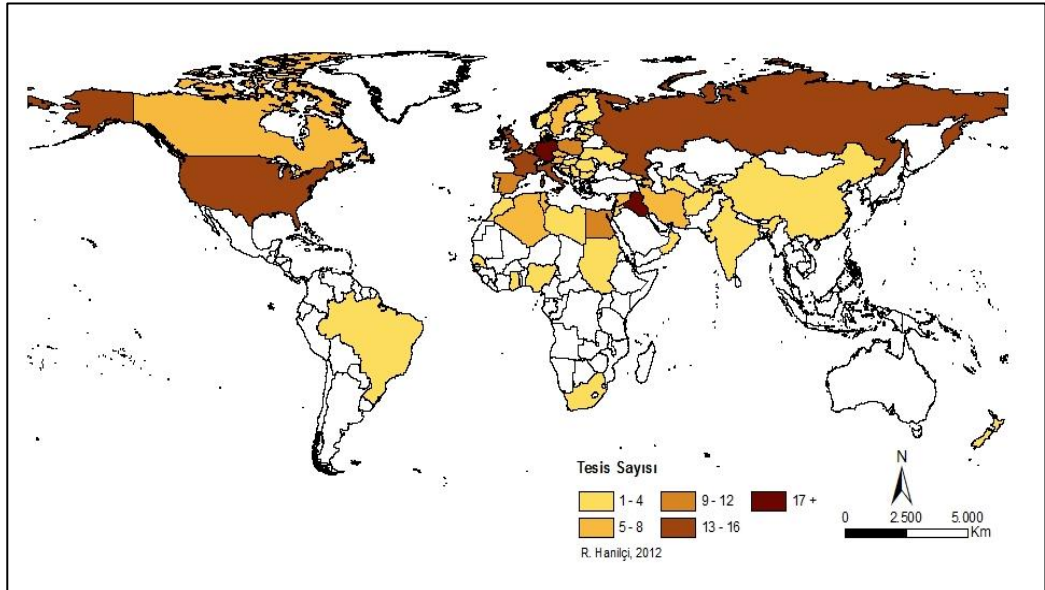
Kaynak : Saha Anket Çalışması, 2010

4.6. Pazar

Canlı ve alım gücü yüksek bir pazar alanı tesisler için oldukça önemlidir. Ticari faaliyetlerin yoğun ve iş akışının fazla olduğu alanlar tesislere işlerlik kazandıran faktörlerin başında gelmektedir. Bu alanlar bazen yakın iller bazen ülke genelinin tümü veya yurtdışı pazar alanlarından oluşabilmektedir. Bir çok firmanın olduğu bir pazar alanına tesislerin girebilmesi ancak kalite ve maliyet açısından benzer ürünlere göre daha avantajlı olmasıyla veya farklı bir ürün(bu ürün çoğu zaman pazar alanındaki bir çok ürüne göre pratik, kullanışlı daha yeni veya daha bir üst model gibi) ile mümkün olmaktadır.

Malatya'daki tesislerin yurtdışı pazar alanları dünya geneline yayılmış durumdadır. Pazar alanlarının dünya geneline yayılmakla birlikte Avrupa ülkeleri diğer pazar alanlarına göre daha öne çıkmaktadır

Pazar alanlarının belirmesinde gıda, tekstil ve makine sektörleri belirleyici olmaktadır. Yurtdışı pazar alanları içinde Almanya'ya 25, Irak'a 22, ABD'ye 15, Fransa, Rusya ve İngiltere'ye 14, İtalya'ya 13, Hollanda ve İspanya'ya 12, Polonya'ya 11 ve Mısır'a ise 10 firma ihracat yapmıştır. Tekstil sanayine dayanan tesislerde pazar alanları diğer sektörler göre daha sadedir. Gıda sanayi içindeki kayısı işleme tesislerinin pazar alanları dünya geneline yayılmışken tekstil sanayinde ağırlıklı olarak Avrupa ve Kuzey Afrika ülkeleri öne çıkmaktadır (Şekil 4.11).

Şekil 4.11.Malatya'daki Tesislerin Yurtdışı Pazar Alanları, 2010

Yurtdışı pazar alanlarında mevcut pazar alanlarından farklılaşan ülke olarak Irak öne çıkmaktadır. Önceki yıllarda sınırlı bir önem arzetmesine rağmen 2005 sonrasında Malatya ili ve Türkiye için temel pazar alanlarından birini oluşturmuştur. Malatya’da orta ve büyük ölçekteki bir çok firmanın ihracat yaptığı Irak, İldeki tesislerin büyümesinde önemli bir avantaj teşkil etmiştir.

Malatya’daki tesislerin yurtiçi pazar alanları ülke geneline yayılmış durumdadır. Çevre ve doğu illerinin öne çıktığı pazar alanlarında Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Van, Adıyaman, Bingöl, Gaziantep, Muş, Şanlıurfa, Kahramanmaraş ve Tunceli öncelikli pazar alanlarını oluşturmaktadır. En önemli 3. pazar alanı olan İstanbul hammadde temini ve diğer alanlarında etkisini hissettiren bir il olarak belirmektedir. İldeki sanayi ölçeğinin büyümeye başlaması ile tesislerin etki sahası da genişlemeye başlamıştır. 2005 ve öncesinde genelde çevre ve doğu illeri öne çıkarken 2010 sonrasında pazar alanları tüm Türkiye’ye yayılmıştır. Pazar alanlarının ülke genelinde yayılmasında ölçek ve standartlarını arttıran tesislerinin Türkiye genelindeki market zincirlerine ürün vermeleri, pazarlama üslerini ve genel dağıtımın yapıldığı depoları İstanbul’a taşımaları gibi faktörler etkili olmaktadır. Pazar alanlarında dikkati çeken bir unsurda Ankara, Adana, İzmir, Bursa ve Konya gibi sanayisi gelişmiş illerin mesafenin fazlalığına rağmen pazar alanı olarak belirmesidir. Pazar alanı olarak Malatya 165, Elazığ 67, İstanbul ise 60 firmanın pazar alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Malatya ilinin gerek pazar alanı olarak gerekse de hammadde temin alanlarında diğer illerden sayısal olarak belirgin olarak öne çıkmasında küçük ölçekli işletmelerin sayısal olarak fazla olmasından da kaynaklanmaktadır (Şekil 4.12).

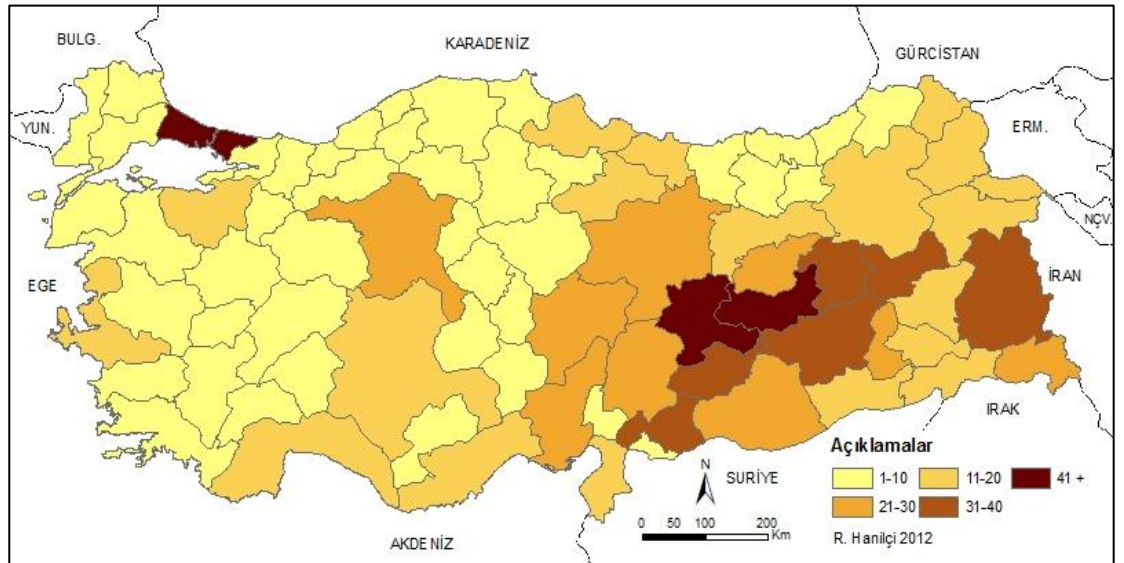
Pazar alanlarının belirlenmesinde genel olarak sektör, pazar alanlarındaki rekabet ve tesis özellikleri gibi unsurlar belirleyici olmaktadır. Taş toprak gibi taşıma maliyetlerinin yüksek olduğu sektörlerde sektörel yapı etkili olurken diğer sektörlerde tesis ölçekleri, pazar alanında var olan tesis sayısı ve rekabet gibi unsurlar belirleyici olmaktadır.

Tesislerin pazar alanlarının farklılaşmasına bağlı olarak firmanın pazarladığı ürünlerde değişebilmektedir. Bir pazara tereyağı ve peynirle girilirken diğer pazar alanlarında yoğurt veya diğer bir ürün ile girilebilmektedir. Kozmetik ve diğer sektörlerdeki bazı tesislerin pazar alanları mevcut pazar alanlar ile ters düşebilmektedir. Pazar alanlarında Malatya ve çevre illerin hâkimiyeti ön planda iken bu tesislerin temel pazar alanları batı illeri veya yakın olmayan bir ilden oluşabilmektedir(Un sanayinde

Tokat, Plastik boru üretiminde Van, orman ürünlerinde Kayseri, kozmetik sanayinde Antalya ve İstanbul gibi). Taşıma maliyetinin ürüne göre sınırlı bir oran tutması veya bazı ürünlerdeki taşıma maliyetinin yüksekliği, pazar alanlarında güçlü bir sanayi bölgesinin olmaması ve bazı tesislerin pazarlama üslerinin İstanbul'da olması gibi nedenler pazar alanlarının, taşıma sistemlerinin ve diğer özelliklerin farklılaşmasına neden olmaktadır.

Pazar alanlarındaki var olma mücadelesi tesislerin farklı yaklaşımlar içinde olmalarına neden olmaktadır. Birden fazla marka ile piyasaya girme, piyasadaki ürünlerden farklı ama tüketimi daha sınırlı olan ürünlerin üretimine yönelmek (bulgur üretim tesislerinde fabrika bulguru yerine değirmen tipi bulguru üretmesi gibi), gramajlarda farklılık, kalite ve fiyat açısından ikincil ürünlerle piyasalara girmek gibi stratejilerle karşılaşmaktadır.

Pazar alanları yıl hatta ay içinde bile sabit bir nitelik taşımayıp değişkenlik göstermektedir. Bazı sektörlerde pazar alanı daha stabil iken makine gibi sektörlerde pazar alanları oldukça değişken olabilmektedir.

Şekil 4.12. Malatya'daki Tesislerin Yurtiçi Pazar Alanları, 2010

Genel olarak pazarlama yöntemleri içinde tesis sahiplerinin kendileri tarafından yapılan pazarlama diğer pazarlama yöntemlerine göre daha öne çıkmaktadır. Özellikle kayısı işleme tesisleri hariç küçük ölçekli işletmelerde yaygın olan bu pazarlama türü kurumsallaşma sürecini tamamlayamayan veya pazarlama ünitesini kurabilecek ekonomik güce sahip olmayan tesislerin tercih ettiği pazarlama şeklidir (Tablo 4.29).

Tablo 4.29. Malatya'daki Tesislerin Kullandıkları Pazarlama Yöntemleri, 2010

Sektörler	Kendileri	Pazarlamacı	İnternet- Telefon	Şubeler ve Büro	Bayiler	Diğer
Gıda	42	28	24	8	16	15
Kimya	5	7	5	4	4	1
Makine	17	6	12	3	12	1
Orman	6	-	1	1	-	-
Taş-Top.	11	6	2	6	2	2
Tekstil	11	5	7	14	1	2
Diğerleri	4	1	1	-	-	-
Toplam	96	53	52	36	35	21

Kaynak : Saha Anket Çalışması, 2010

Gıda sanayi içindeki beyaz et sanayinde bayilik sistemi öne çıkmaktadır. Gıda sanayi içinde “diğer pazarlama yöntemlerinde” kimya, orman, makine gibi sektörlerle göre bir fazlalık göze çarpmaktadır. Kayısı işleme tesislerinde kullanılan broker sistemi diğer pazarlama yöntemlerine göre daha fazla öne çıkmasına neden olmaktadır. Kayısı işleme tesislerinde Ortadoğu, Asya, Afrika gibi pazarlarda tesis sahipleri kendileri pazarlama süreçlerini yönetirken ABD ve özellikle Avrupa’da (Avrupa ülkeleri arasında ise Özellikle Almanya ve Hollanda’da) broker sistemi ile çalışılmaktadırlar. Avrupa pazarına çalışan firmalar ağırlıklı olarak brokerlardan bağımsız çalışmamaktadır. Genelde alıcı ve satıcıdan % 2 komisyon alarak çalışan broker firmaları kayısı piyasası içindeki aktif oyunculardan biridir. Özellikle 100 yıldan fazla süreden beri mevcut olan broker firmalarının piyasada önemli bir ağırlığı vardır. Kayısı ihracı yapan firmalar pazarlamada farklı ülkelerde farklı stratejiler izleyebilmektedirler. Avrupa ülkelerinde genelde brokerlar aracılığıyla veya kendileri pazarlama yapmayı tercih ederken Rusya pazarında şube ve bürolar aracılığı ile pazarlama süreçlerini gerçekleştirmektedir. İhracat yapan kayısı işleme tesisleri doğrudan Avrupa’daki müşteriler ile temasa geçtiklerinde, müşteriler doğrudan temas kurmak yerine brokerlar üzerinden temas kurma eğilimindedirler. İhracat süreçlerinde telefon sınırlı olarak kullanılmaktadır. Anlaşmalar skype veya Yahoo’nun yazışma programları kullanılarak sadece yazılı ve @ mail olarak yapılmaktadır (Saha Anket Çalışması) (Tablo 4.29).

Küçük ölçekli süt ve ekmek katkı maddesi üreten tesislerde pazarlama yöntemi sıcak satış (ürünün üretim sonrasında araçlara yüklenerek yapılan satış) şeklinde pazarlanması söz konusudur. Kamu tesisi veya fason çalışan firmalarda pazarlama bölümü bulunmamaktadır. Şekerli mamullerde yakın iller ve bölgelerde tesisler

kendileri pazarlamayı yaparken mesafenin artmasına bağılı olarak bayilik sistemi kullanılmaya başlanıyor. Kimya sanayinde pazarlamacılar aracılığı ile yapılan pazarlama yöntemi öne çıkmakla birlikte alt sektörlerde tesis tür ve ölçeklerinin değişmesi pazarlama yöntemlerinde belli bir toplanma olmasına engel olmaktadır. Taş toprak sanayinde çoğunlukla tesis sahipleri tarafından yapılan bir pazarlama söz konusu iken hazır beton santrallerinde şube ve bürolar ile yapılan pazarlama yöntemi kullanılmaktadır. Konfeksiyon ve örme sanayinde tesislerin kendi tesisleri için üretim yapmaları veya fason çalışmaları pazarlama ünitesinin belirginleşmemesine neden olmaktadır. Tesislerin pazarlama üniteleri genelde fason çalıştıkları tesisler tarafından yürütülmektedir. Tekstil sanayinde iplik üretimi yapan tesisler ile entegre olan tesislerde pazarlama aşaması tamamen İstanbul'dan yürütülmektedir. Tekstil üretimine dayanan tesislerdeki baş, gövde ve kuyruk dağılımını Malatya'daki tekstil firmalarında da görmekte mümkündür. Entegre olan tesislerde dağıtım ve pazarlama aşaması İstanbul'daki merkez ve depolar aracılığı ile tüm ülkeye ve yurt dışına pazarlanmaktadır.

Fotoğraf 4.6. Malatya İlindeki Tesislerin Katıldıkları Fuar Alanlarındaki Stant

Kaynak: Demir Plastik Fabrikası, 2012

Tesisler bayilik, pazarlamacı, kendileri, internet ve telefon, şube ve bürolar gibi benzer pazarlama yöntemleri kullansalar da kendi içlerinde oldukça farklı şekillerde pazarlama sistemleri görülebilmektedir. Bunlar; ürünü fabrikadan alıp kar payı ile satan pazarlamacılar, büyük ölçekli tesislerde her müşteri için farklı bir müşteri temsilcisi, ihalelerin takibi, distribütörlük, fuarlara katılım ve yeni bağlantıların sağlanması,

pazarlama ünitesinin bütünü ile taşeron bir firmaya devredilmesi, aynı tesisin birden fazla şirketle veya ürünle iç veya dış piyasaya girmesi gibi farklı pazarlama yöntemleri ile karşılaşılabilir. Pazarlama yöntemlerinin ortaya çıkmasında tesis ölçekleri(Yeni Sanayi Sitesi ve Özsan Sanayi Sitesindeki tesislerde pazarlama önemli ölçüde işyerine doğrudan satış şeklindedir), yakın ve uzak illere(özellikle şekerli mamul üretimine dayanan tesislerde), yurtiçi ve yurtdışı, gibi unsurlara bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 230 tesisten 80'ni ihracat yaparken 150 firma çeşitli sebeplerden dolayı ihracat yapmamaktadır. İhracat yapan tesislerin yarısından fazlası gıda sektöründe faaliyet göstermektedirler. Gıda sektörü içindeki kayısı işleme tesislerinin genel yapısının ihracata dayalı olması ve genelde yapılan üretimin % 90 veya % 100'üne yakın bir oranının ihraç edilmesi ihracat yapan tesis sayısının ve ihracat oranlarının yüksek çıkmasına neden olmaktadır. % 70-100 arasında ihracat yapan 20 firmanın tamamı gıda sanayi içindeki kayısı işleme tesislerinden oluşmaktadır. Gıda ve tekstil sektörlerinde ilde ihracat eğilimi yüksekken orman, taş toprak ve kimya sektöründe(plastik sektörü hariç) ihracat eğilimi zayıftır. Taş toprak sanayinde taşıma maliyetlerinin yüksekliğine rağmen ihracat yapan firma sayısında sayısal bir fazlalık olmasında ihracat yapan mermer üretim tesislerinin fazla olmasından kaynaklanmaktadır (Tablo 4.30).

Tablo 4.30.Malatya'daki İhracat Yapan Tesis Sayıları ve Yapılan İhracatın Üretime Oranı, 2010

Sektörler	İhracat Yapan Tesis Sayısı	Cevap Alınamayan veya İhracatı Süreklilik Arz etmeyen	Yapılan İhracatın Üretime Oranı (%)		
			0-30	31-70	71-100
Gıda	42	7	9	6	20
Kimya	4	-	4	-	-
Makine	11	3	5	1	2
Orman	-	-	-	-	-
Taş-Top.	5	-	4	1	-
Tekstil	17	4	9	3	1
Diğerleri	1	1	-	-	-
Toplam	80	15	31	11	23

Kaynak : Saha Çalışma Anketi, 2010

Tesislerin ihracat düşünebilmeleri ve yapabilmeleri için belli bir kurumsallaşma aşamasına gelmiş olmaları gerekmektedir. Atölye tipi üretim yapan tesislerde ihracat yapma gibi bir soru pek anlamlı gelmemektedir. 230 tesisten 150 tesisin ihracat yapmaması yüksek bir orandır. Taş toprak sanayindeki gibi yüksek taşıma maliyetlerinin veya üründen kaynaklanan bazı nedenler dışında tesislerin ihracat yapmaması oldukça dezavantajlı bir durumdur. İhracat firmaları adeta tamamlayan, kimlik kazandıran iç piyasanın tıkandığı veya yeterli olmadığı dönemlerde bir güvenlik alanı oluşturan, tesislerin uluslararası arenada yer almasını sağlayan en önemli unsurlardan biridir (Tablo 4.31).

Tablo 4.31. Malatya'daki Tesislerin İhracat Yapmama Nedenleri, 2010

Sektörler	İhracat Yapmayan Tesis Sayısı	Talep Edilen Kalite Ve Mik. Mamul Sunamama	Uygun Fiyatta Mamul Sunamama	Dış Pazarları Tanımama Ve Bilgi Eksikliği	İç Pazarlarda Tatmin Olma	Diğer Nedenler
Gıda	52	1	2	5	13	7
Kimya	12	-	1	2	5	3
Makine	25	-	3	4	5	3
Orman	8	-	-	-	1	1
Taş-Top.	19	1	3	-	5	-
Tekstil	28	3	1	6	7	2
Diğerleri	6	-	1	-	3	-
Toplam	150	5	11	17	39	16

Kaynak: Saha Çalışma Anketi, 2010

Gıda sektörü içindeki yemek üretim tesislerinin ihracat yapmamaları yapısal sorunlardan(yemeğin taşınamaması), kimya sanayinde atık yağların geri dönüşüm tesislerinde hammadde eksikliği, taş toprak sanayinde yüksek taşıma maliyetleri nedeniyle dış piyasalar için hatta bölge dışındaki iller için bile uygun fiyatta mal sunamama, konfeksiyon ve örme sanayinde genelde fason çalışılması iplik sanayinde ise iç piyasanın yeterli bir büyüklükte olması, yurt dışından talebin olmaması ve ipliğin genelde ham olarak ihracının pek söz konusu olmaması gibi nedenlerden dolayı tesislerde ihracat eğilimi zayıflamaktadır.

Genel olarak Malatya'daki tesislerin ihracat yapmamasındaki temel etmenler iç pazarda tatmin olma, dış pazarları tanımama ve bilgi eksikliği, diğer nedenler(taşıma maliyetleri, yeni açılmış olma, kurumsallaşma sürecini tamamlayamama, makine ve aksamlarından kaynaklanan sorunlar, sadece kendi tesisleri için üretim yapma, sermayenin yetersiz oluşu, ödememelerin geri dönmeme riski unlu mamullerde ürünün bozulabilmesi vs,) ve uygun fiyatla mal sunamama temel nedenler arasındadır.

Tesislerin ihracat yapmamalarında temel neden olan iç pazarın yeterli gelmesi çokta anlamlı gelmemektedir. Üç beş ay veya bir yıl gibi kısa bir sürede aynı ürünü üreten birçok yeni tesisin açılması mevcut pazar alanları üzerindeki baskıyı arttırmaktan öteye geçmemektedir. Bu durumu ildeki tesislerin tam kapasite çalışmamasında temel etken olan pazar faktörünün olması da desteklemektedir. Tesislerin dış pazarları tanımama ve yeterli bir kurumsal yapıya ulaşamamaları nedeniyle iç piyasanın yeterli olduğunu belirtmeleri tesis ölçeğinin sınırlılığını kapatmaya yönelik bir yaklaşımdır.

Tesis yöneticilerinin çoğunun atölye tipi işletmelerden gelmesi ve tesisin yönetsel, idari, muhasebe, yasal süreçler ve diğer unsurlar açısından yeterli düzeyde olmaması günümüzde ise firmaların hızla bilgi tabanlı şirketlere dönüşmesi makinelerden anlayan fakat yönetsel süreçler konusunda zayıf kalan tesis ve idareci yapısının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durumu tesislerin ilk kuruldukları alanlarla da paralellik göstermektedir. İlde Özsan ve Yeni Sanayi Sitesi gibi küçük ölçekli tesislerin bulunduğu alanlarda kurulup tesislerin büyümesiyle organize gelen(yaklaşık 30 tesis) tesislerle karşılaşmak mümkündür.

Tesisler mamul maddeleri pazar alanına ulaştırmada benzer sistemler kullanmakla beraber tek bir işletme boyutuna indirgendiğinde farklı uygulamalarla karşılaşılabilir. Tesisler çoğunlukla nakliye şirketleri, ardından kendi araçları, kargo ve otobüs firmaları ile karayolu taşımacılığı yapmaktadırlar.

Sektörler içinde taşıma sistemlerin farklılaştığı sektörler un-yem, kayısı, şekerli mamullerdeki kamu tesisleri, konfeksiyon sanayi ve ildeki diğer sektörlerde sektörlerle ait birkaç tesistir. Un ve yem sanayi ile farklı sektörlerle ait bazı tesislerde nadiren demiryolu kullanılırken ildeki tesislerin genelinde karayolu kullanılmaktadır. Sınırlı olarak kullanılan demiryolu ulaşımı mamul maddeden ziyade hammadde temininde yönelik kullanılmaktadır. Yük taşıma işlemlerinde karayolunun oldukça maliyetli olmasına rağmen demiryollarının hız ve maliyet açısından birçok sektörün ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olmaması tesis ve sektörleri karayoluna yönlendirmektedir.

Kayısı işleme tesislerinde ise kayısının yaş veya kuru olmasına ve pazar alanlarına, müşteri taleplerine ve Malatya'dan Aydın iline taşınmış olan tesislere göre ulaşım sistemleri değişmektedir. Kuru kayısı gönderiminde nakliye firmaları ile Mersin Limanına, buradan da Avrupa, Kuzey Afrika ve diğer denizaşırı ülkelere gönderilmektedir. Önemli ölçüde Mersin limanı(15 kez) ardında sık olmamakla birlikte müşteri talepleri ve pazar alanlarının farklılaşmasına bağlı olarak İzmir(4 kez) ve İstanbul(2 kez) Samsun(2 kez) limanları kullanılmaktadır. İzmir limanının kullanılmasında müşteri talepleri ve Malatya'dan Aydın iline taşınmış kayısı işleme tesislerinin varlığı etkili olurken Samsun limanının kullanılmasında Rusya pazarı etkili olmaktadır. Yine müşteri taleplerine ve daha sık gemi ve bulunması nedeniyle İstanbul Limanı da kullanılabilir. Ortadoğu pazar alanlarına yapılan ihracatta karayolu kullanılırken(2 kez) Kuzey Afrika pazarlarında Mersin Limanı kullanılmaktadır. Yaş kayısı ihracında ise genelde soğutucu araçlarla karayolu, karayolu bağlantısının olmadığı ülkelerde ise denizyolu kullanılarak ihracat yapılmaktadır. İç piyasaya çalışan tüm tesisler ise karayolu bağlantısını kullanmaktadır.

Sonuç olarak mamul maddelerin ve aynı zamanda hammaddenin taşınmasında, hammadde temin alanının ve pazar alanının Malatya ili olması durumunda tesisler kendi araçlarını kullanırken temin ve pazar alanlarının, ürünün çeşit, miktar(ürün ağırlık ve miktarının artması nakliye firmalarının kullanımını arttırırken kozmetik sanayindeki gibi tesislerde pazar alanının genişlemesi, taşınan ürünün miktarının azalması ve taşıma maliyetinin ürüne göre sınırlı kalması kargo firmaları öne çıkmaktadır) ve özelliğinin farklılaşmasına bağlı olarak taşıma sistemleri nakliye, kargo veya otobüs firmaları aracılığı ile yapılmaktadır.

Tesislerin mamul maddeleri pazarlamasında karşılaşın zorlukların başında rekabet sorunu gelmektedir. Ürünlerin pazarlanmasında 66 kez rekabet 51 kez de diğer(reklam, kalite, randıman vs) nedenler gelmektedir (Tablo 4.32). Üretim başlangıç aşamasından bitiş aşamasına kadar olan tüm süreçleri etkileyen rekabet unsuru ürün üzerinde ağırlık, ebat, şekil, ambalaj ve daha bir çok değişken üzerinde etkili olabilmektedir. Rekabetin fazla olması tesislerin pazar alanlarında farklılaşmaya gitmesine, sektör değiştirmesine, üretimde çeşitliliğe girmesine, üretim miktar ve ambalaj-gramajında farklılaşmaya neden olmaktadır. Ürünün pazarlanma süreçlerinde rekabet kadar etkili değilse de pazar ve reklamın yetersizliği, kalite, randıman ve diğer nedenlerde pazarlama aşamasında karşılaşın zorlukların başında gelmektedir. Oldukça

hassas olan pazarlama süreçleri basından çıkan bir haber veya bir program yorumcusunun açıklamaları bazı sektörlerde krize neden olabilmektedir. Gıda sektöründe, gıda ürünleri ile ilgili yeni yaklaşımlar ve tercihlerin öne çıkması pazarlama aşamalarında reklam, kalite, randıman, pazar gibi mevcut sorunların dışında diğerleri adı altında toplanan sorunlarında(beyaz et sanayinde kuş gribi ve bazı olumsuz yaklaşımlar, personel açığı, yeni kurulmuş olma, ilde fonksiyonel bir ürününün üretilmeyeceği, finansman vs.) etkili olmasına neden olmaktadır. Tesisler rekabetten değil yıkıcı ve haksız rekabetten daha fazla olumsuz etkilenmektedirler. Merdiven altı çalışan veya ürünlerde taşışe giden firmaların yaptığı rekabet yıkıcı olmaktadır.

Rekabet yurtiçi veya yurtdışı olabilmektedir. İlde makine ve tekstil sektöründe yurtdışı kaynaklı rekabet tesisler üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Makine sektöründe İtalya'dan, tekstil sektöründe ise Çin'den kaynaklanan bir rekabet söz konusudur. 2010 öncesinde tekstil sektöründe iplik üretim tesislerinde Çin rekabeti yıkıcı bir durum almaya başlayınca Çin'den ithal edilen ipliklere kg başına 1 \$ gibi ek gümrük getirilmesi ile tekstil sektöründeki iplik üretim tesisleri ucuz ve kaliteli olmayan ürünlere karşı rahat bir nefes alma imkanına kavuştu.

Tablo 4.32. Malatya'da Sanayi Tesislerinde Mamul Maddelerin Pazarlanmasında Güçlükler, 2010

Sektörler	Reklam Yetersizliği	Kalite ve Randıman Sorunu	Rekabet Sorunu	Pazarın Yetersizliği	Diğerleri
Gıda	3	3	36	2	9
Kimya	2	2	6	4	1
Makine	1	1	11	1	2
Orman	-	1	-	2	-
Taş-Top.	1	1	4	2	4
Tekstil	2	-	7	2	2
Diğerleri	1	1	2	1	-
Toplam	10	9	66	14	18

Kaynak : Saha Çalışma Anketi, 2010

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 169 tesisten 144'ünde sevkiyat esnasında herhangi bir sorunla karşılaşmazken 25 tesiste farklı sorunlarla karşılaşlabilmektedir (Tablo 4.33). Sevkiyat esnasında gıda ve taş toprak

sanayine dayanan tesislerde diğer sektörlerle göre daha fazla sorunlarla karşılaşmaktadır. Tesisler ürünün üretim aşamasındaki aşamalar kadar üretimden sonraki tüketicinin eline ulaşıncaya kadar olan süreçlerin tümünde etkin olmaya çalışmaları sevkiyat esnasındaki sorunların önemli ölçüde ortadan kalkmasını sağlamaktadır. Soğutucu araçlar, farklı yükleme ve boşaltma sistemleri, daha ileri düzeyde ambalajlama sevkiyat esnasındaki sorun ve hasarları minimuma indirmektedir. Farklı sektörlerden özellikle gıda ve taş toprak sanayindeki tesislerde daha fazla sorunla karşılaşılması ürün ve ulaşım koşullarından kaynaklanmaktadır. Tesislerdeki ortak sorun doğuya çalışan firmalarda kış aylarında yolların kapılı olması, doğu illerine araç bulmakta zorlanılması ve dönem dönem uygun fiyatla araç bulamama(Saplı top şeker üretimine dayanan tesislerin yazın karpuz sezonunun açılması, makine sektörüne dayanan tesislerde kış aylarında Karadeniz'den gelen balığın yaz aylarında gelmemesi ve Akdeniz'den kış aylarında sebze, meyve getiren araç sayısının azalması nedeniyle uygun fiyatla araç bulama gibi) sorunudur. Kış aylarında yolların kapanması iklimsel süreçlerden kaynaklanan bundan sonraki yıllarda da devam edecek olan bir problemidir. Aynı sektör içindeki her tesis sevkiyat esnasında aynı problemlerle karşılaşmayabilmektedir. Tesislerin karşılaştıkları problemler sektörel olmasına rağmen her tesis aynı problemten farklı şekillerde etkilenebilmektedir. Örneğin yaz aylarında, bir tesis ürünün ekşidiğini belirtirken diğer bir tesis ürünlerde ekşime olmadığını belirtebilmektedir. Sevkiyat esnasındaki önemli sorunlardan biride kayısı işleme tesislerinin ihracat süreçlerinde akredite bir laboratuvarın olmaması nedeniyle ürün gönderiminde zaman kaybının yaşanmasıdır.

Tablo 4.33. Malatya'daki Tesislerin Sevkiyat Esnasında Karşılaştığı Sorunların Olup Olmadığı, 2010

Sektörler	Var	Yok	Belli Bir Dönemde	Belli Bir Dönemde Değil
Gıda	15	56	15	38
Kimya	1	14	4	8
Makine	3	21	-	21
Orman	-	7	-	6
Taş-Top.	5	10	3	8
Tekstil	1	31	1	27
Diğerleri	-	5	1	3
Toplam	25	144	24	111

Kaynak : Saha Anket Çalışması, 2010

Tesisler açısından kurumsallaşma büyüme aşamalarının mihenk taşlarından biridir. Kurumsal bir kültürün ve yapının işlerlik kazanması tesisteki hammadde alım, kalite kontrol, halkla ilişkiler, personel yönetimi, ürge ve arge gibi birimler ile mümkün olmaktadır. İşlenen ürün miktarının arttığı tesislerde büyümü kaçınılmaz bir süreçtir. Büyümenin kontrollü ve doğru bir yönde kanaliz edilmemesi tesislerin geriye doğru hızlı bir şekilde yönelmesine, uzun süre zarfında elde edilen birikim ve kazanımların kısa sürede tükenmesine neden olur. Kurumsallaşma sürecinin başarı ile atlatılmasının ilk sonuçları ihracat sürecinin başlayıp hızla bir şekilde ilerlemesi, fason üretimden kendi markalaşma süreçlerinin başlaması gibi çıkışlar şeklinde kendini göstermektedir. Görüşülen tesislerin 168’inde muhasebe, 124’ünde hammadde alımı, 89’unda pazarlama gibi birimler bulunurken halkla ilişkiler ve arge birimleri bulunan tesis sayısı oldukça düşüktür (Tablo 4.34).

İlde kapasite raporu alıp sanayi niteliği unvanını kazanan tesislerde temel olan bir çok ünitenin bulunmaması dikkat çekicidir. Hammadde alımı, kalite kontrol gibi her bir ünite için ayrı bir yapılanma ve maliyet gerektirmesi tesislerin bu üniteleri de ki yükü birkaç birim ile ortak yürütme veya diğer şirketlerin pazarlama, arge gibi bölümlerini kullanarak iş akışını yönetme eğilimindedirler.

Tablo 4.34. Malatya'daki Tesislerle Kurumsallaşma Durumu, 2010

Sektörler	Hammadde Alımı	Kalite kontrol	Muhasebe	Ar-Ge	Pazarlama	Halkla ilişkiler	Diğer
Gıda	67	21	70	-	50	1	-
Kimya	8	1	11	1	6	-	-
Makine	17	5	27	3	7	-	-
Orman	3	-	6	-	-	-	-
Taş-Top.	7	4	17	-	7	-	-
Tekstil	19	13	31	7	15	3	3
Diğerleri	3	-	6	-	4	-	-
Toplam	124	44	168	11	89	4	3

Kaynak : Saha Çalışma Anketi, 2010

Kayısı işleme tesislerinde hammadde alımı genel olarak tüm tesislerde varken muhasebe veya pazarlama aşaması olmayabilmektedir. Muhasebe tesis idarecileri tarafından, pazarlama ünitesi İstanbul veya İzmir’deki diğer bir firma veya bağlı olduğu diğer şirketler grubu tarafından yürütülmektedir. Fason çalışan tesislerde birçok

ünitenin bulunması dikkat çekicidir. Özellikle konfeksiyon üretim tesislerinde hammaddenin çalışılan firma tarafından gönderilmesi hammadde alım ünitesinin olmamasına, pazarlamanın yapılmaması pazarlama bölümüne olan ihtiyacın ortandan kalkmasına neden olduğu için tesislerde bir çok birim bulunmamaktadır. Diğer önemli özelliklerden biride tekstil sektöründeki entegre olan tesislerin bazı birimlerinin il veya yurtdışına taşınmış olmalarıdır. İlde kurumsallaşma sürecini tamamlamış olan bir çok tesiste tüm birimlerin bulunması tesislerin geldikleri aşamaları göstermesi açısından olumlu bir tablodur. Rekabetin ve pazarın yurtiçi ve yurtdışına yayılmış olması tesislerdeki verimlilik, inovasyon ve yapılanmanın da tam bir düzen içinde işlediği, üst düzeyde bir planlamanın olduğu şirket yapılanmalarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.MALATYA'DAKİ SEKTÖREL YAPI

5.1.Gıda Sanayi

Türk Gıda Kodeksine Göre Gıda, tütün ve sadece ilaç olarak kullanılanlar hariç olmak üzere, içkiler ve sakızlar ile hazırlama ve işleme gereği kullanılan maddeler dahil insanlar tarafından yenilen ve içilen ham, yarı veya tam işlenmiş her türlü maddelere denir (Resmi Gazete,29/12/2011).Gıda sanayisi ise tarım ve hayvancılıktan elde edilen hammaddelerin sanayi tesislerinde kullanıma elverişli ve daha dayanıklı hale getirme işlemlerine denir.

Gıda sanayisi, birbirinden farklı alt sektörleri barındıran, beslenme açısından toplumun genelini ilgilendiren, sağlık ve beslenme alanındaki değişimlerden hızlı bir şekilde etkilenen imalat sanayi dallarından biridir. Gıda sanayi %200'lere yakın (2011 yılı ihracat verilerine göre yaklaşık 4 milyar TL)oranda dış ticaret fazlası vermesi ve cari açığın azaltılması konusunda önemli bir boşluğu dolduran bir sektör niteliğindedir (TİM, 2012).

Gıda sanayisi hızlı bir değişim gösteren, farklı tasarımların, inovativ yaklaşımların sektöre yön verdiği, beslenme alışkanlıklarının (kültür) etkin aynı zamanda yeni eğilimlerin (diyet ürünlerinin artması, helal gıda vb değişkenlerin talebi, katkı maddeleri, tatlandırıcılar veya genetiği değiştirilmiş ürünlere karşı bakış açısı veya glikoz, nişasta bazlı şekerler vs) sanayiye yön verdiği bir sektör niteliğindedir.

2023 yılında 500 milyar dolar ihracat hedeflendiği ülkemizde gıda sanayinin ihracatının ise 55 milyar dolar olması hedeflenmektedir (TİM, 2012). 2000 yılında yaklaşık 2 milyar dolar olan gıda ihracatımız 2011 yılında yaklaşık 4 kat artış göstererek 9 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir(<http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html>). Türkiye'nin yüksek tarım potansiyeli olan ülkeler konumunda olması ve önemli düzeylerdeki tarımsal üretimler, bu ihracat rakamının yakalanması konusunda önemli bir avantaj teşkil etmektedir.

10 trilyon avro civarında gıda ve içecek tüketiminin olduğu Dünyada, sektörün ticaret hacmi 2010 yılına göre 412 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Dünya gıda ticaretinde % 19 ile en büyük ihracatçı konumunda olan AB ülkelerinin ihracattan aldıkları pay 53,7 milyar avro ile önemli bir yer tutmaktadır (Akyüz 2011).320 000

civarında çalışanı ve 9 milyar dolarlık ihracat yapan Türkiye'nin Dünya gıda ticaretindeki payı ile % 2 civarındadır. Türkiye bir çok tarım ürünün üretiminde Dünya genlinde ilk 10'da olunmasına rağmen Dünya ticaretindeki oranımız oldukça düşük kalmaktadır .

Ülkemizde yıllarca bazı tarım ürünleri iç ve dış talebin üstünde üretilmiş, talep fazlası ürünler ya imha etmiş ya da maliyetin altında fiyatlarla pazarlanarak zarar edilmiştir (çay, tütün, şeker). Üretimi mümkün olan bazı ürünlerin ise yanlış politikalar nedeniyle ithalatı yapılarak döviz kaybı yaşanmasına neden olmuştur. Üretim olanağına rağmen yanlış planlama ya da politikalardan kaynaklanan üretim yetersizliği ise (mısır, ayçiçeği, hububat), sorunun bir başka boyutudur. Yanlış destekleme politikaları sonucunda ürün kalitesinde gerilemeler meydana gelmiş (buğday), yine yanlış politikalar halkın temel gıda maddelerini dünya ve AB ülkelerine göre çok pahalı satın almasına yol açmıştır (şeker, et, süt, unlu mamuller) (İSO, 2006: 4). Fakat son 10 yıldaki yeni uygulanan teşvikler, uygulamalar, sanayinin ve sanayiden gelen taleplerin tarım sektörünü yönlendirmesi, ihracattaki önemli düzeydeki artışlar, tarım ve özellikle gıda sanayindeki yenilikçi ve katma değeri yüksek ürünler ve önemli düzeydeki ar-ge artışları ile bu tablonun değişmeye başlamasına neden olmuştur.

Kişilerin tüketim alışkanlıklarının hızlı bir şekilde değişmeye başladığı günümüzde insanlar artık doktora eskisi kadar sık gitmek yerine, iyi beslenerek sağlıklı kalmayı tercih ediyor. Bu noktada, fonksiyonel gıdalara yönelim ön plana çıkmaktadır. Kilo kontrolü sağlayan, markalı ürünlerin ön plana çıktığı kolesterol düşürücü, sindirimi kolaylaştırıcı, bağışıklık güçlendirici yeni fonksiyonel , inovatif gıda ürünler ile sağlığı ön planda tutan düşük yağlı/kalorili ve düşük sodyumlu ürünler, zenginleştirilmiş gıda ve içecekler öne plana çıkmaktadır (Candoğan 2011).

Bu değişimlere bağlı olarak firmalar, pazarlama stratejilerinde köklü değişiklikler yapıyor, iş modellerini gözden geçiriyor, marka ve patent unsuruna daha fazla önem vermekte ve yeni ürün geliştirme konusunda ARGE çalışmalarını daha çok bütçe ayırmaktadırlar. Verimlilikten inovasyona geçiş aşamasında olan ülkemizde TÜİK verilerine göre 2004 yılında işletmelerin ARGE harcamaları 20 milyon TL civarında iken 2010 yılında yaklaşık 3 kat artarak 60 milyon TL düzeyine ulaşmıştır. Fakat bu miktar yeterli düzeye henüz ulaşmamıştır (Candoğan 2011; http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1082). Gıda sanayinin en önemli özelliklerinden biride tarım sanayi entegrasyonu sağlamasıdır. Türkiye ihracatçılar

Meclisi tarafından stratejik sektörlerden biri seçilen gıda sanayi; tarım, hayvancılık, gıda makine sanayisi ve yem sanayi için yönlendirici bir konumda bulunmaktadır. Üretilen meyvelerin meyve suyu fabrikalarında işlenmesinden yem fabrikalarının etkin işleminin ve tarım sektöründen elde edilen birçok ürünün sanayide işlenerek ürün kaybının engellendiği gibi katma değer katılmasını sağlayan önemli sektörlerden biridir. Sektörler arasındaki entegrasyonun halkalarından birinde meydana gelen bir sorun, kopukluk ve sınırlı üretim diğer tüm sektörleri etkisi altına almakta ve diğer sektörlerdeki üretim kapasitesinden, kalitesine ve daha bir çok unsur üzerinde belirsizliğe yol açmaktadır. Tarım sektöründeki çıkarılan bir kanun veya tarım ürünlerinde yanlış bir destekle politikası ilerleyen yıllarda diğer tarım ürünlerinin ekiliş alanları ve üretim miktarlarını etkileyerek bazı tarım ürünlerinde hammadde açığına neden olabilmektedir. Bu durum ise açığın çoğunlukla ithalat ile karşılanmasına, tarım arazilerinin verimli kullanılmamasına, cari açığın artmasına ve diğer entegre olan sektörlerde belirsizliğe yol açmaktadır. Ülkemizdeki yem sanayindeki kapasite düşüklüğü düşünülünce bu sektörler arasındaki entegrasyonun tam olarak sağlanmadığı görülmektedir. Bu kopukluğu gıda ürünleri içindeki ithal ettiğimiz ürünler içerisinde et ve et ürünleri ithalatının tüm gıda ürünleri ithalatının (2011 yılı TÜİK ithalat verilerine göre) % 20'si kadar olmasından anlaşılmaktadır.

Gıda sanayinin gelişimine bakıldığında Cumhuriyet öncesinde mevcut olan ekonomik yapının 1840'lı yıllardan sonra imzalanan ticaret anlaşmaları ile şekillendiği, tanınan ayrıcalık ve ticaret anlaşmalar nedeniyle atölye tipi imalat sanayinin gerileme sürecine girdiği, devlet eliyle açılan fabrika ölçeğindeki tesislerin ise ancak yüzyılın sonuna kadar dayanabildiği (Pamuk, 2007: 224,227), irili ufaklı bir atölye tipi sanayi yapısının olduğu ama büyük ölçekli bir sanayinin kurulamadığı bir yapı ile 1913-1915 yıllarına gelinmiştir. Bu yıllarda sınırlı alanda (İstanbul, İzmir, Manisa, Bursa, Karamürsel, Bandırma ve Uşak) yapılan sanayi sayımlarından elde edilen verilerden un, makarna, konserve, tahin vs imalatına dayanan 78 adet sanayi tesisi söz konusudur (Ökçün, 1970: 13,14). Gıda sanayinin temellerinin atıldığı dönemin başlangıcı ise Uşak ve Alpullu Şeker Fabrikaları ile başlamıştır. Bu tesisleri ardından diğer şeker fabrikaları takip etmiştir. Gıda sanayinin gerçek anlamda gelişmeye başlaması kalkınma planları ile gerçekleşmiştir (Pala, Saygı, 1991: 6) 1950-60 yıllarda itibaren kamu ve özel sektör teşebbüslerin birlikteliği ile un, şeker, süt, et ve yağ sanayinde önemli bir mesafe kat edilmiş, ülkenin ihtiyaç duyduğu temel tüketim maddelerinin yeterli düzeyde

ulaşabilmesi hedefi sağlanabilmiştir. 1980 sonrasında ise ihracata d6n6k başlayan yatırım ve planlı kalkınma d6nemlerinde oluşan kapasite fazlalığı ihracat ile yapılandırılmaya çalışılarak bug6nk6 s6rece gelinmiştir.

Gelişen ve b6y6yen gıda işleme sanayisi, T6rkiye’de gıda işleme makineleri ve ekipmanı sanayisinin de gelişmesini hızlandırmıştır. G6n6m6zde, T6rk gıda işleme makineleri ve ekipmanı sanayisi Orta Doğu, Kuzey Afrika, Balkanlar, Baltık ve Orta Asya’daki en modern sanayidir Ekmek imalat makinelerinden s6t işleme ve daha bir çok makinenin yapıldığı gıda sanayi makine sekt6r6 geniş bir çeşitlilik ve kaliteye sahiptir (Esen, 2011). Bu sorunlara karşılık, 6lkemizin stratejik coğrafi konumu, pazarlara (AB, Ortadoğu, Rusya) lojistik yakınlığı, yeniliklere açık genç ve dinamik insan g6c6n6n varlığı, sekt6r6n dinamik ve s6rekli gelişen yapısı, firmaların pazar payını artırma çabaları ile t6keticilerin değişen beklentilerine paralel olarak 6r6n çeşitliliğinin giderek artması, teknolojik yeterliliğinin iyi olması, ekolojik koşulların çeşitliliği, teknoloji ve bilgi birikimi sekt6r6n g6l6 yanları olarak g6z6kmektedir. Geniş alanlarda ve farklı iklim koşullarında organik tarım potansiyeli, AB’ye aday 6lke konumu, n6fusun beslenme zorunluluğu, t6keticilerdeki gelişme ise T6rk gıda sanayisinin rekabet g6c6n6n artırılması için değerlendirilmesi gereken fırsatlar olarak karşımıza çıkmaktadır (İSO, 2006: 4).

Firmalar k6reselleşen gıda pazarında rekabet avantajı sağlayabilmek için uygun inovasyon ortamı oluşturmak zorunda.

T6rkiye’de gıda sanayisine dayanan işyerlerinin sekt6rel dağılımına bakıldığında en fazla tesisin ve un ve unlu mamuller sekt6r6nde olduğu g6r6lmektedir. alışan kişi sayısı ve işyerleri içindeki oransal b6y6kl6ę6 gıda sanayi içinde un ve unlu mamullere dayanan sanayinin 6nemini ortaya koymaktadır. Buğdaya ve buğday 6r6nlerine dayalı 6r6nlerin toplumumuzun k6lt6rel yapısı ve ekonomik yapısına uyması un ve unlu mamuller sekt6r6 ile yan sekt6rlerin gelişmesini sağlamıştır (Tablo5.1).

Tablo 5.1. Türkiye’de Gıda Sanayinde Tesis ve Çalışan Kişi Sayısı (2009).

Sektörler	Tesis Sayısı	Toplam	Kadın	Erkek
Et ve Et Ürünleri İmalatı	454	28 380	6 542	21 838
Deniz Ürünleri İmalatı	52	3 835	1 723	2 112
Sebze ve Meyvelerin İşlenmesi	1 545	41 872	20 074	21 798
Bitkisel ve Hayvansal Yağların İmalatı	819	11 732	2 049	9 683
Süt Ürünleri İmalatı	1 570	26 330	5 137	21 193
Un, Nişasta ve Nişastalı Ürün. İmalatı	4 172	21 486	1 523	19 963
Fırın ve Unlu Mamuller İmalat	29 116	133 325	19 094	114 231
Diğer Gıda Maddelerinin İmalat	1 521	62 649	11 260	51 389
İçeceklerin İmalatı	498	11 959	1 553	10 406
Tütün Ürünleri İmalatı	24	17 309	4 537	12 772
Hazır Hayvan Yemleri İmalatı	330	7 567	951	6 616
Türkiye Gıda Sanayi Toplamı	40 101	366 444	74 443	292 001
Türkiye İmalat Sanayi Toplamı	320815	2584773	500345	2084428

Kaynak: TÜİK, 2012 Hizmet ve Sanayi İstatistikleri

Gıda sanayisi önemli ölçüde tarıma bağlıdır. Ülkelerin sanayileşme sürecinde tarıma dayalı sanayiler başvurulan ilk sektör olma özelliğini korumaktadır. Son yıllarda kişi başına işlenmiş besin maddesi arttığı gibi besin maddelerinin çeşitliliği de artmaktadır. Gıda sanayisinin özelliklerini aşağıdaki maddeler şeklinde özetleyebiliriz.

- Tarıma dayalı sanayiler gelişmekte olan ülkeler açısından ayrı bir önem taşımaktadır. En az düzeyde bir işleme bile ürüne bir katma değer katmaktadır. Bu sanayinin alt sektörlerinde yerli katma değer diğer sanayi dallarına göre daha yüksektir. Çünkü ithal unsurlar daha azdır(Genel olarak ithalat oranının düşük olmasına rağmen bazı tarım(soya fasulyesi) ve gıda ürünlerinde artan ithalat oranı artış göstermektedir).
- Tarıma dayalı sanayilerde kullanılan hammaddelerin üretim, miktar ve kalitesinde belirsizlik hâkimdir. Kalite standardizasyonu oldukça güçtür. Bu sebeple işletmenin üretim planlaması ve kalite kontrol işlemlerinde güçlüklerle karşı karşıya kalındığı bir gerçektir.
- Tarıma dayalı sanayilerde hammaddelerin hızlı bozulmaları söz konusu olduğundan, hızlı taşınmasına ve soğuk depolanmasına ihtiyaç vardır.
- Sektörde yerel veya bölgesel bazda çalışan küçük ve orta ölçekli işletmeler yaygındır. Dolayısıyla özel sektör hâkimiyeti vardır. Küçük ve orta ölçekli

işletmelerin (KOBİ) öz kaynakları yetersiz olup, araştırma ve geliştirme, teknolojik yapının modernizasyonu ve ihracat imkânları azdır. Bununla birlikte ekonomik dalgalanmalardan yakından etkilenirler. Ayrıca küçük işletmeler bu alandaki büyük işletmelere haksız rekabet yaratırlar ve mamulleri de yeterince hijyenik olmayabilmektedir. Sektörün ekonomik dalgalanmalardan etkilenmemesi için, katma değer yaratan çeşitli ürünlere yönelmeleri gerekmektedir; fakat tesislerin mikro ve küçük işletmelerden sıyrılıp orta büyüklükteki KOBİ ölçeğinde yer almaya başlamaları ile belirtilen dezavantajlar ortadan kalkmakta, verimli, üretken esnek işletme tipleri ortaya çıkmaktadır(DPT, 2007a: 38-40) (KOBİ’ler: Mikro işletmeler 1-9, küçük işletmeler 10-49, orta ölçekli işletmeler 50-249).

- Tarıma dayalı sanayiler imalat sektörü içinde en fazla kadın işgücü kullanan alt sektördür. Ancak sektörde genel anlamda işgücü verimliliği azdır.
- Tarıma dayalı sanayiler, tarımsal üretim kaynaklarının geliştirilmesine imkân sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle tarımsal üretim arttıkça sanayiye olan talepte artmaktadır (Yaşar, 2003:31-32).
- Tarıma dayalı sanayilerde yıldan yıla hammadde belirsizliği vardır. İklim şartlarının veya çeşitli tarımsal ürün hastalıklarının (buğdayda süne, kayısıda dolu ve çil vs) olduğu yıllarda hammadde fiyatları yükselmekte, bu durum ise tesislerin çalışma sürelerini, çalıştırdıkları işçi sayılarını, maliyetlerini, karlılık durumlarını ve diğer özelliklerini etkilemekte, tesislerin verimli bir şekilde çalışmalarına engel olmaktadır.
- Gıda sanayisine dayanan tesisler, tarım ürünlerinin hasadından sonraki ilk aylarda çok sıkı bir şekilde çalışmakta hatta dönemlik olarak vardiya sistemine geçtikleri görölmektedir. Hammaddenin bol olduğu hasat sonrasındaki yoğun çalışma dönemi, kendisini ilerleyen aylara doğru üretimi yavaşlatmaya, ilerleyen diğer aylarda ise kapasitenin sınırlı kullanımına çoğunlukla da üretime ara verilmektedir.
- Gıda sanayi üretim konusunda hammaddeye bağılı bulunmasının yanında tüketim alışkanlıklarına da bağılıdır. Örneğin kış aylarında yoğurt, ayran, ve meşrubatlar tüketimi düşerken; helva, lokum, bal, makarna ve bakliyat grubu gibi ürünlerin tüketimi artmaktadır. Buna bağılı olarak da tesislerin üretim

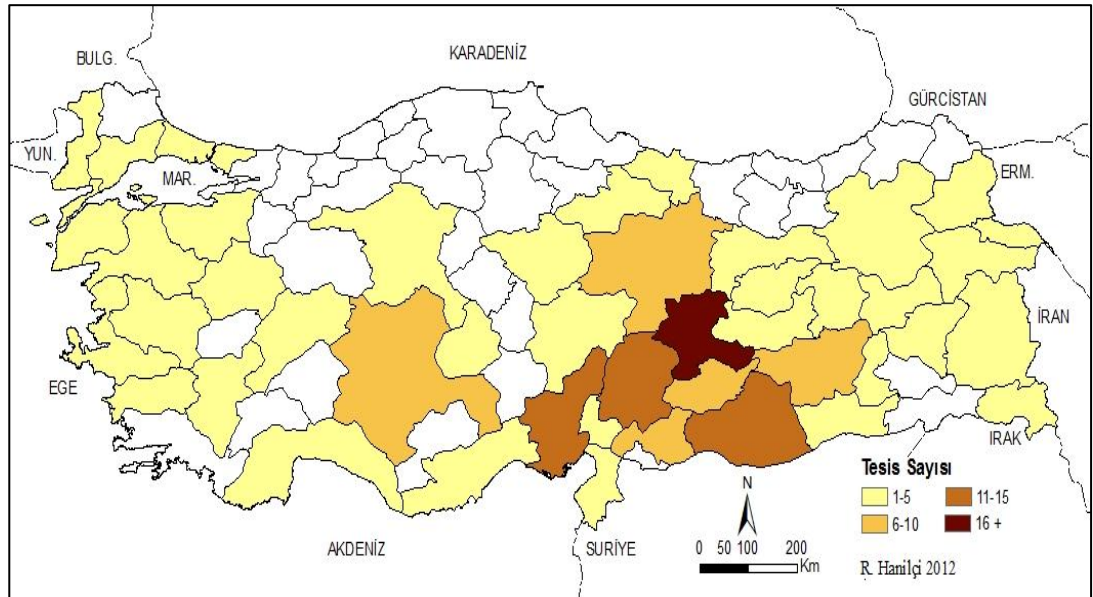
miktarları ve kapasite kullanım oranları mevsimden mevsime farklılık gösterebilmektedir.

- Gıda sanayisine dayanan tesislerde hammadde ve ara mamul madde veya istenilen nitelikte hammadde bulunamadığında, ürün çeşitliliğini arttırmak, bazen de fiyat avantajları nedeniyle ithalat yoluna gidilebilmektedir. Bu yıldan yıla ve uygulanan tarım politikalarının değişikliğine bağlı olarak değişmektedir.
- Gıda sanayi, insan sağlığı ve beslenmesinde önemli bir yer tutmakta ve çok farklı aşamalardan geçerek tüketime hazır hale gelmektedir. Bundan dolayı gıda sanayi ürünün yetiştirilmesi ve yetiştirilmesi sırasındaki tekniklerden başlayıp tesislere gelip işlenmesi ve tüketicinin ürünü tüketmesi ve hatta tüketmesi sonrasındaki aşamaya kadar karışık bir süreçten geçmektedir. Özellikle her geçen yıl tüketici alışkanlıklarının ve isteklerinin değişmesi tarım ürünlerinin yetiştirilmesi tekniklerinden tesislerin çalışma durumuna kadar birçok unsuru şekillenmektedir.
- Tarıma dayalı sanayiler dolayısıyla gıda sanayisi özellikle gelişmekte olan ülkeler için önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde çalışan kesimin önemli bir kesiminin tarımda çalışması ve istihdam oluşturması ve üretilen ürünlerin gıda sanayisi için hammadde olması tarım ve sanayi bütünleşmesini oluşturması açısından önemlidir.
- Tarım ürünlerinin hasat dönemlerinde, mevsimlik işçi göçü alınabilmekte ve belli bir dönem için istihdam oluşturması açısından önemlidir. Örneğin Malatya ilinde kayısı hasadı için Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır gibi illerden göç alması dönemsel olarak bir işçi hareketini göstermektedir. Bu durum gıda sanayisine dayanan tesislerde de benzer bir eğilim göstermektedir. Gıda sanayisine dayanan tesislerde de tarım ürünleri hasadı sonrasında yoğun bir çalışma dönemine girilmekte, istihdam edilen kişi ve vardiya sayıları artmaktadır.

2013 yılında Malatya'nın yaptığı toplam ihracat 400 milyon \$ civarındadır. Bu ihracatın yaklaşık olarak 250 milyon \$'nın gıda ve tarım ürünlerine dayandığı göz

önüne alınırsa ildeki gıda sanayinin önemi ortaya çıkmaktadır¹⁷ (<http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html>).

Malatya'daki hammadde temin alanlarında Malatya ve çevre iller ağırlıktadır. Hammadde temininde Malatya'nın olduğundan daha fazla yoğun bir şekilde belirmesinde küçük çaplı işletmelerin sayısal olarak fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Hammadde temininde Adana, Kahramanmaraş ve Şanlıurfa öncelikli temin alanlarını oluşturmaktadır. Hammadde temininde farklılaşan alanlardan birini Konya ili oluşturmaktadır. Hammadde ve yarımamul madde temin alanlarının her ikisinde de Konya diğer illerden öne çıkmaktadır. Konya'nın mesafe olarak çevre illerden daha uzak mesafede olmasına rağmen gıda(özellikle unlu mamuller ve süt ürünleri) ve makine sektörlerindeki etki sahası ve avantajları Konya ilinin hammadde ve yarımamul madde temini açısından diğer illere göre daha öne çıkmasına neden olmaktadır (Şekil5.1).

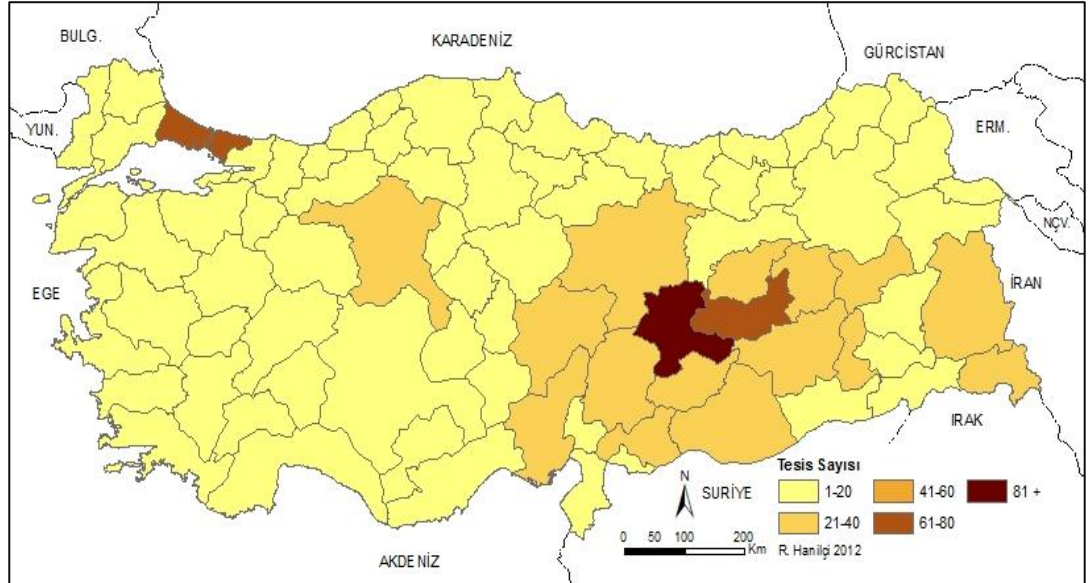

Şekil 5.1. Malatya'da Gıda Sanayinde Hammadde Temin Alanları, 2010

Malatya'daki tesislerin pazar alanlarını ağırlıklı olarak çevre illerden oluşturmaktadır. Çevre iller arasında ise Elazığ ili daha fazla öne çıkmaktadır. Elazığ ilinin diğer illere göre daha yakın olması, 1-1,5 saatlik mesafede olması ve güçlü bir

¹⁷ 2012 yılına Malatya İlinin toplam ihracatı kayıtlarda 360 milyon \$ gözükmese de bu rakam gerçekte çok daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Şirketlerin defter kayıtlarının farklı illerde özellikle İstanbul'da olması Malatya İlinin gerçekte yapmış olduğu ihracatın gerçekten daha az olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır.

pazar varlığı diğer komşu illere göre Elazığ'ın daha fazla öne çıkmasına neden olmaktadır. Tesislerin pazarlamada kullandıkları bayilik sistemi Elazığ ilinin yakın olması ve Elazığ ilindeki güçlü bir pazarın varlığı gibi nedenlerle bayilik sistemi yerine tesisler doğrudan kendi pazarlama ağlarını kurmaktadırlar (Şekil5.2).

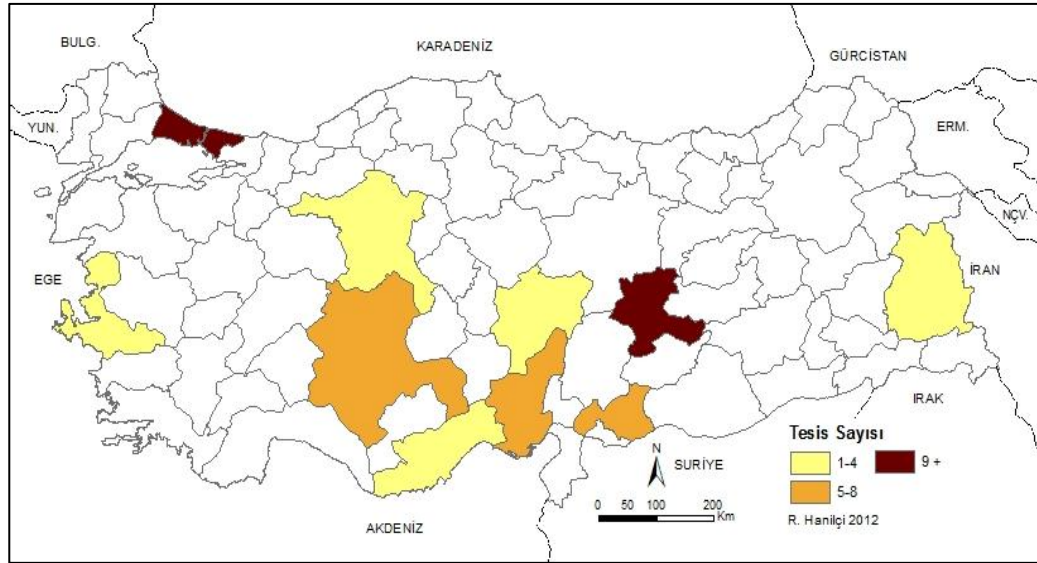
Şekil 5.2.Malatya’da Gıda Sanayi Tesislerinin Yurtiçi Pazar Alanları, 2010

Pazar alanlarında dikkati çeken unsurlardan biride Ankara ve özellikle İstanbul ilinin öne çıkmasıdır. Malatya ili ilgili hemen hemen her denklem içinde ve her denklemdeki temel değişkenlerden biri olan İstanbul tüm sektörlerde belirgin bir şekilde Malatya sanayisi üzerinde etkisini göstermektedir.

Malatya’daki tesislerin yurtiçi pazar alanları ülke geneline yayılmış durumdadır. Son yıllarda her sektörde büyük ölçekli firmaların ortaya çıkması Malatya’daki tesislerin pazar alanlarının daha da genişlemesini sağlamıştır. 2005 yılında yapılan saha çalışmasında Malatya İlindeki gıda sanayine dayanan tesislerin pazar alanları 2010 sonrasına göre daha dar iken 2010 sonrasında Malatya’daki gıda sanayine dayanan tesislerin pazar alanlarında hem yurtiçi hem de yurtdışında daha geniş bir pazar alanına yayılmıştır. Tesislerin pazar alanlarının daha geniş bir alana yayılmasında önemli etmenlerden biride pazar üslerini genelde İstanbul’a taşımaları etkili olmaktadır.

Yarımamul madde üretim aşamalarında küçük oranlarda kullanılmasına rağmen kritik bir öneme sahiptir. Malatya’daki tesislerin çoğunlukla üretmediği veya üretimde zaman ve maliyet artışı gibi nedenlerle diğer illerden temin ettiği yarımamul maddelerde belli iller öne çıkmaktadır.

Malatya'daki yarımamul madde temin alanları genel olarak sanayileşmiş illere veya ithalatın yapıldığı liman şehirlerine yönelmektedir. Konya, Adana ve Gaziantep gibi Türkiye ithalat ve ihracatında öne çıkan iller Malatya'daki sanayi tesislerinin de önde gelen temin alanlarını oluşturmaktadır. Yarımamul madde temin alanlarında İstanbul ili yine en temel temin alanlardan birini oluşturmaktadır. Malatya ili yarımamul madde temininde 9 kez temin alanı olarak belirirken İstanbul ili 16 kez temin alanı olarak belirmiştir (Şekil 5.3).

Şekil 5.3. Malatya'daki Gıda Sanayinde Yarımamul Madde Temin Alanları, 2010

5.1.1. Kırmızı Et Sanayi

Nüfusun hızlı bir şekilde artış gösterdiği ülkemizde insanların günlük protein ihtiyacının karşılanması, sağlıklı beslenmesi ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi açısından kırmızı et ürünleri sanayisi önem taşımaktadır. Kırmızı et sektörünün tarım ve hayvancılık sektöründen yem sanayi ve gıda sanayine kadar birçok sektörle ilişkili olması sektörün kapsamı ve etki alanını genişletmektedir.

Sektör, et ve et ürünlerinin muhafazası, işlenmesi ve üretimini; sığır, domuz, koyun, keçi, at, kanatlı, tavşan, av hayvanları ile karada veya bu iş için yapılmış gemilerde işlenen balinalar ile diğer hayvanların mezbahadaki kesim ve takip eden işlemleri ile paketlenmesini kapsamaktadır (DPT, 2001a: 2).

Kırmızı et sanayinin kapsamı geniş olmakla birlikte ülkemizde sektörün temelini büyük ve küçük baş hayvanların etlerinden elde edilen et ürünleri oluşturmaktadır. Kırmızı et sektörünün hammaddesini sığır ve manda gibi büyükbaş hayvanlar ile koyun

ve keçi gibi küçükbaş hayvanlar oluşturmaktadır. Ülkemizde et üretiminin büyük bölümü büyükbaş hayvanlardan elde edilmektedir (1999'da %76'sı sığır etinden). Bu oran 2011 TÜİK'in hayvan sayısı ve et üretim verilerine göre % 79,6 düzeyinde kalarak hem oransal hem de diğer hayvan türlerindeki kırmızı et üretim dağılımının değişmediği mevcut yapının benzer olduğu görülmektedir (İSO, 2006: 7).

2011 yılında toplam 776 915 ton kırmızı et üretiminin yapıldığı ülkemizde kişi başına et tüketimi 85 kg olan Avrupa ülkelerine göre oldukça düşüktür. 2010 yılındaki 780 718 tonluk kırmızı et üretimi esas alındığında kişi başına et tüketiminin artmadığı hatta kısmi olarak gerilediği görülmektedir. TÜİK verilerine göre; 2007 yılında 8,19 Kg. olan kişi başına kırmızı et üretim miktarı, 2008 yılında 6,78 kg., 2009 yılında ise 5,73 kg. olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de toplam et tüketiminin beyaz et, balık eti de dahil olmak üzere 20-22 kg civarında olduğu tahmin edilmektedir. Avrupa ülkelerindeki kişi başına yıllık ortalama et tüketim miktarının 80-90 kg, ABD'de ise bu rakamın 90-105 kg civarında olduğu göz önünde bulundurulursa, ülkemizdeki kırmızı et üretiminin sağlıklı ve dengeli beslenme açısından yeterli olmadığını açıktır (www.tvhb.org.tr/?p=1445).

Et sanayii Türkiye'de ilk kez 1936 yılında toplanan sanayi kongresinde ele alınmıştır. 1949 yılında et endüstrisinin durumu ABD'den getirtilen uzmanlar tarafından incelenmiş ve hazırlanan raporla et endüstrisinin kurulmasına karar verilmiştir. 1952 yılında Et ve Balık Kurumu (EBK) kurularak faaliyete geçmiştir. EBK'nın kuruluş amacında, yurdumuzda hayvan ıslahı, kasaplık hayvancılığa yön verilmesi, hayvan ve et ürünleri iç ve dış ticareti, kasaplık hayvan üretimi, hayvancılık kredileri, et teknolojisinin geliştirilip yönlendirilmesi ve teşviki gibi konular bulunmaktadır. Fakat, kurum bu görevlerini tam anlamıyla yerine getirememiş, et sanayii ve teknolojisinde de yakın tarihe kadar kayda değer bir ilerleme olmamıştır. (Koç, 1998: 9).

Kırmızı et sektörünün gelişmesinde 1582 Belediye Kanunu ile 2678 kanunun özel ve resmi kombinelerin kurulması hakkındaki yönetmeliği etkili olmuştur. Özel sektörün kırmızı et sektöründe yer alması ve Et Balık Kurumunun özelleşmesi, kırmızı et sektörünün belediye mezbahaneler ile özel sektörün birlikteliğine dayanan bir yapı şeklinde devam etmesini sağlamıştır.

Et sanayiindeki son yıllarda gözlenen bazı temel ilerlemeler de, özel sektörün öncülüğünde gerçekleşmiştir.

TÜİK verilerine göre 2010 yılında yaklaşık 41 milyon civarında bulunan küçük ve büyük baş hayvan sayısı 2011 yılında 45 milyona çıkmıştır. Bu 45 milyon hayvanın

yaklaşık 32 milyonu küçük başlardan(% 77,4 koyun, 22,5 kıl keçisi, % 0,1 ise diğerleri) geri kalanı ise büyük baş hayvanlardan oluşmaktadır. Hayvan sayısındaki bu artışta 2010-2011 yılları arasında hayvancılıkla ilgili verilen teşviklerden önemli ölçüde faydalanılması ve 2010 yılından itibaren uygulamaya konan gümrük vergilerinin etkili olduğu düşünülmektedir¹⁸. 2009 yılında Türkiye genelinde hayvancılık sektöründe 28 teşvik belgesi alınırken 2010'da 310, 2011'de 163, 2012 yılında ise 61 teşvik belgesi kullanılmıştır (<http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=EE7EE7B1-D8D3-8566-45201CE77E5F0FDD>). Bu uygulama ve teşviklere karşın 2011 TÜİK verilerine göre 1 milyar \$ civarında hayvan et ithalatı yapılmıştır. İthalatın bu denli yüksek olması cari açığın artmasına, tarım potansiyelinin atıl durumda kalmasına ve kırsal kesimde işsizliğin artışına neden olmaktadır; fakat TÜİK'in 2012 yılının ilk 5 aylık ithalat verilerinde et ithalatındaki hızın kesilmesi ve 2011 yılındaki hayvan sayılarındaki artış olumsuzaya yönelik giden tablonun değişmeye başladığını göstermesi açısından olumlu bir gelişmedir.

Et ithalatının başlangıcında Nisan 2010'da % 30 ile başlayan gümrük vergisi, devamında üreticiyi koruma amacıyla 19 Mart 2011'deki artışla %45, 13 Mayıs'ta ise % 60'a çıkarıldı. Resmi Gazete'de yayınlanan son ithalat rejimi düzenlemesi ile ise fon % 75'e çıkarıldı. Buna göre karkas et ithalatında % 75 gümrük vergisi uygulanacak (Resmi Gazete, 02.07.2011).

2009 yılı TÜİK verilerine göre 411 tesis olduğu ülkemizde toplam çalışan sayısı ise 10115 kişidir. Bu 411 tesise beyaz et ürünlerine dayanan tesis sayıları da eklendiği zaman 454 tesis ve 28380(Nace Rev.2,1011,1012,1013) çalışana ulaşılır. Gıda sanayine dayanan yaklaşık 40000 tesis ve 365000 çalışan kişi içinde kırmızı ve beyaz sanayi, tesis açısından gıda sanayine dayanan tesislerin yaklaşık % 1'ini, çalışan sayısının ise yaklaşık olarak % 10'una yakın bir oranını oluşturmaktadır. Bu sayı sadece kırmızı et ürünlerine dayanan tesislerdeki çalışan kişi açısından düşünüldüğünde ise Türkiye'deki gıda sanayine dayanan tesislerin yaklaşık % 3'nü oluşturur (TÜİK, 2012:84-99).

2012 TÜİK verilerine göre et üretimi (Kırmızı, Sığır, Manda, Koyun, Keçi, Deve, Domuz) 482458(2008)Ton, 412 621(2009) Ton 780 718(2010)Ton, 776 915 (2011)Ton, 2012 yılında ise 915 844 tona ulaşmıştır (2010 yılından itibaren kırmızı et

¹⁸ 2010 yılında saha çalışması sırasında farklı sektörlerden(inşaat, gıda vs) bir çok firmanın verilen etkili teşviklerden dolayı 300- 500 arasında büyük baş hayvan sayısı ile sektöre giriş yaptığı görüldü. Bu düzeyde teşviklerin verilmesinde önceki dönemlerde birçok sektörde büyümeye karşın tarım sektöründeki büyüme rakamının eksi çıkması böyle radikal bir teşvik paketinin çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

üretimi mezbahane ve mezbahane dışı kesimleri kapsamaktadır - 2010 yılına kadar genel toplama deve ve domuz eti dahildir).

Gelişmekte olan ülkelerde et tüketimi kültürel ve geleneksel alışkanlıklara bağlı olarak taze et tüketilirken gelişmiş ülkelerde et ürünleri ve tüketimi genellikle işleme tabi tutulduktan sonra tüketilmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki taze et tüketim miktarı, işlenmiş et ürünleri et ürünlerine göre küçük bir oran tutmaktadır (İMKB, 1996: 23).

Türkiye’de kırmızı ve beyaz et tüketimi kolesterol ve yağ içermeyen beyaz et tüketimi yönünde artmaktadır (İMKB, 1996, 23). Özellikle kırmızı et fiyatlarının yüksekliği ve Türkiye’de beyaz et üretimine dayanan tesislerin hızla yaygınlaşması beyaz et tüketiminin artmasını sağlamıştır.

1990’lı yılların ilk yarısı itibariyle AB ülkelerinde 300- 400 kg arasında değişen karkas ağırlığının, Türkiye’de ortalama 150- 160 kg düzeyinde bulunması et sanayinin kaynağındaki verimsizliğin göstermesi açısından bir örnek teşkil etmektedir (İMKB, 1996:29;Yaşar, 2003:103-104). Yerli ırkların azalması ve hayvan beslenmesi konusundaki iyileşmelerin etkisiyle hayvan başına karkas et miktarında artış sağlamaya başlamıştır.

Türkiye’de beyaz et üretimine dayalı tesislerin yaygınlaşması ve beyaz ete dayanan ürünlerin sağlık ve fiyat yönünden kırmızı ete göre daha uygun nitelikler taşıması, kırmızı et tüketimi yönündeki talebin azalmasına neden olmuştur. 2000- 2001 yıllarındaki ekonomik kriz ve sürekli kırmızı et fiyatlarındaki artış, halkın alım gücünün düşmesine neden olmuştur. Kırmızı ete olan talebin 2004 yılında 1999 yılındaki 319 bin/ton altında veya yakın bir düzeyde kalması, beyaz etin bu dönemde et ihtiyacı açığını gidermede stratejik bir unsur olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Ortalama randımanda büyükbaş bir hayvanın net ağırlığının % 34’ü kırmızı et, %16’sı kemik, %16’sı deri ve deri yağları, %16’sı sakatat, % 4’ü yağlı dokular, % 3’ü kan, geri kalan bölüm ise tırnak, ayak ve sindirimdeki maddelerden oluşmaktadır. Çağdaş kesimhanelerde, insan gıdası olarak kullanılmayan, sindirimdeki besin ve dışkı haricindeki kemik, kıkırdak, kan vb. artık ürünler yem sanayinde değerlendirilmek üzere rendering işletmelerine sevk edilmektedir (İMKB, 1996:29).

Kırmızı et sanayine dayanan tesislerin durumu ve yapısı Malatya’daki tesislerde de görmek mümkündür. Çoğu tesisin büyük ve küçük baş hayvan kesimhanesi şeklinde işlediği, kırmızı et ürünlerine dönük ürün işlemenin ise sınırlı olduğu görülmektedir. Kırmızı et ürünlerinin üretimine yönelik tesisler genelde yerel market ağlarına sahip

perakende sektöründe faaliyet gösteren işletmeler tarafından yürütülmektedir. Sektörün büyüklük ve yapısında önceki yıllara göre Malatya’da küçülme görülmektedir.

Kırmızı et üretimine dayanan tesisler entegre olan tesislerde verimli olarak işletilebilme eğilimi yüksektir. Tarım ve gıda sanayinde üretilen ürünlerden kalan ürün posalarının kullanılması veya yem maliyetlerinde bir maliyet avantajı oluşturulması ile tesisler verimli şekilde işleyebilmektedir. Hayvancılık sektöründe verilen teşviklerinde(25, 50, 100 gibi büyük baş hayvan sayılarına destek verilmesi) bu yönde olması küçük işletmelerdeki verimsizlik ve karlılıktan uzak olmasından kaynaklanmaktadır

Hayvancılık sektörü ve buna bağlı olarak kırmızı et sektörü, fiyat değişimleri ve krizlerden öncelikle etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Yem maliyetlerinin yükselmesi, süt fiyatlarının düşmesi veya kırmızı et fiyatlarındaki düşüş, hayvancılık ve kırmızı et sektörünü hızlı bir şekilde etkilemekte ve çoğunlukla besi ahırların boşalmasına veya hayvan sayılarında önemli düşüşlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Sektörün bu doğal olarak gelişen tepkisine bağlı olarak yem sanayinde kapasite kullanım oranı düşmekte, yem bitkilerinin ekim alanları azalmakta ve et açığının oluşması gibi problemler ortaya çıkmakta. Oluşan et açığı ise ithalatla karşılanma yoluna gidilmekte bu durum ise tarım sektöründe bir çok sorunu beraberinde getirmektedir.

Sektörde oluşan bu gıda ihtiyacı, beyaz et tüketimine(deniz ürünleri ve kümes hayvancılığı) yönelerek tedarik edilmektedir. Beyaz et üretim ve tüketimindeki hızlı artışın yaşanmasındaki etmenlerden biride kırmızı et sektöründeki yaşanan sorunlar ve buna bağlı olarak oluşan yüksek kırmızı et üretim fiyatlarıdır.

Malatya’da kırmızı et üretimine dayanan tesis sayısı 2012 Malatya Sanayi ve Ticaret Odasının kayıtlarına göre 3 adet olmakla(mezbahaneler hariç) birlikte il genelindeki market zincirlerine sahip olan işletmelerin kendi marketlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için sahip olduğu tesisler eklenince bu sayı artmaktadır. Malatya’da kırmızı et üretimine dayandığı belirtilen tesisler ya mezbahana ya da market zincirlerine ait sucuk, salam, kavurma gibi ürünlerin üretimi veya kesimhanelerinden oluşmaktadır.

Kırmızı et ürünlerin üretimine dayanan tesisler il genelinde bir kümelenme ve saçılma özelliği göstermeyen bir yapı ortaya koymaktadırlar. Marketlere ait tesisler şehir merkezine ait yakın alanları tercih ederken mezbahana gibi tesisler ise hayvan

alım satımlarının yapılabildiği şehrsel alan çevresinde veya sanayi güzergâhlarında yer alabilmektedirler.

Kırmızı et üretimine dayanan tesislerin hammadde temin alanları Malatya ili olmakla birlikte Sivas, Diyarbakır gibi çevre illerde olabilmektedir. Çoğunlukla pazarlama ünitelerinin bulunmadığı tesisler, mezbahana veya kendi market gruplarına yönelik olarak çalışmaktadırlar. Kapasite kullanımının oranları tesislere göre değişmekle birlikte % 25-30 arasında değişmektedir.

Sektörde işçilik maliyetlerinin 3-40 bin TL arasında değişmektedir. Sektördeki çalışma ortam ve koşullarının etkisi ile işçiler erkek çalışanlardan oluşmaktadır. Aylık su tüketiminin suyun üretim aşamalarında kullanımının etkisi ile 5000 m³, enerji maliyeti ise 20 000 TL'yi bulmaktadır.

5.1.2. Beyaz Et Sanayi

Ülkemizde gelişmiş ve modern anlamda bir tavukçuluk sektörünün kurulmasına yönelik ilk çalışmalar, 1930 yılında “Tavukçuluk Araştırma Enstitüsü ”nün kurulması ile birlikte başlamıştır. Ancak modern tavukçuluktaki gelişmeler 1951 yılına kadar istenen düzeye gelmemiştir. 1955 – 56 yıllarında ilk tavuk kesim hanesi Et ve Balık Kurumu tarafından, ilk yem fabrikası da Yem Sanayii T.A.Ş. tarafından kurularak tavukçuluğun gelişiminde çığır açılmıştır. Bu tarihleri takiben 1960-1970’li yıllarda özel sektörün ticari civciv üretimine girişi ile beyaz et sanayinin Türkiye’de gelişimi hızlanmaya başlamıştır. (Koç, 1998: 49,50). 1980 ve 1990’lı yılların başında sektör gelişme göstermesine rağmen beyaz et sanayinde üretim yapan tesislerin % 60 yakını kesim sanayisi ile hiçbir bağlantısı olmayan üreticiler tarafından gerçekleştirilmekteydi (DPT, 1993: 101). 2000’li yıllara gelindiğinde ise kişi başı tüketimin arttığı ve entegre bir yapıya sahip ihracat yapan bir sektör niteliğine kavuşmuştur.

Beyaz et üretimine dayanan tesisleri iki grupta toplamak mümkündür. Bunlar deniz ürünleri ve kümes hayvancılığıdır. İl genelinde iki sektörde de önemli gelişmeler yaşanmakta. Özellikle yaşanan kuş gribi sonrasında üretim yapılarını güçlendiren tesisler, ihracat ve genişleyen bir pazarlama ağı ile hızlı bir büyüme eğilimindedirler. Deniz ürünlerine dayanan tesislerin ise verilen teşvikler ve su kaynaklarının varlığı (Fırat Nehri ve Sürgü havzası) üretim için önemli potansiyeller arz etmektedir.

Türkiye’de kişi başına 2001 yılında 9 kilo tavuk eti tüketilirken 2010 yılında kişi başı tavuk eti tüketimi 18 kg’a çıkmıştır. Tüketimin artmasıyla üretimin de artış

gösterdiği beyaz et sektöründe 2010 yılındaki tavuk eti üretimi 1 milyon 420 bin tona civarına yükselmiştir. Beyaz ette 2001 yılında 12289 ton tavuk eti yurt dışına gönderilirken, 2010 yılında bu rakam 104128 tona ulaşmıştır. (http://www.tarimtv.gov.tr/HD709_beyaz-et-uretimi-ve-tuketimi-artti.html).

2010 yılında 11 840 396 000 adet tavuk yumurtası üretilirken 2011 yılında 12 954 686 000 adet üretilmiştir. 2010 yılında 843 898 000 tavuk kesilirken 2011 yılında 963 245 000 kesilmiştir. 2010 yılındaki toplam tavuk eti üretimi 1 444 059 ton ile bu miktar 2011 yılında 1 613 309 tona yükselmiştir (http://tuikapp.tuik.gov.tr/Dagitim_uyg/?kn=80&locale=tr).

Tavukçuluk, Türkiye’de tarım sektörünün en güçlü alanlarından biridir. Ülkemizde geçimini tavukçuluk sektöründen sağlayan (üretici çiftçi, yem, ilaç, yan sanayi, satıcı esnaf, nakliye, pazarlama elemanı vb) insan sayısı iki milyona yaklaşmaktadır. Sektörün yıllık cirosu 3 milyar ABD \$ civarındadır. Üretim koşulları, gelişmiş ülkelerle hemen hemen aynı olmakla birlikte, ülkedeki piliç tüketimi gelişmiş ülkelerdeki tüketimin yarısı kadardır. 2012 verilerine göre kişi başına yılda tüketilen kanatlı eti miktarları Brezilya’da 42,7 kg, ABD’de 43,2 kg, Kanada’da 30,1 kg ülkemizde ise 19,3 kg’dır (www.besd-bir.org).

Türkiye’de beyaz et üretimi 1990 ile 2012 yılları arasında artış göstermiştir. Toplam kanatlı eti üretimi 1990 yılında 216.759 ton iken sektörün büyümesi ve artan tesis sayısının etkisi ile 2012 yılında yaklaşık 1850 000 tona ulaşmıştır (Tablo 5.2).

Tablo 5.2. Türkiye Beyaz Et Üretimi (1990-2012)

YILLAR	Piliç Eti	Hindi Eti	Köy ve Y.Tavuk., Diğer Kanatlı Eti	Toplam
1990	162.569	0	54.190	216.759
1995	313.154	2.646	101.739	417.539
2000	662.096	23.265	67.021	752.382
2005	978.400	53.530	52.850	1.084.780
2010	1.420.000	33.000	62.000	1.515.000
2012	1.707.000	43.000	80.000	1.830.000

Kaynak: BESD BİR Raporu, 2013

Türkiye beyaz et sanayisi konusunda dünya ülkelerine göre en iyi konumda olan ülkelerden biridir. Entegre olarak yürütülen tavukçuluk sektörü üretim aşamalarının tümünün kontrol edilebilmesi, bilgi birikiminin tabana ve genele yayılmış olması, her geçen gün kalite standartlarını arttıran ve ihracat konusunda Avrupa Birliğinin koymuş olduğu anlamsız engellere rağmen yeni pazarlar tespiti ve ihracat miktarının her geçen yıl artması yönünde bir gelişme söz konusudur. İç piyasada kişi başına tüketimin artması ve üretim maliyetlerinin kontrol altına alınmaya çalışılması ile beyaz et sektörü güçlü bir yapı ortaya koymaktadır. Bundan sonraki süreçte de çeşitli risklerle birlikte sektörün büyüme eğiliminin devam edeceği tahmin edilmektedir.

Büyüme Malatya'daki beyaz et sanayine dayanan tesislerde de görmek mümkündür. Malatya'daki beyaz et sanayine dayanan tesislerin standartlarını, kurumsal yapılarını tamamlamaları, iç ve dış pazar alanlarını genişletmeleri, üretim miktarı ve kapasite miktarlarını arttırmaları ve ilde yeni tesislerin açılması sektörün gelişmesini sağlamıştır. Doğu Anadolu Bölgesi içinde Malatya ilinde beyaz et sanayine dayanan tesislerin kümelenmeye başlaması ve Elazığ ilindeki beyaz et sanayine dayanan tesislerin üretim faaliyetini durdurması çevre illerde beyaz et sanayine dayanan tesislerin bulunmaması Malatya'daki beyaz et üreticilerinin geniş bir pazar ağı imkanı sağlamıştır. Malatya'daki beyaz et üretimine dayanan tesislerin Pazar alanlarının genişleme eğilimi Malatya'dan çevre illere doğru genişleme eğilimindedir.

Türkiye'de beyaz et üretimi genelde entegre tesisler tarafından gerçekleştirilmektedir. Yumurta üretiminden, kuluçka ve yem üretim tesislerine kadar üretimin tüm aşamaları birbirine bağlanmış durumdadır. Beyaz et sektöründe görülen bu yapılanma Malatya ilindeki beyaz et üretim tesislerinde görülmektedir.

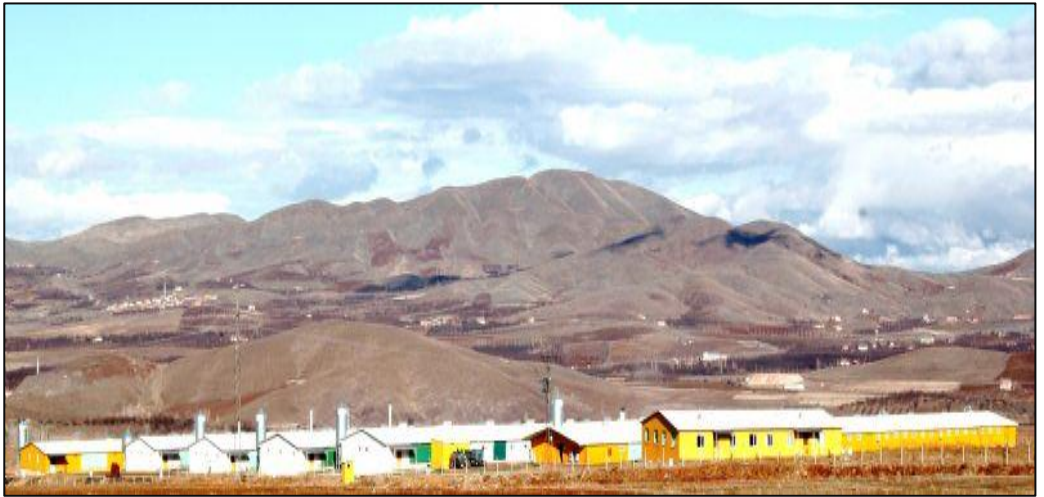
2009 yılı TÜİK'in Hizmet Sanayi ve İstatistiklerine göre Türkiye'de beyaz et sanayine dayanan tesis sayısı 299 adettir (Nace Rev 1012 ve 1013). 2012 yılı itibarı ile Malatya'da faaliyet gösteren beyaz üretim tesisi sayısı 3 adettir.

Fotoğraf 5.1. Malatya’da Damızlık ve Et Tavuğu Yetiştiriciliği, 2012

Kaynak: Seher Tavukçuluk

Malatya’daki beyaz et sanayine dayanan tesislerin 2012 yılındaki 40 000 ton üretimle Türkiye üretiminin yaklaşık olarak % 3’ünü oluşturmaktadır. Beyaz et sanayine dayanan tesislerin büyük illerin çevresinde özellikle de batı illerinde yoğunlaştığı düşünülürse Doğu Anadolu Bölgesindeki bir ilin bu denli bir üretim hacmine ulaşması sektörün bölgesel olarak kümelenmesi açısından bir odak oluşturmaktadır.

Fotoğraf 5.2. Malatya’da Damızlık Tavuk ve Yumurta Üretim Tesisleri, 2012

Kaynak: Seher Tavukçuluk

Beyaz et üretim tesislerinde enerji, işçilik, ulaşım, amortisman gibi maliyetler içinde en önemli maliyeti yem maliyeti oluşturmaktadır. Yem maliyetleri içinde ise mısır ve soya fasulyesi belirleyici olmaktadır.

Mısır ile soya fasulyesinin bir dekardan sağladığı geliri dikkate alındığında mısır soyaya nazaran üç kat daha fazla gelir getirmektedir. Son 10 yıllık mısır/soya parite ortalaması 2,1 olmasına rağmen bu parite giderek azalmış ve son iki yılda 1,4'lere kadar düşmüştür. Soya fasulyesine mısıra kıyasla yeterli fiyat verilmediğinden özellikle Çukurova Bölgesinde ekim alanları sürekli mısır lehine, soya fasulyesi aleyhine gelişim göstermiştir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı 2013: 16).

Soya fasulyesindeki problemi Türkiye'deki tarım sanayi entegrasyonu açısından önem taşıyan bir çok tarımsal ve hayvansal ürünlerin üretiminde görmek mümkündür. Yüksek miktardaki canlı hayvan, mısır ve pamuk ithalatı bu ürünlerin başında gelenleri oluşturmaktadır. Önemli miktardaki döviz kaybına, sanayi sektörünün ithalata bağımlı bir yapıya dönüşmesine, tarım alanlarının değerlendirilmemesine, kırsal alanda işsizliğe yol açmasına, sanayi tesislerinde düşük kapasiteye (özellikle yem sanayinde) ve daha bir çok problemin oluşmasına neden olmaktadır. Yıllarca yanlış uygulanan politikaların bir sonucu olarak tarım sektöründeki dünya piyasalarının çok üstünde yüksek bir maliyetle ürünlerin üretilmesi problemlerin çözünü oldukça güçleştirmektedir. Tarım ürünlerine karşı ithalat oranların yükseltilmesi ithalata bağlı olarak ihracat yapan sanayi sektörlerinin dış piyasalarda rekabet gücünü kırmakta, ithalatın serbestleştirilmesi ise tarımsal üretim ve çiftçilere zarar vermesine neden olmakta veya arttırılan teşvik oranları ekilen diğer ürünlerdeki ekim miktarlarının azalmasına neden olduğu için problem üzerinde dikkatlice karar alınması gerektirmektedir.

Beyaz et üretimine dayanan tesislerin hammadde temin alanlarını Elazığ(% 60) ve Malatya(% 40) ilindeki tavuk çiftlikleri oluşturmaktadır. Cıvciv ve yemin tesis tarafından tedarik edildiği sistem, tavuk çiftliklerinde yetiştirilen tavukların kesimhanelere gelmesi ile süreç devam etmektedir. Kontrollü bir şekilde üretime ve kesime hazır hale gelen hayvanlar tesislerde kesim ve paketlenme işlemleri ile ürün aşamasına getiriliyor. Malatya'daki beyaz et üretimine dayanan tesislerin yem ve cıvciv üretebilmeleri tavuk üretim tesislerinin alt yapısını oluşturması ve entegrasyon açısından önem taşımaktadır. Yüksek yem maliyetleri ve gittikçe artan soya fasulyesi küspesi ithalatına rağmen tesislerin teknolojik donanımları, verimli çalışmaları ve işçilik maliyetleri tesislerin yem faktöründen doğan yüksek maliyetleri azaltmasında önemli

bir faktör oluşturmaktadır. 2000 ile 2010 yılları arasında yem hammaddesi olarak kullanılan mısır önemli ölçüde ithalatla karşılanmaktaydı. Alınan tedbirler ile mısır ihtiyacı yurt içi üretim miktarının artırılması ile çözümlenirken yem hammaddesi olarak kullanılan diğer bir ürün olan soya fasulyesinin ithalatının önüne geçilememektedir. Gümrük oranlarının kademeli olarak % 8'den 13,5 kadar çıkarılması ve destekleme fiyatlarının 275 TL'den 550 TL'ye çıkarılmasına rağmen sorun yine çözülememiş, problem 2012 yılı dahil olmak üzere katlanarak büyümeye devam etmektedir.

Hayvanlar için önemli bir protein kaynağı olan soya fasulyesi sanayide 400'den fazla endüstriyel üretiminde kullanılmaktadır. Tohumlarında % 18-24 yağ, % 35-45 protein, % 30 karbonhidrat ve % 5 oranında da mineral, çok sayıda vitamin ve değerli aminoasitler içeren soyanın en önemli özelliği, diğer bitki ve hayvan yem kaynaklarına göre, birim alandan daha fazla ve ucuz protein sağlanmasıdır. Soya fasulyesindeki protein, hayvansal proteine en yakın protein olup, biyolojik değeri çok yüksektir. Bu nedenle soya yağsız unu özellikle kümes ve küçükbaş hayvanları, süt ve besi sığırları rasyonlarında protein kaynağı olarak kullanılmaktadır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı 2013: 2).

Beslenme ve sanayi açısından bu kadar önemli olan soya fasulyesinin Dünyadaki üretimi 250 milyon ton/yıl iken Türkiye'deki üretimi 50 000 ton civarındadır. Türkiye soya fasulyesi ihtiyacı her geçen yıl artmakta ve bu ihtiyaç ithalat yoluyla giderilmeye çalışılmaktadır. 2010 yılı itibarıyla ithal edilen soya fasulyesi miktarı 1756 064 ton 'dur. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından her yıl artırılarak verilen destekler ve % 13,5 yükseltelen gümrük vergilerine rağmen soya fasulyesindeki ithalatın önüne geçilememiştir. 1999 yılında ton başına verilen 34 TL'lik (sertifikasız) destek her yıl kademeli arttırılarak 2009 yılında 230 TL'ye, 2010 yılında 295 TL'ye 2011 yılında ise 400 TL'ye yükseltilmiştir. Sertifikalı tohum kullanarak yapılan üretimlerde ise ton başına 2011 yılında 500 TL destek verilmiştir (www.topraktarim.com; STB,2011a,: 7,10).

İkinci ürün olarak ekilen mısır ürününden birim alandan daha yüksek verim alınması, üreticileri mısır ürünü ekmeye yöneltmektedir. Dane farkından dolayı mısır dekara 700-1000 Kg arasında verim verirken soya 220-320 Kg arasında seyretmektedir. Soya fasulyesi fiyatının mısırın iki katı olsa bile, üretici 1 dekar mısırdan daha fazla gelir elde etmektedir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı 2013: 16).

Beyaz et üretimine dayanan tesislerin pazar alanları öncelikli olarak Malatya ve Elazığ ardından Diyarbakır, Bingöl Adıyaman Kahramanmaraş, Batman, Mardin, Şırnak, Muş, Van, Anakara, Kayseri, Sivas, Niğde, Nevşehir, Tokat, Gaziantep, Yozgat illeri ile son zamanlarda Doğu ve Orta Karadeniz illeri oluşturmaktadır. Tesislerin rekabet gücünün yüksek olması, çevre ve diğer pazar alanlarına sokulabilmelerini sağlamıştır. Tesislerin pazar alanlarının ortak özelliği çevre illerden başlayarak 500-600 km mesafedeki illerden oluşmasıdır. Elazığ ilinin nüfus ve mesafe açısından uygun şartlar taşıması ve hammadde temin etme alanı olması Elazığ ilinin diğer illere nazaran daha güçlü bir pazar alanı olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dış pazarlar olarak Irak ortaya çıkmaktadır. Bu ülkeye yapılan ihracat genelde ileri düzeyde işlenmiş ürün şeklindedir. Beyaz et sanayine dayanan tesislerin iç ve dış pazar alanlarında sürekli bir genişleme ve sektörde kümelenme eğilimleri görülmeye başlanmaktadır.

2010 yılında Malatya'daki beyaz et üretimine dayanan tesislerde 1 aylık işçilik maliyeti 150- 300 bin TL arasında değişmektedir. Tesislerin tam olarak entegre olmaları çalışan kişi sayısının da fazla olmasına neden olmaktadır. Beyaz et sektörüne dayanan tesislerdeki işçilik maliyetlerinin diğer bir özelliği de diğer bir çok gıda sektöründe olduğu gibi dönemlik olmamasıdır.

Beyaz et sektöründe ürünün çabuk bozulması soğuk zinciri ve tesislerin kendi araç filolarının kurulmasını zorunlu kılmaktadır. İster gıda sektörünün diğer alt sektöründe olsun isterse imalat sanayine dayanan diğer sektörlerde olsun tesisler maliyetlerini arttırmalarından dolayı araç sayılarını çoğaltmak eğiliminde olmak istemezler. Diğer sektörlerde taşıma ve nakliye işlemlerini kargo, nakliye firmaları, araç kiralama veya diğer şekillerde çözülürken beyaz et sanayinde ürünün taşınma özelliklerinden dolayı tesisler kendi filolarını kurmuşlardır. Bu durum ise Malatya'daki tesislerde araç sayılarının 50-100 arasında değişmesine neden olmaktadır.

Beyaz et üretimine dayanan tesislerde çalışan toplam personel 500-750 kişi arasındadır. Bu sayıya çiftliklerdeki çalışan sayısının da eklenmesi ile sayı daha da artmaktadır. Kadın çalışanların % 20 düzeylerinde seyrettiği beyaz et sanayisine dayanan tesislerde üretimin paketleme vb aşamalarında kadın çalışanlar, kesim, pazarlama ve diğer aşmalarda ise erkek çalışanlar ağırlıktadır.

Malatya'daki beyaz et sanayine dayanan tesislerin diğer bir özelliği ise tesislerin 2002- 2003 yıllarında kurulmasına rağmen, tesislerin büyüme oranlarının yıllık ortalama % 25 gibi yüksek bir oranda olmalarıdır. Malatya'daki beyaz et sanayine

dayanan tesislerin büyümesine etki eden faktörler yerel ve ulusal ölçekte dir. Ulusal ölçekte medyada yer alan sektörle ilgili uzman olmayan kişiler tarafından yapılan olumsuz açıklamalar, çeşitli hayvan hastalıkları, kırmızı et fiyatlarının genel seyri, alım gücü gibi unsurlar etkili olmaktadır. Yerel unsurlar ise bölgede var olan firmalar, tesislerin rekabet düzeyleri, verimlilik durumları gibi unsurlar etkili olmaktadır.

Tesislerin kuruluş yerleri ve fiziki yapıları incelendiğinde organizelerde kurulan tesislerde problemeler daha az iken (rendering tesislerinin ayrı mekanda olması veya filtre, baca gibi ünitelerin koku vs yaymayacak şekilde olması gerekir) organize dışında kurulan tesislerin zamanla büyümeleri ve sanayi güzergâhlarında meydana gelen yoğun yerleşmeler nedeniyle alan problemlerinin ortaya çıkması, arsa fiyatlarının yükselmesi tesislerde taşınma eğilimlerinin (tesislerin yerleşmeler tarafından desantrilazasyona itilmesi) oluşmasına neden olmaktadır.

5.1.3. Su Ürünleri Sanayi

Su ürünleri sektörü; deniz ve iç sularda mevcut bitkisel ve hayvansal organizmaları, kaynakların akılcı ve süreklilikle kullanımlarını, kıyı ve kıyı ötesi açık deniz balıkçılığını, yetiştiriciliği, kooperatifçiliği, kirlenme, uzaktan algılama, ürünlerin soğuk ve donmuş muhafazası ve pazarlanmasını, su ürünleri sanayiini, işleme ve entegre tesislerini, gemi inşasını, ağ imalatını, sektörün balıkçı barınağı, liman ve çekek yerleri ile balık halleri gibi alt yapı tesislerini, diğer gerekli vasıta ve teçhizat kullanımı ile üretimini ve tüm sektör faaliyetleri yanında bunların araştırma, geliştirme ve eğitim konularını kapsamaktadır (DPT, 2001b: 2).

Su ürünleri yetiştiriciliği, dünyada hızla büyüyen nüfusun besin ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve teknolojik gelişmelerin doğal ortamlara verdiği zararlar ile daralan doğal kaynakların boşluğunu doldurmak üzere, akvatik ortamlarda hayvanların (balık, kabuklu, yumuşakça ve eklem bacaklılar) yarı kontrollü ve kontrollü şartlar altında, başta ucuz ve çok değerli protein kaynağını elde etmek ve aynı farklı amaçlar için yetiştirilmesine denir (www.turkishseafood.org.tr).

Balık, insanlar için mükemmel bir gıda ve yüksek kalitede protein kaynağıdır. Proteinin açısından önemli bir kaynak olan balık eti, kalsiyum, fosfor ve demir gibi minerallerce de zengindir. Balık eti, ortalama % 55-70 protein, % 2-15 yağ, % 10-12 mineral ve % 6-12 su içermektedir (www.turkishseafood.org.tr).

2009 yılı TÜİK'in Hizmet Sanayi ve İstatistiklerine göre su ürünleri sanayine dayanan tesis sayısı 52 adettir(Nace Rev 1020). Su ürünlerinin işlenmesine dayanan bu tesislerdeki üretim miktarı her geçen gün artmaktadır. Malatya ilindeki Sürğü ve Fırat Nehri Havzası önemli bir üretim alanı teşkil etmektedir. Elazığ ve Malatya illerinde hızlı bir gelişmenin gösterdiği su ürünleri sanayi modern tesislerle üretimin tüm aşamaları entegre edilerek yürütülen bir faaliyet şekline dönüşmektedir. Malatya ve Elazığ ilindeki alabalık üretim tesislerinin hem yurt içi hem de ihracat dönük üretim anlayışıyla hareket etmeleri sektörün büyüme hızını arttırmaktadır.

Fırat Nehri Havzasındaki alabalık üretim tesisleri verilen teşviklerin etkisi ile beyaz et sanayine dayanan tesislerdeki kümesler gibi ilerleyen yıllarda Fırat Nehri Havzasının geneline yayılması beklenmektedir. Mevcut olan potansiyelin değerlendirilmek istenmesi, su ürünleri sanayinde üretimin entegre yapıya dönüştüğü firma sayısının çoğalması, sektörün oturmaya başlaması ve bilgi birikiminin tabana yayılması sektörün 8 yılda yaklaşık 3 kat büyümesini sağlamıştır.

Tavukçuluk ve balık üretim tesislerinde ki en önemli sorun yem maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Yem maliyetlerinde makul bir düşüşün sağlanabilmesi iç ve dış pazarlarda su ürünleri sanayinin de beyaz et sanayinde olduğu gibi hızlı bir gelişme göstermesini sağlayacaktır. Özellikle son yıllarda su ürünlerine ve kişi başına balık tüketiminin artması bu gelişmeleri hızlandırmaktadır.

Türkiye'de 2002 yılında deniz ve iç sularda avlanan toplam balık miktarı 560 000 ton(%90) civarında iken yetiştirilen balık miktarı ise(kültür) 60 000 ton civarındadır(%10). 2010 ise yılında deniz ve iç sularda avlanan balık miktarı 465000 ton(%74) ile yetiştirilen balık miktarı 170 000 ton(% 26) civarındadır. 2012 TÜİK verilerine göre yetiştirilen balık miktarı, son yıllardaki ihracatında etkisi ile yaklaşık 215 000 tona çıkmıştır (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/balickilikdagitimapp/balickilik.zul>). 2002'den 2012 yılına kadar yetiştirilen balık miktarında yaklaşık 3,5 katlık bir artış gerçekleşmiştir. Balık yetiştiriciliğinin bu denli hızlı gelişmesinde verilen teşvikler ve mevcut olan su kaynaklarının değerlendirilmesi amacı öne çıkmaktadır. Su kaynaklarının önemli bir kısmının Fırat Nehri Havzası içindeki Malatya ve Elazığ illerinde bulunması bu illerdeki balık üretim çiftliklerinin sayılarının hızla artmasına neden olmuştur

Malatya'da 2004 yılında toplam su ürünleri yetiştiriciliğine dayanan 4 adet balık üretim tesisi mevcutken, 2011 yılında çiftlik sayısı 77'ye çıkmıştır (Malatya İl Tarım

Müdürlüğü, 2012). Türkiye ve Malatya genelinde tesislerin bu denli artmasında mevcut kaynakların değerlendirilmesinin yanında balık etinin protein ve sağlık açısından öneminin anlaşılması ve kişi başına tüketimin yaklaşık 6,5 kg' a ulaşması önemli bir etkidir(<http://tuikapp.tuik.gov.tr/balikkilikdagitimapp/balikkilik.zul>).

Fotoğraf 5.3. Malatya'da Su Ürünleri İşleme Tesisleri, 2013

Kaynak: Alima Su Ürünleri, 2012

1990'lı yılların başından itibaren Karakaya Baraj Gölü ve Doğanşehir İlçesine bağlı Sürgü Beldesindeki alabalık üretim tesislerinin faaliyete geçmesi ile su ürünleri yetiştiricilik faaliyetleri başlamıştır. Alabalık yetiştiriciliği yapılan karadaki tesislerin çoğu Doğanşehir ve Darende İlçelerinde bulunmaktadır. Son yıllarda özellikle Karakaya Baraj Gölünde olmak üzere ağ kafeslerde de yoğun bir şekilde alabalık yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Fotoğraf 5.4. Malatya İlinde Su Ürünleri Üretim Tesislerinde Kuluçkahane, 2012

Kaynak: Alima Su Ürünleri,

Malatya ilindeki su ürünlerine dayanan tesislerin üretim kapasitesi 2004 yılında 35 ton/yıl gibi oldukça düşük ve önemsiz bir miktarken, 2011’de yaklaşık 14 000 ton/yıl’a kadar çıkmıştır. Türkiye’deki üretim sıralamasında Malatya 2010 yılında ilk 10 içerisinde olmakla beraber 2012 yılında sonunda ilk 5 içerisine girilmesi hedeflenmektedir (www.malatya-tarim.gov.tr: 27.07.2012). Alabalık işleme tesislerinde dondurulmuş alabalık üretimi ön planda olmakla birlikte tütülenmiş, dondurulmuş fume fleto, dondurulmuş fleto gibi ileri düzeyde işleme tabi tutulan ürünlerin üretimi de yapılmaktadır.

5.1.4. Süt ve Süt Ürünleri Sanayi

Süt ve süt mamulleri sanayi; ağırlıklı olarak inek gibi büyükbaş hayvanlardan, daha az miktarda da ise koyun gibi küçükbaş hayvanlardan elde edilen sütün işlenmesi ve dayanıklı hale getirme süreçlerini kapsamaktadır.

Ülkemizdeki en eski süt işletmesi, 19 yy sonlarında Kars ve çevresinde açılan mandıralarla hayata geçmiştir. Cumhuriyet döneminde 1925 yılında Atatürk Orman Çiftliği bünyesinde açılan pastörize süt fabrikası ile yapılanmaya başlayan süt ve süt ürünlerine dayanan tesisler 1950’li yıllarda süt ürünlerine dayanan diğer ürünlerin üretimi ve tesis sayılarının artması ve nihayetinde 1963 yılında Türkiye Süt Endüstrisi’nin kurulması ile süt ve süt ürünleri sanayi hızlı bir tesisleşme dönemine girmiştir (Yaşar, 2003: 103,104).

2006 yılına gelindiğinde Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu’nun(SEK) 38 işletmesi özelleştirilmiştir(Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2012)

Türkiye’de, DİE göre 1998 yılı itibarı ile imalat sanayinde 10 ve daha fazla işçi çalıştıran süt ve süt ürünlerine dayanan tesis sayısı 116’dır. 7642 kişinin çalıştığı bu tesisler, çoğunlukla Ege ve Marmara Bölgesi’nde yoğunlaşmaktadır. Temel geçim kaynaklarından birinin hayvancılık olduğu Doğu Anadolu Bölgesinde ise tesis sayısı önemli bir yer tutmamaktadır (DPT, 2001c: 5). 2009 TÜİK Hizmet ve Sanayi verilerine göre toplam tesis sayısı (işletme büyüklüğü söz konusu gözetilmeden) 1570 adettir. Bu tesislerden 1258 adedi süt ve peynir imalatına dayanan tesisler iken 312 adedi ise dondurma imalatına dayanmaktadır. Bu tesislerdeki toplam çalışan sayısı ise 26 330 kişidir. Bu 26 330 kişinin 21 921’i süt ve peynir işleme tesisleri çalışırken 4 409’uda dondurma üretim tesislerinde çalışmaktadır.

Türkiye’de 1990’lı yıllara göre hayvancılık ve süt üretimi konusunda önemli bir değişim söz konusudur. Sektördeki bu değişim; hayvan sayıları, türleri ve üretilen süt miktarının hayvan türlerine bölüşümüne yansımaktadır. 1990’lı yılların başında en çok süt üretiminin yapıldığı hayvan türü yerli sığırlar iken 2011 yılında en çok süt üretiminin yapıldığı hayvan türleri kültür sığırlarıdır. Türkiye’deki hayvancılık sektörü her geçen yıl verimi daha yüksek olan hayvan türlerine doğru dönüşmektedir. Küçük baş hayvan sayısı ve yerli sığırlardaki azalış et ve süt verimi daha yüksek olan melez veya kültür sığırları yönünde artış göstermektedir. Bu değişime paralel olarak kırmızı et ve süt üretim miktarları artış göstermektedir. 2011 yılında üretilen toplam süt miktarı 15.056.210 tondur. 2012 yılının ilk 5 aydaki süt üretim miktarlarındaki artış süt üretim miktarlarındaki yükselişin devam ettiğinin göstermektedir.(Tablo5.3), (http://tuikapp.tuik.gov.tr/Dagitim_uyg/?kn=85&locale=tr).

Tablo 5.3. Türkiye’de Tür ve Irklarına Göre Sağılan Hayvan Sayısı ve Süt Üretim Miktarı (1991-2011)

Yıllar	Koyun – Yerli		Koyun - Merinos		Keçi - Kıl		Keçi - Tiftik	
	Sağılan hay say(baş)	Süt(ton)	Sağılan hay say(baş)	Süt(ton)	Sağılan hay say(baş)	Süt(ton)	Sağılan hay say(baş)	Süt(ton)
1991	22 731 840	1 110 534	490 405	16 909	5 275 399	322 084	602 091	12 655
1996	18 411 011	904 623	479 072	17 039	4 379 230	258 159	346 645	7 295
2001	14 427 279	709 503	419 474	13 843	3 590 165	215 881	183 301	3 914
2006	9 884 636	777 385	361 258	17 296	2 334 514	250 594	86 128	3 165
2011	10 998 040	865 577	563 103	27 245	2 968 157	318 273	64 954	2 315
Yıllar	Sığır - Kültür		Sığır – Melez		Sığır – Yerli		Manda	
	Sağılan hay say(baş)	Süt(ton)	Sağılan hay say(baş)	Süt(ton)	Sağılan hay say(baş)	Süt(ton)	Sağılan hay say(baş)	Süt(ton)
1991	650 739	1 913 438	2 087 014	4 188 398	3 381 244	2 514 576	171 082	161 348
1996	920 185	2 723 911	2 457 923	4 827 957	2 590 102	1 913 758	113 729	108 194
2001	912 411	2 660 282	2 248 877	4 410 758	1 924 526	1 418 042	65 356	63 327
2006	1 106 679	4 295 367	1 799 409	4 884 590	1 281 843	1 687 345	36 553	36 358
2011	1 868 274	7 239 644	1 962 713	5 341 224	930 155	1 221 560	40 218	40 372

Kaynak:(http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002)

Türkiye’de üretilen sütün % 20’si çiftliklerde tüketilmekte, % 20’si sokak sütü olarak pazarlanmakta, % 27’si modern süt işleme tesislerinde, % 33’ü de küçük ölçekli mandıra tabir edilen işletmelerde işlenmektedir. 2011 yılı verilerine göre Türkiye’de

üretilen sütün % 91,6'sı inek sütünden, % 5,9'u koyun sütünden , % 2,1 keçi sütünden % 0,2'si ise manda sütünden üretilmektedir (Tablo 5.3).

Gelir artışı ve tüketicilerin beslenme konusunda daha bilinçli davranmaya başlamalarından dolayı geleneksel metotlarla üretilen süt ürünlerine yönelik talep azalmaya başlamış ve işlenme derecesi en azından pastörize düzeyinde olan sütlerden üretilen ürünler ağırlık kazanmaya başlamıştır (Sarısacılı, 2005: 1).

Türkiye'de 1990'lı yıllara göre sanayide işlenen süt miktarı her geçen gün artmaktadır. Sektördeki tesisler bir çok süt ürününü üretebilen, önemli miktarlarda ihracat yapabilen, daha entegre ve fonksiyonel ürünler üretebilecek bir yapıya dönüşmüş durumdadırlar.

Süt ve süt ürünleri üretimi dünya genelinde beş alt bölümde toplanmaktadır. Bunlar içme sütü, peynir, yoğurt, tereyağı ve süttozudur.

2010 yılı itibarıyla dünyadaki toplam süt üretimi 721 milyon tondur. Bu 721 milyon tonun 380 milyon tonu(% 83'lük bir oran tutan inek sütü oluşturmakta) sanayiye aktarılabilmektedir. Aktarılan bu sütün 123 milyon tonu içme sütü, 9 milyon tonu tereyağı, 7,8 milyon tonu süt tozu, 17,6 milyon tonu ise peynir üretiminde kullanılmıştır (Ulusal Süt Konseyi, 2011:11-13).

Türkiye'de ise 2011 yılında 15 milyon civarında ton süt üretilmiştir. Bu sütün 7 073 739 tonu sanayi tesislerinde işlenebilmiştir. İşlenen bu süttten 459 075 ton ayran, 1 006791 ton yoğurt, 518 850 ton peynir, 1 164 748 tonu ise içme sütü üretiminde kullanılmıştır (Taşdelen ve Akkaya, 2012: 41).

Türkiye'de 2008 verilerine göre, süt eş değeri olarak kişi başına yıllık peynir tüketimi 85,41 kg, yoğurt tüketimi 30,80 kg, tereyağı tüketimi 21 kg, dondurma tüketimi 1, 54 kg, süt tozu tüketimi 1,26 kg, içme sütü tüketimi 26 kg olup toplam süt tüketimi 166, 04 kg'dır (ASÜD, 2010: 5).

Dünyadaki süt ürünleri tüketimi ülkelere göre farklılık göstermektedir. 2008 yılına göre AB ülkelerinde kişi başına süt tüketimi 89 kg, Avusturalya'da 107 kg, ABD'de ise 83 kg'dır. Tereyağı tüketiminde İsviçre'deki tüketim 5,7 kg, AB ülkelerinde 3,9 kg, Avustralya'da ise 4,1 kg'dır. Peynir tüketiminde Almanya 22 kg, AB'de ise 18 kg'dır (ASÜD, 2010: 44).

Süt tüketimi kültür ile sıkı bir ilişki içindedir. Avrupa ülkelerinde gündüz, öğlen veya yolda giderken tüketilen süt Türk toplumunda genelde kahvaltılarda tüketilmektedir. Dünya toplumlarına göre çok daha fazla ayran ve yoğurt tüketilirken bu

durum diğer toplumlarla bu kadar belirgin değildir. Türk damak tadı geleneksel yoğurt tüketimi yönünde tercih görmesi nedeniyle mutfaklar küçük bir mandıra gibi çalışmaktadır. Özellikle dünya toplumlarına göre peynir tüketiminin belirgin bir şekilde fazlalık göstermesi beslenme alışkanlıklarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Bekyürek, 2012).

Fotoğraf 5.5. Malatya İlinde Süt Üretim Tesislerinde Üretim Aşamaları,

Kaynak: Hakkatapan Süt Ürünleri, 2012

2009 Hizmet ve Sanayi İstatistiklerine göre, Türkiye’de gıda sanayindeki tesislerin bölünüşüne bakıldığında; süt ve süt mamullerine dayanan tesislerin 1570 tesis ile un ve unlu mamullere dayanan(33288) tesislerinden sonra geldiği görülmektedir.

Malatya Şehrindeki süt ve süt ürünlerine dayanan tesisler küçük ve büyük olmak üzere iki grup halinde toplanmaktadır. Birinci grup tesisler oldukça küçük işletmelerden oluşan tereyağı ve yoğurt üretim tesislerin oluşmaktadır. Bu tesisler alansal olarak 100-200 m² alanda faaliyet gösteren, günübirlik olarak toplanan sütün yoğurt olarak satılmasına veya özellikle Konya ilinden alınan kremanın farklı gramajlarda paketlenmesine dayanan tesislerdir. Çalışan sayıları çoğunlukla 1-5 kişi arasında değişen bu tesislerin tümü mikro işletme niteliğindedir. Finans, bilgi birikimi, ürün çeşitliliği vb alanlarda oldukça zayıf bir yapı ortaya koyan işletmeler verimli çalışma

eğilimleri zayıftır; fakat bu tesisler içinde de büyüme eğilimi gösteren firmalar çıkabilmektedir. Üretimini arttıran ve pazar alanlarını genişleten bu tesislerinde büyümeye bağlı olarak organizelere doğru taşındıkları görülmektedir.

Süt sektörünün en önemli sorunlarından biri hammadde miktar ve fiyatlarındaki belirsizliktir. Malatya'daki süt endüstrisine dayanan tesisler 2010 sonrasında hayvancılıkla ilgili verilen güçlü teşviklerinde etkisiyle bu belirsizliğin etkisini azaltmak için 300-500 adet büyük baş hayvan sayıları ile süt üretim faaliyetine yönelmeye başlamışlardır. Hammaddenin yaklaşık % 20'lik bir oranını kontrol altına almaya çalışan ildeki büyük ölçekli tesisler süt kalitesi konusunda da önemli bir ilerleme kaydetmeyi amaçlamaktadırlar.

Fotoğraf 5.6. Malatya'da Süt Üretim Tesislerinde Üretimin Sonrası Kontroller,

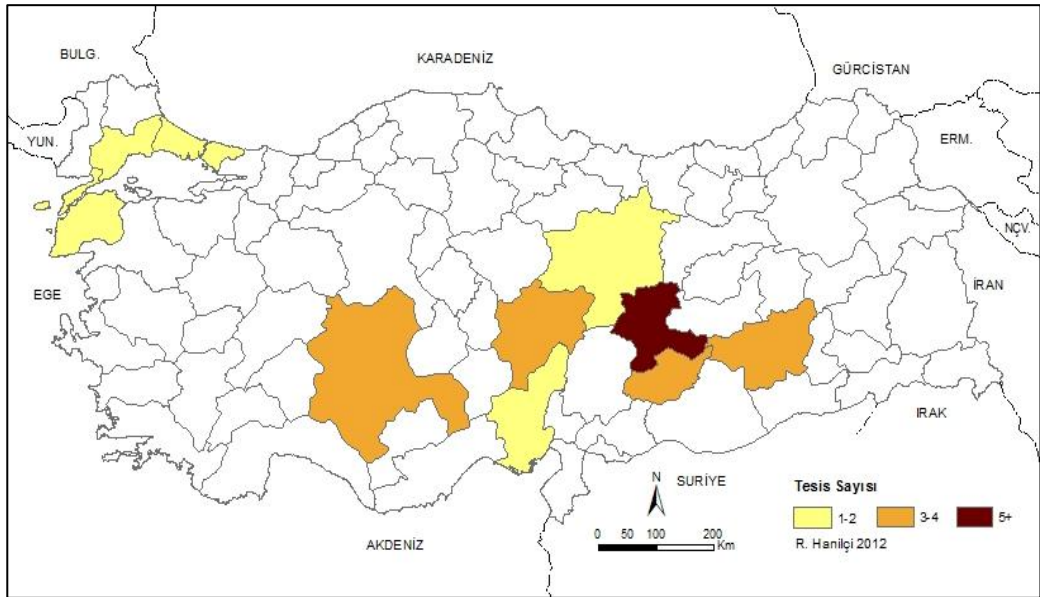
Kaynak: Hakkatapan Süt Ürünleri, 2012

Üretim alanı konusunda dar bir alanla yetinebilen küçük ölçekli tesisler, Yeni Sanayi, Özsan Sanayi Sitesi, Gıda Toptancılar Sitesi veya şehir içindeki merkeze yakın çeşitli mahallelerde dağılışı göstermektedir. Bu özellikleri itibarı ile süt endüstrisine dayanan tesisler organizeler ve sanayi siteleri gibi alanlarda doğal olarak gelişen bir kümelenme eğilimi ortaya koymaktadırlar.

İkinci grup ise organizelerde toplanan büyük ölçekli tesislerdir. Üretim çeşitliliğinin sağlandığı bu tesisler ihracat yapan, pazar alanları tüm Türkiye'ye yayılmış olan tesislerden oluşmaktadır. Süt ürünlerine dayanan tesislerin bir kısmının pazar

alanları tüm ülkeye yayılmış olmasına rağmen ülke genelinde Malatya, İstanbul, Elazığ, Kahramanmaraş illeri ile Adıyaman, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır ve Mardin ön plana çıkmaktadır. Dış pazarlar olarak ise Irak ortaya çıkmaktadır.

Hammadde temin alanlarında tereyağı ve diğer süt endüstrisine dayanan tesislerde iki farklı temin alanı ortaya çıkmaktadır. Tereyağı üretim tesislerinin hammadde temin alanlarını başta Konya ardından İstanbul, Çanakkale, Tekirdağ, ve Adana illeri oluştururken tereyağı dışındaki diğer süt ürünlerine dayanan tesislerin hammadde temin alanlarını Malatya ili başta olmak üzere Adıyaman, Kayseri ve Diyarbakır illeri gibi çevre illerden oluşturmaktadır (Şekil 5.4). Hammaddenin taşınma maliyetinin yüksek olması ve kısa sürede bozulabilirliği hammadde temin alanlarının çevre illerden oluşmasına neden olmaktadır. Hammaddenin artması durumunda tesisler zorunlu olarak, hammadde maliyetlerini arttırmasına rağmen çevre illere daha fazla yayılmaktadırlar. Bu durum kendini süt ürünlerine dayanan ürünlerde fiyat artışı şeklinde kendini göstermektedir.

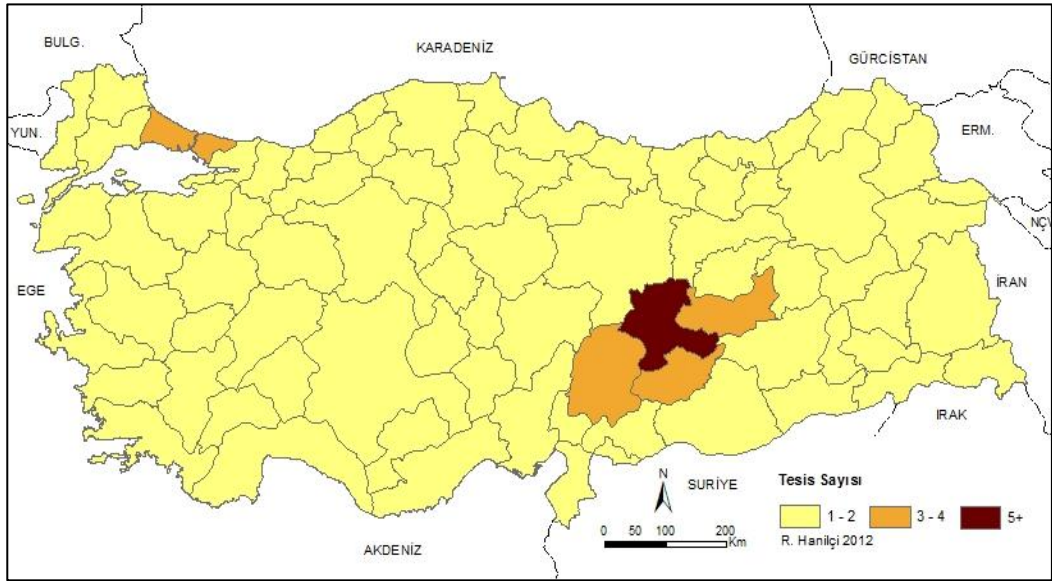

Şekil 5.4. Malatya’da Süt Ürünleri Sanayine Dayanan Tesislerin Hammadde Temin Alanları, 2010

Süt ürünleri üretimine dayanan tesislerin pazar alanları tüm ülkeye yayılmış durumdadır. Ülke genelinde öne çıkan pazar alanları çevre illerle İstanbul’dur. İstanbul’un öne çıkmasında önemli bir pazar alanı olması ve şirketlerin depo veya pazarlama merkezlerini İstanbul’a taşımaları etkili olmaktadır (Şekil 5.5).

Günlük 1-100 ton arasında süt işleyen tesislerin olması hammadde temin alanlarının daha da genişlemesine neden olmaktadır

Organizeler dışındaki tüm tesislerde altyapı, arsa, depo, elektrik kesintisi, kanalizasyon, atık suların tahliyesi gibi sorunların birçoğu görülmektedir. Gıda üretim tesislerinin alansal, bina, makine, altyapı olarak diğer sektörlerle göre seçici olması ve bu alandaki yönetmeliklerin diğer sektörlerden çok daha ağır olması gıda üretim tesislerinin nitelikli işyerleri ve alanlarda kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Organizelerde yer alan tesislerde şehrsel alan, sanayi siteleri ve sanayi Güzergâhlarındaki kadar olmamakla birlikte altyapı ve diğer sorunlar görülebilmektedir. Malatya'daki sanayi sitelerinde genelde problemlili alanlar olmalarının nedeni, sanayi sitelerinin 1980 öncesi ve çoğunlukla da gıda sanayi dışındaki sektörler için planlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Şartların, yönetmeliklerin, ihtiyaçların ve üretim miktarlarının değişmesi fakat binaların ve sanayi sitelerinin aynı kalması bu alanların daha da problemlili olmasına neden olmaktadır.

Şekil 5.5. Malatya'da Süt Ürünleri Sanayine Dayanan Tesislerin Pazar Alanları, 2010

Hammadde temininde yaz ve kışa göre sorunların yaşandığı en fazla sektör süt ve süt ürünleri sektördür. Bahar aylarında süt fazlalığı olurken yazın ilerleyen aylarında ve kış aylarında hammadde miktarlarında azalma, hammadde fiyatlarında yükseliş veya sütteki protein oranlarının değişmesi gibi dönemsel değişikliklerle karşılaşmaktadır. Hammadde miktar ve özelliklerinde dönemsel olarak değişikliklerin yanında tüketim

alışkanlıklarında da dönemsel olarak farklılaşması söz konusudur. Yaz aylarında genel olarak süt ürünleri tüketiminin(yoğurt, ayran) artması dönemlik olarak tüketim miktarının da değişkenlik göstermesine neden olmaktadır.

Hammaddenin tesislere aylık getirilme maliyeti yaklaşık olarak 250- 50 000 TL arasında değişmektedir. Hammadde miktar ve temin alanlarının genişlemesine bağlı olarak artan hammadde taşıma maliyetleri işletme maliyetleri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Tereyağı ve yoğurt üretim tesislerinde hammadde taşıma maliyeti 5000 TL' den daha aşağı iken süt ürünlerinin üretimine dayanan entegre tesislerde 5000 ise TL üzerinde seyretmektedir.

Malatya'daki tereyağı, yoğurt üretim tesisleri ile süt ve süt ürünleri üretimine dayanan entegre tesislerdeki farklılık kendini enerji konusunda da göstermektedir. Tereyağı ve yoğurt üretim tesislerinde aylık tüketim 1000-5000 TL iken bu miktar entegre tesislerde yaklaşık olarak 40 000 ile 100 000 TL arasında değişmektedir.

Süt ve süt ürünlerinin üretimine dayanan 31 tesiste toplam çalışan sayısı 322 kişidir. Fakat yapılan saha çalışmasında çalışan sayının 400 civarında olduğu, kayıt dışı ve dönemsel olarak çalışanlarla birlikte bu sayının 500-750 arasında kişiye çıkabilmektedir. Tesislerde çalışan kadın işçi sayısı 1-5 kişi arasında değişmektedir.

2010 yılında Malatya İlindeki süt ve süt ürünlerine dayanan tesislerden servis yapan tesislerin aylık personel nakil maliyetleri 1000-20000 bin TL arasında değişmektedir. Yapılan servis tüm tesislerde çalışanların Çevre Yoluna bırakılması şeklindedir. Sanayi sitelerinde yer alan ve mikro işletme niteliğinde olan tesislerin genel ulaşım Güzergâhları üzerinde yer almaları ve çalışan kişi sayısının sınırlı olması nedeniyle servis yapmamaktadırlar.

Malatya'daki süt işleme tesislerinde süt ürünlerinin tümü yoğurt, ayran, pastörize süt, tereyağı ve 30-35 çeşit peynir(Malatya, Urfa, Parlak, Ergani, Kaşar, yöresel peynirler vs) üretilmektedir. Tereyağı üretim tesislerinde ise kremanın işlenmesi ile tereyağı üretilmektedir.

Süt ve süt ürünleri üretimine dayanan tesislerde yıllık üretim ortalama 100-40000 ton arasında değişmektedir. Tesislerin yıllık üretim kapasiteleri ise yaklaşık olarak 250-50000 ton arasında değişmektedir. Tesislerin üretim ve kapasite miktarları açısından bu kadar fark oluşmasında Malatya'da küçük ve büyük ölçekli olmak üzere iki farklı ölçekte sektörel kümelenmenin olması etkili olmaktadır. Tesislerin ağırlıklı olarak ürettikleri ürünler birbirinden farklılaşmaktadır. Kimi tesislerde üretimin %

70'ini yoğurt ve ayran üretimi oluştururken kimi tesislerde ise peynir veya diğer bir süt ürününün üretimi daha öne çıkabilmektedir. Kapasite kullanım oranı tek vardiya üzerinde düşünüldüğünde tam kapasite çalışan bir çok tesisle karşılaşılmasına rağmen % 50 ve daha aşağısında kapasite kullanan tesislerle de karşılaşmaktadır.

Malatya'da süt endüstrisine dayanan tesislerin tam kapasite çalışmamasındaki temel etken, büyük ölçekli tesisler için hammadde ve pazar yetersizliği iken, mikro işletmelerde pazar sorunu ön plana çıkmaktadır. İster büyük ölçekli tesisler olsun isterse daha küçük olan mikro işletmeler olsun Malatya'daki süt endüstrisine dayanan tüm tesisler rekabetten etkilenmekte; fakat bu rekabet tesislere göre farklılaşmaktadır. Ürün çeşitliliğini, kalitesini vb unsurları arttıran, piyasaya farklı ürünler sunan tesisler rekabet ortamında diğer tesisler kadar olumsuz etkilenmemekte, aşırı rekabet ortamının verdiği yıkıcı tahribattan kurtulmaktadırlar. Ürünün özelliğinden dolayı süt ürünlerine dayanan tesislerdeki rekabet durumu gıda sanayine dayanan tesislere göre daha belirgindir. Birkaç aylık kısa bir rekabet bile mikro ölçekli tesislerin sektörden çekilmesine neden olabilmektedir.

Pazarlama yöntemlerinde uygulanan sistem küçük ve büyük ölçekli tesislerde farklılaşmaktadır. Küçük ölçekli tesislerde pazarlama işletmelerin kendileri tarafından yapılırken büyük ölçekli tesislerde pazar alanlarına ve tesislerin büyüklüklerine göre değişkenlik göstermektedir. Büyük ölçekli tesislerde pazarlama; pazarlamacılar, bayiler ve şube-bürolar aracılığı ile yapılmaktadır. Türkiye genelindeki farklı sektörlerdeki bir çok firma büyümeye bağlı olarak pazarlama merkezlerini, beyin takımlarını, tasarım ve ürün geliştirme birimlerini İstanbul'a taşımaktadırlar. Bu durum Malatya ve diğer illerde büyümeye başlayan tesislerde doğal bir süreç olarak gelişmekte, tesisler dünyanın farklı ülkelerine ve ülke geneline ürünlerini pazarlayabilmek için İstanbul'da yapılanmaya gitmektedirler.

5.1.5.Kayısı Sanayi

Malatya ilinde toplam tarım alanı 3 189 373 dekadır. Bu alanın 1 323 733 dekarı tahıl ve bitkisel üretim, 999 837 dekarı nadas, 48 995 dekarı sebze yetiştiriciliği ve 816 808 dekarı da meyve ve diğer alanlar olarak kullanılmaktadır (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>).

Malatya ilinde meyve üretim alanı bölge illerine göre kayısı meyvesinin geniş alanlar oluşturması nedeniyle daha geniş alanlar kaplamaktadır. Türkiye'de 2010

yılında 450 000 ton, 2011 yılında ise 650 000 ton kayısı üretilmiştir. 2011 yılında üretilen bu kayısının 409.646 tonu Malatya ilinde üretilmiştir (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>).

Malatya iline komsu illerin sınır olan ilçelerinin Malatya ovası ve uzantısının devamı olması nedeniyle komşu ilçelerdeki kayısı üretiminin de Malatya ili kayısı üretimine eklenmesi gerekmektedir. Bu üretim miktarına Elazığ'ın Baskil (25382) ton, Sivas'ın Gürün (3960) ton ve Kahramanmaraş'ın Elbistan (11136) ton ilçelerinin üretim miktarının toplanması ile 450 124 tona ulaşılır(<http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>). Bu toplam ise Türkiye'deki yaş kayısı üretiminin yaklaşık % 70'ni oluşturur. İşletme ve pazarlama sistemlerinin Malatya'da gelişmiş olması komşu ilçelerin kayısı üretimlerini Malatya'da değerlendirmelerine neden olmaktadır.

Malatya'ya komsu olan ilçelerdeki üretilen kayısının Malatya'da işlenip pazarlanması bu ilçelerin ekonomik ve coğrafi olarak Malatya'nın hinterlandı etkisi altında olmaları (özellikle Elazığ Baskil ilçesinin), ve gün içerisinde bu ilçelerden Malatya'ya kalkan minibüs sayılarının fazlalığı bu ilçelerdeki kayısı üretiminin Malatya ile birlikte ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de kayısı başta Malatya(409646ton), ardından Mersin(52486ton), Elazığ(33991ton), Antalya(18725ton), Kahramanmaraş(14678ton), Isparta(14258ton), Iğdır(12063ton), Kayseri(11022ton), Hatay(7615ton), Ankara(5727ton), Konya(5589ton), Sivas(4972ton) ve diğer illerde üretilmektedir (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>). Kayısı genelde Karadeniz ikliminin etkili olduğu iller hariç Türkiye'nin diğer illerinde 100-5000 ton arasında, yaklaşık olarak 70 kadar ilde üretimi yapılmaktadır (Şekil 5.6). Genelde Malatya Ovası hariç diğer bölgelerde kayısının kurutmaya gelmemesi nedeniyle yetiştirilen kayısılar yaş olarak tüketilmekte veya meyve sanayinde kullanılmaktadır (Tablo 5.4).

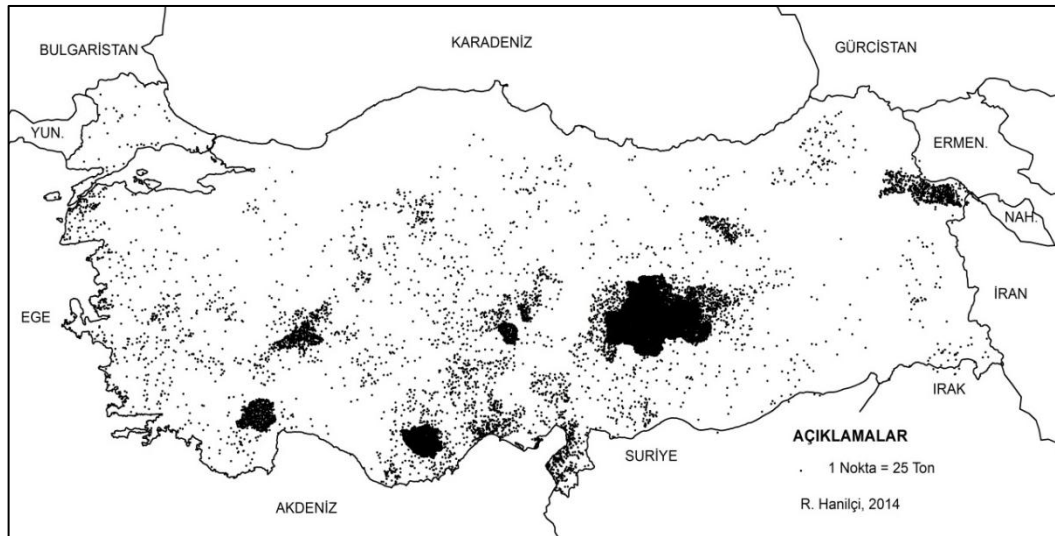
İlerleyen yıllarda meyve vermeyen yaşta ağaç sayısındaki artışın etkisi ile Malatya, Mersin, Kahramanmaraş, Elazığ, Sivas ve Isparta'da kayısı üretiminin artması beklenmektedir. İç piyasadaki kayısı tüketiminin artması bir çok ilde meyve vermeyen ağaç sayısının 100 binin üstüne çıkmasına neden olmuştur. Kayısı ağacının ortalama 5 yıldan sonra ürün vermeye başlaması 2015 yılı ve sonrasında kayısı üretiminin artmasını sağlayacaktır.

Tablo 5.4. Türkiye’de Kayısı Üretimi Yapan Başlıca İller (2011)

İller	Toplu Meyveliklerin Alanı(Dekar)	Üretim(Ton)	Ağaç Başına Ortalama Verim(Kg)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	Toplam Ağaç Sayısı
Malatya	729.100	409.646	59	6.971.800	565.600	7.537.400
Mersin	70.506	52.486	46	1.143.179	342.334	1.485.513
Elazığ	83.095	33.991	34	987.070	163.885	1.150.955
Antalya	8.730	18.725	92	203.070	51.655	254.725
Kahramanmaraş	91.780	14.678	15	996.530	285.100	1.281.630
İsparta	15.414	14.258	50	286.803	108.730	395.533
İğdır	16.652	12.063	89	134.820	30.900	165.720
Kayseri	5.862	11.022	39	284.570	18.235	302.805
Hatay	9.693	7.615	36	214.385	95.638	310.023
Ankara	3.444	5.727	43	133.754	66.665	200.419
Konya	3.680	5.589	27	204.954	44.736	249.690
Sivas	12.618	4.972	28	176.520	151.870	328.390
Kars	5.870	4.814	55	87.520	17.205	104.725
Adana	3.754	4.502	49	91.921	13.452	105.373
Çanakkale	3.135	3.142	38	83.160	29.462	112.622

Kaynak: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>, 2012

Malatya’da yetiştirilen kayısı; miktar, ihracat ve alan olarak Türkiye ve Dünya’daki diğer tüm üretim alanlarından farklılaşmaktadır. Alan olarak 750 bin dekara yaklaşan Malatya’da üç il Kahramanmaraş, Elazığ ve Mersin dışındaki hiçbir ilde Malatya’daki kadar kayısının geniş bir alana yayılması söz konusu değildir (Tablo 5.4).

Şekil 5.6. Türkiye’de İllere Göre Kayısı Üretiminin Dağılışı (TÜİK), 2007-2011

Malatya’da kayısıcılık uzun bir geçmişe sahiptir. 1655’te Evliya Çelebinin Malatya’da bir çok kayısı çeşidi yetiştirdiğini, 7800 meyve bahçesinden bahsetmektedir. Kayısıcılığın geçmiş dönemlerde Malatya ilinde önemli bir üretim miktarı teşkil etmesi, kayısının geniş bir kullanım ve ekonomik boyuta ulaşmasına sebebiyet vermiştir. Ünlü Seyyah Evliya Çelebinin önemli düzeyde pestil üretildiği ve bu üretilen pestillerin katar yüklerle ülke ülke taşındığını belirtmektedir (Ünal, 2010: 10,11).

Kayısının 1923 yılında kükürtlenererek kurutulmaya başlanması ve bu tekniğin yayılması depolama ve dayanıklılık süresinin artması, kayısı meyvesinin daha fonksiyonel olmasını sağlamıştır (Ünal, 2010: 10,11). Taşımacılık sistemlerinin gelişmesi kayısının taşınma km’ni arttırarak daha geniş bir pazar alanına yayılmasını sağlamıştır.

Türkiye’deki kayısının yaklaşık % 70’i Malatya ovası ve uzantısı alanlarda yetiştirilirken meyve suyu sanayine dayanan bir tesisin olmaması veya kayısı ürünlerini işlemeye yönelik önemli bir tesisin bulunmaması ildeki kayısı sanayinin gelişimi açısından problemleri bir tablo ortaya koymaktadır. Kayısının kurutulması durumunda risk faktörünün azalması ve fiyat avantajı kayısının genelde kuru olarak ihraç edilmesine neden olmaktadır (Şekil 5.6).

Kayısı sanayisi 1980’li yıllardan beri tesis sayısı olarak artmakta ve sektör kendini yenilemektedir. Fakat sektörün kendisini yenilemesi ağırlıklı olarak Avrupa ülkelerindeki ithalatçı firmaların istekleri doğrultusunda gelişmektedir. Yani kayısının yetiştirilmesi ve işlenmesi aşamasından ihracına kadarki olan süreçte en az değişiklik, işlenme ve zararlı ihraç edildiği, finansman ve yapı olarak zayıf bir üretici topluluğu istemektedir. Bu durumun en önemli göstergelerinden biri hiç yada sınırlı miktarda kayısı yetiştiren Almanya, Hollanda, İngiltere, Fransa, İtalya ülkelerin ağırlıklı olarak Türkiye(Malatya)’dan aldıkları yaklaşık 12,5 kg’lık paketler halindeki kayısıları genelde daha küçük ambalajlarla yeniden ihraç etmeleri önemli bir göstergedir.

2011 yılına göre Dünya kuru kayısı üretiminin 120 bin tonunu (yaklaşık %80’ni) Türkiye karşılamaktadır. İran dışında diğer ülkelerin önemli bir üretici olarak olmadığı sektörde Türkiye’nin belirgin bir üstünlüğü vardır. Kayısı üretiminde Türkiye diğer ülkelerde yıldan yıla iklimsel koşullardan dolayı azalmalar görülse de üretim genel olarak artmaktadır (Tablo 5.5).

Tablo 5.5. 2006-2011 Yılları Arasında Ülkeler Göre Kuru Kayısı Üretimi (Ton)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011*
Türkiye	90000	98000	120000	100000	80000	120000
İran	25000	30000	18000	25000	24000	23500
Çin	5000	5000	4500	5000	5500	5700
ABD	3500	2500	2600	2500	2500	2600
G.Afr Cum	800	1200	1400	1400	1500	1550
Avustralya	400	400	450	450	600	650
Toplam	124700	137100	146950	134350	114100	154000

Kaynak:EB, 2012a:1, *Gerçekleşme Tahmini

Türkiye fındık, kayısı, incir ve kuru üzüm ihracında dünyanın en önemli tedarikçisi durumundadır. Kayısı sanayinde görülen ürünün hammadde olarak ihraç edilmesi sorunu diğer tarım ürünlerinde de söz konusudur. 2023 yılında 55 milyar \$ dolar ihracat hedeflendiği(TİM, 2012).gıda sanayinde bu rakamın yakalanması işlenmiş olarak ihraç edilen ürün miktarının artırılmasına bağlıdır.

Malatya ilinde üretilen kayısının % 90-95'i kurutmalık olarak ihraç edilmektedir. Son yıllarda soğutmalı araçlarla karayolu ile yaş kayısı ihracında ve yaş kayısı ihraç eden firma sayısında önemli bir artış söz konusudur(Malatya İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü 2014:51)

Türkiye’de 1981-2011 yılları arasında kayısı fiyat ve ihracat miktarlarında genel olarak dalgalı bir seyir izlemekle birlikte ihracat tutarında bir artış söz konusudur. 1981 yılında 22 milyon dolar civarında olan toplam ihracat 1996 yılında 153, 2011 yılında ise yaklaşık 365 milyon dolar civarına yükselmiştir. İhracatın bu denli artmasındaki temel faktör ise kuru kayısı ihracatıdır. Mevcut stoklar, dolar kuru, alıcı firmaların tutumları, üretim miktarı ve piyasada fiyat belirleme konusunda belirleyici olan firmaların eğilimleri kayısı ihraç fiyatının şekillenmesine etki etmektedir (Tablo 5.6).

Tablo 5.6.Türkiye’de 1981-2011 Yılları Arasında 5’er Yıllık Periyotlarla Kayısı Miktar, Fiyat ve İhraç Tutarı

Yıllar	İhracat Miktarı*(Ton)	Fiyat(USD \$/Ton)	İhraç Tutarı(Bin \$)
1981	6.374	3.593	22.906
1986	10.006	2.284	36.559
1991	30.056	2.300	69.231
1996	49.377	3.108	153.463
2001	99.047	1.200	89.137
2006	110.792	1.755	194.428
2011	89.751	4.200	364.938

Kaynak: http://malatyatb.tobb.org.tr/tr/sayfa/kayisi-fiyat-miktar-hareketleri,* İhracatın üretimden fazla olması bir önceki ürünün kalması etkili olmaktadır.

Kayısı işleme tesisleri ihracata bağlı olarak şekillenmiştir. 1990 öncesinde 9 tesis varken 1990-2000 arasında tesis sayısı 39’a yükselmiştir. 1980-1990 arasında kuru kayısı üretim miktarında önemli artışlar görülse de tesis sayısı olarak 1990-2000 arasında artış göstermiştir. 2000 yılından sonra kayısı üretim miktarı ve tesis sayısında artış devam etmiştir. 2012 yılına gelindiğinde tesis sayısı 149’a ulaşmıştır. Tesis sayısının 149’a ulaşmasına karşın asıl gelişme dönemi 2000 öncesidir (Tablo 5.7).

Tablo 5.7. Dönemler İtibari İle Malatya’da Açılan Kayısı Tesis Sayısı, 2012

Dönemler	Açılan Tesis Sayısı	Dönemlerdeki Kapasite Toplamı(Ton)	Dönemlerdeki Çalışan Sayısı
1990 Öncesi	9	35158	174
1990-2000	39	114986	833
2001 -2012	101	214129	1131
İl Toplam	149	364273	2138

Kaynak: Saha Çalışma Anketi, 2010;MTSO, 2012

Malatya ilinde kuru kayısı, incir, üzüm, hurma ve gibi kurutulmuş meyve işleme sanayine dayanan tesislerde yıllık ürün işleme kapasitesi yaklaşık 400 000 ton civarındadır. Bu miktar yıllık 120 000 ton civarında yapılan kuru kayısı ihracına göre fazla bir kapasite sorunu olduğunu ortaya çıkarsa da bu yaklaşım tam olarak doğruyu yansıtmamaktadır. Gıda sanayinin genelinde hasat sonrası dönemde yoğun bir çalışma dönemine girilirken ilerleyen aylarda kapasite kullanım oranı düşmektedir. Dolayısıyla

yoğun çalışılan 5-6 aylık bir dönem esas alındığında fazla olan bu kapasite oranı kısmen de olsa makul bir seviyeye gelmektedir.

Malatya ilindeki meyve işleme sanayisine dayanan tesisler incelendiğinde önceki yıllarda sadece kayısı işleme tesisleri ile karşılaşırken 2010 sonrasında % 80-90 oranında temel yapı kendini korumakla birlikte meyve parçacıkları üretimi ve yaş kayısı ihracatı yapan tesislerde bir artış söz konusudur.

Fotoğraf 5.7. Malatya'daki Kayısı Fabrikalarından Genel Bir Görümüm,

Kaynak: Türkel Kayısı Fabrikası, 2012

Malatya’da veya Malatya dışındaki farklı illerde ikinci bir tesisi olan firma sayısı 8’dir. Bu 8 firmanın 5’inin ikinci bir tesisi Malatya’da yer alırken 3’ü il dışında yer almaktadır. İl içinde genelde Battalgazi Güzergâhında yer alan tesisler büyüme ve organizelerin açılmasından sonra açılan ikinci tesislerini organizelere açan tesislerdir. İkinci tesislerini organizelere açan işletmeler organizelerin daha düzenli ve üretim için daha elverişli olması bu tesislerin üretimlerini önemli ölçüde organizelere aktarması sonucuna yol açmıştır. İl dışında yer alan tesisler ise yapılan kuru meyve ihracatına bağlı olarak çoğunlukla Aydın ilinde(kuru üzüm, incir gibi ihraç ürünlerinin yetiştirilmesi) bulunan tesislerdir. Malatya’daki 2 tesis il dışındaki diğer firmalara aittir. Bu firmalar Akdeniz Bölgesindeki yaş sebze ve meyve konusunda ihracat ağırlıklı olarak çalışan şirketlerdir. Hammaddenin Malatya’da bulunması bu firmaların

Malatya’da tesis açmalarına neden olmuştur. Bu firmaların gelmesi ile yaş kayısı ihracatı konusunda sektörde bir yapılanma ve bilginin sektöre yayılması hızlanmıştır.

Malatya ilindeki kayısı işleme tesislerinin tesis sayısı açısından kuruluş dönemleri incelendiğinde 4 dönem ortaya çıkmaktadır. Bu dönemler tesislerin kuruluş, gelişme ve piyasanın tesis sayısı bakımından dolgunluk dönemlerini göstermesi açısından önemlidir. Bu dönemler:

1 – 1980 Öncesi Dönem: Kayıtlarda görülmemekle birlikte 1980 öncesi dönemde sadece 1 adet kayısı işleme fabrikası bulunmaktadır. 1980 öncesi dönemde kayısıcılık ve kayısı ağacı sayısı 2000 yılından sonraki kayısı ağacı sayısının 1/6’sı kadardır. 1980 öncesi dönemde Malatya ilindeki kuru kayısı üretimi önemli bir yer tutmamaktadır. Kayısı ihracatının başlaması ile kayısının üretim miktarı ve değerinde önemli bir artışın görüldüğü dönemdir. 1980 öncesinde yaklaşık olarak 2000- 5000 ton arasında bir üretim mevcuttur.

2 – 1980 -1989 Arası Dönem: Malatya’daki kayısıcılığın atılım yapmaya başladığı, kayısı üretimi ve tesis sayısının belirgin bir şekilde arttığı bir dönemdir. Kayısıcılığın bu dönemde gelişmesini kayısı ağacı sayısı, kayısı üretimi ve kayısı işleme tesislerinin sayısal olarak artmasında görebiliriz. Bu dönemde toplam tesis sayısı 9 adettir. Kayısıcılığın bu denli Malatya’da gelişmesinin nedenleri arasında Malatya’nın iklimi, yetiştirilen kayısı türlerinin kurutmalık kayısı için uygun türler olması ve kayısının ihraç ediliş (1980-1990 arası dönemde kayısının ihraç değeri yaklaşık 2-3 \$ arasında değişmiştir) iyi bir gelir kaynağı olması etkili olmaktadır. Bu dönemdeki kuru kayısı işleme miktarı ise 6000 ton civarında başlayıp 50 000 tona doğru yükselme eğilimini göstermiştir.

3 – 1990 -1999 Arası Dönem: Malatya’daki kayısıcılığın doruk noktasına ulaştığı dönemdir. Bu önem içinde tesis sayısının 48’e ulaşması Malatya ilinin kayısı işleme sanayinde geldiği noktayı göstermektedir. Bu dönemdeki toplam kayısı ağacı sayısı dönemin sonuna doğru 5 355 448 adede çıkmış kuru kayısı üretimi ise 1998 yılı itibarıyla 73510 tonu bulmuştur. Bu dönemde Malatya’da Organize Sanayi Bölgesinin açılması tesisler için önemli bir altyapı imkanı sağlamış, organizelerin sağlamış olduğu avantajlar ile sektördeki gelişimin önü açılmıştır. Tesis sayısı olarak 2000 sonrası

dönem daha kabarık görünmesine rağmen sektörün gerçek anlamda yapılandığı, ihracat konusunda uzmanlaşmaya başladığı yıllar bu döneme denk gelmektedir.

Bu dönemdeki kayısının (kg) ihraç değeri 1,8 \$ ile 2,6 arasında değişmektedir. Kayısı ihraç fiyatlarının bu dönemde de 2 \$ altına pek düşmemesi kayısıya olan ilginin yüksek olmasını sağlamıştır (Akıncı vd, 2004).

4 – 2000 Sonrası Dönem: 2011 yılında Malatya ilindeki kuru kayısı miktarı rekor bir üretimle yaklaşık 140 000 tona ulaşmıştır. 2000 yılından sonra açılan tesis sayısı 101 adettir. Açılan tesis sayısındaki fazlalığın sektöre giren firma sayının artmasının yanında mevcut olan tesislerin isim değiştirmeleri kuruluş tarihlerinin 2000 sonrasına ötelenmesine neden olmuştur. Böylece 2012 yılı itibarıyla Malatya’da bulunan toplam kayısı işleme işletmesi sayısı 149’a çıkmıştır. Sonuçta Malatya’da son zamanlarda kayısıya olan ilginin bu denli artması, kayısı üretim alanlarının daha da geniş alanlara yayılmasına neden olmuştur. Bu genişleme kendini Malatya Ovasının devamı niteliğinde olan komşu illerin ilçelerinde ve Mersin ilinde de görülmektedir (Tablo5.7).

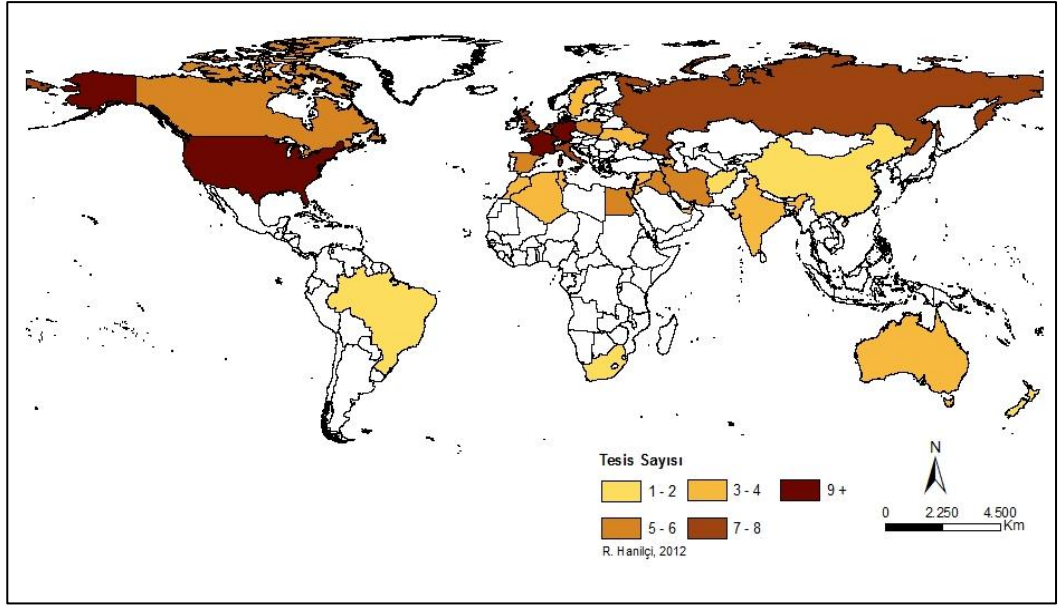
Kayısı işleme tesis sayı ve çeşitlerinde görülen değişimlerden biri de kayısı çekirdeği tesislerinin üretimine dayanan firma sayısındaki artıştır. Aşırı rekabet ve kayısı çekirdeğinin gıdadan kozmetiğe bir çok alanda kullanım ve tüketiminin yaygınlaşması bu alandaki tesis sayısının da artmasına neden olmuştur. Hatta çoğunlukla acı çekirdek işleyen tesislerin yeterli miktarda hammaddeyi Malatya ilinden temin edememeleri hammadde temin alanları Mersin ve Antalya’dan tedarik etmeye yönlendirmiştir.

Sebze ve meyve işleme tesisleri içinde yer alan kayısı işleme tesisleri genelde yaz ve kışa göre bir sorunla karşılaşmamaktadırlar. Kayısının üretim alanının Malatya ve çevresinin olması ve hasattan sonraki ağırlıklı olarak 8,9 ve 10. aylarda hammaddenin temin edilmesi mevsimsel olarak sorunların ortaya çıkmasını engellemektedir.

Kayısı işleme tesislerinde hammadde temininden sorunların maliyeti etkisi tesislere göre değişmekle beraber genelde çok az, az veya orta düzeydedir. Çok az, az ve orta düzeyde hammaddenin maliyete etkisi olduğunu belirten tesis sayısı 17 iken hammaddenin maliyete etkisinin önemli ve çok önemli olduğunu belirten tesis sayısı ise 3’dür. Hammadde temininde önemli bir sorunla karşılaşılmasında hammadde temin

alanlarının Malatya ve çevre ilçeler olması, hammaddenin pazar alanlarına göre talep edilen nitelikte temin edilmesi ve hammadde de yüksek miktarda kükürtleme, nem ve çil gibi sorunların aşılabilmesi veya bu tür hammaddenin uygun fiyatla temini üretim maliyetlerinin dengelenmesini sağlamaktadır. Hammadde ile ilgili bu sorunların aşılabilmesi hammaddeden kaynaklanan sorunların olmadığı anlamına gelmemektedir. Kayısı işleme tesislerinde 7 firma yüksek kükürtten(Özellikle bu problem kayısı işleme tesislerinin en çok sorun yaşadığı problemdir. Avrupa Birliği ülkelerinin 2000 ppm ‘den daha yüksek miktardaki kükürtlü ürünlerin ithalatına izin vermemesi kayısı işleme tesislerinin yıkama, kurutma maliyetlerini arttırmakta ya da pazar alanlarının değişmesine neden olmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri kayısıda 2000 pp kükürt oranını üst sınır kabul ederken bu oran şarapta 2500 pp’dir), 3 firma kayısıda nem oranının fazla olmasında veya organik-natürel kayısılarda ilaç kullanamamaktan kaynaklanan bozulma, kayısının şirasının akması, kurtlanması, kayısıdaki dolu izleri, aşırı azot gübresinin kullanımı gibi problemlerle karşılaşmaktadır (Saha Anket Çalışması, 2010).

Kayısı işleme tesislerinin ihracattan gelen taleplerin ve kuru meyve işleme konusunda uzmanlaşmaları, kayısının yanında üzüm, incir, hurma, badem, dut, fındık(ve kayısı çekirdeği gibi ürünlerin de işlenmesini sağlamıştır. Bu ürünlerin işlenme miktarı kuru kayısıya göre düşük olmakla birlikte gittikçe artan bir eğilim izlemektedir. TÜİK’e göre 2011 yılında Türkiye’nin yaklaşık 15 milyon \$ tutarındaki hurma ithalatı bu ürünlerin işlenme miktarındaki artışı ortaya koymaktadır. İthal edilen hurma önceki yıllarda işlenmiş halde alınırken, tesislerin kuru meyve işlemedeki uzmanlaşmalarının etkisi ile hurma Malatya’daki tesislerde işlemeye başlanmıştır. Kayısının temin alanını Malatya ili ve sınırlı bir miktarda da komşu illerin ilçeleri olan Kemaliye ve Elbistan’dan temin edilmektedir. Diğer kuru meyveler olan, incir; Aydın, İzmir, üzüm; Adıyaman, dut; Malatya, Elazığ, Tunceli, kayısı çekirdeği Malatya, Mersin, Antalya, badem; ABD, hurma ise Ürdün, Tunus, İran, Mısır ve İsrail’den temin edilmektedir.

Şekil 5.7. Malatya'daki Kayısı Ürünleri Sanayisine Dayanan Tesislerin Pazar Alanları, 2010

Malatya'daki kayısı işleme tesislerinde kullanılan yarı mamul madde oranı üretim içinde oldukça düşüktür. Sınırlı miktarda kullanılan Yarımamul maddelerin başında pirinç unu gelmektedir. Kullanılan hammaddeler içinde yarı mamul madde olduğunu belirten tesis sayısı 26, yarı mamul madde olmadığını belirten tesis sayısı ise 5'tir. Kayısı işleme tesislerinde kullanılan yarı mamul maddeler pirinç unu, üzüm vb ürünlere parlaklık ve tatlandırmak için glikoz ve fubligasyon odalarında kayısının bozulmasını önleyen koruyucu maddeler ve ilaçlar kullanılmaktadır.

Kayısı işleme sanayide hammaddelerin bir aylık tesise getirilme maliyeti ortalama 1000 -75000 TL arasında değişmektedir. Birlerce ton kayısının taşınmasına rağmen kayısı işleme tesislerinde hammaddenin tesise getirilme maliyetinin düşük düzeylerde seyretmesinde kayısının üretim merkezinin Malatya olması ve çiftçinin kayısını çoğunlukla şehir merkezindeki halk arasında kullanılan ifadeyle Şire Pazarına getirmesi etkili olmaktadır. Hammadde taşıma maliyetlerinin artmasının nedeni ise kayısının tesisler tarafından ilçe ve kırsal kesimlere uğranılarak kayısı toplanmasıdır. Hammadde taşıma maliyetinin 1000 TL ve altında olan tesislerin küçük ölçekli tesisler olması, hammaddenin ilçe ve kırsal kesimden değil çoğunlukla il merkezindeki Şire Pazarından alınması veya Şire Pazarına yakın alanlarda kurulmuş olmaları(Gıda Toptancılar Sitesi gibi) etkili olmaktadır.

Fotoğraf 5.8. Malatya'daki Kayısı işleme Tesisleri,

Kaynak: Göçmez Kayısı Fabrikası, 2012

Malatya İlindeki kayısı işleme tesislerinde enerji temini konusunda organizeler, sanayi siteleri ve diğer tüm alanlarda enerji konusunda problemlerle karşılaşmaktadır. Elektrik kesintileri ve voltaj düşmeleri üretimin durmasına, ürünün makine içinde kalmasına, bozulmasına, işgücünün kullanılamamasına, bantlarda kopma, tıkanma ve üretimin aksamasına neden olmaktadır. Üretim esnasında kullanılan makinelerin her geçen daha fonksiyonel olması ve dijital yapıların daha fazla yer alması, makinelerin enerji konusunda daha hassas olmalarına neden olmaktadır. Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 20 kayısı işleme tesisinden 4'ü enerji konusunda problemler yaşamaktadır. Malatya'daki kayısı tesislerinden enerji konusunda bir sorunu olmadığını belirten tesislerin ortak özelliği genelde jeneratör ve trafolarının olmasıdır. Jeneratörü olmayan tesislerde üretim durmakta ve enerji sorun olabilmektedir. Üretimin durduğu zamanlarda ara işler yapılarak personelin zaman kaybı önlenmeye çalışılmaktadır.

Firmalar temel olarak enerji elektrik enerjisini kullanmaktadır. Firmalar ikinci bir enerji kaynağı olarak da doğalgaz veya kömür, gazyağı, yanık motor yağları, mazot, feul-oil gibi enerji kaynakları da kullanmaktadır. Kullanılan ikincil enerji kaynağı tesislere göre değişmemekle beraber özellikle sektörlere göre farklılaşmaktadır. Kayısı işleme tesislerinde kayısının kurutulması için genelde kayısı kabuğu çekirdeği kullanılırken diğer sektörlerde ısı elde etmek için atık bez parçaları, kömür vs gibi bir

çok yanıcı madde kullanılabilir. Kayısının kurutulması enerji maliyetlerini arttırdığı için kurutma işlemleri yaz aylarında, güneşte uygun ortamlarda (genelde zeminin uygun hale getirildiği veya nadiren kurutma alanının seralar şeklinde üstünün kapatıldığı alanlarda) kayısı kasaları içinde kurutularak enerji maliyetlerinde önemli bir tasarruf sağlanmaktadır. Kayısı işleme tesislerinde son yıllarda özellikle 2010 sonrasında enerji maliyetlerini arttıran önemli bir değişimde organik ve natürel kayışlar için yapılan soğuk hava depolarıdır.

Kayısı işleme tesislerinde 1 aylık enerji maliyetleri genelde 1000-5000 TL arasında değişmektedir. En alt düzeydeki tüketim maliyeti ortalama 250 TL iken en üst düzeydeki tüketim maliyeti ise 15000-20000 TL arasında değişmektedir. Sektörün sezonluk olması nedeniyle bu tüketim rakamları da dönemlik olarak değişmektedir. Yoğun çalışılan ilk 5-6 aydan sonra kapasite kullanımı ortalama % 70-80'lere kadar düşmektedir.

Genel olarak firmalar için su giderleri, önemli bir maliyet olarak algılanmamaktadır. Yüksek miktarda su kullanan firmalar suyu yeraltından temin ettiklerinden su maliyetini enerji veya pompa maliyeti veya atık su bedeli olarak görmektedirler. Kayısı işleme tesislerindeki ortalama 1 aylık su kullanım maliyeti 200 TL ile 4000 TL arasında değişmektedir. Tekstil sektöründeki entegre olan tesisler ile kayısı işleme tesisleri su maliyetlerinin en fazla çıktığı sektörlerdir. Tesisler su tüketim maliyetlerini azaltmak için artezyen ve kuyu suyu gibi yeraltı sularında istifade etmekte ve önemli ölçüde de maliyetlerini düşürmektedirler. Bazen yeraltı suyunun yeterli olmaması ikinci ve üçüncü artezyen kuyularının açılmasına veya zeminin uygun olmaması durumunda 3-5 km mesafedeki alanlardan su temin edilmektedir.

Kayısı işleme tesislerindeki en yüksek su tüketim maliyetleri beklenildiği gibi en çok üretim yapan tesislerde değil en az üretim yapan ve en az su kullanan tesislerde ortaya çıkmaktadır. Bu tesislerin ortak özelliği Gıda Toptancılar Sitesi veya Özsan Sanayi Sitelerinde gibi alanlarda yer almaları ve yeraltı sularından istifade edememelerinden kaynaklanmaktadır. Özsan ve özellikle Gıda Toptancılar Sitesi yeraltı suyu, alansal ve kuruluş yeri olarak problemlerle karşılaşmasına rağmen küçük ölçekli tesisler için ilk kuruluş yıllarında tercih nedeni olabilmektedir. Bu alanların çeşitli dezavantajlar içermesine rağmen Şire Pazarına, işçi bölgelerine ve merkeze yakınlık gibi avantajlardan dolayı tercih edilmektedir.

Kayısı işleme tesisleri, çalışanların eğitim durumunun en düşük olduğu sektörlerin başında gelmektedir. Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 24 kayısı firmasının 19'unda çalışanlar ilkokul mezunu iken 5 tesiste ise ortaokul mezunlarından oluşmaktadır. Kayısı işleme tesislerinde çalışanların eğitim ve öğretim düzeylerinin düşük olmasında sektörün yapılanması, yapılan işin niteliği, tesislerde çalışan personelin % 80-90 civarında kadın nüfustan oluşması ve lise mezunu olan bayanların diğer sektörlerde çalışma eğiliminde olması eğitim ve öğretim düzeyinin düşük çıkmasına neden olmaktadır. 2000 öncesinde kayısı işleme tesislerinde okur yazar çalışanlarında belli bir oran tuttuğu tesisler, 2000 sonrasında toplumun eğitim ve öğretim düzeyinin artması ve zorunlu eğitim nedeniyle tesislerdeki çalışan bayan personelin eğitim ve öğretim düzeyinde bir yükseliş söz konusudur. Bu değişim diğer bir kısım sosyal haklarda da kendini göstermektedir.

Fotoğraf 5.9. Malatya'daki Tesislerde Kayısı Üretim Aşamaları,

Kaynak: Ber Kayısı Fabrikası, 2012

Malatya şehrindeki gıda sanayi sektörleri içinde en fazla personelin istihdam edildiği sektör kayısı işleme tesisleridir. Malatya Sanayi ve Ticaret Odası 2012 verilerine göre kayısı işleme tesislerinde çalışan toplam personel sayısı 2100 kişi civarındadır. (Yapılan saha çalışması ve Malatya Sanayi Ticaret Odasındaki kayıtların genelde yılın genelindeki(sezon dışında) kayıtları içermesi nedeniyle bu sayının sezonda 5000 civarında olduğu tahmin edilmektedir). Kayısı işleme tesislerinde çalışan 2100

kişiden ortalama 1900'ü(yaklaşık olarak % 90'ı) kadın işçilerden, 200'ü ise erkek işçilerden oluşmaktadır. Kayısı işleme tesislerinde kadın işçilerin daha fazla olmasının nedeni kadınların daha düşük fiyatla çalışabilmeleri, kayısı paketlerinin 12,5-12,7 kg'ı geçmemesi, yapılan işin genelde ayıklama, temizleme ve paketle işlemlerinden oluşması ve kadın işçilerde daha az problemle karşılaşılması işçi seçiminde kadın çalışanların ağırlıklı olmasına neden olmaktadır.

Kayısı işleme tesislerinde çalışan işçilerin başlıca ikamet ettikleri mahalleler Taştepe, Hanımınçiftliği, Melekbaba, Orduzu, Battalgazi, Şahnahan, Çöşnük, Boztepe, Topsöğüt, Kernek, Tecde, Beydağı, Selçuklu, Hatunsuyu ve Karakavak'tır. Genel olarak bakıldığında Çevre yolunun kuzeyi ve Battalgazi güzergâhı ve Battalgazi güzergâhına yakın çevre mahallelerden oluşmaktadır. Belirtilen mahalleler işçi ailelerinin yoğun olarak ikamet ettikleri mahallelerdir. Bu mahalleler genelde şehrin kenar kısımlarında yer alan ve ekonomik düzeyi dar gelirli ailelerin ikamet ettikleri mahalleler niteliğindedirler.

Kayısı işleme tesislerindeki işçilerin ikamet ettikleri mahalleler ile servis yapılan mahalleler arasında bir paralellik bulunmaktadır. Personel naklinde servis yapılan mahalle ve güzergâhların başlıcaları; Taştepe, Hanımınçiftliği, Battalgazi, Orduzu, Melekbaba, Şahnahan ve civar köyler, Boztepe-Topsöğüt, Tecde Kernek, Çöşnük (kırsal kesimleri) ve Beydağı, gibi mahallelerdir. 2005 öncesinde servis araçları ile hammadde temin araçları aynı iken 2005 sonrasında tesisler personel naklinde daha standart toplu taşıma araçlarına yönelmeye başlamışlardır. Mahallelere uğrayan servisler belli noktalarda işçileri almakta, mesai bitiminde yine mahallelere uğranılarak belli kavşak noktalarında bırakılmaktadırlar. Kayısı işleme tesislerinde çalışan personel mahallelere hatta evlerine bile bırakılırken Malatya'daki diğer imalat sanayine dayanan tesislerin genelinde personelin mahallelere bırakılması yerine çevre yolu boyunca alınıp bırakılması şeklindedir. Kayısı işleme tesislerinde Malatya'daki diğer imalat sanayine dayanan tesislerden farklı bir servis yapısının ortaya çıkmasında çalışanların bayan olması, bir kısım tesislerde vardiya sisteminin olması ve sektörün ilk yıllardaki yapılanması etkili olmaktadır.

Kayısı işleme tesislerindeki araçların birincil kullanım amacı hammadde temini iken ikincil kullanım amacı personel nakline yöneliktir. Tesislerin personel nakil giderleri tesislerin çalıştırdıkları işçi sayıları ve bulundukları alanla ilişkilidir. 25 tesisden 20 tesis servis yaparken 5 tesis servis yapmamaktadır. Şehir merkezinde veya

şehir merkezine yakın alanlarda kurulan ve az sayıda işçi çalıştıran tesisler servis yapmama eğilimindedirler. Kayısı işleme tesislerinde işçi bölgelerinde bulunan tesisler çevrelerinden işçi almalarına rağmen yine de servis yapmaktadırlar. Servisle toplanan işçiler toplam işçilerin % 70-80' civarında olabilmektedir. Kayısı işleme tesislerinin 1 aylık personel nakil maliyetleri ise ağırlıklı olarak 2500 TL ile 30 000 TL'nin arasında değişmektedir.

Fotoğraf 5.10. Malatya'daki Kayısı İşleme Tesislerinde Kayısının Büyüklüklerine Göre Tasnifi,
Kaynak: Türkel Kayısı Fabrikası, 2012

Kayısı işleme tesislerinin genelde bulmakta güçlük çektiği personel türü işçidir. Kayısı işleme tesislerinde işçi açığı yılın bütününde değil sezonluk olarak görülen bir durumdur. Tesisleri sektörel olarak değil de alansal olarak sınıflandırdığımız zaman işçi bölgelerine yakın tesislerin işçi temini konusunda hiçbir problemle karşılaşmadıkları görülmektedir. Organizelerdeki tesislerde ise işçi temini konusunda 8 tesis hiçbir problemle karşılaşmazken 6 tesis işçi temininde problemler yaşadığını belirtmiştir. Problem ağırlıklı olarak sektörel, dönemsel ve kısmen alansal olmakla birlikte tesislere göre de değişebilmektedir.

Kayısı hasadı sonrasındaki aylarla tesisler sezonluk olarak işçi bulmakta zorlanmaktayken ilerleyen aylara doğru işçiye olan ihtiyaç azalmaktadır. Tesislerin yoğun olarak işgücüne gereksinim duydukları Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında işgücü açığı oluşmaktadır. Kayısı hasadının başladığı aylarda Malatya ili; Şanlıurfa,

Adıyaman, Diyarbakır ve doğu-güneydoğu gibi illerinden kayısı hasadı için mevsimlik olarak işçi göçü almasına rağmen gelen bu işçi göçünün genelde sanayiye yönelik olmamasından dolayı ve tesislerin sezonda yoğun olarak çalışmaları nedeni ile bir işgücü açığı oluşmaktadır.

Kayısı işleme tesislerinde genelde vardiyasız çalışılmakla birlikte 27 tesisten 5'i sezonda birkaç aylığına 2 vardiya ile çalışmaktadır.

Kayısı işleme tesislerinde çalışanların çoğunlukla gününbirlik çalışması, sektörün yapılanması ve dönemlik olması gibi nedenlerden dolayı genelde uygulanan ücret ödeme şekli gündüzdür. 27 tesisten 22'si günlük 1'i haftalık 4'ü ise aylık ödeme yapmaktadır. Kayısı işleme tesisleri bu özellikleri itibarı ile Malatya İlindeki tüm imalat sanayi tesislerinden ayrılmaktadır. Bununla birlikte kayısı işleme tesisleri içinde yer alan çekirdek işleme tesisleri ile yaş kayısı ihracı yapan firmalarda işçi ücretlerinin ödeme şekli haftalık veya aylık olabilmektedir. Kayısı işleme sanayinde ücret ödeme şekli genelde günlük olmakla birlikte daimi olarak çalışan % 10 civarındaki çoğunlukla erkek işçilerden oluşan personele maaş ödeme şekli aylık ödeme şeklindedir. Aylık ödemenin yapıldığı firmalarda işçi sirkülasyonu ve değişimi günlük ödeme yapan firmalara göre daha sınırlıdır. Genel olarak kuru kayısı tesislerinde 1 veya 2 firma dışındaki tüm firmalarda ücret ödeme şekli gündüzdür.

Sebze ve meyve işleme tesislerinde çalışanlara ücret ödeme şekli 1 tesis hariç geriye kalan 20 tesiste zamana göredir. Zamana göre değil de parçabaşı (ton başına) ödeme yapan tesis ödeme şeklinin farklı olması ile diğer tesislerden ayrılmaktadır. Parça başı ödeme yapmak tesisler için üretim maliyetlerini sabitlemesi ve üretimin daha kısa zamanda gerçekleşmesi açısından avantaj sağlamaktadır; fakat yapılan işin niteliği ve sektörün parça başı için ödeme yapmaya uygun olması gerekir.

Kayısı işleme sanayinde işçilik maliyetleri işçi sayıları ile paralellik göstermektedir. 2010 yılına göre bir işçinin aylık maliyeti(ulaşım ve diğer maliyetlerin eklenmesi ile) ortalama 1000 TL civarında seyretmektedir. Tesislerdeki işçi sayısı ve maliyeti sezonda en düzeye ulaşmaktadır. Tesislere göre değişmekle beraber bir tesisteki işçilik maliyeti 10 000 TL ile 300 000 TL arasında değişmektedir.

Gıda sanayisine dayanan tesislerde işletme araçlarının temel kullanım amacı mamul maddelerin taşımacılığına yönelikken, kayısı işleme tesislerinde araçların temel kullanım amacı hammadde teminine yöneliktir. Kayısı işleme tesislerinde üretilen

mamul maddeler taşıma ücretlerinin daha uygun olması ve araç maliyetlerinin artması nedeni ile kargo şirketleri aracılığı limanlara gönderilmektedir.

Malatya'daki kayısı işleme tesislerinin yıllık üretim miktarları ortalama 2500 ton ile 5000 ton arasında (çok küçük ve büyük ölçekli tesisler hariç), kapasiteleri ise 5000-10000 ton arasında değişmektedir. Tesislerin kapasite kullanım oranları Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında kapasitenin tümüne yakını kullanılırken Ekim ayından sonra kapasite kullanım oranları düşmeye başlamakta ve ilerleyen aylarda kapasite kullanım oranları azalarak devam etmektedir. Kış ve ilkbahar aylarında % 10-20 kapasite ile üretime devam eden tesisler kayısının dışındaki üzüm, dut, hurma, çekirdek gibi ürünleri işleyerek kapasite kullanımının yüksek kalmasını sağlamaktadırlar. Kayısı işleme sanayinde yer alan 22 tesisten 12'sinde üretim yıl boyunca devam ederken 10 tesiste üretime ara verilmektedir. Ara verilen dönemler genelde 1-7 aylar arası ile bahar ayları ve kayısı hasadı öncesindeki 4-7 aylar arasındadır.

Tesislerin tam kapasite çalışmama nedeni diğer gıda sanayisine dayanan tesislerdeki gibi pazar sorunudur. Sebze ve meyve işleme sanayindeki 23 tesisten 12'sinde pazar, 6'sında hammadde, 2'sinde finansman, 1 tesiste işçi ve 2 tesiste de diğer nedenler altında toplanabilecek sorunlardan (fiyat ve kur istikrarsızlığı vs) dolayı tesisler tam kapasitede çalışmamaktadırlar.

Kayısı üretim tesislerindeki hammadde yetersizliği yıllara göre değişmektedir. Avrupa pazarı için istenilen nitelikte ürün bulamama (kayısının 2000 pp'den daha yüksek düzeyde kükürt içermesi veya istenilen ölçüler olan % 22'den fazla nem içermesi, hacim). hammadde yetersizliğine neden olmaktadır (TS 485, 2002). Pazar sorunu ise dış ülkelerin rekabetinden ziyade Malatya'daki tesislerin kendi aralarındaki fiyat kırmalarına bağlı olarak ortaya çıkan bir problemdir.

Kayısı işleme tesisleri içinde yer alan kayısı işleme tesislerinden 31 tesisten 29'u incir, üzüm, badem, ceviz, dut, hurma, kayısı çekirdeği, bakliyat ve tahıl grubu ürünleri işleyip paketleyebilecek tesisler niteliğindedir. Kayısı işleme tesisleri içinde diğer ürünleri işleme konusunda kayısı çekirdeği üretimine dayanan tesisler daha sınırlı kalmaktadır.

Kayısı işleme sanayindeki tesislerin tümü kendi aralarındaki yıkıcı ve anlamsız rekabetten önemli düzeyde etkilenmektedirler. Rekabetten çok az veya az etkilendiğini belirten tesis sayısı 2, orta düzeyde etkilendiğini belirten tesis sayısı da 2 iken rekabetten önemli ve çok önemli düzeyde etkilendiğini belirten tesis sayısı ise 25'tir.

Rekabetten az veya çok az etkilendiğini belirten tesisler ise üretim merkezlerini il dışına taşımış olmaları veya üretim çeşitliliğine gitmiş olmalarından dolayı rekabetten daha az etkilenebilmektedirler (Yıllardan beri yapılan toplantılar ve alınan kararlar bir türlü uygulanamamakta, mevcut olan anlamsız rekabet benzer şekilde devam etmektedir).

Mamul maddelerin pazarlanmasında karşılaşılan güçlüklerin başında da yine rekabet faktörü gelmektedir. Reklâm, pazarın yetersizliği ve kalite - randıman gibi sorunlar rekabet unsuru yanında tamamen önemsiz kalmaktadır. 17 firmadan 15'i aşırı rekabetten dolayı pazar alanlarında zorlanmaktadırlar.

Kayısı ihracatında öncelikli olarak Almanya, ABD, Fransa, Hollanda, İtalya, İngiltere, Rusya Federasyonu ardından Mısır, Kanada, Avusturya, İspanya, Polonya, İran, Hindistan, Dubai, Çek Cumhuriyeti, Azerbaycan, Ukrayna, Irak ile İsveç, Belçika, Tunus, Cezayir, Fas, İsrail, Sırbistan ve Çin, Ürdün, Güney Afrika, Suriye, Y. Zelanda, Brezilya gibi ülkeler gelmektedir.

Kayısı işleme tesislerinde birkaç firma dışında ağırlıklı olarak yurtdışına pazarlarına çalışılmaktadır. İç pazarlar olarak başta İstanbul ve Malatya ardından Ankara, Gaziantep, Bursa, İzmir ile Kayseri, Samsun, Hatay, Konya, Sivas, Karaman gibi iller gelmektedir. Yurtdışında ise Avrupa ve ABD ağırlıklı olmak üzere dünyanın birçok ülkesine pazarlama yapılıyor.

Kayısı işleme tesislerini diğer tesislerden ayıran bir diğer özellik ise pazarlama sistemleridir. Bu farklılık pazarlama süreçlerine genelde Avrupa pazarlarında brokerler (simsar) firmalarının dahil olması şeklindedir. Kayısı işleme tesislerinde Ortadoğu, Asya, Afrika gibi pazarlarda pazarlamayı tesisler kendileri yaparken ABD ve Özellikle Avrupa'da Avrupa Ülkeleri arasında ise özellikle Almanya ve Hollanda'da broker sistemi ile çalışılmaktadır. Avrupa pazarına çalışan firmalar genelde brokerlerden bağımsız çalışmamaktadır. Genelde satıcıdan ve alıcıdan % 2 komisyon alarak çalışan broker firmaları kayısı piyasası içindeki aktif oyunculardan biridir. Özellikle 100 yıldan fazla süreden beri mevcut olan broker firmaları piyasadaki önemlerini ortaya koymaktadırlar.

Brokerlerin birçok firmadan fiyat almaları ve önemli ölçüde fiyat kırmaları, tesisler arasında ciddi bir rekabete yol açmaktadır. Yine broker firmalarının ithalat-ihracat süreçlerinde dengeleri ithalat yapan firmalar lehine kullanmaları diğer bir olumsuz etkidir. İhracat yapan kayısı işleme tesisleri doğrudan Avrupa'daki müşteriler ile temasa geçtiklerinde, müşteriler doğrudan temas kurmak yerine genelde

brokerler üzerinden temas kurma eğilimindedirler. İhracat süreçlerinde yapılan anlaşmalarda(fiyat, kalite, istenilen özellikler vb) ilk görüşmeden sonra telefon kesinlikle kullanılmamakta, yazışmalar @, skype veya yahoo kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Pazarlama süreçlerindeki firmaların toplam 46 tercihleri içinde en fazla yer tutan pazarlama yöntemi 16 kez kendileri, 13 kez internet-tlf ve 10 defada brokerlerdir.

Kayısı ihracı yapan firmalar pazarlamada farklı ülkelerde farklı stratejiler izleyebilmektedirler. Avrupa ülkelerinin birçoğunda çoğunlukla broker veya kendileri pazarlama sürecini gerçekleştirirken Rusya’da şube ve bürolar vasıtası ile pazarlamayı yapabilmektedirler.

Kayısı işleme tesislerinde mamul maddenin gönderiminde nakliye firmaları aracılığı ile karayoluyla Mersin limanına ardından Mersin Limanından denizyolu ile çeşitli ülkelere gönderilmektedir. Önemli ölçüde Mersin Limanı ardında sık olmamakla birlikte müşteri talepleri ve pazar alanlarının farklılaşmasına bağlı olarak İstanbul, İzmir ve Samsun Limanları kullanılmaktadır. İzmir Limanının kullanılmasında müşteri talepleri ve Malatya’dan Aydın iline taşınmış kayısı işleme tesislerinin varlığı etkili olurken Samsun Limanının kullanılmasında Rusya pazarı etkili olmaktadır. Yine müşteri taleplerine ve daha sık gemi ve bulunması nedeniyle İstanbul Liman’ı da kullanılabilir. Ortadoğu pazarlarında karayolu kullanılırken Kuzey Afrika pazarlarında Mersin Limanı kullanılmaktadır. Yaş kayısı ihracında ise genelde soğutucu araçlarla karayolu, karayolu bağlantısının olmadığı ülkelere ise denizyolu kullanılarak ihracat yapılmaktadır. İç piyasaya çalışan tüm tesisler ise karayolu bağlantısını kullanarak ürün gönderimini gerçekleştirmektedirler.

Kayısı işleme sanayindeki tesislerin geneli sevkiyat esnasında önemli bir problemle karşılaşmamaktadırlar. Nadiren kış aylarında ulaşımdan kaynaklanan problemlerin olması ve özellikle akrediteye sahip bir laboratuvarın olmaması ürün gönderiminde zaman kaybına neden olmaktadır. Ulaşım ile ilgili sorunların ortaya çıkmamasında çok fazla sayıda gemi acentasının olması etkili olmaktadır. Nadiren de olsa limanlarda İşçilerin ürüne yükleme boşaltma aşamalarında zarar vermeleri, ürünün limanda çalınması, ürünlerin yükleme sırası ve boşaltma işlemleri aşamalarında problemlerle karşılaşılabilir. Ulaşım ve sevkiyat esnasında daha önceki yıllarda görülen uygun fiyatla konteynır bulamama, bulunması durumunda ise ileriki dönemlere tarih verilmesi problemlerle saha çalışmasında artık karşılaşılmamıştır.

5.1.6. Un ve Unlu Mamuller Sanayi

Un ve unlu mamuller sanayi; un, ırmık, makarna, bisküvi, nişasta, pirinç, bulgur ve ekmek sanayilerini kapsar (Yaşar, 2003:). Un ve unlu mamullerin temel hammaddesini oluşturan hububat üretimi, tarım sektörünün olduğu kadar genel ekonomimizin de temelini oluşturmaktadır. Hububat üretimi oldukça geniş bir üretici kitlesini ilgilendirmektedir. Hububatın insan beslenmesinde temel gıda maddesi olarak önemli bir yere sahip olması, milyonlarca üreticinin yıllık gelirini sağlayan önemli bir kaynak olması ve çok sayıda sanayii kuruluşunun ham maddesi olması özelliklerinden dolayı ekonomik ve sosyal yaşantımızda diğer tarım ürünlerine göre önemi büyüktür (TZOB, 2005: 2).

Un sanayimiz tarım politikaları ile ve özelde buğday politikaları ile şekillenmiş olup, ucuz ekmek için devletin buğday tahsisi verdiği dönemlerden aşırı rekabet ortamına, ürün çeşitlenmesine ve ihracata yönelen bir sektörel yapıya geçilmiştir. Tahsis dönemlerinde devlet eli ile aşırı kazançlar nedeni ile un fabrikaları sayısı ve kapasitelerinde patlama yaşanmış ve daha sonra makine sanayinin gelişimi ile kolaylaşan un fabrikası kurulumu sonucu bugünkü atıl kapasitelere ulaşılmıştır (İSO, 2006: 138).

Gelişmiş ülkelerde de benzer durumlar yaşanmış ve un fabrikaları önce sayı olarak artmış, daha sonra sayıları azalarak birim kapasiteleri büyümüş ve grup işletmelere dönülerek %90'ların üzerinde kapasite kullanımı gerçekleşmiştir (İSO, 2006: 138). Bu dönüşümü Malatya'daki tesislerde de görmekteyiz. İldeki un fabrikalarının yarısına yakını kapanma veya diğer firmalarca satın alınarak sektör yeniden yapılanma yoluna gitmiştir.

Belirli oranda kapasite fazlalığı rekabeti tüketici çıkarına düzenlerken, ülkemizdeki durum kaynaklarımızın heba edilmesi düzeyine varmıştır. Tüm bunlara karşın gelişmiş teknolojik yapıya sahip un sanayimiz, dünya un ihracatında önemli olan ülkelere biridir (İSO, 2006: 138).

Unlu mamuller ile ilişkili olarak da, dünyada fırıncılık ürünleri tüketim araştırmalarının çoğunda Türkiye, en yüksek sonuçlara sahip olmaktadır (İSO, 2006: 138).

2010 yılı itibariyle Türkiye'de hububat üretimine tahsis edilen alanlar 12 milyon hektar civarında olup, hububat ekiliş alanlarının % 67'sinde buğday, % 25'inde arpa, %

5'inde de mısır tarımı yapılmaktadır. Diğer hububat ürünlerine tahsis edilen arazi miktarı ise toplamda % 3'lük bir paya sahip bulunmaktadır (EB, 2012b: 1).

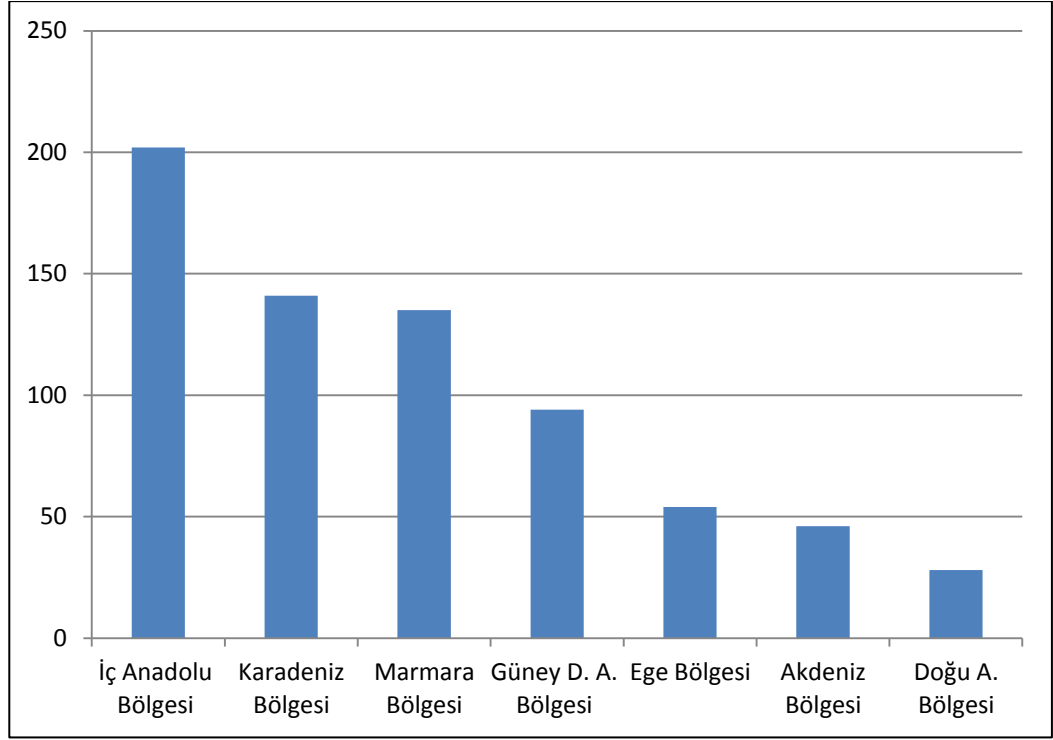
2010-2011 TÜİK verilerine göre Türkiye'de üretilen toplam tahıl üretimi 31912550 tondur. Bu üretimin 19674000 tonu buğday(% 61,6), 7250000 tonu arpa(% 22,7), 4310000 tonu mısır(% 13,5) ve 678550(%2,1) diğer tarım ürünleri oluşturmaktadır. 19674000 ton buğdayın 3228101 tonu ihraç edilirken 4174105 ton buğday ise ithal edilmektedir. Buğday üretiminde 2010-2011 döneminde yeterlilik derecesi % 102,23 olurken oran son 5 yıl içinde % 90 ile 110 arasında değişmektedir.

Türkiye'de buğdaya dayalı gıdalar, kişi beslenmesinde temel ürünler olarak ağırlıklarını öteden beri korumaktadırlar. Hububat bazlı un, irmik makarna, bulgur, bisküvi, gibi ürünlerin üretimi ve tüketimi, toplumun gelir düzeyi, nüfus artışları, şehirleşmenin yaygınlaşması ve ulaşım olanaklarının gelişmesi gibi faktörlerin etkisi altında artmakta ve çeşitlilik kazanmaktadır (Pala; Saygı, 1991: 50). Ülkemizde 2011 yılına göre kişi başına yıllık buğday tüketimin 213,86kg olması un ve unlu mamullere dayanan ürünlerin toplumun beslenmesindeki önemini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

Hububat ürünlerinin yetiştirilmesi, verimliliği ve sanayiye temel hammadde olması açısından önemlidir. Hububat ürünlerinin un, yem, makarna, irmik, bisküvi, bulgur ve diğer bir çok gıda sektöründe temel girdi olması, yem sanayini etkilemesi, kırsal kesimdeki arazilerin değerlendirilmesi ve çiftçilere geçim kaynağı teşkil etmesi açısından önem bir yer teşkil etmektedir.

Yurdumuzdaki ilk un fabrikası 1885 yılında İstanbul Ayvansaray'da kurulmuştur. 1927 yılına gelindiğinde un fabrikalarının sayısı 40'a, 1950'de 120'ye, 1980'de 276'ya, 1990'da 350'ye, 2005 yılında 1091 adede ulaşmıştır (Doğanay, 1998: 442, USD, 2005: 1).

Un Sanayicileri Derneği 2005 verilerine göre Türkiye'deki un fabrikası sayısı 1091 adet olup bunların kurulu kapasitelerinin yıllık 36 milyon tondur. 1091 adet olan un fabrikalarından bazıları önemli ölçüde kapasite kullanırken bazı tesislerde ise haftanın birkaç günü çalışmakta veya tamamıyla üretimden çekilmiş durumdadır (Şekil 5.8).

Şekil 5.8. Türkiye’de Coğrafi Bölgelere Göre Faal Un Fabrikalarının Dağılışı, 2011

Kaynak: Türkiye Un Sanayicileri Federasyonu, 2011

2011 yılı Türkiye Un Sanayicileri Federasyonunun un raporuna ise göre mevcut tesislerin 700’ü üretime devam etmektedir. Un sanayinde tesislerin kurulma maliyetinin düşük işletme maliyetinin yüksek olması tesislerde önemli ölçüde kapasite düşüklüğüne neden olmaktadır. Avrupa’daki un sanayine dayanan tesislerdeki kapasite kullanım oranı % 65 iken bu oran Türkiye’de %45’tir. Dünya 2011-2012 üretim yılı verilerine göre yetiştirilen buğday miktarı 674 milyon ton, ülkeler arasında ticarete konu olan miktarı ise 127 milyon ton olan buğdayın en önemli üreticisi Çin’dir. Çin’de nüfusun fazla olması buğday üretimin de iç tüketime yönelik olmasına neden olmaktadır (TZOB, 2005: 2, www.usf.org.tr).

Türkiye bazı yıllarda buğday ihracatçı olurken bazı yıllarda ise buğday ithalatçı durumundadır. Türkiye’nin buğday ithalatı, iklim koşulları, kaliteli buğday ihtiyacı ve 2 milyon ton(yaklaşık 1 milyar \$ getiri sağlamaktadır) civarında un ihracatı nedeniyle ithalatçı konumunda olmasına neden olabilmektedir; fakat son yıllarda buğdayın yeterlilik oranı düşünüldüğünde genel eğilim Türkiye’nin ihracatçı konumunda ağırlık kazanması şeklindedir.

Tarihte bilinen ilk değirmenlerin İç Anadolu’da olduğu bilinmektedir. 1879’da endüstri devriminin başlangıcında, Londra’da ilk buharlı değirmen inşa edildi.

1930’larda, bazı unlar demir, niasin, tiamin ve riboflavin ile zenginleştirilmeye başlandı. 1940’larda değirmenler unu zenginleştirmeye başladı ve 1990’larda listeye folik asitte eklendi (www.usf.org.tr).

Dünyada ekimi ve üretimi en fazla yapılan birkaç üründen birisi olan soya fasulyesi birçok açıdan kendine özgü üstün özellikleriyle ülkemiz tarımında hak ettiği yeri bulamamakta, bu durum doğrudan ve dolaylı olarak ülke ekonomisi için önemli kayıpları da beraberinde getirmektedir. En basit hesaplara Türkiye’deki günlük olarak arz edilen ekmeğe %5 oranında katılacak soya unu ile hem protein ihtiyacı karşılanacak hem de soyanın kendine has özelliği olan geç bayatlama sayesinde ekmek israfı önlenerek yıllık olarak milyarlarca dolar tasarruf sağlanabilecektir (Anaç ve Ertürk, 2003:4).

2009 TÜİK verilerine göre öğütülmüş tahıl ürünleri, nişasta ve nişastalı ürünler ile fırın ve unlu mamuller imalatı dayanan sektördeki toplam tesis sayısı 33288, çalışan sayısı ise 154065 kişidir. Un ve unlu mamuller bu tesis sayısı ile Türkiye’deki imalat sanayine dayanan toplam 320815 tesisin yaklaşık % 10’unu, 2584773 çalışanın ise yaklaşık % 6’sını oluşturmaktadır.

Gıda sanayisi için ele alındığında ise sektörün önemi belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Gıda sanayine dayanan 40101 tesisin % 83’ünü, 366444 çalışanın ise 42’sini oluşturmaktadır. Un ve unlu mamullere dayanan tesislerin sayısal olarak bu denli fazla olmasında Türkiye’de bulunan 20000 (TÜİK, 2012; Türkiye Fırıncılar Federasyonu, 2013) civarındaki fırından kaynaklanmaktadır.

Un ve unlu mamuller sanayinde öne çıkan sektörler ekmek üretimine dayanan tesisler ile bulgur, makarna ve bisküvi sanayidir. Gerek makarna sanayinde gerekse de bisküvi sanayinde önemli gelişmeler ve ihracat rakamları elde ülkemizde makarna ve bisküvi sanayi gelişimini sürdürmektedir. Malatya’da bisküvi ve bulgur sanayine dayanan tesislerin yer almasına rağmen makarna sanayine dayanan bir sektörel yapı söz konusu değildir; fakat yapılan saha çalışmasında bu sektöründe Malatya’da kurulmak üzere olduğunu tespit edildi.

Ülkemizde bisküvi üretimine ilk kez 1924 yılında başlanmıştır. 1956’ya kadar fazla bir ilerleme kaydetmeyen sektör 1956 yılında da İngiltere’den bantlı tünel sistemi getirilmesi ile önemli bir gelişme kaydetmiştir. Bugün sektörde birçok tesis yer almakta ve bu tesisler önemli ölçüde yüksek teknolojiyi kullanmaktadırlar” (Erol, 2012).

Türkiye’de bisküvi üretim tesislerinin yoğunlaştığı alanlar Konya, Karaman, Eskişehir, İstanbul ve Ankara illeridir. Bu iller içindeki Karaman’da TOBB kayıtlı 20 bisküvi üreticinin Türkiye üretiminin 1/3’nü karşılaması sektörün hammadde ve kümelenme açısından bağlantılarını ortaya koymaktadır. Sektörde TOBB’a kayıtlı firma sayısı ise 266’dır. Toplam kapasitenin 834 bin ton olduğu bisküvi sektöründe kapasite kullanım oranı yüzde 60 civarında olması sektörde önemli oranda atıl bir kapasitenin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Erol, 2012).

Türkiye’nin bisküvi üretimi toplam küresel üretim miktarının yüzde 2,5’ini mevcut 200’den fazla çeşit ile gerçekleştiriyor. Bisküvi üretimi yapan fabrikaların büyük bir bölümü Marmara ve Orta Anadolu bölgelerinde yoğunlaşıyor. Sanayide faaliyet gösteren işletmelerin tümü özel sektöre ait ve toplam bisküvi üretiminin yüzde 81’i büyük şirketler, yüzde 19’u ise KOBİ’ler tarafından yapılıyor. İç tüketim yılda yaklaşık yüzde 10-12 oranında artıyor. Ülkemizde toplam bisküvi tüketiminin yaklaşık 875-900 milyon dolar değerinde olduğu tahmin ediliyor Kişi başına tüketim ise 4 kg civarında. Bu oran Avrupa’da 10 kg’ın üzerinde (Erol, 2012).

Geçmişte unlu mamuller ve bisküvi sektöründeki en popüler ürünler, düşük kalorili ürünler iken, hükümetlerin sağlıklı beslenme konusunda artan baskısı, uzmanların uyarıları ve bireylerin dış görünümelerini saplantı haline getirmeye başlamaları, tüketicilerin sağlık açısından ilave faydalara ve doğal içeriklere sahip, doğal ve sağlıklı unlu mamullere doğru eğilimlerinin değişmesine yol açmıştır (Schraelen, 2011).

Unlu mamuller içindeki önemli sektörlerden biride makarna sanayidir. Makarna durum buğdayından elde edilen irmiğin su ve bazı zenginleştirici maddeler ile karıştırılması ve istenilen biçimler verilip kurutulması suretiyle elde edilen yarı hazır gıda maddesidir (TMSD, 2010:3; www.makarna.org.tr).

Makarna üretimi Cumhuriyet Dönemi’nde başlamıştır. Önceleri ev yapımı "Erişte" adı altında tüketilen makarnanın sanayi olarak Türkiye’ye giriş tarihi 1922 yılıdır. 1960 yılına kadar küçük ölçekli tesislerde ve sınırlı bir büyüme ile devam eden sektör 1960 yılından sonra tesis sayıları ve üretim kapasitesinde artışlar kaydedilmiştir” (Bozkurt, 2012).

1962 yılında 33 bin ton/yıl ton olan kurulu kapasite, 1970’li yıllarda büyük fabrikaların açılmaya başlamasıyla 100 bin ton/yıla, 1980 yılında 250 bin ton/yıla ve yeni fabrikaların kurulmasıyla birlikte diğer fabrikaların da kurulu kapasitelerini

arttırmaları sonucu 1993 yılında 530 bin ton/yıl, 1995 yılında 593 bin ton/yıl, 1997 yılında da 710 bin ton/yıla, 1998’de 818 bin ton/yıla yükseldi. 2003 yılı sonu itibariyle kurulu kapasite 1 milyon ton/yılı aşmış bulunuyor” (Bozkurt, 2012).

Türkiye Makarna Sanayicileri Yönetim Kurulu Başkanı Murat Bozkurt, büyüyen sektörün teknolojik olarak İtalyan üreticileriyle rekabet edebilecek düzeyde olduğunu söyledi. Bozkurt, “Türk makarna fabrikaları teknolojik olarak İtalyan üreticilerle rekabet edebilecek düzeydedir. Özellikle dış pazarlarda pay sahibi olan üreticimiz oldukça modern 2000’li yılların teknolojisine sahip bilgisayar destekli entegre tesislere sahiptirler” (Bozkurt, 2012).

Avrupa ve ABD gibi ülkelerde ülkeler de makarna üretimi için kullanılan irmik diğer tesislerden tedarik edilirken Türkiye’deki tesislerin tümünde irmiğin makarna üretim tesislerinde üretilmesi düşük maliyet, araştırma ve geliştirme, standardizasyon ve yüksek kalitenin elde edilmesi açısından önemli avantajlar sağlamaktadır. Sektörün avantajlarıyla son yıllarda ihracatta önemli bir ivme kazandığını dile getiren Bozkurt, 2008 yılında 175 bin tona, 2009 yılında 215 bin tona, 2010 yılında 295 bin tona ve 2011 yılında da 400 bin tona ulaşmıştır. 2012 yılı ihracat hedefimiz ise 500 bin ton olması beklenmektedir” (Bozkurt, 2012).

Malatya şehrindeki un ve unlu mamullere dayanan tesisler; ekmek fabrikaları, pasta, kek ve diğer unlu mamuller üreten tesisler, kadayıf ve yufka, ekmek katkı maddeleri ve bisküvi, gofret üretimine dayanan tesisler ile un fabrikalarından oluşmaktadır.

Malatya şehrindeki un ve unlu mamullere dayanan tesislerin kuruluş tarihleri 1970-1974 arası döneme kadar inmektedir. Tesislerin isim değiştirmeleri ve kapanmaları vb nedenlerden dolayı un sanayinin kuruluş dönemleri 1980’ler olarak görülmektedir. İlde sektör ile ilgili bir çok alt sektörün yerleşmiş konumdadır. Bisküvi ve gofret fabrikalarından kek ve yufka üretimine kadar farklı alt sektörlerde bir çok tesis faaliyet göstermektedir. Malatya Sanayi ve Ticaret Odasının kayıtlarına göre İlde un ve unlu mamullere dayanan toplam tesis sayısı 70’tir. Bu tesislerin 39’u ekmek üretimine, 17’si un ve yem üretiminde, 14 ise unlu mamullere üretimine dayanmaktadır. Ekmek üretimine dayanan tesislerden 1’i 100 kişinin üzerinde, 7’si 10-20 kişi arasında, 31 tesisi ise 3-9 kişi arasında personel çalıştırmaktadır. Un ve yem fabrikalarının sayısının 17 olarak verilmesine karşın yapılan saha çalışmasında un ve yem üretiminde dayanan tesis sayısının 10 civarında olduğu tespit edildi. Tesislerin isim değiştirmeleri,

üretimi durdurmuş olmaları ve kapanan tesislerin kayıtlarda hala açık olarak görülmesi sayının kabarık olmasına neden olmaktadır.

Un ve yem fabrikalarının dağılışı incelendiğinde tesislerin sanayi Güzergâhları veya birbirine yakın alanlarda ve bir nüveden kuruldukları, organizelerin açılmasından sonra ikinci tesislerin veya ilk defa yeni açılan tesislerin organizelerde açıldıkları görülmektedir. Un ve yem fabrikalarının taşınması mümkün olmadığından un ve yem üretim tesislerinde yer değiştirme eğilimi görülmemektedir. Un ve yem tesisleri taşınmak yerine genelde ikinci tesislerini açmaktadırlar. Un ve yem üretim tesisleri ilk açtıkları tesislerdeki üretimlerini tamamen durdurmak yerine ilk açtıkları tesislerdeki üretim yükünü organize veya diğer alanlardaki ikinci tesislere aktarmaktadırlar.

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 17 tesisten bugünkü yerlerinde sorunlar olduğunu belirten tesis sayısı 10'dur. Bulundukları yerde sorunların olduğunu belirten tesisler, sanayinin ileriki dönemlerdeki yönelme ve yoğunlaşma alanlarını belirlenmesi açısından önemlidir. Bulundukları alanlarda sorunlar yaşayan tesisler park, arsa, ambar, atık suların tasfiyesi, gürültü kirliliği, yasal uygulamalar ve çıkan tozların çevreyi rahatsız etme gibi problemleri çözmemeleri durumunda yer değiştirmeye başlamaktadırlar. Un ve unlu mamuller sanayindeki kuruluş yerleri sorunları il genelindeki tüm alanlarda görülmektedir.

Un ve yem fabrikalarının 1970'li yıllarda faaliyete geçmeleri ve binaların yıpranmış olması, 1970 ve 80'li yıllarda park arsa ve ambar gibi sorunların bu denli büyüyeceğinin tahmin edilememesi nedeniyle sektörün genelinin kuruluş yerlerinde problemlerle karşılaşmaktadır. Organizeler ve sanayi güzergâhlarında kurulan 3000-5000 m² alana sahip tesisler genişleme ve ek ünitelerin yapılması nedeniyle tesisler içindeki ve dışındaki alanlarda hareket kabiliyeti oldukça sınırlanmaktadır. Alansal olarak daha geniş alanlara ihtiyaç duyulması Malatya II. Organizelerinde her bir tesise daha fazla alan ayrılmasına neden olmuş bu durum daha da ilerleyerek kurulması düşünülen III. Organizede(veya I. Organizeye ek bir ünite şeklinde) tesislere ayrılan alanın ortalama 15 000 m² civarında alan ayrılması planlanmasına neden olmuştur. Alansal problemler 1980 ve öncesinde kurulan sanayi siteleri içinde söz konusudur. Kuruldukları yıllarda sanayinin gelişmesine katkıda bulunan sanayi siteleri, alansal ve bina yapıları olarak problemli olmaları nedeniyle fonksiyonlarını yitirmeye başladıkları için(Özellikle Yeni Sanayi Sitesi ve Gıda Toptancılar Sitesi) şehirselleşimi olumsuz etkilemektedir. Sektör içinde yer alan ekmek, un katkı maddeleri vb ürünler üreten

tesislerin yer deşiştirebilmeleri sektör içindeki yer alan diğer tesislere göre oldukça esnektir. şehirsel alan içinde çeşitli alanlar veya sanayi siteleri kuruluş yeri olarak seğılebilmektedir.

Tesis sahiplerinin bulundukları sektör ve alanla ilgili eğitimlerinin olmaları tesislerin büyümeleri, sağlıklı bir şekilde üretim yapabilmeleri, değişen şartları önceden kestirebilme ve piyasa şartlarına göre uygun stratejiler belirleyebilmeleri açısından önemlidir. Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 13 tesisten bulundukları sektörle ilgili herhangi bir eğitimleri olan tesis sahiplerinin sayısı 3'dür. Sektörde, bulundukları alanla ilgili bir fakülte bitirmemiş olmalarına rağmen iş deneyimi, bilgi birikimi, örnek yöneticilik vasıfları, çalışma sistemleri ve diğer özellikler açısından sektöründe uzmanlaşmış olan birçok yönetici ile karşılaşmak mümkündür. Buğday üretim alanlarının Malatya'dan ziyade Malatya'ya komşu olan iller olmasına rağmen un ve yem üretimi konusunda sektörde önemli düzeyde uzmanlaşmış olan tesis yöneticilerinin varlığı, farklı türdeki buğdayları belli oranlarda harmanlayarak nitelikli üretim, ihracat yapan ve yurt dışındaki şartları iyi takip ederek farklı ülkelerde un fabrikaları kuran tesis sahiplerinin olması mesleki bilgi biriminin de önemini ortaya koymaktadır¹⁹.

Un ve unlu mamuller sanayine dayanan tesislerin Malatya'ya yatırım yapma nedeni temelde Malatyalı olma, ardından pazara yakınlık, devlet teşvikleri ve ucuz arsa faktörü etkili olmaktadır. Un ve unlu mamuller sanayine dayanan tesislerde yaz ve kışa göre hammadde temininde genelde bir sorunla karşılaşılmamakla birlikte un fabrikalarında yaz aylarında buğday temini daha kolay olmakta kış aylarında ise buğday temininde bir problem olmamasına rağmen fiyatlarda yükselme söz konusudur.

Un ve unlu mamuller sanayinde hammaddenin tesise getirilme maliyeti sektör içindeki alt sektörlerde değişmektedir. Pasta, kek, ekmek, kadayıf ve yufka üretim tesislerinde genelde hammadde tesise kadar un fabrikaları tarafından getirilirken, un fabrikalarında hammaddenin 1 aylık tesise getirilme ortalama 20 000- 100 000 TL arasında değişmektedir. Hammadde taşıma maliyetlerinin üretim maliyetlerinde önemli bir yer tutması hammadde temin alanlarının genelde çevre iller şeklinde belirmesine neden olmakla birlikte istenilen nitelikte hammadde bulunamaması veya maliyet nedeniyle ülke içinde veya yurtdışında farklı hammadde temin alanları da ortaya

¹⁹ Saha çalışması sırasında farklı sektörlerde 30-40 yıla aşkın sürede sanayi faaliyetleri içinde yer alan, sabah 5 gibi gelen akşamları 7-8'den önce fabrikadan çıkmayan, sadece kendi işine odaklanan, nitelikli, dürüst birçok tesis sahibi ile karşılaşmıştır.

çıkabilmektedir. Hammadde taşıma maliyetlerini azaltmak için hammadde temin alanları ile pazar alanları bazı durumlarda aynı bölgeler olabilmektedir. Mamul maddelerin pazar alanlarına ulaştırılma maliyeti ise tesislere göre oldukça farklılaşabilmektedir. Maliyetler en alt düzeyde 20 000 TL olmakla birlikte üst sınır hammadde taşıma maliyetlerinin çok çok üst düzeyine çıkabilmektedir. Mamul maddelerin taşınma maliyetinin yüksek çıkmasında pazar alanlarının hammadde temin alanlarına göre çevre illerden geniş alanlar oluşturması ve ihracat alanlarından kaynaklanmaktadır.

Fotoğraf 5.11. Malatya'daki Un Fabrikalarında Üretim Aşamaları,

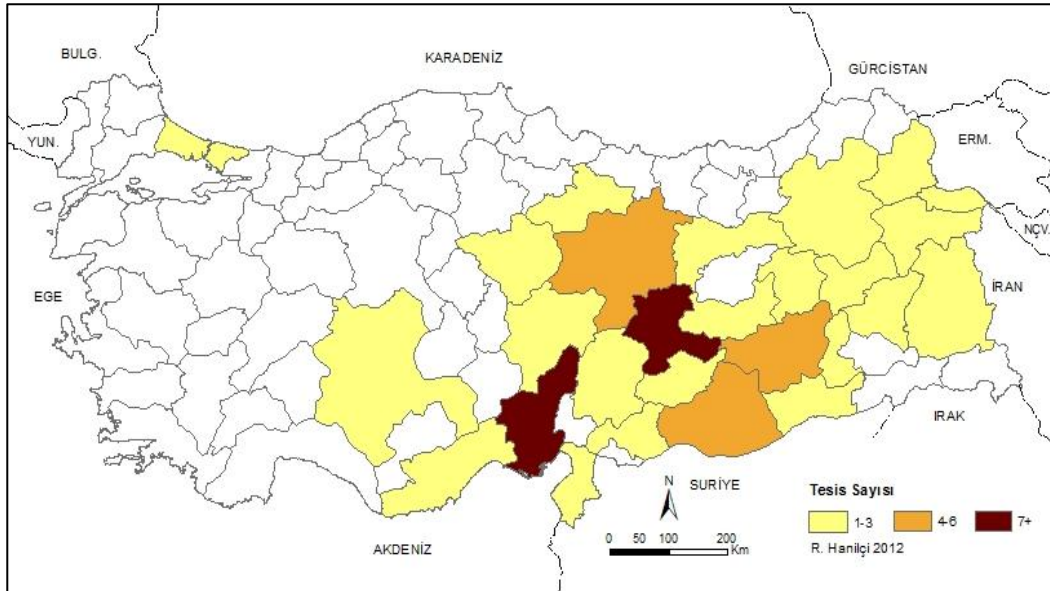
Kaynak: Fırat Un Fabrikası, 2012

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 14 tesisten 11'inde araçların temel kullanım amacı mamul madde taşımacılığına yöneliktir. Un ve unlu mamullere dayanan tesislerdeki araçların ikincil kullanım amacı ise 3 tesis ile hammadde teminidir. Tesislerin hammadde temininde nakliyeciler ve taşıma şirketlerinden yararlanmaları araç sayılarının tüm tesislerde 10'un altında olmasına neden olmaktadır. Tesislerin ulaşım konusunda en düşük maliyetle ürün ve hammadde taşımaya çalışmaları taşıma sistemlerinin dönem dönem değişebilmesine neden olabilmektedir. Araç kiralamanın veya nakliyecilerin daha uygun olduğu dönemlerde tesisler hammadde ve ürün taşımayı nakliyecilere bırakırken; taşıma maliyetlerinin,

pazar alanlarının veya ürün hammadde miktarının farklı miktarlarda olması gibi nedenler seçilen ulaşım ve taşıma yöntemlerini de değiştirmektedir.

Un ve unlu mamullerde hammadde temininden doğan sorunlar bisküvi, ekmek, pasta, yufka vb tesislerde un kalitesinin düşük olabilmesi, ekmek katkı maddesi üreten tesislerde soya unundaki renk farklılıkları ve sıcaklık nedeniyle enzimleri özelliğini kaybetmesi, un ve yem fabrikalarında ise buğdaylarda süne sorunu(bu sorun tesislerin genelinde görülen ve daha önceki yıllarda tekrarlanan ve sorunun çözümünde ilerleme kaydedilemeyen bir problem niteliğindedir), TMO'nun kaliteli ve kalitesiz buğdayları(süneli vb) birbirine karıştırması ve buğday kalitesini sağlayamaması, buğdayda gluten oranının düşük olması, tonaj uygulamasının bölgeler arasında farklılık göstermesi, kullanılan kimyasalların buğdayda un kalitesini düşürmesidir.

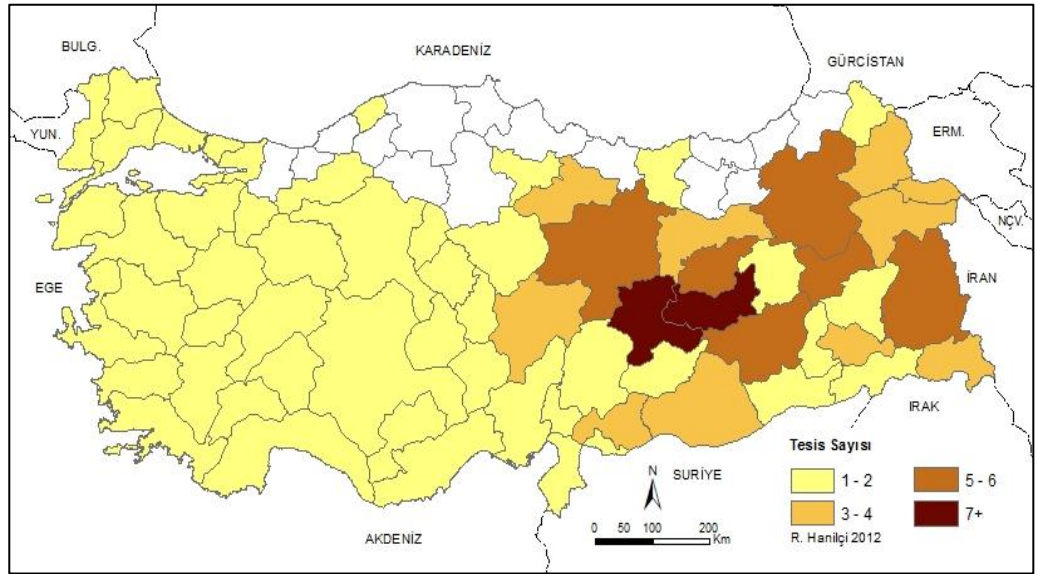
Un ve unlu mamullere dayanan tesislerin hammadde alanlarını iki gruba ayırmak mümkündür. Un ve unlu mamuller içinde yer alan ekmek, pasta, kek, kadayıf, ekmek katkı maddeleri vb tesislerde hammadde temin alanlarını başta Malatya ili olmak üzere Konya, Adana, Gaziantep ardından İstanbul, Diyarbakır, Kayseri, Yozgat, Adıyaman ve Kahramanmaraş illeri oluşturmaktadır. Un fabrikalarının hammadde temin alanlarını ise başta Sivas, Şanlıurfa, Adana, Diyarbakır ardından Malatya, Hatay, Kahramanmaraş, Mersin, Hatay, Mardin ve Batman illeri oluşturmaktadır (Şekil 5.9).

Şekil5.9. Malatya'daki Un ve Unlu Mamullere Dayanan Tesislerin Hammadde Temin Alanları, 2010

Unlu mamuller içinde yer alan bisküvi, ekmek, pasta, kek, kadayıf, ekmek katkı maddeleri vb tesislerin pazar alanlarını başta Malatya ili olmak Elazığ, Diyarbakır, Siirt ve Bingöl, Hakkari, Mardin, Sivas, İstanbul, İzmir, Gaziantep, Denizli, Şanlıurfa, Erzurum, Mersin, Kayseri, Konya, Muş, Iğdır, Ağrı, Van illerinden oluşmaktadır (Şekil 5.10).

Un fabrikalarının iç pazar alanlarını ise Malatya, Elazığ illeri başta olmak üzere Bingöl, Sivas, Tokat, Erzurum, Tunceli, Van, Muş ve Adıyaman, Kars, Amasya, Erzincan, Iğdır, Şanlıurfa, Diyarbakır, Kayseri illeri dış pazarlar alanları olarak ise Irak belirlemektedir (Şekil 5.10). Mardin ilinde sınıra yaklaşık 1-2 km mesafede özellikle Irak pazarı için kurulan firmalar diğer illere göre önemli bir avantaj yakalamakta, Malatya ve diğer illerdeki firmaların Irak'taki pazar alanlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Şekil 5.10).

Şekil 5.10. Malatya'daki Un ve Unlu Mamullere Dayanan Tesislerin Pazar Alanları, 2010

Un ve unlu mamuller sanayisinin genelinde mamul maddelerin pazarlanmasında karşılaşılan güçlüklerden reklâm yetersizliği, kalite ve randıman, rekabet ve pazarın yetersizliği gibi sorunlarından, temelde rekabet sorunu gelmektedir. Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan firmalardan 4'ü rekabet, 3'ü diğerleri, 1'i reklam diğer geriye kalan 1 tesiste ise kalite ve randıman altında toplanabilecek nedenlerden dolayı mamul maddelerin pazarlanmasında zorluklar yaşanmaktadır. Günümüzde her sektörde bir çok benzer nitelikte tesisin var oluşu ve bu tesislerin her geçen gün sayılarının artmasına rağmen pazar alanlarının sabit kalması ve ortaya çıkan

ekonomik krizler nedeniyle pazar alanlarının daralması tesisler arasında çoğu zaman anlamsız ve sürdürülemez nitelikte bir rekabet ortamının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Farklı ürünler, yeni oluşan beklentilere cevap vermek ve inovatif yaklaşımlar tesisler arasındaki rekabeti azaltan unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Sektördeki tesis sayısındaki çeşitlilik pazarlama yöntemlerindeki çeşitliliğe de yansımaktadır. Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 5 tesiste pazarlamacı, 3 tesiste telefon ve internet, 2 tesiste bayiler, diğer un ve unlu mamullere dayanan sektörlerde ise tesis ölçeklerinin küçülmesinin de etkisiyle 5 tesis kendileri ve 2 tesiste bayiler ön plana çıkmaktadır. Tesislerin pazar alanlarının Türkiye geneline yayılmaya başlaması pazarlama yöntemlerin de genelde bayi ve pazarlamacı ağıının ön plana çıkmasına neden olmaktadır.

Un ve unlu mamuller sanayinde sevkiyat esnasında genelde herhangi bir sorunla karşılaşmamaktadır. Malatya’da yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 11 firmadan 3 firma sevkiyat esnasında problemlerle karşılaştığını belirtmiştir. Sevkiyat esnasında problemlerle karşılaştığını belirten tesisler kış aylarında yolların kapanması, Irak’a ihracat yapan firmaların güvenlik sorunu, demiryollarından kaynaklanan problemler, ürünün kargoda ezilmesi ve kırılması ve dönemlik olarak yaz aylarında sıcaklar nedeniyle ürünün bozulması problemleri ile karşılaşmaktadır.

Un ve unlu mamullerin üretimine dayanan tesislerdeki enerji maliyetleri ortalama 10 000- 40 000 TL arasına değişmektedir. En düşük enerji maliyetleri ekmek fabrikaları ve fırınlarında görülürken, en yüksek maliyetler un fabrikalarında görülmektedir. Ekmek fabrikalarında üretim miktarı ve çalışan sayısı artmasına bağlı olarak enerji maliyetlerinde de artış olmaktadır. Ekmek fabrikalarında veya fırınlarda üretim yapan tesislerin enerji tüketimlerinin düşük çıkmasında tesislerin taş veya dönerli fırın olması, ısı elde etmek için fındık ve çekirdek kabuğu(büyük ve küçük ölçekli tesislerin genelinde) kullanmaları ve üretimin enerji maliyetlerinin uygun olduğu saatlere denk gelmesi etkili olmaktadır. Tesisler için enerji maliyetlerinin önemli bir oran tutması ve tesisleri farklı arayışlara itmektedir. Tesislerin üretimlerini geceye kaydırabilmenin mümkün olduğu ve enerji maliyetlerinde önemli bir oran tuttuğu tüm imalat sanayine dayanan tesislerde üretim saat 22⁰⁰’dan sonrasına kaydırılmaktadır. (Gece zaman dilimi 22:00-06:00 saatlerini, gündüz zaman dilimi 06:00-17:00 saatlerini içermektedir. Sanayi tesislerinin kullandığı genel enerji maliyetleri, gündüz 18.045, gece 7.75) (www.epdk.gov.tr).

Un ve unlu mamullerin üretimine dayanan tesislerdeki su tüketim maliyetleri ortalama 50-6000 TL arasında değişmektedir. Su tüketim maliyetleri düşük olan tesisler diğer sektörlerde olduğu gibi artezyen ve kuyu suyu kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Tesislerin su maliyetinin 5000-6000 TL'ye yaklaşmasında tesislerin çok su kullanmaları, yeraltısularından istifade edememeleri veya yeraltısuyunun yeterli miktarda olmaması neden olmaktadır.

Gıda sanayine dayanan tesislerde su kullanımı üretimin birçok aşamasında fayda sağlamanın yanında bazı olumsuzlukları da neden olmaktadır. Gıda sanayine dayanan tesislerde üretimin çeşitli aşamalarında su kullanılması üretim süreçlerinin uzamasına, gıdalarda bozulma süreçlerini hızlandırmasına ve su tüketim maliyetlerini arttırması gibi sonuçlara neden olduğundan tavuk eti ve un üretimi gibi farklı sektörlerdeki birçok tesiste susuz veya daha az su kullanan üretim, teknik ve makinelere geçilmektedir.

Un ve unlu mamuller sanayisi içinde yer alan un fabrikalarında genelde yapılan işin yükleme ve boşaltma gibi güç gerektiren işler olması nedeniyle 6 tesisten 6'sından da çalışanlar ilkökul mezunu durumundadırlar. Un fabrikalarında çalışan personelde dikkati çeken bir unsurda Malatya-Yeşilyurt Yolu üzerinde ardarda dizilmiş olan tesislerde işçi ikamet mahallelerinin genelde tesis çevreleri olmasıdır. Tesis çevresinin sosyo-ekonomik düzeyi ve merkezi alanlara göre şehrin kenar alanlarında yer almaları etkili olmaktadır.

Un ve yem sanayisine dayanan tesislerde çalışanların genelde fabrika çevresinde ikamet etmeleri tesislerin servis zorunluluğunu da ortadan kaldırmaktadır. 6 tesisten 5'i servis yapmazken 1 tesis servis yapmaktadır. Tesislerin servis yapmamasında çalışan sayılarının bir tesis hariç 50'yi geçmemesi ve genel ulaşım Güzergâhları üzerinde yer almaları etkili olmaktadır. Unlu mamuller sanayinde ise 7 tesisten 4'ü servis yapmazken 3 servis yapmaktadır. Tesislerin servis yapmamalarında yine un ve yem sanayinde olduğu gibi tesislerin genel servis Güzergâhında yer almaları ve çalışan sayılarının sınırlı olması etkili olmaktadır. Servis yapan tesislerde servis maliyeti aylık ortalama 1000-2500 TL arasında değişmektedir.

Un ve unlu mamuller sektöründeki 16 tesisten 8'si teknik personel 7'si hiçbir personel türüne ihtiyaç duymazken sadece 1 tesis ise işçiye ihtiyaç duymaktadır. Sektör içinde yer alan ekmek katkı maddeleri üreten tesislerde yapılan işin genelde katkı maddelerinin belli oranlarda birbirine karıştırılmasına dayanmasından dolayı herhangi

bir personele ihtiyaç duyulmazken sektör içindeki diğer tesislerin genelinde teknik personel açığı ortaya çıkmaktadır.

İl genelinde MSTO' nun 2012(Şubat) verilerine un ve unlu mamuller sanayisine dayanan 70 tesis bulunmaktadır(Saha çalışması sırasında bazı tesislerin üretimi durdurdukları veya çalışmadıkları, dolayısı ile verilen bu sayının daha altında olduğu tespit edildi). Bu 70 tesisten 29'u ekmek fırınları, 17'si un ve yem, 24'ü ise diğer tesislerden oluşmaktadır. Sektördeki 70 tesiste çalışan toplam personel sayısı kayıtlarda 865 kişi görünmekle birlikte bu sayının 1000'nin üzerinde olduğu kaydedildi.

Un fabrikalarında yapılan işin daha fazla güç gerektiren işlerden oluşması kadın çalışanların %0-% 10 arasında kalmasına neden olurken unlu mamuller sektörü içindeki bisküvi fabrikalarında güç gerektiren işlerin azalması nedeniyle kadın çalışanların oranı %50-%70 arasında değişebilmektedir. Sektörün genelinde ise erkek çalışanların oranı kadın çalışanların oranına göre daha yüksektir.

Un ve unlu mamuller sanayine dayanan tesislerde çalışan işçilik maliyetleri genelde 5000-120000 TL arasında değişmektedir. En yüksek işçilik maliyetleri sektördeki 2 kamu tesisine aittir. Bisküvi ve un üretim tesislerinde işçilik maliyetleri 20000-50000 TL arasında değişirken diğer tesislerde ise çalışan sayısının azalmasına bağlı olarak aylık işçilik maliyetleri 5000-10000 TL arasındadır.

Sektörde 16 tesisten 5'i vardiyalı çalışırken 11 tesis vardiyasız çalışmaktadır. Unlu mamuller sanayinde ki ekmek katkı maddeleri üreten tesislerde vardiyasız çalışılırken bisküvi ve ekmek fabrikalarında vardiya sistemi ile çalışılmaktadır. Bazı tesislerde ise dönemlik olarak tüketimin artmasına bağlı olarak vardiya sistemine kısa süreli olarak geçilmektedir. Un sanayinde vardiyasız çalışılmakla birlikte enerji maliyetlerinden dolayı tesisler üretimlerini saat 22⁰⁰'dan sonrasına kaydırma eğilimindedirler.

Un ve unlu mamuller sanayinde yer alan un ve yem fabrikalarında yıllık un üretimi ortalama 6000-40 000 ton arasında değişirken kapasite kullanım oranı % 20-%60 arasında değişmektedir. Un ve yem üretim tesislerinde kapasite kullanım oranının düşüklüğünden ziyade tesislerde var olan yüksek kapasite dikkati çekmektedir. Un ve unlu mamuller içindeki diğer tesislerde üretim miktarı 60-250 ton arasında değişmektedir. Kapasite kullanım oranının düşüklüğü diğer alt sektörlerde de görülmektedir. Ülke ve il genelinde tesis sayısının fazlalığı, mevcut pazar alanlarının sınırlılığı, yeni çıkan makine ve donanımların daha seri ve hızı yüksek kapasiteli

makineler olması ve her geçen gün artan tesis sayısı sektörde kapasite kullanım oranlarının düşük kalmasına neden olmaktadır.

Un ve unlu mamuller sanayinde yer alan 14 tesisten üretime ara veren tesis sayısı 4'tür. Ara veren 4 tesisten 4'ü de un fabrikalarıdır. Un ve unlu mamuller içinde yer alan 6 un fabrikasından 4'ü haftada 1-6 gün arasında çalışmaktadır. Un fabrikalarında üretime ara verilen bir dönemden ziyade yılın geneline yayılan bir durum söz konusudur.

Un ve unlu mamuller içinde yer alan diğer bir alt sektör ekmek fabrikalarından oluşmaktadır. Malatya şehrindeki ekmek fabrikalarından fırın niteliğinde olan ve genelde şehir merkezindeki çeşitli konutların alt kısımlarındaki işyerlerinde veya sanayi sitelerinde faaliyet gösteren fırınların yıllık üretim miktarı 500 bin adet(francala ekmek) altındadır. Malatya şehrinde yıllık ortalama 15-20 milyon adet üretim yapıp, 30-40 milyon adet francala ekmek üretim kapasitesine sahip sadece bir tesis vardır. Üretim miktarı ve kapasite kullanım oranlarının sürekli değişkenlik göstermesi nedeniyle tesislerde üretim miktarları ve kapasite kullanım oranı da yıldan yıla veya aynı yıl içindeki farklı dönemler de değişkenlik gösterebilmektedir. Fiyat düşme ve yükselmeleri, mevsimsel etkiler, tüketim alışkanlıkları, unlu mamuller ile ilgili sağlıklı beslenme ve yeni eğilimler, ekonomik krizler ekmek tüketimi üzerinde değişkenliğe yol açan faktörlerdir.

5.1.7. Şeker ve Şekerli Mamuller Sanayi

Genelde ana hammaddesi rafine veya nişasta bazlı şekerlerden elde edilerek üretilen helva, lokum, çikolata, şekerleme, çiklet, reçel gibi geniş bir ürün yelpazesini barındıran sektöre denir. Sektör çeşitlilik bakımından birbirinden farklı nitelik ve özelliklerde birçok üründen oluşmaktadır.

Çikolata ve türevleri, sert, yumuşak ve jelatinli şekerler, köpük tipi şekerlemeler, lokum ve helva çeşitleri gibi bir çok üründen oluşmaktadır (Koca ve diğ., 2011:1).

Sektörün gelişimi alt dallarında farklılık göstermektedir. Helva, şekerleme vb ürünler farklı üretim şekilleri ile Osmanlı dönemine ait uzun bir geçmişe sahipken çikolatanın üretimi Türkiye'de ilk kez yabancı sermayeli olarak 1927 yılında Feriköy'de açılan fabrika ile başlamıştır. Batı tarzı üretim teknolojisiyle çikolata üretimine ise 1975'te geçilmiştir. Özellikle şekerli mamullerin ihracata dayalı bir

anlayışla hareket etmesi sektörün gelişimini hızlandırmıştır (Pala, Dindar, Buzbaşı, 2012),(Palancıoğlu, 2003: 5).

Şekerli mamullerde kapasite kullanımı kış aylarında ve bayramlarda artış gösteren bir özellik göstermektedir. Şekerli mamullere dayanan ürünlerin hitap ettiği kesim tüm tüketici kitlesi olmakla birlikte özellikle genç kesimdir.

Şekerli mamullerin ana hammaddesi olan şeker pancarı geniş bir üretici topluluğunu ilgilendirmektedir. 2011-2012 Ekim döneminde 178268 hektar alanda 118338 çiftçi ve 8557000 ton şeker pancarı ile 12145000 ton şeker üretimi ve yan ürünleri söz konusudur (www.turkseker.gov.tr). Cumhuriyet döneminde 1926 yılında temelleri atılan şeker sanayinin toplumun, tarımın, hayvancılık ve diğer sektörlerin gelişiminde önemli bir çığır açmıştır²⁰.

Türkiye’de pancar şekeri üretiminde faaliyet gösteren 33 fabrika var ve bunların 25’i Türk Şeker’in yani devletin elinde. Kamuya ait bu 25 fabrikanın kotadaki dağılımı ise yüzde 50’yi geçmesi nedeniyle şeker piyasasındaki en önemli oyuncusu durumundadır. Kamunun elindeki bu fabrikaların özelleştirilmesi gündemde olup nasıl ve ne şekilde özelleştirileceği ile ilgili sektörde bir bekleyiş söz konusudur. Dünyanın farklı ülkelerinde şeker fabrikalarının özelleştirilmesi ile ilgili farklı uygulamalar söz konusudur. Almanya’da kapasitesi düşük ve verimsiz olan tesisler kapatılırken Polonya’da ise tesislerin tümünün özelleştirilmesi yoluna gidilmiştir (Tekin, 2012; Kıymaz, 2012).

Dünyadaki çay şekerinin % 78’i şeker kamışından, % 22’si şeker pancarından elde edilmektedir. Ülkemiz bulunduğu coğrafi koşullar nedeniyle şeker pancarından şeker üretmektedir. Şeker pancarından elde edilen şekerin maliyeti, şeker kamışından elde edilene göre oldukça yüksektir (Buzbaşı, 2012).

2009 TÜİK verilerine göre şeker ve şekerli mamullerin üretimine dayanan toplam tesis sayısı 1182 toplam çalışan sayısı ise 43409 kişidir.²¹ Bu tesislerden 66’sı şeker üretimine dayanırken 1116’sı ise şekerli mamuller üretimine dayanmaktadır. Şeker imalatına dayanan tesis sayısı 66 adet olmasına rağmen, tesislerin büyük ölçekli olması nedeniyle çalışan sayısı 20090 kişidir.

²⁰ Şekerpancarı ile ilgili Ali Özçağlar; Sedat Avcı’nın çalışmalarına bakınız.

²¹ Şekerli mamul sınıfı; kamış suyundan, pancardan, palmyeden, akça ağaçtan şeker (sakkaroz) ve şeker ürünleri imalatı veya rafine edilmesi, şeker şurubu imalatı, melas imalatı, akça ağacın özünden melas ve şeker üretilmesi. Kapsam dışı olanlar; glikoz, glikoz şurubu, maltoz imalatını kapsamaktadır.

Şekerli mamullerin üretiminde çok sayıda irili ufaklı bir çok tesis bulunmasına rağmen, eğilim ve pazar payları büyük tesislerin lehine doğru değişmektedir. Geleneksel ürünlerimizde; helva, lokum ve şekerleme gibi ürünlerin üretiminde önemli ölçüde küçük işletmeler etkinken, çiklet ve çikolatalı ürünlerin tamamında 50 ve üzerinde işçi çalıştıran tesisler tarafından gerçekleştirilmektedir. Büyük ölçekli tesislerin üretim maliyetlerini düşürmeleri, kalite ve ar-ge faaliyetlerinde önemli fark oluşturmaları ve ihracat gibi nedenlerle merdiven altı olarak tabir edilen işletmelerin piyasa paylarının düşmesine veya bu tesislerin sektörde çekilmesine yol açmaktadır. Dünya'daki şeker ve şekerli mamullerin üretimine dayanan tesislerde de buna benzer bir yapı görülmektedir. Şekerli ve çikolatalı mamuller sektöründe dünya pazarının % 45'lik bir bölümünün çok uluslu 6 firmanın sahip olduğu düşünülmektedir (EB, 2012c: 1,5); (Palancıoğlu, 2003:11).

Kişi başı tüketim İsveç'te 8,5, Fransa'da 3,6, Çin'de 0,5 Türkiye'de ise 2,6 kg tüketiliyor. Genel tüketici toplumun bütünü olmakla birlikte hedef kitle gençlerden oluşmaktadır (Pala, Dindar, Buzbaş, 2012).

Türkiye'de şekerli mamuller ihracatı 2003 yılından itibaren önemli bir gelişme göstermektedir. 2003 yılında 350 milyon \$ civarında olan şekerli mamuller ihracatı, 2008 yılında 700 milyon \$'a, 2011 yılında 850 ise milyon dolara yaklaşmıştır (TÜİK 2012). İhracat içerisindeki en öne çıkan sektör yaklaşık 450 milyon \$ ile çikolata ve çikolatalı ürünlerdir. Çikolata sektörünü yaklaşık 100 milyon \$ ihracat ile sakızlı jöleli ürünler alırken geleneksel tatlılarımız olan helva ve lokumda ihracat miktarı istenilen düzeyin altındadır. 2011 ihracatında 45 milyon \$ civarında yer tutan sektör dünya çapındaki iyi bir tanıtım ve daha yeni fonksiyonel ürünler ile daha da artması sağlanacaktır (EB, 2012c: 2).

Malatya'daki şekerli mamuller sanayi kapsamına alınan alt sektörler; toz ve küp şeker, toz içecek, helva ve lokum, bal ve bal ürünleri ve pekmez üretimine dayanan 33 tesisten oluşmaktadır. Çalışma özellikleri, çalışan kişi sayıları, pazar alanları ve diğer özellikleri açısından birbirinden ayrılan bu sanayi dalları genelde temel hammadde olarak şeker kullanmaları veya tatlandırıcı özellikte olmaları sektördeki tesislerin ortak özelliğidir.

Malatya'daki şekerli mamuller sanayine dayanan en temel ve köklü sanayi tesisi Malatya Şeker Fabrikasıdır. Malatya Şeker Fabrikasının yarattığı katma değer, istihdam, diğer sektörlerle(yem sanayi, tarım ve hayvancılık, makine sanayi vs) katkılarıyla

Malatya'daki gıda sanayisine dayanan tesislerin en büyüğü konumundadır. Şekerli mamuller içinde önemli bir yer tutan diğer bir alt sektör ise pekmez üretim tesisleridir. Pekmez üretim tesisleri de diğer alt sektörlerden tamamen belirginleşmiş durumdadırlar.

Fotoğraf 5.12. Malatya'daki Pekmez Tesislerinde Üretim Aşamaları,

Kaynak: Dutpınar Pekmez Fabrikası, 2012

Şeker ve şekerli mamullerin kuruluş tarihleri incelendiğinde Malatya Şeker Fabrikası hariç sektörde yer alan diğer tesislerin genelde 1990 yılı sonrasında kurulduğu görülmektedir. Şekerli mamuller sanayinde 1970 ve 80'li yıllarda kurulan tesislerin olmasına rağmen tesislerin isim değiştirmeleri ve kapanmaları nedeniyle kuruluş tarihleri 1990 sonrasına ötelenmesine neden olmaktadır.

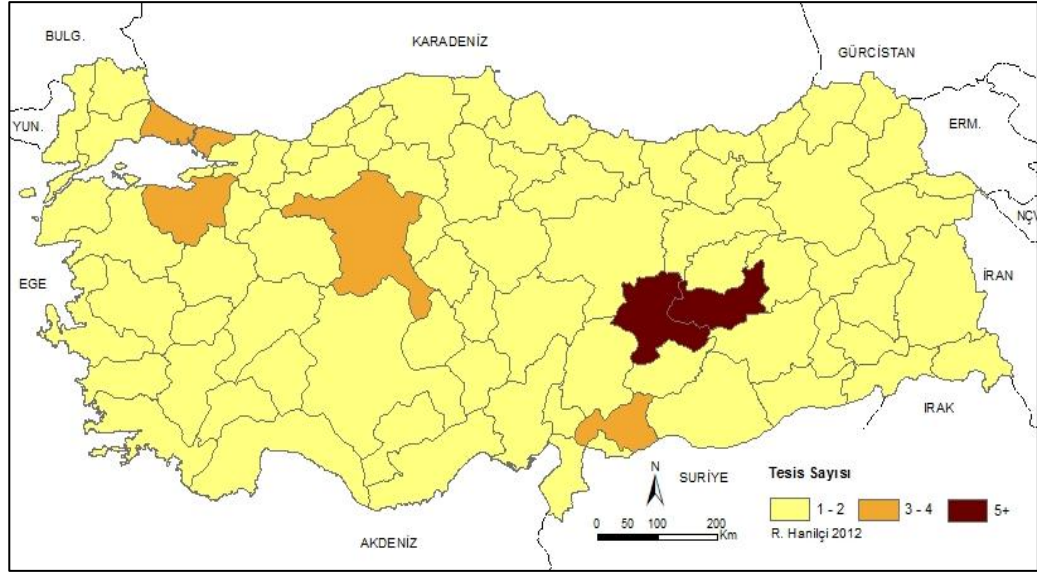
Şekerli mamuller sanayine dayanan tesislerin il içinde dağılışını belirleyen temel etken tesis ölçeğidir. Küçük çaplı üretim yapan lokum ve küp şeker üreticileri alan, enerji, işçi gibi isteklerinin sınırlı olması bu tür tesislerin genelde Özsan Sanayi ve Gıda Toptancılar Sitesinde, üretim miktarı aylık ortalama 100 tonun geçen tesisler genelde organizelerde, diğer bir dağılış alanı olan şehirsal alanda ise şekerli mamullere dayanan tesisler bulunmakla birlikte bal ve bal ürünlerine dayanan tesislerin kuruluş alanı olarak daha çok belirginleşmektedir.

Şeker ve şekerli mamuller sanayinde hammaddelerin tesislere getirilme maliyetinde 3 grup belirmektedir. İlk grup taşıma maliyetleri aylık 1000 TL'nin altında olan küp şekeri, saplı top şeker, pudra şekeri, lokum ve helva gibi üreticiler, ikinci grup ortalama aylık 20 000-40 000 genelde pekmez üreticilerinin oluşturduğu grup, üçüncü grup ise ildeki tüm gıda imalat sanayi tesislerinden 6 milyon TL ile ayrılan Malatya Şeker Fabrikasıdır. Malatya Şeker, Tekel Sigara ve Sümerbank Dokuma Fabrikası ilin sanayileşmesinde 1950'li yıllar ve sonrasında önemli bir misyon yüklenen, oluşturdukları KDV ve istihdam, enerji, hammadde kullanım ve mamul madde üretim miktarı gibi özellikleri ile tamamıyla farklı bir ölçek oluşturmuşlardır.

Şekerli mamuller sanayinde dayanan 7 tesisten sadece 1'inde hammadden kaynaklanan sorunların maliyeti etkile oranı önemli iken diğer tesislerin 4'ünde az, 1'inde çok az, diğer 1 tesiste ise orta düzeydedir. Tesislerin hammadden kaynaklanan sorunlardan önemli ölçüde etkilenmemekle birlikte tüm tesisler hammadden kaynaklanan sorunlardan az veya çok etkilenmektedirler. Pekmez üretim tesislerinde yeterli miktarda hammadde bulamama, helva ve lokum üreticilerinde meyvelerin bayat olabilmesi gibi problemlerle karşılaşmaktadır.

Diğer bir sektör olan toz şeker üretimine dayanan şeker fabrikasında ise hammaddeden kaynaklanan sorunlar; bekleme nedeniyle küflenme, yeteri kadar hammadde bulunamaması, Şanlıurfa ve Kahramanmaraş'tan gelen pancarın süngerimsi yapısından dolayı posasından ayrılmasının istenilen ölçüde olmaması bununda elde edilen şeker miktarının düşmesine neden olması ve melasa giden şeker oranının artması, pancardaki şeker oranının düşüklüğü(özellikle Kahramanmaraş ve Şanlıurfa), kantarlarda bekleyen hammaddenin fire vermesi, baş kesimin istenilen şekilde olmaması, pancardaki kirlilik oranının(üzerindeki toprak kalıntısı, bazen pancardaki kirlilik oranı % 25 kadar olabiliyor. Pancar kantarlarındaki görevliler çiftçiye kırmamak için % 5-8 oranında düşülüyor) fazla olmasıdır. Bu problemlerin yanında makine ve donanımlarından kaynaklanan kapasite sınırlılığı sorunu üretimi olumsuz etkilemektedir. Şeker üretiminde hammadden kaynaklanan problemlerin bir kısmı şekerpancarından kaynaklanırken önemli bir kısmı da şekerpancarlarının depolama alanlarında uzun süre bekletilmesinden kaynaklanmaktadır.

Şekerli mamuller sanayinde hammadde ve yarımamül madde temin alanları geniş bir alana yayılmış durumdadır. Yarı mamul maddeler İstanbul, Konya, Malatya ve Gaziantep ardından Adana, İzmir, Mersin Kütahya, Van gibi illerden temin edilirken hammadde temin alanları Malatya, Gaziantep, Adana, Şanlıurfa ardından Adıyaman, Sivas, Antalya, Manisa, İzmir, Konya, İstanbul illeri oluşturmaktadır. Hammaddedeki yurt dışı temin alanlarını ise Nijerya(Susam) ve İran (Hurma) oluşturmaktadır (Şekil 5.11).

Şekil 5.12.Şekerli Mamuller Sanayine Dayanan Tesislerin Pazar Alanları, 2010

Mamul maddelerin pazarlanmasında öne çıkan pazarlama yöntemi tesislerin pazar alanlarının yayılma alanına bağlı olarak değişmektedir. Pazar alanları Türkiye geneline yayılmış olan tesislerde bayilik ön plana çıkarken pazar alanlarının Malatya ve çevre illerden oluşan tesislerde tesis çalışanları tarafından pazarlama yapıldığı görülmektedir. Pazar alanları genişlemeye başlayan fakat pazar alanları tüm Türkiye'ye yayılmamış tesislerde ise Malatya ve çevre illerde kendileri ve pazarlamacılar sistemini kullanırken ulaşamadıkları veya km'nin fazlalaştığı illerde bayilik sistemine geçmektedirler.

Şekerli mamuller sanayinde sevkiyat esnasında üründen ve taşıma sisteminden kaynaklanan problemlerle karşılaşılabilir. 7 tesisten 3'ü sevkiyat esnasında sorunlarla karşılaşırken 4 tesis herhangi bir sorunla karşılaşmamaktadır. Pekmez üretim tesislerinde ürünün taşınma esnasında kırılması ve ekşimesi, helva ve lokum üreticilerinde kargoda ürünün ezilmesi ve kaybolması, saplı top şeker üreticilerinde yazın karpuz sezonunun açılması ile doğuya uygun fiyatla araç bulamama gibi sorunlarla karşılaşmaktadır.

Sanayi tesislerinde kullanılan enerji türlerinin maliyeti, enerji kullanım çeşidinin de şekillenmesine neden olmaktadır. Tesisler ihtiyaç duydukları enerji türünü en uygun maliyetle temin etme eğilimindedirler. Bunun için çeşitli dezavantajlar içerse de kömür, çekirdek ve fındık kabuğu, atık bez parçaları gibi bir çok yanıcı madde farklı sektörlerde kullanılabilir. İlde doğalgaz kullanımının olmasına rağmen bir çok

sektörde tesisler maliyetlerden dolayı kömür kullanımına yönelmektedir. Kömürden elde edilen kalori miktarının maliyet açısından daha avantajlı olması başta tekstil sektörü olmak üzere, süt ve pekmez üretim tesislerinin bir çoğunda ısı elde etmek için kömür kullanılmasına neden olmaktadır. Tesislerin enerji maliyetlerinin daha da üst düzeylere çıkmasına bağlı olarak kullanılan kömür çeşidinde de farklılığa gidilmekte, böylece maliyet açısından önemli bir avantaj yakalanmaktadır. Tesislerdeki elektrik maliyeti, kömür maliyetinin % 10 veya daha altına kadar düştüğü bile olabilmektedir. Malatya'daki şekerli mamuller sanayine dayanan tesislerdeki ortalama enerji maliyeti 4 tesiste 2000-4000 TL arasında, 3 tesiste 20000-40000 TL arasında, 1 tesiste ise 100000 TL civarındadır. Malatya Şeker Fabrikasındaki enerji maliyeti ise yıllık (ortalama 3 aylık kampanya döneminde) 3500000 TL civarındadır. Kampanya döneminde kendi enerjisini, doğalgazı elektrik enerjisine dönüştürerek kendisi üreten tesis kamu tesisi olmanın avantajlarını kullanmaktadır. Sektör içindeki tesislerle karşılaştırılamayacak kadar büyük ölçekli olan Malatya Şeker Fabrikası özel sektörün büyümesine ve aradan geçen yaklaşık 60 yıla rağmen ildeki gıda sektörünün en büyük oyuncusu durumundadır.

Şeker ve şekerli mamuller sanayinde personel temini konusunda önemli bir problemle karşılaşmamaktadır. Sektörde 2 tesiste teknik, diğer bir 2 tesiste işçi çalışanına ihtiyaç duyulurken, diğer 4 tesiste ise herhangi bir personele ihtiyaç duyulmamaktadır. 2012 Malatya Sanayi ve Ticaret Odası kayıtlarına göre sektördeki 33 tesiste çalışan toplam personel 1035 kişidir. Yapılan saha çalışmasındaki kayıtlar, tesislerin üretim miktarındaki artışlar nedeniyle çalışan sayısındaki artış ve bazı tesislere ait kayıtların güncellenmemesi gibi nedenlerden dolayı bu sayının 1250 kişi civarında olduğu düşünülmektedir. Sektörde dikkati çeken diğer bir unsur 33 tesisin yaklaşık 20'sinde 3 ve daha az sayıda personel çalıştıran tesislerden oluşmasıdır. Sektörün bu şekilde yapılanmasında kuruldukları dönemden itibaren şekerin eritilip çeşitli renklendirici ve katkı maddeleri ilave ederek üretim yapan lokum üreticileri ile balmumu, toz içecek, küp şeker gibi küçük ölçekli üretim yapabilen üreticilerinden kaynaklanmaktadır. Sektör Malatya'da pekmez üretim tesislerinin hariç gerileme eğilimindedir. Ulusal firmaların maliyetlerini düşürmeleri ve yüksek kaliteli ürünler ile piyasada yer almaları, yüksek maliyetlerle üretim yapan küçük çaplı üreticilerin sektördeki gelişimini sınırlandırmaktadır. 2005 yılı Malatya Sanayi ve Ticaret Odası kayıtlarında sektörde çalışan toplam personel sayısının 1054 kişi olması sektördeki bu

gerilemeyi göstermesi açısından önemlidir. Sektördeki gerilemeye rağmen sektör içinde ulusal firma olmayı başaran veya ulusal firma olma yolunda önemli mesafeler alan firmalarla da karşılaşmak mümkündür.

Malatya'daki şekerli mamuller sanayine dayanan 20 kadar küçük ölçekli tesisler hariç küçük ve orta büyüklükteki tesislerdeki aylık ortalama personel maliyeti 10 000-100 000 TL arasında değişmektedir. 1 tesiste personel maliyeti 100 000, yine diğer bir tesiste 50 000 TL yaklaşırken geriye kalan tesislerde personel maliyeti genelde 20 000-30 000 TL civarındadır. Personel maliyetleri açısından Malatya Şeker Fabrikası yine diğer tesislerden ayrılmaktadır. Personel maliyetinin yıllık ortalama 21 milyon TL civarında olduğu tesiste, toplam üretim maliyeti içinde personel maliyeti yaklaşık % 35'lik bir oran tutmaktadır. Çalışan işçi türlerindeki ve maliyetteki farklılaşma ağırlıklı olarak yasal uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Daimi, muakal ve hizmet alımı şeklinde 3 grup işçi türünün istahdam edildiği tesis maaş ve ödemeler açısından da çalışanların farklı nitelikte kanunlara(399 ve 657) tabi olması nedeniyle maaş ve ödemelerde oldukça değişmektedir.

Kamu tesisleri Türkiye'nin sanayileşme sürecinde önemli bir aşamayı tamamlayan, birkaç dönemde lokomotif görevini gören önemli bir misyon yüklenmişlerdir. Yönetimsel süreçlerin bozulması, tesislerin verimlilikten uzak bir anlayışla zarar ederek yönetilmelerine veya rantabl olmayan bir şekilde çalışmalarına neden olmuştur. Kamu tesislerinin Türkiye sanayileşme sürecini tamamlamış olmaları ve özel sektörün petro kimyadan tekstile kadar bir çok sektöre yatırım yapabilmesi kamunun sektörlerden çekilmesini hızlandırmıştır. Günümüzde kamu tesislerinin birçoğunun özelleşmesi yapılmış, geri kalan tesislerde de bu süreç devam etmektedir. Şeker üretimine dayanan tesislerden Konya Şekerin özelleştirme sonrasında başarılı bir şekilde üretime devam etmesi Türkiye'deki Şeker Fabrikalarının da özelleştirilmesinde teşvik edici olmaktadır.

Almanya, İngiltere, Fransa, Çin ve dünyanın bir çok ülkesinde devam eden özelleştirme politikalarında 1990'lı yılların sonlarına doğru önemli bir mesafe alınmıştır. 1988'den 2011 yılına kadar yapılan özelleştirmelerin yaklaşık 2,5 trilyon \$ civarında olması devletlerin özelleştirme bakış açılarını ortaya koymaktadır(www.privatizationbarometer.net).

Sektördeki üretimleri devam eden kamu tesislerinde özel sektör kadar olmasa da bir toparlanma söz konusu olmuştur. Bu durumu Malatya Şeker Fabrikasında görmek

mümkündür. Şeker fabrikalarının üretim esnasında çok miktarda su kullanması ve hiç anlamı olmadığı halde suyu yeraltından temin etmek yerine şebeke suyundan temin etmesi tesisteki üretim maliyetlerini arttırmaktadır. Malatya ilindeki imalat sanayindeki hiçbir tesiste su maliyetinin ortalama 10 000 TL'nin üzerine çıkmamasına rağmen(Bu tesisler tekstil sektöründe yer alan fabrikalar olup Malatya Şeker Fabrikasından daha büyük ölçekli tesislerdir.) Malatya Şeker Fabrikasında 11/03/2002 tarihinde ödenen su faturası 31 624 566 TL, 03/03/2009'da ödenen su faturası ise 5490 TL'dir. Bu toparlanmayı üretim aşamalarındaki çalışan işçi sayılarında da görmek mümkündür. Daimi işçiden ziyade maliyet açısından daha uygun olan sözleşmeli personel sayısında bir artışın olması işçilik maliyetleri açısından bir avantaj teşkil etmektedir. Bir daimi işçinin 2010 yılı sonu itibarı ile kamuya maliyeti ortalama 4350 TL civarındadır.

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan şekerli mamuller sanayine dayanan 9 tesisten 5'i vardiyalı olarak çalışmaktadır. Şekerli mamullere dayanan ürünlerin tüketiminin dönemlik artması beraberinde vardiya sistemini de getirmektedir. Helva ve lokum üreticileri kış aylarında veya bayramlarda tüketiminin artması nedeniyle genelde kısa dönemli vardiyaya geçebilmektedirler. Şekerli mamuller sanayinde vardiya yapan tesisler olmakla birlikte tesislerin üretime ara verdikleri dönemlerle de karşılaşmaktadır. 9 tesisten 5'inde üretime farklı dönemlerde ara verilirken 4 tesiste üretim yıl boyunca devam etmektedir. Tesislerin üretime ara vermesinde tesislerin ölçeği, hammaddenin sezonluk olması veya tüketim miktarındaki dönemlik değişimler etkili olmaktadır.

Şekerli mamuller sanayinde tesislerin tam kapasite çalışmama nedeni tesislere göre değişmekle birlikte genelde pazar sorunudur. Bazı dönemlerde genişleyen bir pazar ve yurtdışı bağlantılar tesislerin kapasite kullanım oranlarını önemli ölçüde arttırırken yurt içine sıkışan bir çok sektörde benzer ürünlerin üretimine dayanan tesislere her geçen bir yenisinin eklendiği ortamda mevcut pazarlar üzerindeki baskıyı arttırmaktan öteye geçilmemektedir. Günümüzde sanayici olmak ileri bir vizyonu, geniş bir bilgi birikimini, mesai kavramına bağlı kalmaksızın uzun bir çalışmayı ve daha bir çok niteliği gerektirmektedir. Yüzlerce yasa ve yönetmelikten haberdar olmak ve üretim süreçlerinde ortaya çıkan teknik sorunları çözebilme, ihracat yapılan ülkenin ihracat pazarları ve ithalatta talep ettiği farklı uygulamalar gibi farklı bir çok alanda etkin olmayı gerektirmektedir.

Tesislerin üretim esnasında kullandıkları makine temin alanlarında farklı sektörlerde farklı temin alanları belirlemekle birlikte yurtiçi temin alanlarında öncelikli olarak Konya Bursa ve İstanbul ardından İzmir, Ankara ve Malatya ön plana çıkmaktadır. Yurtdışı temin alanlarını ise İtalya ve Almanya oluşturmaktadır. Makine temin alanlarında, makine sanayinin gelişmiş olduğu iller ön planda olmakla birlikte Bursa ve Konya şekerli mamul makinelerin üretiminde daha bir kümelenme eğilimi izlenimi vermektedir. Dikkati çeken diğer bir unsur ise diğer iller kadar olmamakla birlikte Malatya ilinin de temin alanları içinde belirmesidir.

Şekerli mamuller sanayinde yer alan 9 tesisten 9'uda tesisler arasındaki rekabetten önemli ve çok önemli düzeyde etkilenmektedirler. Küçük ölçekli tesislerden büyük ölçekli tesislere kadar bütün tesislerin rekabetten etkilendiği şekerli mamuller sanayi gıda sanayindeki diğer tesislerle benzer özellikler göstermektedir. Yerel ve ulusal firmaların maliyetlerini her geçen düşürmeleri, sahip oldukları dezavantajların (pazara uzaklık, taşıma maliyetleri, kurumsal bir işlemedeki standart hale gelen giderler vs) toplam maliyet içinde oranlarını azaltmaları sahip oldukları avantajları ise (çok miktarda üretim yapmaları nedeniyle hammaddenin daha uygun fiyatla temini, verimlilik, arge, bilgiye ulaşma ve kurumsal hafızanın oluşması gibi) daha etkin olarak kullanmaları sayesinde büyük olanların daha büyüdüğü, küçük olan işletmelerin ise ya daha da küçüldüğü veya büyümek zorunda oldukları bir piyasa yapısı ortaya çıkmaktadır. Dikkati çeken bir unsurda Malatya Şeker Fabrikasının rekabetten belirgin şekilde etkilenmemesine rağmen şeker fabrikalarının bir kısmının özelleşmesi, daha esnek fiyat, ödeme ve kampanyaların ortaya çıkması sık olmamakla birlikte stok sorunu nedeniyle vadeli satışların olması gibi nedenler şeker fabrikalarında daha farklı pazarlama süreçlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin Kayseri Şeker Fabrikasının indirimine gitmesi, Çorum Şeker Fabrikasının da indirimine gitmesine neden olabilmektedir.

Sektörde yatırım projelerini engelleyen faktörler içinde sermaye, bürokratik engeller, rekabet, talep istikrarsızlığı, kalifiye eleman, veya bu unsurların tümü faktörlerinden öne çıkan engel sermaye unsurudur. 8 tesisten 6'sı yeni bir yatırım düşünürken 2 tesis herhangi bir yatırım düşünmemektedir. Düşünülen toplam yatırımlar ortalama 1-2 milyon TL arasında değişmektedir. Düşünülen yatırımlar içinde ise makine ardından bina yatırımları öne çıkmaktadır.

Şekerli mamuller sanayindeki tesislerden toz şeker üretimine dayanan Malatya Şeker Fabrikası kampanya döneminde kapasitenin tümü kullanılırken hammaddenin bitmesiyle üretime ara vermektedir. Tesisin günlük ortalama 3500 ton pancar işleme kapasitesinin tümü kampanya döneminde kullanılabilir. Tesisin kampanya süresi ortalama 90-110 gün arasındadır. Şeker üretimi ve işlenen pancarın yıldan yıla farklılık gösterdiği şeker fabrikalarında günlük ortalama 400 ton civarında toz şekerin üretimi yapılmaktadır. Tesiste değişmekle birlikte yıllık ortalama 25-35 bin ton şeker üretilmektedir. Şeker üretim miktarında tesislerin çalışma özellikleri, biriken stok, ihracatın olup olmaması, nişasta bazlı şekerlere tanınan kota veya gelen talep şeker üretim miktarlarını etkilemektedir.

Malatya'daki küp şeker, pudra şekeri, lokum, helva gibi ürünlerin üretimine dayanan tesislerde yıllık ortalama 400 -10 000 ton üretim, 500-20 000 ton kapasite söz konusudur. Yıllık 500 tonun altında üretim yapan tesisler genelde aile işletmeleri şeklindeki mikro işletmeler iken 2000 ton ve üzerinde üretim yapan tesisler ise kurumsallaşma süreçlerini önemli ölçüde tamamlamış orta ölçekli işletmeler şeklindedir. Şekerli mamuller içinde tesislerin yıllık ortalama 10 000 üretim miktarına yaklaşmalarında tesislerin üretimleri içindeki küp şeker miktarı üretim miktarının yukarılara doğru çekilmesine neden olmaktadır. Şekerli mamuller sanayinde incelenen pekmez üretimine dayanan tesislerde ise yıllık ortalama 5000 civarında üretim 8000 ton civarında da kapasite ortaya çıkarak sektördeki diğer tesislerden ayrılmaktadır. Hem kendi markaları hem de ulusal firmalara önemli ölçüde fason üretim gerçekleştiren tesisler kendi sektörlerinde önemli ölçüde mesafe almış durumdadırlar.

5.1.8. Yem Sanayi

Hayvan gelişimi ve beslenmesine olumlu etki yapan organik ve inorganik besin maddeleri (bitki atıkları veya posaları, hububat, çeşitli vitaminler, hayvansal atıklar vs) ihtiva eden materyallere yem denir (İSO, 2006: 161). Yem genel olarak ise hayvan beslenmesinde kullanılan tüm materyaller olarak tanımlanabilir (Karahocagil, Ege, 2004: 1).1734 sayılı Yem Kanununda ise; “Madde ve enerji bakımından hayvanın yaşama ve verim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ve belli sınır ve şartlarda yedirildiği zaman, hayvanın sağlığına zararlı olmayan organik ve inorganik maddeler veya bunların karışımlarıdır” şeklindedir.

Yemler genel olarak karma ve kaba yem olarak ikiye ayrılır. Karma yem büyük küçükbaş, kümes hayvanları ve diğer yemlerden (evcil hayvan, balık üretimi vs) oluşurken kaba yemler ise kuru otlar ve çeşitli yem bitkilerinden oluşmaktadır.

Hayvan yetiştirilmesi ve beslenmesinde karma yemlerin önemi, niteliği ve fonksiyonel özelliği sürekli ilerleme kaydetmektedir. Yemlere yapılan mineral ve vitamin takviyeleri ile yemler daha besleyici olmakta, hayvanların gelişimi, verimi arttırmakta ve hayvanların hastalıklara karşı daha dirençli olması sağlanmaktadır.

Dünya’da karma yem sanayi ilk kez 1800’lü yılların sonlarına doğru kurulan fabrikaların üretimi ile başlamıştır. Sektördeki üretim ve ticaretteki gelişmeler ve düzenlemeler ile ilgili ilk uygulamalar ise 1916 ve 1920’de yapılmıştır. Türkiye’de yem fabrikalarının kurulması düşüncesi ilk kez 1945 yılında ortaya atılmış, 1955’te özel sektör tarafından ilk karma yem fabrikası, 1956 yılında ise kamu öncülüğünde Yem Sanayi Türk A.Ş. kurularak sektörün temelleri atılmıştır (Güneş, Özbudak, 2008: 43).

Dünya’da 2011 yılı karma yem üretimi 900 milyon ton civarındadır. Yem üretimin yarısından fazlasını ABD, AB ülkeleri (Özellikle Almanya, Fransa ve İspanya), Çin ve Brezilya oluşturmaktadır (Kindap, 2012: 30). Üretilen bu yemin % 35’i kanatlı yemi, % 31’i domuz yemi, % 26’sı süt ve besi hayvan yemlerinden, % 8 ise diğer hayvan türleri için üretilen yemlerden oluşmakta olup, bu yemler toz yem, palet yem ve granül yem formlarında üretilmektedir. Nüfus ve gayrisafi yurt içi hâsıladaki artışlar, başta et olmak üzere çeşitli hayvansal ürünlere talebi arttırmaktadır (Güneş, Özbudak, 2008: 43).

Dünyada son zamanlarda görülen küresel ısınma ve fosil yakıtlara kar alternatif enerji kaynakları olarak üretilen biodizel, ethanol gibi ürünlerin artış, hububat ve yağlı tohumlara olan talebi de artırmaktadır. Yükselen talep ve ürün azlığı karşısında bu ürünlerin fiyatları artmakta, geleceğe dönük risk ve belirsizlikler ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle günümüzde hububat ve yağlı tohumlar birer yatırım aracı haline gelmiştir. Gelişmiş ülkelerde, mısır, buğday, arpa, soya gibi ürünler yem fabrikalarınca hasattan çok önce sözleşme yapılarak anlaşma ile satın alınmakta, hasat zamanı gelince ürün alıcıya teslim edilmektedir (Güneş, Özbudak, 2008: 44).

Günümüzde küresel çapta sağlıkla ilgili konular, yem ve yem içerikleri iç pazar yanında dış pazarı da sınırlayan en önemli faktör haline gelmiştir. Güvenli olmayan gıdalar nedeniyle, milyonlarca insanın hastalandığı, aynı yıl birçok kişinin ölümüne neden olan BSE, Belçika’daki Dioxin krizi ve GDO’larla ilgili genel endişeler,

tüketicilerin ve hükümetlerin dikkatini bu konular üzerine yoğunlaştırmıştır (Güneş, Özbudak, 2008: 44).

Tesis sayısı bakımından yem sanayinin gelişiminde 3 dönem göze çarpmaktadır. 1970'ten önce sadece 4 tesis varken 1970'li yıllarda tesis sayısı 23'e çıkmıştır. İkinci dönem 1980'li yıllardır. Bu dönemde tesis sayısı 23'ten 94'e ulaşarak belirgin bir gelişme göstermiştir. Diğer bir dönem olan üçüncü dönem yani 1990 ve sonrasındaki dönemde tesis sayısı 94'ten 271'e ulaşmıştır. Bu dönemde, yem sanayinin öncülüğünü yapan Yem Sanayi Türk A.Ş. tüm yem fabrikaları özelleştirilmiş ve Yem Sanayi Türk A.Ş.'nin 1996 yılından itibaren sektörden çekilerek sektörü özel sektöre bırakmıştır (Türkiye Yem Sanayicileri Birliği 2012:1-4).

Türkiye'deki yem fabrikaları yaklaşık % 70'i 1-10, % 22'si 11-20, % 8'i ise 20-50ton/saat kapasitesinde olan tesislerden oluşmaktadır. 1-10 ton/saat üretim kapasitesine sahip olan tesislerde önemli bir faal olmayan tesis oranı (yaklaşık % 83) ile karşılaşılmalıdır. Tesislerin üretim kapasiteleri arttıkça faal olmayan tesis sayısı da azalma göstermektedir. Türkiye'deki yem sanayinde görülen düşük kapasite ve önemli ölçüde kapalılık oranı (yaklaşık % 35) Malatya'daki yem sanayine dayanan tesislerde de benzerlik göstermektedir (Tablo 5.8).

Tablo 5.8. Türkiye'de Karma Yem Fabrikalarının Kapasite Gruplarına Göre Dağılımı, 2010

Kapasite Grupları (Ton/saat)	Faal Olan		Faal Olmayan		Toplam Fabrika	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
01-10	287	61,7	206	83,4	493	69,2
11-20	122	26,2	31	12,6	153	21,5
21-30	27	5,8	9	3,6	36	5,1
31-40	12	2,6	1	0,4	13	1,8
41-50	7	1,5	0	0,0	7	1,0
>50	10	2,2	0	0,0	10	1,4
TOPLAM	465	100	247	100	712	100

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü, 2010

Tarımda ileri olan ülkelerde yem bitkilerinin ekilen arazi içindeki payı ortalama % 30 düzeyindeyken Türkiye'de bu oran % 3-5 arasındadır (İMKB, 1996: 122).

1960'lı yıllarda 5 bin ton olan üretim 2011 yılında 13 milyon tona ulaşmıştır. Hayvan yemi üretiminin artmasında son yıllarda gelişen beyaz et sektörü etkili olmaktadır. 1960, 1985, 2010 ve sonrasında yem üretiminde önemli artışlar

gerçeleşmiştir. 2010 yılında hayvancılıkla ilgili önemli teşviklerin verilmesi hayvan sayılarının ve yem miktarının artışına neden olmuştur (Tablo 5.9).

Tablo 5.9.1960-2011 Yılları Arasında Türkiye’de Karma Hayvan Yemi Üretimi (Ton)

Yıllar	Kanatlı Yemleri			Büyük ve Küçükbaş Yem.			Diğer Yemler		Toplam Karma Yem.	
	Miktar	Değişim	Pay	Miktar	Değişim	Pay	Miktar	Üretim	Miktar	Değişim
	Ton	(%)	(%)	Ton	(%)	(%)	Ton	Payı	Ton	(%)
1960	3.475	-	-	2.172	-	-	145	2,5	5.791	-
1965	34.230	86	60,0	21.394	86	37,5	1.426	2,5	57.050	86
1970	129.100	-2	59,0	84.613	5	38,6	4.362	2,0	218.975	1
1975	350.128	12	55,4	273.024	44	43,2	8.848	1,4	632.000	24
1980	609.703	-2	42,1	834.280	30	57,6	5.008	0,3	1.448.991	14
1985	1.167.526	21	38,4	1.849.016	43	60,8	25.718	0,8	3.042.260	32
1990	1.416.110	7	35,6	2.537.137	-14	63,8	22.835	0,6	3.976.082	-7
1995	1.706.787	1	38,1	2.748.846	17	61,3	17.779	0,4	4.483.412	10
2000	3.012.483	15	45,2	3.606.788	8	54,1	42.955	0,6	6.662.226	10
2005	3.054.349	-3	44,7	3.718.610	1	54,4	61.314	0,9	6.834.273	-1
2010	4.962.054	20	43,1	6.301.645	23	54,8	237.424	2,1	11.501.123	22
2011	5.581.390	12	42,4	7.279.252	16	55,3	301.698	2,3	13.162.340	14

Kaynak: Gıda Kontrol Genel Müdürlüğü, 2012

Yem sanayi Türkiye’deki en problemlili ve atıl kapasitenin en fazla olduğu sektörlerin biridir. Genel düzeydeki buğday, arpa, mısır gibi hammadde fiyatlarını yüksekliği, süt fiyatlarının yem maliyetlerine göre düşüklüğü hayvancılık yetiştirme maliyetlerinin fazlalığı Türkiye’deki birçok tesiste kapasite fazlalığına veya tesislerin bir kısmının kapalı kalmasına neden olmaktadır. 2010 yılında hayvancılığa verilen teşviklerin etkisi ile küçük ve büyük baş hayvan yemi üretimi yapan yem üretim tesislerinde 2010 ve 2011 yıllarında kapasite kullanım oranlarını yukarı doğru çekmiştir (Tablo 5.9).

Yem sanayindeki ithalat ve ihracat değerlerine bakıldığı zaman 2011 yılında 3 milyar \$’lık bir ithalat söz konusudur. Bu ithalattaki en önemli ithalat rakamını yaklaşık 2 milyar \$’la soya fasulyesi ve küspesi ile yem sanayi katkı maddeleri oluşturmaktadır. Gıda katkı maddelerinin de yem katkı ve koruyucu maddelerle birlikte değerlendirilmesinden dolayı koruyucu ve vitamin maddelerinin ithalat miktarı 1 milyar \$ civarındadır. İthalattaki kedi ve köpek gibi evcil hayvanların hazır yem tutarı 80

milyon \$ civarındadır. Rakamın küçük olmasına rağmen geçen 10 yıllık sürede evcil hayvan yem pazarın yaklaşık 10 kat büyüdüğü düşünüldüğünde sektörün hızla büyüdüğü ve pazar payının arttığı görülmektedir(Türkiye Yem Sanayicileri Birliği, 2012).

Yem sanayi ithalatında soya fasulyesi ve kûspesinin bu denli hızla artmasında Türkiye’de oldukça hızlı gelişen ve ihracat rakamları ile dikkati çekmeye başlayan beyaz sanayine dayanan tesisler etkili olmaktadır. Protein bakımından oldukça zengin olan soya fasulyesinin diğer hububat veya tarım ürünleri ile tedarik edilme yoluna gidilmesi durumunda aynı et üretim miktarını verememesinden dolayı tercih edilen bir uygulama değildir.

Gelişmiş ülkeler veya Brezilya gibi ülkelerde beyaz et ihracatında ton başına 400 \$ civarında destek verildiği düşünüldüğünde soya fasulyesi kullanım oranının düşürülmesi veya diğer tarım ürünleri ile karşılanmaya çalışılması zor olan rekabet şartlarını daha da olumsuz etkileyeceğinden dolayı böyle bir uygulamaya gidilmesi mümkün görülmemektedir(Gürbüz R. 2011).

Geçen 10 yılda yem ithalatında dikkati çeken unsurlardan biride yem miktarı içinde % 50’den fazla kullanılan mısırın ithalat miktarıdır. İthalat 2000 yılında 140 milyon \$ civarında iken bu rakam bazı yıllar 350 milyon \$ çıkarken bazı yıllarda ise 5 milyon \$’ın altına inerek inişli çıkışlı bir seyir izleyerek adeta yem sanayindeki kronikleşen problemi ortaya koymaktadır (GKGM, 2013).

Yem sanayi gıda sanayine dayanan bir çok sektörü doğrudan diğer sektörleri ise dolaylı yollardan etkilediği için yem sanayinde sorunların çözülmeden diğer sorunların çözümü mümkün olmayacaktır.

Un fabrikaları yan ürünlerin (kırık buğday vs) ve atığın(kepek) değerlendirilmesi amacıyla yem fabrikaları ile birlikte genelde entegre bir yapıda oldukları görülmektedir. İlde un ve yem üretimine dayanan tesis sayısı 17’dir. Bu 17 tesisin 4’ünde hem yem hem de un üretimi birlikte yapılırken yem üretimine dayanan toplam tesis sayısı (kümes hayvanları yemlerinin üretimine dayanan 2 tesisle birlikte) 10 adettir.

Un ve yem üretiminin yapıldığı tesisler genelde entegre tesisler olup birinci öncelik un üretimindedir. Yıllık ortalama 2500-50 000 ton yem üretiminin yapıldığı tesislerdeki kapasite ise ortalama 20 000 ile 100 000 ton arasında değişmektedir. Önemli bir kapasite fazlalığının söz konusu olduğu tesislerde, entegre olan tesislerin daha fazla oranda kapasite kullandıkları ve sadece yem üretimine dayanan tesislere göre

sektördeki değişmelerden (dönem dönem yem fiyatlarının süt fiyatlarına yaklaşması, et üretim maliyetinin yükselirken et fiyatlarının sabit kalması gibi) daha fazla etkilendikleri görölmektedir.

Yem sanayisine dayanan tesislerin yer değiştirmeleri diğer sanayi tesislerine göre daha zor olmaktadır. Bundan dolayı yer seçimi yem sanayine dayanan tesis için önemli bir unsurdur. Malatya ilinde yanlış yer seçimi, sektörel yapı ve diğer nedenlerden kaynaklanan problemlerden dolayı yem sanayine dayanan tesisler kapanmakta veya üretimlerini durdurmaktadır. Malatya ve Elazığ Güzergâhındaki yem sanayine dayanan tesisler yanlış yer seçiminden dolayı artan maliyetler nedeni ile üretime ara veren verirken, Malatya Ankara Güzergâhında artan emlak fiyatları, sektörün kar marjının ve kapasite kullanım oranının düşüklüğü gibi nedenler tesislerin kapanmasına neden olmaktadır. Malatya-Ankara Güzergâhında sadece yem üretim tesisleri değil farklı sektörlere ait tüm tesislerde artan emlak fiyatları nedeniyle taşınma eğilimi içindedirler.

Yem sanayine dayanan tesislerin hammadde temin alanlarını başta Malatya(arpa, melas, mozaik tozu,) ardından, Adana(soya ve ayçiçeği küspesi, mısır kepeği), Şanlıurfa(mısır, pamuk küspesi), Diyarbakır(mısır, pamuk küspesi), Mersin(soya küspesi), Sivas (arpa), Adıyaman(mısır), Kahramanmaraş(pamuk küspesi), Mardin, Batman Samsun(ayçiçeği küspesi) illeri oluşturmaktadır. Yem sanayi kullandığı bir çok hammadde ile bir çok tarım ürününden arta kalan ürünlerin değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Yem sanayinde kullanılan yarı mamul maddeler yani çoğunlukla vitamin ve mineraller ise Adana, Mersin, Ankara ve Kocaeli illerindeki ithalatçı firmalardan temin edilmektedir.

Yem sanayine dayanan tesislerin pazar alanları Malatya, Elazığ, Bingöl, Sivas, Tunceli, Van Tokat ve diğer doğu güneydoğu illeri oluşturmaktadır. Hammadde temin alanları ile pazar alanları taşıma maliyetlerinden dolayı genelde yakın illerden oluşmaktadır. Artan km mesafesinin taşıma maliyetlerini sınırlandırması tesisler için bir dezavantaj oluşturmaktadır. Demiryolu tesislerde kullanılmakla birlikte temelde kullanılan ulaşım türü karayoludur. Demiryolu ulaşımının mevcut yapısı, fiyat politikaları yükleme ve boşalma sistemlerindeki eksiklikler, genelde mikro ölçekli tesislere hitap etmemesi ve özellikle zaman konusundaki dezavantajlı olması nedeniyle istenilen ölçüde kullanılmamaktadır.

Yem sanayisine dayanan tesislerde hammadde temininde mevsimsel olarak sorunlarla karşılaşmamaktadır. Yem üretimine dayanan tesislerde yaz ve kışa göre hammadde temininde bir zorluk yaşandığını belirten tesisler hammadde temininden ziyade ürünlerin hasadı sonrasında uygun olan fiyatların ileriki ve kış aylarında fiyatlarının % 40 kadar yükselebilmemesinden kaynaklanmaktadır.

Hammaddenin taşınma maliyetleri tesis ölçeğine ve ithalat yapılan miktara göre değişmektedir. Hammaddenin 1 aylık tesislere ortalama getirilme maliyeti 50 000 TL civarında seyretmekle birlikte 1 tesiste bu maliyet 100 000 TL'nin üzerine çıkmaktadır. Hammaddelerin tesislere getirilme maliyetlerinin yüksek çıkmasındaki diğer bir neden ise un ve yem üretimi birlikte yapan tesislerin taşıma maliyetlerini bir bütün olarak ele almalarından kaynaklanmaktadır.

Genel olarak yem sanayinde un ve yem üretimini birlikte yapan tesisler ile kümes hayvanlarının yemlerinin üretimine dayanan tesisler hariç ildeki yem sanayinde bir ilerleme kaydedilememektedir. Biri kamu ikisi özel sektöre ait olmak üzere 3 tesisin kendi tesisleri için üretim yaptığı sektörde Türkiye genelindeki yem tesislerinde görülen kapasite kullanım oranının düşüklüğü Malatya'da da görülmektedir. Hayvancılık ile ilgili verilen teşviklerin hayvan sayılarının ve modern besiciliğin gelişmesine katkı sağlamasına rağmen yem maliyetlerinin 2011 ve 2012 yılında yükselmesi ve kırmızı et fiyatlarının yükselişinin durması ahırlardaki hayvanların kesimhanelere gitmesine ve yem üretim tesislerinde kapasite kullanım oranını olumsuz etkilemesine neden olmaktadır.

5.1.9. Bulgur Sanayi

Buğdayın temizlenmesi, kaynatılması, kurutulması, kabuğunun soyularak değişik tipte değirmenlerde öğütülmesi, farklı boyutlardaki taneciklerin ayrılmasıyla elde edilen sadece su ve buğdaydan oluşan, oldukça değerli ve besleyici yarı hazır bir gıda maddesine bulgur denir (www.durubulgur.com).

Bayram'a göre, bulgurun bilinen tarihi M.Ö. 4000 yıllarına kadar dayanmakta ve merkez olarak Anadolu ve civar ülkelerin geleneksel bir gıdası olarak bilinmektedir. Bulgur, özellikle Türkiye, İran, Irak, Suriye, Ermenistan ve Mısır gibi ülkelerde yoğun olarak tüketilmektedir. Bulguru sanayi sektörüne ve fabrikasyon üretime taşıyan ilk ülke Türkiye'dir. Türkiye'de bulgur üretimi yapan ilk fabrika, Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulmuştur (Dünya Gıda 2012).

Türk halkının en önemli besin maddelerinden biri olan bulgur hala Anadolu'da her evde en fazla tüketilen bir gıda maddelerinin başında gelmektedir. 1 milyar dolardan daha fazla ticaret hacmine ulaşan bulgur üretimi, son yıllarda yoksul yemeği olmaktan çıkıp 5 yıldızlı otellerin de mönülerine girmiştir. Kişi Başına tüketim batı illerinde 7 kg, ülke genelinde 12 kg, doğu illerinde ise kişi başına tüketim 23 kg olduğu ülkemizde özellikle Malatya İlinde 70'e yakın bulgur yemeği çeşidi olduğu düşünüldüğünde toplumun tüketimi açısından önemi ortaya çıkmaktadır. Zengin folik asit içeriği, sahip olduğu mineral ve vitaminler, ekonomik olması, sivil ve askeri amaçlar nedeniyle stoklarda uzun süre tutulabilmesi ve geniş bir kullanım alanı olması nedeniyle fonksiyonel bir gıdadır (www.gidasanayii.com; Dönmez ve diğ., 2004:71-75).

Türkiye'de özellikle Karaman, Gaziantep, gibi illerde gelişme gösteren sektör hammadde üretim alanları ile bağlantılı olarak gelişmektedir.

Bulgur üretim tesislerinin yapılanması bulgur ve diğer hububat ve bakliyat grubu ürünlerin paketleme ünitelerinin bir arada olduğu bir yapıda sektörün yapılanması gerekir. Aksi takdirde tesisler zayıf bir sektör ve yapılanma içerisinde kalmaktadırlar. Bulgur ile baklagil, hububat grubu ürünlerin birlikte paketlenip pazarlandığı tesisler diğer tesislere göre daha büyük ölçeler de olmaktadır. Malatya'daki bu tür tesislerde mamul maddelerin pazara ulaştırılma maliyeti 20 000 TL'nin üzerine çıkarken diğer tesislerde 5000 TL'nin altında kalmaktadır.

Malatya'daki bulgur üretim tesislerinin tümü Malatya'daki girişimler tarafından kurulmuşlardır. 15 tesisin yer aldığı ilde ortalama 2000 tonun üzerinde üretim yapan 7 tesis vardır. Geriye kalan 8 tesis bulgur fabrikası veya değirmen niteliğinde olan küçük çaplı tesislerdir. Tesislere ait verilecek rakamlarda bu 7 tesisle ilgili rakamlardan oluşmaktadır.

Açık alanın ve yaz aylarının önem taşıdığı bulgur üretim tesislerinde, açık alanlar tesislere göre değişmekle birlikte kapalı alanların ortalama 5-10 katı kadardır. Bu durum organizelerdeki tesisler içinde geçerlidir. Genelde 1000-2500 m² kapalı alanda üretim yapan tesisler kaynatılan buğdayın kurutulması için düzleştirilmiş ve betonarme zeminlere ihtiyaç duymaktadırlar. Böylece enerji maliyetlerinden de tasarruf sağlandığı tesisler ihtiyaç duyduğu geniş alanlar ile diğer tesislerin birçoğundan ayrılmaktadırlar.

Bulgur üretim tesislerine dayanan 14 tesisten 12'si 1990 ile 2000 yılları arasında kurulan tesislerdir. Bu yıllarda organizelerin kurulmuş olması, yatırımların önemli bir

sermaye gerektirmemesi, verilen teşvikler ve ilk açılan tesisin ardından ikinci ve üçüncü tesislerin birbirini takip etmesi tesislerin bu dönemde kurulmasına neden olmuştur. Diğer iki tesis ise 2000 yılından sonra kurulmuştur. Malatya Sanayi ve Ticaret Odasının Şubat 2012 verilerine göre sektörde çalışan kişi sayısı 102 kişidir. Saha çalışması sırasında da bu sayıya yakın bir çalışan sayısı tespit edildi. Bulgur üretim tesisleri genelde mikro ölçekli tesisler olup çalışanlar genelde erkek çalışanlardan oluşmaktadır. Tesislerin 2'sinde vardiya ile çalışılırken diğer tesislerde vardiya ile çalışılmamaktadır. Vardiyaya yaz aylarında geçilirken 12. aydan itibaren tesisler üretime ara vermeye başlamaktadır. Tüm tesislerde ortalama ara verilen süre değişmekle birlikte bu süre genelde 12 ay ile 5 ay arasındadır. Personel sayının sınırlı olması personel taşıma maliyelerinin de genelde aylık 1500 TL altında olmasına ve yapılan servisin çevre yolu boyunca bir hat şeklinde bırakılması veya merkeze bırakma şeklinde olmasına neden olmaktadır.

Bulgur üretim tesislerinde hammadde temin alanlarında üç il belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Bu iller Şanlıurfa, Malatya ve Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesidir. Bu illeri Diyarbakır ve Mardin takip etmektedir. Unlu mamuller sanayindeki un fabrikalarında Sivas ili önemli bir hammadde temin alanı iken Sivas buğdayının yumuşak olması ve dolayısıyla bulgur üretimine uygun olmaması nedeniyle hammadde temin alanları içinde Sivas yer almamaktadır. Farklı coğrafi alanlardan elde edilen buğdaydan birbirinden farklı bulgur elde edilmesi bulgur çeşitliliğinin artmasında önemli bir etkidir.

Bulgur üretim tesislerinin pazar alanlarını ise belirgin bir şekilde Malatya ardından Elazığ ve Kayseri, Ankara, İzmir, Bursa, İstanbul, Tokat, Adıyaman illeri oluşturmaktadır. Malatya ili temel pazar alanı olmakla birlikte bazı tesislerde 3. sıraya bile düşebilmektedir. İstanbul pazar alanları içinde uyumsuzluk gösteren bir il olarak ortaya çıkmaktadır. Tesisin sahiplerinin daha önceleri İstanbul'da bulunmuş olmaları, mevcut bir depo ve pazarlama ağına sahip bir şirkete farklı şekillerde entegre olma gibi nedenlerden dolayı mevcut pazar alanlarına uymayan pazar alanları da ortaya çıkabilmektedir. Bulgur üretim tesisleri 2000'li yılların ilk yıllarına göre 2010 sonrasında önemli miktarda üretim miktarlarında artış kaydetmelerine rağmen ildeki en büyük çaplı bulgur üretim tesislerinde bile ihracat yapılmamaktadır. İhracat konusunda yeterince kurumsallaşmamaları ve tesis ölçeklerinin küçük kobiler şeklinde olması ihracat yapma konusunda bir süre beklenmesini zorunlu kılmaktadır. Tesislerin

kurumsallaşmamalarını pazarlama sistemlerinde de görmek mümkündür. Pazarlama sistemlerinde şube-biro, bayilik ve pazarlamacılar aracılığı ile yapılan pazarlamanın zayıf kaldığı, pazarlamanın genelde kendileri tarafından yapıldığı bir yapı daha fazla öne çıkmaktadır.

Tesislerin üretimin çeşitli aşamalarında kullandıkları makine ve ekipmanlarının temin alanlarında Konya ve Gaziantep illeri ilk tercih alanı olarak öne çıkmakla birlikte Gaziantep ili Konya iline göre daha öne çıkmaktadır. Malatya ise makine temin alanları açısından üçüncü sırada yer almaktadır.²²Bulgur üretim tesislerinde bulgurun kurutulmasında kule şeklinde yapılan kurutma üniteleri ve ekipmanları Tarım Bakanlığının kurutma ünitelerini 2010 yılında zorunluluktan kaldırarak geri adım atması sektörde olumsuz girişim olarak kalmasına neden olmuştur. Kurutma maliyetinin makine üretimine dahil edilerek yapılması enerji maliyetleri arttırması açısından tesisler tarafından pek tercih edilen bir uygulama değildir. Güneşte betonarme zeminlerde yapılan kurutma işçilik maliyeti, ürün kayıpları ve hijyen açısından olumsuz bir ortam oluşturması düşünüldüğünde kule şeklinde makine ekipmanları ile kurutma önemli bir maliyet artışına neden olmamaktadır.

Üretim esnasında yarımamul maddenin kullanılmadığı nadir sektörlerden biride bulgur üretim tesisleridir. Üretiminde herhangi bir aşamasında yarımamul madde kullanılmamakla birlikte nadiren tüketici taleplerine bağlı olarak bulgurun renginin daha parlak ve görünüşünün daha güzel olması için bazı tesislerde gıda boyaları kullanılabilmektedir. Farklı tiplerde bir çok bulgurun yer aldığı sektör tüketimin artmasına bağlı olarak genelde bakliyat ve hububat ürünleri ile birlikte il genelinde perakende satış noktalarının açılmasına ve her geçen gün bu tür ağırlıklı olarak bulgur satışına dayalı işyerlerinin çoğalması ürüne olan talebin artışını göstermesi açısından önemlidir.

Tesislerdeki enerji maliyetleri 1 tesis hariç ortalama 5000-25 000 TL arasında değişmektedir. Tesisler kullandıkları enerji türleri açısından farklılık göstermektedir. Genel eğilim elektrik enerjinin kullanım maliyeti ve önceliğinin kömür ve doğalgazdan sonra 2. sırada yer almasıdır. Organizelerdeki tesislerde ısı elde etmek için çoğunlukla

²² Saha çalışması öncesinde yurtiçi makine temin alanları olarak İstanbul, Ankara, Bursa, Konya ve Gaziantep gibi illerinin makine teminde öne çıkacağı tahmin edilmekteydi. Malatya iline yakınlığından dolayı Gaziantep ilinin Konya'ya göre daha öne çıkması beklenirken Konya ilinin daha öne çıktığı görüldü. Malatya ilindeki makineciler açısından da Konya ili zorlu bir rakip olarak ortaya çıkmakta ve makine üretiminde Konya ili Türkiye'nin Çin'i olarak görülmektedir.

kömür ve doğalgaz kullanılırken şehirsal alandaki sanayi güzergâhlarında yer alan tesislerde sadece elektrik enerji kullanılmaktadır. Enerji temini konusunda organizeler veya sanayi Güzergâhında bulunan tesisler çeşitli problemlerle karşılaşmaktadırlar. Kısa bir süreliğine bile herhangi bir elektrik kesintisi veya enerji voltaj ve kalitesinde düşme önemli problemleri de beraberinde getirmektedir. Organizelerde enerji ile ilgili problemlere şehirsal alandaki tesislere göre daha az karşılaşılacağı veya karşılaşılmayacağı düşünülse de organizelerde enerjiden kaynaklanan problemlere beklenilenden daha fazlasıyla karşılaşmaktadır.

5.1.10. Diğer Gıda Sanayine Dayanan Tesisler (İçecek, Bakliyat, Çerez, Tuz, Baharat ve Yemek Üretimi)

Malatya ilinde gıda sanayi içinde diğer tesisler adı altında toplanan tesisler içecek, bakliyat çerez, tuz, baharat ve yemek üretim tesislerinden oluşmaktadır. Tesislerin kuruluş tarihleri 1980 öncesine kadar uzanmakla birlikte bir çok alanda tesislerin sektörel yapılanmaları oldukça yenidir. Toplam 68 tesisin olduğu sektörde 40²³ tesis yemek, 11 tesis bakliyat paketleme, 4 içecek, 5 tuz, 5 çerez, 3 tesis ise baharat paketleme tesislerinden oluşmaktadır. 778 kişinin istihdam edildiği sektörde 547 kişi yemek, 62 kişi çerez, 55 kişi bakliyat paketleme, 49 kişi içecek, 29 kişi baharat, 36 kişi ise tuz üretim tesislerinde çalışmaktadır.

Diğer gıda sanayine dayanan tesisler Malatya'daki imalat sanayindeki diğer sektörlerle göre daha yerel ve bölgesel olma niteliğindedir. Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan tesislerden Malatya ilini kuruluş yeri olarak seçmelerinde 18 tesisten 16'sı tesis sahiplerinin Malatyalı olması ve ilde kuruldukları dönemde kendi sektörlerinde üretim yapan sınırlı sayıda tesisin olması veya kendi sektörlerinde üretim yapan tesislerinin bulunmaması etkili olmaktadır.

Bu sektördeki 68 tesisten 9'u organizelerde yer alırken 60 tesis şehir içi ve ardından sanayi sitelerinde yer almaktadırlar. Tesislerin yaklaşık olarak % 90'nının organizeler dışında olması, organizelerdeki tesisler hariç genelde tesislerin 1000 m²'nin altında alana sahip olmaları ve pazar alanlarının genelinin Malatya'dan oluşması sektördeki tesislerin genel yapısını oluşturmaktadır. Organizelerde yer alan 9 tesis ise,

²³ Yemek üretim tesislerinin sayıca fazla gözükmesinde; büro tipi işletmelerin fazlalığından veya lokanta-yemek üretim tesisi şeklinde faaliyet gösteren işletmelerden kaynaklanmaktadır. Herhangi bir tesise sahip olmayan büro tipi şirketler ihalesini aldıkları kurumların yemekhanelerini kullanarak üretim yapmaktadırlar. Böylece tesis, kira, makine ve malzeme tasarrufunda önemli avantajlar yakalmaktadırlar.

pazar alanları bölgesel bir nitelik taşıyan bakliyat, baharat ve çerez üretim tesislerinden oluşmaktadır. Baharat, bakliyat ve çerez üretim tesislerinde üretim miktarı, kapasite, kapalı alan, tüketilen enerji miktarı ve işçilik maliyeti olarak tuz ve yemek tesislerden belirgin bir şekilde ayrılmakta ve farklı bir kategoride yer almaktadırlar.

Çalışan sayılarının en fazla olduğu sektör yemek üretim tesisleridir. Yemek üretim tesislerinde çalışan kişi sayının fazla olmasında yemek üretim tesislerinin hizmet sektörü içinde yer alan lokanta türü tesislerin aynı zamanda yemek üretimi yapmalarından kaynaklanmaktadır. Yemek üretim tesislerinin il içinde yapılanması ağırlıklı olarak lokantacılıktan gelen işletmelerin veya çoğunlukla kamu kuruluşların yemek ihalelerini alarak üretim yapma şeklinde yapılmıştır. Yemek üretimi konusunda daha sektörel olma ilerleyen tesisler Gıda Toptancılar ve Özsan Sanayi Sitelerine yoğunlaşmaktadırlar. Şehir içinde dağılan tesisler ise iş hanlarında veya şehrin içindeki farklı alanlarda yoğunlaşmaktadırlar.

Yemek üretim tesislerinin sayıca fazla olmasında kamu tesislerinin yemekhanelerinin özelleşmesi, sanayi tesisleri ve okullar gibi kurumların sayılarındaki artış, yemeğin sosyal haklar içinde standart hale gelmeye başlaması, yemek üretim tesislerinin kuruluş maliyetinin önemli bir maliyet arz etmemesi, kuruluş aşamasında yasal yükümlülüklerin yerine getirilebilmesi gibi nedenlerden dolayı yemek üretim tesislerinin sayıları her geçen gün artmaktadır. İldeki tesislerin genelinin 200 m² civarında bir alanda üretim yapmaları tesislerin alansal olarak ilin birçok alanını kuruluş yeri seçebilmelerine olanak sağlamaktadır. Yemek üretim tesisleri genelde orta ölçekli işletmelere hitap etmektedirler. Tesisler veya kurumlar çalışan sayılarının artmasına bağlı olarak genelde kendi yemekhanelerini kurma eğilimindedirler. Yemek sektöründe sıcak yemeğin taşınma süresinin ve km'nin sınırlı olması tesislerin hinterlandını belli bir bölgeden daha fazla genişlemesine imkan tanımamaktadır. Sektörün yapısal özelliği ve büyüyen tesislerin kendi yemekhanelerini kurmaları tesislerin büyüklük olarak belli bir aralıkta kalmasına neden olmaktadır.

İlde tesis sayısı olarak yemek üretim tesislerinden sonra ikinci sırada yer alan bakliyat paketleme tesislerinde üç farklı yapı ortaya çıkmaktadır. İlk grup oldukça küçük işletmelerden oluşan ve genelde sanayi sitelerinde ve şehir içinde dağılıp gösteren tesislerden oluşmaktadır. İkinci gruptaki tesisler ildeki zincir marketlere ait tesislerden oluşurken üçüncü grup tesisler ise organizelerde yer alan tesislerden oluşmaktadır.

Organizelerde yer alan tesisler üretim miktarı olarak yıllık 5000 tona yaklaşan üretim miktarları ile diğer tesislere göre oldukça büyük işletmelerden oluşmaktadır.

Malatya’da baharat üretime dayanan 3 tesis bulunmaktadır. Bu tesislerden 2’si organizelerde 1’i ise Özsan Sanayi Sitesinde yer almaktadır. Özellikle organize yer alan tesislerin üretim yapılarında standardı sağlamaları bu tesislerin ileriki yıllarda büyüme eğiliminde olacağı yönünde fikir vermektedir.

Malatya’daki baharat üretim tesislerinin çalışma özelliklerinin belirleyen en önemli etkenlerden biri pazar alanlarıdır. Baharat üretimi yapan firmaların pazar alanlarında da daralmalar ve genişlemeler yaşanabilmektedir. Doğu bölgelerindeki birçok ilde baharat üretimine dayanan tesislerin kurulması Malatya’daki baharat üretim tesislerinin çevre illerdeki pazar alanlarından çekilmesine veya yeni ürünlerle yeni pazar alanlarına girmesine neden olabilmektedir. Malatya’daki baharat üretimine dayanan tesislerin daha fonksiyonel ürünler üretmeleri, iyi bir pazarlama ağı kurmaları, üretim çeşitliliğini arttırmaları, üretimlerinin belli bir oranda ihracata yönlendirmeleri gibi unsurlar bölge ve çevre illerde bir çok tesisin açılmasına rağmen Malatya’daki tesislerin pazar alanlarının genişlemesine yol açacaktır.

Fotoğraf 5.13. Malatya'daki Baharat Üretim Tesislerinde Üretim Aşamaları,

Kaynak: Asude Baharat, 2012

Yurtiçi ve yurtdışından alınan baharatların kısmi bir işleme veya doğrudan paketlemesine dayanan tesisler ölçek büyüklüğü olarak organizelerde yer almaya başlamaları, fabrika satış noktaları kurmaları, üretim aşamalarındaki kalite standardını sağlamaya yönelik gelişmeler tesislerin önemli ölçüde yapılanmasına katkı sağlamaktadır.

Tuz üretim tesisleri ildeki en eski faaliyet gösteren sektörlerden biridir. Sektörün gelişimine tanıklık eden tesislerden birinin faaliyeti 1940'lı yıllara kadar uzanmaktadır. 1940'lı yıllarda denizyolu ile İskenderun'a, İskenderun'dan da Malatya'ya demiryolu getirilen tuz 1945'li yıllardan sonra Konya'dan temin edilmeye başlanıyor. Konya'dan alınan tuzlar demiryolu ile Malatya'ya getirilirken ilerleyen dönemlerde tuz Cihanbeyli'den alınmaya başlanıyor. Günümüzde ise tuz genelde karayolu bazı tesislerce de demiryolu kullanılarak Şereflikoçhisar nadiren de Sivas (Zara)'tan temin edilmektedir (Hanilçi, 2007:139).

Malatya'daki içecek, bakliyat, tuz gibi üretim tesislerinde hammaddelerin tesislere getirilme maliyeti aylık ortalama 1000 TL ile 80 000 TL arasında değişmektedir. Tesislerdeki taşıma maliyetlerinin yüksek çıkmasında sektör içindeki bakliyat üretimine dayanan tesislerden kaynaklanmaktadır. Bakliyat gurubu ürünlerin önemli ölçüde farklı illerden temin edilmesi ve bakliyat üretimine dayanan orta veya büyük ölçekte tesislerin bulunması taşıma maliyetlerinin yüksek çıkmasına neden olmaktadır. Taşıma maliyetlerinin yüksek çıktığı sektörlerden biride çerez ve tuz üretim tesisleridir. Tuzun ağırlığının fazla değerinin düşük olması taşıma maliyetlerinin aylık 25 000 TL'ye kadar çıkmasına ve fiyatının belirlenmesinde nakliye giderlerinin önemli bir yer tutmasına neden olmaktadır. Çerez üretim tesislerinde de aylık taşıma maliyetleri 25 000 TL'yi bulan tesislerle karşılaşılmaktadır. Çerez üretim tesislerinde de hammaddelerin farklı illerden temini ve tesislerin orta veya büyük ölçekli tesislerden oluşması hammadde taşıma maliyetlerini yukarı doğru çekmektedir.

Mamul maddelerin pazara ulaştırılma maliyeti aylık ortalama 1000-30 000 TL arasında değişmektedir. Mamul maddelerin pazara ulaştırılma maliyetinin hammadde taşıma maliyetlerine göre düşük çıkmasında hammadde temin alanlarının özellikle bakliyat ve tuz üretim tesislerinde hammadde taşıma km'nin ve hammaddenin ağırlığının fazla olması neden olurken, mamul maddelerin pazar alanlarının özellikle Malatya ve yakın çevre illerden oluşması mamul madde taşıma maliyetlerinin düşük çıkmasına neden olmaktadır. Mamul madde taşıma maliyetlerinin en düşük çıktığı

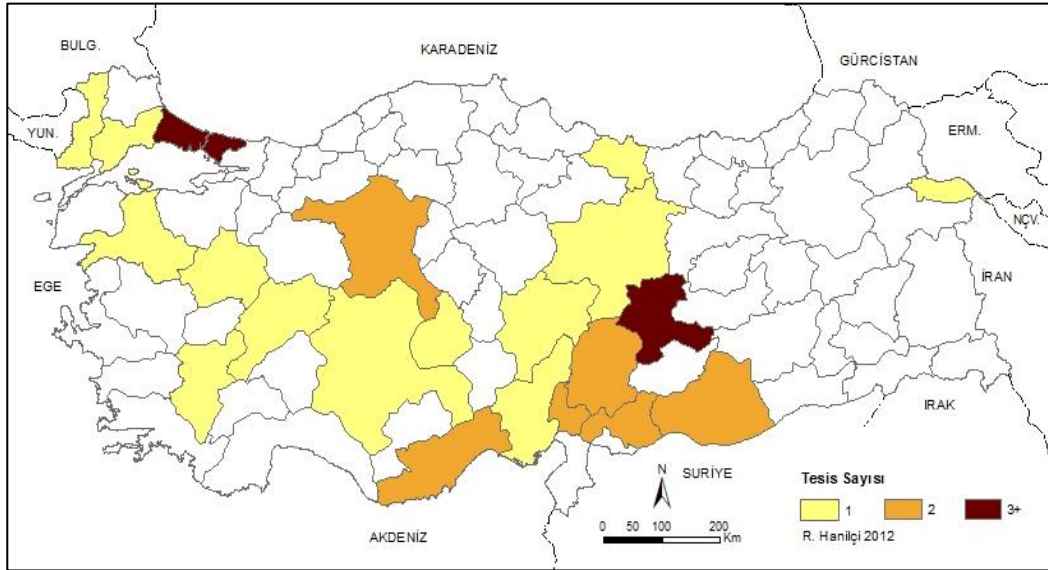
sektörlerin başında yemek üretim tesisleri gelmektedir. Diğer gıda sanayi tesisleri içinde mamul maddelerin taşıma maliyetinin en yüksek çıktığı sektörler tuz, bakliyat ve çerez üretim tesisleridir. Tuzun ağır olması, bakliyat ürünlerinde orta ölçekli firmaların bulunması ve bakliyat ürünlerinin tuz gibi taşıma km'sinde taşıma maliyetinin diğer ürünlere göre daha fazla artması, baharat ve çerez üretim tesislerinde ise ürünün ağır olmamasına karşın pazar alanlarının çeşitlenmesi mamul maddelerin taşıma maliyetlerinin yüksek çıkmasına neden olmaktadır. Pazar alanlarının çeşitlenmesi, taşınan ürünün miktarının artmasına ek olarak taşıma mesafesinin kısalığı ve uzunluğu, mamul maddelerin taşınma maliyetini belirlemektedir. Tesisler hammadde ve mamul madde taşıma maliyetlerini en aza indirmek için nakliye, kendi araçları veya ürünün miktarına göre kargo kullanabilmektedirler. Türkiye'de 1990'ların ortasında hazırlanan Yedinci Kalkınma Planı'ndan itibaren ulaştırma sektörünün çevresel etkilerinin “dışsal maliyetler” olarak farkına varılması gerektiği ve bunların kullanıcıya yansıtılarak maliyetlerin içselleştirilmesi yönünde uygulama yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Sekizinci Kalkınma Planında ise “karayollarında taşıt kullanıcılarının ekonomik maliyetleri dışsal maliyetler de dikkate alınarak, araç türlerine göre yeniden belirlenecektir” denerek bu yönde bir stratejinin desteklendiği belirtilmiştir (Babalık-Sutcliffe, 2010:28).

İçecek sektörüne dayanan tesislerin tümü farklı alanlarda farklı alt sektörlerden oluşmaktadır. Bulundukları sektörde tesisin olmaması, hammadde teminindeki kolaylık ve pazar alanına yakınlık gibi nedenlerle kurulan tesisler mikro ve küçük işletmeler şeklindedir. Pazar alanları genelde yerel nitelik taşıyan tesisler kendi sektörlerinde tek tesis olma niteliğini taşımaktadırlar.

İldeki gazlı içecek sektörünün kuruluşunun 1970'li yıllara dayanmasına rağmen sektörün bölgesel pazarlara, Türkiye genelindeki firmaların rekabeti nedeni ile girmesi zorlaşmaktadır. Ulusal ve uluslararası ölçekteki firmaların önemli bir maliyet avantajı nedeniyle diğer illerde gazlı içecek sektörünün gelişmesini önemli ölçüde engellemektedir. Türkiye geneline yayılan dolum tesisleri ile taşıma maliyetlerini daha da düşürerek önemli bir avantaj elde ulusal ölçekteki firmalar tüm pazarlarda daha etkili olabilmektedirler. Daha çok il geneli çalışan gazlı içecek sektörü yaz süresinin kısa olması nedeni ile satış dönemleri kısalmaktadır. Yaz aylarında içecek sektöründeki artan kapasite kullanım oranı kış aylarında tüketimin düşmesi nedeni ile sektör sınırlı bir kapasiteyle çalışılmaktadır. Sektör aynı zamanda farklı ürünlerle, konsantre meyve

sularını alıp sulandırarak piyasa payını arttırmaya çalışmaktadır. Sektör bölgesel pazarlara açılmasa da önceki yıllara göre farklı nitelik ve gramajlardaki ürünler ile yerel pazarlardaki etkinliğini korumaktadır.

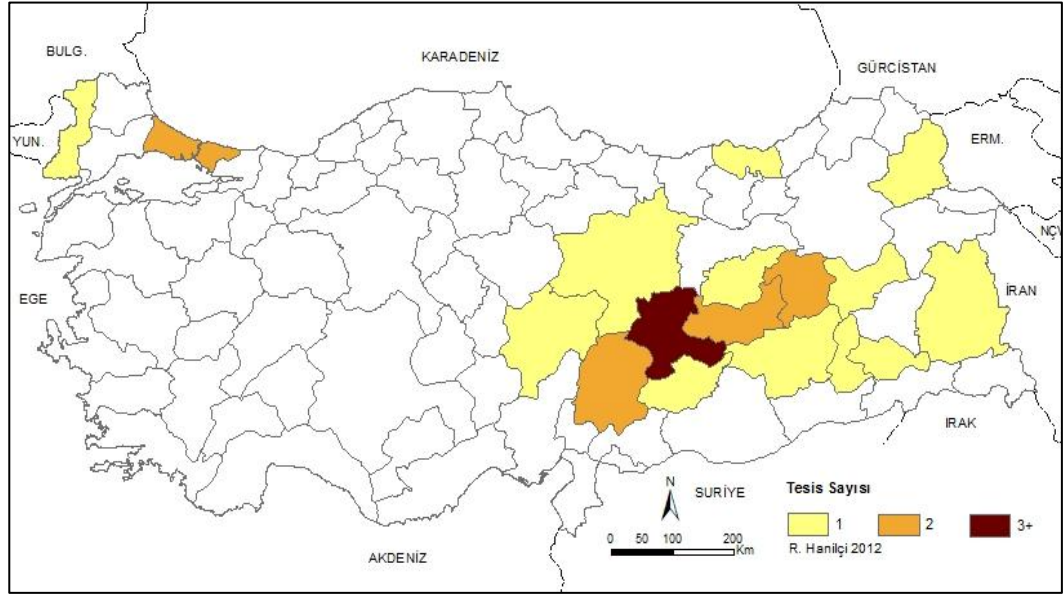
Malatya'daki içecek, bakliyat, tuz vs üretimine dayanan tesislerin hammadde temin alanları farklılaşma göstermektedir. İçecek sanayine dayanan tesislerin hammadde temin alanları İstanbul, Adana ve Malatya'dan oluşmaktadır. İstanbul'dan katkı, Adana'dan ambalaj gibi ürünler tedarik edilirken şeker Malatya'dan temin edilmektedir. Bakliyat üretim tesisleri Mersin başta olmak üzere Urfa, Malatya, Antep, Edirne, Tekirdağ ve Balıkesir illerinden oluşmaktadır. Çerez üretim tesisleri Maraş, Osmaniye ve Ordu ile Adana, Kayseri ve Kütahya'dan oluşmaktadır. Baharat üretim tesislerinde hammadde yurt içi ve yurt dışı olmak üzere ayrılmaktadır. Yurt içi hammadde temin alanları Kahramanmaraş, Urfa, Gaziantep, Konya, Antalya, Afyon, Denizli, İstanbul ve Malatya'dan oluşmaktadır. Yurtdışından yapılan ithalat ise Adana ve Mersin'deki ithalat firmaları aracılığı ile genelde Güneydoğu Asya ülkeleri olan Vietnam ardından Endonezya ve Hindistan'dan yapılmaktadır. Farklı bir grupta yer alan kahve ise Meksika'dan temin edilmektedir (Şekil 5.13).

Şekil 5.13. Malatya'da Gıda Sanayine Dayanan Diğer Tesislerin Hammadde Temin Alanları

Malatya'daki içecek, bakliyat, tuz gibi ürünlerin üretimine dayanan tesislerin pazar alanları ise genelde Malatya ve çevre iller oluşturmaktadır. Pazar alanları açısından farklılık oluşturan sektör baharat üretim tesisleridir. Baharat ürünlerinin üretimine dayanan tesislerin temel pazar alanı Malatya ili olmakla birlikte baharat

ürünlerinin taşıma km'nin daha fazla olması bu tesislerin çevre illere daha fazla yayılmasını sağlamaktadır (Şekil 5.14).

Şekil 5.14. Malatya’da Gıda Sanayine Dayanan Diğer Tesislerin Pazar Alanları

Çerez üretim tesislerinin pazar alanları başta Malatya ardından Elazığ, Tunceli, Bingöl ve Sivas illerinden oluşmaktadır. Baharat üretim tesislerinin pazar alanları ise Malatya, Diyarbakır, Kars, Batman, Muş, Bingöl, Tunceli, Van, Siirt, Adıyaman, Kahramanmaraş, Kayseri, Trabzon ve İstanbul’dan oluşmaktadır (Şekil 5.14). Baharat üretim tesislerinde toplam üretiminin yaklaşık % 5’i Irak ve Türkmenistan’a pazarlanmaktadır.

İçecek ve tuz sanayine dayanan tesislerde taşıma maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle pazar alanları Malatya’dan oluşmaktadır. Taşıma maliyetlerinin özellikle ürüne göre değişmesi yaklaşık % 5-15 arasında maliyet artışına neden olmakta ve bu da taşıma ve navlun giderleri üretimden pazar alanlarına kadar bir çok değişkeni etkilemektedir. Tuz üretim tesislerinde taşıma maliyetlerinin artması ve tuz paketleme tesislerinin diğer illerde yaygınlık göstermeye başlaması Malatya’daki tuz üretim tesislerinin pazar alanlarında önceki yıllara göre bir daralma meydana gelmesine neden olmuştur. Tuz üretim tesislerinin pazar alanları ele alındığında sadece bir tesisin pazar alanları farklılık oluşturmaktadır. Bu da tesisin klima tuzu veya bulaşık makinesi tuzu işlemlerinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir sektör olan bakliyat paketlemeye dayanan tesislerin pazar alanları da yine Malatya ve Elazığ gibi yakın illerden oluşmaktadır (Şekil 5.14).

Bakliyat, çerez, baharat ve tuz sanayine dayanan tesislerin birbirine benzer sistemlerle çalışmaları ve yeni bir ürünün üretiminden ziyade mevcut hammaddeyi kısmi olarak işleme ve paketlenmesine dayanan tesislerden oluşmaktadır. Bu tesislerin 300 m² gibi bir alanda, sınırlı bir makine parkı(genelde paketleme ve öğütme), sermaye ve çalışan sayısı ile üretim yapabilmeleri bu tür tesislerin her geçen gün bir çok ilde daha fazla yaygınlık göstermesine neden olmaktadır.

Tesislerdeki enerji maliyeti tesislerin genelinde benzerlik göstermektedir. Sınırlı makine kullanımı ve önemli düzeyde enerji tüketimini arttıracak bir üretim aşamasının olmaması 2 tesis hariç tüm tesislerde enerji maliyetlerinin 2000 TL'nin altında kalmasına neden olmaktadır. Enerji maliyetlerinin 2000 TL'nin üzerine çıktığı tesisler ise yemek üretim tesisleridir. Yemek üretim tesislerinde ısı elde etmek için doğalgazın kullanılması ve tesislerin lokanta ünitelerindeki enerji maliyetlerinin eklenmesi ile yemek üretim tesislerindeki enerji maliyetleri diğer tesislere göre yüksek çıkmaktadır.

Diğer gıda sanayi içinde yer alan tesisler farklı sektörlerden olmasına rağmen tüm tesislerde üretim yıl boyunca ara vermeksizin devam etmektedir. Kapasite kullanım oranları mevsimsel değişimler göstermesine bağlı olarak dönem dönem üretimde dalgalanmalar olabilmektedir. Özellikle gıda sektöründe bazı ürünlerin mevsimsel olarak tüketiminin artıp azalması tesislerin kapasite kullanımını da şekillendirmektedir. İçecek sektörü, süt ürünleri yoğurt ve ayran gibi ürünlerin tüketimi yaz aylarında artış gösterirken bakliyat ve çerez , helva, lokum gurubu gibi ürünler ise daha çok kış aylarında artmaktadır. Yemek üretim tesislerinde ise farklı bir durum söz konudur. Yemek üretim tesislerinde yemek satışları bazı gıdaların mevsimsel tüketiminin artıp azalmasından ziyade yaz aylarında fabrikalarda çalışan işçi sayısının artması, inşaat sektörünün açılması, düğün sayılarındaki artış gibi nedenlerden dolayı yaz aylarında tesislerde kapasite kullanım oranı daha da artmaktadır. Sektörün kapasite kullanımı diğer sektörlerdeki gibi farklı ürünlerin mevsimsel olarak talebinin artma veya azalmasından etkilenmemesine rağmen yemek çeşitlerinde mevsimsel olarak bir farklılaşma doğal olarak gerçekleşmektedir.

5.2. Kimya Sanayi

Kimya sanayii günlük yaşamımızı direkt olarak etkileyerek hayat standardımızı arttıran, hastalıklara karşı korunmamızı ve tedavi edilmemizi sağlayan, temizlik ve hijyen konularında katkıda bulunan, giyinme ve beslenmede insanlığın ihtiyacını

karşılayan ve bunun yanı sıra diğer sektörler de girdi sağlayan bir sanayi dalı olup, vazgeçilemeyecek ve yaşama büyük katkıları bulunan bir sektördür (DPT, 2007b:3).

Kimya sanayi tarafından üretilen (plastikten kozmetiğe, ilaçlardan boyalara) ürünlerin % 30'u doğrudan tüketiciye ulaşırken % 70'i ise diğer sektörlerde (tekstil, elektrikli eşya, metal, madeni ürünler, inşaat, otomotiv, kâğıt, hizmet sektörü) ara mal veya hammadde olarak kullanılmaktadır. Bu özelliği nedeniyle kimya sanayi hem yaşamımız hem de diğer sektörler için vazgeçilmez öneme sahip bir sanayi dalıdır (BSTB, 2012a: 5).

Kimya Sanayii çoğunlukla ülkenin kıyı bölgelerinde lokalize olmuştur. Kimyasal, deterjan, sabun, ilaç kimyasalları, boya, petrol ve petrol ürünleri firmalarının çoğu Marmara Bölgesinin üç büyük sanayi ili olan İstanbul, Kocaeli ve Sakarya'da, Ege Bölgesinde İzmir'de yerleşim gösterirken gübre ve petrol ürünleri firmaların çoğu Akdeniz Bölgesinde toplanmıştır. Karadeniz Bölgesinde ise yine gübre fabrikaları göze çarpmaktadır (DPT, 2007b: 7).

Türkiye'de Kimya Sanayii 1950'lerin başında kuruldu. 1960 ve 1970'lerde gelişen sektöre 1970 sonrasında kamu sektörüne ait iki petrokimya tesisi ile çok sayıda küçük ve orta büyüklükte özel şirketin kurulması ile önemli bir gelişme kaydetmiştir. 1984'te Gümrük Kanununun yayımlanmasından sonra kimyasal ürünlerin gümrük tarifeleri oranında düşme gözlendi, böylece Türk Kimya Sanayiinin üretim sahası ve kapasitesi ek olarak ihracat potansiyelinde hızla genişleme oldu. Türk Kimya Sanayii Balkanların ve Orta Asya'nın en büyüğü haline geldi (DPT, 2007b: 4).

Kimya sektörü içerisinde plastik ve kauçuk ürünleri sektörü önemli bir yere sahiptir. Kimya sektöründe çalışanların % 59,3'ü ve girişimcilerin % 77'si plastik ve kauçuk ürünleri imalatı sektöründe faaliyet göstermektedir. TÜİK'in 2009 yılı verilerine göre kimya sektöründe yapılan ihracatın % 48,4'ü bu sektör tarafından yapılmıştır. 2010 yılında bu oran % 46,2'ye gerilemesine rağmen, 2011 yılında sektörün yarattığı yeni pazarlar etkisini göstermiş ve kimya sektörü ihracatının % 48'i plastik ve kauçuk ürünleri sektörü tarafından gerçekleştirilmiştir. (BSTB, 2012a: 8).

Dünya kimya sanayinde önceki yıllarda süren Avrupa Birliği hâkimiyeti, son yıllarda Uzak Doğu ve Asya'ya geçmiş bulunmaktadır. 2010 yılında dünyadaki toplam kimyasal madde satışı 2.353 milyar avro olmuştur. Bu satışların 1.147 milyar avroluk bölümünü Asya ülkeleri, 491 milyar avroluk bölümünü AB ülkeleri, 455 milyar avroluk

bölümünü NAFTA ülkeleri gerçekleştirmiştir. Geri kalan satışlar ise diğer ülkelere gerçekleştirilmiştir (BSTB, 2012a: 7).

Türkiye’de kimya sanayi 2011 yılında 190 ülkeye 13 milyar dolarlık ihracat, 139 ülkeden ise 37,8 milyar dolarlık ithalat yapmıştır. Kimya sektörü ulaştığı büyüklük ile dünyanın her kıtasına mal satarken, dünyanın dört bir yanından da ithalat yapmaktadır. Yaptığı ihracatla orta sıralarda yer alan sektör, yaptığı ithalatla birinci sıraya yerleşmiştir (BSTB, 2012a: 8).

Petrokimya sektörü, Türkiye’deki toplam kimyasal üretiminin % 25’ini temsil etmektedir. Bu sektörün en büyük üreticisi, PVC, AYPE, YYPE, PP, ACN, PTA, MEG, PA, DEG, TEG, Benzen, P-X, C5 Karışımı, C4, Aromatik Yağ, Ham Benzin, Sudkostik, Hidrojen, Masterbatch, ve Plastik Mamulleri üreterek 2011 yılında yurtiçi talebin ancak % 25’ini karşılayabilmiştir (BSTB, 2012a: 9).

TÜİK verilerine göre kimya sektörünün 2009 yılındaki üretim değeri 51 milyar TL olmuştur. Bu değerin % 43’ü Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin, %15’i Temel Eczacılık Ürünlerinin ve Eczacılığa Ait Malzemelerin ve % 42’i ise Kauçuk ve Plastik Ürünlerinin İmalatı sektörü tarafından gerçekleştirilmiştir (BSTB, 2012a: 12).

Kimya sektöründe birçok ürünün depolama ve taşıma maliyetleri diğer sektörlere göre daha yüksektir. Tehlikeli maddelerin insan sağlığına, diğer canlı varlıklara ve çevreye zarar vermeden güvenli ve düzenli bir şekilde taşınmasını sağlamak amacıyla yürürlüğe konulan her mevzuat, sektörün üretim maliyetlerini artırmaktadır (BSTB, 2012a: 17).

2012–2016 yıllarını kapsayan Türkiye Kimya Sektörü Stratejisi Belgesi ve Eylem Planının genel amacı “Yüksek katma değerli, çevreye ve insan sağlığına duyarlı süreç ve ürünlerle, kimya sektöründe sürdürülebilir ve rekabetçi bir şekilde dış ticaret dengesini ülke lehine geliştirerek dünyada söz sahibi bir konuma gelmek ” şeklinde belirlenmiştir (BSTB, 2012b: 36).

5.2.1. Madeni Yağ sektörü

Malatya’daki madeni yağ üretimine dayanan tesisler, madeni yağlar, antifriz üretimi ve atık yağların geri dönüşümü ile ilgili ürünlerin üretimine dayanmaktadır.

Türkiye’de 2011 yılında toplanan atık yağ yaklaşık 11 bin ton civarındadır. Bu yağların % 47’si araç servislerinde, % 31’u kamu ve askeri kurumlardan geri kalan %

22'i ise belediyeler, inşaat ve madencilik gibi alanlardan toplanmıştır (PETDER, 2011: 32-33).

Madeni yağ sektörü önemli ölçüde 10 civarında büyük ölçekli firmaların elinde bulunmaktadır. 2010 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam madeni yağ tüketimi 1,4 milyon ton civarındadır. 1,4 milyon ton madeni yağın yaklaşık 600 bin ton civarında olanı sanayi ve çeşitli sektörlerde kullanılırken 800 bin tonu ise yasalara aykırı olmasına rağmen yakıt olarak tüketilmektedir (PETDER, 2011: 24). Sanayi ve çeşitli sektörlerde kullanılan 600 bin ton yağın ise ancak 11 bin civarında geri dönüşümün olması atık yağların geri dönüşümü üzerine faaliyet gösteren tesislerde önemli bir hammadde açığı oluşturmaktadır.

Halk arasında 10 numara madeni yağ olarak bilinen yağın araçlarda kullanılması vergi kaybına, haksız rekabete ve çevre açısından olumsuz etkilere sahiptir (MAPESAD, 2008: 2).

5.2.2. Plastik Sektörü

Plastikler tüm dünyada demir, tahta ve cam yerine alternatif malzeme olarak kullanılmakta ve her gün yeni uygulamalara imkan sağlamaktadır. Gerek ekonomiklik, gerekse kolay uygulanabilirlik, plastiğin diğer maddelere göre tüketimini artırmakta ve plastik tüketiminin fazlalığı ülkelerin gelişmişliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (DPT, 2007b: 73).

Plastik sektörü Türkiye için yeni bir sektör olmasına rağmen diğer sektörlerle göre gelişimi daha hızlıdır. Sektörün gelişimi 1965 yılında Petkim'in kurulması ile başlamış III. Kalkınma Planı döneminde Petkim'in yurtiçi talebi karşılayamaması nedeniyle kapasite ve üretim artışlarına bağlı olarak gelişimini sürdürmüş ve Petkim'in özelleştirilmesi ile devam etmiştir (Alp, 2003: 7).

2009 TÜİK verilerine göre 17 bin civarında plastik ürünleri imalatına dayanan(kauçuk ürünleri imalatı hariç) tesiste toplam istihdam edilen kişi sayısı 120 bin civarındadır. Sektör 2009 yılında 18 milyar TL'lik bir ciro oluşturarak Türkiye'deki imalat sektörü içindeki önemini ortaya koymaktadır.

Türk plastik sektörü 2012 yılında 7,2 milyon ton ve 30 milyar dolarlık üretim değeri ile ekonomiye 12 milyar dolar katma değer sağlamış ve AB'de üretim olarak Almanya ve İtalya'dan sonra üçüncü sıraya yerleşmiştir. 2012 itibarıyla yaklaşık 250.000 kişilik istihdam sağlayan plastik sektöründe kişi başına 67 KG olan plastik tüketimi, dünya ortalamasının iki katı, gelişmiş batı ülkelerinin ise yarısı ölçüsündedir.

Bu durum Türkiye’de potansiyel plastik talebinin çok büyük olduğunu göstermektedir(Plasfed, 2012:2,15,25).

Plastik malzemelerin hafif olması, kolay ve yeniden şekillendirilebilmesi ve kaynak tasarrufu sağlamsı, fiyat avantajı, emniyetli aşınma karşı dayanıklı olması, geniş bir kullanım sahasının olması inşaattan otomotive, ambalajdan tarıma, tekstilden kimyaya ve daha bir çok sektörde önemli bir kullanım alanı sağlamaktadır. 2011 yılı itibariyle Türkiye’deki toplam plastik tüketiminin oransal dağılımına bakıldığında % 40’ı ambalaj, % 22’si inşaat, % 10’u elektrik ve elektronik, % 6’sı tarım, % 4’ü tekstil, % 4’ü ise otomotiv sanayinde kullanılmaktadır (Alp, 2003: 4, Demirci, 2012: 12).

Türkiye’de sektörün en önemli sorunlarından biri plastik ham maddede dışa bağımlı olmasıdır. Nitekim 2011 itibariyle 5,2 milyon ton ve 10 milyar dolar tutarında plastik hammadde ithalatına karşılık 820.000 ton plastik hammadde üretilmiş ve toplam plastik hammadde arzının % 85’i ithalatla karşılanmıştır (Demirci, 2012:6).

İl genelinde kimya sanayine dayanan tesis sayısı 57’dir. Bu 57 tesisin 12’si boya ve tiner, diğer bir 12’si plastik, 7’si madeni yağ, 5’i organik gübre, 4’ü deterjan, diğer bir 4 tesis kolonya geriye kalan 13 tesis ise kimya sanayi içinde birçok farklı alt sektörlerden (patlayıcı maddeler, oksijen gazı, metoksit, dializ solüsyonu gibi) oluşmaktadır. Kimya sanayindeki toplam 59 tesisten iki tesisin tekstil sektöründe faaliyet gösteren tesislerin ek ünitesi olması ve bu tesislerin sadece kendi tesisleri için üretim yapmalarından dolayı gerçekte tesis sayısı 57’dir. 57 tesiste toplam çalışan kişi sayısı 930 kişidir. Boya ve tiner sektöründe 81, plastik sektöründe 484, madeni yağ sektöründe 98, organik gübre, deterjan ve kolonya tesislerinde 138, kimya sanayi içinde yer alan diğer alt sektördeki toplam çalışan sayısı ise 129 kişidir. Çalışan kişi sayısı açısından plastik sektörü diğer sektörlerle göre ayrı bir grup oluşturmaktadır. Plastik sektöründe küçük, orta ve büyük ölçekli birbirinden farklı ölçekte tesislerin olması sektörün ildeki yapılanması açısından önem taşımaktadır (Tablo 5.10).

Tablo5.10. Malatya’daki Kimya Sanayi Tesislerinin Sektörel Bölünüşü ve Çalışan Sayısı

Sektörler	Boya	Plastik	Madeni Yağ	O. Gübre, Deterjan-Kozmetik	*Diğer	Toplam
Tesis Sayısı	12	12	7	13	13	57
Çalışan Sayısı	81	484	98	138	129	930

Kaynak: Saha Anket Çalışması 2010; MSTO, 2012 *Diğer: Patlayıcı maddeler, oksijen gazı, metoksit, dializ solüsyonu gibi imalatı yapan tesisler

İl genelinde kimya sanayi içinde sayısal olarak en fazla yoğunluk gösteren sektörlerden biri boya ve tiner üretimine dayanan tesislerdir. Fakat bu tesislerin genelde mikro işletmeler olması nedeniyle etkileri sili kalmaktadır. Malatya'daki 12 boya ve tiner tesisinin ikisi tekstil fabrikalarının ek ünitesi, biri yeni kurulmuş, diğer 9 tesis ise genelde Özsan Sanayi sitesinde yer alan, çoğunlukla dönemlik çalışan, bir kısmının üretimini durmuş olması ve sadece kayıtlarda olan tesislerden oluşmaktadır.

Kimya sanayi içinde üretim miktarları, büyüklük, pazar alanı, çalışan kişi sayısı, tüketilen enerji miktarı ve diğer özellikler açısından plastik sanayi kimya sanayi içindeki tüm alt sektörlerden belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Bu durum Türkiye'deki kimya sanayinin yapısı ile de paralellik göstermektedir.

Malatya'daki plastik üretimine dayanan tesisler 4 kategoride toplanmaktadır. Bunlar mutfak ve ev eşyaları, sulama boruları, plastik torba ve çanta üreticileri ile atık plastiklerin geri dönüşümünü sağlayan hurda granül imalatçılarından oluşmaktadır. Ağırlıklı olarak İzmir Petkim ardından yurtdışından alınan pvs, proetilen, propilen, pet gibi hammaddelerden meyve kasası, plastik boru, mutfak eşyası ve ambalaj gibi ürünlerin üretiminin gerçekleştirildiği tesislerde aylık hammadde kullanımı bazı tesislerde 1000 tona yaklaşmaktadır. Bu tür tesislerin geneli organizelerde yer alan ve kendi sektörlerinde uzmanlaşmış olan tesislerdir. İhracat yapabilen, yeni ürünler geliştirebilen, farklı yurtiçi ve yurtdışı pazar alanları oluşturabilen bölgesel tesisler niteliğindedirler. Genelde yerel pazarlar için kurulan, bölgesel pazarlarla genişleyen ve yurtdışı pazar alanları ile sürekli bir genişleme içinde olan sektörler öncelikli pazar alanları Malatya iken zamanla Malatya dışındaki illerde temel pazar alanı olarak belirebilmiştir. İlde 500 000 tona yakın yaş kayısı üretimi meyve kasası üretimine dayanan tesislerin, damlama sulama ve diğer tarımsal destekler sulama borusu üretimi yapan tesislerin, ildeki önemli bir nüfus ve doğu bölgelerindeki geniş bir pazar ağı mutfak eşyası üretim tesislerini, un ve tekstil fabrikaları sentetik çuval tesislerinin ve her geçen gün artan atık miktarı ve bu atıkların daha fazla geri dönüşüme katılması plastik üretim tesislerinin gelişmesine etki yapmaktadır.

Plastik boru ve meyve kasası üretim tesislerinde, bölgesel tesisler taşıma maliyetleri avantajı nedeniyle öne çıkmaktadır. Ürünlerin hacimce geniş olması ve yüksek taşıma maliyetleri plastik boru ve meyve kasası üretimi yapan tesisleri bölgesel tesisler olma yönünde zorlamaktadır. Tesislerin, pazar alanlarının belirlenmesinde belirleyici olan mesafe, araçların ulaşım güzergâhları ve iller arasındaki mevsimsel

meyve-sebze akış dönemleri etkili olmaktadır. Adana'nın karpuz sezonunun başlaması ile gelen araçların dönüş yolunda boş gitmeleri nedeniyle önemli bir ulaşım maliyeti elde eden tesisler sadece yakıt maliyetine ürünlerini taşıtmaktadırlar.

484 kişinin çalıştığı plastik sektörü çalışanlar önemli ölçüde erkek çalışanlardan oluşmaktadır.

Malatya'da diğer bir grup olan madeni yağ sektörü, kimya sektörü içinde belirginleşen bir yapı göstermektedir. 7 tesisin yer aldığı sektörde 5'i madeni yağ 2'si biyodizel üretimine dayanmaktadır. Genelde 2. Organizede yer alan tesisler atık yağların geri dönüşümü, madeni yağ çeşitleri ve antifriz üretimi yapmaktadırlar. Organizelerin dışında yer alan biyodizel üretimine dayanan tesisler yasal uygulamalardaki farklılaşma nedeniyle üretimlerini durdurmuş durumdadırlar. Hammadde bakımından batı illeri ve yurtdışına bağlı olan sektör KDV oranları, ÖTV ve taşıma maliyetleri arasındaki kendine tahsis edilen alanda faaliyet göstermektedir. Vergi oranlarındaki yükseliş, düşüş veya yasal uygulamalardaki değişiklik bu tesislerin hızlı bir şekilde açılmasına, çoğalmasına veya kapanmasına neden olabilmektedir. 2005'li yıllarda biyodizel alanındaki teşvikler kırsal motorin olarak da bilinen yakıt üretimine dayanan tesislerin yasal uygulamaların değişmesi ile bir anda kapanmalarına neden olmuştur. 2010 sonrasında tekrar gündeme gelen biyodizel üretimi tarım alanlarında kanola ekim alanlarının hızla genişlemesine neden olmuştur. Dünya'da özellikle ABD'de önemli bir üretimi olan biyodizel enerji talebinin sürekli artması nedeniyle önemini korumaktadır. Atık yağların geri dönüşümü konusunda yeteri kadar bir bilinç oluşmaması madeni yağ üretim tesislerinin önemli ölçüde hammadde sıkıntısı çekmesine neden olmaktadır.

Fotoğraf 5.14. Malatya'daki Kimya Sanayine Dayanan Tesislerde Üretim Aşamaları,

Kaynak: Malatya Sentetik Çuval Fabrikası, 2012

Malatya’da kimya sektöründeki deterjan üretimine dayanan tesis sayısı 4 adettir. Tesislerin tümü Özsan Sanayi sitesinde ve küçük işletmeler şeklinde faaliyet göstermektedir. Deterjan hammaddelerinin geneli ithalat yolu ile karşılanmaktadır. Türkiye’de gazlı içecek sektöründe olduğu gibi deterjan sektöründe de birkaç firma piyasanın geneline hakim durumdadır. Ulusal ölçekteki bu tesislerin maliyetlerini düşürmeleri, yeni ürünler geliştirebilmeleri, küçük ölçekli tesislerin ülke genelindeki gelişimini önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Gazlı içecek ve deterjan firmalarının Türkiye piyasasında belirleyici bir konumda olmaları son yıllarda diğer sektörlerin genelinde görülen bir durumdur. Unlu mamuller, mobilya ve daha bir çok sektöründe başarılı markaların çıkması küçük ölçekli firmaların ya tamamen piyasadan çekilmesine yada kısa 5-10 yıl gibi bir süre içinde önce bölgesel ardından ulusal firmalara dönüşmesine neden olmaktadır. Ulusal ölçekteki deterjan firmalarının çeşitli avantajlarına karşın yerel deterjan firmaları pazara yakınlık ve farklı miktarlardaki ambalajlarla veya daha esnek stratejilerle pazarlarda olmaya çalışmaktadırlar. Deterjan satış noktaları, dökme ürün satışı ve nakliye giderlerini asgariye indiren yaklaşımlar, marka kavramının genel olarak zayıfladığı pazarlar, yerel deterjan üreticileri için önemli avantajlar sağlamaktadır. Genel olarak yerel deterjan üreticileri ve ulusal ölçekteki firmaların karşılaştırılması sonucunda ulusal ölçekteki marketlerinde etkisi ile denge ulusal ölçekli deterjan firmalarının lehine doğru işleme sürecini devam ettirmektedir.

İlde kolonya imalatı yapan 4 tesis bulunmaktadır. Bu tesislerin tümü de sanayi siteleri ve organizelerin dışında, şehir içindeki çeşitli işyerlerinde üretim yapmaktadırlar. Kolonya üretim tesisleri de deterjan ve organik gübre paketleme tesisleri gibi mikro ve küçük ölçekli tesislerden oluşmaktadır.

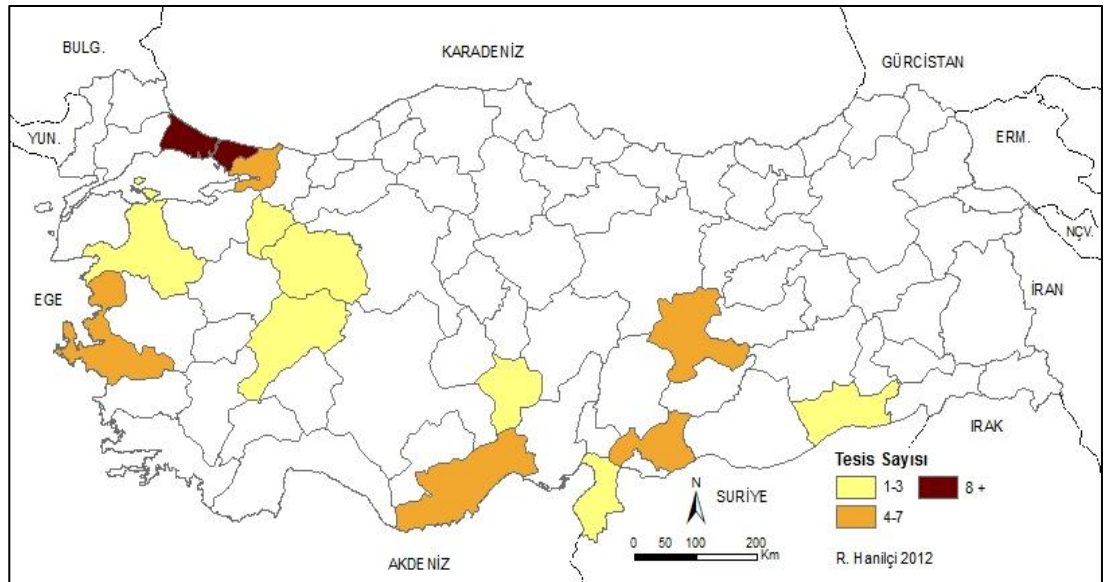
Kimya sanayindeki tesislerin tümü Malatya’daki girişimciler tarafından kurulmuştur. Yerli kaynaklarla kurulan tesisler de kuruluş tarihi 1980’ne kadar inmekle birlikte öncü olan plastik sektöründeki kuruluş dönemi 1990 ve sonrasına kaymaktadır. Malatya İlindeki kimya sanayine dayanan tesis sayılarında organizelerin kurulması ile önemli bir artış gerçekleşmiştir. Bu durumu kimya sanayi içindeki madeni yağ tesislerin yapılanmasında da görmek mümkündür. Malatya II. Organizenin açılması ile madeni yağ sektörü sektörel bir yapıya kavuşmaya başlamışlardır. 1990 ile 2010 arasında sektörel çeşitliliğin sağlandığı kimya sanayinde, tesis sayısı olarak da önemli bir sayıya ulaşmıştır.

Kimya sanayi tesislerindeki kapalı alan, tesislerin kuruldukları alanlar ve sektörün yapısal özelliği ile paralellik taşımaktadırlar. Organizelerdeki tesisler ortalama 2500-5000 m² arasında kapalı alana sahipken sanayi sitelerinde bu alan 400 m²'ye veya büyümeye başlayan tesislerde işyerlerinin birleştirilmesi nedeniyle 800 m²'ye de çıkabilmektedir. Şehir içindeki tesisler ise genelde sanayi sitelerinden daha küçük alanlarda üretimlerini devam ettirmektedirler. Tesislerin sahip oldukları alanın yeterli olması üretim faaliyetlerinin verimli bir şekilde devam etmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Kimya sanayinde organizelerde yer alan 11 tesisten 8'i genişleme imkanına sahipken 3 tesisin genişleme imkanı yoktur.

Malatya I. Organizenin ilin ilk organizesi olması ve kuruluşunun 25-30 yıl öncesine dayanması organizenin hem oturmuş bir yapıya kavuşmasına hem de ilk olması münasebeti ile birçok problemin kısa bir sürede ortaya çıkmasına neden olmuştur. Üretim yapmak ve tesis kurmak için elverişli ve problemsiz olarak görülen organizeler gerçekte birçok problemle karşılaşıldığı, önemli alt ve üst yapı eksikliklerinin görüldüğü alanlar olabilmektedir. Yasal yönetmeliklerin organizeler arasındaki farklı uygulama şekilleri, dağılışı ve planlama aşamalarındaki eksiklikler, organize içindeki sektörel kümelenmelerin gerçekleştirilememesi, enerji dağıtımı ve kayıpları, sosyal alan ve dinleme tesislerindeki eksiklikler, tesislere tahsis edilen alanların dağıtımındaki farklılıklar ve daha birçok sorun organizelerde sıklıkla karşılaşılan sorunlardır. Organizelerde bu tür problemlerin olmasına karşın sanayi siteleri ve şehir içinde kuruluş yeri olarak seçilen alanlardaki problemler organizelere göre daha fazla ve çözümü de her geçen gün o denli zorlaşan bir yöne doğru değişmektedir.

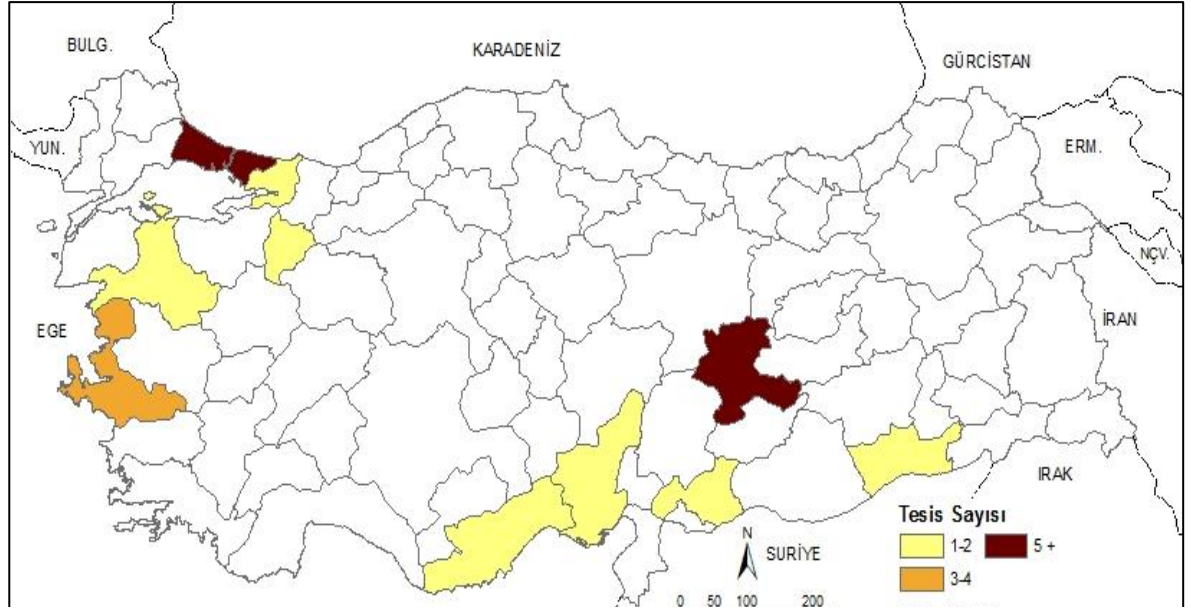
Firmaların Malatya iline yatırım yapmasında arsa varlığı, işçiye yakınlık, hammadde temininde kolaylık, enerji ve su, devlet teşviki, Malatyalı olma gibi etkenlerden öne çıkan etken Malatyalı olma faktörüdür. Kimya sanayinde tesis sahiplerinin tesislerini Malatya'ya kurmalarında Malatyalı olma unsuru yine ön planda olmakla birlikte kimya sektöründe bir tesis açığının olması, pazar alanlarına yakınlık, ulaşım ve taşıma maliyetleri etkili olmaktadır. Kimya sanayine dayanan tesislerde yatırım yapma nedeni olan Malatyalı olma faktörü diğer sektörlerdeki kadar baskın değildir. Kimya sanayindeki tesislerin, tesislerini Malatya'ya kurmalarında 9 kez Malatyalı olma, 6 kez pazara yakınlık ve 1 kez de hammadde teminindeki kolaylıklardan dolayı Malatya ili kuruluş yeri olarak belirlemiştir.

Hammadde temin alanlarında madeni yağ sektöründe başta İstanbul ardından Kocaeli ve Mersin, Balıkesir ve Malatya illeri gelmektedir. Kozmetik sanayinde pazar alanları olarak Hatay, İstanbul, Malatya ve Afyon'dan oluşurken koku ve esanslar yurtdışından temin edilmektedir. Deterjan üretim tesislerinde tesislerin küçük ölçekli işletmeler olmasından dolayı yurtdışından büyük ölçekli olarak hammadde temini yapılamamasından dolayı(5-10 bin ton), hammadde temininde öncelikle Mardin Serbest Bölgesi ve ardından büyük illerdeki ithalatçılardan temin edilmektedir. Plastik sanayinde başta İzmir(Petkim) ardından İstanbul, Mersin, Gaziantep gibi illerdeki ithalatçılar ve yine ithalat firmaları aracılığı ile İran, Belçika, Hollanda, ABD, G. Kore ve İsrail'den temin edilmektedir. Yerel pvs ve ahşap pencere ve mobilya üreticilerinin hammadde temin alanları ise Malatya, Gaziantep, Niğde, Eskişehir, Kocaeli ve İstanbul'dan oluşmaktadır (Şekil 5.15).

Şekil 5.151. Malatya'daki Kimya Sanayine Dayanan Tesislerin Hammadde Temin Alanları, 2010

İmalat sanayindeki birçok sektörde hammadde temin alanları ile yarı mamul madde temin alanları farklılaşabilmektedir. İmalat sanayindeki diğer sektörlerle göre kimya sanayinde hammadde ve yarı mamul madde temin alanları paralellik göstermektedir. Yarı mamul madde temin alanları genelde İstanbul, Kocaeli, Gaziantep, Bursa gibi büyük ölçekli iller ile yurtdışı temin alanlarından oluşmaktadır. Bu durum Türkiye ithalatında ara malı ithalat miktarının fazlalığı ile de paralellik göstermektedir. Hammadde ve yarı mamul madde temin alanları paralellik gösteren sektörler genelde ileri düzeyde sermaye ve teknik bilgi gerektiren sektörlerdir (Şekil 5.16).

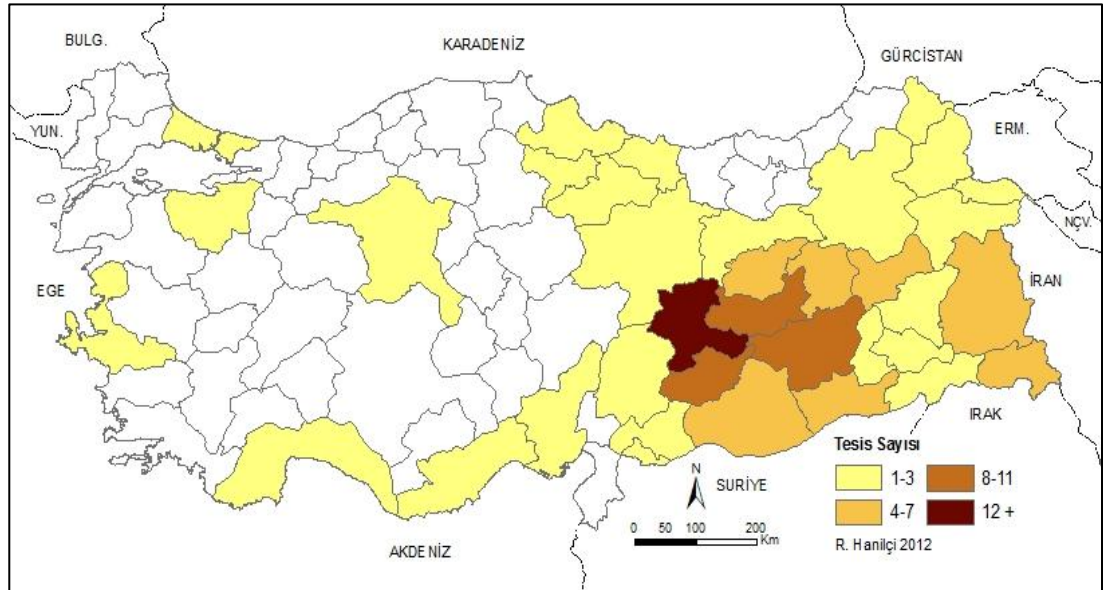
Şekil 5.16. Malatya'daki Kimya Sanayine Dayanan Tesislerin Yarımamulmadde Temin Alanları, 2010

Kimya sanayindeki hammadde temin alanları ya genelde ithalatçı firmalar aracılığı ile yurtdışı yada İzmir, Kocaeli veya İstanbul gibi kimya sanayinin gelişmiş olduğu illerden oluşmaktadır. Malatya'daki kimya sanayinde hammaddelerin şekillenmesi, birleştirilmesi veya karıştırılmasına dayanan bir yapı söz konusudur. Kimya sanayinin büyük şehirlerde ve kıyılara paralel bir dağılışı izlemesi Kimya sanayinin de genelde bu alanlarda gelişmesine neden olmuştur; fakat pazar alanları olarak Ortadoğu ve Güney Akdeniz ülkelerinin belirlediği tesislerde; taşıma maliyetleri, pazar alanlarına en uygun mesafede bulunma, sanayinin yerleşmiş olduğu bir il, uygun arsa maliyetleri, işçilik ve istenilen niteliklerde personel temini gibi nedenler etkilidir. Malatya bu açıdan son zamanlarda yatırımları çekme ve tesislerin kuruluş yeri olarak belirmesinde etkili olmaktadır.

Sınırdaki kurulan serbest bölgeler veya tesisler komşu ülkelerdeki belirsizlik veya sınırın kapanması durumunda ihracat ağırlıklı çalışmalarından dolayı tesislerde üretim durma noktasına gelebilmektedir. Kıyı bölgelerinde ise kurulan tesislerin pazar alanlarına uzak olması (Ortadoğu ve Orta Asya), arsa maliyetlerinin yüksekliği ve diğer nedenlerden dolayı dezavantajlı konuma gelmektedir. En uygun kuruluş alanlarından biride iç bölgelerde, iç ve dış pazar alanları ile bağlantılı, sanayinin oturmuş olduğu Malatya gibi iller ön plana çıkmaktadır. 2000'li yılların başı ve öncesinde sınır illerinin birçok dezavantaja sahip olmasına rağmen (ihracatta sıfır çekmeleri sorunu gibi)

uygulanan politikalarla bu iller ihracata kazandırılmaya çalışılmış ve bunda da başarılı olunmuştur. Bu değişime bağlı olarak sınır illerinde Serbest Bölgeler ve yeni yeni tesisler kurulmaya başlamıştır. Bu değişim iç bölgelerdeki Malatya ve Gaziantep gibi illerde bulunan bir kısım sektördeki tesislerin pazar alanlarında daralmaya yol açmıştır.

Kimya sanayindeki madeni yağ üretimine dayanan tesislerin pazar alanları Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Adıyaman, Bingöl, Adana ve Mersin illeri oluşturmaktadır. Kozmetik sanayindeki yurtiçi pazar alanları başta İstanbul olmak üzere İzmir, Antalya, Ankara, Malatya, Bursa ile diğer batı illeridir. Kozmetik sanayinde yurtdışı Pazar alanları Almanya, ABD, Irak ve İspanyadır. Deterjan sanayinde Malatya, Elazığ, Diyarbakır ve Adıyaman illeridir. Plastik sanayi tesislerinin pazar alanlarını Malatya, Van, Diyarbakır, Elazığ, Şanlıurfa, Hakkari, Adıyaman, Kahramanmaraş (Elbistan), Mardin, Tunceli, Batman, Bingöl, Muş, Amasya, Samsun, Ordu ile Erzurum, Kars Bitlis Ağrı, Sivas, Adana ve Tokat illeri oluşmaktadır(Şekil 5.17). Plastik sanayindeki yurtdışı pazarlar ise Azerbaycan, Irak, Suriye, Lübnan, Libya, Tunus ve Mısır'dır.

Şekil 5.17. Malatya'daki Kimya Sanayine Dayanan Tesislerin Pazar Alanları, 2010

Madeni yağ sektörüne dayanan tesislerin pazar alanlarında Malatya iline yakın iller ön plana çıkmaktadır. Kozmetik sanayinde taşıma maliyetlerinin ürün bazında önemli bir maliyet tutmaması ve talebin yüksek olması kozmetik sanayine dayanan tesislerin geniş bir pazar alanına yayılmasını sağlamıştır. Batı illeri ile yurtdışı pazar alanlarının öne çıktığı kozmetik sanayinde Malatya ili batı illerine göre önemli bir pazar

alanı teşkil etmemektedir. Alım gücü yüksek ve tüketici nüfusun fazlalığı doğu illerinden ziyade batı illeri ve yurtdışının pazar alanı olarak belirmesine neden olmaktadır. Taşıma sistemleri olarak da birçok sektörden ayrılan kozmetik sanayinde taşınan ürünün % 90'nı kargo şirketleri kullanılarak yapılmaktadır. Deterjan sanayinde de firma ölçekleri nedeniyle yerel pazarlar ön plandadır. Plastik sanayi ildeki oturmuş yapısını geniş pazar ağı ile de göstermektedir. Plastik sanayinde hacimce geniş olan ürünlerin taşıma maliyetlerini arttırmasına ve ürünlerin taşınma km'ni sınırlandırmasına rağmen tesislerin bölgesel hatta ulusal firmalar yönünde yapılanmaları dikkat çekicidir (Şekil 5.17).

Malatya'da kimya sektöründeki tesislerin hammadde ile mamul maddelerin taşınma maliyetleri karşılaştırıldığında hammadde taşıma maliyetlerinin mamul madde taşıma maliyetine göre bir çok sektörden daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum pazar alanlarının genelde Malatya ve çevre illerden, hammadde temin alanlarının ise batı illeri olmasından kaynaklanmaktadır. Üretilen ürünün hacminde hammaddeye göre bir küçülme olmaması ve daha uzak alanlardan gelmesi durumunda mamul madde taşıma maliyetlerinin hammadde taşıma maliyetlerine göre daha yüksek olduğu tesis ve sektörler, tesislerin geniş bir pazar alanına yayılmış olması ve tesislerin büyük ölçekli olmasından kaynaklanmaktadır.

Kimya sektöründe tesis ölçekleri ve pazar alanlarının farklılaşması pazarlama yöntemlerinin de şekillenmesine neden olmaktadır. Yapılan saha çalışmasında kimya sektöründe bir çok pazarlama yönteminin kullanılmasına rağmen öne çıkan pazarlama yöntemi pazarlamacılar aracılığı ile yapılan yöntem olduğu görüldü. Pazarlamacılar aracılığı ile yapılan pazarlama 7 kez firmalar tarafından tercih edilirken diğer pazarlama türleri olan şube ve bürolar, bayiler, kendileri, internet ve telefon gibi pazarlama yöntemleri 4 veya 5'er kez tercih edilmiştir.

Kimya sanayindeki tesislerdeki enerji maliyetleri aylık 1000 TL ile 75 000 TL arasında değişmektedir. Enerji maliyetlerinde üç kümelenme ortaya çıkmaktadır. İlk grup 5000 TL, ikinci grup 15 000 TL, diğer grup ise 50 000 TL civarında işletmelerin yer aldığı gruptur. Tesislerdeki enerji maliyetlerinin belirmesinde sektör ve tesislerin bulundukları alan etkili olmaktadır. Organizelerdeki plastik üretim tesislerinde genel olarak enerji maliyetleri yüksek çıkmaktadır. Kimya sanayindeki tesislerde temel enerji kaynağı olarak elektrik enerjisi kullanılmaktadır. Üretim aşamalarında ısıнын standart bir sıcaklıkta kalma zorunluluğu diğer enerji türlerinin kullanımını sınırlandırmaktadır.

Değişik sektörlerde farklı enerji kaynakları kullanılabilirken kimya sanayindeki 18 tesisten 18'inde de temel enerji kaynağı elektrik enerjisi kullanılmaktadır. 18 tesisten sadece 2 tesiste ikincil düzeyde sınırlı miktarda bir doğalgaz kullanımının olduğu sektörde elektrik enerjisinin seçimi belirgin olarak kendini göstermektedir. Sektör enerji türünün seçimi kadar özellikle plastik sanayinde enerji kalitesi konusunda da seçici davranmaktadır. Voltaj düşmeleri ve elektrik kesintilerinin önemli düzeyde etkilediği sektörlerin biri de kimya sanayidir. Sanayi siteleri ve organizelerde yer alan 11 tesisten enerji ile ilgili problem yaşadığını belirten tesis sayısı 9'dur. Enerji konusunda problem yaşayan 9 tesisten 4'ünün enerji temini konusunda en az sorun yaşanan alanlar olan organizelerde yer alması sektörün enerji kalitesi ve çeşidi konusundaki eğilimini ortaya koymaktadır. Ağırlıklı olarak kimya sektöründeki plastik üretim tesislerinin enerji kalitesi ve türü konusundaki seçicilik sektörün üretim aşamalarından kaynaklanmaktadır. Plastik sektöründe yer alan tesislerde makinelerin durması ve yeniden üretime başlaması enerji kaybına yol açması ve maliyetleri arttırması nedeniyle üretim durmaksızın genelde 2 veya 3 vardiya şeklinde devam etmektedir. İldeki kimya sanayindeki 15 tesisten 10'nun vardiya sistemi ile çalışması ve bu vardiya ile çalışan 10 tesisten 10'uda plastik sektöründe yer almaktadır.

Kimya sanayindeki 17 tesisten 12'sinde teknik personel ihtiyacı duyulmaktadır. Mikro ölçekli tesislerin dışındaki tüm tesislerde teknik personel ihtiyacı önemli bir açık oluşturmaktadır. Kimya sanayi iş ağırlığının az veya orta düzeyde olduğu, nitelikli elaman ihtiyacının daha fazla ihtiyaç duyulduğu sektörlerden biridir. Kimya sektörünün genelinde yapılan işin niteliği nedeniyle erkek çalışan oranı kadın çalışan oranından daha fazladır. Kadın işçi oranının toplam çalışanlar içinde genelde % 10-20 arasında değişmektedir. Kadın çalışanların oranının yüksek çıkmasında mikro ölçekli tesislerde çalışan kişi sayısının azlığı oransal olarak kadın çalışan oranının fazla çıkmasına neden olmaktadır. Bir tesis hariç çalışanların genelinin daimi olduğu sektörde mevsimlik veya dönemlik bir çalışmadan ziyade yılın bütününde üretim devam etmektedir. Çalışanların % 85'e yakının geçici olduğu bu tesiste ise ürünlerin paketlenme sürecinde kadın işgücünden yıl içinde dönem dönem istifade edilmesi bu farklılığın oluşmasına neden olmaktadır.

Maliyet açısından oldukça ağır yükümlülüklerin olduğu kimyasal maddelerin taşınması yönündeki yasal uygulamalar (Resmi Gazete 31/03/2007) tesislerde taşıma maliyetlerinin diğer sektörlerle göre daha yüksek çıkmasına neden olmaktadır

Malatya'daki kimya sektöründeki işletme araçlarının temel kullanım amacı madeni yağ sektörü hariç mamul madde taşımacılığına yöneliktir. Madeni yağ sektöründe hammaddenin belli yönetmeliklere göre ve farklı nitelikteki araçlarla taşınması sektörel olarak hammaddenin temininde tesislerin kendi araçlarını kullanmaya yönlendirmektedir.

5.3. Makine ve Metal Eşya Sanayi

5.3.1.Döküm Sanayi

Döküm sanayi demir, çelik, bakır ve alüminyum alaşımlarının eritilip şekillendirilmesine dayanmaktadır. Sektörün geçmişi Hititlere ve Urartulara kadar uzanmaktadır. Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemlerinde tüm ülkeye yayılarak ticari bir boyut kazanan sektör Cumhuriyet Döneminden sonra yapılan büyük ölçekli yatırımlarla atölye tipi yatırımlardan büyük ölçekli yatırımlar şekline dönüşmüştür (TÜDÖKSAD, 2012: 5).

2011 yılında 33 000 kişiye istihdam sağlayan sektörde 57'si büyük, 321'i KOBİ, 646'sı mikro ve 16'sı ise kamu ve askeri kuruluşlara ait tesisler olmak üzere toplamda 1040 tesisten oluşmaktadır (TÜDÖKSAD, 2012: 7). 2023 yılında 65 milyon ton ham çelik üretimi ve 55 milyar \$'lık bir ihracat hedefleyen sektör ihracat fazlası veren sektörlerin başında gelmektedir (TİM, 2012:184).

Dünyanın sayılı demir çelik üreticileri(dünya ülkeleri arasında 8. sırada yer almaktadır) arasında olan Türkiye 2011 yılı TÜİK verilerine göre 17 milyar civarında ihracat yaparken 12 milyar \$ civarında da ithalat gerçekleştirmiştir. Bu ihracat rakamları ile sektör en çok ihracat yapan sektörler arasında yer almaktadır. 2009 yılında demir çelik üretimi 1 milyon ton civarında iken 2011 yılında krizin etkisinin iyice zayıflamanın da etkisi ile üretim 1450 bin ton civarına yükselmiştir (TÜDÖKSAD, 2012: 9).

Sektörün en önemli problemlerinden biri önemli düzeyde hurda demir çelik ithalatı yapmasıdır. Sektör üretimde kullanılan hurda demir çeliğin % 70'ini ithal etmesi nedeniyle ithalata bağlı bir üretim yapısı söz konusudur. Türkiye 2011 yılında dünya hurda ithalatının yaklaşık % 20'ni ithal etmiştir (BSTB, 2012c: 9,11).

Sektördeki büyük ölçekli tesislerin geneli kıyı bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Kıyı bölgelerindeki büyüklükte olmamakla birlikte kıyı bölgelerine yakın bir hatta veya

Orta Anadolu’da da tesislerin dağılışı söz konusudur. Bilecik, Sivas ve Kırıkkale ve kısmen Karabük ve Osmaniye bu illerin başında gelmektedir.

Demir çelik üretim tesislerinin limanlara yakın alanlarda kurulma eğilimi Malatya Hekimhan İlçesindeki demir madenlerinin uzun bir zaman dilimi boyunca yarı işlenmiş veya daha az zenginleştirilmiş şekilde demiryolu ile kıyı kesimdeki tesislere taşımaya yönlendirmiştir. Malatya Hekimhan ilçesinde kurulacak olan ve 1500 kişiye istihdam sağlaması beklenen demir çelik tesisi ile demir madeninin enerji kaynaklarına ve limanlara yönelmesinde farklı bir örnek oluşturacaktır. Tesislerin kuruluş yerlerindeki bu farklılaşmayı sadece hammadde bağı olarak açıklamak oldukça yanlış bir yaklaşımdır. Taşıma sistemlerindeki maliyet farklılaşmaları ve gelişmeler, teşvikler, artan hurda demir ithalatı (hurda demir ithalatında dünyada ilk sırada yer almaktayız), pazar alanlarının ve ihracat miktarlarının sürekli artarak büyümesi, Türkiye’nin dış pazarlarda rekabet düzeyinin artması ve dış pazarlarda daha fazla etkili olması, teknik bilgi birikiminin ve teknoloji transferlerinin gerçekleştirilmesi gibi bir çok neden demir tesislerinin kurulmasında hammaddenin temel etken olmaktan çıkmasına neden olmaktadır. Malatya Hekimhan ilçesinde ve dünyanın birçok yerinde bulunan demir yatakları, tesislerin için kuruluş nedeni olarak yeterli olmamaktadır. Türkiye’de gerçekleşen bilgi birimi, gelişen imalat sanayi ve diğer nedenlerin değişimine bağlı olarak Malatya Hekimhan ilçesinde demir çelik tesisinin kurulmasına etken olmaktadır.

Fotoğraf 5.15. Döküm Üretim Tesislerinde Üretim Aşamaları,

Kaynak: Günaysan, 2011

5.3.2.Makine Sanayi

Makine Sektörü, sahip olduğu yüksek katma değer oranı, teknoloji üretimini zorunlu kılması, geniş bir yan sanayi ağı oluşturmaları, yatırım maliyetlerini düşürmesi,

nitelikli personele yönelik istihdam alanı oluşturması, dışa bağımlılığı ve dış ticaret ağığını azaltmasının yanı sıra pek çok sektöre girdi sağılaması ile tetikleyici güce sahip lokomotif bir sektördür (BSTB, 2012d: 2).

Mühendislik ve araştırmanın yoğun ve vazgeçilmez olduğı makina sektörü; imalat sanayinin hemen bütün sektörlerine girdi sağılaması, sektörlerin itici gücü olması, İmalat sanayinin gelişmesiyle iç içelik sağılaması, mühendislik disiplininin harekete geçirilmesi ve yeni ihtiyaç ve taleplere göre gelişme hızının ve üretim kompozisyonlarının belirlenmesi nedeniyle önem arz eden sektörlerin başında gelmektedir (STB, 2010a: 4).

Makine sanayi 1950’li yıllarda MKEK, Çimento, Şeker gibi kamu tesislerinin bünyesinde kendi ihtiyaçlarına bağılı olarak zorunlu olarak kurulup gelişmeye başlamıştır. Önceleri kamu tesislerindeki fabrikaların bakım onarım gibi faaliyetlerle başlayan MKEK, zamanla komple yeni şeker, çimento fabrikalarının tasarımı ve kurulması yeterliliğine ulaşmıştır. 1950-1960 yılları arasında özel sektöründe sektöre giriş yapması sektörün gelişimini hızlandırmıştır. İlerleyen yıllarda iç piyasada sıkışan tesislerin ihracat yapmaya başlamaları ile 1998 yılında 1 milyar \$ ihracat hacmine ulaşılmıştır. Sektör asıl gelişimini ise 1998 yılından sonraki 10 yılda gerçekleştirmiştir. 2008 yılında ihracat yaklaşık 10 kat artış göstererek 9,4 milyar \$’a ulaşmıştır (Sanır, 2009:5,6; DPT, 2007c: 3). 2011 yılına gelindiğinde ise ihracat yaklaşık 12,5 milyar \$’a yükselmiştir. Makine sektörünün bu denli büyümesinde 2010 yılında Eximbank kredilerinin 150 milyon \$’dan yaklaşık 1,5 milyar dolara yükseltilmesi ve önceliğın makine sektörünün yararlanması gerektiğı görüşünün kabul görmesi etkili olmuştur(www.zaman.com.tr)

Makine sanayi kendi içerisinde 3 önemli alt dala ayrılmaktadır. Bunlar iş makineler, takım tezgahları ve tarım makineleridir.

Türk Makina Sektörü, hâlihazırda yaşanan küreselleşme sürecinde üretim, pazarlama, ihracat, ticaret alanlarında dünya ile entegrasyonunu büyük ölçüde tamamlamış bir sektördür. Sektör bu alanlardaki yeterliliğini gelişmiş ve gelişmekte olan pazarların tamamına yakınına yaptığı ihracat ile kanıtlamıştır. Sektör gayri safi yurtiçi hâsıla, imalat sanayi üretimindeki payı, ihracat, istihdam, rekabet edebilirlik, yatırımlar, dışa açıklık ve makro ekonomik büyüklükler açısından ülkemizde önemli bir düzeye ulaşmıştır (STB, 2011b: 6).

2010 yılında 30,3 trilyon \$ tutan dünya ticaretinde makine sanayinin ticaret hacmi 3,6 trilyon \$ ile % 11,9'luk bir oran tutmaktadır. Makine sanayinde Dünya'nın önde gelen ülkeleri ABD, Almanya, Çin, İtalya ve Japonya'dır (BSTB, 2012d: 2). Malatya ili makine ithalatında da yine bu ülkelerinden yapılan makine ithalatı öne çıkmaktadır.

Makine sanayi Avrupa'dan Asya ve Uzakdoğu'ya doğru kayma eğilimindedir. CECİMO tarafından hazırlanan rapora göre 2000 yılında makine sanayinin önemli bir alt dalı olan makine takım tezgahları sektörünün % 10'u Çin'de, yarısına yakını ise Avrupa'da üretilmekteydi. Son 10 yıllık sürede dünya makine tezgahları imalat sektörü satışlarının % 20'si Avrupa'da % 70 civarı ise Asya ülkelerinde gerçekleşmiştir. Çin ise 2011 yılında tek başına dünyadaki takım tezgahlarının % 40'ını kullanmaya başlamıştır (Sanır, 2012: 1).

Makine sanayinin dağılışına bakıldığında makine sanayinin kümelenme isteğinin belirgin olduğu ve sanayinin Bursa, İstanbul, Kocaeli, Trakya dâhil Marmara Bölgesi, İzmir, Eskişehir, Ankara, Konya, Gaziantep ve Çukurova bölgesinde ön plana çıkmaktadır (BSTB, 2012d: 4).

5.3.3. Tarım Makineleri

“Tarım alet ve makineleri sektörü, imalat sektörünün yatırım malları üreten bir alt sektördür. Tarımsal mekanizasyon araçları olarak da adlandırılan bu ürünler tarımsal üretimde işgücü verimliliğini artıran, maliyetleri düşüren, modern üretim teknolojilerinin kullanılmasını ve işlemlerin zamanında agro teknik ihtiyaçlara uygun şekilde yapılmasını sağlayarak ürün kalitesini ve verimini artıran önemli bir tarımsal üretim girdileri grubunu oluşturmaktadır” (EB, 2012d: 1).

“Tarım sektöründe ortaya çıkan olumlu ya da olumsuz gelişmeler doğrudan tarım alet ve makineleri sanayisine yansımakta, bu sektördeki gelişmeler de dolaylı biçimde tarım sektörünü etkilemektedir. Tarım alet ve makineleri sektörünün tarım sektöründen bağımsız olarak irdelenmesi ve planlanması bu nedenle mümkün olmamaktadır” (EB, 2012d: 2).

Türkiye'de tarım alet ve makineleri sektöründe, yaklaşık 130 farklı alet ve makine üretimi yapılmaktadır. Türk alet ve tarım makineleri imalat sanayisinin ürün yelpazesi içinde yer alan ürünler genel olarak; tarım traktörleri, biçerdöverler, tek-akslı motorlu çapalar (motokültörler), motorlu biçme makineleri, toprak işleme ve tohum

yatağı hazırlama makine ve ekipmanları, ekim, dikim makine ve ekipmanı, gübreleme makineleri, bitki koruma ve sulama için araç ve donanımları, hasat makineleri ve ekipmanı, ürün harmanlama, kurutma, savurma, temizleme, sınıflandırma, işleme için makine ve ekipmanı, hayvancılık için makine ve ekipmanlar ve tarla ve bahçe üretimi için diğer makine ve ekipmandan oluşmaktadır (EB, 2012d: 3).

Tarım makineleri sektörünün 2011 yılı ihracatı yaklaşık 470 Milyon \$'dır. Bu değer 220 Milyon \$'ı traktör, 50 Milyon \$'ı muhtelif traktör parçası, 200 Milyon \$'ı ekipman ihracatından oluşmaktadır. Ülkemiz traktör grubunda dünyada 6. büyük pazardır. En fazla ihracat yaptığımız ilk 5 ülke sırasıyla ABD, Irak, Azerbaycan, Fas ve İtalya'dır (İleri, 2012: 14).

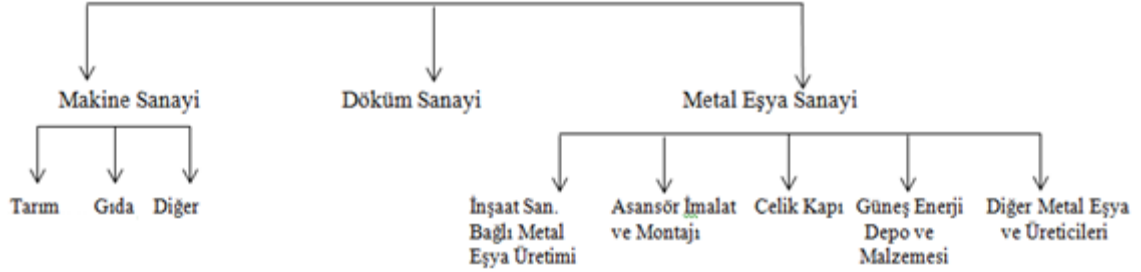
“Çiftçilerin alım gücündeki dalgalanma ve düşüşler, tarımsal girdiler içinde en esnek girdi olan sektörümüzü direkt etkilemektedir. Tarım sektörü bütün dünyada desteklenen bir sektördür. Tarım destekleri olarak akla genelde mazot, tohum ve gübre gelmekte fakat bu girdileri bir araya getiren mekanizasyona (tarım alet ve makineleri) gereken önem verilmemektedir. Üretim girdilerinin yaklaşık %35' i mekanizasyon girdisidir (%20 mekanizasyon + %15 yakıt). Bu yüksek maliyet payına rağmen mekanizasyon; tohum, gübre, ilaç ve mazottan daha az önemli görülmektedir. Halbuki mazotun da bir mekanizasyon girdisi olduğu düşünülürse konunun ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Mekanizasyon girdisi, verimlilikten ziyade günü kurtarma endişesi on planda tutulduğu için göz ardı edilmektedir. Mekanizasyon araçlarının eski teknolojiye sahip olmaları ürün verimini son derece düşürmektedir” (İleri, 2012: 3).

5.3.4. Metal Eşya Sanayi

Malatya'da makine ve metal eşya üretimine dayanan 114 tesis faaliyet göstermektedir. Bu tesisler ağırlıklı olarak metal eşya üretimine dayanan tesislerden oluşmaktadır. 114 tesisten 74'ü metal eşya, 38'i makine 2 tesis ise döküm sanayi içinde yer almaktadır (Makine sanayi içindeki bir tesis hem döküm hem de makine üretimi yapabilen bir tesis niteliğinde olması nedeniyle döküm üretimine dayanan tesis sayısı gerçekte 3 adettir). İlde makine sanayi, çeşitli makineler üretebilen bunları yurtiçi ve yurtdışında pazarlayabilen, farklı makine ve modeller geliştirebilen, yaptıkları projeler ile ödenek ve teşviklerden istifade edebilen aktif bir makine sanayisi söz konusudur. İlde makine sektörüne öncülük eden sektör ağırlıklı olarak tarıma dayalı sektörler iken metal eşya sektörüne öncülük eden sektör inşaat sektörüdür. Makine sanayinde bölgesel

ölçekten sıyrılıp uluslar arası piyasalarda yurtdışı kökenli firmalarla rekabet eden bir çok firma ile karşılaşmak mümkündür. KOBİ ölçeğinden çıkmış veya çıkmak üzere olan bu işletmeler ülke içindeki önemli işletmeler niteliğindedirler.

Malatya'daki Makine ve Metal Eşya Sanayisinin Kümeleme Grupları

Malatya ilinde metal eşya sanayine dayanan tesis sayısının fazla olmasında inşaat sektörüne bağlı olarak asansör, çelik kapı ve güneş enerjisi su deposu üretimine dayanan tesislerin fazla olması etken olmaktadır. 74 tesisin 14'ü asansör montaj ve imalatına, 9'u güneş enerjisi depo ve malzemesine, 7'si çelik kapı üretimine diğer 44 tesis ise farklı metal eşya üretimine (mutfak eşyası, reklam panosu, çivi, tel örgü, yakıt tankı vs) dayanan tesislerden oluşmaktadır (Tablo 5.11).

Tablo 5.11. Malatya'daki Makine ve Metal Eşya Sanayi Tesislerinin Sektörel Bölünüşü ve Çalışan Sayısı

Sektörler	Makine			Döküm	Metal Eşya				Toplam
	Gıda Makine	Tarım Makineleri	Diğer Makine Üreti.		Asansör	Güneş Enerjisi Tankı	Çelik Kapı	Diğer	
Tesis Sayısı	10	12	16	2	14	9	7	44	114
Çalışan Sayısı	131	108	514	39	268	130	124	275	1589

Kaynak: Saha Anket Çalışması 2010; MSTO, 2012

Makine ve metal eşya sanayi içinde ilk gelişen sektör tarım makineleri sektörüdür. Sektördeki firmaların büyük bir çoğunluğunun kuruluş tarihi 1970-1980 arasındadır. Organizeler ve sanayi sitelerinin olmadığı veya yeni yeni küçük ölçekli sanayi sitelerinin açılmaya başladığı bu dönemlerde ülke ekonominin istihdamının

genelinin tarıma dayanması tarım makineleri sektörünün de bir çok sektöre göre daha önce kurulmasına yol açmıştır. 2000 yılı sonrasında Malatya ilinde açılan tesisin olmaması sektördeki tesislerin doygunluk oranı ile ilgilidir. Özellikle Konya ilinden kaynaklanan rekabet ilde tarım aletleri dahil olmak üzere bir çok sektör üzerinde etkili olmaktadır. Ülkedeki 1998 ve 2000’li yılların başındaki ekonomik çalkantılar ve tarım sektörünün her geçen gün yatırım yapılabilir sektörler içinde önceliğini kaybetmesi tarım sektörüne olan ilginin azalmasına neden olmuştur. 2005 sonrasında imalat sanayindeki sektörlerin genelinde önemli bir büyüme yakalanırken 2005-2010 arasında tarım sektöründeki büyümenin istenilen ölçüde olmaması ve hatta bazı yıllarda dönem dönem küçülme görülmesi tarım sektörüne yönelik olarak çalışan tarım makineleri sektörünü doğrudan etkilemesine neden olmuştur. Tarım sektöründe böyle bir tablonun ortaya çıkması 2010 ve sonrası yıllarda tarım ve özellikle hayvancılıkla ilgili önemli teşviklerin çıkmasında belirleyici olmuştur.

İlde tarım makineleri üretimlerine dayanan tesis sayısı 12’dir. Bir tesis hariç diğer tesisler sanayi siteleri ve I. Organizede yer almaktadırlar. I. Organize ve Özsan Sanayi Sitesinde yer alan tesislerin genelinin Yeni Sanayi Sitesinde satış ve bağlantı noktaları bulunmaktadır. Yeni Sanayi Sitesinin şehir merkezine yakınlığı, ulaşım kolaylığı ve rahatlıkla ulaşılabilirliği, tarım ile uğraşan ve kırsal kesimde yaşayan çiftçilerin köy araçlarının hareket noktalarına yakın olması gibi nedenler tarım makineleri üreticileri tarafından Yeni Sanayi Sitesinin önemli bir bağlantı noktası olmasını sağlamaktadır.

Malatya’da tarım makineleri sektöründe 108 kişi istihdam edilmektedir. Tesis başına ortalama 10 kişinin çalıştığı işletmeler ileri düzeyde işlenmiş ürünlerde maliyet ve işçilik avantajları nedeniyle farklı pazar alanlarından temin yoluna gitmektedir. Demirin ağır ve işlenmesinin oldukça güç olmasından dolayı işçilik ve ulaşım maliyetleri önemli düzeyde artmaktadır. Tesisler değişen ortamda önemli bir avantaj sağlayan CNS makinelerine geçmeye çalışarak işçilik ve diğer maliyetlerden önemli oranda tasarruf sağlamaya çalışmaktadır.

Makine sektörü içinde yer alan diğer bir alt sektör gıda makineleri üretimine dayanan tesislerdir. Gıda sektörü içinde unlu mamullere yönelik olarak makine üretimi yapan tesislerin gelişmesinde il ve ülke genelinde unlu mamullere dayanan 33 000 civarında(TÜİK, 2012:54-59) tesisin bulunması etkili olmaktadır. Önemli bir pazar alanı oluşturan bu tesis sayısı hamur ve fırın ekipmanları üreten tesislerin gelişmesinde

belirleyici olmaktadır. İldeki yerel ve bölgesel pazarlara ardından yurtdışı pazar alanlarına açılan firmaların önemli düzeyde gelişme kaydetmeleri ve dış pazarlarda İtalya gibi sanayileşmiş ülkelerle kıyasıya rekabet edebilen firmaların çıkması ilde gıda makinelerine dayanan makine sanayinin gelişmesi açısından önemli bir gelişmedir. Kuruluş dönemleri 1990 ve özellikle 2000 sonrası görülmekle birlikte tesislerin çoğunlukla isim değiştirmelerinden dolayı kuruluş tarihleri 2000 sonrasına ötelenmektedir. Saha çalışmasında kuruluş tarihleri 2000 sonrasına ötelenen firmaların kuruluş tarihlerinin 1981 yılından itibaren başladıkları ve 1980-1990 yılları arasında da tesislerin açılmaya devam ettikleri görüldü. Dolayısıyla gıda makinelerinin kuruluş dönemi 1980'li yıllar olarak referans almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Malatya'daki gıda makineleri üretimine dayanan 10 tesis bulunmaktadır. Bu tesislerden 1'i Yeni Sanayi Sitesinde, 5 tesis Özsan Sanayi Sitesinde diğer 4 tesis ise Organize Alanlarda yer almaktadır. Organize Alanlarda yer alan tesislerin tümü Özsan Sanayi Sitesinden taşınan tesisler tarafından kurulmuşlardır. Özsan Sanayi Sitesinin kuruluş alanı özellikleri açısından(bina, alan vs) Yeni Sanayi Sitesine göre daha avantajlı olması nedeniyle mikro ve küçük ölçekli tesisler kuruluş alanı olarak Özsan Sanayi Sitesini seçmektedirler. Gıda makineleri üretimine dayanan tesislerde çalışan kişi sayısı 131 kişidir. Yapılan saha çalışmasında bu sayının 200 kişiye yaklaştığı görüldü.

Fotoğraf 5.16. Malatya'daki Makine Sanayine Dayanan Tesislerden Genel Bir Görünüm,

Kaynak: Mimsan, 2012

Malatya'daki makine sanayi içinde en büyük tesisler olma özelliğini taşıyan firmalar gıda ve tarım makineleri dışındaki diğer makine sanayi içinde yer almaktadırlar. Küçük ve orta ölçekli firmalardan tamamen sıyrılıp büyük ölçekli firmalar içinde yer alan tesisler oluşturdıkları katma değer, yetiştirdikleri teknik personel ve yurtiçi ve yurt dışı pazar alanları ile önemli bir yer tutmaktadırlar. Tarım ve gıda makine üretimine dayanan tesisler dışında farklı makine üretimine dayanan tesis sayısı 16'dır. Bu 16 tesiste çalışan kişi sayısı 514 kişi olmasına rağmen saha çalışmasında bu rakamın 600 kişi civarında olduğu görüldü. 16 tesis içinde 2 tesis il için stratejik bir öneme sahiptirler. Gıda, tarım, döküm ve diğer makine üreticileri ile birlikte makine sanayinin tamamında çalışan kişi sayısı ise 900 kişi civarındadır. Bu sayıya metal eşya sektöründe çalışan sayısının da ilave edilmesi ile 1700 kişi civarında bir çalışan sayısı ortaya çıkmaktadır.

Makine sanayindeki 18 tesisten 5'nin Malatya içinde diğer bir alanda ikinci bir tesisi daha vardır. Makine sanayindeki tesislerin ikinci bir tesislerinin olması, tesislerin teknik servis birimlerinin olmasından kaynaklanmaktadır. Ek üniteler halinde olan bu tesisler, işletmelerden ayrı olarak şehir merkezine yakın Özsan ve Yeni Sanayi Sitesi gibi halkın daha rahat ulaşabilecekleri alanlarda yer almaktadırlar. Üretimin yapılmadığı, genelde bakım, onarım gibi faaliyetlerin yürütüldüğü bu birimler ek üniteler şeklindedir.

Tesislerin sahip oldukları açık ve kapalı alan tesislerde yürütülen ekonomik faaliyetlerin ve tesis ölçeğinin belirlenmesinde önemli bir kriter olmaktadır. Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan makine ve metal eşya sanayine dayanan tesislerdeki kapalı alanlar 15 000 m²'ye kadar ulaşabilmektedirler. 10 000 m² üzerinde kapalı alana sahip 3, 5000-10 000 m² arasında kapalı alana sahip tesis sayısı ise 2'dir. Geriye kalan 31 tesiste ise ortalama kapalı alan 1000-5000 m² arasında değişmektedir.

Metal eşya ve makine sektöründeki tesisler kapalı alan olarak birbirinden farklılık göstermesine rağmen tarım aletleri üretiminde dayanan tüm tesislerde kapalı alanlar 2000-3000 m² arasında bir dağılım göstererek oldukça paralel bir yapı izlemektedirler. Açık, kapalı ve toplam alanların belirmesinde tesis ölçekleri ve il içindeki bulunulan alan etkili olmaktadır. Sanayi sitelerinde açık alan çoğu zaman tesis önlerinde kullanılan alan olarak düşünülürken, organizelerde kapalı alanlar dışındaki genişlemek için kullanılan alanlar hesaplanmaktadır. Açık alan tesislerin büyümelerinde

ve üretim faaliyetlerini sürdürmelerinde rahat bir çalışma alanı sağlamakta, depolama sorunlarının ortaya çıkmamasında önemli bir etken olmaktadır. Malatya’da makine ve metal eşya sanayindeki tesislerde açık alan 200 000 m²’ye kadar ulaşabilmektedir. Şehirsel alanlarda kapalı ve açık alanlar arasında önemli farklılıklar belirirken organizelerde mevcut alanlardan daha verimli istifade edilebilmek için toplam alanın en az % 25’nin kapalı alan olma zorunluluğu tesislerin açık alan ile kapalı alanlar arasındaki farkın belli oranlarda kalmasına neden olmaktadır (Resmi Gazete, 22.08.2009). Yasal uygulamalar böyle olmakla birlikte OSB’lerde uygulamalarda farklılar görülebilmektedir. Açık alanlar organizelerde ortalama 5000-15 000 m² arasında değişirken şehirsel alan içinde bu alan daha da azalmaktadır. Sanayi sitelerinde ise açık alanlardan ziyade tesis önlerindeki 100-200 m² alanlar şeklindedir.

Malatya ilindeki imalat sektöründe faaliyet gösteren tesis sahiplerinin geneli kendi sektörleri içinde yetişmektedir. Bu durum makine ve metal eşya sektörü içinde geçerli olmakla birlikte makine sektörü içinde kısmen farklılaşma eğilimindedir. Özellikle aile şirketlerinde yetişen çocukların makine, işletme gibi bölümleri bitirmeleri tesislerdeki üretim süreçlerinin sadece çırak usta sürecinde kalmamasına, bu süreçlere mühendislik boyutunun da katılmasını sağlamaktadır. Saha çalışması sırasında bu türden olan tesislerin hızlı bir büyüme içinde oldukları gözlemlendi. Tesislerde çırak usta arasında var olan bilgi birikiminin mühendislik boyutuyla desteklenmesi tesislerin yönetsel süreçleri daha başarılı şekilde sürdürmelerine, teşviklerden istifade edebilmelerinde, ihracat yapabilmelerine ve karşılaşılan sorunları daha rahat aşabilmelerini sağlamaktadır.

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 31 tesisten bulundukları sektörlerle ilgili eğitimleri olan tesis sayısı 5’dir. Bu 5 tesisin 4’ü makine ve metal eşya üretimine dayanan tesisler içindeki makine sanayine dayanan tesisler içinde yer almaktadırlar. Makine sektöründeki 17 tesisten 4’nün kendi sektörleri içinde eğitimlerinin olması mevcut yapının olumlu yönde değişmesine katkı sağlamaktadır.

Makine metal eşya sanayinde yer alan tesisler kuruldukları alanlarda çeşitli problemlerle karşılaşmaktadır. Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan Makine ve metal eşya sanayindeki 30 tesisten 21’nin bulundukları alanlarla ilgili çeşitli problemler yaşamaları önemli ölçüde tesis ve bina yapılarının yapım aşamalarındaki hatalardan kaynaklanmaktadır. Özellikle problemlerin makine ve metal eşya içindeki organizelerde yer alan makine sektörü içinde görülmesi problemsiz olarak

görülen organizelerin tam olarak böyle olmadığını göstermesi açısından önemli bir anekdottur. Problemler hem OSB'ler ve hem de tesislerden kaynaklanmaktadır. OSB'lerdeki sektörel kümelenmenin gerçekleştirilememesi, yönetmeliklerdeki problemler veya yönetmeliklerin uygulamasındaki farklılıklar, alt yapının tamamlanması ve alt yapıdaki eksiklikler gibi problemler OSB'lerden kaynaklanırken, tesis sahiplerinin tesis ölçeğini ve ihtiyaçlarını tam belirleyemeden dolayı tesis yapılarında görülen ve üretimi olumsuz etkileyen faktörler ise tesis sahiplerinden kaynaklanmaktadır. Makine ve metal eşya sektöründe tesis sahiplerinden kaynaklanan problemler binaların yanlış bir konumda olması ve bina yönlerindeki hatalar, havalandırma, binalardaki yükseklik sorunu, atık suların tahliyesi, depolama, idari binanın tesis içinde yanlış yere kurulması gibi problemlerdir. Bu problemler içinde sıklıkla karşılaşılan problem ise alan ve depolamadan kaynaklanan sorunlardır. OSB'lerdeki makine üretimine dayanan 14 tesisten 4 tesisin genişleyecek alanının olmaması veya kalmaması bu tesislerin ilerleyen yıllarda OSB'lerden taşınma eğiliminin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

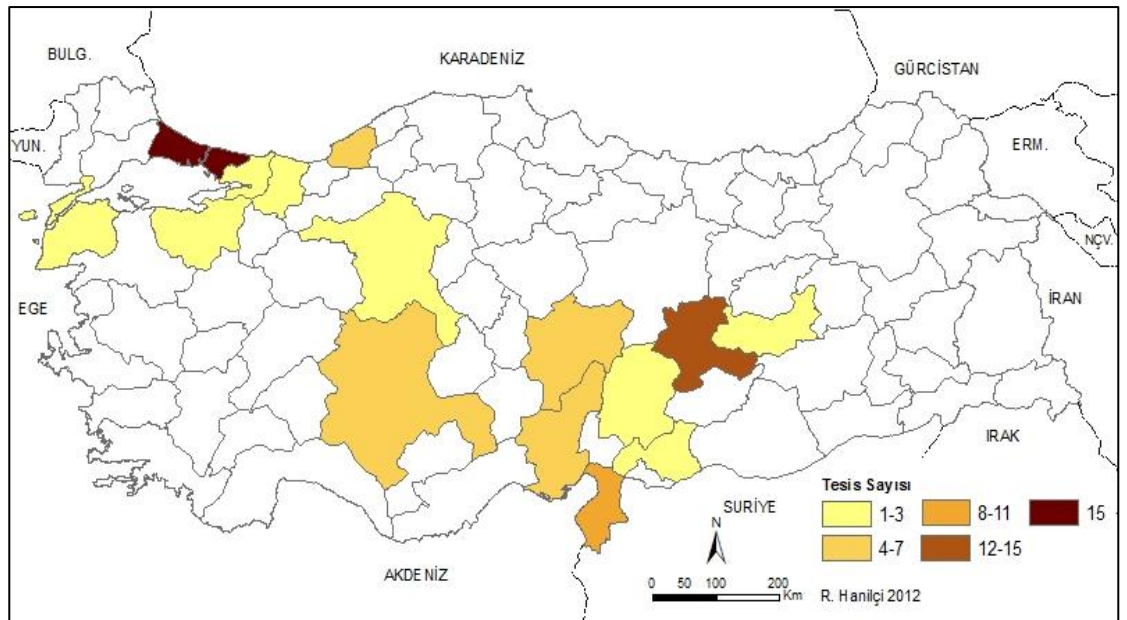
Tesislerin kuruluş alanı olarak Malatya ilinin seçilmesinde diğer sektörlerde olduğu gibi tesis sahiplerinin Malatyalı olması temel faktördür. İlde sanayinin kuruluşu ve gelişmesi kamu ve yerel girişimciler tarafından gerçekleştirilmiş dışardan yatırımlar açısından ise uzun süre oldukça zayıf kalmıştır. II. Organizenin kurulması, ildeki sanayi ölçeğinin belli bir konuma erişmesi, coğrafi konumu, yerel yöneticilerin gayretleri ve teşvikler gibi nedenlerden dolayı il 2000'li yıllardan sonra dışarıdan yatırımlar almaya başlamıştır. Bu gelişim 2010 sonrasında daha somut yatırımlarla kendini göstermeye başlamıştır. 26 tesisten 22'si Malatyalı olma 1'i diğer sanayicilere, 3'ünde pazara yakınlık faktörlerinden dolayı Malatya'da yatırım tercih nedeni olmuştur.

Makine ve metal eşya sanayine dayanan tüm alt sektörlerinde tesislerin hammadde temin alanları olarak İstanbul belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Makine ve döküm sanayinin hammadde temin alanları İstanbul, Malatya, İskenderun, Kayseri, Zonguldak, Gaziantep Adana ve Bursa, Ankara, Kahramanmaraş, Çanakkale illerinden oluşmaktadır (Şekil 5.18). Makine ve döküm sanayinde Malatya ilinin öne çıkmasında küçük ölçekli işletmelerin sayısal olarak fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Demir çelik ve makine sektöründe İstanbul, İskenderun, Zonguldak, gibi iller ve İstanbul'daki ithalatçı firmalar aracılığı ile Almanya, Rusya, İsveç ve Fransa ön plana çıkmaktadır.

Genel olarak imalat sanayindeki sektörlerin benzer olması, hammadde temin alanlarının da genelde aynı olması paralelliğini oluşturması beklenmektedir. Üretimde kullanılan hammaddelerin farklılaşması ve çeşitlenmesi hammadde temin alanlarının da farklılaşmasına yol açmaktadır. Demir çelik sektöründe Bursa'dan olivin kumu, Kayseri'den hurda saç, İskenderun'dan pik demir, Çanakkale'den izolator, Zonguldak'tan saç levha, diğer illerden ise bilye, kaşnak, krom malzemesi gibi ürünler temin edilmektedir. Hammadde temin alanlarında bazı ara hammadde ürünlerinin temin alanları hariç genel hammaddelerin temin alanlarında diğer sektörler göre daha net bir hammadde temin alanı belirlemektedir. Hammadde temin alanlarında belirgin bir alan çıkmasında hammadde ürünlerinin büyük ölçekli tesisler tarafından üretilebilmesi ve bu sanayi sektörlerinin belli illerde toplanmasından kaynaklanmaktadır (Şekil 5.18).

Tarım makineleri sektöründe İstanbul, Malatya ardından İskenderun, Zonguldak ve Adapazarı gelmektedir (Şekil 5.18).

Metal eşya sektöründeki hammadde temin alanlarını ise başta İstanbul ardından İskenderun, Malatya ve Adana, Kocaeli, Elazığ, Konya, Kahramanmaraş, Zonguldak, Kayseri, Bursa ve İstanbul'daki ithalatçı firmalar aracılığı ile Almanya, Hollanda ve Belçika'dan temin edilmektedir (Şekil 5.18).

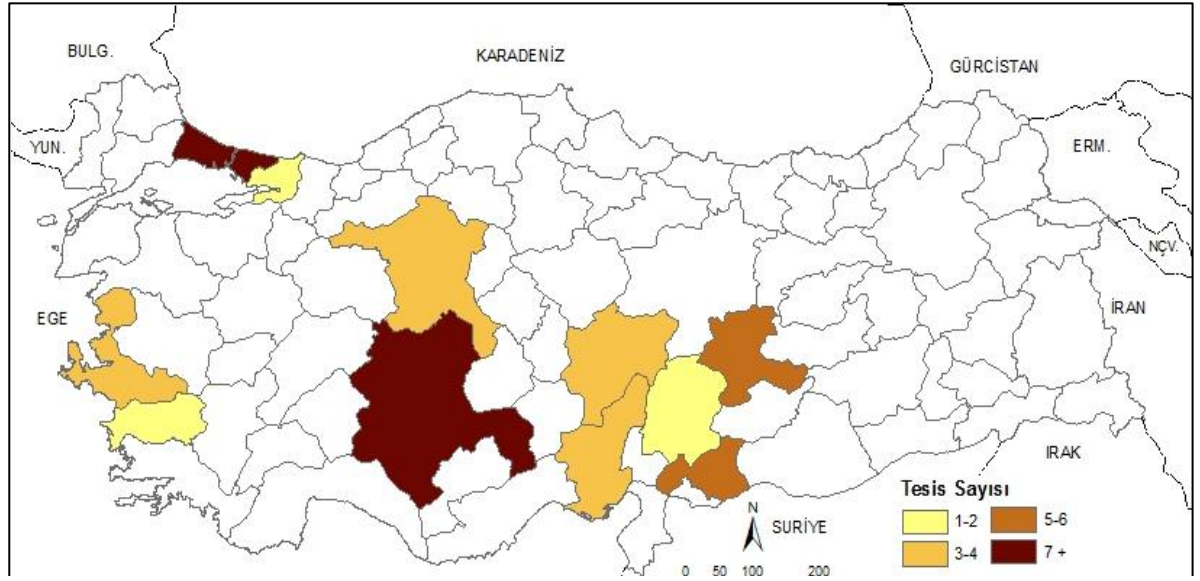

Şekil 5.18. Malatya'daki Makine ve Metal Eşya Sanayine Dayanan Tesislerin Hammadde Temin Alanları, 2010

Makine ve metal eşya sanayinde hammadde kadar hatta hammadden daha önemli olan yarı mamul maddeler üretim aşamalarında kritik bir öneme sahiptir. Ayak, gövde ve baş bölümlerinden beyni hatta gövdenin bir kısmını oluşturan yarı mamul maddeler üretim üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Günümüzde yarı mamul madde olmaksızın üretimin yapılmasının neredeyse söz konusu olmadığı sanayide her sektör % 1-20 oranında yarı mamul madde kullanmaktadır. Makine ve metal eşya sanayinin bazı alt sektörlerinde ise bu oran % 80’ne kadar çıkabilmektedir.

Yarı mamul madde kullanım oranı üzerinde etkili olan faktörlerden biride maliyet unsurudur. Tesislerin bazı yarı mamul maddeleri üretebilmelerine rağmen maliyet ve zaman avantajı gibi nedenlerden üretim yerine fason yaptırma veya diğer tesislerden tedarik etme yoluna gitmektedirler. Makine ve metal eşya sanayinde kullanılan yarı mamul maddeler genelde üretilen ürününün motor, elektrik ve elektronik aksamı olmaktadır. Damper ve araç üstü ekipmanlarında hidrolikler; kalorifer ve buhar kazanlarında fan, redaktör, elektrik malzemeleri; elektrikli panosu üretiminde elektrik malzemeleri; transformatör(trafa) üretiminde; hermetik ve izolatörler; gıda makinelerinde elektronik tartı kısımları ve monitörler; ekmek fırınları ekipmanlarında dinamo, motor, redaktör; tarım aletleri sektöründe jant, dingil, makas, tekerlek, lastik vs; metal eşya sanayinde paneller, elektrik arsamı, aksesuar, kilit gibi yarı mamul maddeler kullanılmaktadır. Malatya’daki makine üretimine dayanan tesislerin hammadde ve yarımamul maddede temin alanları, sektörün belli başlı olan illerde gelişme göstermesinden dolayı diğer sektörlerle göre daha belirginleşmektedir.

Döküm ve makine sanayindeki yarı mamul madde temin alanları belirgin bir şekilde İstanbul ardından Konya ve Kayseri, Malatya, İzmir, Aydın Gaziantep, Adana ve Kahramanmaraş illerinden oluşmaktadır. Makine ve döküm sanayinde de yine ithalat firmaları aracılığı ile İsviçre, Almanya, Fransa, Rusya, Çin ve Avustralya gibi ülkeler yarı mamul madde temininde yurtdışı tedarik alanları olarak ortaya çıkmaktadır. Tarım makinelerinde başta İstanbul ardından Konya ve Ankara, Gaziantep illerinden oluşmaktadır. Metal eşya sanayindeki yarı mamul madde temin alanları ise yine başta İstanbul ardından Gaziantep, Malatya ve Kocaeli, Konya, İzmir, Adana, Kayseri, Adana, Ankara illerinden oluşmaktadır. Makine ve metal eşya sanayinin tüm alt sektörlerinde İstanbul belirgin bir şekilde ağırlığını ortaya çıkarmaktadır. İstanbul’un dışında Konya ve yakınlığından dolayı Gaziantep-Kayseri ardından İzmir, Adana, Ankara gibi sanayinin gelişmiş olduğu iller ön plana çıkmaktadır (Şekil 5.19).

Şekil 5.19. Malatya'daki Makine ve Metal Eşya Sanayine Dayanan Tesislerin Yarımamulmadde Temin Alanları, 2010

Makine ve metal eşya sanayinde hammadde ve yarı mamul maddelerin taşınma maliyeti üretimin önemli bir bölümünü teşkil eden metal aksamların ağırlığının fazla olması taşıma maliyetlerinin yüksek çıkmasına neden olmaktadır. 200 000 TL'ye yaklaşan taşıma maliyetleri tesisler için önemli bir gider oluşturmaktadır. Saha çalışmasında görüşülen makine ve döküm tesislerinde hammadde temin maliyetleri 10000 TL altı 10 000-30 000 TL, 30 000-50 000 TL arası ve 50 000 TL üstü tesisler şeklinde dört grup ortaya çıkmaktadır. Tesis ölçekleri ve taşınma km'nin etkili olduğu bu gruplarda 10 000 TL'nin altında hammadde taşıma maliyetine sahip olan tesis sayısı 5, 10 000-30 000 TL arası 6 tesis, 30 000-50 000 TL arası 1 tesis, 50 000 TL ve üstü taşıma maliyetine sahip tesis sayısı ise 2'dir. Taşınma maliyetleri bir bütün olarak ele alındığı zaman ağırlıklı olarak ortaya çıkan aylık taşıma maliyeti 20 000 TL civarındır.

Makine ve metal eşya sektöründe genelde nakliye firmaları aracılığı ile taşıma yapılmaktadır. Saha çalışmasında görüşülen firmalardan hammaddelerin taşınmasında 2 tesis küçük ölçekli ve sınırlı miktarda hammadde kullanması nedeniyle kargo, nakliye ve kendi araçlarını kullanırken geriye kalan tüm tesislerde hammadde temininde nakliye firmaları kullanılmaktadır.

Makine ve döküm sektöründe tesislerin kuruluş ve daha sonraki yıllarda kullandıkları makineler İstanbul, Bursa, Konya, Malatya ve yurtdışından temin edilmektedir. Makine temin alanlarında her alanda olduğu gibi İstanbul belirgin bir

şekilde etkisini göstermektedir. İstanbul'un ardından Bursa ve kısmen Konya öne çıkmaktadır. Makine temin alanlarında Malatya ili tesislerin birinci temin alanı olarak ortaya çıkmamasına rağmen ikinci temin alanı olarak Bursa'ya yaklaşması dikkat çekicidir. Makine ve döküm sanayinde makinelerin tedarikinde İstanbul, Bursa, Konya ardından Adana, Hatay ve Kayseri ön plana çıkarken ikincil teminin alanları olarak Malatya, Kahramanmaraş, İstanbul, Konya, Ankara, Gaziantep ve Kocaeli illeri öne çıkmaktadır. Makine sanayindeki birinci derecede yurtdışı temin alanları Almanya, Çin, Güney Kore ve Tayvan'dan oluşurken ikinci temin alanları olarak Almanya ve İngiltere'nin ardından Güney Kore, İsveç, ABD ve Çin oluşturmaktadır.

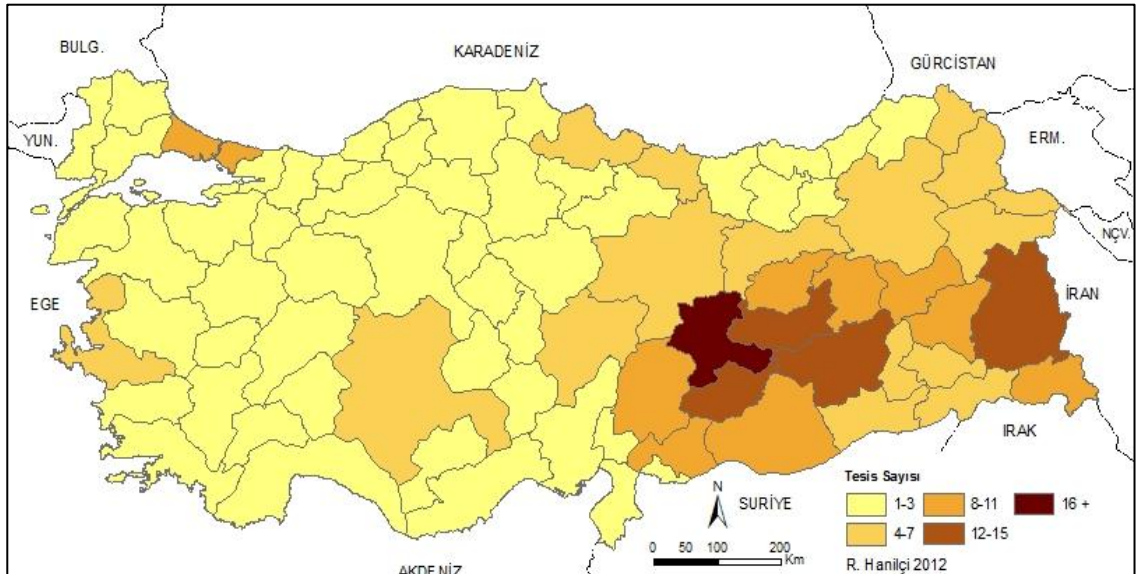
Malatya ilindeki tarım makineleri sektöründe tesislerin üretim aşamalarında kullanılan makinelerin tedarik alanlarında sadece yurtiçi temin alanları ortaya çıkmaktadır. Malatya'daki tarım aletleri üreten tesisler 1980 ve öncesinde üretim aşamasında kullandıkları makineleri yurtdışından temin ederken 1985'li yıllardan sonra yurtiçinden temine başlamışlardır. Günümüzde İstanbul ve ardından Konya birincil tedarik alanını oluştururken, Malatya, İstanbul, Bursa ve Burdur ikincil tedarik alanını oluşturmaktadır. İkincil tedarik alanında Malatya ve İstanbul birbirine yakın bir seyir izlemektedir.

Metal eşya sektöründe üretim esnasında kullanılan makinelerin birincil temin alanları İstanbul ardından Ankara, Konya, Bursa, Adana ve Kayseri ikincil temin alanlarını ise Malatya ve Bursa'dan oluşturmaktadır. Metal eşya sektöründeki birincil yurtdışı pazar alanları Güney Kore, ikincil pazar alanları ise Bulgaristan, Romanya ve Almanya'dan oluşmaktadır.

Makine temin alanlarının belirmesinde makine aksamaları, özellikleri ve fiyat belirleyici olmaktadır. Türkiye'nin özellikle son yıllarda makine sanayinde göstermiş olduğu başarı kendini ihracat rakamlarında da göstermektedir(TÜİK'in Ekonomik Faaliyetlere (USSS, 3. Rev) Göre Makine sanayi 2002' 2, 2006'da 6, 2012 yılında ise yaklaşık 12 milyar \$ İhracat gerçekleştirilmiştir). Dünya da önemli düzeyde makine ihracatı yapan Almanya'ya makine ihracatının yapılması ve Türkiye'de üretilen makinelerin Avrupa pazarlarında kendine yer bulması, makine sanayinin Türkiye'de belli bir temele oturduğunun önemli göstergeleridir. Malatya'daki farklı sektörlerdeki bir kısım tesislerin ihtiyaç duydukları makineleri kendilerinin yapması, makine üretimi konusunda bilginin tabana yayılması açısından önemli gelişmelerdir. Malatya'da makine sanayine dayanan 18 tesisten 9'unun ihracat yapması ve ihracat miktarının bazı

tesislerde % 50'ye yaklaşması makine sanayinin belli bir seviyede olduğunu göstermektedir. Tarım makineleri ve metal eşya sektöründeki ihracat durumu makine sanayine göre zayıf kalmakta hatta tarım makineleri sektöründe ihracat yapan firmanın olmaması sektörler arasındaki gelişmişlik farkını ortaya çıkarmaktadır. Tarım makineleri sektöründe 2000 yılı öncesinde önemli düzeyde ihracat yapan tesisler olmasına rağmen ekonomik krizler ve devalüasyonlar nedeniyle şirket yapılarının zayıflamasına ve artan maliyetler neticesinde tesisler dış piyasalardan çekilmek zorunda kalmışlardır.

Makine sanayine dayanan tesislerin yurtiçi pazar alanları başta Malatya, İstanbul, Elazığ, Van, Diyarbakır, Adıyaman ardından Kahramanmaraş, Bingöl, Muş, Tunceli, Batman, Gaziantep, Hakkâri, İzmir, Şanlıurfa, Ordu ve Trabzon, Adana, Samsun, Bitlis, Mardin, Siirt, Kayseri, Ankara, Sakarya, Konya, Kars, Erzurum, Edirne, Çanakkale, Rize'den oluşmaktadır (Şekil5.20). Makine sanayindeki yurtdışı pazar alanları ise başta Irak, Suriye, Nijerya, Belçika, Hollanda ardından Azerbaycan, İran, Almanya, Türkmenistan, Romanya, Gana, Avusturya, Kanada, Fransa, Tacikistan, Rusya, Mısır'dan oluşmaktadır. Makine sanayinin yurtiçi ve yurtdışı pazar alanları yukarıda verilenlerden çok daha geniş bir etki alanına sahiptir. Pazar alanları Türkiye'nin tümüne dünyanın ise bir çok bölgesine yayılmış birçok tesisle karşılaşmak mümkündür. Tesisler pazar alanlarında söz sahibi olmak için çeşitli illerde ve ülkelerde pazarlama, satış noktaları veya pazarlama şirketleri kurmaktadır. Bazı tesislerin pazarlama üstlerini yurtdışına taşımaları güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Şekil 5.20. Malatya'daki Makine ve Metal Eşya Sanayine Dayanan Tesislerin Pazar Alanları, 2010

Genel olarak değerlendirildiğinde pazar alanlarında bölgesel pazarlarda(özellikle Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri ile Orta Karadeniz Bölümü) güçlü olan tesislerin ulusal ve ardından uluslararası pazar alanlarına yönelme şeklinde bir eğilim vardır. Pazar alanları sabit olmayıp sürekli bir değişkenlik göstermekte hatta ay ay pazar alanları farklılaşabilmektedir. Yurtiçi pazar alanlarında bölgesel pazar alanlarının dışında dikkati çeken, farklılaşan pazar alanları ile karşılaşmak mümkündür. Bu pazar alanların başında İzmir, Konya ve İstanbul gelmektedir. Çünkü bu illerde makine sanayinin gelişmiş olması, bu illere pazarlanan makine ve yedek parçalarda ulaşım maliyetinin ürüne göre düşük kalması, işçilik, enerji ve diğer maliyetlerin Malatya’da daha düşük olması, Malatya’daki bazı tesislerin Türkiye genelinde kendi sektörlerinde söz sahibi olmaları ve dolayısıyla her pazara girebilmeleri, tesis sahiplerinin daha önce bu şehirlerden birinde çalışmış olabilmeleri veya bu şehirlerden birinde kurulan bağlantılar, özellikle teslimatlar da kargo ve nakliye firmaları aracılığı ile zaman ve km boyutunun etkisinin asgariye düşmesi, İstanbul ile çok yoğun bir iş akışının olması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Tarım aletleri üretiminde dayanan tesislerin pazar alanları makine sektörüne göre daha net ve belirgin bir nitelik taşımaktadır. Pazar alanları Konya ve Kastamonu dışında tamamen Doğu ve Güneydoğu illerinden oluşmaktadır. Doğu ve Güneydoğu illerinden ise öncelikli olarak pazar alanları Malatya, Diyarbakır ve Elazığ ardından Muş, Bitlis, Ardahan, Kars, Van, Hakkari, Şanlıurfa, Gaziantep ve Adıyaman’dan oluşmaktadır. Doğu bölgelerin de güçlü bir sanayinin olmaması, Malatya ilinde sanayinin bölge illerine göre gelişmiş olması ve Malatya ilinin çevresine göre odak olması bu illerin özellikle doğu illerinin Malatya’nın hinterlandı içinde olmasında etkili olmaktadır.

Metal eşya sektöründe de genelde Doğu ve Güneydoğu illeri ön plandadır. Metal eşya sektöründe Malatya ili, tarım aletleri ve makine sektörüne göre daha yoğun ve önemli bir pazar alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle makine sektöründeki Türkiye geneline yayılmış tesisler ele alındığında Malatya ilinin bu tesisler için sığ bir pazar alanı ve ikincil hatta üçüncül derecede bir pazar olması sonucu ile karşılaşılrken bu durum metal eşya sektöründe Malatya ilinin öneminin daha da artması şeklinde kendi göstermektedir. Malatya dışında öne çıkan pazar alanları Adıyaman, Sivas, Diyarbakır, Şanlıurfa, Van ardından Muş, Elazığ, Kahramanmaraş, Gaziantep ve Kayseri, Ağrı, Adıyaman, Hatay, Samsun, Mersin, Erzurum, Batman, Şırnak illeridir.

Metal eşya sektöründe özellikle çevre iller ile doğu ve güneydoğu illerinin öne çıkmasında tüketici nüfusu, yakınlık, bu illerde güçlü bir sanayi varlığının olmaması ve taşıma maliyetleri gibi nedenler etkili olmaktadır.

Pazar alanlarında doğu bölgelerinin ağırlıkta olmasında yukarıda belirtilen nedenlerin dışında Konya ilinden kaynaklanan rekabet etkili olmaktadır. Bir çok makine ve ekipmanlarının üretilbildiği Konya ili adeta Türkiye'nin Çin'i olarak görülmektedir. Gaziantep ve Kayseri illeri sanayinin gelişmiş olduğu iller olması ve Malatya ve diğer illere çok daha yakın olmalarına rağmen özellikle makine ve metal eşya sanayinde Konya ilinden kaynaklanan önemli bir rekabet söz konusudur. Malatya ilinde yurtiçi alanlarda rekabeti olumsuz etkileyen faktörlerden biri sınırlı da olsa Malatya ilinde fonksiyonel bir ürünün üretilmesi ilgili olumsuz bakış açısidir.

Yapılan saha çalışmasında makine ve metal eşya sektörü içindeki en yüksek enerji maliyetleri makine en düşük enerji maliyetleri ise metal eşya sektöründeki tesislerde görülmektedir. Makine sektöründe enerji maliyetlerinde 3 grup belirlemektedir. İlk grup 3000 TL, ikinci grup 10 000 TL diğer grup ise 100 000 TL ve üstünde tesislerin yer aldığı gruptur. Enerji maliyetlerindeki farklılaşmada tesis ölçeği ve sektör önemli bir etken oluşturmaktadır. 10 ve 100 bin TL ölçeğinde olan tesisler kurumsallaşma yapılarını tamamlayan ülke genelinde kendi sektörlerinde önde olan tesislerdir. 10 ve 100 bin TL ölçeğinde 5 tesisin yer almaktadır. Beş tesisin tümünün de makine sektörü içinde yer alan tesislerden oluşması makine sektörünün diğer sektörlerle göre gelişmişlik farkını ortaya koymaktadır. 2000 TL civarında enerji maliyetlerinin görüldüğü tarım aletleri sektörü enerji, pazar, kuruluş dönemi ve kuruluş yeri, tesis büyüklüğü ve diğer birçok özellik açısından benzerlik göstermektedir.

Makine ve metal eşya sektöründeki 26 tesisten 11'inde enerji temini ile ilgili problemlerle karşılaşmaktadır. Farklı alanlarda yer alan tesislerden enerji kesintileri ve kalitesi ile ilgili en fazla problemlerle karşılaşılan alanlar sanayi siteleridir. Enerji kalitesindeki dalgalanmalar ve kesintiler maliyet kayıplarına neden olması nedeniyle tesisler üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Saha çalışmasında görüşülen firmaların enerji ile ilgili problemlerle karşılaşan 11 tesisten 4'ü Özsan Sanayi Sitesinde, 3'ü I. Organizede 2'si II. Organizede 1 tesis Yeni Sanayi Sitesinde ve diğer 1 tesisi ise şehirseld alanda yer almaktadır. Makine ve metal eşya sektörü içindeki farklı alanlarda yer alan döküm sanayinde dayanan tesislerin diğer tesislerle aynı hat üzerinde enerji temin etmeleri bu tesislerin üretime başladıkları 22:00 saatleri ile üretimi bitirdikleri

08:00 saatlerinde enerji ile ilgili problemlerle karşılaşmaktadır. Trafo maliyetlerinin yüksekliği tesislerin bu problemlerle karşılaşmalarında önemli bir etken oluşturmaktadır.

Fotoğraf 5.17. Malatya'da Makine Sanayi, Üretim Aşamaları ve Montaj,

Kaynak: Mimsan, 2012

Makine ve metal eşya sektöründe kullanılan temel enerji kaynağı elektrik olmakla birlikte tarım aletleri sektöründe metale şekil vermek veya metal eşya sektöründe fırınlarda boya işlemleri için fuel oil veya dizel yakıtlar kullanılmaktadır. Elektrik enerjisi dışında kullanılan bu yakıtlar elektrik enerjisi maliyetini geçebilmektedir. Görüşülen 35 tesisten 31'inde temel enerji kaynağı elektrik iken 4 tesiste elektrik enerjisi dışındaki sıvı, katı ve gaz yakıtların temel enerji kaynağı olarak kullanılmaktadır. Sonuç olarak makine ve metal eşya sanayinin her alt sektöründe sınırlı da olsa temel olarak kullanılan elektrik enerjisi dışına kullanılan enerji kaynakları ile karşılaşmak mümkündür.

Makine ve metal eşya sektöründeki 32 tesisten 7'si vardiya ile çalışmaktadır. Vardiyalı çalışan 7 tesisten 4'ü makine, 1'i tarım makineleri diğer 2'si ise metal eşya sektöründe yer almaktadır. Tesislerin vardiya sistemini kullanma nedeni sektör ve

tesislere göre farklılaşmaktadır. Metal eşya üretimine dayanan tesislerin birinde makinelerin durmasının elektrik maliyetini arttırmasından, diğer bir tesiste gece elektrik maliyetlerinin uygun olması, diğer tesislerde ise talebin karşılayabilmek gibi nedenlerden dolayı vardiya kullanılmaktadır.

Teknik personel konusunda işçi ihtiyacının en fazla olduğu sektör makine ve metal eşya sektörüdür. Bu sektörde en önemli sorun nitelikli personeldir. Saha çalışmasında görülen 31 tesisin 24'ünde teknik personel, 6'sında hiçbiri 1 tesiste ise işçiye ihtiyaç duyulmaktadır. Makine sektöründeki 6 tesisin teknik personel konusunda önemli problemlerin yaşanmasına rağmen hiçbir işçi türüne ihtiyaç duymaması tesislerin genelde küçük ölçekli olmaları veya ihtiyaç duydukları personeli kendi tesislerinde yetiştirmelerinden kaynaklanmaktadır. Teknik personel açığının önemli derecede tesisleri etkilemesi işçi maliyetlerinde dikey bir yükselişe neden olmaktadır. En üst düzeydeki teknik personel maaşları 3500 -5000 TL arasında değişebilmektedir. Makine ve metal eşya sektöründe teknik personel maliyetleri alt sektörlere göre farklılık göstermektedir. En yüksek maliyetler makine sektöründe görülürken en düşük işçilik maliyetleri ise metal eşya sektöründe görülmektedir.

Fotoğraf 5.18. Malatya'da Makine ve Metal Eşya Sanayine Dayanan Tesislerde Üretim Aşamaları,

Kaynak: Doğanateş Fabrikası, 2012

31 tesisten 26'sının üretime sürekli devam ettiği makine ve metal eşya sektöründe 1 tesis hariç geriye kalan tüm tesislerde çalışan personel daimi niteliktedir. Kadın çalışanın sınırlı olduğu sektörün geneli erkek çalışanlardan oluşmaktadır. Eğitim düzeyinin en yüksek olduğu sektörlerden biri niteliğindedir. Yapılan işin mühendislik ve teknik boyutunun yüksek olması dolayısıyla eğitim durumunu da yukarı doğru çekmektedir.

Sektördeki çalışanların gelir düzeyindeki yükseklik çalışan personelin il içinde ikametgâh alanları üzerinde de etkili olmaktadır. Diğer sektörlerle göre konut tip ve yerleşmelerin daha iyi nitelikte olduğu Paşaköşkü semti makine ve metal eşya sektöründe Taştepe, Melekbaba gibi işçi mahallelerine göre daha fazla yoğunluktadır.

Makine ve metal eşya sektörü iş kazalarının en fazla görüldüğü sektörlerin başında gelmektedir. Kullanılan oksijen tüpleri, taşıma sistemleri, ağır metaller, kesici ve delici alet ve makineler ciddi düzeyde yaralanmalara neden olabilmektedir. Tekstil sektörü iş kazalarında çalışan personel sayısının fazla olmasından dolayı en önde gözükmektedir. Oransal olarak en fazla kaza sayısının ortaya çıktığı makine sektörü iş kazalarındaki risk unsurunun en fazla olduğu sektörlerin biri olarak belirmektedir. Diğer imalat sanayine dayanan sektörlerde hiç kazanın olmadığı veya yılda birkaç kazanın olduğu dikkate alınırsa makine sektöründe yer alan 20 civarındaki tesiste 1 yılda toplam 13 kazanın olması kaza sayısındaki fazlalığı göstermesi açısından dikkat çekicidir (Saha Çalışması Verileri).

Makine ve metal eşya sektöründe işletme araçlarının kullanım amacı alt sektörlerde değişmekle birlikte genelde personel naklidir. Makine ve tarım aletleri sektöründe işletme araçları genelde personel naklinde kullanılırken metal eşya sanayinde çok miktarda küçük eşyanın dağıtım ve pazarlanması tesislerin bu süreçleri kendi araçları ile yapmasını zorunlu kılmaktadır. Dağıtım süreçlerinde genelde kendi araçlarını kullanan metal eşya tesislerinde araç sayılarının artışı söz konusu olmaktadır.

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan Makine ve metal eşya sektöründe 29 tesisten 22'si servis yaparken 7 tesis personel nakli için herhangi bir servis yapmamaktadır. Servis yapmayan 7 tesisin 6'sı metal eşya sektörü içinde yer almaktadır. Personel sevisi yapmayan bu tesislerde çalışan sayısının genelde 10 kişinin altında olması ve Çevre Yolu kenarında yer alan Yeni Sanayi Sitesinde olmaları etkili olmaktadır. Diğer sektörlerde servis yapmama nedenleri ile metal eşya sektöründeki servis yapmama nedenleri benzer bir nitelik göstermektedir.

Günümüzde tesislerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri de rekabettir. Birçok değişkenin etkisini yitirdiği veya zayıfladığı günümüzde sürdürülebilir bir rekabet tesisler için elzem bir durumdur. Sürdürülebilir bir rekabet tesislerin canlı kalmasına, yenilikçi yaklaşımlarını sürdürebilmelerine ve işletmelerde aktif bir yapının olmasını sağlamaktadır. Malatya ilindeki makine ve metal eşya sektöründeki 30 tesisin tümü de rekabetten az veya çok düzeyde etkilenmektedir. Rekabetin nedeni komşu bir ilden veya aynı sanayi bölgesindeki tesislerden kaynaklanabileceği gibi sığ bir pazar alanının olması veya birçok farklı nedenden kaynaklanabilmektedir. Malatya'daki makine üretimine dayanan tesislerin karşılaştığı rekabet yurtdışından Uzakdoğu özellikle de Çin yurtiçinden ise İstanbul ve Konya illerinden kaynaklanmaktadır. Yurtiçi rekabetin orta düzeyde kalmasına rağmen yurtdışı kaynaklı rekabet daha şiddetli olmaktadır. Uzakdoğu'nun dışında İtalya ve dünyadaki bir çok ülkeyle kıyasıya bir rekabetin olduğu ortamda ayakta kalabilmek ve pazarlarda yer edinebilmek oldukça zorlaşmaktadır. Metal eşya sanayinde Kayseri ilinden kaynaklanan bir rekabet söz konusu iken tarım aletleri üretimine dayanan tesislerde Konya kısmen de Ankara öne çıkmaktadır.

5.4. Mobilya ve Orman Ürünleri Sanayi

İnsanların çalışma, oturma, dinlenme, yemek yeme, eşyalarını depolama, sergileme gibi günlük yaşama yönelik sosyal ve kültürel temel gereksinimlerini güvenli ve konforlu bir şekilde karşılamak amacıyla genelde ağaç malzemedan oluşturulmuş işlevsel, estetik görünümlü kullanım eşyalarının tümü mobilya olarak tanımlanır (Sakarya, Canlı, 2011: 1).

19 yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında daha çok sarayları ve ağa konaklarını tefriş için kullanılan mobilya günümüzde sektörün endüstrileşmesi ile geniş kitlelere hitap eder hale gelmiştir (www.mobilyaport.com). Sektörün gelişimi önemli noktalardan birini teşkil eden Ankara Sitelerin 1960'lı yıllarda kurulması mobilya sektörünün kümelenmesi açısından bir ortam oluşturmuştur (www.ankmob.org.tr). Sektör 1990'lı yılların başlarına kadar küçük ölçekli ve zanaat ve meslek kuruluşları ile devam ederken şehirleşme ve konut ihtiyacının artışına bağlı olarak ev ve mobilya eşyasına duyulan ihtiyacın artması ve 1990'lı yılların başında büyük ölçekli tesislerin sektöre giriş yapması ve özellikle 2000 yılından sonra büyük ölçekli tesislerin teknolojik, model ve ihracat konusunda önemli başarılar yakalamaları sektörün imalat sektörleri içinde ihracat fazlası veren sektörlerden birisi haline gelmesini sağlamıştır.

2010 yılında dünya mobilya üretimi yaklaşık olarak 347 milyar \$ değerindedir. Dünya mobilya ticareti temel olarak 70 ülke tarafından gerçekleştirilmektedir. En büyük ithalatçılar A.B.D., Almanya, Fransa ve İngiltere, en büyük ihracatçıları ise Çin, Almanya, İtalya ve Polonya'dır. Dünya mobilya ihracatı 2006 yılında 110,4 milyar \$ düzeyinde iken, 2010'da 133,1 milyar \$'a yükselmiştir (Sakarya, Canlı, 2011: 1). Mobilya ihracatımız incelendiğinde 2011 yılında en büyük pazarın Irak olduğu görülmektedir. Bu ülkeye 2011'de 284,2 milyon dolar değerinde mobilya ihraç edilmiştir. Mobilya ihraç ettiğimiz diğer önemli pazarlar ise Almanya, Azerbaycan, İran, Fransa, Türkmenistan, Hollanda, Rusya, Suudi Arabistan, İngiltere, İtalya ve Yunanistan'dır. Türkiye'nin toplam mobilya ihracatı ise 2011 yılı itibarıyla 1 600 milyon \$ civarındadır. (EB, 2012e: 7,8).

Mobilya üretimi zanaatkar ölçekte iş yapan firmaların egemenliğinde olan emek yoğun bir sektördür. Ancak makineleşmenin sektöre hızlı girişi ve özellikle panel mobilya tarzını tercih eden hızlı üretim yapan firmaların sektörde ağırlığının artması bu süreci tersine çevirme yolundadır. Son on yılda sürekli büyüyüp güçlenen mobilya sektörü hem firmaları hem de çalışanlarını dünya standartlarına taşımaya başlamıştır. Başta İstanbul olmak üzere İnegöl, Kayseri, İzmir, Ankara gibi bölgelerde başarı ile üretilen mobilya yavaş yavaş kimlik kazanmaya başladı. Uzun yıllar boyu özellikle İtalyan tarzı ile Alman, İngiliz ve Fransız ekollerini takip eden Türk mobilyacısı bir süredir kendi ArGe süreçlerine yoğunlaştı. Neticesinde ise tasarım anlamında Dünya'da kendine yer bulmaya başlayan, bu sayede trend belirleyen ülkelerden biri olarak temayüz eder hale gelmeye başlamıştır (www.mobsad.com).

Türkiye mobilya sektörü, pazarın yoğunlaştığı veya orman ürünlerinin yoğun olduğu belirli bölgelerde toplanmıştır. Türkiye'nin neredeyse her ilinde mobilya üretimi yapan işletmelere rastlamakla birlikte Kayseri, Bursa (İnegöl), İzmir, Ankara, İstanbul ve Adana'da üretim tesislerinin sıklaştığı görülmektedir. İstihdam düzeyi sıralamasında İstanbul'u sırası ile Ankara, Kayseri, Bursa ve İzmir takip etmektedir (BSTB, 2011a: 10). 2009 TÜİK verilerine göre yaklaşık 35 000 civarındaki işletmede 135 000 kişi istihdam edilmektedir. Sektörün cirosu ise 9 milyar TL civarında gerçekleşmiştir. 2009 yılındaki daralma düşünüldüğünde ve 2011 yılının sektörün son 10 yıl içindeki en parlak yılı olması ve 2012'de sektörün 2 milyar dolar ihracatı yakalaması (yılın ilk altı ayı için) mevcut cironun çok daha öteleneyeceğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Malatya ilinde orman ürünleri sanayine dayanan 35 tesis bulunmaktadır. İnşaat sektörüne bağlı olarak gelişme eğiliminde olan orman ürünleri sanayi genelde mutfak ve banyo dolabı, ahşap kapı, pencere gibi ürünlerin üretimine dayanmaktadır.

Orman ürünlerine dayanan tesislerin önemli bir çoğunluğu Yeni Sanayi Sitesinde yer almaktadır. Organizelerde olan tesisler genelde Yeni Sanayi Sitesinden taşınmış veya çoğunlukla da ikinci bir tesisi Yeni Sanayi Sitesinde bulunan işletmelerden oluşmaktadır. Yeni Sanayi Sitesi içinde önemli bir yer kaplayan orman ürünleri içindeki kereste üretimine ve satışına dayanan tesisler kapasite raporu olmamaları ve dolayısıyla imalat endüstrisi içinde gözükmeleri nedeniyle sayısal olarak sınırlı kalmaktadır. 35 tesisten 17 tesis Yeni Sanayi Sitesinde, 9 tesis OSB’lerde, 6 tesis Özsan Sanayi Sitesinde, 3 tesis ise şehirsiz alan içinde yer almaktadır. Yeni sanayi sitesi genel olarak mermer, metal ve kereste işleme atölyelerinin yoğun olduğu bir Sanayi Sitesi mahiyetindedir.

Malatya İlinde orman ürünleri üretimine dayanan tesislerin kuruluş tarihleri 1980 öncesi döneme inmekle beraber kuruluş dönemleri genel olarak 1980’den itibaren başlamaktadır. Orman ürünlerine dayanan tesislerin kuruluş ve gelişimlerin olduğu asıl dönem ise 1990 ile 2000 yılları arasındır. Sektörün büyümesinde inşaat sektörü temel, organizelerin açılması ise hızlandırıcı bir etki yapmıştır.

Türkiye’de 2000 sonrası mobilya üretiminde büyük ölçekli tesisler ile mobilya sanayinin kümelendiği alanlar diğer illerde mobilya sanayi gelişimi üzerinde oldukça etkili olmuşlardır. İşçilik maliyetlerinin mobilya üretiminde önemli bir tutması büyük ölçekli tesislerin ise birçok süreci makinalar ile gerçekleştirmeleri, model geliştirmeleri, yeni, değişken, kullanışlı ve ekonomik ürünler ortaya koymaları illerdeki mobilya sanayinin gelişimine sınırlandırıcı bir etki yapmıştır. Malatya ilinde mobilya üretiminde birkaç tesis dışında mobilya üretimi gerçekleştiren tesisle karşılaşmak mümkün değildir. Malatya’daki mobilya sanayide mutfak dolabı, kapı ve konutların ilk yapım aşamasındaki diğer mobilya ihtiyaçlarına bağlı olarak gelişme göstermektedir.

Malatya’da orman ürünleri sanayinde toplam 412 kişinin istihdam edilmektedir; fakat yapılan saha çalışmasında bu sayının 550 kişi civarında olduğu tespit edildi. Sektörün geneli mikro ve küçük işletmelerden oluşmaktadır. 50 kişi ve üzerinde kişi çalışan tesis sayısının 2 olduğu sektörde inşaat sektörünün büyümesine bağlı olarak mutfak dolabı üretimine dayanan orta ölçekli tesislerin sektörde girdikleri görülmektedir.

Fotoğraf 5.19. Malatya'da Orman Ürünleri Sanayine Dayanan Tesislerde Üretim Aşamaları,

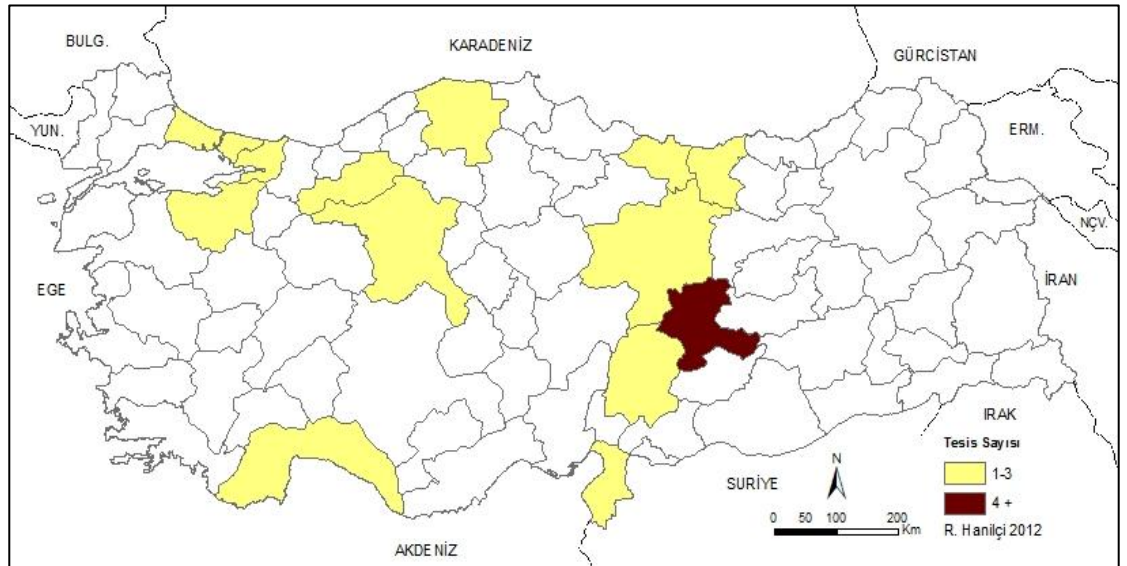
Kaynak: Malatya İnterpak Ahşap Fabrikası, 2012

Orman ürünlerine dayanan tesislerin kapalı alanlar tesislerin kuruldukları alanlara göre şekillenmektedir. Organize ve şehirsiz alandaki tesislerde kapalı alanlar 11 bin m² civarındaki iken Yeni Sanayi Sitesindeki işletmelerde ortalama 400 m² civarındadır.

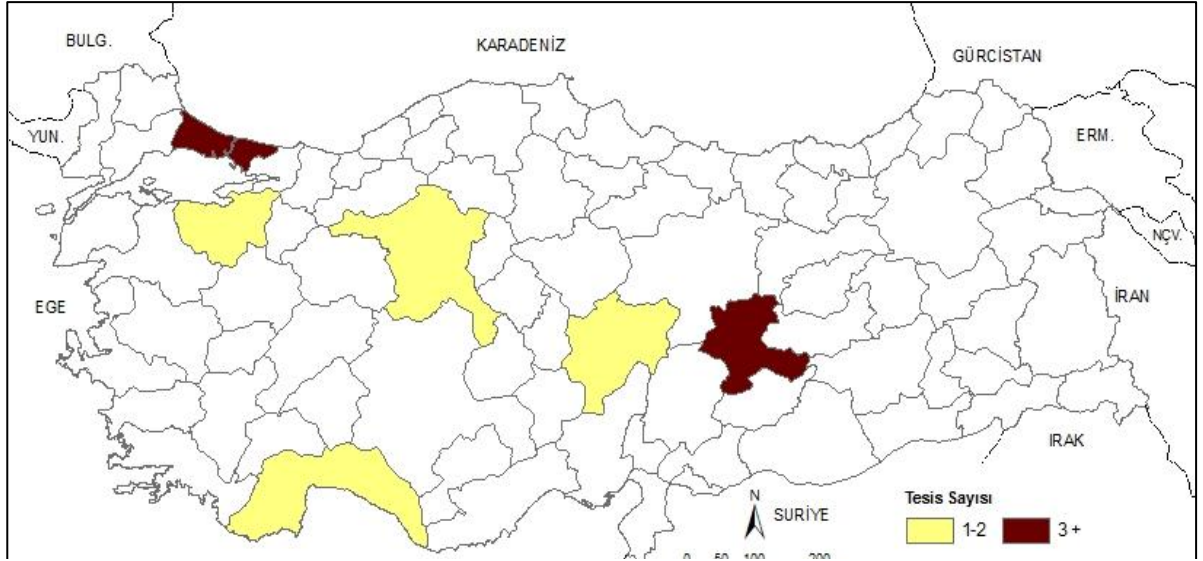
Orman ürünlerine dayanan tesislerin kuruldukları alanlar içinde en fazla problemin karşılaştığı alan Yeni Sanayi Sitesidir. Bunda tesis sayısının sayısal olarak fazla olmasının yanında Yeni Sanayi Sitesinin konut alanları içinde gelişmesi, işyerlerinin diğer sanayi siteleri ve alanlara göre daha küçük ve plansız olması, dükkan ve tesislerin birbirine sınır olması, büyümenin kontrolsüz olması, bina, yol ve yükleme-boşaltma yapılarından kaynaklanan sorunlardan dolayı Yeni Sanayi Sitesi en çok problemlili sahalardan biridir. Tesis sahipleri bu problemlerin bir kısmının farkında iken bir kısmının da farkında değildirler. Saha çalışması sırasında işyerlerinden birinde çıkan bir yangında yan yana bulunan orman ürünlerine dayanan tesislerden 4 işyerinin yanmasıyla sonuçlanmıştır. İtfaiye binasının Yeni Sanayi Sitesi içinde ve 1-2 dk mesafede olmasına rağmen işyerlerinin plansız, iç içe ve birbirine yakınlığının fazla olmasından dolayı çıkan yangın kısa bir süre yıkıcı bir hale dönüşmüştür. Plansız

yapılaşma işyerlerinde hırsızlık oranlarının da yüksek çıkmasına neden olmaktadır. Uzun bir süre devam eden hırsızlık olayları işyerlerinin kamera sistemlerini kullanmaya başlaması ile azalma eğilimi göstermiştir. Bu denli problemlerin yüksek olduğu Yeni Sanayi Sitesinin tercih nedeni olmasında Sitenin her alanında problemlerin bu kadar yüksek olmaması ve bazı alanlarda cadde, kaldırım yapıları ve işyerlerinin düzeninde daha muntazam bir yapının olması, küçük ölçekli esnaflar için mevcut işyeri büyüklüğünün kısmi olarak yeterli olması, özellikle köy garajlarına ve merkeze yakınlık, yerleşmiş bir esnaf ve müşteri ortamı gibi nedenlerden dolayı Yeni Sanayi Sitesi tercih edilmektedir.

Orman ürünlerine dayanan tesislerin hammadde temin alanları Malatya, İstanbul, Ordu, Kocaeli, Kastamonu, Bolu, Bursa, Ankara, Sivas, Antalya, Giresun, Kastamonu, İskenderun ve Kahramanmaraş illerinden oluşmaktadır (Şekil 5.21). Tomruk, sunta, mdf gibi orman ürünlerinde Karadeniz illeri ön plana çıkarken yarı mamul veya yan ürünlerde İstanbul ön plana çıkmaktadır. Yarı mamul ürünlerin temin alanında İstanbul'un dışında Malatya, Ankara, Kayseri, Bursa ve Antalya öne çıkmaktadır. Malatya ili hammadde ve yarı mamul madde temin alanı olmamasına rağmen tesisler içinde küçük ölçekli tesislerin çeşitli hammadde ve yarı mamul madde ihtiyaçlarını karşılamalarından dolayı il sayısal olarak daha fazla çıkmaktadır (Şekil 5.22).

Şekil 5.21. Malatya'daki Orman Ürünleri Sanayine Dayanan Tesislerin Hammadde Temin Alanları, 2010

Şekil 5.22. Malatya'daki Orman Ürünleri Sanayine Dayanan Tesislerin Yarımamulmadde Temin Alanları, 2010

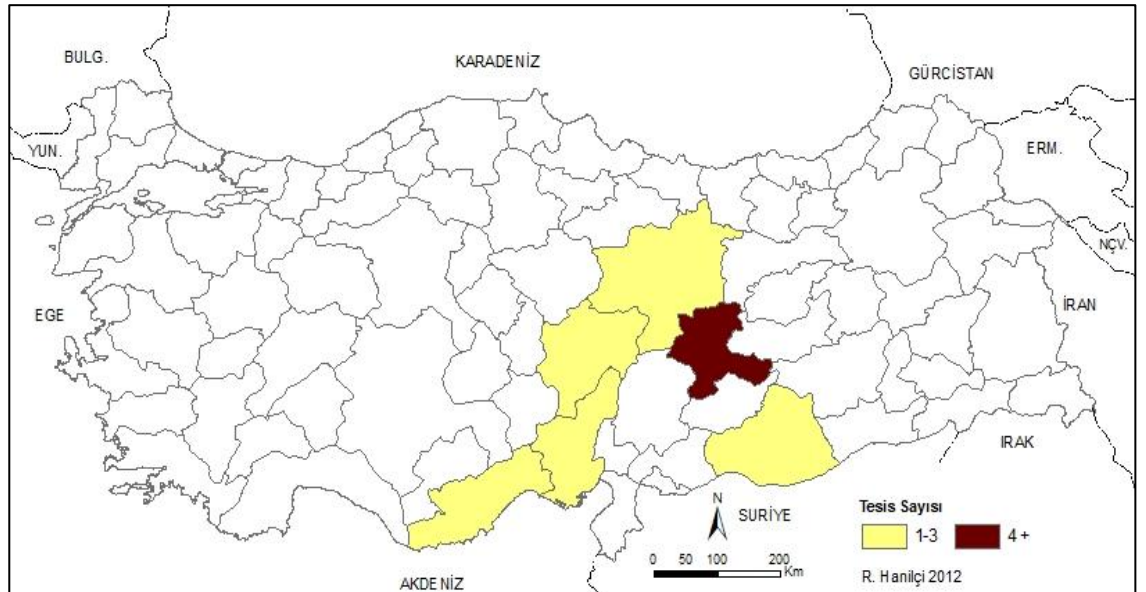
Malatya ilindeki orman ürünlerine dayanan tesislerin gelişiminin inşaat sektörüne bağlı olması ve inşaat sektörünün de özelliklede toplu konut ve sitelerde tabandan tavana kadar kapı, pencere, mutfak dolabı, cam balkon gibi hizmetleri topluca veren tesislere doğru kaymaya başlaması orman ürünlerine dayanan işletmelerinin de yapılarının farklılaşmasına neden olmaya başlamıştır. Hammadde ürünlerinden olan tomrukların Karadeniz Bölgesi illerinden getirilmesi taşıma maliyetlerini arttırması ve işçilik, zaman gibi kayıplara neden olması her geçen gün hammaddenin tomruk yerine kereste şeklinde temin edilme eğilimini arttırmaktadır. Orman ürünleri sanayinde hammadden kaynaklanan sorunlar sınırlı kalmaktadır. Fabrikaların ihracat yaptığı özellikle yaz dönemlerinde iç piyasaya ürün verememeleri, kereste ve tomruklardaki genişleme, daralma hammaddeden kaynaklanan sorunların başında gelmektedir.

Orman ürünlerine dayanan tesislerin taşıma maliyetleri aylık ortalama 1000 TL ile 20 000 TL arasında değişmektedir. Pazar alanları il dışı olan ve tesis ölçeğinin diğer tesislere göre daha büyük olduğu tesislerde daha yüksek çıkmaktadır. Özellikle temel pazar alanı Malatya dışındaki Kayseri ve Mersin gibi illerden oluşan orta ölçekli tesislerde taşıma maliyetleri en yüksek olan tesisler olarak belirlemektedir.

Orman ürünleri üretimine dayanan tüm tesislerde hammaddenin taşınmasında sadece nakliye firmaları kullanılmaktadır. Taşınan ürünlerin miktar ve ağırlığı tesisleri nakliye firmalarını kullanımına yönlendirmektedir. Tesislerin üretim aşamalarında kullandıkları makinelerin temininde öncelikli alan belirgin bir şekilde Bursa ilidir.

İstanbul veya diğer bir şehirden ziyade Bursa ilinin öne çıkmasında ilde mobilya ve makine sektörünün birlikteliği, kümelenme durumu ve sektörlerin birbirlerinin gelişimini tetiklemeleri etkili olmaktadır. Mobilya ve makine sanayin gelişmiş olduğu Bursa ilinin ardından İstanbul, Ankara, Kayseri ve Kocaeli illeri gelmektedir. Yurtdışı temin alanlarında da dünya mobilya ihracatında söz sahibi olan ülkelerden biri olan İtalya makinde temin olanı olarak belirlemektedir.

Orman ürünleri üretimine dayanan tesislerin pazar alanları belirgin bir şekilde Malatya'dır. Özellikle inşaat sektörüne bağlı olarak çalışan orman ürünleri sanayi Malatya ilinin öne çıkmasında etkili olmaktadır. Malatya'daki mutfak dolabı, kapı ve pencere gibi ürünlerin üretiminden ziyade kereste ve kontrplak üretimine dayanan tesislerin pazar alanlarında, Malatya ili ikinci hatta üçüncü sıraya düşerken mobilya sanayinin gelişmiş olduğu Kayseri veya Adana, Mersin gibi iller birinci pazar alanı olarak ortaya çıkmaktadır (Şekil 5.23).

Şekil 5.23. Malatya'daki Orman Ürünleri Sanayine Dayanan Tesislerin Pazar Alanları, 2010

Tesislerdeki enerji maliyetleri tesis ölçeklerindeki farklılıkları daha belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Aylık 250 TL'nin altında olan tesisler ile 20 000 TL civarında enerji maliyeti olan tesisler, kurumsallaşma, işlenen hammadde miktarı, üretilen ürünün niteliği, pazar alanları, kullanılan makinelere kadar birçok konuda ve özellikle bir sanayicide olması gereken ileri görüşlülük ve bilgi birikimindeki farklılığı ortaya koyması açısından önemlidir. İlde orman ürünleri üretiminde dayanan

tesislerin tümünde sadece elektrik enerjisi kullanılmaktadır. Enerji türleri farklılaşmasının olmadığı sektörde doğal olarak enerji temin alanları da farklılaşmamaktadır. Enerji temini konusundaki problemler tesis sayısının da artmasından etkisiyle Yeni Sanayi Sitesinde belirginleşmektedir. Diğer sektörlerdeki enerjide konusunda yaşanan sorunlar ve maliyet kayıpları orman ürünlerine dayanan tesislerde de görülmektedir.

Vardiya sisteminin kullanılmadığı sektörde makine sanayindeki kadar olmamakla birlikte işçi ve teknik personel açığı tesislerin genelinde görülün bir durumdur. Orman ürünleri sanayinde tesis sayılarının sınırlı olmasına rağmen iş kazaları sayısında fazlalık göze çarpmaktadır. Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 7 tesiste (1 yılda) toplam 5 kazanın ortaya çıkması sektörde üretim aşamalarında kesme, doğrama gibi süreçlerin fazla olması ve tesislerde yeteri kadar iş güvenliğinin sağlanamamasından kaynaklanmaktadır (Saha Anket Çalışmaları, 2010).

Yapılan saha çalışmasında görüşülen orman ürünlerine dayanan firmalardan cevap alınan 6 tesisten sadece 1'inde yeni yatırım düşünülmektedir. Yatırım projelerini engelleyen etmenler arasında sermaye yetersizliği temel etken olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni yatırım yapma eğiliminin zayıf olduğu sektörde mevcut durumların muhafaza edilmesi, işyerinin devamlılığı ve karlılığın arttırılması temel amaçlar arasındadır. Hammaddenin genelde Karadeniz illerinden temin edildiği orman ürünleri sanayinde belli bir alanda uzmanlaşmanın zor gözükmesine rağmen benzer şartlarda olan Kayseri örneği bu durumu tam olarak doğruyu yansıtmadığını göstermesi açısından olumlu bir örnektir. İl genelinde orman ürünleri sanayinin gelişimini ortaya koymak ve mevcut durumu anlamak için mobilya sanayinin son 10 yılda Türkiye'deki değişimi görebilmek gerekmektedir. İşçilik, navlun ve nakliye maliyetlerinin önemli bir maliyet tuttuğu günümüzde makine sektöründeki teknolojik gelişmeler ve buna bağlı olarak seri üretime geçilmesi, daha taşınabilir, kullanışlı, estetik, portatif, uygun maliyetli ve satış bölgelerinde montaja dayalı ürünler mobilya sanayinin yapısını ve değişim yönünü göstermektedir. Küçük ölçekli ve yerel üreticilerin rekabet durumunun oldukça zor olduğu bu ortamda yerel üreticiler farklı alanlarda sadece tek bir ürünün üretimi, ahşap ev aletleri ve mobilyaları, bahçe mobilyaları özellikle son zamanlarda cami mobilyaları sektörü veya Kayseri, Ankara Siteler Modelinin Malatya'ya uyarlanmış haline yönelik stratejik bir yaklaşım Malatya ilindeki mobilya sanayinin gerileme eğilimini durdurabilir hatta ilerlemesine neden olabilir.

Türkiye’de büyük ölçekli mobilya üreticilerine rağmen Malatya ilindeki orman ürünleri sektöründe 50 kişi ve üzerinde çalışan birden çok tesisle karşılaşmak mümkündür. Sanayi deki tüm değişkenlerin sabit ve mutlak olmadığı günümüzde farklı illerden birçok sektörden güçlü işletmelerin çıkması ve sanayinin hızlı bir şekilde kümelenmesi mevcut şartların değişken ve esnekliğini göstermesi açısından güzel örnekler oluşturmaktadır. İhracatta uzun süre sıfır çeken ve son 10 yılda önemli bir büyüme gerçekleştirerek 500 milyon \$’a yaklaşan ihracat gelirleri ile Mardin başarılı bir örnek oluşturmaktadır.

5.5. Taş-Toprak Sanayi

Kil, kaolen, kuvars, feldspat, kalker gibi inorganik maddelerin belirli oranlarda karıştırılıp, uygun metotlarla şekillendirildikten sonra yüksek sıcaklıkta pişirilmesi ile elde edilen malzeme ve mamullerden oluşan sanayiye taş toprak sanayi denir (DPT, 2008: 3). Taş toprak sanayi çimento, kireç, alçı, cam, seramik malzeme ve kaplama, refraktör, tuğla ve kiremit sanayi gibi birbirinden farklı alt sektörlerden oluşmaktadır. Bu sektörler içinde üretim miktarı ve tesis sayısı açısından çimento ve tuğla kiremit sanayi ön plana çıkmaktadır.

İnşaat sektörü için vazgeçilmez bir sektör niteliğinde olan taş toprak sanayi mevcut kaynakların değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Günümüzde şehirleşme ve konut ihtiyacının sürekli artması taş toprak sanayine dayanan tesislerin ve üretim miktarlarının artması için itici bir faktör oluşturmaktadır.

Ülkemizde 1910’lu yılların başında açılan ilk çimento fabrikasını 1923-1929 yılları arasında 4 yeni çimento fabrikası takip edecektir. Özellikle 1950 yılından sonra özel sektörün çimento sanayine daha yoğun olarak girmesi sektörün gelişme sürecini hızlandırmıştır. 1970’li yılların sonunda sektörün ihracata gerçek anlamda başlaması sektöre bir ivme kazandıracaktır. 1998 yılında kamunun çimento sektöründen tamamıyla çekilmesi ve ihracatın hız kazanması ile sektör 2012 yılında yıllık yaklaşık olarak 100 milyon ton kapasiteye 60-70 milyon ton üretim miktarına erişmiştir (İpek, Aydın 2009:6, DPT 2008: 64-67).

Kiremit ve tuğla sanayi Türkiye’nin bir çok iline yayılmasına rağmen sektör bazı bölgelerde kümelenme eğilimi göstermektedir. Özellikle Manisa, Çorum, Tokat, Yozgat, Afyon, Ankara ve Sinop illeri ile, Tekirdağ, Burdur, Aydın ve Kastamonu tuğla ve kiremit sanayinin öne çıktığı illerdir (Şahin 2001:25, DPT, 2008: 266,277).

2009 TÜİK verilerine göre ülkemizde taş toprağa dayanan 12 948 tesiste yaklaşık 160 bin kişi istihdam edilmektedir. Bu tesisler içindeki çimento sanayine dayanan tesis sayısı 67 adettir (TÜİK, 2012:54-59).

Taş toprak sanayinin birçok alt sektöründe taşınma maliyetinin pazar alanlarını önemli ölçüde sınırlandırması nedeniyle farklı şehirde taş toprak sanayine dayanan tesislerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum tesislerin kuruluş yerlerinde belirgin bir etkiye sahip olabilmektedir. İç ve dış pazar alanlarına yönelik olarak kurulan tesisler kıyı bölgelerini tercih etmektedir. Çimento sanayine dayanan tesisler yüksek taşıma maliyetleri nedeniyle hem yoğun nüfuslu şehirlerin yanında hem de kıyı bölgelerinde kurulmak istemektedirler. Bu durumu Türkiye’de çimento sanayine dayanan tesislerin özellikle Marmara ve Akdeniz Bölgelerinde yoğunlaşmasında rahatlıkla görebiliriz.

Günümüzde sektör, hammadde konusunda tamamen kendi kaynaklarını kullanmakta olup, üretimiyle ülke ihtiyacını karşılayabilmektedir. İthalattaki payı az olan çimento sektörü, ihracattaki payını her geçen gün arttırmakta ve dünyanın 90 ülkesine satış yapmaktadır. İhracatın büyük bölümü Rusya, Irak, Suriye ve İtalya’ya yapılmaktadır. Mevcut durumda, yurtiçi talebi karşılamakta sıkıntı çekmeyen, bunun yanı sıra ihracatını yaklaşık yüzde 150 oranlarında artıran sektör Avrupa’nın en büyük çimento ihracatçısı konumuna gelmiştir (BSTB, 2011b: 5). Türkiye’de 1970 yılında 6 milyon tonluk bir çimento üretimi söz konusu iken 2012 yılında üretim 60 milyon tonu geçmeye başlamıştır. (TÇMB Sektör Verileri,2013)

Malatya ilinde taş toprak sanayine dayanan toplam tesis sayısı 92’dir. Ağırlıklı olarak inşaat sanayine bağlı olarak gelişme gösteren sektör mıcır, kum, mermer, kilit taşı, kireç, seramik yapıştırıcı, hazır beton, cam mozaik, tuğla, demir, kurşun, çinko ve krom cevheri, kömür paketleme, seramik işleme ve asfalt üretimine dayanan tesislerden oluşmaktadır. Alt sektörlerde oldukça farklılaşan taş toprak sanayinde, 3 temel alt sektör olan mıcır- kum, hazır beton ve mermer işleme tesisleri ön plana çıkmaktadır. İlde diğer sektörlerle göre öne çıkan bu alt sektörler inşaat sektörünün göstermiş olduğu hızlı gelişme bu sektörler için itici bir güç oluşturmaktadır.

Cam mozaik üretimine dayanan tesisler toplanan atık camların öğütülüp, kalıplara dökülmesi ve fırınlanması ardından belirli şekillerde dizilmesi üretimine dayanmaktadır. Özellikle 2000 sonrası yıllarda binalarda iç daha çok da dış cephe kaplaması olarak öne çıkan cam mozaik sanayi bakım gerektirmemesi uzun süre

parlaklığını koruması nedeniyle binalarda daha çok dış cephe kaplaması olarak tercih nedeni olabilmektedir. İnşaat sanayinde bina yapım teknikleri ve kullanılan malzemede sürekli bir değişkenliğin olması beraberinde dış cephe malzemesi olarak kullanılan malzemenin de belli dönemlerde sürekli değişkenlik göstermesine dolayısıyla cam mozaik üretimine olan talebin artmasına veya daralmasına neden olabilmektedir. İlde toplam 4 tesisin bulunduğu cam mozaik sanayinde toplam daimi çalışan kişi sayısı 57 kişidir. Daimi çalışanların dışında taşların şekillendirilmesi için dönem dönem geçici olarak kadın işgücünden de istifade edilmektedir. Kadın işçilerinde eklenmesi ile bu sayı 100-150 kişi arasında değişmektedir. 4 tesisin 2'si Özsan Sanayi Sitesinde, 1'i şehir içinde geriye kalan 1'i ise Organizede yer almaktadır. Genel olarak taş toprak sanayi içinde küçük ölçekli tesisler olarak beliren cam mozaik sanayi yerel pazarlara bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Tesisler binalardaki dış cephe kaplamasında değişken olan talep yerine kar oranı daha fazla olan fonksiyonel, kullanışlı ve daha dayanıklı olan iç kaplama alanlarına ağırlık vermeleri daralan veya genişleyen talepler karşında tesislerin daha esnek davranabilmelerini sağlayacaktır.

Malatya'da hazır beton sanayine dayanan tesis sayısı 10 adettir. Tesislerin kuruluş giderleri içinde bina ve makine maliyetinin önemli bir rakam tutmadığı sektörde araç ve pompa maliyeti tesislerin kuruluş maliyetlerini arttıran etmenler olarak ortaya çıkmaktadır. Hızlı bir gelişme eğiliminde olan hazır beton santralleri kamu ve özel kuruluşların ildeki yatırımları nedeniyle sayıları her geçen gün artmaktadır. Yapılan bir kamu binası, hastanesi veya toplu konut bu tesislere olan talebin genişlemesini sağlamaktadır. Bina yapının da kullanılan panel kalıp sistemi, 1999 Marmara ve Düzce depremlerinden sonra hazır beton kalitesinin arttırılması (C13'ten C20'ye çeken yasal değişiklikler ve uygulamalar), kat irtifasındaki artışlar, hazır beton santrallerindeki daha nitelikli üretim ve hızlı nakliye hazır beton santrallerinin daha da yaygınlaşmasını sağlamıştır. Hazır beton santrallerinde çalışan toplam kişi kayıtlarda sayısı 265 kişi görülmekle beraber saha çalışması sırasında bu sayının 450 civarında kişi olduğu tespit edildi. Hazır beton santrallerinde dikkati çeken bir hususta Malatya ilçelerinden büyümeye başlayan ilçelerde hazır beton santrallerinin kurulmaya başlanmasıdır. Özellikle 2010 sonrasında başlayan bu değişim nüfusun diğer ilçelere göre daha fazla olduğu ve genelde il merkezine 1 saatten fazla mesafede bulunan ilçelerdeki değişimle kendini göstermektedir.

Hazır beton santrallerinin kuruluş dönemleri 1996 yılına dayanmaktadır. Aynı yılda 3 tesisin kurulduğu 1996 yılı, hazır beton santrallerinin kuruluşunda kritik bir dönem niteliğini taşımaktadır. Sektörün gelişim dönemi 2004 ve 2005 yıllarıdır. Bu yıllarda TOKİ'nin yaptığı sağlık ocağı, okul, bina gibi kamu yatırımları hazır beton tesislerindeki kapasitenin yetmemesine, talebin daha da artmasına neden olmaktadır. Yine bu yıllarda konut kredilerinin de etkisiyle inşaat sektöründe görülen hızlı büyüme hazır beton santrallerinin de sayılarında artışlara neden olmuştur. Hazır beton santrallerindeki gelişim dönemi hala devam etmektedir. 2010 sonrasındaki gelişim ilçelerde kurulmaya başlayan tesisler ile imalat sanayindeki artan talebin etkisiyle fabrikalar için prefabrik yapı üretmeye başlama şeklinde kendini göstermektedir. İl içinde oldukça dağınık bir halde bulunan tesislerin dağılışını sınırlandıran veya belirleyen etmenlerin başında belediyelerin mücavir sınırları etkili olmaktadır. Malatya Belediye'sinde bu tesislerin kuruluş alanlarının sınırlandırılmış olması, hazır beton santrallerinin yerel belediyelere bağlı fakat merkez içine sokulmuş olan alanlara yöneldiği sonucu ile karşılaşılmaktadır. Bu durumun benzerini inşaat malzemesi satışı yapan tuğla ve kiremit satış işyerlerinde de görmek mümkündür. Malatya Belediyesinin mücavir alanının bittiği, diğer ilçe ve yerel belediyelerinin sınırının başladığı alanlarda bu işyerleri ile karşılaşmak mümkündür. Bu gibi sorunlar belediyelerin sınırlarından kaynaklanan ilin büyükşehir belediye olmasıyla önemli ölçüde ortadan kalkacak olan sorunlardır.

Malatya'da kilit taşı üretimine dayanan 4 tesis bulunmaktadır. Biri Malatya Belediyesi'ne diğer üç tesis farklı şahıslar tarafından kurulan şirketlerden oluşturmaktadır. Sınırlı bir varlık gösteren tesisler genelde yerel taleplere bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Toplam çalışan sayının 70 kişi olduğu tesisler Organize ile il içindeki farkı alanlarda yer almaktadırlar. Tesislerin kuruluş dönemleri Malatya Belediyesi'nin dışındaki tüm tesislerde 1985 ve 1990 yılları arasındadır (Tablo 5.12).

Kireç üretim tesisleri, kireç taşlarının kule tipi yapılarda sıcaklık ile değişime uğratılması sonucu oluşan kirecin paketlemesine dayanmaktadır. Genelde, kireç taşlarının çıkarıldığı taş ocakları ile tesisin aynı alanda kurulmasına dayanan sektörde hammadde olarak sadece kireç taşları kullanılmaktadır. Malatya ilinde kireç üretimine dayanan 6 tesis bulunmaktadır. Kuruluş dönemleri 1970'li yıllara uzanan tesisler ilde ilk açılan özel tesisler olmasına rağmen kurumsallaşma süreçlerini tamamlayamamalarından dolayı geçen yaklaşık 40 yıllık süreçte geleneksel üretim

yapılarını koruyan tesisler olarak kalmışlardır. Türkiye’de aynı dönemde kurulan benzer tesislerin üretim yapılarını çeşitlendirdikleri ve entegre firmalara dönüştüğü görülmeleri bu tesislerin geçen süreci iyi değerlendirmediklerini göstermektedir. Kireç üretim sektöründe 128 kişi istihdam edilmektedir. İlde inşaatlarda kullanılan duvar sıvasında çimento yerine genelde kireç kullanılması ve kireç kullanımının önemli bir pazar oluşturmalarına rağmen ildeki tesisler bu avantajı iyi kullanamamaktadır.

Malatya ilinde madencilik demir, krom ve kurşun gibi madenlerin çıkarımına bağlı olarak gelişme göstermektedir. Demir çıkarım tesisleri hariç diğer tesislerin kuruluş tarihleri 2010 ve sonrasıdır. İldeki demir cevheri potansiyeline rağmen ülkedeki çıkarım ve taşıma maliyetleri nedeniyle tesisler özellikle demir cevherinde üretim yerine hurda demir satın alarak üretim yapmaktadırlar. Bu durum mevcut kaynakların değerlendirilmemesine ve ithalata yönelerek ithalat açığının artmasına gibi sonuçlara neden olmaktadır. İlde çıkarılan madenler içinde çok küçük bir oran tutun krom ve kurşun madeni demir madenine göre çok küçük bir oranda kalmaktadır. Maden çıkarımına dayanan 6 tesisteki toplam çalışan sayısı 150 kişidir. Malatya’nın Kuluncak ve Hekimhan ilçelerinde yoğunlaşan madencilik tesisleri maden varlığına bağlı olarak dağılışı göstermektedir.

Fotoğraf 5.20. Malatya İlinde Taş Toprak Sanayi,

Kaynak: Balcıoğlu ve Baran Prefabrik Fabrikası, 2012

Malatya ilinde mermer üretimi ve işlemesine dayanan 21 tesis bulunmaktadır. 21 tesiste çalışan 252 kişi görülmekle birlikte bu sayı 350 kişinin üzerindedir (Tablo 5.12). Yeni Sanayi Sitesinde orman ürünleri ile mermer üretim tesisleri işyerleri içinde sayısal olarak önemli bir yer tutmaktadır. Her iki sektördeki tesislerde inşaat sanayine bağlı

olarak faaliyet gösteren genelde küçük ölçekli ve il merkezine yakınlıktan dolayı kurulmuş olan tesislerdir. Malatya Sanayi ve Ticaret Odası'nın kayıtlarında 5 ve daha az kişi çalıştıran mermer üretim tesisleri genelde ocak ünitesinin bulunmadığı üretimden ziyade mermer işlemeye yönelik olan tesislerdir. Bu tür tesislerin kayıtlarda görülmesinde sanayi ve ticaret odalarından alınan kapasite raporundan kaynaklanmaktadır. Tesislerin kuruluş dönemleri 1990'lı yıllara dayanmaktadır. 2000 yılından sonra yaygınlık göstermeye başlayan tesisler 2010 sonrasında sayısal olarak önemli bir artış yakalamışlardır. 1990 öncesinde de var olan mermer işleme tesisleri ocak işletmeciliğinden ziyade esnaf ölçeğinde mermer işleyen atölyelerden oluşmaktaydı. Yeşiltepe Hizmet Grupları, Yeni Sanayi Sitesi ve II. Organize de yoğunlaşan mermer üretim tesisleri il içinde dağılışı alanları ile kümelenme eğilimindedirler.

Malatya'da sayısal olarak önemli bir yer tutan mıcır ve kum üretim tesisleri ağırlıklı olarak hazır beton üretim tesislerine bağlı olarak faaliyet göstermektedirler. 26 tesisin yer aldığı sektörde 450 kişi istihdam edilmektedir (Tablo 5.12). Tesisler çoğunlukla mıcır üretimine dayanmaktadır. 1980 sonrasında kurulmaya başlayan tesislerde, tesis sayılarındaki artış oldukça muntazam bir seyir izlemektedir. Yeşilyurt'a bağlı Gözene civarı tesislerin yoğunlaştığı alanların başında gelmektedir. Gözene'nin ardından Kuruçay, Eğribük, Görgü, Kırlangıç, Sandıkkaya, Balıklı Kaya gelmektedir. Malatya il merkezine yakınlık ve mucur temin alanı için uygun bir alan olması nedeniyle Gözene ve çevresi öncelikli temin alanıdır. İl içinde oldukça dağınık bir halde bulunan hazır beton santrallerinin (Sivas Yolu Güzergâhı dışında) ilin büyükşehir belediyesi olması öncesinde bu tesislerin Gözene ve çevresine taşınması oldukça doğru bir yaklaşım olacaktır. Böylece hammadde temin alanlarına yaklaşmış olan tesisler kümelenme, şehirleşme açısından başarılı bir örnek teşkil edecektir. Gözene ve çevresinde hammaddenin(taş) kaliteli olması ve ihtiyaca cevap verecek miktarda olması, mucur(küçük taş parçacıkları) taşıyan araç sayısında azalma, üretimin entegre ve verimli bir yapıya dönüşmesi, iş akışında hızlanma, Gözene Köyü ve Özsan arasındaki sürenin 30 dakika civarında olması bu sürenin çimentonun inşaat sahalarına ulaşması için yeterli olması, yükleme ve boşaltma işlemlerinin azalması ve taşınan üründe azalma gibi nedenler tesisler olumlu yönde gelişimini sağlayacaktır. Tesislerde günlük 10 000 tona yaklaşan mıcır ile 2500 ton civarında kum üretimi yapılmasına rağmen üretim ihtiyaca cevap vermekte zorluk çekmektedir. Yazıhan,

Doğanşehir, Hekimhan, Darende ve Özellikle Yeşilyurt ilçelerinde yer alan mucur ve kum ocakları Malatya il ve ilçelerine yönelik olarak faaliyet göstermektedir. Tesislerde mucur ve kumun dışında seramik yapıştırıcı olarak kullanılan mil gibi ikincil ürünlerde üretilmektedir.

Taş toprak sanayi içinde gelişme kaydeden sektörlerden biride seramik yapıştırıcısı üreticileridir. Taşınma maliyetlerinin yüksek olmasına rağmen geniş bir pazar alanına yayılan tesislerin tümü de organizelerde yer almaktadırlar. 6 tesisin yer aldığı sektörde toplam çalışan kişi sayısı 85 kişidir. Aylık 3000 ton civarında üretim yapan tesislerin varlığı tesis büyüklüklerinin önemli bir aşamaya geldiğini göstermesi açısından olumludur. Kuruluş dönemleri genelde 2000 sonrası olan sektör Malatya için oldukça yeni bir sektör niteliğindedir.

Tablo 5.12.Malatya'daki Taş-Toprak Sanayi Tesislerinin Sektörel Bölünüşü ve Çalışan Sayısı

Sektörler	Cam Moza.	Hazır Beton	Kilit Taşı	Kireç	Maden Çıkar.	Mermer Çıkar.	Mıcır - Kum	Seram. Yapış.	Tuğla-Kirem.	*Diğer	Toplam
Tesis Sayısı	4	10	4	6	6	21	26	6	3	6	92
Çalışan Sayısı	57	265	70	128	150	252	450	85	190	30	1677

Kaynak: Saha Anket Çalışması 2010; MSTO, 2012 *Diğer: Seramik işleme vs

Taş toprak sanayindeki ürünlerin genelinde görülen yüksek taşıma maliyetleri Türkiye'deki illerin bir çoğunda taş toprak sanayinin gelişmesi için uygun bir ortam hazırlamaktadır. Elazığ, Diyarbakır, Malatya ve diğer illerde üretim yapan tuğla üreticileri bölgesel pazarlarda önemli bir avantaj elde etmektedirler. Malatya ilinde tuğla üretimine dayanan 3 tesis bulunmaktadır (Tesislerden ikisi tuğla biri ise briket üretiminde dayanmaktadır). Bu tesislerde çalışan kişi sayısı 200 kişi civarındadır. Tesisler orta ölçekte olmasına rağmen Diyarbakır ilinden ve yüksek taşıma maliyetlerinden kaynaklanan rekabetten dolayı Malatya dışındaki diğer illerde etkili olamamaktadır. Tuğla üretimine dayanan tesislerin kuruluş tarihleri diğer sektörlerle göre oldukça geriye gitmektedir. 1954 yılında elle başlayan tuğla üretimi 1970 yılında harman tuğla üretimine ilerleyen yıllarda ise nitelikli makineler yardımı ile üretim daha standart hale gerilmeye çalışılmıştır. Aylık 20 milyon adet civarında olan üretim tesislerin yeniden yapılanması tesislerin bölgesel pazarlarda daha etkin olabilmelerini sağlayacaktır.

İldeki taş toprak sanayi içinde değerlendirilen diğer tesisler ise seramik işleme, kömür paketleme ve asfalt üretim tesisleridir. Toplamda 5 tesisin yer aldığı sektör ildeki sınırlı olan tesisler niteliğindedir. Seramik işleme tesisleri organizelerde yer alırken asfalt ve kömür paketleme tesisleri şehirs el alanın dışında kalmaktadırlar.

Taş toprak sanayindeki tesisler genelde Malatyalı girişimciler tarafından kurulan tesislerden oluşmaktadır. Hazır beton santrallerinden bir tesisin il dışındaki şirket gruplarından birine ait olduğu sektörde Malatya'daki pazar alanı tesislerin Malatya iline yatırım yapmalarında etkili olmaktadır. Çevre illerdeki çimento fabrikalarının Malatya ilindeki pazar paylarını kaybetmemek için kurmuş oldukları hazır beton santrali ile çevre illerde faaliyet gösteren çimento fabrikaların pazar payları için aldıkları bir koruma önlemi şeklindedir.

Pazar paylarını kaybetmek istemeyen tesisler sattıkları hammadde miktarının azalmasının önüne geçmek için ilde yeni bir tesis açmaktadırlar. Pazar alanının varlığı, hammadde kaynakları ve Malatyalı olma ilde yatırım yapma nedenlerini oluşturmaktadır.

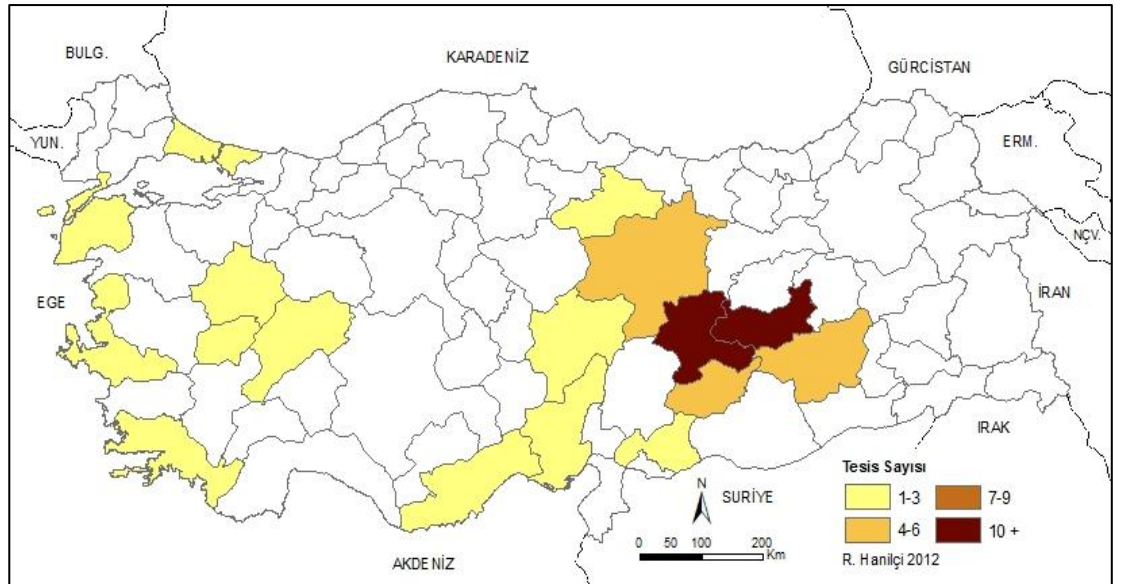
Tesislerin kapladıkları açık ve kapalı alan oranı imalat sektöründeki diğer tesislere göre farklı bir oran göstermektedir. Taş toprağa dayalı sanayilerde kapalı alanlar tesis ölçeğine ve sektöre değişiklik göstermekle birlikte 2000, 5000 veya 10 000 m² civarında seyretmekteyken açık alanlar ortalama 5000 ile 100 bin m² arasında değişmektedir. Hangi sektör olursa olsun tesisler için kapalı alanlar üretim süreçlerinin daha sağlıklı yürütülebilmesi için önemli bir durumdur.

Taş toprak sanayine dayanan tesisler mekanı değiştirme ve etki açısından oldukça etkili olmaktadır. İşlenen hammadde miktarının tüm tesislerden fazla olması kendini arazi üzerinde yaptığı değişikliklerle göstermektedir. İlde günde 10 000 tonun üzerinde taş kum işleyen sektörlerin varlığı arazi üzerinde oldukça şekillendirici olmaktadır.

Taş ve toprak sanayine dayanan 20 tesisin 9'unda kuruluş alanında çeşitli problemlerle karşılaşmaktadır. Bu problemler tesislerin şehirs el alanda kalmaları, tesislerin dinamit patlaması, ses ve toz gibi rahatsızlık veren sorunlara neden olması, tesislerin yapılarından ve bulundukları sanayi sitelerinden kaynaklanan sorunlar, taş ve toprağa dayalı tesislerin diğer sektörlerle göre daha fazla depolama alanına ihtiyaç duyması ve diğer sektörlerle göre daha geniş açık alanlara sahip olmalarına rağmen bir çok tesiste bu alanların kafi gelmemesi, yasal uygulamalar (taş toprağa dayalı kireç, taş

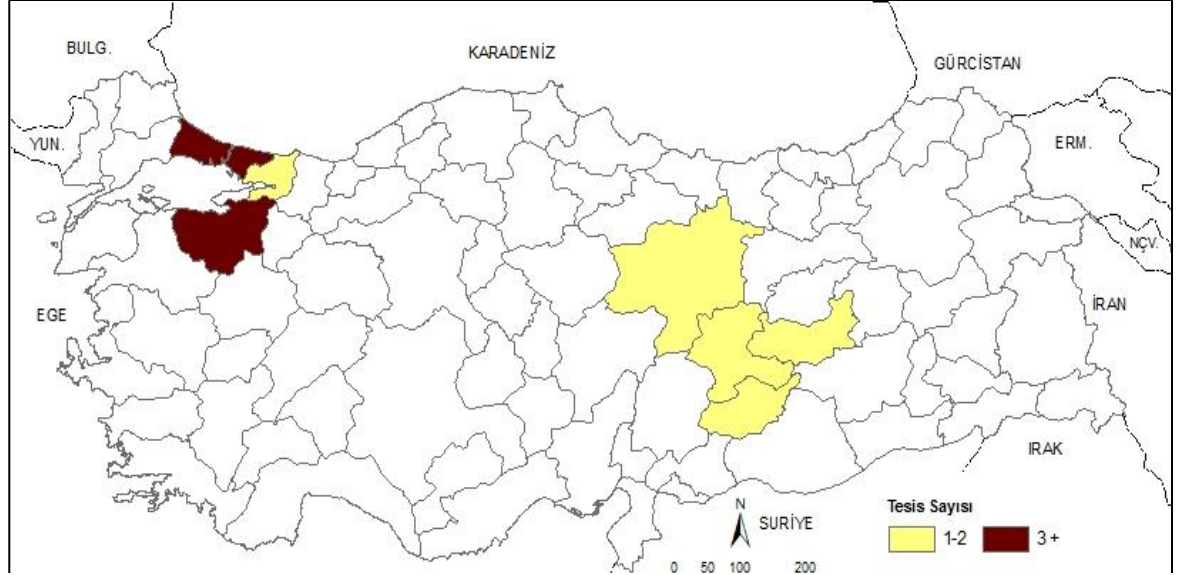
ocağı gibi tesislerin şehir dışına itilmek istenmesi) kiracı olan işletmelerin kiraladıkları alanların sektörün imalat yapısına uymamasından kaynaklanan problemlerdir.

Tesislerin hammadde temin alanlarının başında Malatya ili gelmektedir. Kireç üretim tesislerinde Malatya, seramik yapıştırıcısı üreten yapı kimyasalları tesislerinde Sivas, Tokat, cam mozaik üretim tesislerinde Malatya, Tokat, Kayseri, İstanbul, İzmir, Gaziantep, tuğla üretim tesislerinde Malatya, seramik işleme tesislerinde Bursa, İstanbul, Çanakkale, Uşak, Kütahya, kilit ve parke taşı üretim tesislerinde Malatya, Adıyaman, Elazığ ve Sivas, mucur ve kum üretim tesislerinde Malatya, hazır beton üretim tesislerinde Malatya, Elazığ ve Adıyaman hazır beton üretim tesislerinde kullanılan kimyasallar ise İstanbul, Mersin Limanı aracılığı ile yine İstanbul ve İzmit'ten temin edilmektedir. Hammadde temin alanlarından Elazığ, Adıyaman, Sivas ve Tokat illeri çimento temin alanları olarak belirlemektedir. Hazır beton üretim tesisleri çimentoyu Elazığ ve Adıyaman'dan temin ederken seramik yapıştırıcısı üreten tesislerde Tokat ve Sivas illeri belirlemektedir. Mermer üretim tesislerindeki hammadde temin alanlarını yine öncelikle Malatya ili oluşturmaktadır. Malatya'nın ardından Diyarbakır, Muğla, Afyon, Elazığ ve Adıyaman illeridir. Granit ithalatı ise Çin, İspanya ve Zimbabwe'den yapılmaktadır (Şekil 5.24).

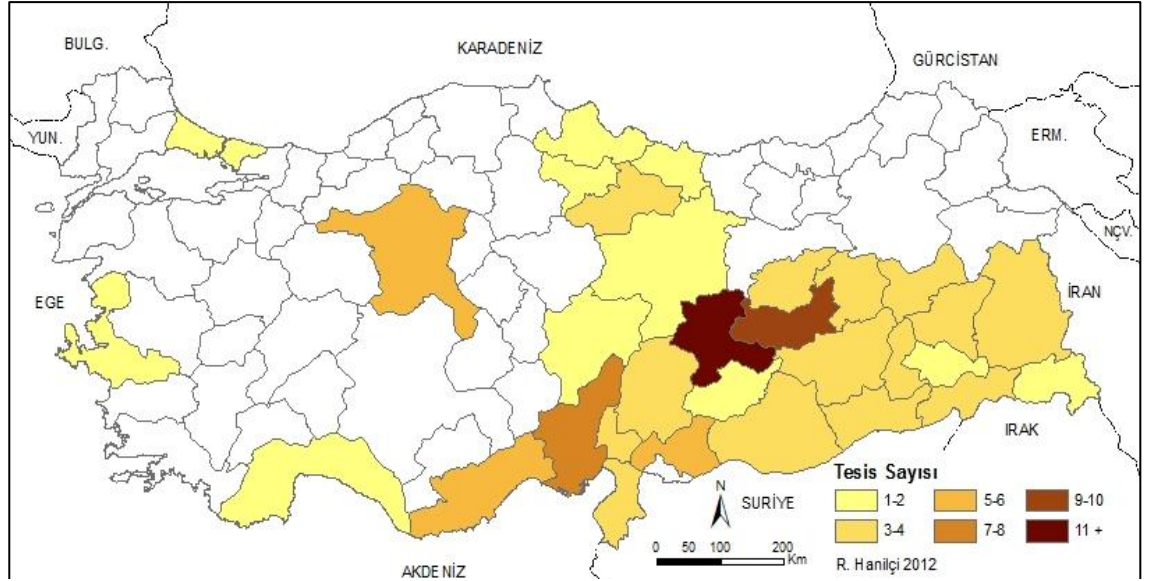
Şekil 5.24. Malatya'daki Taş Toprak Sanayine Dayanan Tesislerin Hammadde Temin Alanları, 2010

Taş toprak sanayine dayanan tesislerin yarımamul madde temin alanlarını çimento üretimini olduğu Adıyaman, Elazığ ve Sivas illeri ile üretim esnasında kullanılan kimyasallar İstanbul ve Bursa'dan temin edilmektedir (Şekil 5.25).

Şekil 5.25. Malatya'daki Taş Toprak Sanayine Dayanan Tesislerin Yarımamulmadde Temin Alanları, 2010

Taş toprak sanayinin pazar alanları taşıma maliyetleri ile paralellik göstermektedir. Malatya merkezine ortalama 700 km mesafede bulunan tüm iller pazar alanı olarak belirlemektedir. Taş toprak sanayisi içindeki mermer üretim tesislerinin hem hammadde hem de pazar alanları açısından sektör içindeki diğer tesislere göre daha geniş bir yayılış alanı göstermektedir. Çeşitli mermer türlerine olan talep ve mermerin taşınma maliyetinin belli bir oranda kalması yayılış sahalarının daha da genişlemesini sağlamaktadır. Pazar alanlarında dikkati çeken bir diğer husus ise nüfus ve sanayinin daha gelişmiş olduğu Gaziantep, Adana, Mersin, Ankara gibi illerin özellikle doğu bölgeleri olan pazar alanlarından daha fazla öne çıkmalarıdır. Pazar alanları Malatya, Elazığ ve Gaziantep, Adana, Mersin, Ankara gibi illerin dışında Muş, Diyarbakır Şanlıurfa Van Mardin Batman Şırnak, Tunceli Bingöl, Kahramanmaraş (Elbistan, Afşin), Adıyaman, Osmaniye, Siirt, Tokat, Sivas, İskenderun, Hatay, Antalya, İzmir, Bitlis, Kayseri, Osmaniye, Bitlis, Van, Mardin, Hakkâri, Amasya, Tokat, Samsun, Ordu, İstanbul illerinden oluşmaktadır. Dış pazar alanlarında ise öncelikli olarak Irak ardından Suriye ve Katar gelmektedir (Şekil 5.26).

Şekil 5.26. Malatya'daki Taş Toprak Sanayine Dayanan Tesislerin Pazar Alanları, 2010

Taş toprak sanayinde oldukça önemli bir gider tutan hammadde taşıma maliyetleri tesisler için en büyük maliyet unsurlarından birini oluşturmaktadır. Hammadde alanlarının çeşitliliği ve taşınan ürün miktarına bağlı olarak tuğla, cam mozaik ve seramik yapıştırıcısı üreten tesislerde bir iki tesis hariç genelde aylık 20-100 bin TL arasında değişmektedir. Hazır beton üretim tesislerinde mucur taşıma maliyetlerinin de kendilerine ait olması nedeniyle hammadde taşıma maliyeti aylık ortalama 100-400 bin TL arasında değişmektedir. Mermer üretim tesislerinde ise hammadde temin alanlarının daha geniş bölgelere yayılmasına rağmen tesis ölçeklerinin küçük ve orta ölçekli olmasının etkisiyle aylık ortalama hammadde taşıma maliyetleri 10-80 bin TL arasında değişmektedir. Hammadde taşıma maliyetlerinin yüksek olması hazır beton üreten tesislerin aldıkları kamu ihalesine bağlı olarak veya işin büyüklüğüne göre Malatya veya diğer illerde geçici olarak inşaat alanına beton santrali kurulabilmektedirler. Zaman, işçilik, ulaşım ve taşıma maliyetlerinde önemli bir avantaj teşkil eden bu uygulama tesisler için vazgeçilmez bir uygulamadır. Hazır beton santrallerinin kuruluş yerlerinin belirlenmesinde ve tesisin kurulmasında önemli bir maliyetin ortaya çıkmaması, maliyet içeren değişkenlerin araç ve pompa maliyetlerinden kaynaklanması ve bu değişkenlerinde mobil olması beton santrallerinin taşınabilirliği açısından avantaj sağlamaktadır.

Taş toprak sanayindeki mamul maddelerin taşıma maliyetleri hammadde taşıma maliyetlerine paralel bir seyir izlemekle birlikte mamul madde taşıma maliyetleri hammadde taşıma maliyetinin üzerinde seyretmektedir. Taş toprak sanayine dayanan

tesislerde taşıma maliyetleri aylık ortalama 40-400 bin TL arasında değişmektedir. Tesisler için oldukça yüksek olan taşıma maliyetlerine araç bakım ve yıpranma maliyetlerinin de eklenmesi durumunda taşıma maliyetleri daha da artmaktadır. Sektörün genelindeki en yüksek taşıma maliyeti aylık yarım milyonu geçmektedir.

Seramik yapıştırıcısı üreten yapı kimyasalları tesislerinde dönem dönem yapı kimyasallarının temininde sıkıntı yaşanması ve kumda toprak karışımının olması; tuğla sanayinde toprağın taşlı ve kireçli olması; cam mozaik sanayinde camın kirliliği; seramik işleme sanayinde renklerin birbirini tutmaması; kilit taşı üretim tesislerinde çimento rengindeki farklılıklar; hazır beton santrallerinde çimentonun dinlenmemiş olması, çimento mukavemetinin bazen düşük olması ve taş ocaklarının yetersiz olması; mermer sanayinde mermerdeki çatlak, yarık ve oyukların fazla olması, fire kayıpları, kesim öncesinde mermerlerin kırılması, mermerlerdeki renk ve boy farklılaşması gibi sorunlar taş toprak sanayindeki sektörlerde hammaddeden kaynaklanan sorunları oluşturmaktadır.

Taş toprak sanayindeki tesislerin makine temin alanlarında, büyük illerin ve sektörel kümelenme eğiliminin olduğu iller öne çıkmaktadır. Afyon'daki mermer işleme tesisleri ve Çorum'daki tuğla ve kiremit sanayine bağlı olarak gelişen makine sanayi, Malatya ili mermer ve tuğla üretim tesislerinin makine temin alanları olarak ortaya çıkmaktadır. Çorum ve Afyon, Malatya'daki taş toprak sanayine dayanan tesislerin makine temin alanları açısından öne çıkmakla birlikte İstanbul, Ankara, İzmir, Konya illeri ile karşılaştırıldığında Malatya'daki tesislerin makine temin alanları açısından zayıf kalmaktadır. Bu illerin dışında Aksaray ve Kayseri'de makine temin alanları olarak belirmektedir. Makine temin alanlarında dikkati çeken bir unsurda makine temin alanlarında Malatya ilinin bir kısım sektörde öncelikli temin alanı olarak tercih edilmesidir. İlde gelişen makine sanayi bazı sektörlerdeki makine taleplerini kendine doğru çekmeye başlamıştır. Makine sanayindeki bilgi birikiminin artması ve taş toprak sanayindeki bazı tesislerin sektöründe uzmanlaşmaları sonucunda makinelerini kendileri yapmaya başlamışlardır. Makine sanayinde yurtdışı temin alanları olarak sınırlı bir oranda Almanya ortaya çıkmaktadır.

Taş toprak sanayinde de teknik personel açığı görülmektedir. Görüşülen tesislerin 9'unda teknik personel, 2'sinde işçi, 1'inde idari, 8 tesiste ise herhangi bir çalışana ihtiyaç duyulmamaktadır. Teknik personel açığı özellikle mermer ve hazır beton santrallerinde daha da belirginleşmektedir. Sektörün yapısı gereği çalışanlar

genelde erkek çalışanlardan oluşmaktadır. Taş- toprak sanayindeki cam mozaik sektörü ile tuğla ve kiremit sanayinin dizme-çıkarma işlemleri aşaması hariç taş toprak sanayinin tüm sektörlerinde erkek çalışanlar söz konusudur.

Taş toprak sanayine dayanan tesislerin inşaat sezonuna bağlı olarak çalışması ve inşaat sezonunun da kış aylarında durması, kış aylarında toprağın donması, kar yağışları ve don olayları gibi iklimsel olaylar nedeniyle taş toprak sanayindeki tesisler kış aylarında üretime ara vermektedirler; fakat büyük ölçekli entegre tesislerde ara verilen dönem kısaldığı gibi ara verilen dönem de olmayabilmektedir. 20 tesisten 7'si yıl boyunca üretime devam ederken 13 tesis genelde 12'inci ay ile 2'nci ay arasında üretime ara vermektedirler. 22 tesisin 9'unda vardiya sistemi ile çalışılırken 13'ünde vardiyasız çalışılmaktadır. Tesislerde vardiya sisteminin kullanılması tesislerin talebe cevap verememesinden ziyade özellikle cam mozaik sanayi ve fayans işleme sanayinde makinelerin durmasının elektrik maliyetlerini arttırması ve verimliliği düşürmesinden kaynaklanan bir vardiya sistemi söz konusudur.

Taş toprak sanayinde tesislerin tam kapasite çalışmamasının nedenleri diğer sektörlerden ayrılmaktadır. Diğer sektörlerde görülen pazar ve finansman sorunlarının etkisi taş toprak sanayinde zayıflarken hammadde, işçi ve diğer nedenlerin(özellikle makine parkının ve tesisin yetersizliği, ulaşım ve nakliye problemleri(nakliye firmalarının daha hafif olan yükleri tercih etmek istemeleri) etkisi artmaktadır.

Malatya'daki taş toprak sanayine dayanan tesislerde maaş ödemeleri ve işçilerin daimi olup olmadığı konusunda farklılaşan sektör taş toprak sanayi içindeki cam mozaik üretim tesisleridir. İmalat sanayi içinde maaş ödemelerinin aylık değil de parça başına ödeme yapıldığı nadir sektörlerden biri olan cam mozaik sanayinde kadın işçilerin tümü geçici çalışanlardan oluşmaktadır. Kadın işçilere dizilen parça başına ödeme yapılırken erkek işçilerin daimi olmasının etkisi ile maaş sistemine dönülmektedir. Şirketlerde parça başı ödeme yapılması ve çalışanların dönemlik olması beraberinde bazı avantaj ve dezavantajlar getirmektedir. Bu avantajlar üretim maliyetinin standartlaşması, çalışanlardan en üst düzeyde verim alınması ve önemli bir zaman kazanımıdır. Karşılaşılan dezavantajlar ise işçi değişiminin fazla olması ve işe başlanılan ilk haftalarda düşük verimlilik gibi sorunlardır.

Taş toprak sanayinde enerji maliyetleri alt sektörlerde farklılık göstermektedir. En yüksek enerji maliyetleri kireç, mucur ve tuğla üretim tesislerinde en düşük enerji maliyetleri ise kilit taşı ve yapı kimyasalları üreten tesislerde görülmektedir. En yüksek

enerji maliyetleri 150 bin TL'ye yaklaşırken en düşük enerji maliyetleri 2000 TL civarındadır. Ortalama enerji ise maliyetleri 10-20 bin TL arasında değişmektedir. Kireç ve tuğla üretim tesislerinde enerji maliyetlerinin artmasında kireçtaşlarının yakılması ve tuğlaların pişirilmesi sırasında kullanılan kömürden kaynaklanmaktadır.

Taş toprak sanayi imalat sanayi içinde araç sayılarının fazlalığı ile dikkat çekmektedir. Araç sayılarının 50'ye ulaştığı sektörde, taşınan hammadde ve mamul maddenin fazlalığı araç sayısında da artışa neden olmaktadır. Araç sayılarının artışıdaki diğer bir nedende pazar alanları il içinde ağırlık kazanan tesis ve sektörlerin mamul ürünlerin taşınması için kendi araçlarına ihtiyaç duymalarıdır (Pazar alanları il dışına yayılan tesisler farklı bir unsur yoksa nakliye firmalarına yönelme eğilimi artmaktadır). Sektörde taşınan hammadde ve mamul maddenin fazlalığı amortisman maliyetlerinde de önemli bir artışa neden olmaktadır. İlk 5 yılda araçlar çoğunlukla fazla yükleme, gün içinde kullanım süresinin fazla olması vb nedenlerden dolayı önemli ölçüde yıpranmaktadır. 22 tesisin 16'sında araçların temel kullanım amacı mamul madde taşımacılığı, 3'ünde hammadde temini diğer 3 tesiste ise personel naklidir.

5.6. Tekstil Sanayi

Tekstil ve hazır giyim sanayi, ülkelerin ekonomik kalkınma sürecinde önemli rol oynayan bir sanayi dalıdır. Gelişmiş ülkelerin 18. yüzyılda gerçekleştirdikleri sanayileşme sürecine önemli katkısı olan tekstil ve hazır giyim sanayi, günümüzde de gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarında benzer bir rol oynamaktadır (BSTB 2012f: 5).

DTÖ verilerine göre 2009 yılında yaklaşık 526 milyar Dolar olan dünya tekstil ve hazır giyim sektörü ihracatı 2010 yılında 602 milyar Dolara yükselmiştir. İki sektörün 2010 yılında dünya mal ticaretindeki payı %4,1 olarak gerçekleşmiştir. Ülkemiz ise dünya tekstil ve hazır giyim sektörü ihracatı içinde %3,6'lık bir paya sahiptir (BSTB 2012f: 5).

Türkiye'de tekstil ve hazır giyim sanayinin temelleri Osmanlı İmparatorluğu döneminde atılmıştır. Dokuma konusunda Denizli ve Tokat, ipekli ürünler konusunda da Bursa bölgesinde küçük işletmeler halinde üretim yapılmıştır. 1915 yılında önde gelen 22 kamu sanayi işletmesinin 18'i, 28 anonim şirketin 10'u, 214 özel sektör işyerinin 45'i ve toplam 264 sanayi işyerinin 73'ü bu sanayide faaliyet göstermektedir.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Sümerbank'ın kuruluşu ile birlikte tüm tekstil ve konfeksiyon fabrikaları ve atölyeleri bu kuruluş çatısı altında toplanmıştır. Sümerbank yaptığı yatırımlar ve yetiştirdiği personelle özel sektöre öncülük etmiş Sümerbank'ta oluşan birikimin zaman içinde özel sektöre de aktarılması sağlanmıştır. 1950'li yıllarda başlayan özel sektör yatırımları zaman içinde gelişmiş, zamanla kamunun bu alanda üretici rolü azalmıştır. 1952 yılında sektör üretimi içinde yüzde 28 olan özel sektör payı 1962 yılında yüzde 62'ye, 1990 yılında ise yüzde 90'ın üzerine çıkmıştır. Günümüzde kamunun bu sektörde payı kalmamıştır. Sektörde, 1950'li yıllardan sonra özel sektörün öncülüğünde gelişim başlamış ve 1960'lardan sonra sentetik elyaf üretimine başlanmıştır.

Planlı dönemde uygulanan ithal ikamesi politikası ve teşvik tedbirlerinin de katkısıyla 1960-70 yılları arasında sektörde daha ileri teknoloji kullanılmaya ve işlenmiş ürün imal edilmeye başlanmış, 1960-80 yılları arasında önemli bir teknik deneyim kazanılmıştır. 1980 yılından sonra uygulanan, serbest piyasa ekonomisine dayalı dışa açılma ve ihracatı teşvik politikaları ile birlikte, özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren tekstil ve hazır giyim ihracatı önemli oranda artmış ve ihracatın en önemli kalemi haline gelmiştir. 1990'lara gelindiğinde ise toplam ihracat içindeki sektörün payı yüzde 40'a kadar çıkmıştır. 1980'li yılların başında daha çok iplik, elyaf, kumaş gibi tekstil mamulleri ihraç eden Türkiye, 1984 yılından sonra daha fazla konfeksiyon mamulü ihraç etmeye başlamış, daha uç ürün olması nedeniyle toplam katma değeri tekstil mamullerinden yüksek olan konfeksiyon mamullerinin ihracatı 1990'lı yıllarda artarak devam etmiş ve sektörün üretim, ihracat ve istihdam içinde önemi artmıştır (STB, 2010c: 3).

2010 Aralık ayı SGK verilerine göre Türkiye'de tekstil ürünleri imalatına dayanan 14624 işletmede 356 477 kişi, giyim eşyaları imalatına dayanan 28411 işletmede 390 140 kişi, deri ve ilgili ürünlerin imalatına dayanan 5140 işletmede 46 163 kişi ile toplamda ise 48175 işletme 792 780 kişi istihdam edilmektedir (SGK, İşyeri ve Sigortalılara Ait İstatistikler, 2011).

Dünya tekstil ve hazır giyim ticaretine etki eden en önemli olay, Çin'in 11 Aralık 2001 tarihinde DTÖ'ye 143. üye olarak girmesi olmuştur. Çin bu üyelikle, DTÖ'nün "Tekstil ve Konfeksiyon Anlaşması"na tabii olmuş ve 2005 yılından itibaren kotaların kaldırılmasıyla tekstil ve konfeksiyon ihracatını önemli oranda artırmıştır (EB, 2012f: 9).

Malatya ilinde tekstil sektöründe 143firma faaliyet göstermektedir. Sayısal, oransal olarak ve oluşturduğu katma değer ile ilde en önemli sektörlerden biri olan tekstil sektörü, önemli düzeyde istihdam sağlamaktadır. Malatya’da sanayinin ilk geliştiği sektörlerden biri olan tekstil sektörü ilin vizyonunun belirlenmesinde önemli bir katkı sağlamaktadır. İlde sayısal olarak gıda sanayi tesisleri çoğunlukta ise de istihdam ve diğer birçok özellik açısından tekstil sektörü her alanda üstünlüğünü göstermektedir.

Malatya İlinde tekstil sektörü ölçek ve alt sektörler olarak 5 guruba ayrılmaktadır. Sayısal olarak en fazla tesis konfeksiyon sanayine dayanan tesislerden oluşmaktadır.143 tesisin 72’si konfeksiyon, 16’sı örme kumaş, 9’u deri ve ayakkabı, 13’ü iplik, dokuma, konfeksiyon ünitelerinin genelini oluşturan büyük ölçekli tesislerden(grup şirketleri olması nedeniyle kayıtlarda toplamda 27 firma olarak görülmektedir), 19’u ise diğer tekstil firmalarından oluşmaktadır (Tablo 5.13).

Tablo 5.13.Malatya’daki Tekstil Sanayi Tesislerinin Sektörel Bölünüşü ve Çalışan Sayısı

Sektörler	Hazır Giyim	Örme	Deri ve Ayakkabı	İplik - Dokuma	*Diğer	Toplam
Tesis Sayısı	72	16	9	27	19	143
Çalışan Sayısı	3887	178	101	6140	386	10692

Kaynak: Saha Anket Çalışması 2010; MSTO, 2012 *Diğer: Baranda, vs üretimi

Bir hazır giyim ürününde kullanılan düğme, fermuar, tela, astar, vatka, çıtçıt, kopça, dikiş ipliği vb. yan sanayi ürünleri, o ürünün kalitesini ve kullanım ömrünü doğrudan etkilemektedir. Çalışmayan veya çabuk bozulan bir fermuar, birkaç kullanımda kırılan veya düşen düğmeler, tüketicinin gözünde ürünün değerini bir anda sıfıra indirebilir. Dolayısıyla, bir hazır giyim ürününde kullanılan yan malzemeler, o ürünün toplam kalitesinde hayati bir öneme sahiptir (EB, 2012g: 1).

5.6.1. Konfeksiyon (Hazır Giyim) Sanayi

Konfeksiyon sektörü, genel anlamda dokuma ve örme kumaşlardan kadın, erkek ve çocuklar için gerek iş hayatında gerekse normal günlük hayatta olmak üzere günün her saatinde giyilmek üzere üretilmiş tüm dış giysiler ile iç giysileri, bunların aynı malzemelerden olmasa da aksesuarlarını ihtiva eder. Bu tarifte , erkek giysileri ile erkek çocuk giysileri arasında, kadın giysileri ile kız çocuk giysileri arasında veya modern

giysiler ile yöresel giysiler arasında herhangi bir fark gözetilmemektedir (DPT, 2007d: 16).

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan konfeksiyon üretiminde dayanan 17 tesisten 7'si Malatya dışındaki şirketlerin Malatya'daki fason üretim yapan tesisleri şeklindedir. Diğer tekstil alt sektörlerinden farklı bir yapılanma gösteren konfeksiyon sanayi farklı bir çok uygulamanın görülme imkanının olduğu bir yapı teşkil etmektedir. Fason üretim yapan tesisler ile entegre tesislere ait konfeksiyon üniteleri veya il dışındaki şirketlerin kendilerine doğrudan bağlı şubeleri şeklindedir.

Malatya'da konfeksiyon üretimine dayanan tesislerin kuruluş dönemi 1970'li yılların sonlarıdır. Kuruluş dönemleri oldukça geriye giden konfeksiyon sanayinin gelişim dönemleri 1990, sıçrama dönemleri ise 2000 sonrasına denk gelmektedir. Malatya'da hazır giyim sanayine dayanan toplam 72 tesisin sadece 11'nin 2000 öncesine ait olduğu göz önünde bulundurulursa 2000 sonrası dönemin önemi ortaya çıkacaktır. 2000 öncesinde 500-1000 kişi arasında çalışan entegre nitelikli tesislerin açılmış olması ilde konfeksiyon sanayinin sıçrama öncesindeki gelişim dönemini göstermektedir. 2000 öncesinde hazır giyim tesislerin sayısal olarak az gözükmesinde tesislerin ekonominin daraldığı dönemlerde kapanmaları ve zarar eden tesislerin farklı isimlerle yeniden açılmasıdır. Malatya'da hazır giyim tesislerinin sayısal olarak fazla gözükmesinde özellikle 2000 sonrasında 30-50 kişi arasında çalışan atölye tipi işletmelerin fazla olmasından kaynaklanmaktadır. 1998 ve 2008'in sonu ile 2009 yılında etkili olan dünya genelindeki krizler ildeki tesislerin üretimlerinde önemli düzeyde azalmaya hatta 1998 krizinde Malatya'da bir kısım entegre olan tesislerde üretimin durmasına neden olmuştur. Bu dönemlerde ilde açılan tesis sayıları da belirgin bir azalış göstermiş, krizin bittiği ve etkilerinin üzerinden yavaş yavaş atılmaya başlandığı ve kayıpların telafi edilmeye başlandığı 2010 yılında tesis sayılarında da önemli artışlar kendini göstermektedir. Dolayısıyla Malatya'da konfeksiyon üretimine dayalı tesislerin gelişimi ile Türkiye'deki gelişim paralellik göstermektedir. Malatya'da konfeksiyon üretimine dayanan tesis sayılarında artış olmasına rağmen 2005-2010 arasında kar marjı daha yüksek yatırım alanlarının çıkması Türkiye ve Malatya ili genelindeki bir kısım entegre olan tekstilcilerin telekom, enerji gibi sektörlere kaymasına ve büyümelerine bu alanlarda devam etmelerine neden olmuştur (Saha Anket Çalışması, 2010).

Malatya'da konfeksiyon sanayinde üç farklı yapı ortaya çıkmaktadır. İlk grup ağırlıklı olarak İstanbul ve İzmir gibi illerdeki Türkiye ve Dünya çapındaki firmaların

Malatya'daki kendilerine bağı fason çalışan firmalar, ikinci grup Malatya'daki entegre olan firmalara bağı tesisler, üçüncü grup ise İstanbul'da işi öğrenip Malatya'da 30-50 kişinin çalıştığı atölye tipi fason çalışan firmalardan oluşmaktadır. Bu son gruptaki firmalar atölyecilik altyapısından gelen kişilerin açtıkları firmalardır. İlk iki grup sayısal olarak sınırlı olmalarına rağmen bu tür tesislerin büyük ölçekli olması ve çalışan sayısının genelde 500 kişinin üzerinde olması nedeniyle ildeki hazır giyim sektöründe önemli bir ağırlık oluşturmaktadırlar. İlde dünya çapındaki tekstil firmalarının bulunması Türkiye'deki farklı illerde bulunan firmalarında Malatya'ya yönelmesinde önemli bir etken oluşturmaktadır.

Konfeksiyon sanayi emek yoğun sektörlerden biri olması nedeniyle tesislerde çalışan kişi sayısı da o denli artmaktadır. İldeki tekstil sektörünün tümünde çalışan toplam kişi sayısı 10692 kişidir. Yapılan saha çalışmasında bu sayının 12000 kişi civarında olduğu görüldü. Saha çalışmaları ile Malatya Sanayi Ticaret Odası arasındaki veri farklılaşmasının nedenleri; tesislerdeki kapasite artışları, kayıt dışılık, dönemlik çalışanların tam olarak istatistiklere yansımaması, sektördeki daralma ve genişleme dönemlerinde üretilen ürün miktarı ve çalışan sayısında azalma veya artışlar en önemlisi de kapasite raporlarının 3 yılda bir yenilenme zorunluluğu nedeniyle tesisler ile ilgili verilerin güncel olmaması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Fakat bu sayının 2010 yılı sonrasındaki sektörel genişleme ve ulaşılabilen tesislerdeki sayısında eklenmesi ile 12000 kişi ile 14 000 kişi arasında çıkacağı düşünülmektedir (Şekil 4.5).

2012 yılı Malatya Sanayi ve Ticaret Odası verilerine göre tekstil sektöründeki istihdam edilen 10692 kişiden, yaklaşık 4000 civarındaki kişi konfeksiyon sektöründe çalışmaktadır. Malatya'da çalışan kişi sayısı açısından en fazla farklılığın belirttiği konfeksiyon sanayinde istihdam edilen kişi sayısı 5000-5500 kişi arasında tespit edilmekle birlikte bu sayının ulaşılabilen tesislerdeki sayısında eklenmesi ile 5500 kişiyi de geçeceği düşünülmektedir.

Konfeksiyon sanayinin Malatya içinde dağılışıda kümelenmeler ortaya çıkmaktadır. 72 tesisin 30'u OSB'lerde, 33'ü ise Malatya'da belli alanlarda toplanırken (Cezmi Kartay Caddesi Sarıcioğlu Mahallesi gibi) diğer 9 tesis ise sanayi siteleri ve şehrin farklı alanlarında dağılış göstermektedirler. Organizelerin dışında tesislerin ilk ve en çok yoğunlaştığı alanların başında Cezmi Kartay Caddesi civarı gelmektedir. Bu alanda işyeri büyüklükleri, merkezi olma, işçi bölgelerine yakınlık ve kira maliyetlerinin uygun olması tesislerin bu alanda yoğunlaşmalarında belirleyici

olmaktadır. Konfeksiyon üretimine dayanan tesislerin bu bölgeye aşırı derecede yoğunlaşmaya başlamaları konfeksiyon üretim tesislerinde çevreye doğru bir saçılma diğer alanlara doğru bir yönelme meydana gelmesine neden olmuştur. Tesis yoğunluğundan kaynaklanan saçılma yönü yine merkezîyet, işçi bölgelerine yakınlık, kira maliyetleri gibi değişkenlere bağlı olarak şekillenmektedir. Saray Mahallesi ve Saray Mahallesi'ne yakın alanlarda ki Çevre Yolu civarı, sık olmamakla birlikte Malatya Fatih Lisesi ve nadiren Hanımın Çiftliği Konfeksiyon üretimine dayanan tesislerin yeni yönelme alanları olarak ortaya çıkmaktadır. Konfeksiyon üretimine dayanan tesislerin dağılışı alanında dikkat çeken diğer bir husus ise bu tesislerin Sanayi Sitelerinden kaçma eğiliminde olduğudur. Bu alanların ortam, işyeri büyüklüğü gibi özellikler açısından uygun olmaması konfeksiyon üretim tesisleri için itici unsurlar oluşturmaktadır.

Fotoğraf 5.21. Malatya'daki Tekstil Fabrikalarında Üretim Aşamaları,

Kaynak: Karagözler Tekstil Fabrikası, 2012

5.6.2.Dokuma (Örme) Sanayi

Malatya'daki tekstil sektörü içinde ikinci alt grubu oluşturan dokuma (örme) sanayi tesislerinin toplam sayısı 16 adettir. Bu tesisler tekstil sanayisi içinde büyük

ölçekli tekstil firmalarına fason olarak çalışma eğilimindedirler. Aldıkları ipleri kumaşa çeviren tesislerin hammadde ve pazarlama üniteleri genelde yoktur. Çoğunlukla mikro ve küçük ölçekli işletmelerin yer aldığı sektörde çalışan kişi sayısı ve ölçek olarak konfeksiyon sanayine benzese de çalışma özellikleri açısından iplik üretim tesisleri ile entegre tesisler arasında kalan, çoğunlukla kapasite kullanımının farklılaşmasında denge süreci gören bir yapıda olma eğilimindedirler. Makine yoğun, iş gücü yoğunluğunun ise az olduğu bir tekstil alt ünitesi olarak beliren örme(dokuma) sanayi özellik ve yapı olarak ilde belli bir dağılışı içerisindedir. Üretim kapasitelerine göre bir dağılışı yapısının ortaya çıktığı ilde yıllık genelde 600 tonun altında üretim yapan tesisler Özsan Sanayi Sitesinde, yıllık ortalama 600 ile 1500 ton arasında üretim yapan tesisler ise organizelerde yer almaktadırlar. 16 tesisin 8'i organizelerde, 5'i Özsan Sanayi Sitesinde 2'si Malatya Yeşilyurt ilçesinin Gedik Mahallesinde diğer 1 tesis ise şehirselsel alan içinde yer almaktadır. Örme sanayisindeki 16 tesiste istihdam edilen toplam çalışan sayısı 200 kişi civarındadır. Tesislerin kuruluş dönemleri 1990'lı yılların başlarıdır. Bu yıllarda kurulmaya başlayan tesisler gelişim dönemini de yine 1990'lı yıllar içinde sürdürmüştür. Tesis sayısı olarak konfeksiyon sanayisi kadar varlık gösteremeyen sektör tamamıyla İstanbul ve Malatya'daki firmalara fason olarak çalışmaktadır.

5.6.3. İplik(iplik, dokuma, boyama, konfeksiyon) Sanayi

Malatya'daki tekstil sektöründeki üçüncü grubu iplik üretimine dayanan tesisler oluşturmaktadır (Bu tesisler iplik üretim tesisleri olmakla birlikte tamamıyla tüm üretim aşamalarının olduğu entegre tesislerdir) . İlde iplik üretimine dayanan 13 tesis(grup şirketleri olması nedeniyle kayıtlarda toplamda 27 firma olarak görülmektedir) faaliyet göstermektedir. Üretilen ürün miktarı ve çalışan kişi sayısı açısından genelde KOSGEB kapsamından çıkmış büyük ölçekli olan tesislerden oluşmaktadır. 13 tesisten 10'u organizelerde, yer alırken diğer 3 tesis şehirselsel alanda yer dağılışı göstermektedirler. Yıllık iplik üretimi 20-30 bin tona civarında olan tesislerin varlığı iplik üretim tesislerinin ulaştığı sektörel büyüklük açısından önem taşımaktadır. Pamuktan konfeksiyon sanayine kadar olan tüm aşamaların bir çoğunda etkin olan bu entegre tesisler Malatya ve Türkiye'nin değil dünyadaki en büyük tekstil fabrikaları niteliğindedir. İplik, dokuma, boyama ve konfeksiyon ünitelerinin birçoğunun bulunduğu tesisler üretim aşamalarında tam bir entegrasyon sağlamayı başarmışlardır. Tekstil sektöründeki baş, gövde ve kuyruk yapılanmasının

Malatya’da de görölmesi entegre tesislerdeki genel yapıyı ortaya koymaktadır. Kuruluş tarihleri 1972’ye kadar inen sektör gelişimini 1980 ve sonrasında diğler tesislerin kurulması ile devam ettirmiştir. Malatya’da tekstil sektöründe 13 entegre tesise bağılı 27 şirket bulunmaktadır. Bu tesislerde çalışan toplam kişi sayısı kayıtlarda 6140 kişi civarında görölmele birlikte 2010 yılı ve sonrasında tesislerin % 100 kapasite ile çalışmasının da etkisi ile bu sayı 7200 civarında tespit edildi.

Fotoğraf 5.22. Malatya’daki Tekstil (İplik) Fabrikalarında Üretim Aşamaları,

Kaynak: Ilsan Tekstil Fabrikası, 2012

Entegre tesislerin geneli Malatya I. Organize de yer almaktadırlar. I. Organizenin dolmuş olması ve özellikle aşama aşama büyüyen tekstil fabrikalarının entegre aşamasına gelmeleri ile alansal problemler yaşamaları genelde paralellik taşımaktadır. Malatya’daki I. Organize de yatay genişlemenin mümkün olduğı tesislerde sonradan eklenen ünitelerin uyumsuzluğu dikkat çekmektedir. Planlı büyümenin değıl de büyümeye bağılı veya büyüme sonrası olarak planlamaya gidilmesi, tesislerin entegre tesisler olmasına rağmen alansal ve diğler problemlerin görölmesine neden olmaktadır. Malatya I. Organize de boş alan kalmaması yeni açılan tesislerin II. Organizeye yönelmelerine ve bundan sonraki büyümenin de II. Organize ile I. Organize ek olarak planlanan alanda gelişmesi sürmesi beklenmektedir.

5.6.4. Diğer Tekstil Sanayi Tesisleri

Malatya'daki tekstil sektöründeki beşinci grubu diğer tekstil sanayine dayanan tesisler oluşturmaktadır. 19 tesisin yer aldığı alt sektör çadır ve branda bezi, sentetik çuval, pamuk telefi ve hidrofor pamuk üretim tesislerinden oluşmaktadır. Diğer sektörlerle göre daha küçük olan işletmeler ağırlıklı olarak atık pamuğun değerlendirilmesi, branda ve sentetik çuval üretimine dayanmaktadır. Kuruluş dönemleri 1990 ve sonrasında başlayan sektörde tesis sayılarının artışı belli bir dönemden ziyade düzenli bir artış seyri izlemektedir. Sektörde istihdam edilen toplam kişi sayısı 400 kişi civarındadır. Dağılım alanlarında organizelerin etkin olduğu sektörde tekstil fabrikalarına yakın olma eğilimi izlenimini vermektedir. Özsan Sanayi Sitesi ve şehirsiz alanda da dağılım gösteren tesisler pazar alanlarına yakınlık, mevcut bir tesisin olması gibi etkenlerde tesislerin dağılımı üzerinde etkili olmaktadır.

5.6.5. Deri ve Ayakkabı Sanayi

İlde tekstil sektörü içinde yer alan beşinci ve son grup deri üretim ve deri işleme tesisleridir. 9 tesisin yer aldığı sektörde 2 tesis deri üretimine diğer tesislerde ayakkabı üretimine dayanmaktadır. Sektörde kayıtlı çalışan 100 civarında kişi olmasına rağmen saha çalışmasında bu sayı 250 civarında tespit edildi.

Malatya'nın Arapkir, Elazığ'ın Ağın ve Erzincan'ın Kemaliye ilçelerinde deri sanayi ve kunduracılığın geçmiş yüzyıllardan beri devam eden ekonomik faaliyetler içinde yer alması, Malatya'da sektörün gelişmesine katkı sağlamıştır. 1920'li yıllarda Arapkir'de 48 kundura atölyesinin, Kemaliye'de 1950 öncesinde 7 debbağın bulunması ve 1967 yılında Ağında deri fabrikasının kurulması sektördeki önemli gelişmelerdir (Karakaş, 1996:162-174). Arapkir'deki deri ve ayakkabı imalatındaki uzmanlaşma, kendine has bir yemeni ve ayakkabı üretim tarzının gelişmesine, üretimde metal çivi yerine 4-5 cm boyutunda gürgen veya fırınlanmış kayın ağacından yapılan tahta çivili ayakkabı üretim yapısının ortaya çıkmasını sağlamıştır (www.malatyakulturturizm.com). 1950 sonrasında Arapkir'deki deri ve ayakkabı ile uğraşanların Malatya'ya taşınması deri ve ayakkabı sektörünün Arapkir'de zayıflamasına, Malatya'da ise geçici olarak güçlenmesine neden olmuştur (Saha anket Çalışması, 2010).

1950'li yıllarda Malatya Yeşilkaynak Mahallesiindeki Dabakhane sokak deri üretim tesisleri için ayrılmış, dericilerin bu alanda yapılanmaları için ortam teşkil

edilmeye çalışılmıştır. Geçen süreçte Malatya’da da gerilemeye devam eden deri sanayi 1990’lı yıllarda Dabakhane Sokakta bulunan üçüncü tesisin kapanması ile Malatya’da bulunan tesis sayısı üçten ikiye düşmüştür(Saha Anket Çalışması, 2010). Deri sanayinin gerilemesine rağmen ayakkabı üretimi varlığını koruyarak Türkiye’deki önemli ayakkabı üretim merkezleri içinde kalmayı başarabilmiştir (EB, 2012h:1). Deri sanayinin Malatya’da gerilemesinde deri üretim tesislerinin istenilen maliyette deri üretememeleri temel nedenlerden biridir. Deri üretim tesisleri istenilen nitelikte ayakkabı üretim tesisleri için istenilen nitelikte hammadde temin edememesi hammadde temin alanlarının il dışına kaymasına ve deri üretim tesisleri ile ayakkabı üretim tesisleri arasında zayıf bir bağ olmasına neden olmaktadır.

Malatya’daki ayakkabı üretim tesislerinde emek yoğun ve teknik personel açığının olduğu bir yapı söz konusudur. Dağılım alanı olarak özellikle Yeni Hamam ve Küpçüler Sokak civarındaki İşhanlarını seçen ayakkabı üreticileri kira maliyetleri ve yoğunlukla diğer işyerlerinden tecrit edilmiş hanların orta ve üst katlarına yönelmektedirler. Deri üretim tesislerinin dağılımında ise Yeşilkaynak mahallesindeki Dabakhane Sokak belirlemektedir. Bu alanın özellikle belediyenin hayvan alım satım pazarına yakınlığı tesisler için bir avantaj teşkil etmektedir.

Malatya’daki tekstil sanayine dayanan tesislerin kapalı alanlarına bakıldığında ise üst limit konfeksiyon sanayinde 15000 m², örme sanayinde 5000m², iplik ve entegre tesislerde 100 000 m², deri ve diğer tekstil sektöründe yer alan tesislerde ise 4000 m² civarındadır. Ölçek olarak çok farklı büyüklükte işletmelerin olduğu sektörde ortalama kapalı alanlar sektör ve tesislerin organize, sanayi Güzergâhı veya şehirseldi alanda yer almalarına göre değişmektedir. Konfeksiyon sanayinde kapalı alanlar organizelerde ortalama 3000 m² iken şehirseldi alanda ortalama 400 m²’ye düşmektedir. Bu farklılaşma tekstil sektöründeki alt sektörlerde de benzerlik göstermektedir.

Tesisler kuruldukları alanlarda üretim artışına bağlı olarak depo, arsa, bina veya ulaşım gibi çok farklı alanlarda bir çok problemle karşılaşabilmektedirler. Günde binlerce adet veya yüzlerce ton üretimin yapıldığı tesislerde problemlerle karşılaşmak oldukça doğal bir süreç olarak ortaya çıkabilmektedir. Üretim artışı olan tesislerin gerçek anlamda problemlerle karşılaşmaları ise tesislerin bu problemleri aşamamaya başladıkları, genişleme alanının kalmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Tekstil sektöründeki 43 tesisin(şirket gruplarının eklenmesi ile bu sayı iki katına yaklaşmaktadır) 22’sinde(özellikle şehirseldi alandaki tesislerde daha fazla problemle

karşılaşılmaktadır) bina, arsa, depo, ulaşım gibi sorunlar görülürken sorunların çözümünün mümkün olmadığı, genişleme alanının sonuna ulaşan tesis sayısının ise 25'tir. Bu sonuç 25 tesiste yer değiştirme eğilimini ortaya çıkarmakta, yeni sanayi bölgelerinin kurulması veya bazı sanayi bölgelerinin zayıflaması gibi sonuçlara yol açmaktadır. Sadece şehirseldaki 6 tesisten 4'nün yer değiştirme aşamasında olması mevcut sonuçlarla paralellik taşımaktadır.

Tekstil sektörü Malatya ilinde yerleşmiş ve il ekonomisindeki en önemli sektörlerden biridir. Sektörün Malatya'da kümelenmesinde ve tesislerin ili tercih nedeni olmasında işçi maliyetlerinin düşük olması, Türkiye ve dünya çapındaki köklü firmaların olması, devlet teşvikleri (sigorta, enerji), sektörün Malatya'da yerleşmiş olması, daha önceki yüzyılda ilde tekstil sektörünün varlığı, kamu tesislerinin mevcut sektörel yapıyı oturtması ve güçlendirmesi yatırım sebebi olarak ortaya çıkmaktadır.

Tesis sahiplerinin Malatya iline yatırım yapmasında diğer sektörlerde olduğu gibi tesis sahiplerinin Malatyalı olması temel etken olarak ortaya çıkmaktadır; fakat tekstil sektöründe Malatyalı olma nedeniyle ile yatırım yapma il dışındaki farklı illerde yoğunlukla da İstanbul'da üretim yaparken tesislerin bir kısmını Malatya'ya kaydırma veya İstanbul da işi öğrendikten sonra Malatya iline dönme şeklindedir. İlde yatırım yamada tüm etkenler arasında(arsa, işçi, teşvik, diğer sanayicilere yakınlık, enerji vs) Malatyalı olma 30 kez, devlet teşvikleri 9 kez, işçiye yakınlık ise 5 kez birincil tercih nedeni olmuştur. Günümüzde yatırım bölgelerinin belirlenmesinde tek bir neden çoğu zaman anlamsız kalmakta, yatırım için diğer şartların(enerji, teşvik, ulaşım maliyetleri, pazar bölgeleri vs) kültür, girişimcilik, güvenlik, nüfusun özellikleri, sanayiciye karşı bakış açısının uygun olup olmaması yatırım kararları üzerinde etkili olabilmektedir.

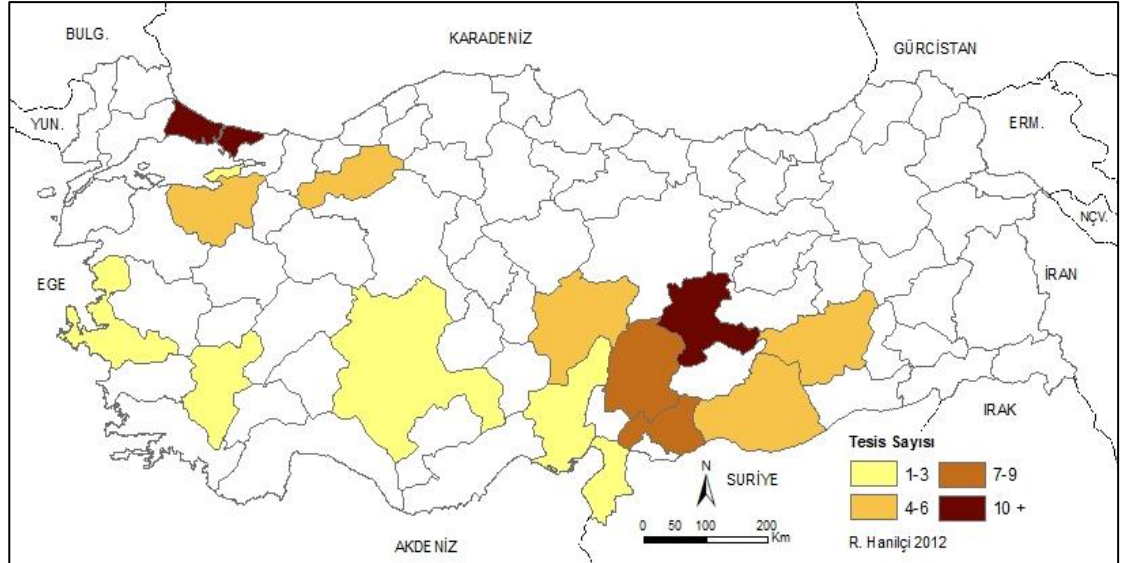
Konfeksiyon sanayine dayanan tesislerin hammadde temin alanlarını tesis ölçeği belirlemektedir. Küçük ve orta ölçekli konfeksiyon işletmelerinde belirgin bir şekilde İstanbul ili öne çıkarken büyük ölçekli işletmelerde Kayseri, Gaziantep, Malatya (Gap, Sanko, Orta Anadolu Mefruşat) ve İstanbul belirlemektedir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerde İstanbul'un dışında hammadde alanı olarak Malatya belirse de eksik kalan bir ürün veya aksesuar malzemesi gibi ürünlerin dışında önemli bir tedarik alanı olarak ortaya çıkmamaktadır. Konfeksiyon üretim tesislerinden entegre olan tesisler hariç diğer tüm tesislerde hammadde olarak kullanılan ürünlerin tümüne yakını fason çalışılan firmalar tarafından gönderilmektedir.

Tekstil sektöründeki örme(kumaş) üretimi yapan tesislerin hammadde(iplik) temin alanlarını fason çalıştıkları firmaların bulunduğu iller belirlemektedir. Çoğunlukla nakliyenin de fason çalışılan firmaya ait olan sektörde hammadde temin alanları öncelikli olarak Malatya ardından Gaziantep, Kahramanmaraş, Adıyaman ve Kayseri illeri ortaya çıkmaktadır. Malatya'daki fason çalışan örme(kumaş) dokuma tesisleri fason çalıştıkları firmalara alan ve mesafe olarak yakın olma eğilimindedirler.

İplik üretim tesislerinin hammadde temin alanları(pamuk ve polyester, viskon vs) hem yurtiçi hem de yurtdışı hammadde temin alanlarından oluşmaktadır. Temin alanlarının belirmesinde hammadde fiyatları ekili olmaktadır. Hammadde fiyatlarındaki farklılaşmalar temin alanlarının da yıldan yıla değişiklik göstermesine neden olmaktadır. Yurtdışı hammadde temin alanları Orta Asya Ülkeleri, ABD, sık olmamakla birlikte Çin, Brezilya, Endonezya'dan oluşmaktadır. Yurtiçi hammadde temin alanları ise Şanlıurfa, Diyarbakır Adana ve Yalova'dır. Şanlıurfa ve Diyarbakır pamuklarındaki fire oranlarının fazla olması(% 10-15) tesisleri ABD pamuğuna yönlendirmektedir. Yapılan bir çok çalışmaya rağmen Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde yetiştirilen pamuktaki kalite standardı istenilen düzeyde sağlanamamıştır (Saha Anket Çalışması;www.sanliurfa.gov.tr) Adana ve Yalova'dan ise polyester ve akrilik temin edilmektedir (Şekil 5.27).

Tekstil sektöründeki büyük işletmelerin hammadde temin alanları diğer tekstil sektörlerine göre daha fazla çeşitlenme göstermektedir. Şanlıurfa, Diyarbakır, Malatya, Kahramanmaraş, Gaziantep, Bursa, Denizli, Hatay iç temin alanlarını;(Şekil 5.27) ABD, Hindistan, Çin, Brezilya, Endonezya ve Tayvan ise yurt dışı temin alanlarını oluşturmaktadır.

Tekstil sektöründe yer alan branda, pamuk telefî, sentetik çuval ve hidrofor pamuk üretimi gibi tesislerinin içinde bulunduğu tekstil alt sektörünün yurtiçi hammadde temin alanları Malatya, Kahramanmaraş, Bursa, Gaziantep, İzmir, Kayseri (Şekil 5.27); yurtdışı temin alanları ise yurtiçi temin alanları kadar sık olmamakla birlikte Suudi Arabistan ve İran'dan oluşmaktadır.

Şekil 5.27. Malatya'daki Tekstil Sanayine Dayanan Tesislerin Yurtiçi Hammadde Temin Alanları, 2010

Tekstil sektöründeki deri üretim ve işleme sanayine dayanan tesislerin hammadde temin alanlarını ise İstanbul, Bolu, Konya, Malatya ve Gaziantep illeri oluşturmaktadır. Malatya'daki deri üreticileri kalite konusunda daha kaliteli deriler üretebilmelerine rağmen ildeki ayakkabı üreticilerinin talep ettikleri nitelik ve fiyat konusunda beklentileri karşılayamamalarından dolayı hammadde temin alanlarının Malatya dışına kaymasına ve kendi pazar alanlarından istifade edememelerine neden olmaktadır. Hammaddenin dışı kaymasında Konya ve Bolu özellikle de İstanbul ilinin sektörde uzmanlaşmış olmaları da önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Hammaddenin temin alanlarında Bolu ve Konya deri sanayi alanında önemli bir kümelenme oluşturmalarına rağmen İstanbul ili daha baskın olarak ortaya çıkmaktadır. Malatya'daki deri ve deri işleme sanayinde hammadde temin alanları içinde Malatya ilinin de çıkmasında deri üretimine dayanan tesislerin hayvan derilerini temin etmelerinden kaynaklanmaktadır. Hammaddenin farklılaşması temin alanlarının da farklılaşmasına neden olabilmektedir. Ayakkabı üretim atölyeleri için deri temininde İstanbul öne çıkarken, ayakkabı tabanı temininde Konya öne çıkmaktadır(Şekil 5.27).

Tekstil sanayine dayanan tesislerin yurtdışı pazar alanları ağırlıklı olarak Avrupa ülkelerinden oluşmaktadır.

Tekstil sektöründe hammadde taşıma maliyetleri konfeksiyon ve örme sanayi hariç diğer sektörlerde hammadde temin alanlarının İstanbul ve yurtdışı olmasının da etkisi ile yüksek çıkmaktadır. Konfeksiyon ve örme sanayinde hammadde gönderiminin

genelde fason çalışan firmaya ait olması hammadde temin maliyetlerinin aylık ortalama 5000 TL civarında olmasına neden olmaktadır. Tekstil sektöründeki iplik üretim tesislerinde aylık ortalama 10-100 bin TL, entegre olan tesisler de ise 500-1 milyon TL arasındadır. Deri üretim tesislerinde ise 1 tesiste aylık ortalama 10 000 TL, diğer tesislerde ise 1000 TL civarındadır. İldeki en yüksek taşıma maliyetlerinin çıktığı tekstil sektöründe taşıma sistemleri ve araç sayılarında oldukça sistematik ve paralel bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Tekstil sektöründeki mamul maddelerin taşınma maliyeti hammaddelerin taşınma maliyetine göre daha düşük kalmaktadır. Taşınma maliyetinin yüksek veya düşük çıkmasında genelde firmaların kendi aralarında yaptıkları anlaşmalar belirleyici olmaktadır. Konfeksiyon ve örme sanayinde aylık ortalama taşıma maliyeti 5-10 bin TL, iplik üretim tesislerinde 20-150 bin TL, entegre tesislerde 50-400 bin TL, diğer tekstil üretimine dayanan tesislerde 10 bin TL, deri sanayinde ise mamul madde taşıma maliyetleri alıcı veya fason çalıştıkları firmaya ait olmaktadır.

Tekstil sektöründe hammadde temininde konfeksiyon ve deri üretim tesislerinde ambar, kargo, nakliye veya otobüs firmaları aracılığı ile yapılırken iplik, örme ve entegre olan tesislerin tümünde sadece nakliye firmaları kullanılmaktadır. Örme, İplik ve entegre üretim tesislerinde taşıma sistemleri belirgin bir şekilde hiçbir tesiste farklılık göstermeksizin belli bir yapıdadır. Bu durumu tesislerin binlerce tonluk üretim yapmalarına rağmen firmaların araç sayılarında(1 veya 2 araç) da görmek mümkündür. Hammadde temininde pamuk ABD gibi deniz aşırı ülkelerden ithal ediliyorsa Mersin Limanı ve ardından karayolu ile Malatya'ya getirilmektedir. Şayet hammadde temin alanları Orta Asya ise doğrudan karayolu bağlantısı kullanılmaktadır.

Hammaddeden kaynaklanan sorunlar konfeksiyonda; kumaşta kalite sorunu, fason çalışılan firmaların aksesuar veya kumaşı eksik göndermesi ve özellikle kumaşın defolu olması; örme sanayinde İpin sert olması, ince-kalın gelmesi, fazla kopması, iplikteki nem oranının düşük olması nedeniyle iplikteki kopmalar; iplik üretim tesislerinde iç piyasada(Şanlıurfa Diyarbakır) istenilen nitelikte pamuğun bulunamaması, pamuğun içinden bez, taş vs çıkması, pamuktaki kirlilik ve pamukta fiyat istikrarının olmaması; entegre tesislerde iplikteki tüylülük, kalınlık ve incelik, pamukta fire kaybının fazla olması, pamuğun ıslatılması, renk sorunu; branda üretimine dayanan tesislerde pvs'nin bazen bulunmaması, ipliğin dayanıklılığının az olması ve pamuk telefinin (firenin) fazla olması; deri sanayinde Malatya'da yeteri kadar

hammadenin (deri) olmaması, deride kesim hataları ve zamanında tuzlamama; ayakkabı üretim tesislerinde ise deride leke ve deri kalitesinin düşük olması sorunları ile karşılaşilmektedir. Saha çalışmasında görüşülen 32 tesisten sadece 6'sı hammaddeden kaynaklanan sorunlardan orta ve önemli düzeyde etkilenmektedir. Günümüzde hammaddeden kaynaklanan sorunlar bir çok sektörde sorun olmaktan çıkmıştır. Hammaddenin görülerek alınması, farklı ebat, çeşit ve türde üretilebilmesi ve değişik pazar alanlarından temin edilmesi, aynı anda çok miktarda taşınabilmesi, bozulabilirliğinin asgariye indirilmesi gibi nedenlerden dolayı bu değişkenin etkisi giderek azalmaktadır.

Tekstil sanayinde üretim aşamalarında kullanılan makinelerin tedarik alanları olarak genelde yurtdışı pazar alanları ortaya çıkmaktadır. Üretimde kullanılan makinelerde önemli bir düzeyde dışa bağımlılık söz konusudur. Konfeksiyon sanayinde İstanbul, Adana, İzmir, Bursa, Malatya yurt içi Almanya ve Japonya yurt dışı temin alanlarını oluşturmaktadır. Örne sanayinde İstanbul yurt içi İtalya, Almanya ve Güney Kore ise yurtdışı pazar alanlarını oluşturmaktadır. İplik üretim tesislerinde makine ölçek ve türlerinin de değişmesinin etkisi ile temin alanları tamamıyla yurt dışına kaymaktadır. Almanya, Japonya ve İsviçre'den oluşan yurtdışı pazar alanlarından diğer sektörlerin bir çoğunda olduğu gibi Almanya öne çıkmaktadır. Entegre tesislerde üretimin bir kısmında yerli makinelerin ihtiyacı karşılayabilmesi makine temin alanlarının yurt içine yönelmesini sağlamıştır. İstanbul ve Aydın ilinde tekstil makine üretimi yapan firmaların olması bu illerin yurtiçi temin alanları olarak belirmesini sağlarken Almanya, İtalya, İsviçre ve ABD yurt dışı pazar alanı olarak belirlemektedir. Deri ve ayakkabı sanayinde ise makine alanları tamamıyla yurt içine dönmektedir. İstanbul, Bursa, Konya, Denizli, Gaziantep, Uşak ve Hatay deri ve ayakkabı sanayindeki makine temin alanlarını oluşturmaktadır.

Tekstil sektöründeki makine temin alanlarında belli makinalarda belli ülkeler öne çıkmaktadır. İplik(Open End) Almanya, İplik(Ring) İtalya; dokuma Almanya, İtalya ve İsviçre; boya ve terbiye ABD ve yerli (Boyamada yerli makineler ihtiyaca cevap verebilmektedir) makineler öne çıkmaktadır. Konfeksiyon ve örme sanayinde yurt içi pazar alanlarının biraz daha belirginleşmesinde tesis sahiplerinin sıfır ve ikinci el makineleri Türkiye'de satın almalarının sayısal olarak istatistikleri arttırmasından kaynaklanmaktadır.

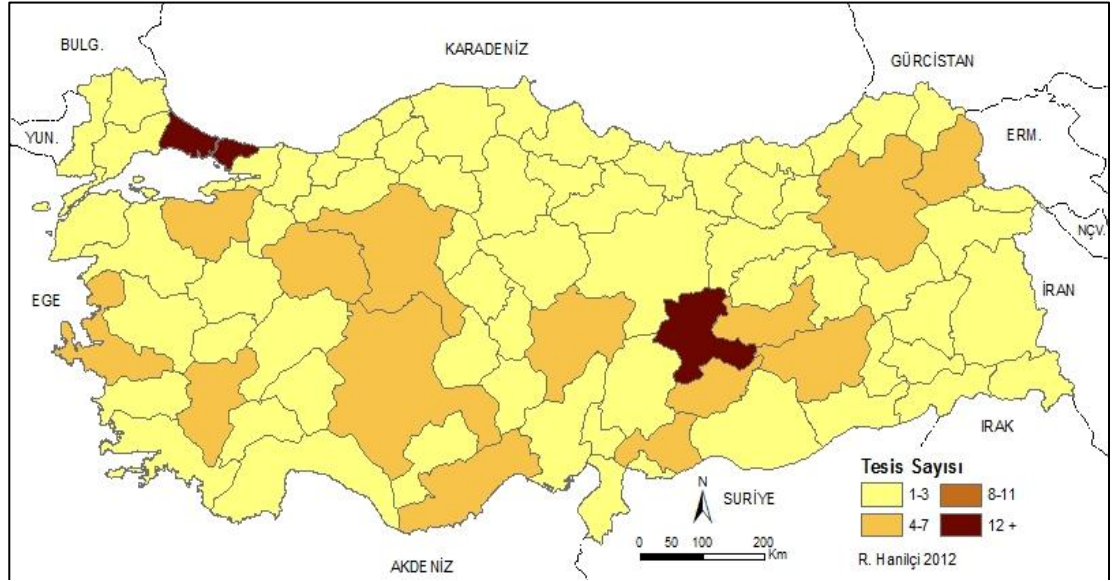
Malatya'daki tekstil sanayine dayanan tesislerin yurt içi ve özellikle yurt dışında geniş bir pazar alanına yayılmaları önemli düzeyde bir ihracat gerçekleştirmelerini sağlamaktadır. Tesis kayıtlarının İstanbul, İzmir gibi farklı illerde olması veya Malatya'daki bir çok firmanın fason çalışması ildeki tekstil sanayine dayanan tesislerinin ağırlığının silik kalmasına neden olmaktadır. Yıllık 200 milyon \$ civarında tekstil ihracatı gerçekleştiren Malatya ili toplam kayısı ihracatı ile paralel bir seyir izlemektedir.

Tekstil sanayinde fason çalışan firmalarda ihracat, üretim yaptıkları firmalar tarafından gerçekleştirirken, entegre ve şubeleri Malatya'da olan tesisler doğrudan kendileri ihracat yapmaktadırlar. Dolayısıyla ilde fason çalışan firmaların doğrudan ihracat yapmaması, tesis kayıtlarının farklı illerde gözükmemesi ve tekstil sektörü içindeki örme, iplik üretim tesislerinin yapısal(Türkiye'de ham kumaş veya doğrudan iplik satışından ziyade işlenmiş ürün ihracı söz konusudur) olarak ihracat eğiliminin zayıf olması 45 tesisten 17 tesisin ihracat yaptığı sonucuyla karşılaşılmamasına neden olmaktadır. Yapılan toplam ihracat, tesislerin toplam üretimi içinde % 10 ile 100 arasında değişmektedir. Tekstil sektörünün genelinde hem toplam üretime göre ihracat miktarının daha düşük seyrettiği sektörler hem de tesis sayısı olarak daha az sayıda tesisin ihracat yaptığı sektörler örme ve iplik üretiminde dayanan tesislerdir. İldeki tekstil sektöründeki deri üretim tesislerinde dikkati çeken hususlardan biride deri sanayinin tekstil sektörü ile herhangi bir şekilde bir bütünleşme sağlayamamasıdır. 6 deri üretim tesisinin hiçbirinde ihracat eğiliminin görülmemesi ve tekstil sektöründeki herhangi bir alt sektörde üretimin ortak olmaması sektördeki önemli sorun ve kayıplardan biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Malatya'daki konfeksiyon sanayinde İstanbul, İzmir, Malatya ve nadiren(bir tesis) doğu illeri yurt içi pazar alanlarını, İtalya, İngiltere, Fransa, Rusya, İspanya, İsveç ve Avrupa'nın diğer ülkeleri ise yurtdışı pazar alanlarını oluşturmaktadır. Bir çok tesiste Avrupa ülkelerinin geneli pazar alanı olarak belirlemekte ve bazı tesislerin pazarlama üsleri Avrupa ülkelerinde bulunmaktadır (Şekil 5.28).

Örme ve iplik sanayindeki genel yapının etkisi ile pazar alanları ağırlıklı olarak yurt içine yönelmektedir. Malatya, İstanbul, Bursa, Kayseri, Adıyaman, Denizli illeri iç pazar alanlarını İngiltere ve Fransa ise dış pazar alanlarını oluşturmaktadır. Örme sanayindeki tesislerin İstanbul ve özellikle de Malatya'daki entegre firmalara fason çalışmasının etkisi ile Malatya ili sayısal olarak öne çıkmaktadır. İplik ve örme

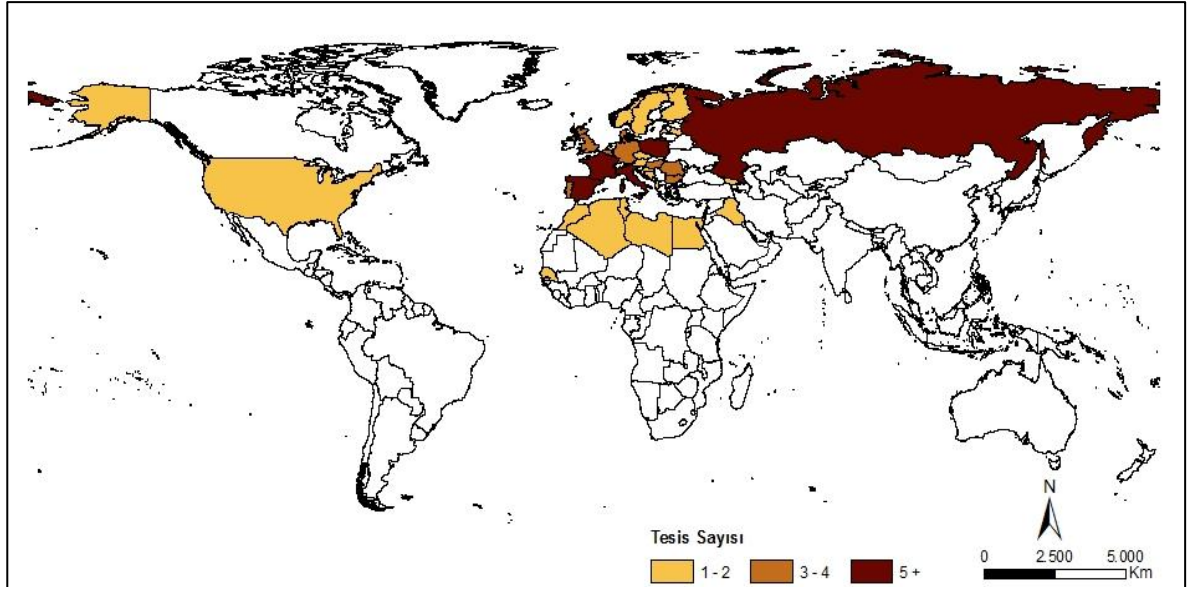
sanayinin pazar alanlarının dağılışımda tekstil sektörünün gelişmiş olduğu iller ön plana çıkmaktadır.

Şekil 5.28. Malatya'daki Tekstil Sanayine Dayanan Tesislerin Yurtiçi Pazar Alanları, 2010

Tekstil sektörü içinde yer alan diğer tesisler(branda, sentetik çuval vs üreticileri), tekstil sektöründeki genel pazar alanlarından farklılaşma eğilimi gösterirler. İstanbul, Malatya, Mersin, Kayseri ardından Kars, Muş, Antalya, Samsun, Gaziantep, Hatay, Sivas, Diyarbakır, Elazığ, Batman, Adıyaman, Bursa, Kocaeli, Denizli, İzmir, Ankara, Eskişehir, Konya, Afyon, Manisa ve Kahramanmaraş yurt içi (Şekil 5.28)

Malatya'daki entegre tesislerde tesis ve üretim ölçeğinin değişmesinin de etkisi ile pazar alanları da genişlemektedir. Yurt içi pazar alanlarından ziyade yurt dışı pazar alanlarının öne çıktığı sektörde İtalya, İspanya, Polonya, Portekiz, Rusya, Macaristan, Almanya, Tunus ve Cezayir'in ardından Belçika, ABD, Mısır, Romanya, Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda, Libya, Fas İsrail ve Bulgaristan gelmektedir. Entegre tesislerdeki yurt içi pazar alanları ise tüm ülke olmakla birlikte İstanbul, Bursa ve Malatya öne çıkmaktadır. Tekstil sektöründeki tesislerin genelinin dağıtım ve pazarlama üsleri İstanbul ilinde bulunmaktadır. Firmaların İstanbul'daki depoları aracılığı ile yurtiçi ve yurtdışına pazarlama ve dağıtım yapılmaktadır (Şekil 5.29).

Şekil 5.29. Malatya'daki Tekstil Sanayine Dayanan Tesislerin Yurtdışı Pazar Alanları, 2010

Irak, Senegal, Gürcistan, Arnavutluk ve Rusya ise yurt dışı pazar alanlarını oluşturmaktadır. Pazar alanlarının belirmesinde sektör içindeki birbirinden farklı ölçek ve nitelikte tesislerin olması, tesislerin pazar alanlarında da bir kümelenme veya doğu-batı şeklinde bir dağılışı ortaya çıkmamasına neden olmaktadır. Bazı tesislerde batı illeri öne çıkarken bazı tesislerde de doğu ve yakın iller öne çıkabilmektedir. Genel bir toplanma veya dağılma olmamasına rağmen İstanbul ili bu genelleme içinde farklılaşma eğilimindedir. Tekstil sektöründeki diğer (branda, sentetik çuval vs) tesislerde, tesislerin sektörel olarak birbirinden farklılaşması nedeniyle pazar alanlarında bir toplanma veya dağılma görülmemesi deri sanayi içindeki tesislerin benzerlik göstermesinin etkisi ile tekrar bir kümelenme ve toplanma görülmesinde neden olmaktadır. İstanbul, Malatya, Elazığ, Konya ve Ankara öne çıktığı deri sanayinde ikincil pazar alanları olarak da Gaziantep, Erzurum, Diyarbakır, İzmir ve Bursa illeri belirlemektedir.

Tekstil sektörünün pazarlama yöntemleri Malatya İlindeki imalat sanayine dayanan tesislerden farklılıklar göstermektedir. Diğer imalat sektörlerinde bayiliklere bağlı pazarlama yapılırken, tekstil sektörünün hiçbir alt dalında bayilik sistemi görülmemektedir. Tekstil sektöründeki tesislerin hemen hemen tümünde pazarlama İstanbul'daki şube ve bürolar aracılığı ile yapılmaktadır. Tekstil sektöründeki tesislerde üretim Malatya'da pazarlama, yönetsel süreç ve diğer aşamalar çoğunlukla İstanbul'dan yürütülmektedir. Pazarlama yöntemlerindeki farklılık taşıma, araç sayıları ve diğer alanlarda da kendini göstermektedir. Tekstil sektöründeki tesislerin

genelinde(konfeksiyon sanayi hariç) araç sayılarının sınırlı olması tüm taşıma süreçlerinde nakliye kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Üretim aşamalarında entegre olan tesislerde bile çoğunlukla sadece bir araç kullanılması tüm tesislerde görülen ortak bir uygulamadır. Taşımanın tümüyle nakliye firmaları ile yapılması ürün gönderiminde de herhangi bir sorunla karşılaşılmasını sağlamaktadır. Bir kısım tesislerde araç sayıları 5 civarında gözükmese de tesis çalışan ve yöneticilerine tahsis edilen özel araçlardan kaynaklanmaktadır. Konfeksiyon sanayinde ve diğer tesislerde işletme araçlarının kullanım amacı personel nakli ve mamul madde taşımacılığıdır. Konfeksiyon sanayindeki tesislerde personel naklinin çıkmasında kişisel amaçlı kullanılan minibüs türü araçlarla aynı zamanda personel nakli ve diğer işler için kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Çalışan sayısının sınırlılığı ve sadece çalışan bir kısım personelin taşınması konfeksiyon ve örme sanayindeki tesislerde böyle bir uygulamayı mümkün olmaktadır.

Tekstil sektöründe çalışan sayısının fazlalığı en yüksek taşıma maliyetlerinin de tekstil sektöründe çıkmasına neden olmaktadır. Taşınan personel sayısının fazla olmasına rağmen tesislerdeki vardiya sistemi ve ulaşım güzergâhlarındaki sadeliğin etkisi ile taşıma maliyetlerdeki artış belli bir düzeyde kalmaktadır. Fabrikadan alınan personel şehir merkezine bırakılırken, şehir merkezinden alınan personelin de yine aynı araçlarla fabrikaya bırakılması taşıma maliyetlerinde önemli bir tasarruf sağlamaktadır.

Servis Güzergâhları genelde iki temel Güzergâhtan oluşmaktadır. İlk Güzergâh çevre yolu diğer Güzergâh ise Fahri Kayahan Bulvarı ve Carrefoursa önünden devam edip Hasanbey Caddesiyle birleşmesi şeklindedir. Belli bir hattan personel alınıp bırakılmasına dayanan taşıma işlemleri servis işletmeleri tarafından yürütülmektedir. Konfeksiyon sanayindeki bir veya iki tesisin mahallelere uğraması dışında servis Güzergâhları tüm tesislerde Çevre Yoluna bağlı olarak işlemektedir.

Malatya'daki imalat sanayine dayanan tesislerde en yüksek enerji maliyetleri tekstil sektöründe görülmektedir. Pamuğun işlenmiş ürüne kadar olan tüm süreçlerin gerçekleştirilebildiği tesislerde ürünün her bir aşamasında farklı bir nitelik kazandırarak üretim süreçleri devam etmektedir. Pamuğa her bir aşamada ilave edilen nitelikler yoğun bir emek ve enerji gibi birçok değişkenin kullanım miktarını önemli ölçüde yukarı doğru çekmektedir. İldeki tekstil sanayinde enerji maliyetleri tesis ölçeği ve bulunduğu alt sektör ile paralellik göstermektedir.

Konfeksiyon sanayinde aylık ortalama enerji maliyetleri sektör içindeki orta ölçekli tesislerde(30-50 arasında çalışan sayısına sahip) 5000 TL civarında seyretmektedir. 500-100 kişinin çalıştığı büyük ölçekli tesislerde ise enerji maliyetleri 100 bin TL civarındadır. Konfeksiyon sanayinde enerji maliyetlerinin yükselmesinde tesislerde bulunan ütü kullanımından kaynaklanmaktadır. Gömlek gibi ütü gereksinimi fazla olan ürünlerin üretimine dayanan tesislerinde ütü kullanımı nedeniyle enerji maliyetleri daha yüksek çıkmaktadır. Örme sanayine dayanan tesisler de aylık ortalama enerji maliyetleri tesis ölçeklerinin diğer tekstil alt sektörlerindeki kadar farklılaşmaması nedeniyle 5000-15 000 TL arasında değişmektedir. Örme sanayindeki çalışan sayısının, konfeksiyon ve diğer sektörlerle göre düşük olmasına rağmen makine kullanımının yoğun olduğu sektörlerden biri olması nedeniyle enerji maliyetleri bir çok sektörden yüksek çıkmaktadır.

İplik üretim tesislerinde enerji maliyetleri örme, konfeksiyon ve imalat sanayine dayanan diğer sektörlerle göre oldukça yüksek çıkmaktadır. Aynı ölçekteki iplik sanayi tesislerinde enerji, üretim ve maliyetlerdeki benzerlik dikkat çekmektedir. İplik üretim tesisleri içindeki büyük ölçekli tesislerde aylık enerji maliyeti 500 bin TL civarında seyrederken diğer tesislerde 150-200 bin TL civarındadır. Örme ve iplik üretim tesislerinin tümünde sadece elektrik enerjisi kullanılmaktadır. Elektrik kalitesindeki değişiklikler ve kesintiler tesisler üzerinde oldukça önemli sorunlara neden olmaktadır.

İlde enerji maliyetlerinin en yüksek olduğu sektör tekstil sektörü içindeki entegre olan tesislerde görülmektedir. Enerji maliyet ve çeşitliliğinin arttığı sektörde aylık ortalama maliyetler tüm tesislerde 500 bin TL'nin üzerinde seyretmektedir. En yüksek enerji maliyetleri ise aylık ortalama 2 milyon TL'nin üzerindedir. Enerji maliyetlerinin artmasında tesislerde ısı elde etmek için kullanılan kömürden kaynaklanmaktadır. Kömürün elektrik ve doğalgaza göre maliyet açısından daha avantajlı olması tesislerde kömür kullanımını önemli ölçüde arttırmaktadır. Tesislerde kullanılan kömürün türü farklılaşma eğilimindedir. Sivas(Divriği), Adıyaman(Gölbaşı), Şırnak(Cizre) veya ithal kömürün kullanıldığı tesislerde kazan ve sistemlerde kullanılan kömüre göre farklılaşmaktadır. İthal kömürlerde 6500 kalori yerli kömürlerde ise 3500 kalori elde edilmektedir. Kalori miktarındaki farklılık fiyat farkına da yansımaktadır. Fiyat aralığı 100-500 TL arasında seyreden kömür fiyatlarında il genelinde yerli kullanım miktarı daha yüksektir.

Tekstil tesisleri içinde yer alan diğer(sentetik çuval üreticileri, pamuk telefi işleme vs) tesislerde tesis çeşit ve ölçeklerinin değişmesi ile enerji maliyetleri de değişkenlik göstermektedir. Genel olarak sektörde aylık ortalama 1000, 5000 ve 10 000 TL enerji maliyetleri belirmektedir. Sektörde en üst düzeyde aylık enerji maliyetleri ise 150 bin TL civarındadır. Deri sanayindeki tüm tesislerde enerji maliyetleri 5000 TL'nin altında çoğunlukla da 1000 -2000 TL civarındadır.

Tekstil sektöründe üretim eğilimi 3 vardiya şeklindedir. Üretimin devamlılığına dayanan sektörde örme, iplik ve entegre tesislerinin tümünde üretim durmaksızın devam ederken konfeksiyon ve deri üretim tesislerinde vardiya eğilimi zayıflamakta veya ortadan kalkmaktadır. İplik, örme ve entegre tesislerin tamamında vardiyalı çalışılmaktadır. Tekstil sektöründeki diğer 27 tesisten sadece 3'ünde vardiya görülmektedir. Diğer sektörlerde belirginleşen teknik personel açığı tekstil sektöründe de kendini göstermektedir. Tesislerin 28'inde teknik personel, 3 tesiste idari, 1 tesiste işçi ihtiyacı görülürken 10 tesiste ise hiçbir personele ihtiyaç duyulmamaktadır. Özellikle teknik personel ihtiyacının en fazla görüldüğü konfeksiyon sanayinde teknik personelle ifade edilmek istenen makinelerin tamir bakımından ziyade kesim, dikim ve diğer işleri yapabilecek kalifiye elemandır. Örme ve iplik ve entegre tesislerde teknik personel ihtiyacı azalırken, konfeksiyon ve deri sanayi içindeki ayakkabı sanayinde eğitim ve öğretimin 8 yıla çıkması usta-çırak akışının bozulmasına neden olduğu için teknik personel konusunda sıkıntı yaşanmaktadır(Saha Anket Çalışması). Tekstil sektöründe dikkati çeken özelliklerden biride özellikle entegre tesislerde idari personel ihtiyacının duyulmasıdır. Tesis ölçeğinin farklılaştığı entegre tesislerde en az bir veya iki dil bilen, yönetim süreçlerinde, üretim ve sektörde uzmanlaşmış, değişen piyasa koşullarını görebilen ve ileriye tahmin edebilen üst düzey yönetici ihtiyacı öne çıkmaktadır.

İmalat sanayi içinde en fazla kaza sayısı tekstil sektöründe görülmektedir. 1 yıl içinde 17 kazanın görüldüğü sektörde çalışan sayısının fazlalığı, kaza kayıtlarının kurumsal şirketlerde tutulması gibi nedenlerden dolayı sayısal olarak fazla, oransal olarak ise oldukça sınırlı(%o 1) bir kaza sayısı ortaya çıkmaktadır. İlde kurumsallaşmış şirketlerde kaza sayılarının azalış göstermesinde veya sınırlı olmasında tesisler tarafından verilen eğitim çalışmalarının sonuç vermesi etkili olmaktadır (Saha Anket Çalışması). Tekstil sektöründe görülen iş kazaları; kimyasalların göze kaçması, kimyasallar nedeni ile kayganlaşan zeminde düşme, tozlu ortamlar, yaz aylarında

mevsimsel ve makinelerin çalışması nedeniyle oluşan aşırı sıcaklar, kazan dairesinde çalışanlar için aşırı sıcak ve nemli ortamlar iş kazalarının nedenleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Tekstil sektöründeki tesisler genelde hızlı bir büyüme eğilimi gösterir. Bu büyüme eğilimi hem alansal hem de makine, çalışan, üretim ve diğer alanlarda gerçekleşmektedir. Ekonomik daralmalara rağmen ilde sürekli büyüyen bir tekstil yapısının varlığı söz konusudur. Genel kriz ve daralmalardan önemli bir şekilde etkilenen sektörde kriz dönemlerinin bitimi sonrasındaki ay veya yıllarda sektör % 100 kapasite ile çalışarak kriz dönemlerinin etkilerini hızlı bir şekilde üzerinden atmaktadır.

Tesislerin yatırım yapması karşısındaki engellerden sermaye yetersizliği faktörü imalat sanayine dayanan bir çok sektörde görülmesine rağmen tekstil sektöründeki büyük ölçekli tesislerde bu faktörün etkisi zayıflama eğilimi göstermektedir. Yatırım projelerini engellemede talep istikrarsızlığı tesisler için belirleyici olmaktadır. Dönem dönem azalan talepler veya Uzakdoğu menşeli ürünlerin oluşturduğu rekabet(gümrük duvarlarında yapılan vergi arttırmaları ile bu etki azaltılmıştır) tesislerde yatırım projelerinin ötelenmesinde neden olmaktadır. Yatırım projelerinin gerçekleşmemesi veya gecikmesinde önemli bir etkende makine siparişlerinin gecikmesidir. Siparişlerin bir yıldan daha fazla beklenilmesi yatırım projelerinin gerçekleşmesinde önemli bir belirsizlik oluşturmaktadır.

İlde tekstil sektöründe ölçek olarak ulaşılabilecek en son sınıra dayanan tesislerde büyüme üretimin miktarının artırılması yönünde değil, tesislerin verimliliğinin artırılması ve farklı alanlarda kayması(inşaat, enerji, haberleşme vs) yönündedir. Yatırımların tekstil sektörü dışına çıkmasında tekstil sektöründeki karlılığın azalması ve tesislerin maksimum büyüklüğe erişmeleri etkili olmaktadır.

Tekstil sektörünün genelinde(konfeksiyon sanayi hariç) ulaşım ve nakliye sistemleri tesislerin ölçek ve özellikleri değişse de aynı yöntem ve araçlarla işlemektedir. Özellikle İstanbul ve Malatya arasında bir iş akışının sürdüğü tekstil sektöründe ulaşım nakliye firmaları ile yapılmaktadır. Sistem ve yapının benzerliği tüm tesislerde taşıma maliyetlerinin de kg başına ortalama benzer fiyatlarla taşınmasına neden olmaktadır. 2010 yılında fiyatın(kg başına 10 kuruş), taşıma sisteminin(nakliye) ve taşınan alanın(İstanbul) belli olması böyle bir tablonun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.(Saha Anket Çalışması)

Malatya'daki tekstil ve diğer sektörlerin diğer bir özelliği tesislerin Türkiye içinde ve dışında yer değiştirmesidir. İlin oluşturmuş olduğu kent ekonomisi geniş bir alandan etkilenme ve etkileme durumdadır. Büyüyen bir sanayi ve ticaret ağı ile Türkiye'deki diğer illerden yatırım çektiği gibi yurt dışında da önemli yatırımlar gerçekleşmektedir. Bu yatırımların başında 2005'li yıllarda yurtdışına yönelen tekstil sektörü oluşturmaktadır. Orta Asya'daki ucuz işçilik, enerji ve hammadde (pamuk) kaynakları, tekstil tesislerinin Orta Asya'ya ülkelerine taşınmasına neden olmuştur. Özellikle enerji kaynakları ve hammadde açısından cazip olan Orta Asya ülkeleri (Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan) zayıf ticaret yapısı, oturmamış hukuk sistemleri ve sanayi sektöründeki önemli altyapı eksiklikleri nedeniyle tesislerin Orta Asya'ya yönelmeleri sınırlı kalmıştır.

Fotoğraf 5.23. Türk Girişimci Bölgesi, Kahire, Mısır, 2013

Kaynak: T. Yıldız

Malatya'daki tekstil sanayine dayanan tesislerinin yöneldiği önemli ülkelerden biride Mısır'dır. Türkiye'deki farklı illerden bir çok tekstil firmasının özellikle konfeksiyon üretim tesislerinin yöneldiği Mısır'da Kahire'de Türk Girişimci Bölgesi kurulmuştur. Tekstil üretim tesislerinin Mısır'a yönelmesinde ABD'nin Mısır'dan ihracat yapan firmalara kota uygulamaması etken olmaktadır²⁴ (Saha Anket Çalışması, 2010; Özcan, 2011; Tursun, 2004). Yurtdışında açılan tesisler, Malatya'daki firmaların çoğunlukla ikinci veya üçüncü tesisleri şeklindedir.

Tekstil sektörü dışındaki makine, gıda, inşaat sektörlerinde de Malatya'dan yurtdışına yatırımlar olmaktadır. Sanayici olmanın verdiği girişimcilik ve fırsatları

²⁴ Mısırdan ABD'ye yapılan ihracatlar da ihracat yapılan miktarın yaklaşık % 10'nun İsrail'den yapılma şartı bulunmaktadır.

değerlendirme Malatya'daki firmaların kendi sektörleri dışında farklı ülkelerde bir çok yatırım yapmalarında etken olmaktadır. Özellikle inşaat, telekom, enerji sektörlerindeki kar oranlarının bir çok sektörden daha fazla olması yatırımların farklı sektörlerden bu alanlara yönelmesine neden olmuştur.

5.7. Diğer Sektörler

Malatya'da gıda, kimya, tekstil gibi sektörlerin dışında genelde ildeki pazar alanına bağlı olarak farklı sektörlerde yer alan fakat bir kümelenme oluşturamayan veya sadece ildeki taleplere yönelik olarak çalışan işletmeler diğer sanayi tesisleri altında toplanmıştır. Bu tesisler; cam işleme, elektrik üretimi, karton kutu, matbaa, geri dönüşüm, reklam panoları ve protez üretimi gibi sektörlerde faaliyet göstermektedir. 43 tesisin yer aldığı sanayi grubunda matbaa üretiminde dayanan tesisler diğer tesislere göre sayısal olarak daha fazladır. Adıyaman, Kahramanmaraş gibi çevre iller ile Malatya'daki tekstil fabrikalarının oluşturduğu pazar alanına bağlı olarak kağıt masura üretimine dayanan tesislerde de bir fazlalık göze çarpmaktadır.

Tesislerin kuruluş dönemleri 1960'lı yıllara kadar uzanmaktadır. Tesis sayısı olarak 1970 ve 1980'li yıllarda sınırlı bir gelişme gösteren sektör 1990'lı yıllarda hız kazanarak 2000 sonrasında sıçrama göstermiştir. 43 tesisin 21'i 2000 sonrasında kurulması 2000 sonrasındaki dönemin önemini ortaya koymaktadır.

Fotoğraf 5.24. Malatya'daki Tekstil Fabrikalarında İplik Üretimi, 2012

Kaynak: Anateks Tekstil Fabrikası

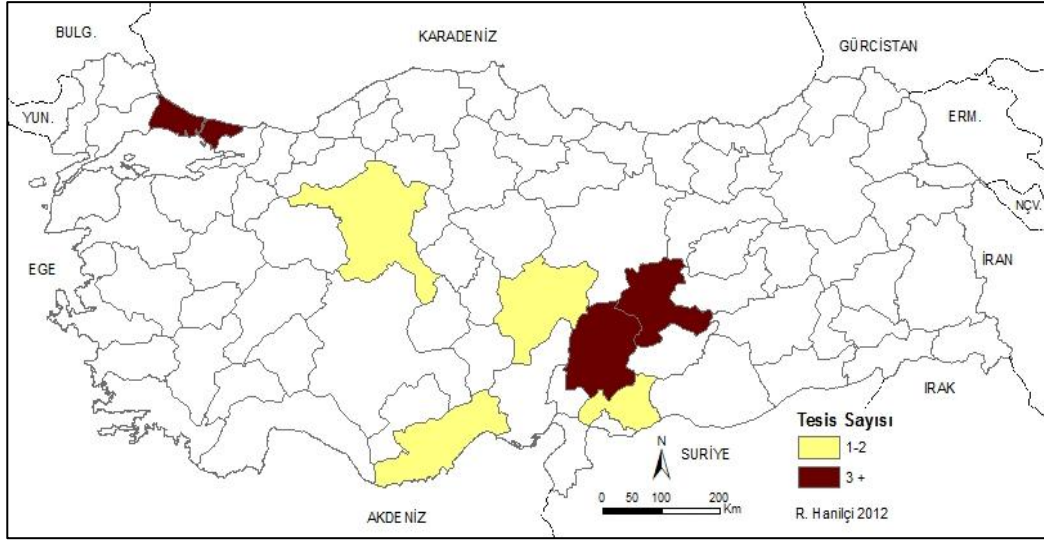
Diğer sektörler içinde yer alan tesisler I. ve II. Organize, Özsan Sanayi Sitesi ve özellikle şehir merkezine bağlı olarak dağılışı göstermektedirler. Bu dağılışı içinde şehirs el alan içindeki tesisler diğer tesislere göre daha yoğunluktadırlar. 43 tesisin 28'i şehirs el alanda 9'u I. ve II. Organizede, 6'sı ise Özsan Sanayi Sitesinde yer almaktadır. Tesislerin dağılışında tesis ölçekleri, üretim ve bulundukları sektör dağılışıa yön vermektedir. Aylık 100 ton civarında karton kutu imalatı yapan tesisler üretim ölçeginin artması nedeniyle organizelerde yer alma eğilimindeyken kâğıt basımı, diş protez ve altın takı imalatı yapan tesislerde, tesislerin şehirs el alandaki işyerlerine yönelik üretim yapmalarının da etkisi ile tesisler şehirs el alanda yoğunlaşmaktadır.

Diğerleri olarak adlandırılan 43 tesiste toplam çalışan 398 kişidir. 43 tesisin 23'ü 10 kişinin altında çalışana sahip mikro işletmeler şeklindedir. Sektör içindeki en büyük tesisler reklam sektöründe ve diş protez sektöründe uzmanlaşmış birer firma, kâğıt masura ve karton kutu sektöründe 6 toplamda ise diğer firmaların eklenmesi ile 10 civarında firma sektöründe uzmanlaşma eğilimindedir. Kâğıt masura ve karton kutu imalatında uzmanlaşmaya başlayan firmalarda yıllık 1000 tonun üzerinde imalat ve 20-50 arasında çalışan söz konusudur.

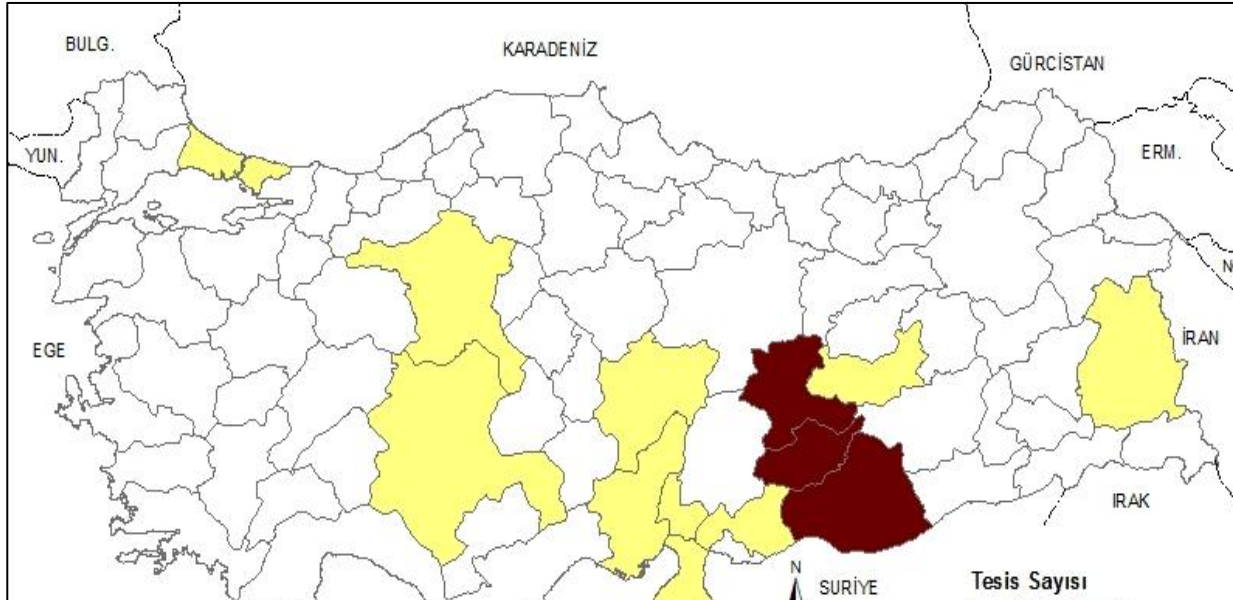
Tesislerin ilde kurulmasında Malatya'daki pazar alanı önemli bir etkindir. 7 tesisin ildeki kuruluş faktörüne bakıldığında 6 tesis sahibinin Malatyalı olması 1'nin ise pazara yakınlık faktöründen dolayı kuruldukları görölmektedir. Sektörün genel yapısı olan Malatya iline yönelik üretim yapma, tesis ölçeklerinin büyümesi ile pazar alanları çevre illere doğru genişleme eğilimi göstermektedir.

Tesislerdeki kapalı alanlardaki üst sınır 2500 m² civarındadır. Kapalı alanlar olarak önemli bir büyüklüğe erişemeyen sektörde tesislerin sınırlı bir alanda üretim yapabilmeleri alan konusunda geniş alanlara sahip tesislerle karşılaşmayı zorlaştırmaktadır. Matbaa ürünlerine dayalı tesislerin binaların bodrum katlarda veya şehir içindeki işyerlerinde yapılanmaları tesislerin şehir içinde yoğunlaşmalarına neden olmaktadır.

Farklı nitelikte tesislerin bir arada bulunması hammadde temin alanlarının farklılaşmasına neden olmaktadır. Yurtiçi hammadde temin alanları İstanbul, Malatya, Maraş, Gaziantep, Ankara, Kayseri ve Mersin ilinden yurtdışı hammadde temin alanları (Şekil 5.30) ise Suudi Arabistan ABD, G Kore, Almanya, Çin, Güney Kore, Malezya, Tayvan ve İtalya'dan oluşmaktadır.

Şekil 5.30. Malatya'daki Diğer Sanayi Tesislerin Hammadde Temin Alanları, 2010

Şekil 5.31. Malatya'daki Diğer Sanayi Tesislerinin Pazar Alanları, 2010

Diğer sanayi tesislerinin pazar alanlarını başta Malatya ardından Şanlıurfa, Adıyaman, Elazığ, Osmaniye, Gaziantep, Kayseri, Konya, Adana, Hatay, Ankara, Van ve İstanbul illerinden oluşmaktadır (Şekil 5.31). Yurtdışı pazar alanı olarak da Irak belirlemektedir. Irak, Malatya ve diğer doğu, güneydoğu illeri için önemli bir pazar alanı oluşturmaktadır. Malatya'nın İstanbul ile arasındaki mesafe 1100 km civarında iken Musul ve Erbil arasındaki mesafe 700 km civarındadır. Mesafe avantajının yanında Irak dönüşünde araçların nakliye açısından daha uygun maliyetlerle ürün taşınması ve ihracat teşvikleri kapsamında yapılan geri ödemeler Irak pazarının Türkiye'deki bir

çokile göre önemli avantajlar sağlamaktadır. Malatya ilinin 2012 ihracatında, yaklaşık 50 milyon \$ ile ilk sıraya yerleşen Irak, dış pazarlar içinde temel pazar alanı olarak ortaya çıkmaktadır. 2011 yılında Irak'a 17 milyon \$ civarında bir ihracat söz konusu iken 2012 yılında yaklaşık % 300'lük bir artışla 50 milyon \$ civarına ulaşan ihracat Almanya, Rusya gibi pazarların önüne geçmiştir.

Sektördeki tesislerin üretim esnasında kullandıkları makinelerin temin alanları ağırlıklı olarak İstanbul, Gaziantep, Konya ardından da Malatya'dan temin edilmektedir. Malatya'daki makine sanayinin göstermiş olduğu gelişme tesislerin makine temin alanlarında Malatya iline yönelmelerine veya ara ürünlerin üretimde kullanılan tesis içindeki ikincil makinelerin temininde Malatya İli tercih edilme yönünde değişmektedir.

Mamul maddelerin pazar alanına ulaştırılmasında tesis ölçeklerinin de büyümesiyle önemli bir maliyet ortaya çıkmaktadır. Özellikle geri dönüşüm tesislerinde artan maliyetler, pazar alanlarının genişlemesi ve taşınan ürün miktarının artmasına bağlı olarak artış göstermektedir. Mamul maddelerin taşınmasında aylık en yüksek maliyetler 30000 TL civarındaki geri dönüşüm tesislerinde görülmektedir. Pazar alanları Malatya'dan çıkıp diğer il ve ülkelere yönelen tesislerde de aylık ortalama 2 000 TL civarında yüksek bir taşıma maliyeti çıkmaktadır. Tesis ölçeklerinde mikro işletmelerin çoğunlukta olmasına rağmen sektör içinde orta veya daha büyük ölçekli işletmelerle karşılaşmak mümkündür.

Hammadde temin alanlarının bir kısmının Malatya ili olması veya üretimde kullanılan yan ürünlerin sınırlı olmasının da etkisi ile hammadde taşıma maliyetleri mamul madde taşıma maliyetlerine göre daha düşük çıkmaktadır. Hammadde temin alanlarının yurtdışına çıkması ve üretimde kullanılan hammadde miktarının arttığı tesisler olmasına rağmen aylık ortalama en yüksek hammadde taşıma maliyetleri 13 000 TL civarındadır.

Sonuç olarak ilde diğerleri adı altında toplanan sanayi tesisleri farklı nitelik ve sektörlerden meydana geldiği için sektörler arasında bir uyum, ortak sonuç, saçılma veya toplanma temayülü görmek oldukça güçtür. Altın takı üretimine dayanan tesislerle, atık dönüşümü veya dış protezi üretim tesislerini bir arada değerlendirmek oldukça zorlaşmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Malatya’da Sanayinin Gelişimi adlı bu çalışma yüksek lisansta yapılan Malatya Şehrinde Gıda Sanayisi adlı tezin devamı niteliğindedir. Malatya’da Sanayinin Gelişimi adlı bu doktora tez çalışması yüksek lisans ile birlikte yaklaşık 8 yıllık bir gelişim, değişim ve analizi kapsamaktadır.

İl ekonomik ve doğal kaynaklar açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir. Doğu Anadolu bölgesi illeri arasında önemli ölçüde sanayileşmeyi başaran Türkiye’de ki nadir illerden biridir. 1980’li yılların sonu ve 2005’lerde açılan organize sanayi bölgeleri ildeki sanayi faaliyetlerinin ölçeğinin büyümesini sağlamıştır. 2012 yılı itibarı ile tesis sayısının yaklaşık 900’e, sanayi tesislerinde çalışan sayısının ise 25000-30000 civarına yaklaşması il sanayisinin ulaştığı noktayı göstermektedir (Saha Anket Çalışması, 2010).

Doğu bölgelerinde bölgesel olarak sanayileşme sürecine duyulan talep Malatya ilinin sanayileşmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Doğu ve Güneydoğu illerinde hızla nüfuslarının artması, komşu ülkelerle olan ticaret hacminin (Suriye ile olan yıllık ihracatımız 50 bin \$’dan 6 milyar dolara, Irak ile olan ticaretimizin hızla artması ve Almanya’dan sonra 7-8 milyar \$ ile ikinci sıraya yerleşmesi sınır illeri ve bölge illerinin ithalat ve ihracat rakamlarındaki yükselme) artması, doğu-güneydoğu illerinde yeni sanayi odaklarının kurulmasını veya var olan Malatya ili gibi sanayi odaklarının güçlenmesini sağlamıştır.

Malatya sanayisinde genel olarak öne çıkan sektörler gıda ve tekstil sanayileridir. Gıda sanayi içinde ise öne çıkan sektör ise kayısı üretim tesisleridir. TÜİK verilerine göre kayısı işleme tesisleri 2012 yılında yaklaşık 200 milyon \$ ihracat gerçekleştirmelerine rağmen ildeki istihdam da tekstil sanayine dayanan tesislerden ölçek, çalışan kişi sayısı gibi özellikler açısından belirgin bir şekilde geride kalmaktadırlar.

Günümüz Malatya sanayisinde sektörel olarak bir çeşitlilik sağlanmış durumdadır. Gıda ve tekstil sanayi genel görünüm içinde önemli yer bir tutsalar da diğer sanayi dalları da küçümsenmeyecek durumdadırlar. Özellikle makine ve taş toprak sanayine dayanan tesislerdeki tesis ve çalışan kişi sayısı, sektörlerin ilde belli bir ölçeğe eriştiklerini göstermektedir. İldeki sanayi lokasyonunun giderek güçlenmesi gıda ve

tekstil dışında özellikle makine ve metal eşya ile diğer sektörlerde sanayinde güçlenerek ilerlenmesi sağlamaktadır.

I. ve II. Organizelerin kurulmuş ve genel olarak ulaşım ve alt yapılarını tamamlamış olmaları, Özsan, Yeni Sanayi, Gıda Toptancılar gibi sanayi sitelerinin varlığı, organizeler ve siteler dışında sanayinin yoğunlaştığı Çevre Yolu, Battalgazi Yolu Güzergâhı ve şehirselle alan Malatya sanayisi için bir önemli bir temel teşkil etmektedir.

Malatya'daki tesislerin dağılışı şehirselle alan sayısal olarak daha fazla öne çıkmaktadır. 325 tesisin bulunduğu şehirselle alandaki tesislerin genel özelliği mikro ölçekli tesislerden oluşmalarıdır. Genel olarak pazar alanı Malatya'dan oluşan bu tesislerde çalışan kişi sayısı da genel olarak 10 kişinin altındadır. Tesislerin sayısal olarak fazla olmasında yasal süreçlerde ve kamu kurumu ihalelerinde kapasite raporunun istenmesi de etken olmaktadır. Özellikle kamu kurumlarının mutfaklarını kullanan yemek üretim tesisleri gerçekte imalathanesi olamayan tesislerden oluşmaktadır. Bir kısmının büro tarzı işletmelerden oluşması tesislerin sayısal olarak fazla çıkmasına neden olmaktadır. 249 tesisin bulunduğu organize sanayi bölgeleri sayısal olarak Şehirselle alandaki tesislerden sonra gelmelerine rağmen istihdam edilen kişi sayısı ve ölçek olarak büyük ölçekli tesislerden oluşmaktadır. Yaklaşık olarak 15 bin kişinin istihdam edildiği organizeler sanayinin mekânsal olarak yerleştiği alanların başında gelmektedir.

Genel olarak tesislerin şehirselle alanda kurulmasında ve dağılışı

- 1-Kira uygunluğu,
- 2-Ulaşılabilirlik,
- 3-Yasal uygulamalar,
- 4-Mülkiyet varlığı,
- 5-Saçılmalar, Kümelenme veya yığılmalar,
- 7-İşyeri büyüklüğü,
- 8-Binanın sektöre uygunluğu.

Gibi nedenlere bağlı olarak tesisler şehirselle alanda kurulup dağılışı göstermektedirler. Şehirselle alandaki dağılışı içinde de olsa şehirselle alanın bazı kesimlerinde(sanayi Güzergâh ve siteleri hariç) sektörel olarak bir toplanma ve kümelenme eğilimi görülebilmektedir. Bu alanların başında konfeksiyon sanayine dayanan tesislerin Cezmi Kartay Caddesi'nde yığılmaları dikkat çekicidir. Cezmi

Kartay Caddesinin merkezi bir konumda olması, apartman altındaki işyerlerinin 50 civarındaki personel çalıştırabilecek kadar büyüklükte olabilmeleri, işçi mahallelerine yakınlık, personel servisine ihtiyaç duyulmaması, kira maliyetlerinin uygunluğu gibi nedenlerden dolayı konfeksiyon sanayine dayanan tesislerin bu alanda toplanmaktadır. Zamanla bu toplanmanın giderek büyümesi ve konutlara rahatsızlık verecek düzeye ulaşması konfeksiyon üretim tesislerinde Sarıcıoğlu Mahallesiine doğru bir saçılmanın meydana gelmesine neden olmuştur.

Malatya'daki tesislerin yurtiçi temin alanları Karadeniz illeri hariç ülke geneline yayılmıştır. Hammadde temin alanları ülke geneline yayılmakla beraber çevre iller daha fazla öne çıkmaktadır. Karadeniz bölgesi illerinin zayıf kalmasında hammadde temin alanlarının çevre illerden temin edilebilmesi ve Karadeniz illerinde diğer sanayileşmiş illere göre güçlü bir sanayi oluşumunun olmaması etkili olmaktadır.

Malatya'daki tesislerin yurtdışı hammadde temin alanlarında ise ABD, Çin, Almanya, Endonezya, İran, Tayvan, Güney Kore ve Brezilya öne çıkmaktadır. Bu ülkelerin öne çıkmasında sektörel yapı, talep edilen ürünün niteliği ve maliyeti belirleyici olmaktadır. ABD'nin öne çıkmasında tekstil sektöründeki tesislerin pamuk ithal etmeleri belirleyici olmaktadır. Çin'in öne çıkmasından bir sektörden ziyade taş toprak, tekstil, makine gibi birbirinden farklı sektörler etkili olmaktadır. Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinin öne çıkmasında makine, kimya gibi sektörler etkili olmaktadır.

Malatya ilindeki tesislerin yurtdışı pazar alanları dünya geneline yayılmış durumdadır. Pazar alanlarının dünya geneline yayılmakla birlikte Avrupa ülkeleri diğer pazar alanlarına göre daha öne çıkmaktadır. Pazar alanlarının belirmesinde gıda, tekstil ve makine sektörleri belirleyici olmaktadır. Yurtdışı pazar alanları içinde Almanya, Irak, ABD, Fransa, Rusya, İngiltere, İtalya, Hollanda, İspanya, Polonya, Mısır öne çıkmaktadır. Tekstil sanayine dayanan tesislerde pazar alanları diğer sektörlerle göre daha sadedir. Gıda sanayi içindeki kayısı işleme tesislerinin pazar alanları dünya geneline yayılmışken tekstil sanayinde ağırlıklı olarak Avrupa ve Kuzey Afrika ülkeleri öne çıkmaktadır.

Yurtdışı pazar alanlarında mevcut pazar alanlarından farklılaşan ülke olarak Irak öne çıkmaktadır. Önceki yıllarda sınırlı bir önem arz etmesine rağmen 2005 sonrasında Malatya ili ve Türkiye için temel pazar alanlarından birini oluşturmuştur. Malatya'daki orta ve büyük ölçekteki bir çok firmanın ihracat yaptığı Irak, ildeki tesislerin büyümesinde önemli bir avantaj teşkil etmektedir.

Malatya Sanayi ve Ticaret Odasının 2012 (Ekim) verilerine göre imalat sektöründe çalışan toplam kişi sayısı 21642 kişidir. Yapılan saha çalışmasında tespit edilen toplam çalışan sayısı ise 25 000 civarındadır. Fakat ulaşılamayan tesislerdeki farklarında eklenmesi ile ilde imalat sanayinde çalışan kişi sayısının 25-30 bin kişi arasında olduğu düşünülmektedir

Malatya ilinde sanayi tesisleri genelinde işçinin bulunamamasından ziyade işçinin niteliği ile ilgili yani teknik eleman konusunda problemler yaşamaktadırlar. Sektörlerin genelinde görülen teknik personel açığı uzun bir süre kapatılamayacak gibi görülmektedir. İşçi temini konusunda problem yaşadığını belirten tesisler yılın bütününde değil genelde sezonluk olarak işçi problemi ile karşılaşmaktadır. Tesislerin işçi temini konusunda problem yaşamaları kuruldukları alan ile de paralellik taşımaktadırlar. İşçi temini konusunda en çok problemle karşılaştığını belirten kayısı işleme tesislerini alansal olarak sınıfladığımızda işçi bölgelerine yakın olan tesisler herhangi bir problemle karşılaşmazken organizelerdeki 14 tesisten 6 tesis işçi temini konusunda problemlerle karşılaşmaktadır. İşçi temini ile ilgili problemler ağırlıklı olarak sektörel ve alansal olmakla birlikte tesislere göre de farklılaşabilmektedir.

Malatya'daki sanayi tesisleri kuruldukları alanlar veya tesisin yapısından kaynaklanan problemlerden veya büyüme nedeniyle taşınma eğiliminde olabilmektedirler. Bu problemler çoğu zaman bina ve alan gibi çözülmesi daha güç problemler olması durumunda tesisler gececi çözümlerle sorunun etkisini zayıflatma, ilerleyen zamanlarda problemin daha da büyümesine bağlı olarak taşınmaktadırlar. Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan tesislerden taşınma eğilimi öncelikli olarak sanayi sitelerinde (15 tesis) ardından sanayi güzergahları (5 tesis) ve son olarak da şehirsal alandaki tesislerde (3 tesis) ortaya çıkmaktadır (Tablo 5.14). Sektörel olarak bakıldığında ise büyüme eğiliminde olan gıda, makine ve tekstil sektörleri taşınma eğilimi önde olan sektörler olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Tablo 5.14. Malatya'daki Tesislerde Yer Değiştirme Eğilimleri, 2010

Sektörler	Bulunduğu Yer				Tesisini Kurmak İstedığı Alan			
	OSB'ler	Sanayi Siteleri	Sanayi Güzergâh	Şehirsel Alan	OSB'ler	Sanayi Siteleri	Sanayi Güzergâh	Şehirsel Alan
Gıda	37	7	12	5	47	2	6	6
Kimya	5	3	-	-	7	1	-	-
Makine	12	10	1	-	19	4	-	-
Orman	1	2	-	-	2	1	-	-
Taş-Top.	8	2	2	6	9	2	2	5
Tekstil	14	2	3	6	18	1	4	2
Diğerleri	2	4	-	-	1	4	-	1
Toplam	79	30	18	17	103	15	12	14

Kaynak: Saha Anket Çalışması, 2010

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan cevap alınan 203 tesisten 70 tesis yer değiştirmiştir. İlk kurulduğu alandan bina, yasal uygulamalar, büyüme gibi nedenlerle başka bir yere taşınan 70 tesisin en fazla taşındığı alanların başında sanayi siteleri gelmektedir. Sanayi tesislerinin büyüme öncesindeki sıçrama alanı olarak gördükleri sanayi siteleri organizelere geçişte son basamağı oluşturmaktadır. Sanayi tesislerinin en fazla taşındığı diğer bir alan şehirsel alandır. Kira maliyetlerinin değişmesi, işyerinin küçük gelmesi, depolama, gürültü veya trafik sorunu gibi nedenler şehirsel alandaki tesislerin yer değiştirmesine neden olmaktadır. Sektörel olarak yer değiştirmenin en fazla olduğu sektör ise makine sanayidir. Makine sanayinin Malatya'da gelişme eğiliminde olması tesislerin sanayi siteleri gibi alanlardan organizelere taşınmasında önemli bir etken olmaktadır (Tablo 5.15).

Tablo 5.15. Malatya'daki Tesislerde Kuruluş Yeri ve Yer Değiştirme Durumları, 2010

Sektörler	İlk Kuruluş Yeri	Taşınan Tesis Sayısı	Önceki Yeri				
			OSB'ler	Sanayi Siteleri	Sanayi Güzer.	Şehir. Alan	*Diğer Alanlar
Gıda	58	33	2	8	9	9	1
Kimya	13	3	1	2			
Makine	12	18	2	15		1	
Orman	5	2		2			
Taş-Top.	15	4	1	1		2	
Tekstil	27	9		1	1	7	
Diğerleri	3	1				1	
Toplam	133	70	6	29	10	20	1

*Diğer Alanlar: İl dışı, İlçeler Kaynak: Saha Anket Çalışması, 2010

Yapılan saha çalışmasında görüşülen firmalardan yer değiştirme dönemleri tespit edilebilen 40 tesiste yer değiştirme eğilimleri ağırlıklı olarak 2000 yılı sonrasında görülmektedir. Tesislerin ilk yer değiştirmeye başladığı dönem, I. Organizenin kuruluş zamanı (1988) ile aynı döneme gelmektedir. 1990 öncesinde yer değiştirmenin sınırlı olmasında tesis sayının 100 altında olması (bkz tablo 3) önemli bir etkindir. Yer değiştirme dönemlerinin 2000 sonrasında artış göstermesinde II. Organizenin yeni kurulmuş olması, I. Organizede arsa kalmaması veya I. Organizedeki tesislerin bina ve arsalarının küçük gelmesi, 2000 öncesinde kurulan tesislerin kuruldukları alanda arsa vb sorunların olmaması, üretim miktarlarının 2000 öncesine göre oldukça sınırlı olması veya yer değiştirme nedenlerinin etkisinin sınırlı kalması gibi nedenlerden dolayı tesislerde yer değiştirme dönemleri genelde 2000 yılından sonra artış göstermektedir (Tablo 5.16).

Tablo 5.16. Malatya'daki Tesislerde Dönemler İtibarıyla Yer Değiştirme Durumu, 2010

Sektörler	Dönemler						
	-1985	1985-1990	1990-1995	1995-2000	2000-2005	2005 +	Toplam
Gıda		1	-	2	3	11	17
Kimya						2	2
Makine		1		1	4	7	13
Orman						1	1
Taş-Top.			1			1	2
Tekstil					2	3	5
Diğerleri							-
Toplam		2	1	3	9	25	40

Kaynak: Saha Anket Çalışması, 2010

2013 yılında Malatya'nın yaptığı toplam ihracat 400 milyon \$ civarındadır. Bu ihracatın yaklaşık olarak 250 milyon \$'nın gıda ve tarım ürünlerinin ihracatına dayanmaktadır (TİM, 2013). Gıda sektörleri içinde öne çıkan alt sektörler ise kayısı, beyaz et (tavuk ve balık), süt ürünleri, un ve pekmez üretim tesisleridir. Malatya kurumsallaşma aşamalarını önemli ölçüde tamamlamış olan bir çok gıda üretim tesisinin olması sektörel yapısının çeşitlenmesini sağlamıştır. Malatya'da 2004 yılında toplam 4 adet su ürünlerine dayanan yetiştiricilik tesisi(balık üretimi) mevcutken, 2014 yılında tesis sayısı 77'ye çıkmıştır. Gıda sanayinin diğer alt sektörlerinde de önemli üretim miktarı ve tesis sayısını ulaşan sektörlerin olması ihracatın yıllık 400 milyon \$'ı geçmesini sağlamıştır(TİM, 2013).

Malatya'da gıda sanayinin bu denli gelişmesini sağlayan temel sektör ise kayısı sanayidir. Toplam gıda ihracatı içinde kayısı sanayinin % 90 civarında bir oran tutması gıda sektörü içindeki önemini ortaya koymaktadır. 2012 yılı verilerine göre kayısı işlemeye dayanan tesis sayısı 149, çalışan kişi sayısı ise 4500 civarındadır. 2011 TÜİK verilerine göre yaklaşık 410 bin ton kayısı üretiminin olduğu Malatya'da, çevre illerdeki kayısı üretiminin eklenmesi (Çevre illerde üretilen kayıların Malatya'da işlenip pazarlanmasından dolayı) ile bu rakam yaklaşık 450 bin tona ulaşmaktadır. Bu miktar ise Türkiye'deki kayısı üretiminin % 70'ni oluşturmaktadır.

Malatya'daki belli başlı sektörlerden biride kimya sanayidir. Malatya'da kimya sanayine dayanan tesis sayısı 59'dir. 59 tesiste toplam çalışan kişi sayısı 650 kişidir. Boya ve tiner sektöründe 81, plastik sektöründe 294, madeni yağ sektöründe 78, organik gübre, deterjan ve kolonya tesislerinde 68, kimya sanayi içinde yer alan diğer alt

sektördeki toplam çalışan sayısı ise 129 kişidir. Ağırlıklı olarak plastik sanayinin hakim olduğu sektörde pazar alanları ülke geneline ve yurt dışına yayılan tesislerin varlığı sektörün belli bir büyüklüğe erişmeni sağlamıştır. İldeki kayısı sektörünün varlığı (meyve kasası vs) sektörün gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Malatya’da makine ve metal eşya üretiminde 114 tesis faaliyet göstermektedir. Bu tesisler ağırlıklı olarak metal eşya üretimine dayanan tesislerden oluşmaktadır. 114 tesisden 74’ü metal eşya, 38’i makine 2 tesis ise döküm sanayi içinde yer almaktadır İlde makine sanayi, çeşitli makineler üretebilen bunları yurtiçi ve yurtdışında pazarlayabilen, farklı makine ve modeller geliştirebilen, yaptıkları projeler ile ödenek ve teşviklerden istifade edebilen aktif bir makine sanayisi söz konudur. İlde makine sektörüne öncülük eden sektör ağırlıklı olarak tarım ve gıda makineleri (kayısı ve unlu mamuller) iken metal eşya sektörüne öncülük eden sektör inşaat sektörüdür. Kimya sanayinin gelişmesinde olduğu gibi makine sanayinin gelişmesinde de kayısı sanayi etkili olmuştur. Fakat bu etki sektörün gelişmesinde temel neden olarak kabul etmek oldukça zordur

Malatya’da orman ürünleri sanayinde 35 tesiste 550 civarında kişi istihdam edilmektedir. Sektörün geneli mikro ve küçük işletmelerden oluşmaktadır. İnşaat sektörüne yönelik olarak çalışan tesisler hariç mobilya sanayinin geneli zayıf bir sektörel yapıdan oluşmaktadır. Sektörün çekici gücünü inşaat sektörüne bağlı olarak faaliyet gösteren tesisler (mutfak dolabı, kapı vs) oluşturmaktadır.

Malatya ilinde taş toprak sanayindeki 92 tesiste 1750 civarında kişi istihdam edilmektedir. Ağırlıklı olarak inşaat sanayine bağlı olarak gelişme gösteren sektör mıcır, kum, mermer, kilit taşı, kireç, seramik yapıştırıcı, hazır beton, cam mozaik, tuğla vs. üretimine dayanan tesislerden oluşmaktadır. Alt sektörlerde oldukça farklılaşan taş toprak sanayinde, 3 temel alt sektör olan mıcır- kum, hazır beton ve mermer işleme tesisleri ön plana çıkmaktadır. Sektörün gelişmesinde yasal uygulamalar, şehrin büyümesi özellikle 2004 sonrasında banka kredilerine bağlı olarak artan konut sayıları ve kamu yatırımları (hastane, okul gibi çeşitli idari binalar vs.), etkili olmaktadır.

Malatya İlinde tekstil sektörü ölçek ve alt sektörler olarak 5 guruba ayrılmaktadır. Sayısal olarak en fazla tesis konfeksiyon sanayine dayanan tesislerden oluşmaktadır. 143 tesisin 72’si konfeksiyon, 16’sı örme kumaş, 9’u deri ve ayakkabı, 13’ü iplik, dokuma, konfeksiyon ünitelerinin genelini oluşturan büyük ölçekli tesislerden (grup şirketleri olması nedeniyle kayıtlarda toplamda 27 firma olarak

görülmektedir), 19'u ise diğer tekstil firmalarından oluşmaktadır. 143 tesiste çalışan toplamı ise yaklaşık olarak 11 bin kişidir. Malatya'da istihdama en fazla katkı sağlayan tekstil sektörü kayısı sanayi ve diğer gelişmeye başlamış olan sektörle (beyaz et, süt, pekmez, makine, taş-toprak) ilin sanayi yapısını oluşturmaktadırlar.

Malatya'daki sektörler içinde (gıda, kimya, orman, taş toprak, tekstil) yer almayan farklı sektörlerle ait tesisler olan tesisler toplulaştırılması ile oluşturulan olan **Diğerleri** olarak adlandırılan sektörde 43 tesis yer almaktadır **Diğerleri** adı altında toplanan 43 tesiste çalışan sayısı 450 kişi civarındadır. 43 tesisin 23'ü 10 kişinin altında çalışana sahip mikro işletmeler şeklindedir. Sektör içindeki en büyük tesisler reklam sektöründe ve diş protez sektöründe uzmanlaşmış birer firma, kağıt masura ve karton kutu sektöründe 6 toplamda ise diğer firmaların eklenmesi ile 10 civarında firma sektöründe uzmanlaşma eğilimindedir. Kâğıt masura ve karton kutu imalatında uzmanlaşmaya başlayan firmalarda yıllık 1000 tonun üzerinde imalat ve 20-50 arasında çalışan söz konusudur.

Sonuç olarak;

Malatya'da 200 milyon \$ civarında tekstil ihracatı gerçekleştirdiği düşünülmese de rağmen tekstil ve özellikle hazır giyim sanayine dayanan tesisler arasında yatay ve dikey birlikteliği sağlayacak, bilgi paylaşımını arttırıp genele yayacak bir mekanın olmaması önemli bir eksikliklerdir.

Dünya kuru kayısı ihracatında en büyük tedarikçi olan Malatya ili 30 civarında temel ihracatçının aralarındaki yıkıcı ve anlamsız rekabetten dolayı yaklaşık 30-35 yıldır bir birlik sağlanamamıştır. Alınan kararlar ve toplantılar çok fazla sonuç vermemekte mevcut durum ufak tefek değişikliklerle devam etmektedir. Kayısı işleme tesislerindeki ürünün genel olarak işlenmeden (kuru ve az ama artan bir oranda yaş kayısı) veya çok az işlenerek (doğranmış kayısı) ihracatının yapılması üretim faaliyetinin tarım sektörü yoğun sanayi sektörü süreçlerinin zayıf kaldığı bir yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Malatya, oluşturduğu kent ekonomisi ile hinterlandını genişletmiş durumdadır. Büyüyen bir sanayi ve ticaret ağı ile Türkiye'deki diğer illerden yatırım çektiği gibi yurt dışında da önemli yatırımlar gerçekleşmektedir. Bu yatırımların başında 2005'li yıllarda yurtdışına yönelen tekstil sektörü oluşturmaktadır. Orta Asya'daki ucuz işçilik, enerji ve hammadde (pamuk) kaynakları, tekstil tesislerinin Orta Asya'ya ülkelerine taşınmasına

neden olmuştur. Özellikle enerji kaynakları ve hammadde açısından cazip olan Orta Asya ülkeleri (Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan) zayıf ticaret yapısı, oturmamış hukuk sistemleri ve sanayi sektöründeki önemli altyapı eksiklikleri nedeniyle tesislerin Orta Asya'ya yönelmeleri sınırlı kalmıştır.

Malatya'daki tekstil sanayine dayanan tesislerinin yöneldiği önemli ülkelerden biride Mısır'dır. Türkiye'deki farklı illerden bir çok tekstil firmasının özellikle konfeksiyon üretim tesislerinin yöneldiği Mısır'da Kahire'de Türk Girişimci Bölgesi kurulmuştur. Tekstil üretim tesislerinin Mısır'a yönelmesinde ABD'nin Mısır'dan ihracat yapan firmalara kota uygulamaması etken olmaktadır. Yurtdışında açılan tesisler, Malatya'daki firmaların çoğunlukla ikinci veya üçüncü tesisleri şeklindedir.

Tekstil sektörü dışındaki makine, gıda, inşaat sektörlerinde de Malatya'dan yurtdışına yatırımlar olmaktadır. Sanayici olmanın verdiği girişimcilik ve fırsatları değerlendirme Malatya'daki firmaların kendi sektörleri dışında farklı ülkelerde bir çok yatırım yapmalarında etken olmaktadır. Özellikle inşaat, telekom, enerji sektörlerindeki kar oranlarının bir çok sektörden daha fazla olması yatırımların farklı sektörlerden bu alanlara yönelmesine neden olmuştur.

Malatya'daki 209 tesisten 109'unda kuruldukları alanlar ve bina yapıları ile problemler karşılaşmaktadırlar. Yine tesislerle yapılan görüşmelerde park, arsa, ambar gibi sorunlarla karşılaşma sayısı 264 kezdir. Genel olarak tesisler kuruldukları alanlar ve binalarla ilgili önemli sorunlar yaşamasında tesis sahipleri, kamu ve inşaat firmalarının fabrika kavramını etrafı duvarlarla çevrili en uygun maliyetli yapılar olarak düşünmeleri etkili olmaktadır.

ÖNERİLER

- Gıda Toptancılar Sitesi kuruluş yeri olarak doğru fakat işyeri büyüklüğü olarak yanlış planlanan alanlardan birini oluşturmaktadır. 100 m² civarında olan işyeri büyüklüğü hangi sektör veya işletme olursu olsun sınırlı bir alan sunması üretim süreçlerini ve iş akışlarını olumsuz etkilemektedir. Sınırlı sayıda toptancının kaldığı sitedeki genel işyerlerinin kullanım amacı depolamaya yöneliktir. Fonksiyonunu yitirmiş olan bu sitenin Gıda Toptancılar Sitesi olarak değil de **Gıda Sanayi Sitesi** olarak Sivas Güzergâhına taşınması doğru bir yaklaşım olacaktır. Malatya'da 400 civarında gıda sanayine dayanan tesis olduğu düşünüldüğünde kurulacak olan sitenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.
- Özsan Sanayi Sitesinin bulunduğu alanda mücavir alandaki yerel belediyelerle olan sınır sorunu bir çok problemi beraberinde getirmektedir. Yerel belediyelerin kaldırılarak merkez ilçe mücavir alanının yeniden çizilmesi gerekmektedir. Bir çok esnaf, kooperatif veya yerel girişimci merkez ilçenin mücavir alanı içinde ruhsat alamadığı yapı ve siteler için yerel belediyelerin merkez ilçe mücavir alanına sokulduğu alanlara yönelerek yasal boşluklardan yararlanma yoluna gitmektedirler. Bu durumu Battalgazi, Sivas (Keban) ve diğer güzergâhlar ile Özsan Sanayi Sitesi çevresinde görmek mümkündür. Mücavir alan sınırlarında yeniden düzenlenmeli ve yeni düzenlemeler yeni problemlere kapı aramamalıdır.
- Malatya'da 200 milyon \$ civarında tekstil ihracatı gerçekleştiği düşünülmese de rağmen tekstil ve özellikle hazır giyim sanayine dayanan tesisler arasında yatay ve dikey birlikteliği sağlayacak, bilgi paylaşımını arttırıp genele yayacak bir mekanın olmaması önemli bir eksikliklerdir. Bu durum hazır giyim sanayine dayanan tesislerin şehirsal alandaki Cezmi Kartay Caddesi ve çevresindeki bina altlarına düzensiz bir şekilde yayılmalarına neden olmuştur. Sivas güzergâhının yeniden yapılanması ile tekstil üretimine dayanan bir Tekstil Sanayi Sitesinin kurulması bu ihtiyacı giderek bir adım olacaktır. Kurulacak olan Tekstil Sanayi Sitesi Gıda Sanayi Sitesinde olduğu gibi 500-1000 ve 1500 m² büyüklüğünde planlanması doğru bir yaklaşım olacaktır.

- Malatya’da kümelenme gösteren sektörlerden biri de ayakkabı üretim tesisleridir. Yeni Hamam ve Küpçüler civarındaki iş hanlarında toplanma temayülü gösteren ayakkabı üretim tesislerinin gıda ve tekstil tesislerindeki bir sanayi sitesinde toplanmaları Malatya’daki ayakkabı üretim tesislerinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Böylece şehirsal alandaki üretim tesisleri ile konut alanları birbirinden ayrılarak üretim daha gelişmeye dönük alanlarda gerçekleştirme imkanına kavuşacaktır.
- Malatya’daki tesislerin genel olarak karşılaştıkları ortak problemlerden biride teknik personel sorunudur. Görüşülen tesislerden 7’si idari, 19’u işçi, 78’i hiçbir personele ihtiyaç duymazken 100 tesiste ise teknik personel temini konusunda önemli problemlerle karşılaşılmaktadır. Bu amaçla ildeki meslek liselerinin sanayicilerden gelen taleplere göre yeniden şekillenmesi problemin çözümüne katkı sağlayacaktır. Ayrıca liselerde yetişen teknik personelin kalitesinin ve istenilen donanımlarda yetiştirilmesi için öğrencilerin aldığı meslek derslerinin ve içeriğinin % 25’inde sanayicilerin belirleyici olması bu alandaki uygulamaların verimliliğini arttıracaktır. Kurulacak olan teknik liselerde özel sektöründe elini taşın altına koyması gerekmektedir. Kamu bina ve dersliklerin tedarikinde özel sektör ise makine ve donanım tedarikinde yardımcı olmalıdır.
- Çevre Yolunun güneyinde (Hotel Avşar civarı) 1970’li yıllarda kurulan Yeni Sanayi Sitesi fonksiyonunu yitirmiş durumdadır. 1970’li yıllarda Malatya’da dağınık halde bulunan esnafın belli bir mekânda toplanmasına öncülük eden site yeni eklenen işyerleri ile daha büyümüştür. Plansız bir şekilde büyüyen ve bina yapılarının 1980 öncesi ait olduğu sitede, değişen makine ve aksamlarının bina ve diğer unsurlarla uyumsuzluk göstermesi, konut alanlarının rahatsızlık duyması, şehrin hızlı bir şekilde büyümesi bu sitenin taşınmasını zorunlu kılmaktadır. Farklı meslek gruplarını barındıran sitenin taşınması ve yeni kurulacak sitenin bina yapılarının planlanmasında sektörel talep ve ihtiyaçlar esas alınmalıdır. Kuruluş alanı olarak diğer sitelerde olduğu gibi Sivas güzergâhı doğru bir yaklaşım olacaktır.
- Kapanan Malatya Sümerbank Tekstil, Sigara ve yem fabrikalarının ardından Malatya Şeker Fabrikasının da özelleştirilmesi gündeme alınmıştır. Özelleştirme İdaresi tarafından özelleştirilmesi kararı alınan bu tesisin diğer

şeker fabrikası özelleştirmelerinden ayrı tutularak özelleştirilmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Özelleştirme sonrasında tesisin faaliyetini sürdürmesi durumunda bile tesis arsasının tesis değerinin çok üstüne çıkmış olmasının etkisiyle tesisin taşınma sürecine tabi tutulacağı ve bu alanında konut, otel, alışveriş merkezi gibi alanlara döneceği kaçınılmaz bir sonuçtur. Özelleştirme İdaresinin özelleştirmeler sonrasındaki elde edilen geliri fona aktarması doğru bir yaklaşım olarak görülmemektedir. Yapılması gereken tesisin taşınması ve tesis arsanın yarısına yakın alanın eğitim ve öğretim, sosyal aktiviteler ve yeşil alan olarak ayrılması diğer yarısının da arsa olarak satışa çıkarılması ve satışa çıkarılan arsanın yine Malatya'ya yönelik olarak farklı bir alanda 1000-5000 m² büyüklüğünde yeni oluşturulacak organize alanları yapımı alanında kullanılmasıdır.

- Dünya kuru kayısı ihracında en büyük tedarikçi olan Malatya ili 30 civarında temel ihracatçının aralarındaki yıkıcı ve anlamsız rekabetten dolayı yaklaşık 30-35 yıldır bir birlik sağlanamamıştır. Alınan kararlar ve toplantılar çok fazla sonuç vermemekte mevcut durum ufak tefek değişikliklerle devam etmektedir. Kayısı işleme tesislerindeki ürünün genel olarak işlenmeden (kuru ve az ama artan bir oranda yaş kayısı) veya çok az işlenerek (doğranmış kayısı) ihracının yapılması üretim faaliyetinin tarım sektörü yoğun sanayi sektörü süreçlerinin zayıf kaldığı bir yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Oysa olması gereken tarım sektörünün ikincil sanayi sektöründeki işleme, yeni ürün geliştirme, daha üst düzeyde işlenmiş ürün aşamalarının ise birincil olması gerekmektedir. Sonuç olarak sektördeki yıkıcı rekabet; tesislerin zayıf bir yapıda kalmasına, bankalara bağlı olmasına ve yeni ürün geliştiremeyen bir yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Olması gereken ise zor olsa da ortak bir platform etrafında toplanarak sektörü ileriye taşıyacak, sektörün gümrüklerde ve yabancı ülkelerde karşılaştı sorunları çözen ve yeni ürünler geliştirmeye yönelik bir yapının oluşturulmasıdır.
- Malatya'daki 209 tesisten 109'unda kuruldukları alanlar ve bina yapıları ile 264 kez ise park, arsa, ambar gibi sorunlarla karşılaşmışlardır. Genel olarak tesisler kuruldukları alanlar ve binalarla ilgili önemli sorunlar yaşamasında

tesis sahipleri, kamu ve inşaat firmalarının fabrika kavramını etrafı duvarlarla çevrili en uygun maliyetli yapılar olarak düşünmeleri etkili olmaktadır.

- Beyaz et sektöründe Türkiye'nin Avrupa Birliği ve dünyadaki bir çok ülkeden daha iyi konumda olmasına rağmen ton başına verilen ihracat desteğinin Brezilya ve Avrupa ülkelerine göre oldukça yetersiz kalması Türkiye'deki beyaz et ihracatı yapan firmaların dış pazarlardaki rekabetini olumsuz etkilemektedir. Beyaz et sanayindeki önemli sorunlardan biri de önemli miktarda ithal edilen soya fasulyesi miktarının her geçen yıl artış göstermesidir. Bu durum Türkiye'deki gıda sanayine dayanan tesislerin ithalata bağlı bir şekilde büyümelerine neden olmaktadır.
- Un üretim tesislerinde TMO'nun kaliteli, kalitesiz ve süneli olan veya süneli olmayan farklı nitelikte buğdayları birbirine karıştırmaması, habbelerin düşük olması, buğdayda gluten oranının düşük olması, kullanılan kimyasal buğdayların un kalitesini düşürmesi ve özellikle buğday da süne sorunu istenilen nitelikte hammadde temininde engel oluşturmaktadır. Kamunun süne ile mücadelede uzun yıllardır istenilen sonucu alamaması sorunların devamına neden olmaktadır. TMO'nun buğday kalite ve türlerine göre bir depolamaya gitmesi daha doru bir yaklaşım olacaktır.
- Enerji kesintileri, voltaj düşmesi ve yükselmeleri tesisler için kritik bir öneme sahiptir. Enerji kesintileri ve dalgalanmalarından etkilenen tesis ve sektörler de ürün kaybı, üretimin durması, jeneratör kullanımı nedeniyle maliyet artışı, makine ve parçaların zarar görmesi, elektrik gelinceye kadar verimliliğin düşmesi gibi sonuçlarla karşılaşmaktadır. Özellikle organizelerde farklı miktar ve voltajlarda enerji kullanan tesislerin aynı hat üzerinde enerji temin etmeleri enerji ile ilgili problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bir anda şebekeden çok miktarda enerji çeken döküm tesisleri ile elektronik ve tekstil fabrikalarının aynı şebekeden enerji temin etmeleri maddi kayıplara yol açmaktadır. Yapılması gereken döküm tesislerinin belli alanlarda toplanması (bu tesislerin taşınmasının daha kolay olması) veya cadde üzerinde maliyetlerin OSB ve tesis sahipleri tarafından bölüşüldüğü bir trafo kurmaktır.

- Sanayi tesislerinin karşılaştığı önemli problemden biride OSB'lerdeki yönetim yapılanmasıdır. OSB'ler sanayi tesisleri için elektrik ve doğalgazı % 2 civarında daha uygun vermelerine rağmen enerji kayıpları ve tahsil edilen miktarın farklılık göstermesi nedeniyle zarar edebilmektedirler. Bu durum elektrik ve doğalgaz satışlarındaki fiyatlara yansımakta ve çoğu zaman sanayi tesisleri elektrik ve doğal gazı konut fiyatlarına satın almaktadırlar. OSB'lerdeki yönetim yapılanması organizelerdeki arazilerin paylaşımında, alınan kararlarda güçlü şirketlerin etkili olması gibi problemlerinde ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yönetim uygulamalarının daha şeffaf bir yapıya doğru dönüştürülmesi OSB'lerin daha hızlı, yerinde ve doğru kararlar alınmasını sağlayacaktır.
- Malatya ilindeki imalat sanayine dayanan tesisler içinde çalışanların yaş ortalamasının en düşük olduğu sektörlerden biri kayısı işleme tesisleridir. Genelde kadın işgücünden oluşan kayısı işleme tesislerinde verilen sosyal haklar oldukça sınırlıdır. Kayısı işleme tesislerinde yemek standart hale getirilmeli ve günlük 20-40 dk arasında iş güvenliği, kültür, yemek, gelişim temizlik, hijyen gibi konularda eğitim verilmelidir. Çalışanlara verilen yemek maliyeti arttırıcı bir unsur olarak görülse de iş verimliliğini arttırması, tesise olan güven ve bağlılığı arttırması gibi avantajlar teşkil etmektedir.
- Hammadde temini ile ilgili sorunların aşılabilmesi rağmen yine de hammaddeden kaynaklanan sorunlarla karşılaşabilmektedir. Hammaddeden kaynaklanan sorunlardan en fazla etkilenen sektörlerden biri de kayısı işleme tesisleridir. Yüksek düzeyde kükürtlü kayısılar hammadden kaynaklanan problemlerin temelini oluşturmaktadır. Kayısı işleme tesislerinde 7 firma yüksek kükürtten kaynaklanan problemlerle karşılaşmaktadırlar. Avrupa Birliği ülkelerinin 2000 ppm'den daha yüksek miktardaki kükürtlü ürünlerin ithalatına izin vermemesi kayısı işleme tesislerinin yıkama, kurutma maliyetlerini arttırmakta ya da pazar alanlarının değişmesine neden olmaktadır (Avrupa Birliği ülkeleri kayısıda 2000 pp kükürt oranını üst sınır kabul ederken bu oran şarapta 2500 pp'dir). Problemin ortaya çıkmasında fiyat dalgalanmaları (kayısı fiyatlarının düşük olduğu yıllarda yüksek düzeyde kükürtlenmiş kayısıların 2-3 yıl

bozulmadan kalabilmektedir) ve yüksek kükürtlü kayısıların daha canlı ve parlak olması nedeniyle daha fazla tercih edilmeleri etkili olmaktadır.

- Malatya Şeker Fabrikasında üretim, pazarlama, çalışan işçi sayı ve türlerindeki olumlu gelişmelere rağmen (yeraltı suyundan istifade edilmesi, daimi işçiler yerine dönemlik işçiye yönelme, pazarlama süreçlerinde indirim ve kampanyalara gidilmesi gibi) tesisin verimli çalışması konusunda eksiler söz konusudur. Malatya Şeker Fabrikasında şekerpancarının bekleme nedeniyle küflenmesi, 2010 yılında daimi bir işçinin ortalama maliyetinin 4500 TL civarında olması ve çalışanlar içinde hala önemli bir oranda olması, Şanlıurfa ve Kahramanmaraş'tan gelen pancarın süngerimsi yapısından dolayı posasından ayrılmasının istenilen ölçüde olmaması, kantarlarda bekleyen hammaddenin fire vermesi, makine ve donanımlardan kaynaklanan kapasite sınırlılığı gibi nedenler tesisin rantabl çalışmasına engel olmaktadır.
- Türkiye genelindeki yem tesislerinde görülen kapasite kullanım oranının düşüklüğü Malatya ilinde de görülmektedir. Yem, kırmızı et, süt ürünleri, tarım makineleri gibi sanayiler birbirine bağlı olan sektörlerdir. Herhangi bir sektörde olan daralma tüm sektörleri etkilemektedir. Bu sektörler içinde de kritik öneme sahip olan sektör yem sanayidir. İlde sadece yem üretimine dayanan tesisler genelde darboğaza girmekte veya düşük kapasite oranları ile çalışmaktayken, un ve yem üretiminin birlikte yapıldığı veya beyaz et üretimin kendi tesisleri için üretim yaptıkları tesisler daha iyi durumdadır. Sorunun kökeninde ekilen biçilen alanlar içinde yem bitkilerinin diğer tahıl ürünlerine göre oldukça sınırlı bir oran tutması ve aşırı bir kapasite fazlalığından kaynaklanmaktadır. Yüksek yem maliyetleri başta yem sektörü olmak üzere bütün sektörleri kilitlemektedir. Olması gereken yem ekim alanlarının genişletilmesi ve süt-besi üretimine dayanan tesislerin kendi tesisleri ve piyasa yönelik olarak üretim yapılarını kurmaktan geçmektedir.
- Mobilya sanayinde işçilik, navlun ve nakliye maliyetlerinin önemli bir maliyet tuttuğu günümüzde makine sektöründeki teknolojik gelişmeler ve buna bağlı olarak seri üretime geçilmesi, daha taşınabilir, kullanışlı, estetik, portatif, uygun maliyetli ve satış bölgelerinde montaja dayalı ürünler ortaya

konulması küçük ve yerel üreticilerin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Küçük ölçekli ve yerel üreticilerin rekabet durumunun oldukça zor olduğu bu ortamda yerel üreticiler farklı alanlarda sadece tek bir ürünün üretimi, ahşap ev eşyaları, bahçe mobilyaları özellikle son zamanlarda cami mobilyaları sektörü veya Kayseri, Ankara Siteler Modelinin Malatya'ya uyarlanmış haline yönelik stratejik bir yaklaşım Malatya ilindeki mobilya sanayinin gerileme eğilimini durdurabilir hatta ilerlemesine neden olabilir.

- Malatya'da sayısal olarak önemli bir yer tutan mıcır ve kum üretim tesisleri ağırlıklı olarak hazır beton üretim tesislerine bağlı olarak faaliyet göstermektedirler. Yeşilyurt'a bağlı Gözene civarı tesislerin yoğunlaştığı alanların başında gelmektedir. Malatya il merkezine yakınlık ve mucur temin alanı için uygun bir alan olması nedeniyle Gözene ve çevresi öncelikli temin alanıdır. İl içinde oldukça dağınık bir halde bulunan hazır beton santrallerinin (Sivas Yolu Güzergâhı dışında) ilin büyükşehir belediyesi olması öncesinde bu tesislerin Gözene ve çevresine taşınması oldukça doğru bir yaklaşım olacaktır. Böylece taş ve kum ocaklarına yaklaştığı olan tesisler kümelenme, şehirleşme açısından başarılı bir örnek teşkil edecektir. Gözene ve çevresinde hammaddenin (taş) kaliteli olması ve ihtiyaca cevap verecek miktarda olması, mucur (küçük taş parçacıkları) taşıyan araç sayısında azalma, üretimin entegre ve verimli bir yapıya dönüşmesi, iş akışında hızlanma, Gözene Köyü ve Özsan arasındaki sürenin 30 dakika civarında olması bu sürenin çimentonun inşaat sahalarına ulaşması için yeterli olması, Beyler Deresi Viyadüğünün yapılmış olması nedeniyle mesafenin daha da kısalmış olması, yükleme ve boşaltma işlemlerinin azalması ve taşınan üründe azalma gibi nedenler tesisler olumlu yönde gelişimini sağlayacaktır.
- Malatya'daki taş toprak sanayi içindeki cam mozaik üretim tesislerinde değişken bir talep söz konusudur. Cam mozaik kaplamaları özellikle 2000'li yıllardan sonra binalarda iç daha çok da dış cephe kaplaması olarak kullanmaya başlanmıştır. İnşaat sanayinde bina yapım teknikleri ve kullanılan malzemede sürekli bir değişkenliğin olması beraberinde dış cephe malzemesi olarak kullanılan malzemenin de belli dönemlerde sürekli değişkenlik göstermesine dolayısıyla cam mozaik üretimine olan talebin

artmasına veya daralmasına neden olabilmektedir. Tesisler binalardaki dış cephe kaplamasında değişken olan talep yerine kar oranı daha fazla olan fonksiyonel, kullanışlı ve daha dayanıklı olan iç kaplama alanlarına ağırlık vermeleri daralan veya genişleyen talepler karşında tesislerin daha esnek davranabilmelerini sağlayacaktır.

- Malatya’da Kireç üretim tesisleri, kireç taşlarının kule tipi geleneksel yapılarda sıcaklık ile değişime uğratılması sonucu oluşan kirecin paketlemesine dayanmaktadır. Kuruluş dönemleri 1970’li yıllara uzanan tesisler ilde ilk açılan özel tesisler olmasına rağmen kurumsallaşma süreçlerini tamamlayamamalarından dolayı geçen yaklaşık 40 yıllık süreçte geleneksel üretim yapılarını koruyan tesisler olarak kalmışlardır. Türkiye’de aynı dönemde kurulan benzer tesislerin üretim yapılarını çeşitlendirdikleri ve entegre firmalara dönüştüğü görülmesine rağmen Malatya’daki tesislerin geçen süreci iyi değerlendirmediklerini göstermektedir. Malatya’da inşaatlarda kullanılan duvar sıvasında çimento yerine genelde kireç kullanılması ve kireç kullanımının önemli bir pazar oluşturmalarına rağmen ildeki tesisler bu avantajı da iyi kullanamamaktadır. Yapılması gereken kule tipi geleneksel yapılar yerine tünel sisteminin kullanıldığı çok daha yüksek kapasiteli fırınlarla kireç taşı üretimini gerçekleştirmektir. Kapasitenin arttığı ve maliyetlerin düştüğü bir yapı ile bölgesel pazarlar ve ihracat yapısının oturtulduğu bir yapı hedeflenmelidir.
- Malatya’nın diğer illere göre Ortadoğu ve Orta Asya pazarlarına yakınlığının avantajını en iyi şekilde kullanması gerekir. Doğu ve güneydoğu illerinde Gaziantep ve kısmen de Mardin hariç önemli bir sanayi lokasyonunun olmaması Malatya’nın konumunu güçlendirmektedir. Özellikle Irak, Suriye ve İran ile olan ticaret hacminin arttırılmasına yönelik bir sanayi yapılanması içinde olunması gerekir.
- İlerleyen yıllarda Malatya için temel olan iki sektör olan kaysı ve tekstil sektörleri önemini koruyarak gelişimlerine devam etmeleri beklenmektedir. Dünya genelinde son 15-20 yılda kuru kaysı üretiminin Türkiye dolayısı ile Malatya lehine gelişmesi, diğer ülkelerde önemli bir üretim miktarının yakalanmaması ve Malatya’daki kaysı işleme tesislerinin her geçen yıl kendilerini yenilemeleri mevcut durumun devam edeceğini göstermektedir.

- Tekstil sektörünün 1997, 2001 ve 2009 yıllarındaki krizlerden çıkmayı başarması ve yoluna devam etmesi sektörün bundan sonraki yıllarda da gelişimini sürdüreceğini göstermektedir. Üretim miktarı ve çalışan sayısının her geçen gün arttığı sektörde önemli bir bilgi birikimi gerçekleştirilmiştir. Kurulacak bir site ve teknik eleman açının kapatılacağı bir yapı sektörün gelişimini daha da hızlandıracaktır.
- İldeki makine, kimya ve taş toprak sanayinin gelişimi, tekstil ve kayısı sanayinin gelişimine tamamıyla bağlı olmamakla birlikte bu sektörlerin gelişiminden de bağımsız değildir. Belli bir büyüklüğe erişmiş olan bu sektörler komşu ülkelerdeki istikrara, Mardin ve sınır illerinde kurulacak olan OSB'lere, illere verilen teşviklerin dağılımına ve sektörlerin kendilerini yenilemelerine bağlı olarak gelişimleri şekillenecektir.
- Malatya'da gıda sektörü içindeki süt, pekmez, un, alabalık, beyaz et üretim tesisleri kendi sektörleri içinde önemli mesafeler almışlardır. Bu sektörler içindeki bir çok firmanın ulusal market ağları ile birlikte çalışmaları, ihracat yapabilen kurumsal bir yapıya erişmeleri ve pazarlama üslerini İstanbul'a taşımış olmaları daha da gelişmelerini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Afyon Sanayi Odası 2008:** Çorum’da Taş-Toprak Sanayi Sektör Raporu. ASO Yayınları, Afyon.
- Akıncı B. M. ve Ölmez H.A. 2004:** Kayısı 2004, Malatya Tarım İl Müdürlüğü, Malatya.
- Aksın,A., Karakaş, E.,2002** “*Nüfus İcmal Defterine Göre 19. Yüzyılda Arapkir* ”, *Otam Dergisi, Sayı.13, Ankara*
- Akyüz R.,2011:**2023 Hedefine Gıda Desteği, Gıda Hattı Dergisi, Sayı:33, [Http://www.Gidahatti.Com/Index.Php?Option=Com_Content&View=Article&Id=6673:2023-Hedefine-Gda-Destei&Catid=754:Gıda-Hattı-33-Sayı-22.07.2012](http://www.Gidahatti.Com/Index.Php?Option=Com_Content&View=Article&Id=6673:2023-Hedefine-Gda-Destei&Catid=754:Gıda-Hattı-33-Sayı-22.07.2012)
- Alp S., 2003,** Plastik Sektör Raporu ; Plasfed, Türk Plastik Sektörü İSO X. Kalkınma Planı Hazırlık Raporu, Ankara.
- Anaç H. – Ertürk Y. E. 2003:** “*Soya Fasulyesi,*” TEAE Dergisi S:2 Nüsha 6, Ankara.
- ASÜD 2010:** Dünyada ve Türkiye’de Süt Endüstrisi Raporu, 2010, Ankara.
- Babalık-Sutcliffe, E. (2010),**Türkiye’nin Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı’nın Geliştirilmesi Projesi, Ulaştırma Sektörü Mevcut Durum Değerlendirmesi Raporu(2.Taslakweb,Eylül2010),[Http://İklim.Cob.Gov.Tr/İklim/Files/Ulastirma_Sektoru_Mevcut_Durum_Degerlendirmesi_Raporu.Pdf](http://İklim.Cob.Gov.Tr/İklim/Files/Ulastirma_Sektoru_Mevcut_Durum_Degerlendirmesi_Raporu.Pdf), 01.11.2010
- Baskıcı, M., 2003,**“*Osmanlı Tarımında Makineleşme: 1870-1914,*” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, C:58, S:1, Sf:29-53, Ankara.
- Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2012:** http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/1985-2003_1.htm, 22.05.2014
- Bekyürek T. 2012:** “*Türk halkı ve Süt,*”<http://www.sutdunyasi.com/yazar/525-turk-halki-ve-sut.html> 28.07.2012.
- BESD BİR 2010:** Beyaz Et üretim Raporları-2010, http://www.besd-bir.org/sector_bilgileri.php. 09.07.2012
- Bozkurt, M. 2012:** Makarnacıların İhracat Atağı, Dünya Gıda Dergisi, Sayı: Ocak 2012, <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2862>, 08.07.2012
- BSTB 2011a:** Sanayi Genel Müdürlüğü, Mobilya Sektörü Raporu, 2011, Sektörel Raporlar Ve Analizler Serisi, Ankara.

- BSTB 2011b:** Sanayi Genel Müdürlüğü, Çimento Sektörü Raporu, 2011/2 Sektörel Raporlar Ve Analizler Serisi, Ankara.
- BSTB 2012a:** Plastik Sektörü Raporu-2012, Sanayii Genel Müdürlüğü Sektörel Raporları, Ankara.
- BSTB 2012b:** Türkiye Kimya Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2012-2016, Ankara.
- BSTB 2012c:** Sanayi Genel Müdürlüğü, Demir Çelik Sektörü Raporu, Sektörel Raporlar Ve Analizler Serisi, Ankara.
- BSTB 2012d:** Sanayi Genel Müdürlüğü, Makine Sektörü Raporu, 2012/1 Sektörel Raporlar Ve Analizler Serisi, Ankara.
- BSTB 2012e:** Sanayi Genel Müdürlüğü, Tekstil, Hazırgiyim, Deri Ve Deri Ürünleri Sektörü Raporu, 2012/1 Sektörel Raporlar Ve Analizler Serisi, Ankara.
- BSTB 2013:** Kimya Sektörü Raporu, 2012/1 Sanayi Genel Müdürlüğü Sektörel Raporlar Ve Analizler Serisi, Ankara.
- Buzbaş N. 2012:** Anlaşılamayan Yönleriyle Nişasta Bazlı Şekerler, <http://www.tugis.org.tr/index.php/makaleler/71-prof-dr-recep-ziyadanogullari-tuerkiye-sg-da-sanayi-isverenleri-sendikas-yoenetim-kurulu-baskan-anlas-lamayan-yoenleriyle-nisasta-bazl-sekerler>, 24.05.2014
- Canan E, ve Diğer. 1996:** “*Geleneksel Mutfağımızın Değişmez Gıdası Bulgura Sektörel Yaklaşım.*” Unlu Mamuller Teknolojisi. Yıl : 8. Sayı : 6, sf:19-20, Ankara.
- Candoğan K. 2011:** Gıda Sektöründe İnovasyon ve Yeni Trendler, Gıda Hattı Dergisi, sayı:31,http://www.gidahatti.com/index.php?option=com_content&view=article&id=6370:gda-sektoeruende-inovasyon-ve-yeni-trendler&catid=739:gida-hatti-31-sayi-22.07.2013
- DANACI, M.C., ULUYOL, O., 2010:** “*En Son Yaşanan Küresel Finansal Krizin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin İşletmeler Bazında Değerlendirilmesi ve Bir Örnek Olay*”, 1. Uluslararası Turgut Özal Siyaset ve Ekonomi Kongresi, ss. 867-889, 15-16 Nisan 2010, İnönü Üniversitesi, Malatya
- DİE 1969:** 1927 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı DİE Matbaası, Ankara.
- DİE 1976:** 1964-68 Yıllık İmalat Sanayii Anketleri Sonuçları, Ankara.
- DİE 2002:** 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal Ve Ekonomik Nitelikleri, 44 Malatya, Ankara

- Dişbudak, C., 2010:***Ekonomik Kriz: Kazananlar ve Kaybedenler*, Uluslararası Sempozyum-V, Balıkesir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, 27-29 Mayıs 2010 Erdek/Balıkesir
- Doğan M. N. 2012:** Türkiye’de ve Dünyada Özelleştirme Uygulamaları Ve Özelleştirme Fonu’nun Kaynak Ve Kullanımları, T.C. Başbakanlık Özelleştirmesi İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- Doğanay H. 1998:** Türkiye Ekonomik Coğrafyası, Çizgi Kitabevi Yayınları, Erzurum
- Dönmez E. ve Diğerleri 2004:** “Ülkemizde Bulgurun Yeri ve Bulgurluk Çeşit Geliştirme,” Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi, Cilt: 13, Sayı:1-2, sf: 71-75, Ankara.
- DPT 1993:** Gıda Sanayi Çalışma Grubu Rapor ve Tartışmalar, 3. İzmir İktisat Kongresi, DPT Yayınları, Ankara.
- DPT 2001a:** Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gıda Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu Et ve Ürünleri Sanayii Alt Komisyonu Raporu, Ankara
- DPT 2001b:**Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- DPT 2001c:** Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gıda Sanayii ÖİK Raporu Süt ve Süt Ürünleri Sanayii Alt Komisyon Raporu, Ankara.
- DPT 2007a:** IX. Kalkınma Planı (2007-2013) Gıda Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, ekutup.dpt.gov.tr/plan/IX/9kalkinmaplani, Ankara.
- DPT 2007b:** IX Kalkınma Planı (2007-2013) Kimya Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- DPT 2007c:** IX Kalkınma Planı (2007-2013) Makine ve Metal Eşya Sanayii Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- DPT 2007d:** IX. Kalkınma Planı, Tekstil, Deri ve Giyim Sanayi, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- DPT 2008:** IX. Kalkınma Planı, Taş Ve Toprağa Dayalı Sanayiler Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Cilt:1, Sf:266-267, Ankara.
- Dünya Gıda 2011:***AB ve dünya ülkelerinde süt ve kırmızı et üretimi, desteklemeler, pazar fiyatları ve kalite.* Dünya Gıda Dergisi, Sayı: Mayıs 2011, <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2567>.
- Dünya Gıda 2011:***Gıda sektöründen Ar-Ge atağı,* Dünya Gıda Dergisi, Sayı: Ekim 2011, <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2707>

Dünya Gıda 2012, Bazı gıdalarımızın tarihçesi – <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=774> 24.05.2014

Ekonomi Bakanlığı 2012a: Kuru kayısı Sektörü Raporu, Ankara.

Ekonomi Bakanlığı 2012b: Sektör Raporları, Kuru Hububat Raporu, Ankara.

Ekonomi Bakanlığı 2012c: Şekerli ve Çikolatalı Mamuller Sektörü Raporu, İhracat Genel Müdürlüğü Tarım Ürünleri Daire Başkanlığı, Ankara

Ekonomi Bakanlığı 2012d: İhracat Genel Müdürlüğü Otomotiv, Makine, Elektrik ve Elektronik Ürünler Daire Başkanlığı, Tarım Alet ve Makineleri Sektörü Raporu, Ankara.

Ekonomi Bakanlığı 2012e: Mobilya Sektörü Raporu, Ankara.

Ekonomi Bakanlığı 2012f: Hazır Giyim Sektörü Raporu, Ankara.

Ekonomi Bakanlığı 2012g: Tekstil Ve Hazır Giyim Yan Sanayi Sektörü Raporu, Ankara.

Ekonomi Bakanlığı 2012h: Ayakkabı Sektörü Raporu, İhracat Genel Müdürlüğü Tekstil ve Konfeksiyon Ürünleri Daire Başkanlığı, Ankara.

Ekonomi Bakanlığı 2013: 2012 Yılı Genel İthalat Değerlendirmesi, http://www.ekonomi.gov.tr/upload/3A3F8609-E29D-A101-1A895C284D7D7D25/07022013_2012_YILI_ITHALAT_DEGERLENDIRMESI.pdf

Erol, Ö. 2012: Bisküvi Pazarında; Klasiklerden Vazgeçilmiyor, Yenilikler Seviliyor, Dünya Gıda Dergisi, Ocak 2012 Sayısı, <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2857>, 23.05.2014

Esen, B., 2011: Gıda İşleme Makineleri, <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2555>

Eser E., 2011: Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri Ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, İktisadi Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.

FAO 2011:Annual Report On FAO Activities in Support of Producers’ Organizations and Agricultural Cooperatives-2010. FAO Views Expressed, UN.

Faroghi, S., 1984: Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia, Cambridge University, Cambridge

Gezer İ. ve Diğerleri 2011: Malatya Vizyon 2023, Malatya İl Gelişim Raporu, Fırat Kalkınma Ajansı Yayınları, Malatya.

- Gündüz A.-Doğan, H. 2001:***Malatya'nın Sosyo Ekonomik Yapısı Ve Büyükşehir Olma Potansiyeli, Anadolu'da Kalkınma Süreçleri Ve Malatya Örneği* (Editör: Oğuz Esen), Türkiye Ekonomi Kurumu, S89-114, Ankara.
- Güneş E. ve Özbudak S. 2008:**“*Dünyada Karma Yem Üretimi ve Çeşitli Ülkelerde Yem Sanayiinin Pazar Yapısı,*” *Türkiyem Yem Magazin Dergisi*, Eylül Sayı:52, 43-48, Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2012 Yılı Soya Fasulyesi Raporu, 2013** <http://koop.gtb.gov.tr/data/53319aa5487c8eb1e43d728c/2012%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Soya%20Raporu.pdf> 18.11.2013
- Gürbüz R. 2011:** Beyaz Ete Artan Talep Yüzleri Güldürmedi, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=HaberYazdir&ArticleID=1055434>, 25.07.2012
- Hanılçı, R. 2007:** Malatya Şehrinde Gıda Sanayi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ
- Hepektan, C.E., 2010:***2008 Ekonomik Krizin Türkiye'nin Dış Ticaretine Yansımaları*, Uluslararası Sempozyum-V, Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 27-29 Mayıs 2010 Erdek/Balıkesir
- ITC 2013:** Trade by Commodity Statistics 2001-2012, <http://www.intracen.org/itc/market-info-tools/trade-statistics/>
- İkiel C. 1991:** *Malatya- Yeşilyurt'ta Endüstri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, Elazığ*
- İleri M. S. 2012:** , Türk Tarım Alet Ve Makinaları İmalatçıları Birliği, Tarım Makineleri Sektörü Raporu, 2012, Ankara
- İMKB 1996:** Gıda Sektörü, Sektör Araştırmaları Serisi, No: 9, İstanbul.
- İpek S.-Aydın G. 2009:** “*Türk Çimento Sektörünün Gelişimi ve Sektöre Yönelik Özelleştirme Uygulamaları;*” IX. Kalkınma Planı, Taş ve Toprağa Dayalı Sanayiler TBMM, Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Cilt:1, Sf:64-67, Ankara.
- İstanbul Sanayi Odası (İSO) 2006:** Gıda Sektörü Kitabı Yayın No:2006/1, Ankara.
- Kaplan E.; Koç E. 2004:***Türk Tekstil Sanayinde Enerji Kullanımının Genel Değerlendirilmesi, Çukurova Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt:19, Sayı:2, Adana*

- Karahocagil P. 2004:** Karma Yem Sanayi Teak;İmkb, Gıda Söktörü, İstanbul.
- Karakaş E. 1996:***Arapkir'in Kuruluşu ve Gelişmesi*, F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, C.8, S.1, Syf. 175-190, Elazığ.
- Karakaş, E. 1996:** Merkezi Fonksiyonları Açısından Ağın-Arapkir ve Kemaliye İlçeleri, T.C. Fırat Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ
- Karakaş, E., 1999,***Elazığ Şehrinin Gelişmesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 9 Sayı : 1, ELAZIĞ
- Kındap A. 2012:** 11. Uluslar Arası Yem Kongresi ve Sergisi, Antalya
- Kırımhan, M., 1995:** Malatya'da Şehirsel Fonksiyonlar, T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ELAZIĞ
- Kıymaz T. 2012:**Şeker Fabrikalarının Özelleştirilmesi, Dünya Gıda Dergisi, Ocak 2012 Sayısı, <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2863>, 24.05.2014
- Kibritçioğlu, A. 2001:** *Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001*, Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt:1, sayı:41, Ankara
- Koca ve Diğerleri, 2011:** Samsun'da Faaliyet Gösteren Şekerli Ürün Firmalarının Durumu Ve Sektörel Sorunları, Ankara.
- Koç H. 1998:** Et ve Et Ürünleri Sektör Araştırması, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Sanayi Araştırma Ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Koç, M., Akbıyık, N., 2011:***Türkiye'de İş Kazalarının Maliyetleri ve Çözüm Önerileri, Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Kış 2011, Cilt:2, Sayı:2, Malatya
- Madeni Yağ ve Petrol Ürünleri Sanayicileri Derneği 2008:** Türkiye'de Madeni Yağ Sektöründe 10 Numara Yağ Sorunu İle İlgili Rapor, Mayıs 2008. İstanbul.
- Makarna Sanayicileri Derneği 2012:** Makarna Sektör Raporu-2012, İstanbul.
- Malatya İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü 2014,** Brifing Dosyası Mayıs - 2014
- Malatya İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü 2012:** Balık üretim Çiftlik Sayıları, www.malatya-tarim.gov.tr: 27.07.2012, Malatya.
- Malatya Valiliği 1996:** Malatya İl Yıllığı, 1992, Ankara.
- Malatya Valiliği İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2013:** Brifing Dosyası<http://malatya.tarim.gov.tr/Lists/SolMenu/Attachments/16/2014%20Brifing.pdf> 18.09.2013

- Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM) 2013:** Yıllık Ortalama Sıcaklık ve Yağış Verileri <http://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m= MALATYA>. 17.09.2013
- Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, 1965:** 399 Sayılı İşçi Kanunu <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.399.pdf> 25.05.2014
- Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, 1965:** 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf> 25.05.2014
- Mutluer M. 1995:** Gelişimi Yapısı Ve Sorunları İle Denizli Sanayi, Denizli Sanayi Odası Yayınları, Ege Üniversitesi Basım Evi, İzmir.
- MTSO, 2012:** Malatya'daki Tesis Sayıları ve Tesislerin Kuruluş Tarihleri
- Sakarya S., Canlı Ş., 2011:** Mobilya Sektör Raporu, Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri, Ankara.
- Ökçün G. 1970:** Osmanlı Sanayi 1913, 1915 Yılları Arasında Sanayi İstatistikleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayın No: 299, Ankara.
- Özcan Z. 2011:** Sisler İçinde bir Ülke: Mısır, Aksiyon Dergisi sayı: 1015, (07.02.2011 Şubat), İstanbul
- Özçağlar, A. 1993:** Türkiye'de Şeker Fabrikalarının Coğrafi Dağılışı ve Şeker Üretimimiz, Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı : 2, Ankara.
- Pala M., Saygı Y. B., 1991:** İhracata Yönelik Gıda Sanayii ve Rekabet Gücünün Artırılması, İTO Yayınları, No: 1991-24, İstanbul
- Pala M.;Dindar M.;Buzbaş N.:2012,** Çikolata Ve Şekerli Mamuller Sektörü Yeni Yol Haritasının İlk Adımlarını Bu Masada Attı!, Gıda Teknoloji Dergisi, <http://www.gidateknolojisi.com.tr/n-589-cikolata-ve-sekerli-mamuller-sektoru-yeni-yol-hari.aspx>, 08. 08. 2012
- Palancıoğlu S. 2003:** Çikolata Sektör Raporu, İTO Yayınları, İstanbul.
- Pamuk Ş. 2005:** Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık Ve Büyüme: 1920-1913, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Sena Ofset, İstanbul.
- Pamuk Ş. 2007:** Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, İletişim Yayınları, Sena Ofset, İstanbul
- Petrol Sanayicileri Derneği 2011:** Ocak-Haziran Dönemi petrol Sektör Raporu, Ankara.

PLASFED 2010: Türk Plastik Sektörü Hazırlık Raporu 2010, X. Kalkınma Planı Hazırlık Raporları, Ankara.

Plastik Sanayicileri Federasyonu, 2012: 2012 Türkiye Plastik Sektörü İzleme Raporu, <http://www.plasfed.org.tr/uploads/raporlar/2012Plastik.pdf> 24.05.2014

Resmi Gazete 31.03.2007:Tehlikeli Maddelerin Karayoluyla Taşınması Hakkında Yönetmelik, Sayı:26479, Ankara.

Resmi Gazete 22.08.2009:Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği, Sayı : 27327, Ankara.

Resmi Gazete29.12.2011: Türk Gıda Kodeksine Göre Gıdanın Tanımı. Sayı: 28157, Ankara.

Resmi Gazete05.12.2012:Et ithalatındaki artışta gümrük vergilerinin kademeli olarak artırılması ile ilgili yasal düzenleme. Sayı:10702, Ankara.

Resmi Gazete 15.06.2012:Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar Sayı: 3305 Ankara.

Quataert D. 1999: Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü, İletişim Yayınları, İstanbul.

STB 2010a: AB Üyeliğine Doğru Türkiye Sanayi Ve Strateji Belgesi 2010-2014, Ankara.

STB 2010b: Türkiye Sanayi Strateji Belgesi 2011-2014 (AB Üyeliğine Doğru), Presmat Matbaa, Ankara

STB 2010c:Tekstil, Hazır Giyim, Deri Ve Deri Ürünleri Sektörleri, Sanayi Genel Müdürlüğü, Ankara

STB 2011a: 2010 Yılı Soya Fasulyesi Raporu, Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Mart-2011, Ankara.

STB 2011b: Türkiye Makine Sektörü Stratejisi Belgesi ve Eylem Planı 2011-2014, Ankara

Sanır A. 2008: Yılında Takım Tezgahları İmalat Sektörünün İmalat, İhracat Ve İthalatı, Makine İmalatçıları Birliği, Haziran 2009,Sf:5-6; IX Kalkınma Planı, Makine Ve Metal Eşya Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2007, Ankara.

Sanır A. 2012:Makine İmalat Sektöründe Gelişmeler, Makine İmalatçıları Birliği, Haziran 2012 Bülteni, Ankara.

- Sarısaçlı İ. E. 2005:** Süt Ürünleri, T. C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İGEME, [www.igeme.org.tr/ sektörraporları/süt,2005](http://www.igeme.org.tr/sektörraporları/süt,2005).
- Schraelen, T.V. 2011:** Unlu Mamuller Ve Bisküvide Tüketicinin Sağlık Eğilimleri Büyüyor, Dünya Gıda Dergisi, Haziran 2011 Sayısı, [http://www.dunyagida.com.tr/ haber.php?nid=2689](http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2689), 23.05.2014
- SGK 2011:** İşyeri Ve Sigortalılara Ait İstatistikler, 2011, Ankara.
- Şahin S. 2001:** “*Türkiye’de Tuğla Ve Kiremit Sanayinin Genel Görünümü Ve Çorum İli Örneği,*” Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:21, Sayı:2, Sf: 25, 2001, Ankara.
- Tarım ve Köyisleri Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü,2010:** Türkiye’de Karma Yem Fabrikalarının Kapasite Gruplarına Göre Dağılımı, 2010
- Tekin H.,2012:** Herkese Eşit yakınlıktayız!, Gıda Hattı Dergisi, Sayı:37, http://www.gidahatti.com/index.php?option=com_content&view=article&id=7195&Itemid=447, 10.07.2012
- TİM 2012:** 2023 Türkiye İhracat Stratejisinin Uygulamaya Aktarılması ve Sektörel Kırımı, [http://www.tim.org.tr/files/downloads /2023/tim %202023%20ihracat%20stratejisi%20raporu.pdf](http://www.tim.org.tr/files/downloads/2023/tim%202023%20ihracat%20stratejisi%20raporu.pdf) 25.05.2014
- TİM 2013:** İhracat Verileri, <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html>, Ankara.
- TOBB 2013:***Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi İndeks Veri Tabanı 2012*, [http://www.tobb.org.tr/ BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php](http://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php)
- Tursun, K. 2004:** Nitelikli Sanayi Bölgelerine Genel Bir Bakış, Gümrük Dünyası Dergisi, Sayı 41, Ankara
- TÜİK 2002:** 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Malatya, Ankara
- TÜİK 2012:** Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri 2009, Ankara
- TÜİK 2013:** Türkiye İstatistik Yıllığı 2012. Ankara.
- Tümertekin E. ve Özgüç N. 1995:** Ekonomik Coğrafya, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Türk Şeker A.Ş 2012:**İllere Göre Şeker Pancarı Ekim ve Üretimi 2012, [www.turkseker.gov.tr /illereGorePancarEkimUretim.aspx](http://www.turkseker.gov.tr/illereGorePancarEkimUretim.aspx). 17.03.2013
- Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği 2013:** 2013 Sektör Verileri

Türkiye Döküm Sanayicileri Derneği 2012: , Türkiye Döküm Sanayi "2012 Yılına Girerken Mevcut Durum" Mart 2012, Ankara.

Türkiye Fırıncılar Federasyonu, 2013: Türkiye’de Fırın Sayıları

Türkiye Makarna Sanayicileri Derneği (TMSD), 2010: Türkiye Makarna Sektörü Raporu, <http://www.makarna.org.tr/TR/IcerikDetay.aspx?ID=29>, 23.05.2014

Türkiye Un Sanayicileri Federasyonu 2013: Unun Tarihçesi. <http://www.usf.org.tr/TR/dosya/1-2141/h/tusaf-un-sektor-raporu-2013.pdf>, 20.03.2013

Türkiye Yem Sanayicileri Birliği, 2012: 1998-2011 Yılları Yem Sanayiine Ait İthalat Miktar (Ton), Değer (\$) Ve Fiyatları (\$/Ton), [http:// www.turkiyeyembir.org.tr /dosyalar/ith98den.xls](http://www.turkiyeyembir.org.tr/dosyalar/ith98den.xls) 24.05.2014

Türkiye Ziraat Odaları Birliği 2005: Un Sanayi Sektör Raporu, Türkiye, Ankara.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği 2012: Un Sanayi Sektör Raporu-2012, Uluslararası Hububat Konseyi Türkiye Un sanayicileri Federasyonu, Ankara.

Ulusal Süt Konseyi 2011: Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri-2011, Ankara.

Un Sanayicileri Derneği 2005: Un sanayii Raporu 2005.www.usd.org.tr/raporlar, (Un Sanayicileri Derneği, Un Sanayii Raporu, 2005)

Ünal M. R.2010: Kayısı Araştırma Raporu, Fırat Kalkınma Ajansı Yayınları. Malatya.

Yakar, Ö.Y.; Fırat, F.; Bozdağ, N.;Bayadoğan, A.E, 2004, Sosyal Kültürül Yönleri İle Malatya, Malatya Valiliği, <http://www.csb.gov.tr/db/malatya/webmenu/webmenu1311.pdf>

Yaşar O. 2003: Sanayi Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Türkiye’de Tarıma Dayalı Sanayiler, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Yinanç R. Elibüyük, M. 1983: Kanuni Devri Malatya Tahrir Defterleri(1560), Gazi Üniversitesi Yayınları, No:31, Eğitim Fakültesi Yayın No:1, Ankara

Yurt Ansiklopedisi 1983: Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını, Malatya Maddesi, Cilt: 7-8, Syf: 5428-5513, Anadolu Yayıncılık A. Ş., İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://www.tvhb.org.tr/?p=1445> 23.07.2012
- http://besd-bir.org/assets/documents/Secilmis_Ulkelerin_2012_Yl_Kisi_Basna_Et_Tuketimleri_Kg.pdf, 22.05.2014
- http://besd-bir.org/assets/documents/Turkiye_Kanatli_Eti_Uretimi_Ton.pdf, 22.05.2014
- <http://malatyatb.tobb.org.tr/tr/sayfa/kayisi-fiyat-miktar-hareketleri> 04.05.2012
- <http://malorsa.org.tr/yazi.asp?id=1>, 21.03.2013
- <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul> 23.06.2013
- <http://tuikapp.tuik.gov.tr/balikcilikdagitimapp/balikcilik.zul> 08.06.2013
- <http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul> 15.07.2012
- <http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul> 21.012.2010
- http://tuikapp.tuik.gov.tr/Dagitim_uyg/?kn=80&locale=tr 06.07.2012
- http://tuikapp.tuik.gov.tr/Dagitim_uyg/?kn=85&locale=tr 02.01.2013
- <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> 07.05.2013
- http://tuikapp.tuik.gov.tr/Yapi_Izin_App/giris.zul 15.02.2014
- <http://www.malatya-tarim.gov.tr/haber.php?hid=511>, 27.06.2012
- <http://www.ankmob.org.tr/sayfa.php?kod=103> 28.08.2012.
- <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2857>,Dergi: Ocak 2012 sayısı
- <http://www.Dunyagida.Com.Tr/Haber.Php?Nid=2857>,Dergi: Ocak 2012 Sayısı
- <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2863> Dergi: Ocak 2012 Sayısı
- <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2689> ,Dergi: Haziran 2011 Sayısı
- <http://www.dunyagida.com.tr/haber.php?nid=2862>;Sayı:Ocak 2012
- <http://www.Dunyagida.Com.Tr/Haber.Php?Nid=2862>;Sayı:Ocak 2012
- <http://www.durubulgur.com/Sayfalar/14/Duru-Bulgurun-Farki/Bulgur-Hakkinda>)
13.03.2013
- <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=EE7EE7B1-D8D3-8566-45201CE77E5F0FDD>, 25.09.2013
- <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=EE7EE7B1-D8D3-8566-45201CE77E5F0FDD> 15.06.2014
- http://www.ekonomi.gov.tr/upload/3A3F8609-E29D-A101-1A895C284D7D7D25/07022013_2012_YILI_ITHALAT_DEGERLENDIRMESI.pdf

- <http://www.epdk.gov.tr/index.php/component/content/article/11-icerik/212-tdb-faq-2#1-gorevli-perakende-satis-sirketlerinden-elektrik-satin-alan-tuketiciilere-uygulan-tarife-bilesenleri-nelerdir> 17.02.2013
- http://www.gidahatti.com/index.php?option=com_content&view=article&id=7195&Itemid=470
- <http://www.gidasanayii.com/modules.php?name=News&file=article&sid=14272>, 13.08.2012
- <http://www.gidateknolojisi.com.tr/n-589-cikolata-ve-sekerli-mamuller-sektoru-yeni-yol-hari.aspx>
- <http://www.hazine.gov.tr/default.aspx?nsw=NeC8XTWCQU8Wme+IVCOdRg==H7deC+LxBI8=&cid=23&mid=244&nm=95>, 11.02.2014
- <http://www.malatyaaktuel.com/inx/haber-33086>
- <http://www.malatyaaktuel.com/inx/haber-33086-3>
- <http://www.malatyakulturturizm.com>, 14.11.2012
- <http://www.mobilyaport.com/t%C3%BCrkiye-de-mobilya-imalat-sekt%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCn-geli%C5%9Fimi-1.html> 28.08.2012
- <http://www.mobsad.com/asp/index.asp?bno=1&uno=1745&dil=Tr> son erişim tarihi: 27.08.2012
- http://www.privatizationbarometer.net/PUB/NL/4/9/PB_Report_2011.pdf, 15.01.2012
- <http://www.sanayi.gov.tr/AnnouncementDetails.aspx?annID=680&lng=tr> 10.02.2014,
- <http://www.sanliurfa.gov.tr> 04.07.2013
- http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler/sgk_istatistik_yilliklari. 25.09.2013
- http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler/sgk_istatistik_yilliklari 08.09.2013
- http://www.tarimtv.gov.tr/HD709_beyaz-et-uretimi-ve-tuketimi-artti.html, Ankara.
- http://www.tarimtv.gov.tr/HD709_beyaz-et-uretimi-ve-tuketimi-artti.html
- <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html> 02.03.2013
- <http://www.tobb.org.tr/bilgiErisimMudurlugu/sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php>, 25.09.2013
- <http://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php> 05.09.2013
- <http://www.topraktarim.com.tr/images/soya.pdf>, 22.05.2014

<http://www.tugis.org.tr/tr/articleDetail.asp?articleID=25>

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002 02.04.2012

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1082 22.12.2011

<http://www.turkishseafood.org.tr/index.php/tr/su-urunleri/turkiyede-su-urunleri/kultur-balikcılığı> 25.07.2012 (Su ürünleri tanıtım grubu)

http://www.zaman.com.tr/ekonomi_eximbanktan-ihracatciya-mujde_973035.html
01.05.2014

www.turkiyeyembir.org.tr/portal/dosyalar/yemarge/.../karmayem.doc 18.07.2013

EKLER

SAHA ANKETİ ÖRNEĞİ EK 1

SANAYİ SEKTÖRÜ ANKET ÇALIŞMASI

TarihGörüşülen Kişi.....

Bu anket Fırat Üniversitesi Coğrafya Bölümü Doktora Programının Tez aşaması ile ilgilidir. Anketin uygulanma amacı Malatya İlindeki tesislerin kuruluş, değişim ve gelişimini ortaya koymaktır. Yardımlarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

I İŞ YERİNİN ADI, YERİ VE STATÜSÜ

- 1- İş yerinin adı ve unvanı:.....
- 2- İş yerinin adresi.....
- 3- İşyeri faaliyet konusu.....
- 4- İş yerinin hukuki durumu 1()Resmi 2()Özel 3()Ltd. 4()Koll. 5()Aş.
- 5- İş yerinin başka bir yerde tesisi var mı?1() Var 2()Yok
- 6- Eğer varsa bu tesisler aynı konuda 1() veya başka bir konuda 2()
- 7- Bu tesisler 1 ()Malatya da mı 2()Başka Bir İlde mi
- 8- İşletme, Malatya dışında başka bir kurulaşa mı ait?1()Evet 2() Hayır

II İŞ YERİNİN FİZİKİ DURUMU

- 9- İşletmenin kurulduğu saha ()Açık Alan ()Kapalı Alan ()Toplam alan
- 10- İşletme binasının durumu 1()Çok Katlı 2()Tek Katalı
- 11- İşletme sahasının veya binasının durumu 1() Kiracı 2()Kendi Malı
- 12- Binanın Kuruluş Gayesi 1()Bugünkü Durumuna Uygun 2()Uygun Değil
- 13- Binanın İnşaat Tipi 1()Betonarme 2()Karkas 3()Briket4()Yığma Tuğla
- 14- İşletmenin Kuruluş Yılı..... Faaliyete Geçtiği Yıl

III KURULUŞ YERİ

- 15- Yatırım için Malatya'yı tercih sebebiniz nedir?
- 1()Arsa Varlığı 2() Diğer sanayicilere yakınlık 3()İşçiye Yakınlık
- 4()Hammadde Teminindeki Kolaylık 5()Ucuz Arsa 6()Su ve Enerji Temini
- 7()Pazara Yakınlık 8()Devlet Teşviki(Kredi, arsa vs. desteği) 9()Ulaşım Kolaylığı
- 10()Malatyalı olmanız veya Mlt da ikamet etmeniz.
- 16- İlk kuruluş esnasında devlet teşviki veya kredi kullandınız mı?
- 1() Kullanıldı 2() Kullanılmadı

17- İlk kuruluş esnasındaki sermaye tipi

1Ticaret() 2Kredi() 3Miras() 4Diğerleri()

18- Tesisin bu günkü yerinde sorunlar var mı? 1Var() 2Yok()

19-Şayet varsa bunlar1()Arsa 2()Ambar 3()Park Yeri 4()Diğer.....

20- Tesisin saha olarak yeni üniteler kurma ve genişletme imkanı var mı?

1() Var 2() Yok

21- Yeni bir tesis kursanız seçeceğiniz yer neresi olurdu?.....**22-Sebebi**.....

23-İşletmenin ilk kuruluş yeri burası mı? 1() Burası 2() Burası Değil

24-Değilse önceki yeri neresiydi;.....

25-Niçin orayı terk ettiniz?.....

26-Kaç Yılında Oradan Taşındınız?

27- İşletmeyi açmadan öncede mi aynı iş ile mi uğraşıyordunuz?

1 () Aynı İş 2 () Aynı İş Değil

28- Eğer aynı konuda faaliyette değilseniz önceki faaliyet kolunuz neydi?.....

29- Bu işle ilgili herhangi bir eğitiminiz var mı?

1() Var 2() Yok 3()Sektör İçinde Yetişme

IV HAMMADDE

30-Üretim esnasında kullanılan hammaddeler nelerdir?.....

31-Nereden temin ediliyor?.....

32- Üretim esnasında kullanılan yarımamül madde varmı? 1()Var..... 2()Yok

33-Varsa nereden temin ediliyor?

34- Hammadde tesise hangi araçlarla getiriliyor ?

(Kargo, nakliye, liman, kendi araçları).....

35-Maliyeti nedir?

36- Hammaddelerin en yakın ve en uzak temin yerleri nerelerdir?

37- Hammadde temininden doğan sorunlar nelerdir?

.....

38- Hammadde temininden doğan sorunların maliyete etkisi ne ölçüde?

1()Çok Az 2()Az 3()Orta 4()Önemli 5()Çok Önemli

39-Hammaddenin temininde kış veya yaz sezonunda karşılaşılan güçlükler var mı?

1()Var 2()Yok

40-Mamul maddeler içindeki yarımamul madde oranı ne kadardır?.....

41-Kullandığınız Makine ve Ekipmanı Satın Aldığınız Tedarikçiler/Üreticiler?(1,2 ve 3 derece şeklinde işaret.)

1() Aynı San. Bölge. 2() Aynı Şehirde 3() Farklı Şehirde.....4() Yurt Dışında

V ENERJİ VE SU KULLANIMI

42-Üretim esnasında kullandığınız enerji kaynakları nelerdir?

1() Elektrik 2() Doğal Gaz 3() Mazot 4() Diğerleri

43-Kullanılan enerji kaynağının tüketim miktarı? () Aylık..... () Yıllık.....

44-Kullanılan enerji kaynağı nereden temin ediliyor? 1() İl İçi 2() İl Dışı.....

45-Enerji temini konusunda herhangi bir sorun var mı? 1() Var 2() Yok

46-Kullanılan suyun kullanım amacı

1() Üretim esnasında(soğutma, ısıtma, temizleme vb.) 2() Personel İhtiyacı

47-Kullanılan su miktarı ve maliyeti () Aylık...../.....() Yıllık...../.....

48-Suyun kullanıldığı kaynak

1() Dere 2() Artezyen 3() Kuyu 4() Şebeke Suyu

(Özel notlar)

.....

.....

.....

.....

.....

VI İŞÇİ

49- Toplam personel sayınız.....İdari(Müdür, şef, muhase.).....Teknik Pers.(Mühnd, teknis)..... İşçiler(Ustab., çırak,işçi vb).....

50- Çalışan personelin ne kadarı daimi

51- Tesisteki kadın işçi sayısı.....

52- Personelin eğitim durumu

1() Okur yazar 2() İlkokul 3() Ortaokul 4() Lise ve dengi 5() Üniversite

53- Hangi tür eleman temininde güçlük çekiyorsunuz?

1() İdari 2() Teknik 3() İşçi 4() Hiçbiri

54- Bugünkü ücret sistemi 1() Zamana göre 2() Parçabaşı 3() Primli

55- Bugünkü ücret ödeme şekli 1() Günlük 2() Haftalık 3() Aylık

56- İşçilik maliyeti:.....

57- Çalışma süresi 1() Vardiyalı 2() Vardiyasız

58-Vardialı ise kaç vardiyalı?1(iki) 2 (üç)

59- İşçilerin ikamet ettikleri başlıca mahalleler nelerdir?.....

60- İşçilerin çalışma performanslarından. memnun musunuz?

1()Çok Az 2 ()Az 3()Orta 4()İyi 5()Çok Memnun

61- İşçilere verilen sosyal yardımlar nelerdir?

1()Yemek 2()Doğum-Ölüm3()Evlenme 4()Hastalık 5()Giyim 6()Diğerleri

62- Son 1 yılda mey. gel. iş kazası sayısı nedir?.....

63- Belirli bir iş hastalığı var mı ? 1()Var 2() Yok

64-Varsa hangi hastalıklar görülüyor.?.....

VII ULAŞIM

65- İşletmenin sahip olduğu araç miktarı?.....

66- İşletmenin ihtiyacı olan araç miktarı?.....

67- İşletme araçları hangi amaç için kullanılıyor?

1()Personel nakli 2()Hammadde temi. 3()Mamul madde taşı. 4()Diğer amaç.

68- Personel naklinde servis yapılan mahalleler nerelerdir?

69- Günde kaç servis yapılıyor?

70- Personel aylık nakil maliyeti ne kadardır?

VIII ÜRETİM

71- Üretilen mallar nelerdir?.....

72 Üretilen mallar içinde başka bir firmadan patent alınarak üretilen ürünler var mı?

1() Var 2() Yok

73- Tesisin üretim miktarı ne kadardır? ()Aylık.....()Yıllık.....

74- Tesisin yıllık üretim kapasitesi ne kadardır?

75- Tesisin tam kapasite çalışmamasının nedenleri nelerdir?

1()Hammad. yetersiz. 2()İşçi Sorunu 3()Pazar 4()Finansman 5()Diğer.

76- Tesisin bugünkü maliyet değeri nedir?

77-Bugünkü tesiste bazı ek ve değişikliklerle başka bir mal üretme imkânı var mı?

1()Var 2()Yok Varsa nelerdir?.....

78-Üretilen ürünler 1() TÜKETİM MALI MI yoksa bir başka sanayi kuruluşuna

2()SANAYİ GİRDİSİ Mİ olarak üretiliyor?

79-Başka firmalarla ortaklaşa üretilen bir ürün var mı? 1() Var 2() Yok

80- Yeni Yatırım Düşünüyor Musunuz? 1Evet()2Hayır ()

81-Evet İse, Ne Miktarda: TL

82- Yeni yatırımı hangi amaçla düşünüyorsunuz?.....

- 1()Kapasite artırımı 2()Pazarlama 3()Bilgi İşlem 4()Yeni
Sektör 5() Bina 6() Ürün geliştirme 7()Üretim
tekno. Yeni. 8()Makine artırımı 9(.....)Diğer

83-Düşündüğünüz yatırımlardan hangilerini gerçekleştirebildiniz?.....

- 1()Kapasite artırımı 2()Pazarlama 3()Bilgi İşlem 4()Yeni Sektör
5() Bina 6() Ürün geliştirme 7()Üretim tekno. Yeni.
8()Makine artırımı 9(.....)Diğer

84- Yatırım projelerinizi Engelleyen Nedenler Nelerdir?

- 1() Sermaye yeter. 2()Bürokratik engeller 3()Rekabet fazlalığı
4()Talep istikrarsızlığı 5()Kalifiye elaman 6()Tümü 7()Hiçbiri

85-İş yerinde üretimi etkileyen olumsuz faktörler var mı? 1() Var 2() Yok

86-Varsa nelerdir?.....

87-1994 ve 2000 krizleri üretiminizi nasıl etkiledi?

- 1()Arttı 2()Etkilenilmedi 3()Azaldı 4()Üretim durdu.....

88- Üretim yıl boyu devam ediyor mu? 1()Ediyor 2()Etmiyor

89-Hangi dönemlerde ara veriliyor?.....

90- Üretim konusunda sizle rekabet eden tesis var mı? 1() Var 2() Yok

91- Varsa bunun etkisi ne ölçüde oluyor?

- 1()Çok Az 2() Az 3()Orta 4()Önemli 5()Çok Önemli

IX PAZARLAMA VE GELİŞTİRME

92- Mamul maddeler nerelere gönderiliyor?.....

93- Mamul madde pazarlanmasında karşılaşılan güçlükler nelerdir?

- 1()Reklam yetersizliği 2()Kalite ve randıman sorunu
3()Rekabet sorunu 4()Pazarın yetersizliği 5()Diğerleri

94- İhracat yapıyor musunuz? 1()Evet 2()Hayır

95- İhracatı 1()Kendi Markanız ile mi 2() Müşterinin İstedığı Marka ile mi?

96- İhracatın Satışlara Oranı (Yıllık)

97- İhracat Yapmama Nedenleriniz Nelerdir? (Önem dere. gör. 1,2, 3 diye sıra)

- 1() Talep edilen kalite ve miktarda .mamul sunamama
2()Uygun fiyatta mamul sunamama 3() Dış pazarları tanımama ve bilgi eksikliği
4() İç pazarlarda tatmin olma ()Diğer...

98- Pazarlama yöntemleriniz nelerdir?

- 1()Pazarlamacı. 2()İnter-Tlf 3()Şubeler ve biro.
4()Bayiler 5()Kendileri 6()Diğer

99- Mamul madde taşınmasında karlılık yönünden hangi araçla sevkiyat daha uygun?..... Sebepleri nelerdir?.....

100- Sevkiyat esnasında karşılaşılan güçlükler var mı? 1() Var 2() Yok

101-Varsa nelerdir?.....

102- Sevkiyat esnasındaki sorun veya sorunlar belirli dönemlerde mi ortaya çıkıyor?

- 1()Belli Bir Dönemde 2()Belli Bir Dönem. Değil

103-Tesiste alt birim olarak hangi birimler bulunmaktadır?

- 1()Hammadde alım 2()Kalite kontrol 3()Muhasebe
4()Ar-Ge 5()Pazarlama 6()Halkla ilişkiler 7()Diğer.

104- Mamul maddelerin 1 aylık pazara ulaştırılma maliyeti

ÖZGEÇMİŞ

İlk-Orta ve lise öğrenimi Malatya’da tamamladım. 2000’de Balıkesir Üniversitesi Necati Bey Eğitim Fakültesi Coğrafya Bölümünde Mezun oldum. 2007 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim dalında Yüksek Lisansımı tamamlayarak aynı yıl Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim dalında doktora programına başladım. Türkiye’nin farklı illerinde öğretmenlik yaptıktan sonra en son Elazığ Ahmet Kabaklı Anadolu Öğretmen Lisesinde Eşim ve Dünyalar tatlısı iki çocuğumla öğretmenlik mesleğime devam ediyorum.

Remzi Hanılçı 2014